חיים צדוק

בְּאָהֳלֵי־תֵימָן

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

מן התוכן:

פרק ראשון: כסופים.
פרק שני: החזון והמציאות.
פרק שלישי: במחנות האוהלים.
פרק רביעי: בשליחות הסוכנות לעדן.
פרק חמישי: חדירה לתימן.
נספחים.

כתובת המחבר: רח' הנרייטה סולד 3, חולון, טלפון 848703.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

©

כל הזכויות שמורות למחבר.

נדפס בישראל תשמ"א - 1980.

Printed in Israel

הוצא לאור ע"י דפוס ד. בן־גון, רח' עקיבא איגר 4, תל־אביב, טל. 336026.

חיים צדוק, רעיתו ובתו בשנת 1936, היא השנה הששית לעליתו ארצה.

דבר המו"ל

הוצאתו של ספר זה לאור מאת המחבר מר חיים צדוק, הינה ללא ספק נדבך חשוב למה שכבר נכתב במשך היובל האחרון אודות סבלם, מאבקם וכמיהתם לעלייה של היהודים באהלי־תימן.

לא דברי שמועה ולא יש אומרים המה פרקי הספר, אלא כל הכתוב נכתב על־ידי איש, אשר היה שותף פעיל ושושבין לסבלם־מאבקם וכמיהתם של היהודים בחבל ארץ זה. ראשית דרכו החלה עוד בשנות השלושים, כאשר הוא ומשפחתו גמרו אומר לעזוב את בתיהם ורכושם במקום מושבם בצנעא בירת תימן, כשמגמת פניהם לציון וירושלים, בימים בהם העליה לציון היתה בגדר חזון של אחד מעיר ושניים ממשפחה.

ולעת כזאת מגיע ארצה כעולה חדש העלם הצעיר, הלא הוא מחבר הספר, ולאחר שלבי התאקלמות והליכה מחייל אל חייל מפלס לו דרך לתוך מערכת החברה הישראלית של שנות השלושים והארבעים.

כשרונו וקסמו האישי ביחסי־אנוש עמדו לו למליץ יושר בפני אחדים מראשי עסקני הציבור דאז. הוא נקרא אז על ידם לצאת בשליחות לתימן, בכדי לסייע להמוני העולים־בדרך אשר נתקעו בגבולות עדן־תימן עקב נעילת שערי ארץ ישראל בתקופה שקדמה למבצע "על כנפי נשרים".

מתוך תחושת דאגה לגורל אחיו, ארז הוא את חפציו ויצא לדרך ממנה בא, כדי לראות בסבלות אחיו וכדי לעמוד במשימה אשר הטילו עליו – וימים כלילות במשך תקופה ארוכה לא נח ולא שקט, עד אשר אחרון העולים הגיע למחוז חפצו – לישראל.

לאחר שנות פעילות ברוכה התפנה מר חיים צדוק מעיסוקו הציבורי־חברתי לרישום זכרונותיו – וכסף מכיס הזיל והוא מזכה אותנו בשלב זה בספרו הראשון באהלי־תימן. ובעז"ה עוד ידו נטויה לעשות במלאכת הקודש להשלמת ספרו השני. ועל כך: יישר חיליה.

דן בן־נון

ניסן תשמ"א (1.4.81)

20385

מצבת זכרון

לאבינו היקר עזרי בן המנוח יחיא צדוק זצ"ל, איש ירא אלקים וסר מרע, נקי כפיים ובר לבב. שאורח חייו שמש דוגמא ומופת לצאצאיו הרבים. הוא הלך לעולמו זקן ושבע ימים, ובהכרה מלאה כי מילא בשלמות את יעודו עלי אדמות.

לידיד ורע ישראל ישעיהו ז"ל, שחייו היו מוקדשים לעבודה הצבורית, בה נאבק ויוכל. מסירותו הגדולה לנושא העלי"ה מתימן תוך שהוא מצליח להביא לשגור שליחים לעזרת הפליטים שהתגוללו בעדן ומדבריה. הביאה בסופו של הדבר ישע ופדות לרבים.

לשלום מרי עואץ נבלי ז"ל, יו"ר ועד הפליטים בעדן, אשר במשך שנים רבות הקדיש מיטב זמנו במאבק למען אחיו הפליטים. באהבתו הגדולה את אחיו ובנועם דבריו, סייע בידם לשאת בדומיה ובתקוה את סבלם, ולצפות ליום בא תשועתם.

לאיש יקר נפש ונחבא אל הכלים, יחיא סלימן כסאר ז"ל, אשר ללא נשיאת כתרים כל שהם נלווה אל שליחי ארץ ישר' בעבודתם, ובמשך שנים הקדיש את זמנו כדי לעזור ולסייע לשליחים ולאחיו הפליטים שלא על מנת לקבל פרס.

לראשי הקהילות שחיו ופעלו אתנו בתקופת השליחות בעדן ותימן, ושהיו שותפים נאמנים לסבל ולמצוקה ועשו כל אשר ביכולתם כדי להציל ולעזור. הגדיל לעשות רבם של יהודי חידאן ברט וצעדה הרב דוד צדוק הלוי זצ"ל שאגרותיו הרבות המתארות סבלותיהם של אחיו עוררו רבים לבוא לעזרה. בשעות המצוקה הקשות ביותר, ידע להפיח תקוה בלב אחיו. שבגורלם על"ה לנדוד כשנתיים תוך כדי תשלום מס יקר בנפשות אחיהם ואחיותיהם שלא החזיקו מעמד.

לגבורים האלמונים שחירפו נפשם בכדי להציל ילדי ישראל שהיו צפויים לשמד, ראו בהצלת היתומים דבר שבקדושה עליון יש לסכן אפילו את הנפש. מאסרים וענויים לא הרתיעום מלהמשיך במאבקם לחלץ את ילדי ישראל ולהביאם למקום מבטחים. גולת הכותרת היה מפעלו של רבה הראשי של קהלת צנעא בשנת תשו-תשז עת הובריחו לעדן למעלה ממאה יתומים שהיו מוסתרים ברובע היהודי שבצנעא.

זכרם ינון לעד

מבוא

בפגישת אקראי עם מחברנו מר חיים צדוק, שמחתי כמוצא שלל רב למראה רשימותיו והאוסף הנדיר של אגרות, מכתבים ומסמכים רבים על מאבקי העליה וקשיי הקליטה בארץ ישראל בתקופת פעילותו כנציג הסוכנות בא"י ושליחה לעדן ולתימן, ששקד לשמרם זה שנים רבות בארכיונו הפרטי.

"הגדלת עשות!", אמרתי לחיים בהתפעלות, מן הראוי עתה לקבץ את מכלול החומר הזה ולהעלותו על ספר ולהביא לידיעת ציבור הקוראים פרק חשוב ורב ערך מעלילות דורנו, דור התקומה והפדות".

הכרתי את מר חיים צדוק ושושנה רעיתו, לראשונה, בהגיעם לעיר עדן כשליחי הסוכנות היהודית לא"י לפני כשלושים וחמש שנה. כאחד מקהל אלפי פליטים, שהתגוללו בעדן, לא זכיתי להיות במחיצתם ולא באתי עמהם בסוד ושיח. אך, על אף הריחוק, שבטבע הדברים, קיים בין שליח רם מעלה לבין פליט יהודי, אחד מרבים, הופעתו היתה מלבבת. אישיותו רבת הקסם, ארשת חיוכו וצהלת פניו, שקידתו במעשה ונועם מדבורותיו, רוממו את רוחנו הנדכאה וכל אחד ואחד חש כלפיו חיבה גדולה כשליח טוב, מבשר ישועה. בימים ההם שקעה העיר עדן בהמון פליטים יהודים, שבאו מתימן, אחרי מסע של תלאות ויסורים קשים שאין לתארם בשפת אנוש.

הידיעות שהגיעו מארץ ישראל לתימן על ההתישבות ומפעלי הבנין, החרושת והחקלאות, ובמיוחד הלהיבו כל דמיון, מעללי הגבורה של הנוער העברי, המיטיב להחזיק בנשק ומשיב מלחמה שערה לכל אויב ומתנקש, ומאבקו של העם היהודי לעצמאות ולהקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל. הכיסופים המשיחיים לחרות ולגאולה שפעפעו בלבותיהם במשך כל ימי גלותם, התלבו ועלו והיו כאש להבה.

אך דא עקא; ממלכת תימן, בהשפעת הוועד הערבי העליון בארץ ישראל, הוציאה צו האוסר איסור חמור על היהודים לצאת מתחום תימן, ועמה חברו יחדיו שלטונות בריטניה, שמשלו בשטח החסות של עדן, הציבו משמרות חיילים בגבולות, ומנעו בחזקת יד מן היהודים לחצות את הגבול ולהגיע לעיר עדן.

על אף גזירות שלטונות תימן וממשלת עדן, הצליחו יהודים רבים לעבור מכשולים ומחסומים. אך בכך, עקת סבלם לא תמה, ומכאן ואילך, נגזר עליהם לחיות חיי סבל וחרפה, להתגולל ברחובות עדן ללא קורת גג, ולהתיסר במצוקת עוני וחוליים קשים ורעים, ורעה מכל; הציפיה הממושכת לגאולה, ציפיה ארוכה ללא קץ וללא תכלה, המאכלת את הנפש ומטריפה את הדעת.

יהודים, שגדלו וחיו במרומי הרים, עם יפעת נופים וירק דשא, נאלצים היו להתגולל באדמת עדן, "ארץ מלחה ולא תשב" ורבים מהם, שזה מקרוב נשאו בחדווה וברוממות רוח את חזון הגאולה והגו בהמיית נפש שירת פדות וישועה של ר' שלום שבזי, נצטמקו והלכו מעוצר רעה ויגון, ולבסוף, כרעו תחתיהם ומתו, ונקברו באדמת עדן השנואה עליהם, והנשארים בחיים, ידכאו ישוחו ונפשם תבכה במסתרים, פן גם בהם תדבק הרעה כיוצאי מצרים בשעתם.

ולמרבה היאוש והחרדה, התאבכו ענני אופל בשמי העולם היהודי. אחינו יהודי אירופה, שעליהם עלה הכורת הנאצי, שרויים במחנות, ומן הדין היה, שעיקר תשומת הלב והמאמצים יוקדשו להצלת שרידי השואה הנוראה, שבאה על עמנו והפילה כשליש מבניו על ידי הצורר הגרמני ימ"ש.

ובאותה עת של יאוש וחרדה הופיע השליח המבשר, הלא הוא מר חיים צדוק, שעצם הופעתו, אישיותו המלבבת, גילויי החיבה והמסירות לאחים נענים, הפיחה מחדש רוח תקוה ואמונה, והרגיעה את הלבבות.

למעלה משלושים שנה, עסק בקליטת עולים ובארגון עלית יהודים מתימן ובלהט של חיבה ומסירות אין קץ סייע לרבים להתערות בארץ ולבוא אל המנוחה ואל הנחלה.

אך, גולת הכותרת של פועלו הציבורי היא שליחותו לעדן ולתימן, שבה פעל גדולות להביא מזור לבני עמו, כאח לצרה.

הוא נסע מהעיר עדן לעיר הבירה צנעא שבתימן ובדרך מסעו, שמו עליו עינם שונאי ישראל לרעה וכמעט שנתקפחו חייו וחיי רעיתו בדרך, ואך בדרך נס, הגיעו למחוז חפצם בשלום.

הספר שלפנינו מהווה בבואה נאמנה של חיי איש ציבור, שמהם משתקפים חיי הכלל ומצטייר דיוקן של תקופה רבת תהפוכות, עתירת חזון ואמונה ומלאת הישגים.

ולידידינו מר חיים צדוק ייאמר: **יישר כח !**

עזרא כהן

ה ק ד מ ה

בחג הפסח תש"ם (1980) מלאו חמשים שנה ליום בו דרכה רגלינו על אדמת ארץ ישראל, וחלום הדורות לעלות "ולחונן את עפרה" התגשם, ואילו אמר לנו מי שהוא בימים ההם, שכעבור עשרים שנה לעליתנו, יתגשם חלומה של כל גולת תימן, וכאיש אחד ינשאו "על כנפי נשרים", היינו חושבים אותו כמתעתע ונביא שקר.

המאבק הבלתי פוסק של יהדות זו להיחלץ מכבליה שהיתה נתונה בהם במשך דורות רבים, ולהגיע אל הארץ הנכספת הנמצאת הרחק הרחק מארץ שביה, הוכתר סוף סוף בהצלחה.

בין תימן וארץ ישראל הפריד הים והמדבר, והאפשרות להגיע אליה ללא המשיח וללא נס מן השמים, נראתה תמיד יותר חלום מאשר מציאות, ואף על פי כן, לא פסקה יהדות זו אף לרגע מלצפות לנס שיתרחש, ויביא לגאולתה השלמה, כשיחידים וקבוצות דחקו את הקץ, והעפילו על אף הקשיים והסכנות.

"אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני" שבועה זו שנשבעו גולי יהודה "על נהרות בבל" אומצה על ידי גולת תימן שהעלתה את שם ירושלים בראש שמחותיה, והיא לא נחה ולא שקטה עד ליום בו זכו בניה להתהלך בחוצות יהודה וירושלים, כשהם פוצחים פיהם ברינה: "בשום ה' את שיבת ציון, היינו כחולמים".

ארוכה ומלאת חתחתים היתה הדרך לציון, כאשר חיות בדמות בני אדם ארבו לשוחרי הגאולה, הציגום ככלי ריק לאחר ששדדום והתעמרו בהם. חיות אדם אלה פגעו לא אחת גם בנפשות, ושבילי תימן זרועים בקברות אלה שלא עמד בהם הכח להגיע לחוף מבטחים, אם כתוצאה ישירה מפגיעת השודדים, ואם מרעב ומצמא, משכלתה פרוטה מן הכיס, ונלקחה מהם בכוח הזרוע, מעט הצידה שהיתה ברשותם.

גם העיר עדן, זה השער היחיד לארץ שהיה ליהודי תימן, שימשה אף היא תחנה אחרונה לרבים שלא זכו להגשים את חלומם. סכנות הדרכים וחומה הלוהט של העיר עדן, לא הרתיעו כהוא זה את נכונות יהודי תימן לנסות שוב ושוב, להעפיל. ואכן כל אימת שנבקע סדק כל שהוא בחומה המפרידה בין תימן וארץ ישראל, קמו יחידים וקבוצות, שמו נפשם בכפם, ויצאו לדרך.

שמואל יבנאלי ז"ל, שיצא לתימן בשנת תרע"ב בשליחות מוסדות הישוב, פוגש בכל מקום את היהודים השואלים אותו: "היש בשורה?" ואילו משורר יהדות תימן רבי שלום שבזי ז"ל אומר באחד משיריו: "לו יש רשות לי אעלה אתחברה, תוך שערי ציון אשר הם נהללים".

מכל הנבואות לעתיד בהן נהגו יהודי תימן להתחנם ולהשתעשע, ראו בהתגשמות חזון מיכה הנביא (פרק ד') "וישבו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, ואין מחריד" את הבטוי המוחשי ביותר, להשתחררות מעול הגלות והשתרשות בארץ הבחירה.

אנו יודעים כי חלום הישיבה "תחת הגפן והתאנה" היה רחוק מהישג ידם של ראשוני העולים מתימן, שנאלצו להיאבק על כל יום עבודה כדי להביא טרף לביתם, ועל אחת כמה, לפיסת אדמה, עליה יוכלו להקים גג מעל לראשם. הם גם סבלו מיחס קשה ומתנכר של האיכרים והפרדסנים שראו בהם "חוטבי עצים ושואבי מים המסתפקים במועט, ואשר הן לשם כך הובאו מתימן". ואף על פי כן, הידיעות שהגיעו מארץ ישראל לתימן על קשיי הקליטה, ועל היחס המתנכר של האיכרים, וכן תנאי המגורים בתקופה הראשונה תחת כיפת השמים, ובמקרה הטוב בדירים ובאורוות מצחינות, לא ערערו את מאוויים ורצונם להשתחרר מעול ישמעאל, ולהתאחד עם אחיהם, וזאת כאשר הם מתנחמים בפסוקי הנבואה השונים המרמזים על הגאולה: והתנ"ך אכן סיפק להם למכביר פסוקי נחמה, עידוד ובשורה לעתיד טוב יותר.

וכשם שאמונתם בגאולה השלמה כי בוא תבוא, היתה זו שנתנה להם את היכולת להחזיק מעמד ברדיפות ובהשפלה תחת מלכות ישמעאל, כן עזרה להם להחזיק מעמד בהגיעם לארץ ישראל, אמונתם והכרתם, כי: "ארץ ישראל הנקנית ביסורים", סופה שתאיר פניה לבנים השבים, ויציאתם משעבוד לגאולה תהיה שלמה.

על מאבקה של יהדות תימן לעליה וקליטה בארץ ישראל מאז שנת תרמ"ב כתבו רבים, כגון: שמואל יבנאלי בספרו: "מסע לתימן" הקבצים: "שבות תימן ומתימן לציון" וכן בשורה ארוכה של ספרים, חוברות, סקרים, מאמרים וכדומה.

בתקופת שליחותו של יבנאלי (תרע"א תרע"ב) ועד המחצית השניה של שנת 1943 קלחה העליה מתימן טיפין טיפין ומעולם לא הסתכמה באלפים בשנה מסוימת.

עליה במספרים מרשימים לפני קום המדינה, התרחשה רק בשנים 45-1943, עת הוסעו באניות מעדן למצרים ומשם ברכבת לארץ ישראל, כחמשת אלפים נפש. מספר עצום זה של עולים במושגים של הימים ההם, יצר בעיות קליטה חמורות, ביחוד בשטח הדיור, והסוכנות נאלצת

היתה להקים למעלה מעשרים מחנות אוהלים למגורי מעבר, לאותם חמשת אלפי העולים. המעניין שבדבר, שגם אז, שלושים שנה לאחר תקופת יבנאלי, לא עלה כלל על דעת המוסדות הקולטים, לכוון חלק מעולים אלה להתישבות של ממש, וכבימי יבנאלי, כן גם בשנים אלה, המשיכו לראות בעולי תימן את "כובשי העבודה (העיקריים) העברית בפרדסים".

פרשת סבלם של אותם חמשת אלפי היהודים שעלו כאמור בשנים 1943-5 והתגוררו בעשרים ושלושה מחנות אוהלים לאורך רצועת החוף מקרית שמואל במפרץ חיפה, ועד גן יבנה בדרום, לא זכתה עד היום הזה, לביטוי בכתובים, ומסופקני אם רבים מבני הדור הצעיר החיים כיום בישראל (לרבות בניהם של יוצאי תימן), יודעים, כי קליטת משפחות עולים מטופלות בילדים ותינוקות באוהלים משומשים ובלויים וקיומן של מעברות, לא החלה עם הקמת המדינה, עת זרמו אליה מכל קצוות תבל מאות אלפי יהודים, אלא שנים אחדות לפני כן, והיו אלה אותם עולים מתימן, גברים, נשים וטף, שנאלצו להיאבק מרות עד שזכו לקורת גג אנושית מעל לראשם.

מאחר וזכיתי להימנות על אותם פעילים שטיפלו ישירות באותם חמשת אלפי העולים, ולמען שהתקופה הזאת על סבלה, קשייה ומאבקיה, לא תשקע בתהום הנשיה, מצאתי לנכון לעשות כמיטב יכולתי, ולהציב זכרון לאותה תקופה על חלקם ומאמציהם של יהודי תימן לעלות ולהכות שורשים בארץ ישראל: "לבנות ולהיבנות בה".

במאי 1945 כאשר הסתיימה מלחמת העולם השניה, ננעלו שערי ארץ ישראל בפני יהודי תימן שהמשיכו לזרום לעדן, ומעט הרשיונות שהקציבה ממשלת המנדט, הופנו מכאן ואילך לשארית הפליטה באירופה. כתוצאה מכך, התרגשה ובאה פורענות גדולה על אותם אלפי פליטים שנעקרו ממקום מושבם בתימן, ונתקעו בעדן וסביבותיה.

פרק מיוחד מוקדש איפוא בספר זה לפרשת השליחות לעדן ולתימן, במטרה לנסות להקל על מצבם הקשה של אותם אלפי העקורים, עד אשר יפתחו שערי ארץ ישראל בפניהם, מחדש.

בכוונה לא התייחסתי בספרי זה למבצע הגדול: "על כנפי נשרים" והדרמה שהתחוללה מסביבו, מאחר ולעניות דעתי, מבצע זה של הטסת חמישים אלף יהודי תימן ועדן, קבלתם במדינת ישראל המשוחררת, אך הנלחמת על קיומה, פיזורם במחנות, ולאחר מכן בעשרות מקומות קליטה בעיר ובכפר, בנקודות התישבות וכפרי עבודה, מהווה נושא בפני עצמו. תקוותי היא, כי יעלה בידי בעז"ה, או כי יקדימני איש אחר, שיטול עליו את המשימה הזאת, יאסוף את הנתונים, וינחיל לדורות הבאים קורות

אותם רבבות בני אדם הממלטים עצמם בסכנות נוראות מגלות ישמעאל שבתימן, ונעזרים על ידי הג'וינט, הסוכנות היהודית וגורמים אחרים, שלזכותם יש לזקוף הצלת מאות ואולי אלפי נפשות ממות ודאי. פרק מיוחד מהוות גם אותן בעיות הקליטה וההסתגלות של חמש הרבבות, לסביבה החדשה ולתנאים החברתיים בישראל, והמאבק להקצאת קרקע להתישבות חקלאית מלאה.

למען האמת ההיסטורית יצוין, שאכן נכתבו כמה ספרים על אותה תקופה, כגון: ספרו של נסים בנימין גמליאל: "מחנה גאולה" ספרו של יוסף צדוק: "בסערות תימן", ספרו של שלמה ברר: "על כנפי נשרים", ספרו של עזרא כהן: "יציאת תימן" ופרסומים שונים אחרים. אף על פי כן, התמונה הכללית המתייחסת לבעיות החמורות והמורכבות שהתעוררו בארץ לקראת עלית הרבבות, אכסנם במחנות המעבר עם הגעתם, ופיזורם במקומות הקליטה השונים; הם כאמור סיפור בפני עצמו, ומן הדין שכל אותה התרחשות תמצא את ביטויה בכתובים.

למגינת הלב זוכים פרקים אלה לראות אור, כאשר איש דגול ומורם מעם, ישראל ישעיהו ז"ל, הלך לעולמו בטרם הספיק להגשים את חלומו, לספר לדורות הבאים גם את אשר עבר על שבט יהודי זה בשנים 50–1943 בהן בא הקץ לקיומה של גלות תימן, וחמישים וחמשה אלף היהודים נטשו כל אשר להם, עברו שבעה מדורי גיהנום, עד אשר זכו להגיע לחוף מבטחים, ולבנות חייהם מחדש, באותה ארץ רחוקה, שהיתה משאת נפשם, מאוויים ותקוותם, במשך כאלפיים שנות גלותם.

ישראל היה אחד האנשים המרכזיים בצבוריות יהודי תימן, שליווה את שליחי העליה והקליטה בפעולתם בתקופה הנ"ל: יזם, דרבן והדבריך, תבע והזעיק את כל מי שיכול היה לסייע לפליטי תימן במצוקתם, ושאף כל הזמן, כי מעשה ההצלה וההקרבה הגדולים הקשורים בהעפלתם ובעליתם של יהודי תימן בכל התקופות, וביחוד באותן שנים גורליות, ימצאו ביטוי נאות בכתובים.

בשיחות שהיו לנו לא אחת בנושא זה, חזר תמיד ואמר: "עלינו להביא לידיעת הדורות הבאים, מעשי אבותיהם, מאבקם, סבלותם ותקוותם, תרומתם ודבקותם במולדת, ובמיוחד, הבלטת שורשיותם היהודית וכוח עמידתם בפני שוביהם מעניהם בארץ גלותם בכל הזמנים ובכל הדורות".

הסתלקותו של ישראל ישעיהו ללא עת ובטרם זכה למלא משאלת לב זו, המריצה אותי להוציא לפועל מחשבה המלווה אותי זה שנים, ולהגשים מעין צוואה של ישראל ישעיהו, בהעלותי על הכתב תיאור (ולו חלקי בלבד), תקופת העליה שקדמה להקמת המדינה והמתייחסת לשנים 5–1943

בהן עלו כחמשת אלפים מתימן, וביצוע שליחות לעדן ולתימן, בשנים 1945–6 מטעם הסוכנות היהודית בארץ ישראל, כאשר ישראל ישעיהו מלווה את העולים במלאכה ומסייע בידם.

אגב עבודתי במחלקת העליה והקליטה של הסוכנות היהודית, ושליחותי לעדן ולתימן, חזיתי וחויתי בעצמי רשמים בלתי נשכחים מאותה תקופה, שבה שבט אחד מישראל נאבק מרה תוך סבלות רעב, נדודים בדרך ציה ושממה, תגרות ליסטים וחומסים, דבר ומגפה, ויסורי כמיהה לעלות לארץ אבותם.

מסכת האירועים היא ארוכה ורחבה ורבת התרחשויות, והיות והיריעה קצרה מהכיל, בחרתי מהדברים שצצו בזכרוני (או מאלה הנמצאים עמי בכתובים) את הנושאים שנראו לי חשובים, ופסחתי על פרטים רבים. לא הקפדתי על סדר כרונולוגי, ולפעמים הקדמתי את המאוחר למוקדם, לפי הלך המחשבה באותו רגע.

הפרקים הראשונים של הספר מהוים מעין סיפור קורות משפחה אחת בעיר הבירה צנעא שבתימן, ולאחר מכן בירושלים, האפופה כיסופי גאולה בהיותה בתימן, ונאבקת על קיומה משהגיעה לארץ ישראל ולירושלים.

נראה לי כי סיפור זה, המתיחס אמנם לקורות משפחה אחת מסוימת, יכול להיות סיפורם של רבים שחיו בתימן בכלל ובצנעא בפרט, בתקופה הנזכרת, עלו לארץ ישראל, וקבעו את משכנם בעיר הקודש ירושלים.

אין לי ספק בכך, כי הקוראים – בין אם הם מיוצאי תימן ובין אם לא – ימצאו ענין בתיאור קטעי הווי מחיי היהודים בצנעא בפרט ובתימן בכלל, שנשתרבבו בפרקים השונים של הספר, כאילו שלא במתכוון.

ואחרון אחרון חביב: לידידי ורעי, הסופר מר עזרא כהן מרמלה, חלק נכבד בזירוז הוצאת ספרי זה לאור. עזרא בדק את החומר והשיא לי עצות טובות, שהיה בהן לקדם את הנושא. באדיבותו הרבה הקדיש זמן לקריאת כתב היד, העיר הערות חשובות ותיקן את הטעון תיקון, ועל כך מלוא ההכרה, התודה והברכה.

תודתי נתונה גם למשה צדוק, שהנחני בכמה עצות טובות והערות נכונות, שהיו לי לעזר ולמקור השראה.

ה מ ח ב ר .

פרק א'

כסופים

בירת תימן

על בירת תימן בה נולדתי נהגו הבריות לומר: "לא צנעא ראמידה פיכאנת אלדיניה עמיה" לאמור: אם צנעא סובלת מדלקת בעינים, כל העולם סובל מעוורון. אימרה זו השגורה בפי תושבי צנעא, מצביעה על החשיבות שתושביה יחסו לבירתם. אימרה נוספת השגורה בפיהם: "צנעא תסמח אלאעווג", לאמור: צנעא מישרת העקום, והכוונה היא, כי הדר בה מעלתו רמה יותר, ותפיסת עולמו רחבה ומתקדמת. על פי תפישה זו, עשוי אדם שהעתיק מגוריו לצמיתות לצנעא, להתפאר כעבור זמן בפני חבריו ולהכריז: "צנעא סמחת עוג'תי".

העיר צנעא, שימשה ומשמשת עד היום, מרכז השלטון – המסחר והתרבות ועליה נלחמו במשך הדורות, ממלכות, שליטים וראשי שבטים שונים. "אך אליה וקוץ בה" כעיר רבת אוכלוסין מוקפת חומה התלויה באספקת מזונה בכפרים שמחוץ לחומה, שילמה לא אחת באבדן רבים מתושביה, משהתרגשו ובאו עליה אסונות, כגון: מצור, בצורת, דבר, מחלות וכדומה.

בניגוד לתושבי הכפרים החיים בעיקר על עבודת האדמה, הרי בשנות בצורת או מצור, תושבי צנעא הנם הראשונים הנפגעים, ואף על פי כן, גאים הם על שנפל בחלקם להיולד ולחיות בבירתם זו.

חכמי הדת המוסלמים תושבי צנעא שיצאו מעת לעת להדריך את יושבי הכפרים המוסלמים בענייני דתם, הטביעו את חותמם, ולהבדיל, גם שליחי בתי הדין היהודיים בצנעא, שיצאו אל אחיהם תושבי הכפרים הנידחים שלא היו קשורים לערים מרכזיות אחרות, כדי לבחון ולהסמיך מורים ושוחטים, וכן לפתור בעיות, ולענות על שאלות הלכתיות, המתעוררות מעת לעת.

שליחי בתי דין אלה, הגיעו בקביעות אל משכנות אחיהם היהודים בכפרים ועיירות נדחות (להבדיל ממרכזים עירוניים שידעו בדרך כלל לפתור בעיותיהם בעצמם) על אף העובדה, שלא כגויים תושבי הכפרים שהיו נבערים מדעת, שכניהם היהודים, מהם יצאו גדולי תורה, וכיהודי צנעא וערים אחרות הגדולות יחסית, ידעו קרוא וכתוב, בקיאים בהלכה ובקיום מצוות התורה. התלות מרצון של יהודי הכפרים ברבני צנעא, מקורה בעבר הלא רחוק והמפואר, כאשר בקהילת צנעא חיו ופעלו אישים בעלי שיעור קומה, שזכו להערכה, להוקרה ולכבוד, מצד כל יהודי תימן ללא יוצא מן הכלל, וזאת על אף המרחק הגיאוגרפי, וחוסר אמצעי תחבורה מודרניים.

עדות לקרבה הנפשית ולההערכה הגדולה אנו מוצאים בשיריו של

רבי שלום שבזי, בהם הוא מזכיר את חכמי "הישיבה הגדולה" בצנעא, ועריגתו להתחבר עמהם. שליחי בית דין שבקרו בכפרים הנידחים, שמו בעיקר את הדגש בבדיקת הכשרתם ובקיאותם בהלכה של אלה שביקשו הרשאה לשחיטת עופות, בהמה דקה וגסה, ואלה שעברו את המבחן בהצלחה, היו מקבלים משליח בית הדין את ההסמכה, ומכאן ואילך היו רשאים לפעול ללא עוררין.

וכאשר היה ריב בין אנשים, ומארי הכפר לא הצליח לפשר בין הנצים, ופנו המתדיינים אל בית הדין בעיר המחוז. ואם קרה וגם שם לא הגיעו אל עמק השווה, הביאו את טענותיהם אם בכתב ואם בעל פה, אל בית הדין בצנעא, שפסיקתו היתה מחייבת בדרך כלל. קיימת היתה עוד ערכאה לערעורים (מוסד עליון לכל יהודי תימן) היא "הישיבה הגדולה בצנעא" (עיין בספרו של הרב יוסף קאפח "הליכות תימן" הוצאת מכון בן־צבי תשכ"ג, בית הדין וסדריו).

זכורני מקרה אחד, כאשר לקחני אבי עמו אל העיר כוכבאן להשתתף בחתונת אחד מקרובי המשפחה. ביום הראשון לשבעת ימי המשתה, נשחט פר לכבוד הקרואים, והנה בעת בדיקת הריאה נחלקו השוחט ורבני העיר לגבי כשרותו של הפר. שעות רבות עיינו ודפדפו בספרים שונים, בפרקי הילכות שחיטה, ומשלא הצליחו להגיע לכלל דעה אחידה, שיגרו שני שליחים ואתם הריאה שהיתה סלע המחלוקת, אל בית הדין בצנעא, כדי שזה יבדוק, ויכשיר או יטריף את הבשר, ופסיקתו תחייב.

המרחק מכוכבאן לצנעא כעשרים ק"מ בכיוון אחד. מתיחות האורחים ובעלי השמחה היתה רבה. ובינתיים הפר השחוט מונח על האדמה כחום היום, כאשר הנשרים מעל והכלבים מסביב, מצפים להתרחקות השומרים והמתקהלים, למען יוכלו ליהנות מבשרו הנטרף של הפר. (המוסלמים אינם אוכלים בשר שנטרף על ידי היהודים). לרוע מזלם של הנשרים והכלבים, חזרו השליחים בחצות הלילה, ובידם תשובת בית דין מנומקת בכתב, המתירה את הבשר, ועוד באותו לילה הוסקו התנורים, ואנו הילדים, זכינו לנתחי בשר צלי אש ישר מהתנור.

הקשר ההדוק בין קהילות צנעא וקהילות אחרות המרוחקות ממנה קויים בעיקר באמצעות שליחים, ואחד השליחים המפורסמים של בית דין צנעא שפעל בדור האחרון (עד קרוב לעלית כל יהודי תימן "על כנפי נשרים") היה הרב יחיא נחום ז"ל איש העיר "שג'אדרה" שקשריו עם רבני תימן בצנעא, היו הדוקים ביותר. שליח בית דין הנ"ל מילא באהבה את התפקיד לבקר בערי תימן וכפריה לצורך בדיקת שוחטים ומוהלים, וכן מתן תשובות לשאלות בעניני הלכה בנושאים שונים. את מרבית ימיו בילה במשכנות ישראל המרוחקים כשליחם ודוברם של רבני צנעא. (יהודי שג'אדרה הצטיינו בפיקחותם ובלמדנותם, ובעיקר בפיתוח אמנות

החזנות והזמר, ויום גדול היה לנו יהודי צנעא משנזדמן אורח משגאדרה לבית הכנסת).

עם פטירת שלושת רבני תימן בזה אחר זה (הרב יחיא קפח, הרב יחיא יצחק הלוי והרב יחיא אלאביץ') שישבו על מדין בדור האחרון, נחלשה סמכותם של יורשיהם, ואילמלא חיסולה הכולל של גולת תימן, לא מן הנמנע שהשפעתה של יהדות צנעא על יהודי הכפרים היתה יורדת ושוקעת מטה מטה.

יצוין גם,, כי המחלוקת שפשטה בקהילת צנעא, וחילקה אותם לשתי כתות יריבות בראשותם של שלושת הרבנים הנ"ל, השפיעה אף היא בכוון החלשת הזיקה בעניני דת שהיתה קיימת בין קהילת צנעא ושאר קהילות ישראל בתימן.

על קהילת צנעא עברו זעזועים רבים יותר מאשר קהילות אחרות בתימן, משפקדו אותה מזמן לזמן פורענויות שונות, אם מידי שמים ואם מידי אדם. הגליית היהודים מצנעא ושאר ערי תימן במאה השבע עשרה אל "מוזע, ארץ מליחה ולא תשב בקרבת חוף ים סוף" או המצור הידוע בשם: "חוזאת אלנפר" בראשית המאה העשרים, גרמו למותם של מרבית עשרת אלפי היהודים שהוגלו מצנעא ל"מוזע" וכן מותם של רבים במצור "חוזאת אלנפר" מרעב, מדבר וממחלות. לפי המקורות השונים, רק כאלף נפש מתוך עשרת אלפי המגורשים ל"מוזע", חזרו לצנעא עם ביטול גזירת הגירוש, כשבראשם רבי צאלח, הוא זקנו של מהרי"ץ.

רבי שלום שבזי, שחי באותה תקופה בה בוצע הגירוש של יהודי צנעא, מתאר בשיריר־קינותיו, את סבלם של יהודי צנעא בעקבות הגירוש. משה צדוק (בספרו "יהודי תימן" הוצאת עם עובד תשכ"ז) מתאר בהרחבה את ההתרחשויות בתוך העיר צנעא, שסבלה יותר מכל עיר אחרת בתימן מאותו מצור "חוזאת אלנפר".

בתקופת הביניים, היינו בהפסקה שבין שני המאורעות ההיסטוריים הנ"ל (הגירוש ל"מוזע וחוזאת אלנפר") שיקמו הגולים ששבו לצנעא את חייהם מחדש, ובין הענקים שקמו והנהיגו יהדות זו לאחר גלות "מוזע", היה רבי יחיא צאלח, המכונה: מהרי"ץ. איש זה הטביע את חותמו על יהדות תימן, יותר מכל איש אחר (פרט למשורר רבי שלום שבזי) הן על ידי מנהיגותו והן על ידי חיבוריו השונים, ומשה צדוק מונה בספרו הנ"ל ששה חיבורים שנשתיירו עד היום הזה.

אבי ז"ל, שנתיתם מאביו במלאות לו שלוש שנים, נוהג היה להזכירנו בהזדמנויות שונות (ביחוד כאשר התנהגותינו לא היתה לפי רוחו), כי אנו "נצר מגזע אדירים" וחובה עלינו להתנהג כיאות לממשיכי השושלת הן בעניינים שבין אדם למקום, והן בעניינים שבין אדם לחבירו".

סבי (מצד אבי) ששמו היה כשמו של מהרי"ץ, לא האריך ימים, והלך לעולמו בטרם מלאו לו ארבעים שנה, בהשאירו אחריו אלמנה, שלוש בנות, ואבינו בן שלוש שנים. באין מפרנס, רעבה האשה וילדיה עד שנגאלה מחרפת רעב, משנשאה בשנית למארי ישועה עמר מהעיר "שבאם". על פרשת נשואיה של סבתי מחדש, שמעתי מפי אמי את הסיפור הבא, הנשמע יותר כסיפור אגדה מאשר מציאות, ולהלן הסיפור כפי ששמעתי אותו: "ישועה עמר הנ"ל היה נשוי לבת איש מקובל וחסיד, ושמו, מארי יחיא אלבדיחי, תושב העיר כוכבאן הסמוכה לעיר שבאם. מקום מגוריו הקודם היה צנעא, ובאחד הימים נאסר עם עוד כמה מראשי הקהל. מאחר וכאמור, האיש היה "מקובל" הצליח בעזרת "השם המפורש" לחמוק מבית הכלא מבלי שהרגישו בו השומרים, הלך לביתו, נטל את בני משפחתו, וברח לעיר כוכבאן, שם לא יכלה יד השלטונות להשיגו. מתוך ידיעה כי לא יוכל יותר לשוב לצנעא, קבע את מקום מושבו בכוכבאן וכך התפתח ענף נוסף למשפחת הבדיחים שהתגוררה בצנעא. יציאתו לאור היום מבית הכלא יצרה מסביבו אגדות מופלאות, ולהלן אחת האגדות:

"משמלאו ימיו של מארי יחיא בדיחי ונקרא לישיבה של מעלה, קידמו אותו מלאכי השרת, וילוהו אל מקום כבוד בגן העדן. בהגיעו יחד עם מלוויו אל השער, ראה אנשים עומדים בחוץ. לשאלתו, מדוע אנשים אלה עומדים בחוץ, נאמר לו: אנשים אלה זלזלו במצוה מסוימת, אך מאחר ובידיהם גם מעשים טובים לא נדונו לגיהנם, וכך נגזר עליהם להשאר בחוץ. מארי יחיא בדיחי, שלא יכול היה לראות בצערם, ביקש עליהם רחמים ונענה, בבחינת: "הצדיק גוזר והקב"ה מקיים" וכך מצאו אנשים אלה בזכות מארי יחיא בדיחי את תיקונם ואת מנוחתם בעולם הבא. (ואם תנסה לחלוק על המספר ולשאול, זאת מניין לך? יענה לך לאמור: מארי אלבדיחי בא לפלוני אלמוני וסיפר לו בחלום, וזאת כדי שיזהיר את בני ישראל לבל יזלזלו במצוה כל שהיא).

אגדה אחרת ששמעתי הן מפי אמי והן מאנשים אחרים, מתייחסת לאשתו של אותו מארי יחיא בדיחי, ולהלן הסיפור:

"אשתו של מארי יחיא בדיחי הנ"ל זכתה לאריכות ימים, ומשהגיע זמנה באחד מימי ששי ללכת לעולמה, זימנה את ילדיה, ולאחר שבירכה אותם, אמרה: "את השבת אני עושה הפעם ליד בעלי" עצמה את עיניה והשיבה את נפשה לאלוקים. השמש נטתה לערוב, והבנים היו מצירים פן לא יספיקו לטפל בה כראוי ולהביאה לקבר ישראל, בטרם תכנס השבת. בתקוה כי זכותה תעמוד להם ויתרחש נס, ניגשו לטפל בה. השמש שעמדה בראש האילנות לא זזה עד לרגע בו נסתם הגולל. עם סתימת הגולל, שקעה השמש והחושך ירד על הארץ, וכך נתגלתה מידת צדקנותה של

אותה אשת רבי יחיא אלבדיחי (סבתו של אבינו מצד אמו) ״זכותה תגן עלינו״.

נחזור עתה לרבי ישועה ולהמשך סיפורה של אמי: ״חלפו שנים אחדות מיום שרבי ישועה עמר נשא את בתו של רבי יחיא אלבדיחי וטרם נפקדו בזרע של קיימה. בצר לה, פנתה האשה אל אביה (יחיא בדיחי הנ״ל) כי יעתיר לה׳ שיפקדה בזרע של קיימה, והאב בשמעו את בקשתה ציוה עליה לצום ארבעים יום רצופים מעת לעת, באמונה ובתקוה כי ה׳ יעתר לבקשתה, ואכן השם נענה לה, ותהר ותלד בת, ולא יספה עוד.

האב שמח בבתו, אך הוא השתוקק גם לבן שיירש אותו ויאמר אחריו קדיש. ושוב פנתה האשה לאביה אשר יעץ לה לעשות כבראשונה. גם הפעם נעתר ה׳ לתפילת האשה, ובן זכר בא לעולם, ויקרא שמו בישראל ״יעיש״, לאמור: יחיא. משגדל יעיש לאושרם הרב של הוריו, נשא אשה ויולד בנים ובנות, אך לרוע המזל יעיש לא האריך ימים, ובטרם מלאו לו שלושים שנה, הלך לעולמו. האב, ישועה עמר התאבל על בנו יחידו ימים רבים ומאין להינחם, ומשראתה אשתו כך, אמרה לו: ״הנה האלמנה בת אחי לפניך (הכוונה לסבתי, אם אבינו) קח אותה לך לאשה, ומי יודע, אולי בזכות כך שתפרנסה היא וילדיה הרכים, יזכה אותך ה׳ בבן זכר. ישועה עמר, שמלאו לו אז שבעים שנה, שמח לקבל את עצת אשתו, ותוך שנים אחדות באו לעולם בזה אחר זה שתי בנות ובן. אושרו לא נמשך ימים רבים, כי אשה שניה זו שלקח על פי עצת אשתו לא האריכה ימים והלכה לעולמה כשלוש שנים לאחר לידתה לישועה עמר, וכך נתיתם אבינו גם מאמו בטרם מלאו לו עשר שנים.

על ילדותו של אבינו שמעתי מפי אמי סיפורים רבים, ועל מנת לא להלאות את הקורא, אביא את תמציתם: משנישאה אמו של אבי לישועה עמר ועברה עם ילדיה מצנעא לשבאם, הכניסה את אבי לאחד ממלמדי התינוקות שבעיר. ישועה עמר (אביו החורג) שפרנסתו היתה מצויה ואיש ירא אלוקים, עקב אחרי לימודו של הילד היתום, ויקדיש לו את שעות הערב ואת ימי השבתות והחגים, כדי להשלים את לימודו, וכך רכש אבינו שהיה ילד חרוץ, את השכלתו התורנית היסודית. עם מות אמו ואחיותיו נישאו, החליט שאינו יכול יותר להיות סמוך על שולחן אביו החורג, והחל לכתת רגליו מכפר לכפר כשבתרמילו דברי סדקית למכירה לנשות האיכרים. בראשית צעדיו (מסחרו) נלווה לסוחרים קרובי משפחה שעשו את דרכם ברכיבה, בשעה שהוא צעד ברגל מאין לו אמצעים לשכור חמור לעצמו. פעם אחת חש עייפות רבה ופנה בבקשה לאחד הסוחרים, כי יאפשר לו לשעה קלה להחליף כח ברכיבה על החמור, ואז נשאל על ידי האיש לאמור: ״התרצה לרכב על צואר החמור או על זנבו״. אבי שנעלב

מאד מהתשובה הלעגנית, לא יסף לבקש, אך עד יומו האחרון יזכיר מדי פעם את היחס האכזרי וחוסר הרחמים של אותם סוחרים. בו ביום שקיבל את התשובה הלעגנית החליט שאין לו מה לחפש יותר בעיר שבאם, משמתה גם אמו, חזר לצנעא, ושם נכנס ללמוד את מקצוע הסנדלרות.

בשובו לצנעא התגורר יחידי בבית הרוס למחצה, הנכס היחיד שהוריש לו אביו אחריו, ובמלאות לו חמש עשרה שנה שכר לעצמו חנות והפך לסנדלר עצמאי ומבוקש, עד ליום בו זכה לעזוב את תימן ולעלות לארץ ישראל.

משמלאו לאבי שמונה עשרה שנה, הזכירו לו דברי חז"ל לאמור: "בן שמונה עשרה לחופה" ומשהתעלם מרמזיהם והתקרב לגיל עשרים, הזכירו לו אימרא חריפה ותקיפה יותר: "כל העובר את גיל העשרים וטרם נשא אשה, כביכול הקב"ה אומר: "תפח רוחו של אותו איש". הדיבורים והשידולים השפיעו בסופו של דבר, וקרוביו החלו לחפש לו בת זוג מתאימה. החיפושים אחרי מועמדת לנשואים נמשכה זמן מה, כי אבי שהיה אמנם עני יתום ועזוב, לא היה מוכן לקחת מכל הבא ליד, ומאידך, הורי הבנות המיוחסות דרשו מוהר גבוה, ותנאים שאבי לא היה מסוגל לעמוד בהם. משהגיעו השדכנים אל מי שעתיד היה להיות סבי אבי אמי, נתקלו תחילה בסירוב, אך משהרבו למנות את מעלותיו של הבחור, וביחוד את היחוס המשפחתי, ניאות להסכים לתת את בתו לאיש העני.

יש אומרים, כי השפיעה עליו בעיקר העובדה, שלבתו (היא אמי) מלאו שלוש עשרה, הוא הגיל המסוכן, שככל שנערה עוברת אותו, קיימת הסכנה כי תשאר רווקה זקנה, או שתנשא לאלמן, גרוש, או לאיש מבוגר, שחשקה נפשו בעוד אשה. אמי נתיתמה מאמה במלאות לה שלוש שנים, וגם זו היתה סיבה נוספת להסכמת האב שהיה נשוי לאשה רביעית, לאחר ששתי נשותיו הקודמות נפטרו, ושלישית גורשה לאחר ששה חדשי נשואים, בטענה, כי מיום שנשאה, לקתה פרנסתו ונתמעטו לקוחותיו. (בתימן קיימת האמונה, כי אשה יכולה להביא הצלחה לבעלה או חלילה קללה).

מקץ שנתיים לנשואי הורי, הופיע אחי הבכור, ובמלאות לו שנתיים ימים מיהרתי אף אני ובאתי לעולם, וכך מתארת אמי את השתלשלות הופעתי הבלתי צפויה: "שבתי עם אביך אל ביתנו מביקור בבית הורי בסיום הסעודה השלישית (במוצאי השבת) היא סעודת יעקב, כאשר אני נושאת בזרועותי את אחיך הבכור. בהתקרבותינו לבית תקפוני כאבים חזקים, ועל דעתי לא עלה כלל, כי אלה הם צירי לידה, מאחר ובסך הכל הייתי בחודש השביעי להריוני. על אף הכאבים, המשכתי להתקדם

בכיוון הבית, מבלי לספר לאביך שצעד במרחק מסויים ממני. (אין זה מקובל שבעל ואשתו ילכו יחד). משהגעתי הביתה שכבתי לנוח בתקוה כי הכאב יחלוף. אביך, שהחל להתפלל תפילת מעריב, וציפה ממני שאדליק את עששית הנפט ואת נר ההבדלה, לא העלה כלל על דעתו, שהנני מתפתלת בכאבים בפינת החדר. בעודני מתחקה אחרי המתרחש בקרבי, תקפני כאב חד וקצר, ואת אשר לא יגורתי בא.

על אף שהתבישתי מאביך, צעקתי אליו לאמור: "מהר רוץ וקרא לשכנה בבית הסמוך, כי ילדתי". מבוהל ומבולבל, ולא פחות מכך מבוייש, רץ והזעיק את השכנה, וכעבור דקות אחדות נותק הטבור, והיצור הזערורי שאצה לו הדרך לצאת לאוירו של עולם, רוחץ וחותל".

הסיכויים למי שמיהר בתימן לצאת לאוירו של עולם בטרם עת לא היו הכי מזהירים, ואף על פי כן התגברתי ומארי יחיא יצחק הלוי שבא לבדוק אם ראוי אני להצטרף לעם ישראל, קבע שאמנם היצור קטן מאד, אך די חזק לעמוד במשימה, וכך צורפתי ביום השמיני לכלל ישראל. התפתחותי הגופנית היתה מהירה ומשביעה רצון, ובמלאות לי שנתיים ימים, קנו לי מעין טלית והלבישוני מחלצות, ואמי ממשיכה ומספרת: "אשה שביקרה בביתנו, וראתה אותך מעוטף בטלית ומחקה את תנועת המבוגרים בתפילתם, נתנה בך "עין רעה", ובו בלילה קבלת חום גבוה והתפתחה אצלך מורסה בבית הבליעה, ושבועות אחדים היית נתון בין החיים והמות, וסיכוייך לחזור לחיים היו קלושים מאוד.

באין רופא השתמשנו בכל מיני תרופות שהיו מקובלות להבשלת מורסה, וכאשר זה לא הועיל, תלינו על צוארך, אבן ירוקה ("סגולה"), שקיבלנו נגד משכון ממוסלמי חסיד אחד, שהיה משאיל אותה ללא תמורה לכל נזקק, בין יהודי או מוסלמי. "סגולתא" של האבן הירוקה שהיא בולעת את המורסה בעודה בראשיתה, או שמרככת ומפוצצת אותה אם הספיקה לגדול. לדברי אמי, אותה אבן ירוקה ואותם טיפולים, הוציאו אותי מתחום סכנת החנק, אך עדיין היתה צפויה לי סכנה אחרת, משהמורסה התפוצצה פנימה. בימים ההם חי בתימן יהודי בשם חיים גיאת, איש מופת ובעל ספר רפואות. משפנו אליו פקד לשחוט אפרוחים קטנים, לבשל אותם בחמאה ולהשקות אותי את המרק, וכך נושעתי מאותה סכנה שבאה עלי בגין אותה אשה ששמה בי "עין רעה".

משבתי לאיתני ואף מלאו לי שלוש שנים הובילוני אל מארי סאלם – אלדהבאני מלמד התינוקות (מעין גן ילדים), שהיה גם ספר. ביום החמישי בשבוע היה המארי מרטיב מתוך קערת מים דלוחים את שער ראשם של הילדים, ובאותו סכין (הפגום בדרך כלל), היה מגלח בזה אחר זה את שער ראשם של הילדים ומעביר תוך כדי כך שלא במתכוון את מחלת

הגזזת ומרעין בישין אחרים מילד אחד לשני. במלאות לי חמש שנים פרצה בתימן מגיפת האבעבועות השחורות, ורבים היו קרבנותיה. למזלינו נדבקנו גם אני ואחותי בצורה קלה, ואחרי כמה ימים הופיעו שתי נקודות שלא השאירו כל סימן. אמי, שחששה "מעין רעה" לא הרשתה לי לצאת את הבית ולחזור אל המארי בטרם תפרה עבורי "כורטה" (שקיק מבד) התפורה בצורת משולש ולתוכו שמה מסמר, כספית, שדאב (פיגם) ועוד כל מיני דברים, "סגולה" נגד עין רעה ונגד מזיקין למיניהם. ליתר בטחון קישטה גם את פרצופי במריחת צבר (דומה לזפת ונמרח פסים על המצח ועל הלחיים). את ה"הוכרטה" תולים בטבעת ברזל התלויה בצואר. הופעתי ברחוב בתחפושת פורים זו, לא עשתה כל רושם, מאחר וכך נהגו יתר האמהות שחששו פן יבולע ליקיריהן, שזה עתה ניצלו ממלתעותיו של מלאך המות.

באותו פרק זמן בו חל סיפורנו, לא היה כבר לאותו מארי אלדהבני מה להקנות לי ועל כן הועברתי למארי אחר שם היה עלי לשנן את "הששי" וכן תרגום ההפטרה ופרשת השבוע בארמית, על מנת לקרוא את הששי ואת תרגום הפרשה וההפטרה על פי התור הנקבע על ידי הנהלת בית הכנסת, בו התפללנו דרך קבע.

עליה ראשונה של הילד לקרוא בתורה, הנה מאורע מלווה התרגשות של הילד, ההורים והמארי כאחד. והיה והצליח הילד לקרוא את הפסוקים ללא שגיאות, קיבל שקית סוכריות, וכן תהילות ותשבחות, הן מההורים, והן מהמארי, שהיה רואה בעליה הראשונה של תלמידו לתורה, הצלחה או כשלון שלו. חוץ ממאורע זה בחיי הילד לא היה כמעט דבר הראוי לציון בתקופת ילדותו. המושג בר־מצוה היה קיים לגבי הביצוע בלבד וללא טכסים מיוחדים. זוכר אני, שהנחתי תפילין בגיל תשע שנים, והדבר היחיד שאבי עשה, היתה ההדרכה איך להניח את התפילין ולימוד הברכה. יותר מאוחר לימד אותי תוכן הפרשיות הטמונות בתוכו ומשמעותן. גם את הצומות (תשעה באב ויום הכיפורים) התחלתי לקיים בשלמות בטרם מלאו לי שלוש עשרה שנה כפי שהדין מחייב, כך שהצטרפתי בגיל צעיר מאוד אל עולם המבוגרים.

במלאות לי עשר שנים כבר עזרתי לאבי בביצוע עבודות שונות בבית המלאכה שלו, וכן לאמי בשאיבת מים מן הבאר שבירכתי הבית, ושליחויות אחרות. זמן לשחק (מלבד האיסור) כמעט ולא היה, כי סדר היום היה מלא וגדוש. החל מעלות השחר, ולעתים מבעוד לילה קמים לעבודת הבורא, לתפילת שחרית ול"שילוש", ומשם אל המארי (אלה – הממשיכים עדיין ללמוד), או לעבודה עם האב עד שעת תפילת מנחה ומעריב, וכן עיון בעין יעקב, הרמב"ם וכדומה.

בדרך מבית הכנסת אל הבית היינו מצטופפים לעתים סביב אותם המוכרים בחשיכה מים דלוחים ממותקים המכילים גלעיני מישמש מיובשים שהושרו מיום אתמול, וכן תפוחי אדמה רקובים למהצה המבושלים במים. מוכר תפוחי האדמה היה משבח את סחורתו ומכריז: "בטאטה דאפייה דדי אלעאפיה" (תפוחי אדמה חמים, מביאים בריאות) ואילו מוכר המישמש מכריז לאמור: "עוקיאן בארד ג'אמד" (מי מישמש קרים וקפואים). לעתים לא היתה הפרוטה מצויה בכיס והיינו מנסים לקנות במשיכה בעיקר תפוחי אדמה, עד שנתפסנו בקלקלתינו. מנת הצלפת השוט בגבנו, הרחיקה אותנו גם משעשוע זה. את חיי השיגרה שלנו הפסיקו מעת לעת חתונות שהתקיימו בין קרובי משפחה, לידות, ברית מילה וכדומה, ולהבדיל, לווי מתים, וניחום אבלים. הטכסים במאורעות האלה היו ממושכים ומגוונים, והיה בהם כדי לטשטש מעת לעת את החד גוניות של חיינו. גם משחקי ילדים היו מוגבלים מאוד, בניגוד לילדות שהיו משוחררות מלימודים, תפילה וכדומה, כך שיכלו לצאת בשעות בין הערביים (לא חלילה בשעות היום) לשחק ולהתגודד, ואוי לו לנער שהיה מנסה להתקרב אליהן בשעת משחקן. הילדות, בראותן נער מתקרב, היו מזדעקות וצווחות: "ולד בין אל בנאת, שטו בטנה ומת" (ילד בין הבנות, קרעו בטנו ומת). בשמוע הנער קריאת צווחה זו, היה מסתלק מהר לבל יתפס חלילה בקלקלתו. הרב יוסף קאפח בספרו: "הליכות תימן" מתאר בפרוטרוט את המשחקים של הילדים, אך הזמן שהוקדש לכך היה כה מועט, ומלבד זאת, הורי הילדים וכן רבני העדה ראו במשחקים אלה ביטול תורה, ובכמה מהם אף גורם לעצירת גשמים.

יום הששי בשבוע היה יום משוחרר מלימודים, אך חובותינו הילדים היו כה מרובים, כך שמעט מאוד זמן עמד לרשותינו לבידור ומשחק, פרט למתן רשות לצאת למחצית השעה כדי לחזות במסע האימאם במרכבתו דרך הרובע היהודי לתפילה במסגד (שנבנה משום מה ברובע היהודי).

יום השבת היה יום של תפילה בבית הכנסת, וחזרה על פרשת השבוע בבית, ובמידה מסויימת גם יום דין כאשר על כל שגיאה, באה מצד האב הצלפת שוט או מריטת אוזן. מסיוט זה היינו משתחררים רק באותן שבתות בהן הלכנו להתארח אחרי תפילת השחרית במשתה חתנים או בברית מילה, ולהבדיל בבית אבלים. בשבת מעין זו, היה השוט שובת, וגופנו נח וצובר כח לשבת השניה.

את תשומת לבנו יעוררו זרים המגיעים לעתים רחוקות לצנעא, ולהלן סיפור על שני בני אדם שביקורם בצנעא (איש הפלא, והאיש קונה העתיקות מארץ ישראל), עורר את סקרנותינו, ואת החלטתינו הנחושה לקום, לנטוש את תימן ולעלות לארץ ישראל.

איש הפלא

בעירנו פשטה שמועה כי הלך עני צעיר, ספק נביא, ספק משוגע, מופיע כפעם בפעם ונעלם. בשמענו זאת פשטנו אנו הילדים ברחובות קריה, כדי לחזות בפני האיש אשר מיום ליום הלכו ונרקמו סביבו אגדות שונות.

בבתי הכנסת ובבתי המשתה וכן בשוק המרכזי או ברחבת הגיטו היהודי, נקהלו קבוצות גברים לחוד, ונשים לחוד ושחו בהלך העני ובהליכותיו המוזרות.

שמועה אחת אמרה, כי האיש הוא מעשרת השבטים והגיע אלינו ממרחקים. עוד ספרו כי מדי לילה טס ב"קפיצת דרך" לארצו הנמצאת מעבר לנהר סמבטיון על ידי הזכרת שם המפורש.

יודעי חן וקבלה שבין זקני וחכמי העדה, החלו לחשב קיצין על מנת לוודא, אם אמנם יש לאיש מוזר זה קשר עם בשורת הגאולה ופעמי המשיח.

אם כך ואם כך הפכו חיינו לפרק זמן מסויים מלאי ענין, ונטלנו אנו הילדים חלק נכבד בהעברת הסיפורים והאגדות כיד הדמיון עלינו, והוספנו להגדיל ולהאדיר את מעשה הנסים של האיש. התמדתינו בלימודים הלכה ורפתה, ואת שעות הפנאי בילינו ברחובות, מתוך תקוה כי נקלוט שמועה חדשה, או כי נזכה סוף סוף, לראות את האיש פנים בפנים.

באחד הימים, בשעת בין הערביים, בעת עמדנו בתפילת המנחה בחצר בית הכנסת אלכוחלני (בה התפללנו דרך קבע), נכנס לפתע צעיר צנום ורזה בעל פנים אפורים ועיניים עצומות למחצה.

מיד בהיכנסו לחצר בית הכנסת פנה אל אגן הרחצה, נטל ידיו ועמד בפינה להתפלל את תפילת המנחה.

על אף היותנו באמצע תפילת שמונה עשרה, ועל אף האיסור החמור להפסיק את התפילה להסתכלות והתעניינות בדברים אחרים, התבלבלו עשתונותינו למראה האיש, וכולנו כאחד הפנינו מבטנו אליו ועקבנו אחר מעשיו ותנועותיו.

ההלך, שהיה חגור אזור במותניו ולרגליו סנדלי אצבע אותם נועלים הכפריים, או עורכי מסעות, עמד בתפלתו כשפניו מופנים חציים אל ההיכל, וחציים לצד צפון. כריעותיו וניתוריו בשעת התפילה, היו תכופות ומוזרות, ושעה ארוכה חלפה עד שסיים את תפילתו.

כמתוך חלום עוררה אותי משיכת אזני על־ידי אבי שעמד אף הוא באותה שעה לצדי, ואשר אין ספק כי גם הוא היה בין המתעניינים והמשתאים, אך לא יכול היה לסלוח לי על הסחת הדעת מן התפילה.

כאב אוזני המשוכה, החזיר אותי אל המציאות, ובמלמלי דברי הצטדקות, פתחתי שנית את המחזור, ושבתי מחדש אל תפילת המנחה, כאשר עין אחת בסידור התפילה, והשניה פוזלת לעבר האיש אשר המשיך לעמוד, גם כאשר הציבור התישב כבר לאמירת קריאת שמע וברכותיה. עם תום תפילת ערבית חמק האיש לפתע, וכל מאמצינו למצוא אותו שנית, עלו בתוהו. מיום המחרת, ובמשך כמה חדשים לאחר מכן, נתקלנו באיש לעתים קרובות יותר, עד אשר באחד הימים נעלמו עקבותיו לגמרי, ואתו יחד התקוות והציפיות לגאולה ופדות.

לאחר שוך השמועות וסיפורי האגדות, החל האיש לסובב את רחובות העיר ואת בתיה לפי הסדר. מדי יום התארח בבית אחד, אכל פת חריבה בלבד וספל קפה ״קשר״, וניבא עתידות לבני הבית או גילה צפונותיהם.

היו שספרו למשל, כי הוא הפתיע אותם כשגילה להם מספר ילדיהם החיים או אלה שהלכו לעולמם, או כמה כדי חרס עם קפה נמצאים באותה שעה בבטן התנור, וכן כמה קדרות ״כובנה״ אפו למשל בשבת האחרונה, ועוד סיפורים שונים, מוזרים ומפליאים.

בצפיה ובמתיחות רבה חכינו גם אנו ליום בו ידפוק בשער ביתנו ונזכה גם ליהנות ממדברותיו ומשגיונותיו.

במפתיע בא היום הזה, בשמענו נקישות בדלת ולאחר שהצצנו דרך החלון הלכנו אני ואחי הבכור לפתוח לאיש את השער.

השעה היתה שעת הצהריים בשבתנו סביב השולחן לסעוד את לבנו. האיש אשר כאילו מוכרים אנו לו מימים ימימה, נטל מיד את ידיו וישב אף הוא ליד השולחן, אולם פרט לפרוסת לחם חרבה וכוס קפה לקינוח, לא בא אל פיו דבר. כל נסיונותיה של אמי להשפיע עליו לאכול מן המרק המעורב ירקות, בשר ותבלינים שריחו נודף למרחקים, היו ללא הועיל. בסיום הארוחה ולאחר שכבדנו את האורח בברכת המזון שנתארכה שעה ארוכה, ירדנו אתו אל בית המלאכה של אבי הנמצא בירכתי הבית, ואמי ששפעה אושר מיוחד באותו יום, הזדרזה והורידה אל בית המלאכה את הנרגילה, הקאת (הם עלי הלעיסה) וכד המים הקרים מכוסה הורדים. אבי, ששמו נודע בשערי העיר צנעא כמלך הסנדלרים וכבעל המקצוע

המעולה ביותר, היה איש הלהוט אחר מלאכתו ולא עוד אלא שניטל עליו לפרנס את משפחתו בת תשע הנפשות, ולא יפלא איפוא, כי שקד על מלאכתו ועבד מהשכמת הבוקר עד נשף לילה.

בימים הקרובים לחגים ומועדים היה עובד ימים ולילות שלמים בהפסקות של שעתיים־שלוש בלבד לשינה או לאכילה ושתיה חטופה. הפעם עקב המאורע המיוחד, התיישב בנחת על מנת להנעים לאורח, ובעיקר לשמוע מפיו דברי עתידות.

הנרגילות הורדו אל בית המלאכה, ולאחר מספר נשיפות דרך קיצבת הנרגילה (הוא הצינור הארוך המחובר אל נרגילת הנחושת המקושטת) החל האיש לדבר: "שבעה בנים לך, וכולם בריאים ושלמים". הנך צאצא של איש קדוש, שמך עזרי וה' עזר לך להתגבר על יתמותך". יש לך אשה אחת בלבד ולא תשא עליה אשה אחרת. במרתף הבית טמון כד עם מטבעות זהב, אך ספק אם הוא שייך לך ואם תצליח לגעת בו, מאחר ובני הבית העיקריים (השדים) שומרים עליו, ואתה עלול למצוא במקום מטבעות זהב, שברי חרס".

שעה ארוכה דיבר האיש, וכולנו כאחד, אבי, אמי ואנו, הילדים, שתינו בצמא את דבריו וחלילה היה לנו להפסיד מלה או משפט אחד היוצא מפיו.

מענין לענין ומאמירה לאמירה וכשהתארכו השאלות והתשובות הגענו סוף סוף לנושא הגאולה וביאת המשיח, וכמובן לאפשרות מיידית של העליה לארץ ישראל. כאן נפלה דממה עמוקה. האיש נשתתק לפתע, עצם את עיניו שעה ארוכה, וכשפקחן, החל כמתוך חלום למלמל משפטים בלתי מובנים ומקוטעים. לאחר הפסקה קצרה ובעוד אנו אחוזים תדהמה והשתאות, הזדקף האיש והכריז: "בניך ואשתך יעלו ביום מן הימים לארץ ישראל, אולם אתה לא תזכה לעלות "לו חתא תודרוב בלמה לומא יחמא". (אפילו תחבוט במים עד שיתחממו).

דברי האיש הכו כרעם את כולנו. פני אבי חוורו. שעה ארוכה שתק ועיניו הוצפו דמעות. אמי שישבה בפינת החנות הפנתה פניה אל הקיר, שלא נראה אותה בקלקלתה. במצבנו זה חמק לו האיש מבלי שהרגשנו בכך, ומאז נעלמו עקבותיו ולא שמענו עליו יותר מאומה.

אך מכאן ואילך, אותו רצון רדום של עליה לארץ ישראל ילך ויגבר וכל מחשבותינו ומעשינו יהיו מעתה בכיוון אחד בלבד: עליה לארץ ישראל.

למחרת אותו יום גורלי, החילונו אני ואחי הבכור לערוך חפירות בפינות המרתף כדי לגלות את המטמון עליו דיבר האיש המוזר.

אמנו, ששמעה על תכניתנו, רצתה אמנם כי ימצא המטמון אך פחדה

מאוד פן נינזק על־ידי השדים.

לאחר שידולים רבים הסכימה לתכנית בתנאי כי לא נפסיק בקריאת שמע ישראל, ובפסוק ויהי נועם ה' עלינו וכו', שאמירתם מרחיקה את השדים ומבריחה אותם.

את פעולתנו זו העלמנו מאבינו, מאחר וחששנו מסירובו המוחלט. מצויידים במפתחות בכיסנו (סגולה נוספת נגד השדים) ובטוריות בידינו פתחנו בעבודת החפירה תוך קריאת שמע ישראל ופרקי התהילים המת־אימים, כפי שהתנתה אמנו. החפירה נעשתה מעת לעת, וזאת כמובן, רק בשעות שלאחר הלימודים ובהיות אבינו מחוץ לבית. יום אחד נתפשנו בקלקלתנו. מספר סטירות וצליפות שוט שהונחתו על גופנו הצנום על ידי אבינו, שיככו את תאוות הזהב שהשתלטה עלינו.

תשובה, תפילה וצדקה מעבירים את רוע הגזירה

אבינו, שהינו נצר מגזע רבנים מפורסמים, החליט לא לשעות לנבואת האיש ולאחוז בדרך המקובלת בקרב אנשים תמימי דרך ויראי אלוקים, היינו, בדרך התשובה – התפילה, ומעשי הצדקה, שבכוחם וביכולתם לבטל גזירות. הוא לא יכול היה בשום פנים להשלים עם נבואת ההלך, כי רק בניו ואשתו יעלו לארץ ישראל. הוא מוכרח לבטל את הגזירה גם אם לשם כך יצטרך לענות בצום נפשו, ולהטריד צדיקי עולם בתפילתו, עד כי יתעוררו וימליצו בעדו בפני מי שאמר, והיה העולם.

כל הנאמר בביתנו על ידי אותו איש מוזר, לא נשאר נחלתנו בלבד. (וזאת על אף איסורו של אבי שהדברים יוצאו החוצה). לאט לאט הסתגנו הדברים אל השכנות, ומהן אל הבעלים, עד שכל הציבור הרחב ידע את אשר התרחש בביתנו, וכך הפכנו לתקופת מה למרכז ההתעניינות ולשיחת היום. היו כאלה שנדו לאבי בשמעם את הדברים, אך היו גם אנשים (בעיקר קרובי משפחה וידידים) שמילמלו דברי נחמה ועידוד: כגון: "משוגע איש הרוח", או: "מזמן שחרב בית המקדש, ניתנה הנבואה לשוטים".

עידוד מיוחד מצא אבי בסיפור שהשמיע לו אחד מקרובינו, יוסף צאלח ז"ל. יהודי זה שהיה איש תמים ונעים הליכות, אהב בדרך כלל לספר אגדות ומעשי נסים שהתרחשו בתקופות שונות, ולא היה מאורע או התרחשות, שלא יוכל להסמיך לו מיד סיפור, ממנו ניתן לקבל מוסר השכל. גם הפעם מצא את הסיפור המתאים, ממנו קיבל אבי את ההנחיה הנכונה כיצד לבטל את רוע הגזירה, ולהלן הסיפור:

"לפני שנים רבות מעשה שהיה כך היה: בעיר הבירה צנעא משל

מוסלמי מלומד ואוהב יהודים, ובתקופתו לא העז איש לפגוע בהם לרעה. אותו מושל היה גם חוזה בכוכבים ולפי מהלכם ידע את העתיד להתרחש.

אותה שנה בה חל המעשה המסופר, היתה שנת שפע, הגשמים ירדו בעתם, התבואה היתה זולה, ובני האדם החלו מרוב טובה גם לזלזל בתפילה בקיום המצוות וכו'. והנה באחד הלילות הבהירים, יצא המושל, כדרכו, לחזות בכוכבים ויחרד למראה עיניו. מיד שיגר שליח להזעיק את הרב הראשי היהודי.

הרב, שבדרך כלל התידד עם המושל, היה נרעש ונפחד מהקריאה הבהולה באמצע הלילה. הוא קם, התלבש והתעטף בשלמתו, נשק את המזוזה "בדחילו ורחימו", ופנה בכיוון הארמון.

לתמהונו הרב מצא הפעם את המושל מחכה לו בשער הארמון, שלא כדרכו, ומבלי להקדים פניו באמירת שלום, היפנה את מבטו ואת אצבעו כלפי השמים ואמר: : "הבט למעלה ואמור לי מה אתה רואה?" הרב הסתכל והסתכל בשמים, אך לא הבין במה מדובר.

לבסוף פתח המושל ואמר: "הבט וראה שם למעלה את הכוכב ההוא המורה על פורענות גדולה שתבוא על הארץ הזאת. הדבר יתרחש עוד השנה, זו תהיה שנת בצורת, דבר ורעב. אני יודע כי בשלכם באתנו הרעה הזאת, תן עצה מה לעשות כדי לקדם את פני הרעה". הרב היהודי שהזדעזע ממה ששמעו אזניו ביקש ארכה של כמה ימים או שבועות אחדים למחשבה ולבדיקת הענין. באותו לילה התהפך הרב על משכבו מבלי יכולת לתת שנת לעיניו ובתום תפילת השחרית, הזעיק לביתו את רבני וראשי הקהל של העיר, וסיפר להם את דברי המושל.

הנאספים, שהכירו במעלותיו של המושל וביידיעותיו במערכת הכוכבים והשפעתם על מהלכו של עולם, נעצבו אל נפשם, ושעה ארוכה לא ידעו את אשר עליהם לומר.

לאחר שתיקה ממושכת חזר הרב ואמר: "רבותי, מנהג אבותינו בידנו, לכן חובה עלינו להכריז צום ועצרה גברים, נשים וטף ולהתכנס ל"בית החיים" (בית העלמין) לאמירת תהילים וסליחות. יעזוב כל איש דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה, נשוב כולנו בלב שלם אל אלוקי ישראל, נרבה בצדקה ובמעשים טובים, ואין ספק כי כשם שה' סלח לאנשי נינוה אשר סרו מדרכם הרעה, כן יעתר לתפילת עמו בית ישראל ויבטל את הגזירה.

לאחר שיחה זו בבית הרב התפזרו ראשי הקהל לבתיהם ועוד באותו יום פורסם מאמר בית דין לאמור: "עת צרה היא ליעקב, והציבור נקרא לצום ולתפילה, כדי להעביר את רוע הגזירה.

שבועיים ימים היתה הקהילה היהודית שרויה בצום בתפילה ועצרה.

ברחוב פסקו הקללות ודברי הנאצה בין איש לרעהו, הילדים הפסיקו משחקיהם, חתונות ומסיבות נדחו, ובני האדם התנהגו ממש כמלאכי השרת. האלמנות והיתומים נפקדו במעשי צדקה, הלבבות והכיסים נפתחו לסיפוק צרכיהם של הדלים והאביונים, ובעוד הציבור נתון בתע־ניותיו ותפילותיו, הגיעו שניית שליחי המושל וביקשו את הרב לארמון.

בהגיע הרב אל חצר הארמון, קיבלו הפעם המושל במאור פנים, הוציא אותו אל הרחבה והצביע על הכוכב שנמצא במרחק רב מהמקום בו היה ימים מספר קודם לכן.

היודע אתה מה אומר לנו שינוי זה במקומו של הכוכב, שאל המושל את הרב, אך מבלי לחכות לתשובת הרב הוסיף: "דע לך, ששים שנה הורחקה הגזירה, ספר לי מה עשיתם?" הרב סיפר על מעשי הצדקה והתשובה של הקהילה היהודית, והביע שמחה על כי ה' נענה לישועת עמו בית ישראל וחילצם מצרה גדולה.

לפני שנפרד הרב, מסר לו המושל צרור מטבעות כסף למעשי צדקה נוספים, ושנים רבות הוסיף אותו מושל לשמור על שלומם של היהודים לאחר שנוכח עין בעין, שעל אף היותם בגלות לא זנחם אלוקיהם, וכי בכוחם גם בהיותם משועבדים להשפיע על מהלכו של עולם, בבחינת "צדיק גוזר והקדוש ברוך הוא מקיים".

אבי שהקשיב רב קשב לסיפור המעשה מפי יוסף צאלח הנ"ל, התעודד והסיק את המסקנה הדרושה. מכאן ואילך הפכו ימיו צומות ולילותיו תפילות. בימי שני וחמישי בשבוע הצטרפה אליו גם אמי בתעניותיו ואלמלא קטנים היינו מכדי לעמוד בצום, אין ספק שהיינו נלוים למבצע חשוב וגורלי זה.

בסיום תפילת השחרית היה אבי לוקח אותי עמו אל קברו של הרב פינחס ז"ל, הנמצא כמהלך מחצית השעה משער החומה המקיפה את רובע היהודים. "טיול" בוקר זה היה נמשך כשעתיים, ואבי לא היה מפסיק מלקרוא פרקי תהילים מובחרים ודברי תחנונים, החל מרגע עזבנו את שער החומה ועד כניסתנו בחזרה. ואני, על אף היותי בסך הכל כבן 12 שנה, חשתי את רצינות הענין ואת גדולת השעה, ונטלתי חלק הגון באמירת התהילים ופזמוני הסליחות כשדמעותי יורדות על לחיי.

ליד הקבר קיים מעיין קטן המשמש לרחיצת ידיים לפני התפילה.

לפי האגדה, המעיין נתגלה בשעה שהרב פינחס מת מיתת נשיקה באותו מקום, ומפני צדקנותו התרחש נס כאשר לפתע נבע מעיין מתוך האדמה, ממנו טהרו את גופת הצדיק בטרם נטמן. מלבד הצום והתפילה הקפיד אבי באותה תקופה הקפדה יתירה על כל התנהגות בני הבית. חלילה היה לנו לא רק שלא להחסיר תפילה כל שהיא, אלא להגיע

ראשונים לבית הכנסת ולהתפלל בדבקות ובקול רם. השחוק וקלות הראש נעלמו בבית, וכולנו היינו איפוא שותפים נאמנים למאמץ להבקיע שערי שמיים ולעורר רחמיו של אל עליון לבטל את הגזירה.

החלום ופתרונו

ביתנו היה בנוי שלוש קומות כרבים מבתי היהודים אשר בעיר צנעא ובערים אחרות שבתימן.

הקומה הראשונה שימשה בעיקר למחסנים, לבית מלאכה לסנדלרות של אבי, וכן אורווה לחמוריהם של קרובינו מערים וכפרים אחרים, שהיו פוקדים אותנו מעת לעת לצורך מסחרם.

המחסנים היו מיועדים להחסנת עצי ההסקה לבישול ואפיה וכן לצפיעי הבקר (כבא) ששימשו כחומר הסקה.

הקומה האמצעית שימשה לאחזקת העורות ולאסמי החיטה והשעורה שהיתה נקנית מעת לעת.

מלבד המחסנים, נמצאו בקומת הביניים, הרחיים, שבאמצעותם היינו טוחנים לצרכינו את החיטה, השעורה, הדורה והעדשים, וכן פינות מיוחדות לתעשית היין והי"ש שכל בעל בעמיו סיפק צרכיו בעצמו.

הקומה השלישית שהיא קומת המגורים, כללה חדר שינה, אולם המיועד לשבת ולאירועים משפחתיים, ועוד חדר קטן שקראנו לו סוכה, על שם הרחבה העליונה הפתוחה והסמוכה לו, ואשר היינו מסככים אותה בחג הסוכות ומבלים בה את שבעת ימי החג. מלבד חדרים אלה, נמצאו בקומה השלישית גם בית תנורי האפיה וחדר האוכל, וכן באר המים הנובעים, וכמו כן החצרות הפנימיות הפתוחות לשמים, מהן אנו מגיעים אל כל פינות הבית.

כאמור, היו לנו איפוא בקומה השלישית אולם, חדר שינה, ועוד חדר קטן הנקרא סוכה.

מלבד חדרים אלה היו לנו גם מספר "טבקות וכומם" הם חדרי ההל־בשה, או חדרי החסנת הפירות הטריים והמיובשים. פינות אלה היו משמשות לעת הצורך גם כחדרי שינה, כגון בימי שמחות, ברית, חתונה וכדומה, או לקראת החגים, כאשר היו מסיידים ומשפצים את הבית. ביחוד אסורה היתה הכניסה לחדרים בימים הסמוכים לחג הפסח.

בימי החול התרכזו החיים בחדר אחד בלבד, ופרט לאבי, איש לא היה רשאי לישון באולם האורחים חוץ מאכילת הארוחות בשבתות ובחגים וכמובן בליל הפסח.

לקראת השבת והחגים היתה אמי מנערת את הכרים והכסתות

ומתקינה את האולם לארוחות השבת והחג.

מיטות לא היו ורצפת החדרים היתה מכוסה "פראיק שחורות" הם השטיחים הארוכים והמחוספסים הארוגים מצמר עזים או גמלים. מסביב לחדר השינה הכללי היו מוצעים מזרונים וצמוד לקירות הוצבו כרים הממולאים צמר עזים או כותנה. נוסף לאלה, היו לנו מזרונים מיוחדים המקופלים במשך שעות היום ולעת ערב היו נפרשים לשינה לארכו ולרחבו של החדר, וכל בני המשפחה שכבו זה ליד זה. על אף היותנו ילדים קטנים, הרי לא הלכנו לישון בטרם עלו המבוגרים על משכבם.

בדרך חיים זו היינו שותפים וערים לכל ההתרחשויות במשפחה הגדולה, ובעת פרוץ אחת המחלות המדבקות, הצלחנו להדביק זה את זה. שותפים היינו, איפוא, גם לצוחותיהם של הזאטוטים החדשים שבאו לעולם מדי שנתיים, ולא הרגשנו כל צורך להיפרד מהווי חיים זה ולחפש פינה שקטה יותר לשינה. העדפנו, איפוא, להיות יחד ובמשותף בתוך החדר האחד, ולהתחלק בסבל ובאושר ובחוויות הילדות. ואף כי באותו החדר הצטופפנו כולנו הרי השקט לא הופרע משעה שהגיח אבינו לחדר זה. די היה בנהימה אחת או כעכוע גרון של האב המורה על התקרבותו אלינו, כדי שתטיל בנו אימה מספקת ושיתוק מוחלט עד לקימת הבוקר לעבודת הבורא וליום עמל מפרך, בתחילה אצל המלמד בחדר, ולאחר מכן בבית הכנסת לתפילת מנחה-ערבית, וקצת פרקי עין יעקב. לעתים, נכון היה לנו הילדים הגדולים יותר (גיל 12-10), גם שיעור בהרמב"ם אצל אותו מארי בביתו. שעות השינה היו איפוא קצרות ובלילה בלבד, מאחר וכל שעות היום היו מוקדשות גם ללימודים ולעזרה בבית, או למלאכה לגבי אלה שסיימו את חוק לימודם.

ערב אחד, סמוך לחצות, באותם ימי צום ותפילה שערך אבי על מנת לבטל אותה גזירה, התעוררתי לקול חריקת הדלת וכניסתו של אבי. הדבר היה תמוה בעיני, מאחר ומעולם לא ראינו אותו עובר לחדרנו בשעה כזאת. לאט לאט ובזהירות, ניגש לאור הפנס הקטן אל המקום בו שכבה אמי, והחל בלחש לקרוא בשמה: לולוה, לולוה, (זה היה שמה של אמי שתורגם אחר כך בארץ ישראל למרגלית). נוסף להפתעתי הגדולה, פחדתי מאוד לגלות שהנני ער, התכרבלתי היטב ב"ג'רם" הוא שמיכת עורות הכבשים, ונזהרתי מלתת סימני חיים. אמי שהתעוררה בקצת בהלה לקול קריאות אבי, שאלה בתרעומת: "מה לך כי נזדעקת בשעת חצות". אבי ענה בהתרגשות ואמר: "הקשיבי הקשיבי, אנו נוסעים לארץ-ישראל", ואמי שלא תפשה מה מתרחש כאן, הגיבה בזעף ואמרה: "מה לך, ההשת־ געת כי תעיר אותי באמצע הלילה כדי לספר שטויות. אך הדבר לא עזר לה. אבי התעקש, עד שלבסוף התנערה אמי משכיבתה, התישבה ואמרה:

"טוב, טוב, ספר מה הענין". ואני שהייתי כולי מכוסה עם אותה שמיכה הטיתי אזני לכל השיחה מלוהט ומוקסם למשמע דברי אבי שנאמרו לאמי בלחש:

"זה הלילה השלישי שאבי ז"ל נראה לי בחלום, מעיר אותי ומצווה עלי לקום לנסוע לארץ־ישראל. בפעם הראשונה והשניה, אמרתי לעצמי "חלומות שוא ידברו", סתם הרהורי יום המופיעים בחלום הלילה, אולם הפעם המצב היה שונה, אבי התיצב מולי במקלו ופניו זוהרים ושלא כשתי הפעמים הקודמות שהיה מופיע ונעלם, הכריז הפעם הזאת ואמר: "לא אזוז מכאן עד אשר לא תקום ותסע לארץ־ישראל. דמעותיך ותפלותיך עלו למרום, ועתה דרכך נכונה לפניך וה' יהיה עמך".

נרגשת ונפעמת הקשיבה אמי לסיפור, ולאט לאט גם אנו הילדים שהספקנו להתעורר, הרשינו לעצמנו להתנער מעט מתחת לשמיכות, ולהיות עדים ושותפים לשעה גדולה זו. שעה ארוכה עוד הפכו שניהם בחלום ופתרונו, וכשעייפו מכך חזרו לישון. מכאן ואילך הלכו העניינים והתפתחו במהירות, ומה שנראה לנו, עד כה כבלתי אפשרי, קרם עור וגידים, ובסופו של הדבר בא היום הנכסף בו צעדנו בדרך לגאולה. יהיה עלינו כמובן, לעבור עוד הרבה תקלות ותלאות, אך כוחה של האמונה באותו חלום, עתידה להביא אותנו בסופו של הדבר לחוף מבטחים.

מכתב מארץ־ישראל

אבי שהיה מצוייד בהבטחה מפורשת מארץ החיים כי ה' עמו (כפי שנאמר לו על־ידי אביו בחלום המשולש), החל למחרת להתכונן לנסיעה. ראשית דבר שיגר מכתב ארוך לאחותו הנמצאת זה מכבר בירושלים והודיע לה על רצונו והחלטתו לעזוב את הגלות המרה והנמהרה, ולבנות את חיינו בארץ הקודש, שם הכותל המערבי, קבר רחל אמנו, מערת המכפלה וכו'. המכתב נשלח, ובינתיים החילונו להתכונן לאט לאט לחסל העסקים השונים ולמכור את כלי הבית, התכשיטים ועוד ובתמורתם לממן הוצאות הדרך. חלפו כמה שבועות ומכתב תשובה מארץ ישראל הגיע, אלא שהפעם הכותב היה קרוב משפחה אחר, אשר בשמעו את רצון אבי לעלות לארץ־ישראל, החליט כי מן הראוי להזהיר אותו בעוד מועד. המכתב הכיל דפים רבים בהם ניתן תיאור מקיף על החיים בארץ־ישראל, על העבודה הקשה ועל הצפוי למשפחה כשלנו שמנתה אז כבר תשע נפשות ואחד בדרך. לאחר תיאור המצב הכלכלי הקשה, בא תיאור החיים הרוחניים, מנהגי אחינו בני־ישראל החילוניים, חילול שבת, גזירת הפיאות והזקן, אכילת טריפות, ועוד ועוד. להשלמת התמונה המבעיתה, תוארו הנשים חשופות

הזרועות והחזה וגלויות הראש, ואשר צבע גרביהן כצבע עורן.

אותו מכתב הסתיים בערך בדברים הבאים: "לאחר שתיארנו לך את המצב בארץ־ישראל, חשוב היטב אם אמנם כדאי לך לדחוק את הקץ ולעלות לארץ־ישראל".

סיפור זוועתי זה נשפך כמים קרים על ראש אבי שהיה המום שעה ארוכה וכמעט על סף היאוש. ימים ושבועות לאחר מכן אכל אותו הספק ולא חדל מלהכריז, כי יתכן, ונצטרך לוותר על רעיון הנסיעה לארץ־ישראל, יען לא יוכל לראות בניו סרים מדרך הישר.

אם לומר את האמת, הרי בנו, הילדים, נסך חלקו השני של המכתב ערגה עצומה לעלות לארץ־ישראל, ובצד התפילה ליד הכותל המערבי לחזות בפלא הזה של הזרועות החשופות וראשי הנשים הגלויים, ובזה לפצות את עצמנו על התקופה הארוכה של הסתכלות בילדות, נערות ונשים, המכוסות מכף רגל ועד ראש פרט לכפות הידיים, העיניים, מחצית האף והעקב שהיו גלויים. כמובן חלילה היה לנו לגלות ערגה זו בפני ההורים, ובמקום זה הכרזנו הכרזות, והבטחנו הבטחות, כי מעשינו והתנהגותנו יהיו ללא דופי, וכי ננהג ככבני אברהם, יצחק ויעקב וכגובראין יהודאין לכל דבר.

משנדמה היה לי ולאחי הבכור, כי קיימת סכנה של ביטול הנסיעה, החלטנו שנינו להכין צידה לדרך ולהתכונן לבריחה. ראשית מעשה היה עלינו להצטייד בקמח, ואותו עלינו לקחת במשיכה בכמויות קטנות מתוך מחסן הקמח. את מקום האיסוף קבענו בארונות הקיר הקטנים שהיו לכל אחד ממנו. עמדה גם הבעיה של כסף מזומן. לגנוב מאבא היה כמעט בלתי אפשרי, והוחלט איפוא, שאצא לשוק בימי ששי לעסוק במכירת ממתקים. אשר לאחי, הרי מאחר והיה גדול ממני בשנתיים, בעית הכסף לא היתה קיימת במיוחד, כי השתכר בעבודתו אצל אבי סכומי כסף קטנים.

בהתאם להחלטתנו זו בדבר הבריחה, החילונו במבצע איסוף הקמח, ועשינו זאת כשאמי נעדרת מן הבית. אחותנו הצעירה ממני בשנתיים היתה מצויה רוב שעות היום בבית. לפיכך, נאלצנו להכניסה בסודנו והשבענו אותה על גרגירי המלח והמזוזה לבל תגלה שמץ דבר, ואף על פי כן לא עמדה בדיבורה וגילתה את מזימתנו. במקביל לפעולת איסוף הקמח רכשתי לי מאזניים ובמעט החסכונות קניתי בסיטונות ממתקים למיניהם, ויצאתי לשוק אחר הצהריים של יום הששי.

תוך תקופה קצרה ראיתי ברכה בעמלי, ואף קיבלתי ברכתו של אבי על היוזמה להרויח מעט כסף מעמל כפי.

כחדשיים נמשכה עבודת המחתרת עד שביום אחד בשובנו מהחדר מצאנו את אבינו סר וזועף, לאחר שאחותי הפרה את השבועה וסיפרה את

הסוד. התעוררה סערה איומה בבית. אמי, חרדה מפני מחשבת הבריחה שלנו, ואילו אבי נחרד בעיקר מעצם סחיבת הקמח שהוא בבחינת גניבה. עם סיום ארוחת הצהריים הוזמנו אני ואחי אל האולם, הדלתות ננעלו ולאחר חקירה קצרה נתכו על גופינו, בזה אחר זה, חבטות בשוט בעל שלוש הרצועות.

להפתעתו הרבה של אבי, היינו הפעם קשוחים ותוך כדי זעקות הכאב, הכרזנו בקולי קולות כי נברח לארץ־ישראל גם אם נגוע בדרך ברעב. מטר קללות נשפך מפינו על אותו בעל המכתב ששיבש את הכנותינו לנסיעה לארץ ישראל.

קונה הספרים העתיקים

באותה עת בה התנהל מאבקנו בבית לעליה, התרחש מאורע שהגביר את המתח והרצון לעזוב את תימן.

לעירנו הגיע יהודי בעל גוף ועב־דקן בגיל ששים לערך, אשר דיבר עברית בהברה אשכנזית. שפת עבר זו בהברה אשכנזית היתה קשה לנו להבנה, אף על פי כן זו היתה הדרך היחידה לקשר ולשיחה עם האיש.

לדברי רבני העיר שאירחו אותו, ואף ניהלו עמו שיחות בדיני תורה מנהגים וכו', היה האיש תלמיד חכם ונמנה על קהל החרדים שבארץ הקודש. בסובבו בערים ובכפרים השונים ברחבי תימן, התעניין בעיקר בכתבי יד עתיקים, ובמידה מסויימת גם בכלים מלאכת מחשבת.

בצנעא העיר, שהה תקופה ממושכת. בעוברו ברחובות קריה, היינו מתקהלים סביבו ומקיפים אותו, ונהנים מהיצור המיוחד, השמן והבריא שהיה לבוש פרנז'י, ובעיקר שהוא יהודי. חזותו שופעת הבריאות, עורו הלבן וזקנו האדמדם, וכן לבושו המהודר והנקי, מילאו אותנו גאווה מצד אחד, על כי לא אלמן ישראל וכי מלבדנו אנו הנתונים בגלות משפי־לה, ישנם יהודים בני חורין החיים בארץ ישראל. מאידך, אם כאלה הם היהודים הדרים בארץ ישראל, הרי כדאי המאמץ להגיע אליה, על מנת לזכות בחיי רווחה וזקיפות קומה.

באותו פרק זמן בו התרחש סיפורנו, ילדה אמי את ילדה השמיני, שעתידים היינו לטלטלו לארץ הבחירה בתוך ארגז פתוח על גבי חמורים עם עוד שני זאטוטים שקדמו לו.

טקס ברית המילה צריך היה להתקיים בשבת. התכונה היתה רבה וגדולה מן הרגיל, הן משום שאנשי הקהילה היהודית ידעו כי בדעתנו לנסוע, וזו להם שעת הכושר האחרונה להשתתף אתנו בשמחתינו, ולא עוד, אלא שהחלטנו להזמין את האורח מארץ ישראל - קונה הספרים

העתיקים. ברור, כי אם מוזמן אורח חשוב כזה, הרי אין לפסוח על רבני וגדולי העדה. קל להבין שזו היתה שבת בל תשכח לכל אלה שנטלו חלק באותה שמחת מצוה.

אולם האורחים שהיה פרוס כולו שטיחים וכרים מוצבים לאורך קירותיו המכוסים בבד פרחוני ועליז, היה מלא עד אפס מקום. האורח כובד בסנדקות, ועיני אבי זהרו מאושר על הזכות הגדולה שנפלה בחלקו. האורח הסנדק, הביע את פליאתו והזדעזעותו למראה הכרית שעל כסא אליהו הנביא, המוכתמת כולה מטיפות דם הברית שניתזו עליה במשך הזמן, והרב יחיא יצחק הלוי, שעמד לידו הסביר לו בלשון הקודש, כי בכוונה אין מכבסים ואין מכסים את הכרית, לקיים את הכתוב בנביאים "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמייך, ואומר לך בדמייך חיי" וכו'. אך קשה אמנם היה לדעת אם ההסבר הניח את דעתו של האורח.

בסיום הטקס, התישבו האורחים ישיבה מזרחית סמוך לקירות האולם, סביב סביב, כאשר עשרות בני הנוער והילדים ישבו בתוך.

הנשים, שהיו הפעם סקרניות יותר מן הרגיל, מילאו את החדר השני ואת החצרות, כי לא יכירם חלילה מקומם בין הגברים, וביחוד בתוך קהל זה של רבנים ונכבדי העדה בני שתי הכתות היריבות, שמזה שנים רבות לא זכו להסב יחדיו בשמחת מצוה.

צרורות צרורות הונחה ליד האורחים "הגעלה" הכוללת ממבחר הפירות של העונה, וכן קטניות קלויות, גרעיני דלעת, אגוזים, שקדים ועוד.

נוסף לכל אלה הונח בפני כל אחד מן הקרואים בקבוק המשקה שלו. אם י"ש ואם יין, הכל לפי הרגלו וטעמו. אל המשקה למינהו נלוו קערות החרס עמוסות "השוויה" הוא צלי הבשר המתובל בתבלינים למיניהם, שתפקידו בעיקר להפיג השפעת הי"ש, שהשוגה בו לא יחכם. צלי הבשר, הנקרא כאמור "שוויה" מקהה את חריפות הנוזל ומשאיר מקום רק להתרוממות הנפש.

מאחר ולא ניתנו ליהודים שבתות וימים טובים, אלא כדי לקיים בהם מצוות ולעסוק בתורה, ברור מאליו כי אכילת "הגעלה" יותר ממה שהיא מכוונת להנאת הגוף, הרי מטרתה לחזק אותו, למען יוכל האיש היהודי למלא את חובתו כלפי הבורא. לכן, מיד עם חיסול חלק ערימות "הגעלה" ולגימת כוסיות אחדות, מוגשים ספרי הדיואן של שירי שלום שבזי ז"ל.

הפעם היו איפוא לא סתם משוררים, אלא חכמי הדור ורבניו, שכאמור התקבצו ובאו לכבוד האורח, ותרמו לשבת גדולה לנו בפרט, ולציבור גדול מבני העיר בכלל. האורח (שישב על גבי כרים), בראותו את המסיבה ההמונית רבת הפאר ועשירת התקרובת, וכטוב לבו משפעת היינות

העתיקים והטעימים בני שמונה ועשר שנים, רווה נחת וימלמל בעברית האשכנזית שלו: "ישראל בני מלכים הם", והרב יחיא יצחק הלוי ענה לעומתו בהטעמה, נכון, ישראל בני מלכים הם, אילו הדרים בארץ ישראל, ואילו הם (בפתח) שפירושה בתימנית דאגה וסבל, הינם נחלת יהודי תימן.

אכן, אם ניתן היה להתעלם באותה שעה מחיי יום יום האפורים בגלות האיסלם, הרי זו היתה מסיבה של בני מלכים השבויים בגלות כל ימות השבוע ומשתחררים ליום אחד, הוא יום השבת.

החלק הראשון של המסיבה הסתיים בשירה כללית של כל הנוכחים:

לקראת שבת — אצא - בחבה
מיום ששי — זקן - ושיבה
ששוני קרב — יגוני נחבא
ואעז ואומר: — ברוך הבא, וכו'.

השיר הכללי הסתיים, שאריות "הגעלה" נאספו והוכנסו "המידות" (הם השולחנות העגולים). הצעירים הופיעו עם אגני רחצה מנחושת קלל מבריקים לנטילת ידיים, ומתנדבים אחרים. הציבו את "המידות", עליהם הונחו הרקיקים הדקים העשוים מקמח חיטה מנופה, ורקיקי הדורה הטעימים סביב סביב.

בעקבות הרקיקים הובאו קערות החרס עמוסות תבשילי החמין שהוצאו זה עתה מתנוריהם של האורחים, איש איש וטעמו. בסיום הסעודה בא תור אמירת דברי תורה הנקראים "טעם וקשור" והנאמרים לפני ברכת המזון.

כנהוג, הכבוד לאמירת "הטעם" ניתן לזקן המסיבה, ועל פי נוהג זה ניתן הכבוד לאמירת "הטעם" לזקן המסובים, הרב יחיא קאפח ז"ל, ראשה ויוצרה של כת "הדרדעים", שעיקר מלחמתה היתה נגד ספר הזוהר ותורת הקבלה, וכן כלפי האמונה בשדים ורוחות ועוד (הם גם התפללו לפי נוסח הנקרא "בלדי", שכלל כמה שינויים וקיצורים). הם התנגדו לפירוש התורה בדרך הרמז והסוד וראו עצמם כאנשי קידמה - "דור דעה". לעומתם נקראה הכת השניה "עקשים" מכיון שדבקו בעקשנות בספר הזוהר ובתורת הסוד של הקבלה, וכמוכן בקיום מצוות מסוימות ש"הדרדעים" ראו בהן רעות רוח (מחלוקת זו ראשיתה היתה מיצער והמשכה קרע עמוק בתוך הקהילה, ריב ומשטמה, התדיינות בפני שלטונות תימן, וגרימת מאסרים הדדיים. ממריבות והתנצחויות אלו יצאו נשכרים "השופטים" והמושלים המוסלמים, שגבו משני הצדדים דמי טרחה וכסף ענושים. ההתגודדות וההתגוששות פגעה גם בחיי ובקשרי המשפחות פנימה, ורבים היו המקרים שהבנים חלקו על דעת אבותיהם

ולהיפך. מסיבות שמחה הסתיימו לעתים קרובות בריב, בגלל דברים של מה בכך, כגון השארת פרוסת לחם על השולחן לפני ברכת המזון או סילוקה ועוד, והתלמידים עלו בלבוי המחלוקת על רבותיהם.

עתה, משניתן כאמור הכבוד לומר דברי תורה וקשור מפרשת השבוע לראש כת "הדרדעים", הרב יחיא קאפח, היו האזניים קשובות אם הרב לא ישתמש בשעת כושר חגיגית זו כדי לנגח בדבריו את אנשי הכת השניה. חרדה גדולה חרדנו אנו המארחים פן חלילה תיפגם השמחה והמעמד הגדול שזכינו לו יועם.

בדרך כלל מי שאומר את "הטעם" מתחיל את הפסוק הראשון של פרשת השבוע ומשלב את דבריו בפרשנות מרש"י והמדרשים. הטעם נמשך בדרך כלל דקות אחדות בלבד משום טורח ציבור. והוא נאמר בעיקר כדי לקיים מצוות אמירת דברי תורה על השולחן הממלא את מקומו על המזבח בבחינת "זה השולחן אשר לפני ה'".

להפתעתנו הרבה, הרב התחיל מפסוק ראשון של פרשת אותו שבוע, ועבר מיד לפסוק הראשון בעשרת הדברות:

"אנכי ה' אלקיך" "אנכי ולא אחר".

כילד, הייתי תמה, מה ראה הרב לקפוץ לאמצע פרשה שלא מן המנין ולא כמקובל, היינו: מתחילים באמירת פסוק ראשון של פרשת השבוע, גולשים לפירוש רש"י, מדרש וכו', הכל כיד ה' הטובה על בעל הטעם לעומק ידיעותיו, ומה פתאום קפץ לפרשה שלא מן המנין. האנשים ששמו לב כמוני לשנוי,, החלו מתלחשים כי הרב עשה זאת במתכוון כדי להקניט את אנשי כת "העקשים" מאמיני הזוהר, הקבלה וכו'. אם אמנם נתכוון הרב להקניט, או שעשה זאת בתום לב, דברי הטעם והברכה לא הופרעו. הם נאמרו בנחת, כיאות לאנשים שזכו להשתתף במסיבת מצווה יחד עם החכם היהודי, קונה העתיקות מארץ ישראל. הברכה הסתיימה בשעה טובה ומוצלחת, והאורחים נפרדו מאתנו לשלום שמחים ורגועים.

מאורע זה שהתרחש בביתנו, והכבוד הגדול שזכינו לו, השאיר את רישומו עלינו זמן רב. כמרכן השפיעה דמותו של האורח, הילוכו הזקוף והגאה. על החלטתנו הנחושה להגיע לארץ־ישראל ויעבור עלינו מה.

גזירת מלך

כמו להמחיש לנו את אמירת חז"ל כי "ארץ ישראל אינה נקנית אלא ביסורים", קפצה עלינו גזירה חדשה. בארץ ישראל פרצו מאורעות 1929. הידיעות המחרידות על הטבח בתושבי חברון, מוצא ומקומות אחרים, הגיעו לתימן על־ידי מכתבים מארץ ישראל. ידיעות אלה גרמו לדכאון

רב וליאוש בקרב היהודים. הרבנות הכריזה על צום ותפילה, ורב היה הבכי והאבל על בני ישראל שנטבחו ביד ערלים.בעודנו המומים ומדוכּאים מן השמועות והידיעות על הפרעות, באה פניתו של מופתי ירושלים אל האימאם לאסור עלייתם של יהודי תימן המצטרפים לדבריו, לאחיהם שבארץ ישראל, ונלחמים בערבים. לקריאתו הצטרפו גם מוסלמים דתיים קנאים, והאימאם שנטה בדרך כלל חסד ליהודים, היה נאלץ להיענות לתביעה, והוציא צו האוסר על יציאת היהודים מתימן. גזירה זו הממה את היהודים וביחוד את אלה שהספיקו למכור את מטלטליהם. ההתכוננות לנסיעה פירושה היה כי מרבית בגדי הנשים וקישוטיהן נמכרו בחצי המחיר, כדי לממן הוצאות הדרך. הוכנה צידה ל-15 יום שכללה בשר מיובש, לחם קשה (קאמיז) המחזיק מעמד, קלפת קפה (קשר), תבלינים ועוד. כמרכן, מאחר והנוסעים לא היו רשאים למכור את בתיהם גם לפני הגזירה החדשה, היו כאלה העוקפים את החוק ומוכרים דלתות פנימיות, רצפות האבן ועוד.

באותו יום בו הוכרזה הגזירה ופורסמה על ידי הכרוז ברחובות שכונת היהודים, עמדה משפחת יחיא קהא בשער ביתה עם החמורים והחמרים שהופיעו על מנת לארוז את חפצי המשפחה ולנסוע. המבוכה, הזעקה והמהומה היתה רבה. בני המשפחה בכו והתיפחו כמי שמתו מוטל לפניו, אך ברירה לא היתה. החמורים נמכרו שנית, הצרורות פורקו, והמשפחה נאלצה להתחיל מחדש את חייה ולהתגורר חזרה בבית שנשאר ללא דלתות וללא רצפה. במשפחה זו היה גם זקן מופלג, עבורו הותקן ארגז פתוח להושיבו בתוכו ולהעמיס על החמור.

לימים, עם שינוי העתים, זכתה המשפחה הצעירה לעלות, אך בלי הזקן, עליו נגזר להיקבר באדמת ניכר.

מכאן ואילך, שמועה אחת רדפה את חברתה, ושאלות מציקות העיקו על הלבבות: כמה זמן תימשך הגזירה, מה תהיה התנהגות המוסלמים כלפי היהודים בעקבות המאורעות בארץ ישראל, ולאור ההסתה של מופתי ירושלים, ילדי המוסלמים החלו להציק בזריקת אבנים, והמבוגרים שבהם הרבו גידופיהם ואיומיהם. חיינו הפכו לפתע תלויים מנגד, ונתקיים בנו הפסוק: "בבוקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן בוקר, מפחד לבבך אשר תפחד" וכו'.

במצב נואש זה ניתנה רשות הדיבור למנהיגי העדה, בית־הדין הכריז בבתי כנסיות לאחוז באמצעים המקובלים.מול ידי עשיו וישמעאל בקע עתה קולו של יעקב. הוכרז על תעניות ועל התכנסויות כלליות בבתי הכנסת הגדולים "בית אלאוסטא" – ו"בית צאלח",ולאחר מכן "לאחוי" בית אלג'רשי, היא החצר הגדולה בשכונת היהודים המוקפת גדר גבוהה

מסביב, ואשר בה היו מתקבצים המוני היהודים בעת צרה, ושופכים שיחם בפני בוראם.

היו שלוש דרגות של הזדעקות והתכנסות בעת צרה, הכל לפי גודל הבעיה והמצוקה. פעולת הריכוך כלפי השמים היתה מתחילה בהתקבצות באחד משני בתי הכנסת האלה (או בשניהם יחד), אך משלא נענו, הועברה הפעולה לחצר "בית אלג'רשי" שם היה מתכנס ציבור גדול מאוד והיו מופיעים שלושה שליחי ציבור, הראשון היה קם הרב יחיא יצחק הלוי ז"ל, אב בית הדין של הקהילה ופותח בדברי כיבושין ובהטפת מוסר. בדבריו הוא תולה את כל הצרות והגזירות בהתנהגות הציבור, ומצביע על מעשים ומחדלים בענייני אי קיום המצוות וביחסים שבין אדם לחבירו. ביחוד הטיל תמיד את מרבית האשמה על הנשים והנערות שאינן צנועות דיין, המרשות לעצמן להופיע במקומות ריכוז של גברים, או שאינן מכסות כראוי את פניהן ועוד ועוד. את דבריו הוא סיים תמיד בקריאה לציבור, כי ישימו על לב, ויקפידו על הליכותיהם והליכות בני ביתם.

לאחר מכן היה מתחיל בפזמון "שבט יהודה בדוחק ובצער", או "בילוד יעקב יצעק". משסיים, קם אחריו מרי סעיד אלעזירי שבתפילתו היה מזעזע שמיים וארץ.

האיש שזקנו ירד על פי מדותיו היה מתיצב לפני התיבה ובקול רווי תוגה ותחינה היה מצליח להביא את הציבור כולו לידי בכי והתיפחות כללית, תוך כדי התפילה היה מסוגל לפנות באופן דרמטי לרבונו של עולם בשאלה, אם אמנם יש לו בעולמו בנים יותר טובים מעם ישראל.

דבריו היו דברי כיבושין ולימוד סנגוריה על עם ישראל, בהגיעו לשיא ההתרגשות היה פונה אלינו הילדים לאמור: קומו הילדים ואמרו: "יא אללה ארחמנה" (האלוקים רחם עלינו). מיד היינו קמים וקוראים בקול: "יא אללה ארחמנה, ושפק עלינא"; (האלוקים רחם וחוס עלינו). על בקשה זו היינו חוזרים עשרות פעמים, ובאותו זמן מתייצבים ארבעה גברים בפינות החצר ותוקעים בשופרות ארוכים.

אכן, מי לא יחרד לעת כזאת, לא יפשפש במעשיו ויהרהר בתשובה. משנסתיימה קריאת הילדים ותקיעת השופרות, הגיע תורו של שליח הציבור השלישי, הוא חיים אלקרה שהיה נושא את תפילת: "מרן דבשמיא לך מתחננין אנן, כעבדא דמתחנן למריה, הב לן שאלתן ובעותן ולא נהדר ריקן מקמך". הוא מסיים מראנא אחת, והציבור חוזר עליה וכן הלאה.

לאחר סיום התפילה הציבורית, הולכים איש איש לדרכו ולעיסוקו, כשבלבם התקוה כי שוועתם עלתה לשמים, וכי יבואו ימים טובים יותר. לעתים, מסתבר כי העוונות גברו והמקטרגים רבים, והמסכים המבדילים

בין עם ישראל ובין יוצרו, חזקים מכדי שהתפילות והתחינות הרגילות יבקיעו את שבעת הרקיעים ויגיעו לפני כסא הכבוד.

אך לא עם קשה עורף כעמנו יותר ויסוג, קיימת עוד דרך בדוקה במאבק הזה, היא ההסתיעות בשוכני עפר הקרויים חיים, מוציאים את התיבה ואת ספר התורה העתיק והמקודש ביותר אל בית הקברות, ופונים אל צדיקי עולם להמליץ ולבקש רחמים עליהם. אגדות שונות נרקמו במשך הדורות בכל הקשור בתוצאות ההתכנסויות לתפילה ותחינה בבית העלמין. אחת האגדות מספרת: פעם אחת איימה על תושבי תימן שנת בצורת. הגיעו ימי הזריעה ולא ירדו גשמים. שערי התבואה הרקיעו שחקים, ועניי העם החלו לסבול חרפת רעב. היהודים והמוסלמים כל אחד במקום תפילתו הזעיקו את השמים, אך לשוא. כאשר כלו כל הקצין יצא הקהל ובראשו מהרי"ץ (מרי יחיא צאלח) אל בית העלמין.

שעה ארוכה קראו תהילים ואמרו תחינות, אך השמש, המשיכה לקפוח בחוצפה על ראשם והשמים היו זכים ובהירים. במצב מיואש זה החליט מהרי"ץ לעשות מעשה, הוא הזדקף ליד ספר התורה שמונח היה על התיבה, הרים פניו כלפי מעלה, קרא אל השמש ואמר: "שמש שמש, שפחה חרופה, עד מתי תעמדי לשטן ביניינו ובין אבינו שבשמים, הלא תבושי ותסתלקי".

באותה שעה ירדה טיפת גשם גדולה וסימאה עינו האחת, אך המטרה הושגה. השמש הסתלקה, השמים התקדרו בעבים ובטרם הספיק הקהל לחזור לביתו ירדו גשמי ברכה מרובים. למחרת נפתחו אסמי התבואה והשווקים מולאו, ותהי הרווחה לאדם ולבהמה.

עתה, עם סיום מחזור התחינות והתפילות לבורא עולם, לביטול גזירת העליה, ניסו ראשי הקהל גם את הדרך השניה שעליה אמרו חז"ל "במקום שהשוחד מקובל, הנס עומד". נוצרו מגעים עם שרים ופקידים של השלטון שאינם בוחלים במתן בסתר, כי יפעלו לביטול הגזירה, אך יחלפו ימים רבים עד אשר ינתן שוב ליהודים לעזוב את תימן ולו דרך העלמת עין בלבד. זכינו, והיינו הראשונים לפרוץ חומת גזירה זו.

על אף האיסור המפורש של האימאם ליציאת היהודים מתימן, ונסי־עתם לעיר הקודש (אלקודס), פנה אבי אל מר מוסה בדיחי, המקורב לחצר המלכות ובעיקר לשריה, שופטיה ופקידיה הבכירים, וביקש ממנו כי יטול עליו את הטיפול בהשגת רשיון יציאה מצנעא.

מוסא בדיחי זה, היה אחד מאותם יהודים 'חשובים', שמעולם לא עבדו, אך פיתם היתה מצויה ולעתים בשפע. בעבודתם הם פירנסו בעיקר את אנשי השלטון, אך גם נשאר להם למחיתם ולכלכלת בני ביתם. "ידם היתה בכל, ויד כל בם", כמאמר הפסוק. מוסריותם היתה בספק, ובדרך כלל

נמנו רובם על אלה שיראת ה' שלהם היתה לקויה, כך שאם גם קרה, ובעטים הושב אחד היהודים בכלא, הדבר לא הטריד מנוחתם, באשר זה היה למעשה עיסוקם. לגבי סוג זה של מקורבי השלטון היתה אימרה שגורה בפי היהודים: "שומר נפשו ירחק מהם". קרבתם אל שרי המדינה, חייבה אותם לא רק למלא כיסם (של השרים) כסף, אלא לדאוג לעוד מספר דברים וביחוד לאספקת יין שרף, האסור באיסור חמור לשתיה ולהנאה למוסלמים.

תפקיד זה חייב איפוא אנשים אלה, לקיים בביתם תעשיית יי"ש פרטית ושם לייצר את המשקה האסור. את התמורה הם קיבלו כפל כפליים, ואף מקור הכנסה זה ישמש אמצעי לשימון גלגלי המכונה של עיסוקם.

כל האמור לעיל לא חל על מיודענו מוסה בדיחי, אביו אברהם בדיחי היה איש עשיר ובעל נכסים מכובד, ונחשב כאחד הרבנים יושבי על מדין.

ניתן איפוא לומר, כי עסקנותו של מוסה בדיחי היתה יותר ענין של מעשה חסד מאשר פרנסה, ולכן גם לא היה שנוא ומושמץ בקרב אחיו היהודים בדומה ליתר חבריו למקצוע, שאת שמם הס מלהזכיר. הוא היה במקרה גם בן דודה של אמי, ועובדה זו נסכה בנו בטחון כי אם נמסור ענייננו לידיו, יש תקוה כי לא נצטרך להגיע עד פת לחם כדי לשלם שלמונים שהם מעל ליכולתינו.

ימים רבים נמשך הטיפול במוסדות הממשלה, ובעיקר מחוצה לה. לא אחת היה על אבי לכתת רגליו אל משרדי הממשלה הנמצאים ברובע המוסלמי, כדי לברר, אם נתקבלה תשובה חיובית ואם נוכל סוף סוף לקבל את הרשיון הנכסף לעזיבת תימן. התשובה היתה כמעט שגרתית, כי הענין בטיפול, וגם שלשול הריאלים לכיסם של המקשרים והמתווכים למיניהם נמשכו עד שכמעט ונואשנו.

באחד מלילות צום הרמאדאן, בו המוסלמים נוהגים לישון ביום ולהיות ערים בלילה, ואף לבצע עבודות מסוימות כגון במסחר, פקידות וכדומה, עליתי יחד עם אבי אל ארמון האימאם. הפעם נאמר לנו כי נקבל את הרשיון, וכי דרך יסורינו בריצתנו אחרי פיסת הנייר תמה.

אחר שעות המתנה מרובות יצא אחד הוזירים, קרא את אבי לפינה, הסתודד אתו כמה רגעים, שנראו בעינינו כשעות. התברר כי וזיר נכבד זה שהיה מצוייד כבר ברשיון המבוקש, ניסה עוד ברגע האחרון בטרם שימ־סור את התעודה, לסחוט מאבי כספים נוספים. לא היתה כמובן ברירה מאשר לשלשל את יתרת הריאלים שאבי נשא באמתחתו. משהטמין אותו גוי את הצרור בחגורתו, מסר לאבי נייר מקופל, ונשים את פנינו חזרה אל ביתנו, מאמינים ולא מאמינים כי אמנם הוסרו מעתה המכשולים, והדרך לארץ ישראל פתוחה.

משהגענו אל הבית כינס אבי את בני המשפחה המבוגרים, והזהיר אותנו באיסור חמור, שלא לדבר ולשיח עם זרים על נושא זה. פחד מות נפל עלינו פן יבוא ביטול או שמא חתימת האימאם מזויפת וכדומה. פחדנו נבע בעיקר מן העובדה, על כי ברשיון לא נאמר בפירוש כי רשאים אנו לצאת את תימן בדרך לארץ הקודש, אלא כי אנו יוצאים לחפש פרנסה בארצות אחרות (הס מלהזכיר את ארץ הקודש).

בצנעה ובשקט סיימנו את מכירת כלי הבית, התכשיטים, המצעים, ושאר דברים ובאותו פרק זמן עסקה אמי בהכנת צידה לדרך, ואילו אבי שכר מורה דרך נחמד, צעיר וחזק בשם לוי והב יאריך ימים ושנים. לוי זה החל לחפש עבורנו חמורים טובים.

ההכנות למסע הסתיימו, ויום לפני כן, עוד הספקנו להילוות אל אבינו לביקור אחרון ליד קברו של הצדיק "הרב פינחס". אין לתאר במלים את תפילת הפרידה הנרגשת שנשא אבי באותו יום, ושהסתיימה בבקשה מאותו צדיק כי יעמוד לנו למליץ יושר למען תצלח דרכנו.

אף כי מטעמים מובנים מיעטנו להיפגש עם קרובים ומכרים כדי להיפרד מהם, לא יכולנו שלא לקיים "מצוות הפרידה" ממרי סאלם עמר, המכונה "אלכרם" (חרום־האף) שהיה אחרון המלמדים שלנו - מפיו למדנו תורה ודעת, ומידו טעמנו וחשנו היטב את הצלפות השוט בעל שלוש רצועות העור, וכן מקל החובלין "שיישר" את אצבעותינו בעת שעורי כתב האשורי וכתב רש"י, שעורים שהתקיימו בעיקר בימי חמישי בשבוע.

מרי סאלם זה היה ידוע כאחד המלמדים האכזריים, אך גם אחד הידעניים שהצליח להקנות לתלמידיו ידיעה נכונה בקריאת התורה הנביאים והכתובים, וכן בהיגוי מדויק של טעמי המקרא וכדומה.

בעוד חמשת ימי השבוע (ביום ששי לא למדנו) מוקדשים היו ללימוד הפרשה וההפטרה עם תרגום אונקלוס בארמית והתפסיר בלשון הערבי וכן לימוד הכתיבה, הוקדשו הערבים בביתו של המארי ללימוד פרקי הרמב"ם, וזאת רק ליחידי סגולה שבין תלמידיו. ליחס "מיוחד" זכיתי אצל מארי זה בגין מעשה שהיה כפי שיסופר להלן:

בהיותי כבן 3-4 לערך, נלויתי להורי ביום השבת לאחר התפילה לסעודת מצוה בבית משתה חתנים. האולם היה מלא אורחים שהסבו על מזרונים כשמאחוריהם כרים וכסתות למשענת כנהוג, וממול לכל הורה, ישבו ילדיו כשרגליהם מקופלות מתחתיהם. מיודענו מארי סאלם עמר (חרום האף) ישב במרכז האולם וזימר אחד משירי שבת של הרב שלום שבזי. את תשומת לבי משך אפו החרום שכתוצאה מכך נשמע קולו מוזר ומיוחד. מבלי לחשוב הרבה וללא כל היסוס, צעדתי מפתח האולם אל

מקום שבתו של המארי ותקעתי שתי אצבעותי בנחיריו. אבי, שעקב אחר תנועותי ותפס אותי בקלקלתי, זינק כנשוך נחש, אחז בעורפי, ויטלטלני פשק אל "הדימה", הוא חדר האפיה והבישול הנמצא בחצר העליונה של הבית בסמוך לאולם האורחים.

בחרון אפו הסוער, חלק לי מכות נאמנות שנחרתו בזכרוני עד היום הזה, ואלמלא הדודות שחשו להצילני, מי יודע אם הייתי יוצא ללא חבלה רצינית מתחת יד אבי, שנפגע עמוקות מהתנהגותי המחוצפת. לימים, נסע אותו מארי אל העיר עדן שם עבר ניתוח פלסטי, ובשובו לצנעא הופתענו ממראה האף הגדול, שמשום מה נשאר בצדו חור קטן כפתחו של מחט.

שנים אחדות חלפו מאותו מאורע מביש ומעציב, עד שהובלתי עם אחי הבכור על ידי אבי למארי זה, עליו יהיה מכאן ואילך להקנות לנו תורה, חכמה ודעת, וזאת תמורת תשלום חודשי מסויים, וככר לחם אחת מדי יום. כאן התחילה פרשת יסורי עם המארי הזה שהסתיימה רק עם נסיעתנו לארץ ישראל. המארי מכבד עשירים היה, אך מאחר ולא נמנינו דוקא על סוג זה, נהג אתנו ביד קשה וכמעט שלא עבר יום מבלי "שנזכה" להצלפת שוטו, בעוד שלגבי אחי לא היו לו חשבונות מיוחדים, הרי ביחס אלי זכר לי כנראה חטאת נעורים ותקיעת אצבעותי באפו במעמד קהל ועדה,ובכל שעת כושר שנזדמנה לו, נפרע ממני והפליא את מכותי. לא הועילו תלונותי להורי ותחינותי כי יעבירו אותי למארי אחר, ובמצב זה הברירה היחידה שנשארה לי היתה להשתדל ככל האפשר שלא להיתקל בו, ולא לספק לו תואנות להתעמר בי. אף על פי כן מאמצי אלה לא תמיד הוכתרו בהצלחה.

למארי היתה שיטת הענשה מיוחדת בשבילי. כאשר היה נוכח כי התנהגותי הינה ללא דופי, ואין לו כל סיבה להצליף על גבי בשוטו בתוך החדר ובנוכחות התלמידים, היה שולח אותי אל הכתה השניה הנמצאת אף היא בחצר אותו בית המדרש, ואשר אליה מגיעים דרך חדר מדרגות אפל. בכיתה זו לימד מארי עזרא קורח ז"ל שהיה נוח מאוד הן לבריות, והן לתלמידים, והיה נוהג לספר להם אגדות שונות שמוסר ההשכל שלהן הוא כמובן ההליכה בדרכי השם וקיום מצוותיו.

לתומי הייתי מאמין כי אמנם ענין לו למארי לוודא אם עמיתו נמצא באותה שעה בכיתה. את השליחות "המיוחדת" הייתי ממלא בזריזות, אך משהייתי חוזר ומגיע אל הכניסה של חדר המדרגות, הייתי מוצא את המארי ניצב לקראתי בחיוך ציני ומרושע. כממתיק סוד היה ממלמל כמה מלים של הטפת מוסר, ולאחר שהיה מסביר "עד כמה לא רצה לבייש"

אותי בין התלמידים, היה מכבד אותי בצליפת שוט אחת או שתיים, או שהסתפק במריטת האוזן, בסטירה וכדומה. משבא באותה שעה על סיפוקו הנקמני היה חוזר לכתה כשאני מדלג אחריו מתוך "הכרת תודה" על שלא העליבני בין חברי לכתה, ומחכה כמובן למנת ההצלפה הבאה.

שתי נשים היו למארי סאלם אחרי שגירש אשה שלישית שהספיקה להביא בת לעולם. עם גירוש האשה השלישית, ובאין לה מקור פרנסה לקיומה, נטלה את בתה ועלתה לארץ ישראל. לאשתו הראשונה והאהובה עליו, ושהיתה, כפי שמעידים עליה הבריות, אשה נבונה, אצילת נפש וממשפחה מכובדת, לא היו בנים, ואילו אשתו השניה (שהיא למעשה השלישית במנין נשותיו) ילדה בת ולא יספה עוד.

את סיבת אכזריותו כלפי תלמידיו היו מסבירים בכך, כי לא זכה לבן זכר. התלמידים, שמטבעם שובבים הם, גמלו לו מידה כנגד מידה, בהמ ציאם חדשות לבקרים תעלוליי משובה שונים. הם עשו זאת על אף שידעו כי ישולם להם כפל כפליים. הצלחת יוזמי התעלולים נבעה מכך, שמבין עשרות התלמידים לא נמצא אף מלשין ומשתף פעולה עם המארי, כך שהעונש היה בדרך כלל עונש קבוצתי והצלפות השוט היו נוחתות על גבי כל התלמידים. ההבדל היה רק בכך שעל בני העשירים והאמידים נחתו ההצלפות בעדינות יתר, בעוד שאחרים חשו בהן היטב. תוך הזמן הורגלנו לכך, ונוצר מעגל קסמים של הענשה מזה, ופעולות נקם של התלמידים מזה.

אחד התעלולים הנועזים שגרם ליום שחור משחור לתלמידים ולמארי כאחד, היה אותו יום בו אחד התלמידים נשא אתו עכבר קטן שהיה נתון בתוך מלכודת כשהוא קשור בחוט ברגלו. התלמיד שישב סמוך לפתח החדר, היה מזנק החוצה בשעה שהמארי היה מנמנם, ודרך האשנב שמעל למושבו של המארי, היה משלשל את העכבר. משהיה העכבר מגיע סמוך לראשו של המארי, היה הילד מושך בחוט וחוזר חלילה.

לראשונה לא תפס המארי את הענין וחשב לתומו כי העכבר אכן מטייל לו להנאתו על הקיר, ועתיד הוא להיעלם. אך משהדבר חזר ונשנה, הבין כי זה תעלול אחד התלמידים. כנשוך נחש ניתר ממקומו כדי לתפוס את התלמיד עושה המעשה, אך באותו רגע התרחש דבר שגרם לחרון אף גדול וליום הענשה קבוצתי בלתי נשכח. וזה היה המעשה:

שעה קלה לפני ביצוע התעלול נרדם המארי ונחר. אותו התלמיד שביצע את תעלול העכבר ניגש בשקט אל מושב המארי ותפר את קצה "המייזר" (שהיה אזור למתניו כדי לכסות מערומיו), אל המצע המחובר אל הקיר, והנה בשעה שהמארי התרומם כדי לזנק החוצה ולתפוס את "הפושע" נתלש "המייזר" וחרפת המארי עוררה התפרצות צחוק אדיר

של התלמידים.

המארי, כראותו את אשר עוללו לו תלמידיו, פקד עליהם לצאת את הכתה כדי שיוכל לנתק את בגדו ולקשור מחדש את אזורו.

לאחר מכן נקראנו חזרה, והחלה חקירה ודרישה במטרה לגלות את השותפים לפשע. משלא הצליח למצוא מלשינים ומשתפי פעולה גם הפעם, החל להלך בין שורות התלמידים מקצה אחד של החדר למשנהו ולהצליף בשוטו על גבם. כמה מילדי העשירים והיחסנים שהיו רגילים להתנהגות מעודנת כלפיהם, החלו להגיב בצעקות על צליפות השוט. המארי, בחרון אפו כי רב על הבושה הגדולה שגרמנו לו זה עתה, שכח הפעם את מעמדם המיוחד של בני העשירים, ובפעם הראשונה כילה בהם את זעמו, וככל שהרימו יותר את קולם כן גברו והלמו הרצועות בגבם. עם חשיכה הונח לנו סוף סוף ושוחררנו הביתה מוכים וחבולים.

סיפור מעשה העכבר הגיע כמובן להורי התלמידים, וכדי בזיון וקצף, הן על חוצפתו של התלמיד והן על התגובה האכזרית של המארי. ימים רבים נטר לנו המארי על המעשה הרע, אך אנו מעולם לא הצטערנו על כך. נדמה כי מאותו תעלול, שנחשב לשיא, נכרתה מעין ברית של שביתת נשק בלתי כתובה שלא לחזור למעשים מסוג זה, והמארי נעשה פחות אכזר וקשוח.

ימים מועטים לפני היום בו עמדנו לעזוב את תימן בדרך לארץ־ישראל, החל המארי לטפח את אחי הבכור ולהעניק לו שעות לימוד מיוחדות בביתו. פעמיים בשבוע היה מגיע בחצות הלילה או סמוך לכך אל שער ביתנו ומקיש בדלת כדי להעיר את אחי. שעת חצות זו, היתה מוקדשת ללימוד הלכות השחיטה, ואילו שעות ראשונות של הלילה, אחרי תפילת ״מעריב״ היינו יושבים אצל המארי בביתו ולומדים פרקי ״הרמב״ם״. מאחר ושעות לימוד אלה היו יותר רשות מאשר חובה היה השוט שובת, והפחד והרעדה מפני המארי שהיו מנת חלקנו בשעות היום, היו נמוגים במידת מה.

קנאתי באחי על שקידתו בלימודים וביחוד על לימוד הלכות השחיטה. אך שנאתי המיוחדת למארי על יחסו המיוחד אלי, הקהתה את הקנאה והסתפקתי באותם שעורי לימוד ״הרמב״ם״ בהשתתפות תלמידים אחרים. הידידות שנקשרה בין אחי והמארי הלכה והתחזקה, והיתה השערה כי המארי חשוך הבנים (היו לו כאמור שתי בנות) רצה לאמץ את הנער כבן וכחתן לבתו. אם אמנם זו היתה הסיבה, הנה באה הנסיעה שלנו לארץ־ישראל וקלקלה את התכנית.

בפקודת אבי הלכתי יחד עם אחי לביתו של המארי להיפרד ולקבל ממנו ברכת הדרך. אחי, שזכה במאור פנים של המארי קיבל במתנה מעיל

מפרוות כבשים שחורות ומתת כסף של כמה ריאלים, אך אותי פטר בהטפת מוסר ובמלמול הברכה: "השם יחנך דעת" כאילו שוטה מועד הייתי.

המארי הנ"ל זכה לאחר שנים לעלות לארץישראל ועסק כמלמד תינוקות בכרם התימנים בתל־אביב. גם כאן ניסה להמשיך בשיטת השוט, אך מעצרו על־ידי שוטר בגין הכאת ילד בצורה אכזרית ושחרורו ממעצר לאחר שהבטיח כי לא ישוב עוד לכסלה, סיימו תקופה ארוכה של הקניית תורה ודעת לילדי ישראל בעזרת השוט.

לזכותו של המארי יאמר שההורים אשמים היו בכך, לא במעט. ידועה האימרה שהיתה מקובלת בתימן כאשר היו מכניסים ילד אל המלמד: "לא תכלי אלא אל־עיין ואסן", שפירושו: הכה ואל תחוס ואל תשאיר כי אם את השן והעין. הקורא יכול לתאר פחדיו ותחושתו של הילד הנמסר לידיו של המארי לשבט ולחסד עם הכרזה כזאת מצד ההורים. לגבי המארי הנזכר, הכרזה כזו מצד ההורים נתנה לו חופש פעולה בלתי מוגבל. מאחר ורע בלי טוב אי אפשר, יצויין כי רבים מתלמידיו היו חריפים ובקיאים יותר מתלמידים אחרים, לקיים אימרה אחרת שהיתה מקובלת בתימן: "מה יוכרג' אלקורץ אלא בחואם", כלומר: ככר הלחם אינו נאפה היטב אלא בחומה של האש, ואין התורה נקנית אלא בעזרת מקל חובלין.

לאחר שנפרדתי מהמארי, חזרנו לביתנו שהמה ממבקרים שבאו להיפרד מאתנו ולתת לנו את ברכת הדרך. בדרך כלל, המנהג היה, כי הקרובים והידידים היו מלוים את הנוסעים אל מחוץ לחומה, אך הפעם נענו לבקשתנו והסתפקו בביקור לילי זה.

עם שחר העמסנו את התרמילים על החמורים, את הילדים הקטנים הכנסנו לתוך ארגזים פתוחים שנקשרו על גב אחד החמורים, זה היה חמור לבן וגבוה, שהתברר לאחר מכן כי ראייתו לקויה, ושעתיד היה לגרום לנו צרות צרורות בהמשך המסע.

את העיר צנעא עזבנו ביום החמישי בשבוע. זה היה בראשית חודש אדר תר"ץ (מרץ 1930). מחוץ לחומת העיר חיכו לנו שני יתומים שביקשו להצטרף אלינו. בעוד אבי שוקל אם רצוי הדבר כי יצטרפו אלינו עוד שני ילדים, הודיעה אמי בפסקנות שאינה ניתנת לערעור: "לנו שמונה בנים, יהיו איפוא עוד שניים, וזכות המצוה של היתומים תגן עלינו", וכן היה. מכאן ואילך צעדו שני היתומים אתנו עד אשר הגיעו אל חוף מבטחים לעיר עדן, ויותר מאוחר, זכו ועלו לארץ ישראל.

מסענו מצנעא לעיר החוף עדן, ארך שבועיים, ותקצר היריעה מלתאר תלאותיו ופחדיו של מסע זה מבירת תימן, עד העיר הלוהטת והמחניקה,

היא העיר עדן בה נמצא השער לארץ־ישראל.

כדי שלא להלאות את הקורא בפרטי פרטים על התלאות אשר מצאונו בדרך, נסתפק בציון שלושה מקרים: א. גניבת מפתח וכובע – והטלת חרמות ונדויים לעושה העבירה. ב. נס גדול שאירע לנו בדרכנו. ג. טיפול משפטי ברוצחים.

ביום השישי בשבוע, הוא היום השני למסענו, הגענו לעיירה ועלאן הנמצאת במרחק שני ימי מסע ברגל מצנעא. לאחר שהתמקמנו באחד הפונדקים, ניגשה אמי למלאכת הכנת השבת, היינו: ללוש את הבצק, לאפות את הלחם בתנור, ולטמון את החמין ליום המחרת. זו היתה שבת ראשונה מחוץ לבית, ללא הרקיקים הטעימים וללא החמין, אך יחד עם זאת, שבת שלפני האחרונה בשטח ובשלטון האימאם.

מפאת עייפותנו כי רבה, והמרחק הרב יחסית לבית הכנסת, ניאות אבי כי נתפלל תפילת ערבית של ליל שבת בפונדק ערבי שהיה בנוי מלבני חימר ומטויח בטיט מעורב בתבן.

בקומת הקרקע נמצא מעין אולם מרווח, אך ללא חלונות, המיועד לאדם ולבהמה. את החמורים הכנסנו פנימה לאחת הפינות, ואילו אנו התיישבנו קרוב לדלת הכניסה הרחבה של האולם.

לבקשת אבי, היה עלינו לתלות שמיכה שתבדיל בינינו ובין החמורים בעת התפילה. סידור זה עלה לנו בלעגם של שלושה עוברי אורח מוסלמים, אשר נשארו אף הם ללינת מעבר, והחלו לחקות אותנו ולהציק לנו בדברים, ואף לחרף את דתינו ותפילתנו. הטרדתם ושאלותיהם הלכו וגברו, וביחוד משעה שהרגישו כי אתנו שני ילדים זרים.

אמי, שעסקה באותה שעה בסיום הכנות השבת, הוציאה מתוך השקים צימוקים ושקדים וכיבדה את שלושת השכנים. כן הגישה קהוה קשר שריחו נודף למרחוק מהתבלינים הרבים, כגון הקינמון, הזנגביל וההיל. ואכן, משעה שהוגש הכיבוד בתוספת מילות נועם, ודברי חנופה ו"ברכות" עברה רוח אחרת את מיודעינו ולא הוסיפו להטריד.

על אף השינוי לטובה בהתנהגותם, חרדנו מאוד פן ינצלו את הלילה כדי להרע לנו, אם על ידי גניבת חמור ציוד וכדומה, או חלילה נסיון לשדוד מעט הכסף שבידינו, שבלעדיו אנו אבודים. מאין ברירה החלטנו כי ליל השבת יהיה ליל שימורים. את פנס הנפט השארנו דולק כל הלילה, את תפקיד השמירה ביצענו לסירוגין, אבי, אחי הבכור ואנוכי וכמובן מורה הדרך. למעשה, ניתן לומר, כי מרוב פחד איש מאיתנו לא עצם עין באותו לילה. סוף סוף האיר השחר, הערבים קמו והסתלקו, ואנו נשמנו לרווחה. לאחר שנעלמו מהאופק יצאנו אנו הגברים מהפונדק, בכיוון לבית הכנסת באותה עיירה, והנקרא כניס בית אדוג'ה (ג' רפויה).

עם הגיענו אל בית הכנסת, מצאנו אותו ריק לגמרי מאנשים, משטיחים ומצעות. שעה ארוכה היה עלינו לחכות עד שהתקבצו היהודים לתפילה. הדבר היה תמוה בעינינו מאחר והיינו רגילים בצנעא לקום בליל שבת לתיקון חצות בבית הכנסת הידוע בשם "כניס בית אלשיך". בית כנסת זה היה אחד מבתי הכנסת הגדולים, העתיקים והמקודשים ובו עשרות ספרי תורה, עתיקים ומקודשים אף הם. מסיבה זו ואולי גם מסיבות אחרות שאינן ידועות לי, נבחר בית כנסת זה למקום התכנסות לליל שבת בחצות לקריאת פרקי תהילים בהטעמה, ובקול תחינה. בימי מסה ועברה (ומתי לא היו ימים כאלה בגלות תימן) היו פותחים את ההיכל הגדול, המלא ספרי תורה ונושאים תפילה לאלוקי מרום כי יצילם ממצוקתם. גם הבחורים שהגיעו לפרקם, היו מתקבצים ובאים בשעות לילה מסויימות לבקש כי הקב"ה יזמן להם את בת זוגם.

חזותו של בית הכנסת בעיר מעבר זו, היה דל ועלוב להדהים בהשוואה לבתי הכנסת בצנעא. בשבתנו בבית כנסת זה שמנו לב לעובדה כי החזן והקהל, אומרים את התפילה במהירות כאילו כפאם שד, ולא הבנו למה. אך עם סיום קריאת פרשת השבוע בספר התורה, נפתרה החידה.

ראש הקהל קם והכריז: דעו לכם יא "אסיאדי" (רבותי) מפתח בית הכנסת נגנב, וכן כובעו של פלוני. לכן עלינו יהיה לתת את דעתנו להחרים ולנדות את הגנב הרשע, וכל העם ישמעו וייראו לבל ילכו חלילה, בדרכיו.

לאחר מסירת הודעה קצרה זו הוציא ראש הקהל מתחת בית שחיו חוברת הכתובה בכתב יד, שהכילה חרמות ונדויים קטנים וגדולים, הכל לפי חשיבות הענין.

מאחר והפעם זה היה כנראה דבר "רציני ביותר" שאין לזלזל בו, ואולי משום שרצה להראות לאורחים חשובים כמונו כיצד הוא מטפל בעוכרי ישראל, החליט כי גונבי המפתח והכובע ראויים לחרם הגדול.

לאחר שהטיל עליהם כל הקללות, האלות והמארות שנזכרו בתורה בנביאים ובכתובים, החל להזעיק ולגייס במשך שעה ארוכה את מלאכי מעלה ומטה, את צדיקי עולם ואבותיו החל מאדם ראשון והאבות ועד אחרוני הצדיקים והחסידים שבכל הדורות. משסיים לקרוא בשמות כל אלה פנה אל שדי שאול, ולכל המזיקים שיש להם השפעה כל שהיא על קיומו של העולם, כי יצטרפו לחרם ולנידוי. בקיצור, כשלושת רבעי שעה נמשך הטיפול באותם גנבים נעלמים, עד שדומה היה שמעוצמת החרם נמוגו והפכו לאפר, או כי נחטפו על ידי שליחיו של השטן ואשמדאי והובלו אל הגיהנם שם הם נצלים באש התופת עד היום הזה.

עם סיום אמירת החרם הגדול וסיום התפילה, ולאחר שעמדנו על טיבם

של יהודים אלה, החליט אבי לחמוק יחד אתנו ישר לפונדק לבל ילוו אלינו, או שמא נוזמן אל ביתו של ראש הקהל, שזה עתה הפגין את יכולתו העצומה במיגור "בני בליעל" שהעיזו לעבור על אחת מעשרת הדברות.

את יום השבת הראשון מחוץ לביתנו, בילינו איפוא בפונדק, ביחד עם חמרנו־מדריכנו,ולהבדיל, אלף הבדלות בין טמא לטהור, גם עם חמורינו. המפתיע שבדבר היה, כי על אף התנאים המיוחדים והמשפילים, נהגנו כמנהגנו, ללא עצבות וללא טרוניה כל שהיא, על הישיבה בצוותא בפונדק מצחין ללא מאכלי השבת ואוירתה המיוחדת. אבי, כדרכו, לא ויתר לי גם כאן על קריאת פרשת השבוע ולא חסרו גם ניגוני השבת הרגילים. הפעם נעדר רק השוט בעל שלוש הרצועות, שבימים כתיקונם טעמתי את טעמו על כל שגיאה שבקריאה או בהיגוי וכדומה.

אמי נראתה מאושרת, הילדים שיחקו בפינת הפונדק, ויום השבת עבר ב"ה ללא תקלות מיוחדות. משנראו שלושת הכוכבים הראשונים, הבעירה אמי מחדש את התנור, שפתה את כדי הקפה, לשה את הבצק ואפתה את ה"צלופות" (הפיתות) ליום המחרת. באותה שעה שהיא התעסקה בהכנות, החל אבי בניגון הזמירות והתפילות של ההבדלה: "וכל היועץ עלינו ועל עמך בית ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה, בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית, למען שמך, אבדו, בלבלו, גדעו, נתצו, הפר עצתו, קיים עליו קרא דכתיב: עוצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל, וכל היועץ עלינו ועל עמך בית ישראל, עצה טובה ומחשבה טובה, למען שמך קיים עצתו וכו'.

שעה ארוכה נמשכה אמירת ההבדלה, ולאחר מכן הוצאה הנרגילה מנרתיקה. אבי הכין לו את עלי הטבק וכשהפכו עצי ההסקה שבתוך התנור לגחלים לוחשות שם אותם על "הבורי" הוא כלי החרס המחורר, שבתוכו מניחים את עלי הטבק הכתושים ומעליהם את גחלי האש. בקיצור, השכנות עם החמורים והזוהמה שמסביב לא השפיעו עלינו לרעה, ולהיפך. אבי, שעד לפני צאתנו את הבית היה סר וזעף ונתון במתח מתמיד, נעשה רגוע ושליו, וכאילו אמר לעצמו: "דברי החלום מתגשמים, ה' עמנו. אם על אף איסור היציאה המוחלט, הצלחנו להשיג מידי האימאם אישור יציאה, אין זאת, אלא שצדיקי עולם וזכות אבות, מלוות אותנו; ואכן, לעת כזאת הדבר הנדרש והמוטל עלינו, הוא המשך קיום המצוות בדבקות, באהבה ושמחה, אפילו בעת מצוקה. מכאן ההסבר להתנהגותו השלווה של אבי, וההקפדה לקיום מצוות שבת כהלכתו גם בתנאי תחנת מעבר זו.

נס פורים וחקירת נאשמים

עם שחר ביום הראשון נפרדנו מהפונדק "המכובד" ומתושבי העיירה "המהוללה" בה זכינו להקשיב לחרם ולנידוי "האיום והנורא". את צידת הדרך וחפצינו הדלים העמסנו על חמורינו ואילו את שלושת הזאטוטים שוב הכנסנו לארגזים הקשורים על גב החמור הלבן. שעות ההליכה הראשונות היו נוחות, אולם לאט לאט הלכה השמש וקפחה על ראשינו. שפתותינו נצרבו מחום השמש ומצמא, וגופינו החל לתת סימני רזון עקב ההליכה המאומצת. מספר החמורים לא היה כמספר הנזקקים להם, כך שאנו, הילדים הגדולים בגיל 15–10, כמעט והיה עלינו לכתת רגלינו כל הדרך, פרט לשעות רכיבה קצרות על חמורו של אבי או של אמי.

עברנו עמקים, עלינו גבעות וירדנו גאיות, עד שביום הרביעי למסע הגענו אל נקיל־סומרה, הוא ההר הידוע לכל עוברי דרך זו אל עדן. שעות ארוכות טפסנו על ההר האיום והמייגע הזה. את החמורים עמוסי המשא שחררנו מרוכבים, פרט לחמור הלבן שהמשיך לשאת את שלושת הפעוטים. היו רגעים שהזלתי חרש דמעותי כאשר רגלי ניגפו מדי פעם ועשו את מלאכתם בעצלתיים. ראיתי גם את אמי ואחיותי הולכות בקושי רב. היחיד שרשמי הדרך לא ניכרו בו, היה מידענו מורה הדרך והחמר, לוי והב, שלא ידע ליאות ועשה מלאכתו באמונה.

תפקידו הבלתי כתוב היה לדאוג להזנת נושאי האדם, לארוז את התרמילים ולהעמיסם על החמורים. כמו כן לשים את הילדים הקטנים בארגזים, ולעזור למבוגרים יותר, וכן לרוץ כל הזמן לפני המחנה ואחריו. הוא היה, להבדיל, "כענן שהלך לפני בני ישראל במדבר להנחותם הדרך" ולהגן עליהם מפני סכנות ופגעים.

אמי שהיתה שביעת רצון מאיש יקר זה, דאגה לו דאגה מיוחדת. הוא היה הראשון לקבלת הקהוה בחניותינו בדרך, ואילו בפונדקים, הוגשו ארוחותיו כיד המלך, ביחוד "פתות" הסמנה המעורב בדבש אמיתי. לקינוח, היתה לוקחת מלוא חופניה צימוקים ושקדים וממלאת את כיסיו, כצידה נוספת לדרך, ואנו הילדים היינו מקנאים בו במקצת.

האמת ניתנת להיאמר, כי מעשיה ויחסה של אמי חדרו כשמן בעצמו־תיו, הוא היה רך כדונג בדבריו. גבור כארי בהעמסת החפצים, ורץ כצבי לעזור, לילד זה הושיט את המימיה, לשני בדק אם הוא קשור כהלכה, הציץ מדי פעם אל תוך הארגזים כדי לוודא אם שלום לשלושת הפעוטים. פעולה זו היתה קשה במיוחד, מאחר שהחמור הלבן עליו עמוסים הילדים היה לא רק גבוה, אלא גם חצי עוור. כדי לראות את הנעשה בתוך הארגזים, היה עליו להסיט את החמור מהשביל, לטפס על סלע ומשם לראות את

הנעשה.

לעתים רחוקות היה חמורנו נוח ונשמע לרצונו של מלוונו, אך ברוב המקרים התעקש וגרם טרדות מרובות. באותו יום בטפסנו מעל ההר, אחזה בו רוח תזזית, ובניגוד להתנהגותו בעבר, נעשה לפתע זריז, וסירב לאפשר לחמור אחר כל שהוא להקדים אותו. נדמה היה, כי טיפש מטופש זה החליט להתנקם במלוונו ובנו בדרך חתחתים זו, ובזריזותו הפתאומית הבלתי רגילה, אילץ את לוי לרוץ אחריו כל אותה עליה מפותלת־מסוכנת, ומפרכת את הגוף.

מי שלא ראה פניו של לוי באותה שעה, לא ראה אדם מתוח ומודאג מימיו. שלוש נפשות תמימות היו נתונות לחסד ולשבט בידי אותו חמור לבן, שלא נחה דעתו עד שלפתע סטה מהשביל משהגיע לראש הצוק.

צעקת פחדים נמלטה מפיה של אמי, ואילו אנו עמדנו מבוהלים ומתוחים לקראת הבאות. עתה הגיעה שעתו של גבורנו לוי. שעה קלה הסתכל מסביב וחיפש דרכים, איך למשוך את חמורנו חזרה אל השביל. רגליו של החמור עמדו ממש על פי התהום. אם ינסה למשוך אותו אליו עלול החמור להיסוג אחור ולהידרדר למטה עם שלושת הילדים. דמעות הציפו את פני אמי, ואבי מילמל פרק תהילים, אך לא איש כלוי אמיץ ורב התושיה יאבד עשתונותיו. בשקט ובקור רוח מופלא, נכנס מתחת החמור, לחץ בגבו על בטנו ובתנופת כוח דחפו אחור והסיטו אל השביל הבטוח. משבאה הישועה במפתיע, בקעו מפיותינו צהלות שמחה מהולות בדמעות גיל. "נס גדול היה פה", לחש אבי. "זכות היתומים וזכות מרדכי ואסתר עמדו לנו היום", הכריזה אמי. ואכן, נס הצלת הילדים נגע בנס פורים, שחל למחרת היום.

משנרגעו הרוחות ומשהגענו אל הפונדק בסיום מסעו של אותו יום, אמר אבי את ברכת על הנסים המקובלת בתפילת יום הפורים בהטעמה ובניגון ומתוך כוונה גדולה. את ההתרחשות הזו ניצל כמובן בהטפת מוסר ובאזהרה לבל נשכח את המסות הגדולות אשר ראו עינינו הן לפני יציאתנו את העיר צנעא הסגורה על מסגר, והן את התשועה הגדולה שה' הושיע אותנו היום הזה, בתתו עצה, תושיה וגבורה למידעתנו לוי, לחלצנו מן המיצר.

ההתרחשויות בימים הבאים, עד שנגיע למחוז חפצינו, יגבירו עוד יותר את האמונה ואת ההכרה כי אותנו מלווה יד ההשגחה. את יום הפורים, שחל אותה שנה בסוף השבוע, חגגנו בעיר אב, הנמצאת במחצית הדרך מצנעא אל עדן. הפעם התאכסנו בבית משפחה יהודית, כך שיכולנו פחות או יותר להרגיש את יום הפורים. כמובן זה היה פורים ללא המגדנות של אמא, וללא ההכנות המיוחדות למשלוח מנות. אף ללא המשחקים המיוח־

GRATZ COLLEGE LIBRARY
PHILADELPHIA, PA.

דים, כגון שריפת המן, וניפוץ ראשי גפרורים בתוך חור של מפתח. את המן העשוי בדמות דחליל עץ היינו שורפים רק לאחר שהסתובבנו איתו בכל שכונת היהודים. תהלוכת הילדים היתה מכריזה על בואו של המן הרשע בשיר המיוחד למאורע זה:

קדה המן ג'א – פוק פרס ערג'ה
וקח – ופתג'ה

(הנה המן בא על סוסה צולעת, התרגז והתפוצץ).

חסרו לנו בין היתר גם כדי היין המשומרים המוגשים למסיבת פורים, ואשר גם אנו הילדים היינו רשאים לשתות עד "דלא ידע". התנאי היחיד לשתיית היין, הן הברכות והקללות המלוות כל לגימה, שכל המרבה בהן הרי זה משובח. "ארור המן.." מקלל מי שהכוס בידו לפני שהוא לוגם ממנו. "ברוך מרדכי" עונים שאר המסובים. "ארורה זרש" אומר אחד מן המסובין, והקהל עונה: ברוכה אסתר. תוך כדי שתיה נפקדים גם שאר האויבים, וגם חרבונה זכור לטוב על שהביא לתליתו של המן.

הסתפקנו איפוא הפעם בתפילת שחרית בבית הכנסת ושמיעת קריאת מגילת אסתר ויצאנו אל רחובותיה הצרים ואל השוק של העיר, הן כדי להסיח דעתנו מכך כי פורים היום, והן להסתכל בעיר מרכזית זו, המהווה אחת מתחנות המעבר למרבית היהודים בדרכם לציון.

טרם הספקנו להתקרב אל מרכז העיר ואל כיכר השוק, והנה אנו שומעים בליל של קולות, ספק זמר של חיילים, ספק קולות מריבה. משהתקרבנו יותר ויותר אל המקום ממנו בקעו הקולות, ראינו התקהלות רבתי. מאות ואלפי אנשים שבמרכזם חיילים יחפים מזויינים בפגיונות וברובים. כמה מהם החזיקו תופים, ויתרם השמיעו זמר מיוחד שכלל דברי שבח לאללה ולשליחו עלי האדמות, הוא כמובן האימאם, נצר מגזע הנביא מוחמד.

בתחילה לא הבינונו לשמחה מה זו עושה, עד שהבחנו במוסלמי אחד שרגליו כבולות, שצעד לאט בכוחות עצמו, ועוד מוסלמי שני שנישא על גבו של אחד החיילים. מאחרי שני אסירים אלה, צעדו שני חיילים המחזיקים כל אחד בידו סל ובו 40 אבנים קטנות. ליד שני נושאי הסלים צעד חייל שלישי ענק עם מגלב בידו. מאחוריהם צעדו כשתי עשרות חיילים נוספים ששרו שירי לכת ודברי שבח "לאמיר המאמינים".

מוקסמים ומופתעים מן המחזה נצמדנו אל התהלוכה, עד שהגענו אתה, אל הרחבה הגדולה שבעיר, המשמשת מקום לטכסים מיוחדים, כגון עריפת ראשי מורדים או מרצחים, גדיעת ידיהם ורגליהם של גנבים, ועוד.

כאן פסקה התהלוכה לנוע, שני האסירים הושכבו על האדמה כשגבם למעלה. מבין החיילים יצא איש אחד (כנראה המפקד) יחף אף הוא,

הרציא מאבנטו אגרת ובקול גדול הקריא אותה בפני הנאספים. ראשית דברי האגרת היו כמה דברי תפילה לאללה, המשכה, פרקי תהילה ושבח לאמיר המאמינים, האימאם ירום הודו, ולאחר מכן תיאור פשעם של שני הנאשמים. עם סיום קריאת האיגרת ניתנה הפקודה לבעל המגלב לגשת למלאכתו. על ידו נצבו שני נושאי הסלים עם האבנים. עתה החלה המלאכה החייבת להתבצע לפי החוק המפורש, היינו מלקות ארבעים, לא יגרע ולא יוסיף. האבנים, תפקידם להבטיח שלא תהיה טעות כל שהיא ולכן לאחר כל הצלפה הניתכת על גבו של האסיר, צריך היה נושא אחד הסלים להוציא אבן ולהניחה בצד. משתמו האבנים שבסל, תמו גם הצליפות.

קולו וצעקותיו של האסיר האומלל, התערב בקריאות וצהלות ההמון שצרח אחרי כל צליפה, לא אללה אלא אללה (אין אלוקים מבלעדי אלוקים).

תגובות האסיר שהתפתל תוך ספיגת הצליפות הוכיחו, כי אכן מגלב זה מילא תפקידו באמונה. משהסתיימה הפעולה לגבי האסיר כבול הרגליים, הגיע תורו של האסיר השני, אותו כאמור, נשאו על הגב. המחזה הזה חזר ונשנה גם לגבי אסיר זה. אך הצליפות היו חלשות. האסיר שהיה נתון כנראה במצב גסיסה, אם מסיבת העינויים או מסיבת מחלה, לא הגיב כלל.

לכשנגמרה ההצגה, המשיכה התהלוכה לצעוד, אך הפעם בכיוון אחר, חזרה אל בית הכלא. משהתאוששנו מכל אשר ראו עינינו זה עתה, החילונו להתעניין על מה יצא הקצף על שני אנשים אלה. לבסוף מצאנו יהודי צעיר נעים ונלבב, שהיה מאושר להשמיע לנו בפרטי פרטים את המעשה שבעטיו מתרחשת אחת לשבוע הצגה זו, מזה ששה חדשים, ולהלן הסיפור: "בעיר אב קיים היה פונדק בו התאכסנו בעיקר עוברי אורח מוסלמים חשובים. בעל הפונדק שהיה גם בעל שדות רבים, שעובדו בידי אריסים, נחשב אף הוא לאחד מעשירי וחשובי העיר הזאת. לימים מת האיש אחרי מחלה קצרה, אך האשה המשיכה לנהל את הפונדק. הבריות החלו לרגן אחרי האשה שהיתה יפה וצעירה, והיו מספרים על קיום חינגות והילולות ומעשים לא מוסריים, עד כדי תינוי אהבים עם באי הפונדק וכו'. בין הבאים לעתים מזומנות לפונדק, היו גם שני המוסלמים הנ"ל שמקום מגורם הקבוע, נמצא במרחק ק"מ אחדים מהעיר אב.

באחד הימים מצאו את האשה בעלת הפונדק חנוקה, ובחיפוש שנערך על ידי המשטרה, התברר כי נעלמו גם התכשיטים והכסף. החשד נפל על שני גברים אלה שנראו בבית האשה באותו ערב בו נרצחה. בחיפוש שנערך בביתם לא נמצא דבר, אך העובדה כי היו מבאי ביתה הקבועים

וכי שהו שם בליל הרצח, שכנעה את החוקרים שהם הרוצחים. במשך חדשים מספר הובאו בפני השופט החוקר, אך הם בשלהם, אנו לא הרוצחים. העונש הצפוי במקרה זה הוא עריפת ראשם בככר העיר בתוך קהל רב, אך אי אפשר כמובן לחרוץ משפטם באין עדים, כל עוד לא ניתנה מפיהם הודאה כי אכן הם שביצעו את הרצח. אך פטור בלא כלום אי אפשר, ואף על פי שלא הוכחה אשמתם, הם סופגים מדי שבוע מלקות ארבעים, כשאחד מהם במצב של גסיסה".

עם סיום הסיפור הודינו ליהודי על אדיבותו, אך בטרם נפרדנו ממנו הוסיף כלאחר יד ואמר: "מוסלמי העיר הזאת קנאים הם, אני מייעץ לכם, אל תסתובבו בחוץ יותר מדי". דברי האיש הדאיגו אותנו ואף על פי שהיינו מצוידים ברשיון תנועה, חתום בחותמו "המקודש" של האימאם יחיא, בלינו את יתרת שלושת ימי שהותנו בעיר הזאת בבית מארחינו היהודי.

בשבת באו לבקר אותנו יהודים רבים מבני העיר ובתוכם יהודי אחד שכל היהודים מרננים אחריו שהוא "עושה צרות", וגורם לעתים למאסרם של יהודים על לא עוול בכפם. לדבריהם, האיש איננו עושה שום עבודה, אך מתקיים משלמונים שהוא מקבל יחד עם המושל ושופטי העיר. דברים אלה שנלחשו באזנו של אבי, הדאיגו אותו מאוד. ואכן, עוד באותו ביקור הוציא אבי ממלתחתו בקבוק גדול של יי"ש משובח וכיבד בו יהודי זה "דמי לא יחרץ".

לאחר שלושה ימי נסיעה נוספים מהעיר אב הגענו סוף סוף אל העיר קעטבה, היא אחת מערי הגבול בין תימן ובין איזור חצר מות הנתון לשלטונם של מספר שייכים פראים וצמאי דם, החוסים בצל ממשלת בריטניה, ששלטונה פרוס בעיקר על עיר הנמל עדן.

אם לאורך כל הדרך מצנעא לא שאל איש למגמת פנינו, חששנו מאוד מפני שלטונות הגבול לבל ימצאו תואנה לעכב אותנו. בהגיענו לעיר, ולאחר שהתמקמנו בפונדק ללינת לילה אחרון תחת שלטון האימאם, הלכנו אל מושל העיר להציג את הרשיון, שכל כולו היה כאמור פיסת נייר, שגדלה ככף היד, מוטבעת בחותמו של האימאם. קדמו למסירת הפתק דברי ברכה ואיחולים לבריאותו ושלומו של המושל, ומסירת חבילה הראויה להתכבד, שתוכנה מזכיר את המתנה ששלח יעקב אבינו ליוסף במצרים. לאחר מכן מסר אבי את הפתק, בצירוף ריאל אחד כפיצוי על "הטרחה הגדולה" הנגרמת למושל המכובד.

המתנה ודברי החנופה פעלו את פעולתם. הפתק הוחזר והרשות ניתנה. יעבור עלינו עוד לילה אחד של חששות, שמא המושל או איש שלטון אחר יתאנה לנו למחרת, אך שמנו מבטחנו באל עליון שלא הכזיב.

בתמונה: למעלה: **עבד אלחמן בכיר.** למטה: **עלי יחיא אלכואע.**
שני הנ"ל היו בין הקושרים לרצח האימאם ונדונו למיתה על ידי עריפת ראשם בככר העיר, כשקהל רב צופה במחזה.

עייפים ורצוצים מעמל הדרך ישנו שנת ישרים עד עלות השחר.

את תפילת השחרית התפללנו הפעם בדבקות יתרה ובכוונה גדולה. בעוד אמי מכינה את ההריש, היא דייסת החיטה הגרוסה, המתובלת בסמנה ובדבש. וכן צידה לדרך, הלך מלוונו לברר אם ישנה אורחת גמלים שנוכל להצטרף אליה מפחד הליסטים. משהתברר כי אין שיירה כזו, פנה אל המושל וביקש כי ימליץ על "רפיק", היינו חייל מזוין שילווה אותנו בשלושת ימי המסע האחרונים.

בשעה טובה ומוצלחת הוסדר הענין. החייל התייצב, ולאחר משא ומתן קצר על גובה שכרו ניגש מלוונו לחבוש את החמורים, לקשור את התרמילים, ואת שלושת הפעוטים לשים שוב בתוך הארגזים.

עקב התקרית של נקיל־סומרה, שם עלולים היינו לאבד את שלושת הילדים, הוחלף החמור הלבן בעיר אב, בחמור אחר. למזלנו הצלחנו למכור אותו בלא הפסד ניכר, ובתמורה קנינו חמור אחר מיושב ונוח שמילא תפקידו כיאות עד הגיענו אל סוף המסע.

לאחר שהכל היה מוכן לדרך, החילונו לצעוד בכיוון היציאה משער החומה ומתחנת המכס הנמצאת צעדים אחדים מהגבול הרשמי בין תימן לאיזור החסות. להפתעתנו מצאנו את המושל עומד בפרשת דרכים, בחיל וברעדה, ברכנוהו בקול. המושל עמד והסתכל בשיירה הארוכה שכללה כמספר בני יעקב, מלבד החמר ואיש המשמר. לבסוף הפליט: "הוי, כמה אנשים בריאל". אמר ולא יסף, ושב על עקביו.

תודה לאל: עברנו את הסכנה. הכריז מלווינו לוי "לא יעזוב ולא יטוש. מילמל אבי. אולם על אף שעברנו בשלום את גבול היציאה מתחום תימן, צפויים לנו שלושה ימי פחד ומתיחות בדרך מדברית, שוממה, הנתונה לשבט ולחסד בידי פריצי חיות צמאי דם, וראשי שבטים פראיים למחצה. פחד מתמיד זה מפני הנעלם בדרך השורצת ליסטים מזויינים, השכיח את קשיי ועייפות הדרך. המשך הנסיעה היה מין ריצה מזורזת ומבוהלת. במקומות סבוכים ובואדיות היה לוי מכריז: "ואלה המשפטים", כלומר מקום מועד לפורענות. כנראה שגם החייל המזויין לא סמך כל כך על נשקו ואף הוא זירז אותנו לעבור מהר ככל האפשר ממקומות ואזורים מסוכנים.

הפונדקים בהם חנינו בהפסקות באותם שלושה ימים גורליים היו ריקים מאדם וללא בעלים. כל הפונדק היה חדר הניצב בצידי הדרך הרוס, בלי טיח ורצפה, ללא דלת וחלון, מצחין ומזוהם, אך בתנאינו אנו, היה זה כארמון מלכים. כאן היינו אנו הילדים העייפים והרצוצים משתטחים על הרצפה, מתכרבלים בשלמותינו ונרדמים. היחידי שלא נתן שנת לעיניו, היה גבורינו לוי הצעיר, שחשש בין היתר, גם ממלוינו הגוי לבל

יברח, או לבל יעלה על לבו דבר בליעל לעשות עמנו.

עד היום הזה קשה לי להבין מניין היה ללוי והב המרץ והכוח הרב אשר מרגע צאתו את צנעא ועד הגיענו אל העיר עדן, לא ידע ליאות, לא התאונן, ולהיפך: תמיד עודד את כולנו, ובשעות הקשות ביותר היה מסוגל לפצות פיו בשיר משירי שלום שבזי ז״ל. שרובם ככולם שירי גאולה וכסופים.

״אשאלה אלוקי – יגאלה שבויים״, היה פותח בשיר ומעודד אותנו לענות לו בבית השני של השיר.

״יאסוף זרויים, יאסוף זרויים״ היינו עונים לעומתו, ולוי היה ממשיך: ״בזכות ממונה אב המון לגויים״ וגומר. ואילו באותם שבילים מסוכנים היה שר מזמורי תהילים המתאימים לשעה ולמקום.

״לדוד ה׳ אורי וישעי ממי אירא. ה׳ מעוז חיי ממי אפחד וכו׳ וכו׳״.

לאט לאט היינו מצטרפים למקהלה של אמירת תהילים ויחד עם זאת מביטים לצדדים מתוך חרדה ופחד שמא מסתתרים אי שם ליסטים העלולים להתנפל עלינו, ובמקרה הטוב ביותר לשדוד אותנו ולהציגנו ככלי ריק.

עברו חלפו שלושת ימי האימים ותודה לאל, אנו מגיעים, בשעה טובה ומוצלחת, לעיר לחג׳ בה כבר קיים משהו מעין חוק ומשפט, וביחוד כשהשוחד בה מקובל.

בעיר זו היה עלינו לבלות את יום השבת השלישי מאז יצאנו את צנעא. מארי נסים חסן, יזכר לטובה, שהוא גם נשיא העדה היהודית ומקורב לסולטאן, נטל אותנו תחת חסותו. ששה עשר יום בלבד חלפו מיום עזבנו את הבית בו נולדנו וגדלנו, אך נדמה היה לנו כי זה שייך לעבר הרחוק.

בניגוד לשבת הראשונה בעיר ועלאן־בה זכינו לשמוע את החרם והנידוי ״הגדול״, לגונבי המפתח והכובע, ואפילו בהשוואה לשבת השניה בעיר אב, היתה שבתנו בעיר לחג׳ מלאה חוויות ומרגינה, והרגשנו בה מעין ״אתחלתא דגאולה ופרוזדור לטרקלין״.

בני העיר היהודים, התחרו ביניהם מי יכבד אותנו יותר ברקיקי הדורה ובחמין, ולא חסר היה כמובן גם בקבוק היי״ש הנקרא ״ערקי עוטאט״ העשוי מפסולת דבש.

בבית הכנסת הוכרז על יום תחילת ראש חודש ניסן והחזן סילסל בקול: ״מי שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם, הוא יגאל אותנו בקרוב, וישיב בנים לגבולם, בסימן טוב יהא לנו ראש חודש ניסן הבא לקראתנו לשלום וגו׳״.

טהורים בגופנו לאחר הטבילה במקוה שבעיר, וממורקים מעונותינו

מיסורי הדרך, חזרנו בלחש על התפילה עם החזן, כשעינינו נשואות אל ארון הקודש בצפיה ובתקוה, כי אכן נזכה בקרוב לעמוד "בשעריך ירושלים".

הפתעה נעימה נוספת היתה לנו באותו יום ששי בלחג', כאשר בא לקראתנו מעדן מר חיים שרעבי יליד צנעא, שהיה המקשר בין המשרד הארצי ישראלי שבעדן שבראשו עמד מר ציון אהרוני, ובין יהודי תימן שהגיעו לעדן בדרכם לארץ. תפקידו היה מורכב ומסוכן ביותר, ואכן הוא "זכה"... בסופו של דבר לשלם עבור מעשים אלה בגלות של שנים רבות באסמרה שבחבש.

כידוע, באותם הסרטיפיקטים שהיתה מעניקה בימים ההם ממשלת המנדט לסוכנות היהודית, ניתן היה להכניס בודד או משפחה בסרטיפיקט אחד. התפקיד של חיים שרעבי היה לנצל ניצול מכסימלי את הסרטיפיקטים. אחת הפעולות המפורסמות שלו היתה זיווגים אמיתיים או מדומים, הכל לפי המועמדים לעליה והאפשרויות השונות. היו מקרים, שאלמנות בנות 60 הודבקו לצעירים בני 20 ולהיפך. יתומים וילדים עזובים הודבקו לרווקים שנרשמו כאלמנים או למשפחות אחרות. פעולה זו שנעשתה לשם שמים, ושלא על מנת לקבל פרס, נמשכה כמה שנים עד שיום אחד הלשין מישהו בפני שלטונות עדן. הדבר נחקר, אך מאחר ולא הוצגה כפי הנראה עדות מסייעת ברורה, נגזר עליו גירוש אל מחוץ לעדן ואיסור מוחלט להיכנס לארץ ישראל.

האיש ומשפחתו גורשו לאסמרה, וכל המאמצים שנעשו בזמנו על ידי הסוכנות היהודית וגורמים אחרים לאפשר עליתו לארץ נכשלו. את גאולתו וגאולת משפחתו מצא עם הקמת המדינה, עת נפתחו השערים לרווחה ואסירי התקוה למיניהם מצאו לפתע את כבליהם מנותקים.

עם בואו של חיים שרעבי ז"ל לקראתנו ללחג', היינו סבורים כי עשה זאת מאחר וקרוב משפחה הוא לנו, אולם התברר לאחר מכן, כי זו דרכו תמיד לקדם לעתים קרובות את הבאים ללחג' כדי לסייע להם לעבור ללא תקלות את הסידורים הפורמליים, כגון ענייני מכס, שכירת מכונית לנסיעה לעדן, ועוד.

לגבינו הילדים היתה הופעתו מאורע עצום, וביחוד כאשר לא שכח להצטייד בדברי מתיקה ובמתנות קטנות. לתמהוננו הצטייד גם בשמלות "מודרניות" פרחוניות, וכן במטפחות ראש ותחתוני נשים.

כאן צריך היה להתחולל המשבר הראשון של אבי שראה בזה ראשית פריצות, אולם אם מעייפות הדרך או משום כבוד האיש, ואם בהתחשב באמרת חז"ל "עלת לקרתא, זיל בנמוסה" שתק באותה שעה ולא אמר כלום.

יחלפו עוד שנים רבות לאחר אותה התרחשות, עד אשר יסכין עם התמורות בלבוש ובהתנהגות בניו ובנותיו, אך בינתיים עבר מבצע ראשוני זה ללא תקלה. תגובתה של אמי לשינויים ולהחלפת הבגדים היתה שונה לחלוטין. בתי הרגליים הכהים והחמים נשלפו, ובמקומם באו התחתונים הקלילים הקצרים. גם הקרקוש הכבד והמסורבל בתכשיטיו הוסר, ובמקומו באה המטפחת לכיסוי הראש. הילדות התביישו בתחילה ובשבתן על הרצפה הסתירו רגליהן בשמלותיהן, אך לאט לאט הסכינו עם רגליהן החשופות. סקרנותינו לכל המתרחש בעיר זו היתה עצומה. לפתע אנו נתקלים בנורות חשמל בדוכני השוק, בבית הכנסת ובבתי המגורים, ובנשים הלבושות שמלות קלות וגלויות פנים.

קרבתה של העיר לחג׳ לעדן גרמה לכך כי תושביה סיגלו לעצמם כמה סממנים חיצוניים של תרבות, שבאו לביטוי בעיקר בלבוש, בשימוש בסכו״ם ובעוד כמה דברים קטנים. גם יחס האוכלוסיה המוסלמית לתושבים היהודים היתה סובלנית יותר. בניגוד ללבוש הגברים היהודים בתימן, לבשו כאן הגברים חולצה, וכן מצנפת פרחונית, שעל פי רוב עטפה גם חצי גופם התחתון בדומה לתושבי המקום הערביים. נשיאת הנשק היתה כאן אסורה, והגברים המוסלמים אף הרשו לעצמם לשתות יי״ש בפרהסיה. זו היתה כנראה גם סיבת איסור החזקת נשק, כי השלטונות חששו מפעולות בלתי אחראיות כתוצאה משכרות.

התחנה האחרונה

למחרת יום השבת, אותו בלינו בנעימים בלחג׳ בהשראתו ובהדרכתו של הנשיא מארי נסים חסן, יצא אבי עם מר לוי והב מיודענו אל השוק למכור את החמורים, שזה עתה סיימו את תפקידם. הם נמכרו בחצי המחיר, ובכסף זעום זה ניתן להתקיים ימים מספר, וכן לשלם עבור מברקי אזעקה לארץ לשגר לנו מיד כסף עבור שכר האניה. ביום זה הסתיים גם תפקידו של ידידנו לוי והב, לאחר שהצליח להביא אותנו לחוף מבטחים. הפרידה היתה עגומה מאד, האיש נקשר אלינו ואנו אליו. אמי שבדרך כלל התנהגה בגבורה כל הדרך, נשברה לפתע ותבכה בדמעות שליש. דמעות אלה היו דמעות תודה ותהילה לאל ולשליחו עלי אדמות בדמות לוי, שעבר אתנו את דרך היסורים והפדות, וכן דמעות צער על הצורך להיפרד מהאיש שעשה הכל למעננו. מרוגש מגלויי האהבה, נטל האיש כל אחד מאתנו, חיבקו ונישקו, ועמד ללכת. לפתע קראה אותו אמי אל הצד ותחבה לידו חבילה קטנה לאות הוקרה מיוחדת ממנה. הסתבר, לאחר מכן, כי התשורה כללה כמה ריאלים בנוסף לסכום הכסף שכר

טרחתו, עליו הוסכם עם אבי מראש.

לוי פנה לדרכו ואילו אנו עלינו למכונית ששכר עבורנו מיודענו חיים שרעבי. בשבילנו היתה זו חוויה בלתי נשכחת, באשר זו הפעם הראשונה, אנו נישאים ממש על כלי רכב, דבר שלא יכולנו כלל לחשוב עליו בהיותנו בתימן. באותה תקופה בה התרחשו הדברים, טרם יכלו היהודים והערבים שחיו בתימן, להשתמש במכוניות מאחר ובסך הכל היו בשימוש מכוניות אחדות בצנעא ששימשו את אנשי השלטון בלבד.

שמחתנו נפגמה כאשר הורדנו מן המכונית ביציאה מלחג' בתחנת המכס, שם החלו למשש באמתחותינו. למעשה היינו דלים ואביונים ומשלנו לא נשאר בידינו כמעט מאומה פרט לקצת דברי כסות בלויים, כמה ספרי קודש, וכמה כלי חרס מיוחדים שהובלנו איתנו על פי הזמנה מיוחדת של קרובינו שבארץ ישראל, שבדמיוננו חשבנו אותם כעשירים ונסיכים, שהדבר היחיד החסר להם הם כלי החרס המיוחדים הנותנים טעם מיוחד למאכלי הסמנה המקובלים אצל התימנים. מלבד כלי חרס כבדים אלה היו טמונים באמתחותינו שתי חבילות תכשיטים יקרים שנתבקשנו לקחת אותם לארץ ישראל על מנת למסור אותם לאחד העשירים בשם י.ע. על אף שזו היתה מלאכת חינם, לא היה דבר שהטריד אותנו כל הדרך יותר מאשר השמירה והפחד פן תכשיטים אלה יגנבו או ילקחו בכוח הזרוע על ידי ליסטים ושודדי דרכים.

שתי חבילות נכבדות אלו היו טמונות בתוך שקיות קמח ולמזלנו התרשמו אנשי המכס ממלבושינו הדל ועצמותינו שנשדפו בדרכים והחליטולא לטרוח ולחפש. עזרו כאן גם השלמונים הקטנים שידידינו חיים שרעבי תחב לכיסו של הפקיד הראשי, שנתן הוראה לשחרר אותנו מן "הטרדה המיותרת". בלבנו רגזנו על כי הפחד והחלחלה נבעו הפעם בגלל חפצים שאינם שלנו ואשר היינו צריכים לשאת אותם דרך ארוכה, חינם אין כסף. אף על פי כן יסתבר לאחר מכן כי אלמלא חשש אותו מר י.ע. לתכשיטיו, ספק אם המשפחה בכללותה היתה עולה באניה ומגיעה בשלמות לארץ־ישראל.

ענייני המכס נגמרו והמכונית על מטלטליה זזה בכיוון לעדן. כבר בלחג' הרגשנו באויר הדחוס ובחום הלוהט, דבר שהיה שונה לחלוטין מאוירה היבש והקריר בדרך כלל של תימן. משהלכנו והתקרבנו אל עדן, התגבר החום, ובשעה "טובה ומוצלחת" הגענו אל כבשן האש שהוא בבחינת "השביל שבגיהנום דרכו חייבים לעבור כל אלה המבקשים להגיע לגן העדן".

בעדן הוכן לנו מבעוד מועד על ידי מיודענו חיים שרעבי ז"ל, חדר פרוש מחצלאות בתוך אחד הבתים שבסמטאות הרובע היהודי. ילדי היהו־

דים וביחוד הנשים, עטו עלינו והקיפונו מסביב, כאילו היינו חיות יער שהובאו לישוב בני אדם. חזותנו הדלה הניעה את הנשים הצדקניות לפעול למענו, מי בלבוש ומי במאכל ומשקה, כך שהיינו פטורים מדאגה מידית לאספקת מזון. המסכן שבכולם היה אבי, שהזדעזע שוב למראה הנשים הלבושות שמלות דקות עם חצאי שרוולים וחשופות רגלים, המרשות לעצמן להיכנס בראש גלוי לתחומנו. לעומתו, היינו אנו נפעמים ממראה הנשים וביחוד ממראה הנערות העוברות ללא כסוי ראש, וללא גרביים.

לאחר שחלפו ועברו השעות הראשונות של התהיה, ההסתכלות וההתודעות, החלה מעתה להטריד אותנו השאלה העיקרית: בינינו ובין מחוז חפצנו (ארץ ישראל) מפריד הים. כספנו אזל, ובלא כסף אין עליה לארץ ישראל. הסוכנות היהודית לא נהגה בימים ההם לממן את דמי הנסיעה ועלולים היינו להתעכב חדשים ושנים ולאבד חלילה חלק מבני המשפחה שלא יוכלו לעמוד בתנאי האקלים הקשה של העיר עדן.

בעקבות ההתכתבות המוקדמת שהיתה בין אבי ובין אחיותיו שבארץ ישראל, הבטיחו אחיות אלה לעשות כל מאמץ להשיג לנו את הסך – 40 לירות ארץ ישראליות, הדרוש לתשלום שכר האניה. קוינו כי נמצא בעדן את הכסף, או לפחות מכתב המודיע כי הענין סודר.

בעדן נמצא באותו פרק זמן סוחר יהודי מצנעא בשם סאלם יהודה, בו ביום שהגענו לעדן ביקר אף הוא אותנו וסיפר לנו בין היתר כי רק לפני יומיים הגיע עבורנו מכתב מארץ ישראל, אולם מאחר ולא ידע כי יצאנו לדרך, שלח את המכתב אלינו לתימן. אכן זו היתה צרה גדולה, אך עתיד להתברר, כי אילו מכתב זה היה מגיע אלינו בהיותינו עוד בתימן היינו נתקעים במקומנו, ואילו היה מגיע לידי אבי בהיותו בעדן, יתכן והיה מקבל שבץ ומסיים את דרך חייו רבת התלאות, המצוקה והיסורים בעיר עדן.

במכתב זה שהגיע אלינו חזרה מתימן חדשיים ימים לאחר כניסתנו לארץ ישראל נאמר: "צר לנו על שאין אנו מצליחים לגייס את הסך – 40 לירות, לכל היותר נוכל להשיג שתי הלוואות בסך 10 לירות כל אחת. עליכם יהיה איפוא להחליט, אם בכלל לנסוע, או שתנסו להשיג כסף מקרוביכם שבתימן".

כאמור, מן השמיים סייעו, והמכתב עבר אותנו. בינתיים פעלו שני גורמים אחרים לטובתנו. א. מר משולם הכהן יזכר לטובה, שהיה אחד הידידים של אבי ומנכבדי העדה בצנעא כתב מכתב אל אותו עשיר בעל התכשיטים, לאמור: "עזרי צאלח (צדוק) אשתו וילדיו יצאו לדרך על מנת לעלות לארץ ישראל, כיסם ריק ולא יוכלו להגיע בלי עזרה. אנא, ראה

איך לסייע בידם".

ב. אחיו של י.ע. ששיגר בידינו את חבילות התכשיטים לאחיו, כתב לו על כך כי התכשיטים בידינו. משקבל מר י.ע. את המכתב, חשש לגורל תכשיטיו, ולכן התקשר עם קרובי משפחתנו והודיע להם כי יצאנו לדרך. הודעה זו לקרובים זרעה מהומה ומבוכה רבה, ולא ידעו אנה יפנו ומה יעשו כדי להשיג את הכסף. בעוד הם מתדיינים ומתלבטים נשלח על ידינו אליהם מברק בו נאמר: "אנו נמצאים בעדן, ויש רק סרטיפיקט אחד. אנא חושו ושלחו לנו את הכסף".

בינתיים חלפו ימים מספר בעדן, ומירושלים עדיין אין כל תשובה. ידידנו חיים שרעבי הציע לאבי כי יתן לאחי הבכור לנסוע לבד לארץ ישראל כדי שהוא יזרז את הקרובים לסידור דמי הנסיעה. אבי שפחד מכל דחיה, התנגד להצעה והכריז: "באנו יחד, עלינו להגיע יחד לארץ ישראל, או חלילה נמצא את קברותינו בניכר אם זוהי גזירתו יתברך". המופלא שבדבר, שבאותו זמן נמצא בעדן סרטיפיקט אחד בלבד, בו ניתן היה להשתמש ליחיד או למשפחה וברור כי במקרה שלנו, זו היתה ברכה רבה, כי בסרטיפיקט האחד תעלינה 10 נפשות.

בעוד אבינו מתרוצץ ממקום למקום על מנת לברר מאין יבוא עזרו, יצאנו אני ואחי הבכור לחזות בעיר החדשה, בה היו תלויים פנסי חשמל ומכוניות נעות ברחובותיה. מופתעים היינו בעיקר מגודל הבתים, מיופיים של בתי הכנסת, מהמכוניות הרבות, וכן מהחנויות הגדולות המלאות כל טוב.

מבטינו נפל בעיקר על השקים הגדולים המלאים "חב - אלעזיז.." (הגרעינים היקרים). המדובר הוא בבוטנים שלא היו מצויים בתימן, אך הנוסעים לתעז להשתטח על קברו של רבי שלום שבזי, היו מביאים אתם בשובם מתעז כמויות קטנות של בוטנים בלתי מקולפים. אם קרה ובין החוזרים מי שהוא מקרובי משפחתנו, היינו זוכים לגרעין אחד או שניים. והיינו אוכלים אותו בלתי קלוי, "בדחילו ורחימו". השם חב־אלעזיז, בא לו משום היותו בלתי מצוי אצלנו, ומשום שהוא סימל את האושר והעושר לכל מי שיזכה להגיע אל מחוץ לתימן. עתה משעה שדבר יקר זה היה מונח לפנינו בשקים, החלטנו למלא תאוות נפשנו ולאכול ממנו מלוא החופניים. בהיסוסים נגשנו אל בעל החנות ובשתי ביסות (המטבע הכי קטנה) פנינו אליו וביקשנו מן הפרי היקר הזה.

החנוני, אם משום שעשינו עליו רושם מעורר רחמים, או משום שהבוטנים היו זולים מאד, מילא לנו שקית ניירגדולה. בתאוותינו כי רבה החלטנו לא למהר אל הבית בו התגוררנו לבל נצטרך להתחלק עם האחרים. שעה ארוכה התישבנו באחת הפינות של הרחוב ורק לאחר שכילינו

את השקית, המשכנו דרכנו הביתה, אולם בטרם שהגענו אל הבית התקיים בנו הפסוק: ״הבשר עודנו בין שיניהם ואף ה׳ חרה בהם וכו׳״. מעינו החלו להתהפך, ומכאן ואילך 4 ימי עינויי שאול של בחילה וכאבי בטן. כל הסובב אותנו הצטייר לנו מעתה כבוטנים, ויחלפו עוד שנים עד שארשה לעצמי לחזור וליהנות מפרי זה.

שינוי האקלים השפיע לרעה גם על אחי הקטנים יותר. רובנו נתפסנו לחום ולקדחת ואלמלא השתדלותו של מיודענו חיים שרעבי, שהשיג לנו תרופה בטבליות למיניהן, וכן טיפולן של מספר נשים צדקניות עדניות, מי יודע לאן היינו מגיעים. מלבד התשובה מארץ ישראל שבוששה לבוא, איימה עלינו עוד סכנה חריפה לא פחות. בימים ההם עבר בעדן כל יהודי העולה מתימן לארץ ישראל בדיקה רפואית קפדנית. אבי ואמי צריכים היו לעבור בדיקה יסודית. למזלנו, הבדיקה הרפואית המדוקדקת, לא חלה על הילדים בגילים מסויימים, והרופא היה מסתכל בהם בלבד. לקראת הבדיקה שבוצעה, למרות שעדיין לא היה ברור אם יהיה כסף לנסיעה, עשינו מאמץ להעמיד פנים של אנשים בריאים. אמי שיפשפה אותנו במים ובסבון, מרחה את פיאותינו בשמן וסלסלה אותן, והלבישה אותנו בגדים מכובסים ונקיים. המאמץ הצליח, והבדיקה עברה בשלום, אם כי למעשה היינו תשושים מן המסע והמחלות.

בעוד אנו נופלים וקמים ממשכבנו, מברקי האזעקה לארץ ישראל הביאו להסדר הבא: א) שתי האחיות של אבי וכן הבן הבכור של אחת האחיות פנו לבנק וקיבלו כל אחד הלוואה של 10 ל״י. ב) מר י.ע. שחשש לתכשיטיו ״ניאות״ להלוות למטרה זו 10 לירות, בתנאי כי הכסף שנקבל בבית העולים לסידור ראשון ישמש להחזרת ההלוואה. הקרובים היו נאלצים להסכים לתנאיו ובשעה טובה ומוצלחת, הגיע לעדן המברק ובו ההמחאה בסך 40 לירות. בשורת המברק ירדה עלינו כטל־נחמה וכסם מרפא, ולאט לאט התעודדנו והחלמנו. תקלה חדשה שעלולה היתה לעכב עלייתנו צמחה ממקום אחר. אחת האחיות שעד כה היתה היחידה שלא חלתה, נפלה לפתע למשכב, יום אחד לפני מועד ההפלגה באניה. אמנם את הבדיקה הרפואית עברנו, אך ברור היה, כי לא נוכל לעלות לאניה כשאנו נושאים, או מדדים אחד מאתנו. במשך השעות המעטות עד לעליה לאניה נעשה טיפול נמרץ על מנת להוריד את החום ולו לשעות מספר עד שהאניה תצא מהנמל. המאמצים שלנו, ובעיקר של החולה עצמה, שלא רצתה להיות גורם העיכוב, הוכתרו בהצלחה.

באניה

אכן, זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. כמה צער ויסורים סבלנו עד הרגע הזה בו זכינו לעלות על אניה. דרך ארוכה עשינו עד הלום. מאמינים ולא מאמינים למראה עינינו, פרשנו את שארית "הפראיק" (שטיחים שחורים מצמר גמלים) על סיפון האניה, שנראה לנו כארמון מלכים. מעל ראשנו נפרש ברזנט על ידי צוות האניה, ואף מאחורינו נתלו יריעות ברזנט שהבדילו ביניבו ובין בריכת שחיה שעלולה היתה בימים הבאים לשמש מקור לסקרנותנו, וסיבה לחבלות קלות בגופנו.

כל באי האניה דיברו בשפות זרות ובלתי מובנות לנו, כך שלמעשה היינו נתונים לחסדי שמים ולרחמי בני האדם. בטרם הפליגנו, הצטיידנו בקמח ובבשר מיובש וכן בסמנה ודבש, מאחר וידענו כי אין אוכל כשר באניה וכן בגלל העובדה שהכסף ששולם עבור הנסיעה באניה כלל את דמי הנסיעה בלבד, היה עלינו להצטייד במזון יבש לחמישה ימים ולבשל בתוך האניה. בעיה מיוחדת היתה הטיפול בפרימוס. שרכשנו בעדן, אך לאט לאט למדנו להפעיל את מכשיר הפלא החדש המבשל ומרתיח מים בלי עצי הסקה ובלי עשן ופיח. צוות האניה והנוסעים היו מתעכבים לידינו ומנסים לדבר אתנו אך לשוא, כי לא הצלחנו להבין דבר. עשר נפשות שרובם ילדים קטנים כחושים ורזים עוררו את תשומת לבם, וכל אחד ניסה להגיש לנו מה שהוא לאכול. זה מביא לחם, השני שוקולד, והאחר בשר או דגים. אבי ואמי ניסו לסרב, אך הם לא הובנו. באין ברירה היה עלינו לקבל מידם את המתת. הבשר הושלך הימה בשעות הלילה, משום "געולי גויים" ואילו בלחם והשוקולד השתמשנו. לראשונה ניסינו לאכול גם מן הדגים הטריים. חיינו באניה נעשו לפתע נוחים ומעניינים. בפעם הראשונה לאחר שבועות של נדודים וטלטולי דרך, אנו נהנים משפע של מזון ומנסיעה בים רגוע ושקט. לחיכנו ערב מאוד חלב הקופסאות המעוקר והמתוק, שלא ידענו אותו עד הלום, ובו תבלנו את לחמנו. ביומיים הראשונים הכל הלך למישרין, עד שלפתע גילה הרופא בשעת ביקור על הסיפון, את אחותי שנפלה למשכב ואשר עלולה היתה, כאמור, לעכב את נסיעתנו. הרופא דיבר ודיבר בשפה שאינה מובנת לנו, ולאחר שבדק את החולה הלך, ואנו נשמנו לרווחה. אך רווחתנו היתה לשוא. שעה קלה לאחר שעזב אותנו חזר עם שני גברים בחלוקים לבנים עם אלונקה. שני גברים אלה ניגשו אל החולה ובתנופה שמו אותה על האלונקה ולקחו אותה אתם. אימת מות תפשה אותנו בשעה זו, כי נזכרנו בסיפורי הזוועה על זריקת חולים מהאניה לים. אנו לא ידענו בדיוק במה חולה אחותנו ועד כמה מצבה חמור, או בלתי חמור. חששנו פן חלילה לא

נזכה לראות אותה יותר. בעוד אבי ואמי עומדים המומים, החלטתי להזדנב אחרי הרופא ולראות לאן יובילו אותה. לאחר שירדו כמה קומות בבטן האניה, הכניסו אותה לחדר מרווח, מאורר ונקי. והאחות שניגשה לקבל אותה חייכה אליה וניסתה להרגיע אותה. מכאן ואילך התגנבתי מדי פעם לחדר החולים בו היא היתה החולה היחידה. השתדלתי בעיקר לבקר אותה בשעת הארוחות ולמלא את מקומה בזלילת הדיסות הטעימות לחך.

במקביל ישב אבי וקרא פרקי תהילים הן לשם הודאה לשם יתברך על כל אשר עשה אתנו עד כה, והן לשלומה ורפואתה של אחותנו, ובעיקר שנזכה להגיע בשלום אל מחוז חפצנו. באותן שעות בהן עסק אבינו באמירת התהילים, כשאמי מאזינה ומשתתפת במחשבותיה, גילינו אני ואחי דבר שלא ראו אבותינו ואבות אבותינו מיום היותם על האדמה עד היום הזה באניה. בריכת השחיה שנמצאה מאחורינו ושבינינו ובינה הבדילו, כאמור, יריעות ברזנט מחוברות בחבלים, מולאה במים. נשמעו קולות צחוק עליזים ובסקרנותנו כי רבה, השתדלנו להפרידבין היריעות כדי שנוכל להציץ ולראות את הנעשה מעבר להן.

להפתעתנו הגדולה הבריכה היתה מלאה נשים וגברים בבגדי ים. ובכן, הנה לפנינו ניצנים ראשונים מהתיאור שניתן באותו מכתב שנשלח אלינו לתימן. האמת ניתנת להיאמר, כי על אף האיסור החמור להסתכל בנשים הלבושות "בצניעות", רותק מבטנו שעה ארוכה במתרחצים. כהסוואה לקחתי בידי את החומש ועשיתי את עצמי כחוזר על פרשת השבוע. תחבולה זו הצליחה עד הרגע בו אבי הפסיק ממשנתו ופנה להביט אלינו. בשקט ובצעדים זהירים צעד לעברנו וחזה בכל הנעשה. כאן התברר לו עד כמה היינו "שקועים" בחומש שהיה מונח לפנינו.

למזלנו, היה חסר לאבי באותו הרגע השוט המשולש, אך כוחו היה עדיין רב, כדי לתפוש ולצבוט באזנינו כמעט עד כדי תלישה. בידענו כי חטא כבד חטאנו, נשאנו את הכאב בשקט, ומכאן ועד לסוף הנסיעה שמר עלינו בשבע עיניים לבל נחטא שנית במראה עיניים.

סוף המסע הלך והתקרב, ואף אחותי, שקיבלה טיפול רפואי בבית החולים שבאניה, החלימה וחזרה אלינו. לפנינו עוד תחנה אחת בטרם תדרוך רגלינו על אדמת ארץ ישראל. ולמרבה החרדה, נותרו יומיים בלבד עד חג הפסח ואיך נוכל לקיימו כהלכתו בתנאים אלה.

פורט סעיד

ביום ששי, י"ג ניסן שנת תר"ץ, בשעות שלפני הצהרים נכנסה האניה לנמל פורט סעיד. ידענו כי כאן יקבל אותנו אדם בשם ג'ביר לוי. את האיש לא הכרנו ורק את שמעו שמענו. על איש זה שהיה יליד תימן ושהגיע בילדותו למצרים, שמענו סיפורים מופלאים, ומה הופתענו כאשר לאניה עלה אדם קצר קומה, חבוש תרבוש לראשו, כשהוא נטוי לצדו השמאלי ועטור בלורית מכסיפה. בידו האחת החזיק מקל עם ראש מעוטר ובידו השניה החזיק מברק שנשלח אליו מעדן ובו הודעה על הפלגתנו.

מבלי לטרוח הרבה ניגש האיש ישר אלינו, כי היינו היחידים באניה הלבושים בלבוש מוזר ומסולסלי פיאות, כך שברור היה לו כי בנו המדובר. "שלום עליכם" הפטיר בחיוך ובסבר פנים ומיד ידענו כי זהו האיש ג'ביר לוי. הפתעתינו נבעה בעיקר מכך, כי האיש שסופר עליו עלילות ונפלאות היה כה קטן וצנוע, עד שאי אפשר להאמין, כי רבה השפעתו על הסביבה בה פעל.

ההתרחשויות שבאו לאחר מכן, אימתו את כל הסיפורים. בשקט וללא כל ערעור, נשמעו להוראותיו כל אותם המשרתים והמלחים למיניהם ותוך דקות אחדות, מצאנו את עצמנו מחוץ לנמל, משם הוסענו בכרכרות רתומות לסוסים אל תחנתנו האחרונה לפני סוף מסענו. מאושרים היינו אנו הילדים עד מעל לראשינו בנסענו בכרכרות, ברחובותיה הסואנים של העיר המצרית, שעד כה ראינו רק את האימאם נוסע בכרכרה. והנה אנו בני העם הנרדף - הבזוי וחסר התקוה נוסעים כמו בני מלכים. אכן, כמעט ונתקיים בנו הפסוק: "והביאו את אחיכם מן הגויים מנחה לה' בצבים וברכב ובפרדים ובכרכרות". כל התקופה הזאת, רגיל הייתי למח־זות של בכי והזלת דמעות, מצוקה ותפילה של הורי. אך זו היתה הפעם הראשונה שבשקט מחו דמעות של שמחה והתרגשות.

כשנודע למשפחת לוי כי אנו מונים עשר נפשות, הכינו עבורנו לשבת מזון למכביר. אך צר היה לנו לאכזבם באשר הפעוטים והפעוטות, ובמידה רבה, גם המבוגרים, היו תשושים וחלושים מכדי שיהיה בהם הכוח לאכול לשבעה מכל המעדנים.

בבית סמוך לביתו של ג'ביר לוי הועמדה לרשותנו דירה שלמה. לאחר מנוחה קלה, ניגש אבי יחד אתנו למלאכת ההתקדשות לקבלת השבת, היינו: רחיצה, סיכה והחלפת בגדים, ואילו אמי צריכה היתה לעסוק בביעור החמץ מן הבגדים, הכלים וכדומה, ולהכין את הבגות לקראת השבת. רחוצים למשעי ופיאותינו מסולסלות למהדרין, נלוינו אל ג'ביר לוי בדרכו לבית הכנסת, שהיה גדול ומפואר ביותר,כך, שכל שעת התפילה

לא מש מבטנו מן הנברשות למיניהן, מההיכל המקושט, ומהתיבה עם העמודים המוזהבים. מופתעים ומשתאים היינו מתלבושתו המפוארת של החזן, וביחוד מסלסוליו הארוכים. ציבור המתפללים היה לבוש ברובו פרנג'י ותרבושים בראשיהם, כך, שבתלבושתנו נראינו לעומתם עלובים ודלים. אף על פי כן, שמחים היינו בחלקנו וכאילו אמרנו לעצמנו: אם בשער לארץ ישראל כך, מי יודע אילו חיים ואיזה פאר מצפים לנו בארץ הקודש.

עם סיום התפילה בליל שבת ואף למחרתו, הקיפונו יהודים רבים, משתאים למראנו ומנסים לדובב אותנו. לאט לאט נפלו המחיצות, ונפתח סגור לבנו והתחלנו לספר נסים ונפלאות שהקב"ה עשה אתנו ועם אבותינו בגלות תימן. שעה ארוכה החזיקו אותנו והקשיבו לסיפורים על אחים יהודים רחוקים ונענים עד אשר בא מיודענו ג'ביר לוי והוביל אותנו אל מקום חניתנו.

שעת ליל סדר פסח הלכה והתקרבה, ערימות המזון שלא התגברנו עליהם הובלו למשפחה מוסלמית מצרית עניה הגרה בסמוך. ההכנות לפסח כמקובל עלינו מימים ימימה, לא נעשו על ידינו ולמעשה היינו נתונים לשבט ולחסד בידי מארחינו. אבי בעיקר היה מודאג מאד, שמא אין נוהגים כאן בעניין פסח לפי כללי הלכות הפסח, אך מה ברירה היתה לנו. משנערך השולחן והוגשה חבילת המצות עם חותם הרבנות נחה דעתנו ורווח לנו. צוהלים ועליזים, התיישבנו בפעם הראשונה על כסאות ליד שולחן גבוה. בניגוד למיידה העגולה והנמוכה ששימשה כשולחן בביתנו שבצנעא.

בנותיו הנאות והחמודות ובעלות הצמות הארוכות של לוי הוסיפו לווית חן למערך הכללי של הסדר. היינות הוגשו, אך דא עקא, הכוסות היו קטנים מכדי שעור, ואבי דאב על כך. לבסוף, הוגשה כוס גדולה יותר, אך מסתבר, כי המסובים אינם רגילים להריק את כל הכוס, כך שגם כאן במידה ורצה לנהוג לפי מינהג המקום, נמצא קיום המצוה פגום. בעל הבית שחש בענין, הרגיע את אבי וביקש ממנו כי ינהג כבביתו לפי כל כללי המצוה. מעשה נאה זה מצדו של בעל הבית, גרם נחת רוח לכולנו, ואכן במשך שני ימי החג דאגה המשפחה המארחת למילוי כל מחסורנו ולבילוי הזמן בצוותא. בחול המועד ארזנו חפצינו, נפרדנו ממארחינו בברכות ובאיחולים, ועלינו על הרכבת הנוסעת אל העיר תל־אביב.

בהגיענו אל תחנת הרכבת בתל־אביב באו לקראתנו אחותו הבכירה של אבי ובעל אחותו השניה וכן פקיד מחלקת העליה של הסוכנות היהודית. לאחר דברי ברכה קצרים, חבוקים ונשיקות, הלכנו ברגל מהת־
חנה (בניגוד לכרכרות בפורט סעיד) אל בית העולים שברחוב העליה 49

בתל־אביב. עלי הוטל לשאת על כפיים את אחד מאחי הקטנים בעוד אבי ואחי הבכור נשאו את מעט המטלטלים וביחוד את חבילת התכשיטים שלא פסקה מלהטריד אותנו. בבית העולים קידמה אותנו משפחת צדוק שלמה, שהיתה ספק המזון המבושל לעולים מתימן.

על אף מראהו העלוב של בית העולים, שמחנו כי סוף סוף הגענו לארץ־ישראל. עייפים ויגעים מטלטולי הרכבת ומתלאות הדרך הארוכה מצנעא עד תל־אביב, שנמשכה למעלה מחודש ימים, זרקנו את עצמנו על רצפת החדר למנוחה והתפרקות. טרם הספקנו לנוח והנה מופיע המנוח ע.י. לאחר שמלמל בקצה שפתיו ברכת ברוכים הבאים לארץ ישראל, ביקש את התכשיטים. לאחר שקיבל את תכשיטיו ובטרם נפרד מאתנו לחש משהו לגיסו של אבי והלך לו. עם לכתו, חשנו כי קרובינו, שזה עתה באו לקדם את פנינו לאחר פרידה של שנים רבות, מתלחשים בינם לבין עצמם ונראים משום מה מוטרדים. בין כה וכה הגיע גם נציג מהתאחדות התימנים שבירך אותנו ושאל אם אנו מוכנים לנסוע להרצליה או לרחובות, שם נוכל לדבריו לעבוד כחקלאים ובמשך הזמן, אף נקבל שדה וכרם. כאן קפצה דודתי הבכירה והכריזה כי לא תוותר על אחיה ובני ביתו, וכי יהיה עלינו לעלות יחד אתה לירושלים. המומים מוויכוח מוקדם זה בשאלת עתידנו, ניסו אבי ואמי לבקש כי יותן לנו כמה ימים לשהות בבית העולים בתל־אביב, ולאחר שננוח במקצת, נחליט היכן יהיה מקומנו בעתיד.

דבריהם של אבי ואמי נפלו על אזניים אטומות. דודתי והגיס לא רצו לשמוע והחליטו כי עוד למחרת היום יהיה עלינו לעלות לירושלים. תוך כדי הויכוח וההתדיינות הופיע קרוב משפחה אחר, תל־אביבי ולאחר דברי ברכה נטלני אתו אל ביתו שבכרם התימנים. את הדרך מרחוב העליה עד כרם התימנים עשינו כמובן ברגל, נעול עדיין נעליים תימניות כבדות, חבוש תרבוש אדום וכתונת פסים ופיאות מסולסלות. הלכתי כסהרורי אחרי האיש לאורך רחוב העליה ורחוב אלנבי.

מאחר והשעה היתה שעת המנחה נכנסנו לבית הכנסת הגדול שברחוב אלנבי. בו היו רק מתפללים אשכנזים, כך שלא יכולתי להבין מלה. נטלתי את הסידור ונסיתי לעקוב אחרי החזן אך ללא הועיל. תפילת המנחה הסתיימה ואחד המתפללים אמר קדיש במבטא אשכנזי מובהק, מכאן ידעתי, כי תחלוף עת ארוכה עד שאוכל להבין את מבטאם.

בשעריך ירושלים

עם סיום הסיור הקצר והיכרות ראשונה עם רחובה הראשי של העיר העברית תל־אביב, חזרתי אל בית העולים. האוירה נראתה לי משום מה מתוחה. פניהם של אבי ואמי נראו עמומים ועגומים, ונראה כי לא חסרה גם הדמעה. לימים נודע לי, כי האחות והגיס המשיכו ללחוץ לעלות לירושלים למחרת, וטעמם ונימוקם עמם: "הנה קיבלנו עבורך הלוואות בסך 40 לירות. 10 לירות מתוך ה־40 עלינו להחזיר מיד, ואת היתרה נוכל להבטיח החזרתה רק אם תגורו בקרבתנו". בשמוע הורי את ההסבר ואת הנימוק, דאבה עליהם נפשם ושעה ארוכה התהלכו לבדם ברחוב הסמוך לבית העולים ודנו במצב. נראה, כי כעסם ורגזם על התנהגות הקרובים היה רב, שרק בדמעות יכלו להפיג אותו. בסופו של דבר החליטו, שאין ברירה, אלא להיענות ללחץ. ואכן, למחרת היום נארזו מעט מטלטלינו מחדש ונשים פנינו אל עיר הקודש ירושלים. פקיד הסוכנות שילשל לידו של אבי 10 לירות לסידור ראשון לפי לירה אחת לכל נפש ועוד לירה לכל המשפחה לנסיעה. בו במקום מסר אבי את הכסף לידי הגיס והוא הזדרז ללכת אל מיודענו המנוח י.ע. להחזיר לו את ההלוואה כמוסכם. את הלירה האחת עשרה הוצאנו כדמי נסיעה לירושלים, ובאין פרוטה נוספת בכיסנו נכנסנו ליום החג האחרון של הפסח

אכזבה עמוקה ביותר אפפה אותנו משעה שהגענו אל שכונת שער הפינה שבירושלים ובראותנו דלותם ועניים של קרובינו, הבינונו לראשונה, מדוע כה התקשו להשיג לנו את סכום הכסף לנסיעה ומדוע כה לחצו עלינו לעלות לירושלים.

פשוט הם לא היו מסוגלים להחזיר את הכסף במקומנו. את לחמם הם השיגו בדוחק ובצמצום רב, ובחלומותינו הקודרים ביותר לא עלה על דעתנו, כי בליל שביעי של פסח יוגש על שולחננו בארץ ישראל חלקי בשר פנים של הפרה, תחת מבחר הבשר שהיה מוגש על שולחננו בשבת ובחג, בהיותנו בתימן, ואפילו בימי מצוקה ומחסור. בשעה "חגיגית" זו נראה לנו העתיד בארץ ישראל קודר ביותר. אם אלה שקדמו לנו בשנים רבות, חיים כך, מה יהיה איפוא גורלנו?

מסיבת "ליל החג" הראשונה בירושלים עיר הקודש הסתיימה ולאחר שעות שינה מועטות וטרופות מחלומות בעתה, קמנו לעבודת הבורא אל בית הכנסת הקטן הנמצא בכניסה לשער הפינה והסמוך לרחוב מאה שערים. עטופים בטליתותינו, נשאנו שבח והודיה לאלוקים על פדותינו, ותפילה כי תמצא פרנסתנו בכבוד ולא בביזוי, בריווח ולא בצימצום.

בהתקרב החזן לסיום התפילה, היה עלינו לומר תפילת "תקון הטל". מסתבר כי השנה ירדו גשמים מעטים ואיך יתכן לומר תפילת הטל, שפירושה להיפרד מהגשם ולשלחו לשלום. אף על פי כן אין ברירה ואותו מארי סאלם סרי, בעלה של דודתי ובמקצועו מלמד תינוקות, היה נאלץ להיפרד בתפילתו מהגשם בדמעות ובקול בוכים.

כל התמונה העגומה הזאת, בשר פנים בחג במקום בשר של ממש, ואמירת תפילה בקול בוכים במקום אמירת התפילה בקול רינה וצהלה כיאות ליום שביעי של הפסח, השרו עלינו דכאון, ותהייה לגורל הצפוי לנו בעתיד.

חיים צדוק ורעיתו (מימין בשורה העליונה) עם המשפחה המסתעפת שהתכנסה בשנת 1950 במלאות עשרים שנה לעלית אבי המשפחה, אשתו וילדיו ארצה.

פרק שני:

החזון והמציאות

"מטעם פסחים"

כשיהודי תימני רצה לתאר מצבו הכלכלי הקשה, וביחוד למחרת חג הפסח, ביטא זאת בשתי המילים הבאות: "מטעם פסחים". משפט זה, פירושו, כי הכיס ריק ואין פרוטה לפורטה. אותו המצב במזווי הקמח הריקים, או באסמי החיטה והדורה. במילים אחרות: החג עבר ואיתו בא הקץ לשפע המזון המשובח, הארוחות הסדירות והמשופעות במאפה תנור יום יומי מקמח נקי ורקיקי דורה, וכן בבשר, בפירות העונה, ובייגות המשובחים.

"מטעם" (בפתח) הנו מוט עץ חלק עגול בחלקו העליון ושטוח בחלקו התחתון, המשמש לעקרת הבית כמכשיר לערבוב הדיסות תוך כדי בישולן. עם סיום בישולה של אותה דיסה העשויה אם מחיטה גרוסה או מקמח דורה מתובלת בסמנה ודבש, היו הנשים חולטות את המוט ומנקות אותו עד לשימוש הבא. מכאן, ההשוואה בין אותו "המטעם" החלק והנקי לאחר רחיצתו, לבין מצבה של משפחה יהודית בצנעא שאינה עשירה או אמידה, למחרת ימי חג הפסח. בדרך כלל, כשם שימות השבוע שמשו מעין מעבר לשבת הקרובה, והיהודי התימני חשב כבר על המזון המשובח לכבוד השבת, החל מהיום הראשון בשבוע, כך הדבר לגבי חג הפסח שבעית המזון שלו מורכבת ומסובכת מאוד.

משנסתיים חג הסוכות מתחילה הדאגה וההכנות לחג הפסח, הייגו, חצי שנה לפני תחולתו של החג. משפחתנו קשורה היתה עם אשה אלמנה ומטופלת בילדים, אשר עם מות בעלה שינסה מותניה ותצא מדי שבוע אל הכפרים והעיירות הסמוכות לצנעא כשהיא מעמיסה על חמורה כל מיני דברי סדקית, תבלינים וכדומה, ותמורתם היתה מעמיסה על חמורה חיטה, סמנה, דבש ועוד, ומוכרת אותם ליהודים מסויימים בצנעא וחוזר חלילה. שלא כדרך האלמנות שסבלו חרפת רעב ויצאו לחזר על הפתחים או לטחון בריחיים על מנת לפרנס את עצמן ואת ילדיהן היתומים, הצליחה אשה נמרצת זו לחיות בכבוד ולקיים את עצמה ואת ילדיה ממסחרה. הפלחים

והפלחות שלא היו רגילים לראות אשה, וביחוד יהודיה, העוסקת במסחר ובמשא ומתן, התייחסו אל האשה הזאת בהערצה וביראת כבוד, והיו נכונים לתת לה כמויות גדולות של תבואה גם בהקפה. בדרך זו הבטיחה לעצמה מדי ׳ שנה אצל עובדי האדמה הערביים כמויות חיטה משובחת, שהיתה מעבירה בשקים על חמורים מיד אחרי הקציר. חיטה זו שהיתה מיועדת לחג הפסח, נמכרה למשפחות קבועות אשר שלמו מראש את התמורה.

משפחתנו היתה נמנית על לקוחות אותה אשה, כך שלמעשה כל מה שהיה עלינו לעשות, הוא לשלשל לידה את מספר הריאלים הנדרשים תמורת החיטה המוזמנת. וכאשר לא היו מצויים עדיין הריאלים, היה אבי נזקק לקבלת הלוואה מידיד או משכן, וכמובן בלי ריבית. אבי זכה לאמון מוחלט, מאחר ורבים חשבו אותו לאיש אמיד ואמין, אם כי לא עשיר במיוחד. אמון זה נבע מכך, שהוא קבל עבור הנעליים שייצר, מחיר כפול מיצרני נעליים אחרים. כתוצאה מהאמון הרב שזכה בו, יכול היה לקבל חמרי גלם בהקפה ובכל כמות, והוא הדין לגבי הלוואות, מאחר וכל מכריו היו בטוחים ביכולתו לפרוע חובו במועד.

כדי לעמוד באמון הבלתי מוגבל עשה כל מאמץ לעמוד בדבורו, גם אם הדבר חייב אותו ללוות מהאחד כדי להחזיר לשני, וחוזר חלילה. ואף על פי שלעתים סבלנו ממחסור, ולא תמיד היה לחם לשובע הרי כלפי חוץ הכל היה בסדר, ומקומנו ומעמדנו היה בין נכבדי הצבור.

הרכישות המוקדמות של מצרכי מזון, המתחילות ששה חדשים לפני הפסח נעשו ברוב המקרים בהקפה ועל ידי מלוות, כך שעל אבי, כמפרנס יחידי לאשה ושבעה ילדים לדאוג לכך, כי בכניסתנו לפסח נהיה לא רק מצוידים בכל צרכי החג, אלא שכל התשלומים הקשורים בכך יסולקו. אכן עבודה לא היתה חסרה לו, ההזמנות לנעליים וביחוד לקראת החגים היו מעל ומעבר ליכולת הבצוע שלו ושני עוזריו. חדשיים שלושה לפני החג היה עובד ברציפות 20–18 שעות ביממה.

בעוד אבי עושה כל המאמצים לבצע את ההזמנות, ובזה להבטיח כמובן גם הכנסה מינימלית לקיום משפחתו וצרכי החג המיוחדים, שקועה היתה אמי בהכנות המוקדמות לפסח, כגון: בירור החיטה, הדורה והפולים מהפסולת, כתישת התבלינים למיניהם, הכנת החמרים לחרוסת, שחיקת הזחוג המיועד לתערובת החילבה, וכן הדאגה לנקור הריחיים והכשרתה לקראת טחינת החיטה הכשרה של הפסח. עליה מוטלת היתה גם הדאגה ללבושן של הבנות, שהיה יקר ומסורבל ביותר בהשוואה לתלבושתם הפשוטה של הבנים, שכל כולה כתונת עליונה ותחתונים, ולתקופות ארוכות גם מעיל מפרוות כבשים להגנה מפני הקור בחורף.

החג היה מגיע בסופו של הדבר כאשר הכל מוכן והבית ממורק, וכאשר אבי ביחוד היה עייף ורצוץ וזקוק למנוחה. שבעת ימי החג הבאים היו צריכים להיות איפוא ימי מנוחה וכך אכן היו. אך עם התקרב היום האחרון של הפסח, מתחילות הדאגות, הן על החובות שהצטברו, הן על מלאי הסחורות שאזל וצריך לחדשר, והן הדאגה ללחם לפי הטף למחרת יום החג. זה היה איפוא לחם חוקנו כל ימי שבתנו בתימן. עתה, כאשר זכינו להגיע לארץ ישראל ועם סיום יום האחרון של הפסח בירושלים עיר הקודש אליה נלקחנו על ידי קרובינו הותיקים, אך העניים מאוד, חשנו ביתר שאת את משמעותן של שתי המלים: "מטעם פסחים".

ערומים מכל וללא פרוטה לפורטה, קדם אותנו אסרו חג של הפסח, ממש כמו בהיותנו בתימן, אלא שהפעם אין גם קורת גג ואין ממי ללוות, ואין במה להתחיל לעבוד, כדי להניע גלגל החיים מחדש. הקרובים, עליהם השלכנו יהבנו ואשר אמרנו בצלם נחסה עד אשר נכיר את הסובב אותנו, זקוקים היו הם עצמם לרחמי שמים ולחסדי בני האדם, ועל זה אומר המשל התימני: "עארי, קפז פוק מכלוס", ומובנו, כי איש חסר כסות, ביקש עזרה וסיוע מאיש ערום לגמרי.

אבינו, שהיה עד כה משענה ומפרנסה היחיד של המשפחה הענפה וגם מנהיגה ומושלה, הפך לפתע לאיש אובד עצות וחסר אונים, עליו תעבור התקופה הקשה ביותר בחייו, עד שיזכה לתפוס שנית מקום, פחות או יותר, בפרנסתה ובקיומה של המשפחה.

10 נפשות מנינו, ודירת דודתנו שאף היא היתה מטופלת במספר נפשות דומה, היתה מורכבת מחדר אחד בלבד, מטבח מטר על מטר בחצר, ובית שמוש משותף למספר שכנים.

ידועה ושגורה היתה בפינו אימרת חז"ל "כי ארץ ישראל נקנית ביסורים". אעפי"כ, לא כך תיארנו לנו את ארץ ישראל. ידענו כי היא נמצאת מעבר לים וכי הדרך אליה קשה ומסוכנת, אך היה ברור לנו, כי שני דברים הם מעל לכל ספק שונים לטובה מאשר בתימן. א) כילד תיארתי לי שככרות לחם שריחם נודף למרחוק מונחים כערמות בשווקים, ואין לך אלא לגשת וליטול כל הכמות הדרושה לך, כיוצאי מצרים שלקטו "מן" במדבר מדי יום ביומו. ב) אם בתימן העניה והדלה התגוררנו בבית משלנו ובו עיליים ותחתיים לאדם ולבהמה, הרי בארץ ישראל יעמוד לרשותנו בודאי מעין ארמון בזעיר אנפין. אכן, המציאות היתה אכזרית ורחוקה כרחוק מזרח וממערב. אם כך ואם כך, לא היה מקום לשאלות, אלא לחיפוש דרך לפתרון מידי של הדיור, וכמובן, לחם לפי הטף, כפשוטו. עלינו היה גם להחליט באיזו סביבה נחפש חדר למגורים. אבי החליט, בעידוד אחותו, כי למען שאנו הילדים לא נצא

חלילה לתרבות רעה, יש למצוא דירה בסביבה דתית וליד בתי כנסת ובתי מדרשות. והיכן מצויים אלה, אם לא בראש הפינה הסמוכה למאה שערים?

האמת ניתנת להאמר, כי לאמנו ולנו הילדים היה חשוב להשיג באותה שעה חדר בן 4 קירות, שישמש מחסה ומסתור לעונינו ודחקנו. בימים הראשונים התבישנו לצאת לרחוב בתלבושתנו המוזרה. הסתבר כי גם אותן שמלות שצוידו בהן אחיותי ואמי בעיר לחג', היו אף הן שונות ומוזרות בהשוואה ללבוש הארצי ישראלי. גם בעית המזון חייבה פינה משלנו, היכן שנוכל להסתפק גם בקב חרובין, ובלבד שלא נעורר תשומת לב ושלא נזדקק לבריות. בעוד אנו מתלבטים, כאמור, בבעית הדיור, ובטרם נשאלה השאלה מאין לשלם דמי שכר דירה עבור החודש הראשון, החליט אבי כי עת לעשות, וכי ראשית חכמה יש לבקר את הכותל המערבי הן כדי לבכות על חורבן בית מקדשנו, והן כדי להודות לשם יתברך על גאולתנו ועל פדות נפשנו, ובעיקר לבקש כי יצליח דרכנו בארץ הקודש לה יחלו דורות רבים. אחד מקרובינו נעתר להלוות אלינו כדי להנחותינו ולהורותינו את הדרך. שכורים ולא מיין, כי אם מהעולם החדש אליו נקלענו, הלכנו בעקבות הקרוב המוביל. בהגיענו אל העיר העתיקה המוקפת חומה, ובעברנו את המדרגות, אחזתנו חלחלה למראה הערבים הרבים וחנויותיהם. טרם השתחררנו מהפחד מפני המוסלמים בתימן, שגדפונו על כל צעד ושעל, וכן מהספורים על מאורעות תרפ"ט בארץ ישראל, בהן נטבחו גברים נשים וטף על ידי בני עוולה אלה. משהגענו אל הרחבה הצרה שלפני הכותל, ולאחר שהצמדנו מבטנו אל אבני הכותל הענקיות, נטלנו את ספר התהילים ולפי הוראות אבינו החילונו בקריאה:

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר" וגו'.

משסיימנו פרק זה שכולו ספור מעשי ה' הגדולים בהצלת עמו בית ישראל בכל הזמנים, ואשר הראה לנו זה עתה את נפלאותיו במסענו לארץ ישראל, עברנו לפרק אחר מאוד אקטואלי ומתאים למצבנו הנוכחי ושכל כולו תחינה ובקשה לישוב במרומים כי יחוש לעזרתנו".

"תפילה לעני, כי יעטוף, ולפני ה' ישפוך שיחו, ה' שמעה תפילתי – ושוועתי אליך תבוא. אל תסתר פניך ממני ביום צר לי. הטה אלי אזניך ביום אקרא – מהר ענני", וגו'.

שעה ארוכה נשאנו את תפילתנו, ושוב ראיתי את אבי בצר לו ובהתחננו בדמעות שליש אל אלוקים לבל יכזיב, וכשם שעזר לנו להגיע למחוז חפצינו, כן יסייע בידינו לבנות את חיינו, תוך זמון פרנסתינו ברוח ולא בצער – בכבוד ולא בבזוי. בתחושת בטחון, כי תפילתנו נשמעה, שמנו פעמינו חזרה אל שער הפינה, ושם נתבשרנו כי באותה שכונה ממש

ממול לבית דודתנו היקרה, נמצא חדר להשכיר, אם כי לתקופה של חודש בלבד, היינו: עד חודש "מוחרם" – הוא ראש השנה המוסלמי, בו היו בני האדם מחליפים דירותיהם. תאריך זה שימש למעשה סיוט לתושבי ארץ ישראל, מאחר ובאין חוק המגן על הדייר, רשאי היה בעל הבית לדרוש פנוי הדירה עם בא ה"מוחרם" או העלאת שכר הדירה וכיוצא בזה. על אף זאת, יש ומשפחות היו מתגוררות שנים רבות בתוך אותן דירות או חדרים, כי לא היו שינויים במחיר, והדירות היו בדרך כלל מצויות. מה שדרוש היה כי תצליח ממשכורתך הדלה לחסוך מדי חודש את הסכום הדרוש לשכר החדר (מי מדבר על דירות?) הנע בין 50 עד 100 גרושים א"י. הכל לפי הסביבה, להוציא מכלל זה את רחביה, ועוד אי אלה שכונות יוקרה בעיר הקודש ירושלים.

בשמענו את הבשורה, הלכנו לראות את החדר שהיה חציו טמון באדמה והאור היחיד בוקע מחלונות גבוהים הפונים אל רחוב מאה שערים. במצבנו באותה שעה גם "חור" זה עדיף היה על פני המשך המגורים בצפיפות בבית דודתנו. עתה עמדה שאלת תשלום שכ"ד לחודש. מהקרובים לא היה כל סיכוי להשיג הלוואה וביחוד כאשר על גבינו מונחות היו כהר גבוה אותם 30 הלירות, יתרת הסכום ששולמו עבור האניה. ידענו, אמנם, כי קרובים אחרים לנו מצד אמי הנמצאים בארץ ישראל מזה עשרות שנים, אך לא היה לנו כל קשר איתם ולא ידענו היכן מקומם ומה מצבם. ברגע קריטי זה, גילתה אמי כי ברשותה כמה תכשיטים שלא הוצעו למכירה בעת שהתכוננו לעזוב את תימן, ואשר תפרה אותם בכר צמר גפן שהבאנו עמנו. מסתבר כי פרט לאמי, איש לא ידע על קיומם של תכשיטים אלה. כי לא הבינונו מדוע לאורך כל הדרך בחרה אמי לשים למראשותיה כר זה ולא אחר בעת חנותנו בפונדקים השונים, או שקשרה אותו מתחתה – ברכבה על החמור.

לאחר שהתירה את הכר והוציאה מקרבו את מעט התכשיטים, מסרה אותם לאבי וצוותה עליו לצאת למכרם. אבי שהיה מופתע מאוד, נטל את התכשיטים, ובהכרת תודה לאשה ולאם היקרה, ובעיקר לאל שהנחה אותה, יצא אל שוק מאה שערים הסמוך, ובשובו מסר את התמורה לאמי. בסכום הזעום שקיבל בעד התכשיטים, פתר בינתיים לחודש ימים את בעית הדיור, ובפרוטות הנותרות נרכש מעט מזון.

משנפתרה בעית המגורים, עמדו לפנינו מספר בעיות שעלינו למצוא להן פתרון: א) מנין נקח מצעים כדי להניח עליהם את גופותינו התשושים; ב) היכן נעבוד? והן חסרי מקצוע ונסיון אנחנו. נוסף לכך הן רק אבי מסוגל באופן תאורטי לעבוד כי היתר היו בגילים מ-17 שנה עד 6 חוד־שים. ג) אמנם זה עתה שלמנו עבור חודש שכר דירה אך מה הלאה, והרי

עלינו כבר לחפש ולמצוא מקום למגורי קבע. במצב זה היינו כה חסרי ישע עד כי זקוקים היינו לרחמי שמים ולחסדיהם של בני האדם, שכנים ושכנות נכנסו לבקר את המשפחה מרובת האוכלוסין, אך פרט ל"עצות טובות" ולמנוד ראש, לא כלום.

ימים אחדים עברו עלינו בציפיה ובתהיה מאין יבוא עזרנו, ובהיותנו כמעט על סף היאוש, הגיעו אלינו שני פעילים ירושלמיים, הלא הם נחמן צארום ז"ל ששמש כחבר או כיו"ר אגודת עזרת אחים לתימנים בירושלים, והשני יוסף שחב - יזכרו שניהם לטוב.

יוסף שחב היה איש ותיק בארץ ובירושלים, והיו לו מהלכים במוסדות הישוב השונים וחביב על מנהיגיו. שני אלה החלו לבקר אותנו לעיתים מזומנות ולסייע לנו אם במעט כסף ואם בשווה כסף ובכך הצילו אותנו למעשה מחרפת רעב בימים ובשבועות הראשונים. בעודנו מתלבטים בבעית השינה, נכנסה אשה אשכנזיה מבנות מאה שערים והודיעה, כי ברשותה מטה, שחסרונה היחיד שהיא "נכה" ולה שלוש רגלים בלבד. הרגל הרביעית אבדה לה באחד מימי חלדה הארוכים. אך את מקום הרגל יכול למלא פח מלא אבנים. הלכנו אחרי האשה לסחוב חלקים חלקים ממטת הברזל המפורקת והכבדה. זו היתה איפוא מטת "אפריון", שעמודיה גבוהים ומסגרת עליונה לה סביב, שמי יודע כמה דורות בילו בה את חייהם. משבאנו להרכיבה, הסתבר כי לא רק רגל חסרה, אלא שגם הרשת עליה צריך להניח את המזרון היתה קרועה ושסועה ובלתי ניתנת לתיקון. שכנים התנדבו בכמה לוחות עץ רקובים למחצה שהונחו לרוחב המטה, ועליהם שמנו מזרונים ישנים ומזוהמים הממולאים תבן, דומה, שהוא שארית מתקופת אבותינו במצרים שהשתמשו בתבן ללבון הלבנים לפרעה הרשע. לאחר מאמצים רבים הותקנה איפוא מטת "האפריון" שהיתה בינתיים הרהיט היחיד בחדר האפל למחצה ואשר שימשה מספר שנים את הילדים הרכים שלא אחת מצאו עצמם על הרצפה בנפלם תוך כדי שנתם.

לאחר שהתמקמנו עם שארית מטלטלינו במעונינו החדש, החלונו לחפש עבודה. אבינו, אחי הבכור המבוגר ממני בשנתיים ואני הנער בן ה-15, מוטל היה עלינו להשיג את האמצעים לאספקת לבוש ומזון לעשרת הפיות התובעים את שלהם. זאת בנוסף לחוב הוצאות הדרך אשר יעיק עלינו עד ליום בו נזכה לפרוע את הלירה האחרונה, כי אז ורק אז מותר יהיה לקנות כסות לעורנו או חפץ כל שהוא אחר מלבד מזון. קרובינו "דאגו" מאוד לכך שניתן עדיפות להחזרת החוב ולעתים נדמה היה כי דבקותם בנו והדרישה להעביר אותנו מיד למחרת הגיענו ארצה מתל-אביב לירושלים לא באה אלא כדי להבטיח, שלא נחמוק מידם כל עוד לא

פרענו את חובנו. לזכותם יאמר כי בלעדיהם לא היינו מגיעים ארצה, והעובדה כי שהינו בעדן הלוהטת והמזוהמת כשבועיים בלבד, היא שהצילה אותנו מכליה של ממש. הן לא מעטים מהיורדים מתימן אל עדן מצאו בה את תחנתם האחרונה ולא זכו להגיע לארץ הנכספת, משום שלא היו בידם האמצעים לשלם הוצאות הנסיעה באניה.

שלושת המועמדים ליטול על עצמם את הדאגה לפרנסת המשפחה, נראו כאנשים חסרי תועלת ובלתי מסוגלים לעבודה. יסורי הדרך הצמידו את עורנו לעצמותינו ומי איפוא יהיה מוכן להעסיק אותנו. החלו התיעצויות בין הקרובים מה לעשות אתנו. לאבי שהיה סנדלר בעל מוניטין במקצועו הוצע לשבת ליד הכניסה לשער הפינה ולתקן נעליים, אך הצעה זו נפלה על אזנים אטומות. הוא לא רצה לשמוע כלל על חזרה למקצוע אשר מזה עשרות שנים השביעו מרורים וסיפק לו ולמשפחתו לחם צר ומים לחץ.

"לא על מנת לתקן נעליים עליתי לארץ ישראל" חזר ואמר מדי דברם איתנו. משגברו עליו השידולים, עמד ונשבע כי לא יחזור למקצוע הסנדלרות גם אם יגווע ברעב הוא וילדיו. אליבא דאמת, אני חושב כיום, כי הוא חשש מכך שלא יוכל לעבוד במקצוע זה השונה תכלית שנוי מעבודת הסנדלרות שבתימן.

לאחי הבכור שהיה לו כתב יד נאה הוצע ללמוד כתיבת מזוזות ולהגיה ספרי תורה, ובזה אכן נפתרה בעיתו. זו היתה מלאכה קלה יחסית שאין שכרה כל כך בצידה בימים ההם, אך הוא התקדם לאט לאט ושנים אחדות עבד במקצוע זה עד שהחליט לרכוש לעצמו את מקצוע הריצוף, שאיפשר לו להתבסס מבחינה כלכלית. המצאותו במחיצת סופרי סת"ם, קירבה אותו אל אנשי הדת והרבנים, ועשוי בעתיד להיות לעזר לאבי לשמור על צעדינו לבל חלילה "נתפקר" ונסור מדרך הישר.

עתה הגיע תורי. לשלוח אותי לבית הספר לא בא בחשבון. לכולנו היה עתה ברור שכאן בארץ ישראל, בא הקץ ליכולתו של אבי להיות המפרנס היחיד, ואם ברצוננו לצאת מן המצוקה, אין לנו ברירה אלא ליטול חלק בעול. בימים הבאים והלא רחוקים יסתבר כי אין הקומץ משביע את האריו ואין הבור מתמלא מחוליתו, ולצבור המפרנסים תצטרפנה גם שלוש אחיותי בגילים 13-11-9.

בעוד אנו מתדיינים ומהפכים בנושא המקורות לפרנסה, בא לבקרנו מר סאלם־סרי בעל בית חרושת לטבק הרחה בשכונת מאה שערים, כשבידו חבילת קמח וקצת תבלינים. לאחר ברכת השלום וברוכים הבאים לארץ ישראל, וכמובן התענינות בנעשה אתנו יעץ לי להלוות אליו, בתקווה כי יוכל "להדביק" אותי לשכנו בעל חנות לקלית וטחינת קפה

ותבלינים.

ברגשות מעורבים גררתי את רגלי אחריו אל מרכז רחוב מאה שערים – שם בית החרושת לטבק, וכן חנותו של אותו טוחן הקפה. הטוחן, איש ממושקף ומזוקן, מדד אותי מכף רגל ועד ראש, וחשתי כי הזדעזע ממראה היצור העלוב, משלמתו הישנה והמרופטת ופיאותיו המסולסלות. לבסוף, מאמין ולא מאמין כי אצלח למלאכה, נאות לקבלני לנסיון, שלמגינת הלב הסתיים כפי שיסופר להלן: זמן מה עסקתי באותו יום בטאטוא ובנקוי החנות וסביבתה עד שהגיעה השעה הגורלית: תנור הקליה הוסק על ידי עצים ופחמים. גרעיני הקפה הוכנסו אל תוך כלי ברזל עגול המורכב ומסתובב על ציר מעל פני התנור. תפקידי היה לסובב את המכשיר על צירו ומדי פעם לפתוח את המכסה ולראות אם הקפה הפך חום וכמובן לשמור שלא ישרף. משנסתיימה הקלייה ניגש בעל הבית כדי להוריק את הקפה לתוך גיגית נחושת גדולה. הגיגית היתה מונחת בפינת החנות. נתבקשתי להציב אותה ליד התנור אך לא הבנתי במה מדובר כי מימי לא שמעתי את המילה, גיגית. משהבנתי סוף סוף במה מדובר המשכתי להחזיקה בידי כי לא ידעתי מה לעשות בה. "עזוב" צעק האיש בעברית, אך לא ידעתי כי עזוב פירושו להניח. "דאשר" צעק בערבית, אך גם המילה "דאשר" אינה מוכרת לי. בינתיים הקפה הלך ונחרך עד שלבסוף נדחפתי בזעם על ידי האיש שסחב ממני את הגיגית ורוקן לתוכה את הקפה. הסוף היה מר, כי הקפה נשרף כמעט ובזה הסתיים יום עבודתי הראשון בארץ ישראל.

מבוייש ומבוהל ברחתי הביתה, נטלתי את ספר התהילים וקוננתי על כשלוני. חלפו כמה ימים של בטלה עד שיום אחד הופיע לבקרנו יהודי משכונת משכנות בירושלים. בראותו אותי הולך בטל שאל: "מדוע לא תצא לשוק לסייע בידי הגברות לשאת משאן ולהתפרנס, על אף שההצעה לא קסמה לי, נטלתי בהשאלה סל נצרים ויצאתי אל שוק מחנה יהודה שבירושלים.

הסתכלתי בנערים נושאי הסלים הרצים אחרי הגברים והגברות ומכריזים בקולי קולות: "סבל – גברת סבל אדון", ונחרדתי. הזאת ארץ ישראל, הרהרתי ביני לבין עצמי, והיכן קיום הפסוק: והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך", ועוד כאלה מחשבות. שעה ארוכה עמדתי מהסס, אך לבסוף אזרתי עוז, והחילותי גם אני בקול רפה להכריז על קיומי ועל מצוקתי. "סבל גברת...

כאשר כמעט ונואשתי, נגשה אלי אחת הנשים, ורמזה לי ללכת אחריה. שעה ארוכה עברנו מדוכן לדוכן עד שמילאה את הסל התלוי על כתפי האחת. משנתמלא הסל שכמעט והשכיב אותי לארץ, פנתה אל ערימת

אבטיחים, שמה שניים מהם לתוך שקה, והעמיסה אותו על כתפי השניה. עמוס יותר ממשקלי נגררתי אחריה לאחת השכונות הסמוכות לשוק. נושם ומזיע הגעתי סוף סוף אל ביתה שם קויתי לראות לראשונה צורתה של פרוטה מפרי עמלי, ופתאום, טרח, הסל שעל כתפי האחת נתקל בחבל לתלית כבסים ונסע אחורה, כשראשו למטה ותחתיתו למעלה. בנסיון לעצור בעד הסל המתגלגל, נשמט השק עם האבטיחים שהתבקעו בנפלם. מבוהל מן המעשה עמדתי לברוח, אך תזכר אותה אשה לטובה שהגיבה מיד: "אל תבהל: כפרה! כפרה!" מופתע הייתי עוד יותר כאשר הוציאה שילינג (פי חמש מהמגיע) והושיטה לי. דמעות תודה וצער זלגו מעיני, ואחזור אל השוק לנסות מזלי בשנית. השמש נטתה לערוב באותו יום ועדיין לא נזדמן גבר או אשה שיזכו אותי בנשיאת משאם. לבסוף נשאלתי על ידי גבר אם הנני נכון לשאת תמורת חצי גרוש פח נפט ממחנה יהודה אל מושב הזקנים הספרדי הנמצא בקרבת מקום. נשאתי את הפח על כתפי, בגדי נשטפו בנפט וכל מה שדרוש היה באותה שעה הוא גפרור אשר יהפוך אותי ללפיד אש וישחרר אותי ממצבי העלוב. אלה היו הרהורי בשעה שנשאתי את הפח. רעב, רצוץ ומיואש, חזרתי הביתה עם חמישה וחצי גרוש. בכך נסתיימה מלאכת הסבלות בת־יום אחד, שרישומה וחוויותיה ילוו אותי עוד שנים רבות.

בקהל חסידים

המועד לסיום תקופת השכירות בשער הפינה שליד שכונת מאה־שערים הלך והתקרב, וחג השבועות ממשמש ובא. מצבנו החמרי עדיין קשה, כי טרם מצאה ידינו תעסוקה שתאפשר קיום מיגיע כפינו ואפילו בדוחק. שקית קמח מכאן ועוף שחוט שניתן לנו על ידי יהודים טובים משם, היה בהם כדי להשביע ולו למחצה את משפחתנו מרובת האוכלוסין, אך לא לפתור בעיות רציניות, כגון תשלום שכר דירה הנע בין 100–80 גרוש א"י לחודש, ובודאי לא כסות ולא סילוק חוב. קרובינו יעצו לנו כי נחפש דירה במאה שערים הסמוכה, אך הרגשתנו לאור הנסיון הקצר, היתה, כי ישועתנו לא תבוא מהם ולא משכונה דלה וחצי רעבה זו. לכן, נחושה איפוא היתה החלטתנו לנסות להגיע לסביבה אחרת בירושלים, מתוך אמונה ותקוה כי שינוי מקום יביא גם לשינוי מזל וכי גרוע מהמצב בו הננו נתונים כרגע, לא יכול להיות. גם אבינו, שבתחילה רצה שנדור בסביבת מאה שערים על מנת "שנשמור על יהדותנו", לא התנגד יותר למחשבה לעבור למקום אחר.

בעוד אנו מצרים מאיין יבוא עזרנו, והיכן נמצא קורת גג, ולאחר

שתימצא הדירה, מניין נשיג דמי קדימה לשכ"ד, באה הישועה באמצעות קרובי משפחה ותיקים, שהשמועה על קיומנו הגיעה זה עתה אליהם. בראשונה הגיעה אלינו דודתה של אמי, שנמנתה על ראשוני עולי תימן לארץ ישראל, ולאחריה הופיע הרב שלום כסאר, שאף הוא ותיק בארץ וקרוב מצד אמי. ביקורם אצלנו והתעניינותם במצבנו בא בזמן המתאים. בעזרתם ובהדרכתם נמצא פתרון באותה שעה הן לדיור והן לתשלום שכר הדירה לשלושה חודשים ראשונים. המדובר היה בסכום של שלוש לירות ארצי־ישראליות בלבד, אך סכום "עצום" זה היה מעבר להישג ידינו. הדודה נעמי הוציאה מארנקה לירה אחת והושיטה לאמי וכך עשה גם הרב. את הלירה השלישית להשלמת הסכום הנדרש, תרמה אשה אלמנה יראת אלוקים, אשר שמע מצוקתינו הגיע אליה. הנה כך נאסף הסכום הראשון הדרוש לתשלום שכר דירת מרתף בת שני חדרים בשכונת שערי־חסד, שתושביה שמרניים לא פחות מאנשי מאה־שערים ובכך בא גם אבינו על סיפוקו. שנים אחדות עתידים אנו להימצא ולגור בין קהל חסידים ובאותו מרתף אליו יורדים בחמש־עשרה מדרגות מצד הרחוב הראשי, כשחלונותיו פונים אל עמק המצלבה, ולו מוצא אל העמק הפתוח והירוק, ואל הגבעות המכוסות כיום בבנין הכנסת – הקריה, האוניברסיטה ושכוני היוקרה של וולפסון.

מאושרים מן המפנה, ובעיקר מהתקוה להשתחרר מזרועות המצוקה, העוני והניוון, מנת חלקם של יושבי שער הפינה, ושנראה היה לנו כי גורלנו יהיה כגורלם, אם לא נוכל לעבור לסביבה אחרת, ובאין בידינו האמצעים לשלם עבור עגלה להובלת מטלטלינו המעטים, נשאנו בשמחה על כתפינו את מיטת "האפריון" המפורקת בעלת שלוש הרגליים וכן מעט הסמרטוטים והמצעים המרופטים, ובתהלוכה ארוכה עשינו דרכנו אל השכונה החדשה.

הדודה נעמי, שזה עתה נחלצה לעזרתנו, עתידה יחד עם הרב שלום כסאר ומשפחתו, ללוות אותנו שנים רבות בעצה ובהדרכה, בהשתדלות במוסדות השונים, ומעת לעת גם במתן בסתר בעת מצוקה שהיתה מנת חלקנו, ביחוד, בשנה הראשונה לקיומנו בארץ ישראל.

המרתף בן שני החדרים נראה היה לנו כארמון בהשוואה למקום המגורים הקודם בשער הפינה. מלבד שני החדרים נמסרה לרשותנו פינת בישול מתחת למדרגות בחצר, שממנה נכנסים אל הדירה. כל גודלה של אותה פינה, לא היה אלא מטר על מטר, אך "מספיקה" דייה כדי להניח בה פתילית בישול ישנה שנתרמה על־ידי מישהו, קומקום וסירי בישול אחדים.

שני חדרי שרות נמצאו בחצר העליונה של הבית ומשותפים היו לדרי

מטה ולדרי מעלה. מקלחת וכדומה לא היו בנמצא ובתקופה הראשונה בית המרחץ היה גיגית ישנה. לא רחוק ממקום מגורינו נמצא המרכז "החשוב" של השכונה בו היו ממוקמים "השטייבלים" ובתי־הכנסת, המאפיה, באר המים, וכמובן המקוה ובית המרחץ, כך שמשעה שהוטב מצבנו במקצת, יכולנו להרשות לעצמנו ללכת אחת לשבוע אל בית המרחץ השכונתי.

בשכונתנו באותה קומת המרתף התגוררה משפחת יחיא עמר, שעלתה מתימן שנים אחדות לפנינו. עם בואנו קידמה אותנו בלחם ובמים, וזכינו ליחסי ריעות ושכנות טובה. יחיא עמר זה, שזקנו ופיאותיו ירדו לו על פי מדותיו, עסק ברוכלות וגם בצורפות ובקושי הביא לחמו, אך ספק אם היה אדם מאושר ממנו עלי אדמות וכה דבק באלקיו. מעולם לא דיבר סרה באיש ובאשר תפגשהו תמצאנו ממלמל פסוקי תהלים ופרקי תפילה כדי שלא יסיח דעתו חלילה לדברים בטלים.

שתי בנות ובן היו לו ואשה טובת־לב, עגלגלה ושמנה, שכל חייה היו בבחינת "כל כבודה בת מלך פנימה". שמלתה השתרכה עד עקביה, ומטפחת ראשה כסתה את מחצית מצחה לבל תיראה חלילה שערה אחת משערות ראשה. בניגוד לרבות מנשות תימן, שלא ידעו קרוא וכתוב ולא השתתפו בתפילה בעזרת נשים, היתה אשת יחיא מיודענו, אשה היודעת כמה מן התפילות והברכות. היא ידעה גם לקרוא ולכתוב וכך מצאה את מקומה בין נשות החסידים בעזרת הנשים בשעת התפילה. המשפחה של יחיא הסתפקה במועט ומן המעט שברשותה הפרישה לצדקה ומכך נהנינו גם אנו בעת המצוקה, כאשר מדי פעם הונחה ביד נעלמה בפינת הבישול, אם שקית קמח ואם קומץ אורז או שעועית, ולערב שבת אף חתיכת בשר. יחיא הנ"ל, על אף שהתגורר בשערי חסד, הרי רק לעתים רחוקות התפלל בבית הכנסת שבשכונה וזאת משום שגרס, שיש במבטא התפילה של האשכנזים מעין חלול ה' לגבי אלה היודעים והיכולים לבטא נכון את החית, העין, התו וכדומה. מדי בוקר וערב אם בקיץ ואם בחורף, מכתת היה רגליו אל בית הכנסת של התימנים בשכונת נחלת־אחים המתפללים בנוסח "השאמי" ולפי כל כללי המקובלים ובעלי הכוונות.

יום ששי היה יום מקודש ליחיא ובשעה העשירית לפני הצהריים יפסיק עסוקו הקבוע, ילך לבית המרחץ ולאחר שיטבול במקוה ויתקדש, חוזר לביתו, נוטל את סלו ואת שלמתו ומחזר על בתי התימנים שבשכונת נחלת־אחים ונחלת־ציון כדי להתרים אותם, איש כפי יכולתו וכפי נדבת לבו. פרוטה לפרוטה, ואיפת קמח אחת לשניה, מצטרפות לסכום ולכמות המאפשרת מתן בסתר למשפחות נזקקות, ותקופת מה נמנינו גם אנו בין נפקדיו, עד שהרחיב ה' את גבולנו ויכולנו להיות לא רק בלתי נזקקים,

אלא גם כנמנים בין עושי הצדקה.

הליכותיו ומדותיו התרומיות של יחיא, ובעיקר בטחונו הבלתי מעורער בבורא עולם, סייעו לנו בעקיפין לשאת בדומיה ובתקוה את תקופת המעבר הקשה, יזכרהו ה' לטובה, תבורך מנשים הדודה נעמי שאין מלים לתאר את חכמת החיים שלה, את הופעתה הנאה וחיוכה הבוטח, המקסים והמרגיע. כשהיינו מתאוננים על קשיי הקליטה, היתה נוהגת לספר לנו על תקופת עלייתם לארץ, על המחסור והסבל הרב שאילץ אותם לחזור לתימן. הם החליטו לשוב ולעלות מכיון שבעלה נפל למשכב בהגיעו חזרה לתימן. הוא ראה בזה עונש מן השמים על שעזב את ארץ ישראל, ונדר לעלות שנית אם יחלים. משהבריא, קמו ועלו בשנית. גם לאחר שעלו בשנית לא שפרה נחלתם. הבעל לא מצא עבודה והלך לעולמו שנים אחדות לאחר עליתם. עם מות בעלה מצאה מקלט אצל משפחה אשכנזית, אמידה ואדוקה בשכונת אבן־ישראל שבירושלים.

עשרות שנים עבדה אצל המשפחה הזאת, כשהיא מנותקת מהסביבה התימנית. במשך התקופה הארוכה סיגלה לעצמה לא רק את הלבוש של נשות החסידים, אלא גם את שפת הדבור האידישאי – את נוסח התפילות והברכות וכמעט את כל אורח החיים והמחשבה האשכנזיים המסורתיים.

בואנו לארץ־ישראל, הווה מעין פלישה לחייה השקטים והחזרתה לעבר הרחוק שכמעט ונשתכח ממנה. לראשונה נראתה לנו כזרה, אך לאט לאט נפלו המחיצות, שפת הדבור התימנית חזרה להיות שגורה בפיה ועד ליומה האחרון מצאה בנו משפחה קרובה, לה הקדישה מיטב התענינותה, ולנו מקור לא אכזב של עידוד ונחמה.

שכונת שערי חסד היתה אחת משלושת המבצרים של החסידים ונטורי קרתא שבירושלים. שכונה זו הינה השלישית לאחר שכונת מאה שערים ובתי אונגרים, ובה התגוררו יהודים חרדים ממוצא אשכנזי שרובם התקיימו מקצבאות הכוללים השונים. בכל השכונה הזאת היו ארבע משפחות בלבד מבין יוצאי תימן. שתיים מתוך הארבע היו ותיקות ביותר בשכונה ופרט לשחימות פניהם, דמו בכל לתושבי השכונה. את ילדיהם שלחו ללמוד בחדרים בשפת האידיש ולאחר מכן לישיבות. המעניין שבדבר הוא, שעל אף השתלבות שתי המשפחות האלה בחיי החברה האשכנזית, לא התערבו התערבות של ממש ובהגיע אחד הבנים או הבנות לפרקן, חפשו את בן או בת הזוג בקרב בני העדה התימנית שבירושלים ואף מחוצה לה. עשרות השנים של המגורים ביחד לא היה בהם כדי עקירה מוחלטת של המחיצות עד לנשואי תערובת.

שיפור רב חל ביחסם של האשכנזים החרדים אל יוצאי תימן שעברו כברת דרך ארוכה, מהתקופה בה ראשוני העולים מתימן לא הובאו

בחשבון להשלמת מנין לתפילה של האשכנזים, ועד לתקופה בה מצא הרב שלום כסאר את מקומו המכובד בשכונת שערי חסד, כשרבים מתושבי השכונה האשכנזים מחליפים בקורים, ואף נהנים לשמוע דברי תורה מפיו. גם מקומו בבית הכנסת האשכנזי היה קרוב למושבו של הרב חרל"פ ומכובדים אחרים, שמקומם יכירם בקיר המזרח. הדבר שייחד אותו היתה תלבושתו המוזרה, מין תערובת של לבוש חכם ספרדי ואשכנזי כאחד. לזכותו זוקפים את העובדה, שכמה מן המתפללים האשכנזים ובעיקר שליחי ציבור, השתדלו לבטא את החית, את התיו (רפויה) ואת העין, ומעשה שהיה כך היה כפי שמספר אותו הרב כסאר: "משעברתי לגור בשערי חסד ונקבע לי מקום בבית הכנסת, סבלתי בעת התפילה מאי בטויין הנכון של אותיות מסוימות. סבלי גדל במיוחד כאשר במוסף ר"ה הופך המשפט "היום הרת עולם" הנאמר במוסף ל"הרס עולם" לפי המבטא האשכנזי. ולאחר סיום תפילת המוסף נגשתי לחזן ושאלתי אותו אם יתכן שהקב"ה הורס ביום זה את העולם. בתחילה לא הבין מה אני רוצה ממנו, אך משהבין לא כעס, ולהיפך, ביקש ממני ללמדו את הבטוי הנכון של האותיות, וכן עשיתי. התוצאה כי באותו בית הכנסת היו שני חזנים אשכנזים שסיגלו לעצמם בטוי נכון של החית, התיו והעין". ובאשר להצטרפותו לשכונה החסידית, מוסיף הרב ומספר: "כשנודע לי כי עומדים לרכוש את הקרקע עליו תיבנה השכונה ולאחר הקרע שהיה ביני ובין ועד הספרדים בירושלים, החלטתי לנסות מזלי ולהסתפח לשכונה חדשה זו עם אחינו האשכנזים. למרבה הפלא, נמצאו כמה מחברי הועד שתמכו בבקשתי להצטרף אליהם, כי ראו בעצם צרוף משפחה אחת או שתיים לא אשכנזיות אמצעי תעמולה בגיוס תרומה בחו"ל לבנית השכונה. התמיכה היתה עוד יותר חזקה כאשר המועמד השני, חיים לוי ז"ל, היה אופה במקצועו, דבר בעל חשיבות רבה, לגבי שכונה חסידית, האופה את עוגותיה וחלותיה ומטמינה את חמין השבת מחוץ לביתה. אם להשוות היענות הועד, לכלול אותנו בין המשתכנים האשכנזים, לבין ימי עליתנו הראשונים, הרי ההבדל הוא בין שמים וארץ".

בן שלוש שנים היה הרב שלום כסאר כאשר הגיע עם הוריו לנמל יפו, משם עלו ברגל לירושלים, כשהוא נישא על כתפי אביו ואמו. בהגיעם לעיר העתיקה ישבו ארבעה ימים תחת כיפת השמים ואיש לא ניגש אליהם ולא דיבר אתם. לבסוף, החליט אביו להתעטף בטלית ותפילין, ורק אז התקהלו סביבם מספר יהודים ספרדים. נכבד ספרדי אחד אף התנדב והעמיד לרשותם, זמנית, דיר עזים למגורים. אביו, שלא יכול היה לשאת את המצב האיום הזה, ובאין בידיו האמצעים הכספיים המספיקים לשובם חזרה לתימן החליט לחזור לבדו, תוך הבטחה כי בהגיעו לתימן

ישלח להם כסף כדי שיוכלו להצטרף אליו. בשוב האב לתימן נשתכחה ממנו אשתו ובנו ואף נשא אשה שניה שילדה לו בנים ובנות שנספו יחד עם האשה בשנות הרעב והמצור בתימן. אשתו הראשונה, שנשארה עגונה וללא מפרנס בירושלים עם בנה בן השלוש, נתקבלה לעבודות משק בית, ובכך כלכלה בקושי את עצמה ואת בנה.

במלאת לו ארבע שנים, הכניסה אותו אמו לחדר אצל מלמד ספרדי ומשגדל העבירה אותו לישיבה. בהגיעו לגיל 13 ניסה מזלו בעיסוקים שונים ללא הצלחה יתרה, עד שלבסוף למד את מלאכת הכתיבה כסופר סת"ם, מקצוע ממנו התקיים עד להסתלקותו מהעולם בשיבה טובה.

במשך שנים רבות לא היה קשר בין האב שחזר, כאמור, לתימן, לבין האשה והבן שנעזבו לנפשם. משגדל הבן ניסה מספר פעמים לשדל את אביו במכתביו לחזור לארץ־ישראל, אך ללא מענה. כנסיון אחרון לעורר את האב (ממשיך הרב ומספר) כתבתי מכתב תחינה וציירתי בו קוים שחורים, כסימן אבל, על היעדרותו של האב. מכתב זה אכן השיג את מטרתו, והאב, שבינתיים שיכל כאמור את אשתו השניה (שנשא עם שובו לתימן) ואת בניה, החליט להיענות לקול הקריאה של הבן ולחזור לארץ ישראל. בהגיעו לארץ היה חלש מכדי להתחיל בחיים חדשים, ולא ארכו ימי שבתו עד אשר נפל למשכב ממנו לא קם.

התערותו של הרב שלום כסאר בקרב העדה הספרדית ניתקה אותו למעשה ממסגרת העדה התימנית בירושלים. יותר מאוחר, משנשא אשה עבר לשכונה החסידית האשכנזית ניתק עצמו גם מהקשר להיות ילד עזוב הנתון לרחמיה ולחסדיה של הקהילה הספרדית,כך שמצאת במשפחה זו משהו יוצא דופן שהבדילה מן התימנים ומן הספרדים, ושאת חייה יהלה בקרב עדה אשכנזית אדוקה ומסוגרת מבלי שחשה בכך במיוחד.

עליתנו לארץ־ישראל והעתקת מגורינו משער הפינה לשכונת שערי חסד, ולא רחוק מביתו של הרב שלום כסאר, עוררה בו התעניינות בצורה מחצבתו, ומעניין היה לראות אותו בנסיונותיו להשתלב במנגינת שירי שבי שלום שבזי זצ"ל.

עם עליית "מרבד הקסמים" שהביאה אתה גם את רבניה וחכמיה של העדות תימן, החל הרב כסאר מתעניין בהם ובסידורם, ואף הקים קרן לעזרת לומדים בישיבה בירושלים, בה נתאספו מדי יום כמה מחכמי תימן ובני העליה החדשה, שניסו לשמר את הגחלת שלא תכבה.

גם לאחר שנאסף אל עמיו ממשיכה משפחתו וחלק מבניו ונכדיו התגורר בשכונה זו, שבינתיים חלו בה חילופי אוכלוסין ובמידה מסוימת, פרצה חומת השכונה החרדית האשכנזית הקנאית. בצד ילדים אשכנזים, גודלי פיאות, נמצאים כיום ילדים מיוצאי מרוקו, תימן ואחרים שפלשו שכונה זו.

רבים מהדמויות שעיצבו את חיי השכונה הזאת הלכו לעולמם והשכונה שהיה לה מוצא אל עמק המצלבה הפתוח והירוק, הולכת ומתכסה בתי מידות המוקמים בשטח הפתוח על־ידי המליונר וולפסון מאנגליה וקבל־נים אחרים. מבצר חסידים זה, שהיה מוקף בשרשראות ברזל בימי שבת ומועד לבל תפרוצנה לתוכו, חלילה, מכוניות, ולבל יעברו בו מחללי שבתות וגלויי ראש או נשים בעלות מחשופים, הולך ומתערער.

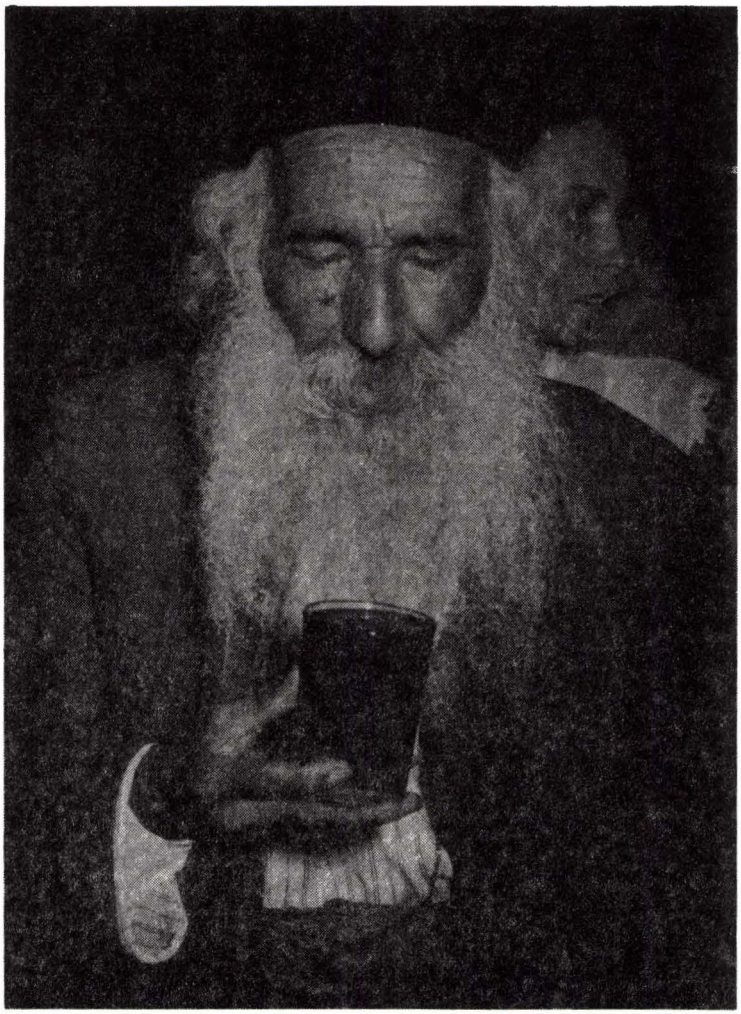
ישיבתנו שנים מספר בקרב עדה אשכנזית אדוקה ומסוגרת זו, וקרבתנו אל בתי הכנסת שלהם, הטביעה לאט לאט את חותמה על אורח חיינו, הן הדתי והן החברתי והתזונתי. מבטא התפילה האשכנזי היה קשה בתחילה להבנה, אך לא עבר זמן רב עד שהסכנו לא רק להבין את הנאמר, אלא גם לחקות הן את המבטא והן את המנגינה. מאחר ושפת האידיש היתה למעשה השפה השלטת ברחוב ובבתי השכונה, היינו נאלצים ללמוד כמה משפטים שמושיים על מנת ליצור ולקיים קשר עם כל הסובב אותנו בשכונה זו. התושבים האשכנזים התרגלו לנוכחותנו ויחסם שהיה בתחילה סקרני ומסוייג, נעשה במשך הזמן יותר ויותר טבעי ורגיל, ואף אוהד. הוא הדין בבית הכנסת, שם נקראנו לעתים גם לעליה לתורה.

מושפעים מהאוירה הסביבתית של שכונת שערי חסד ותושביה, שיתפנו עצמנו במאורעות ופעולות שונות לחיזוק ושמירת הדת. בששת החדשים הראשונים לא חשתי את עצמי משונה ומוזר עם פיאותי הארו־כות והמסולסלות. מדי שבת הצטרפתי לקבוצת אברכים ומבוגרים משערי חסד שהפגינו יחד עם מאות ואלפי חסידים מיתר השכונות החסידיות ליד מגרש כדור־רגל, שהיה ממוקם בין שכונת בית ישראל ושכונת מחניים.

עשרות שוטרים בריטיים וערבים רוכבי סוסים היו "מגינים" על השחקנים ומונעים מהמפגינים מלהתפרץ אל תוך המגרש ולהפריע למהלך המשחק.

הרב בן־ציון ידלר, משכונת מאה־שערים, היה מורם על־ידי מספר אברכים ונושא דרשות ונאומים נגד מחללי השבת. את הדרשה היה מסיים בקריאה "יהודים, הצילו את ירושלים מחורבנה". בין דרשה לדרשה, היו המפגינים קוראים פרקי תהילים ומשמיעים קריאות: "שבס, שבס". משהיו מתלהטות הרוחות, היו השוטרים מניסים את המפגינים באלותיהם, חוטפים את השטריימלים מעל ראשם וזורקים אותם למרחקים, וחוזר חלילה. משהסתיים המשחק, היינו צועדים בהמונינו אל בית המושל הבריטי ברחוב החבשים, נעצרים מתחת לחלונותיו, ושוב משמיעים את הקריאה "שבס-שבס". השתתפותנו, הן בהפגנות והן בכנסים אצל הרב קוק וכן אצל רב השכונה הרב חרל"פ, נמשכה עד לאותו יום בו החלטתי

לקצץ את פיאותי ולספר שערות ראשי "פרנג'י", דבר שעורר מהומה רבתי ועל כך יסופר בהמשך.

הרב שלום כסאר: עלה ארצה בהיותו בן שלוש עם הוריו בתקופת עלית תרמ"ב והתגוררו בעיר העתיקה בירושלים. יותר מאוחר עבר לגור בשכונת שערי חסד בירושלים והיה הראשון מבין עולי תימן שקהילה חסידית אשכנזית הסכימה לתת לו מקום מגורים בקרבה. הרב כסאר התגורר בשכונה זו עד שהלך לעולמו, וכמה מבניו ממשיכים להתגורר בשכונה זו.

המאבק לחיים

הבן השמיני במספר שיצא לאוירו של עולם 4 חודשים לפני מסענו לארץ ישראל ואשר זכה לסנדקותו של אותו חכם אליעזר סוחר העתיקות מארץ־ישראל, לא יכול היה לעמוד בתמורות חלופי האויר וטלטולי הדרכים מבלי להינזק ומבלי שהדבר יעכב את התפתחותו.

בו ביום שעזבנו את צנעא העיר והעמסנו אותו בארגז פתוח הנישא על אחד החמורים, נתקף בשעלת שלא הרפתה ממנו אלא כעבור חדשים רבים וזאת הודות לטיפול המסור שקבל בבית הבריאות שטראוס בירושלים.

מיום ליום דבק עורו לעצמותיו ונדמה היה, כי לא יחזיק מעמד עד שנגיע לארץ הקודש. אמי, שתודה לאל, זכתה שכל ולדותיה בריאים ושלמים, חרדה מאוד לתינוק ותיאבק בכל כוחה ומאודה על חייו.

לאחר שהתמקמנו באותו חדר בשכונת שער הפינה שבירושלים החרדית, נשלח אלינו רופא "עזרת אחים" של התימנים שהביע ספק אם התינוק בן הששה חדשים והנראה כבן חודש ימים, אכן יחיה.

באותו פרק זמן לקו מרבית הילדים בדלקת עיניים קלה, אולם התינוק נטל מנה אחת אפיים. מדי יום נלקח למרפאת "הדסה" לטפול, אך ללא הועיל. נשים "ידעניות" הציעו לאמי לכסות את עיניו מספר ימים, ולדבריהן, חזקה עליו כי יבריא. אמי שמעה לעצה נבערה זו, שכמעט וגרמה לעוורונו. שתי נקודות לבנות נתגלו באישון עיניו בשעה שהוסר הכסוי. הורי, שנבהלו מהתוצאה הרעה של כסוי העיניים, החלו להתרוצץ כדי למצוא מרפא לעיניו של התינוק, וזאת בנוסף למצוקה ולחסרון הכיס.

בירושלים, בדרך שבין מאה שערים והר הצופים, היתה קיימת מרפאת עיניים פרטית של ד"ר טיכו ז"ל, שהיה ידוע ומפורסם בכל ארץ־ישראל כרופא עיניים מומחה, ורבים (יהודים וערבים) באו ממרחקים להתרפא אצלו. משיעצו לנו לפנות אליו, נטל אבי את הילד על זרועו ויעש את דרכו ברגל משכונת שערי חסד, שבינתיים עברנו להתגורר בה, ועד למרפאה. משהגיע לשם עייף ורצוץ עד כדי התעלפות כמעט, נעצר על ידי השוער שדרש תשלום שלושה גרוש ארצי־ישראלים דמי כניסה לרופא. נסיונו של אבי להסביר שאין פרוטה בכיסו, לא רככו את לבו של השוער, ולא היתה ברירה לאבי אלא לשאת את הילד בכיוון למאה שערים ולשער הפינה, שם קיווה להשיג אצל גיסו, מארי סאלם סרי המלמד את ילדי התימנים "בשער הפינה", גמילות חסד של שלושה גרוש. מסתבר, כי גם ליהודי הותיק הזה אין בנמצא שלושה גרושים, אך הוא ניאות להצטרף לאבי אל הד"ר טיכו כדי להסביר לו, כי המדובר בעולה חדש מטופל במשפחה וחסר פרוטה.

התערבותו של מרי סאלם סרי ז״ל, לא רק אפשרה מתן טיפול לילד ללא תמורה, אלא שהתעניינותו של ד״ר טיכו, יזכר לטוב, היתה כה גדולה, עד שקבע, כי אבי יוכל להגיע מדי בוקר אליו הביתה עם הילד שם יקבל את הטפול הדרוש, ובזה יחסוך את טרחת הדרך הארוכה והמייגעת עד למרפאה. שבועות אחדים נמשכו הבקורים, עד כי סכנת העוורון חלפה, אך עדיין לא חלה תמורה ניכרת בהתפתחותו. נשים מהשכונה שראו את הילד שאיננו לא חי ולא מת יעצו לאמי כי תקחנו לטיפת חלב הנמצאת במרחק של כ-500 מטר ממקום מגורינו. אחות ״טיפת חלב״, שהיתה המומה ממראה עיניה, החלה להטיף לאמי על ההזנחה בטפול בילד, ולא נרגעה אלא לאחר שהוסבר לה כי לאשה הניצבת לפניה 7 בנים ובנות בריאים, חיים וקיימים, וכי אלמלא הטלטולים ויסורי הדרך, הרי גם הבן השמיני היה מתפתח כיתר אחיו. אף על פי כן, אמרה אותה אחות, שמוטב כי הילד יובא מדי בוקר לטיפת־חלב, שם ישהה כל היום וימצא בטיפולן של האחיות המנוסות, אך על אמי להביא מיטת תינוק. משהודיעה אמי כי לא רק שאיננה יכולה לממן קנית מיטה, ואך ארגז משמש לילד למשכב בדירתנו, התרככה ואמרה: אם כך, אשלח אותך לשכונת ״תלפיות״ שם תוכלי לקבל אצל משפחה פלונית מיטת תינוק. כאן עמדה בפני אמי השאלה: היכן היא שכונת ״תלפיות״ זו ואיך מגיעים אליה, ומניין הכסף לתשלום דמי נסיעה והובלה, והיא מספרת: ״בתקוה לקבל הדרכה איך להגיע לשכונת תלפיות ולהשיג הלואה קטנה להוצאות הנסיעה, הלכתי אל קרוב משפחה בשכונת ״משכנות״ והסחתי לו את מצוקתי. כסף לא קבלתי אך הקרוב ״טרח״ להסביר לי איך להגיע לאותה שכונה. מיואשת לגמרי צעדתי בכיוון הביתה כשעיני זולגות דמעות כאם מצירה על סבלותיו של התינוק ועל אי יכולתנו לתת לו את הטפול הדרוש. באותה שעה נשאתי עיני לשמים בתחינה ובקשה כי יאמר ליסורנו די.

מבלי לדעת את אשר עלי לעשות, התחלתי ללכת ברגל בכוון לאותה שכונת תלפיות. משעייפתי ללכת, עמדתי לרגע לנוח, ופתאום נפל מבטי על מטבע, המונח לפני על הארץ. התכופפתי להרימה והנה עוד אחת ועוד אחת, שבעה גרושים במספר. מאושרת מן המציאה שתפתור לי בעיית הבאת המיטה, ובטוחה כי ה׳ שמע תפילתי, פניתי אל תחנת האוטובוס לשכונת תלפיות. באותם שבעת הגרושים שנשלחו אלי כאילו משמים, הבאתי את המיטה לבית התינוקות, ומכאן ואילך, הובלתי מדי בוקר את הילד לטיפת־חלב, שם שהה מבוקר עד ערב. מדי פעם הובלתי אותו גם לבית הבריאות ״שטראוס״ שם קיבל טיפול נגד הברונכית והשעול שדבקו בו. יצויין, ממשיכה אמי ומספרת, ״כי הילד אמנם התאושש כתוצאה מהטפול של טיפת־חלב ואף חלפה הסכנה לחייו, אך טרם חל מפנה ניכר

בהתפתחותו הגופנית. בינתיים בא החורף וההליכה לטיפת חלב קשתה עלי, עד שהחלטתי לטפל בו בעצמי ולא חלפו ימים רבים והילד החל להראות סימני התעוררות. תיאבונו גדל, עצמותיו החלו לאט־לאט להיע־לם, ובמלאת שנה לעלייתנו ארצה צעד את צעדיו הראשונים".

מאחר וספרתי כאן על עזרתו של ד"ר טיכו יזכר לטובה, מן הראוי יהיה לספר מעשה באשתו שעסקה במלאכת הציור.

משראתה אשת הרופא את אבי הצנום והרזה, בעל הפיאות העבות, הארוכות והמסולסלות וזקנו הארוך והדליל, החליטה לצייר אותו. לראשונה, בהביאו את הילד לטיפול, הגישה לו קפה ומאפה תנור להחיות את נפשו. למחרת, חזרה כמנהגה – ובעוד הד"ר בודק את הילד ומטפל בו – שאלה את אבי אם ברצונו להרויח מעט. אבי, בשמעו את שאלתה, תמה מה עבודה יש לה לזו עבורו, ושמא דבר עבירה מסתתר מאחרי שאלתה. משהתגבר על חששותיו שאל: "ומה העבודה שיש לך לתת ליי" אמרה לו: "רצוני שתשב ותעיין בספר, ואני אצייר לי תמונה מאופן ישיבתך". הרהרתי ואמרתי לעצמי: "אם אסכים, ארויח מעט כסף למחית בני ביתי, וגם אשביע את רצונה, ואם אסרב, יתכן 'ותתעבר' עלי, ונמצאתי מקפח פרנסתי ומקלקל לבני המקבל טיפול חינם בביתו של הד"ר". באותה שעה נזכרתי במעשה של אותו איש מל"ו צדיקים שהיה מצחצח נעליים בשוק של זונות ולא נכשל בעבירה. אמרתי בלבי, הן לא יכול ענין זה של ישיבה ועיון בספר למען הפרנסה, להיות יותר חמור מהמעשה באותו צדיק, בשוק של זונות. למחרת, הצטיידתי בחומש והתישבתי ממול הגברת כשכל מחשבתי נתונה לפרשת השבוע. משהגיעה שעת הצהריים, פטרה אותי וציידה אותי בככר לחם ובפירות. הדבר חזר ונשנה ימים אחדים עד שנשלמה מלאכתה, ואז אמרה: "תם ונשלם, והרי לך שכרך". מיד עם האמירה תחבה לידי שלוש לירות ארצי־ישראליות שנראו לי כסכום גדול שיאפשר למשפחה להתקיים (אמנם בדוחק) שבועות אחדים".

זכרון מעשה חסד זה של ד"ר טיכו, והעיסוק המיוחד שהועסק אבי על ידי אשת הרופא, ילוו אותנו ימים רבים ויצטרפו למסכת הנסים והנפלאות שהתרחשו מיום צאתנו את ביתנו בתימן ועד היום.

ספרתי בקצרה קורותיו של האח שמעון ועל המאבק להצלת חייו. אולם בזה לא תם ספורנו על המאבק לחיים.

בעוד אבי מתרוצץ ממקום למקום כדי למצוא מרפא לילד, שהיה כאמור יותר מת מאשר חי, באה עלינו צרה חדשה עת נפלה אמי למשכב וכמעט שבקה חיים לכל חי. משעלה חומה "לספירות עליונות", פנינו אל רופא "עזרת אחים" (הטיפול חינם). הרופא בא, בדק והלך מבלי שאמר דבר, פרט ללקיחת דם לבדיקה. משהורע מצבה מרגע לרגע, יעצו

לנו לפנות למרפא בשם משה רצבי ז"ל עליו יסופר בהמשך. לאחר ששמע פרטים על המחלה וקיבל תשובה לשאלותינו, נתן כמה כדורים שחורים תוצרת בית וכן כמה הוראות לגבי שתיה ואכילה. עם לקיחת התרופות החל החום לרדת וגם כאבי הגוף שככו במקצת. לתדהמתנו הגדולה, הופיע ביום הששי (ימים אחדים לאחר ביקור רופא "עזרת אחים") פקח במדים מטעם משרד הבריאות "הצחיה" בלשונו, וביקש לקחת את אמי לאשפוז בבית החולים הממשלתי. לדבריו, תוצאות הבדיקות שערך הרופא מצביעות על מחלת הטיפוס בה לקתה אמי, וכי עליו לקחתה, ובד בבד לחטא את הבית, הכלים וכו'. אימת מוות נפלה על כולנו בשמענו את הבשורה הרעה. אנשי ירושלים ידעו לספר, שכל מי שנלקח על ידי ה"צחיה" כחשוד כי לקה במחלת הטיפוס, לא חזר מעולם. אמי החלה להתייפח וכולנו הצטרפנו במקהלה והמהומה רבה. בעוד הפקיד מרעיש עולמות ומאיים בהסגר על הבית ולקיחתה של החולה גם נגד רצונה והסכמתנו, רץ אבי להזעיק את אותה דודה נעמי המזומנת לכל צרה, חלילה, ובימים הבאים גם לכל שמחה ואירוע המתרחשים במשפחה ההולכת ומסתעפת. הדודה גייסה מיד את מעבידה שהיה מיקירי ירושלים ופעיליה, ובית־החולים "משגב לדך" שלח אמבולנס וקיבל עליו את הטיפול.

בבית החולים הוחזקה אמי שבועיים ימים בבידוד, וילאה העט מלתאר מה שעבר עלינו באותם ימים, בו שהתה אם המשפחה בבית החולים. משרד הבריאות שלח אנשים לחטא את דירתנו ודירת שכנינו וכן חדרי השרותים והחצרות. מלבד הדאגה לאם, היינו נתונים בחרדה, שמא גם מישהו מאתנו נדבק באותה מחלה ארורה. ההרגעה באה כאשר בית החולים החליט לשחררה. רופא בית החולים אף הודיע, כי אמנו לא היתה נגועה בטיפוס וכי הרופא שקבע זאת, איננו אלא סנדלר – כלשונו. יודעי דבר אומרים, כי יתכן שאמנם חלתה אמנו בטיפוס, אלא שאותן תרופות שניתנו לה על ידי משה רצבי ז"ל, הספיקו לרפא את המחלה. אם כך ואם כך, הודינו לה' על שהשיב לנו את אמנו היקרה.

רצה הגורל ובסמוך לאותו מאורע נזקקנו שוב לעזרתו של אותו רופא בלתי מוכתר. ומעשה שהיה כך היה: בחג הסוכות הראשון שלנו בארץ־ישראל, בנינו סוכת נצרים ארעית ביציאה מדירתנו בשטח הפתוח הפונה אל המצלבה. לאחר סיום ארוחת הערב באחד מימי חול־המועד, כאשר אבי, וגם אנו הבנים המבוגרים, שכבנו לישון בסוכה ככתוב בהלכה, קמה אמי ללכת פנימה אל הדירה לישון יחד עם יתר האחים והאחיות הפטורים משינה בסוכה. לפתע נשמעה זעקת אימים, שהקפיאה והחרידה אותנו ועוררה את השכנים מסביב. אמי שהכניסה רגלה אל נעלי הבית נעקצה

על ידי עקרב ארסי, שהסתתר בקצה הנעל פנימה. משהמשיכה להתפתל מכאבים ולזעוק, נמלא הבית שכנים ושכנות, כשכל אחת משיאה עצות. בעלת הבית, הגב' ריבלין תיזכר לטובה, הוציאה את כל הנוכחים, ופקדה עלינו להדליק את הפרימוס ולהרתיח מים. בעוד אנו מטפלים בהרתחת מים רצה להביא שום ובצל, כתשה אותם ושמה במקום העקיצה ולאורך הבוהן וכף הרגל שהלכה והתנפחה. שעה ארוכה נמשך הטיפול וללא הועיל. אמנו, אשר כאמור, רק לפני זמן קצר ניצלה מסכנת כליון, עקב החשד כי לקתה במחלת הטיפוס - הלכה וגססה. שוב מחליטים להזעיק את הדודה נעמי בחצות הלילה ועוד בדרכה אלינו משכונת נחלת־ציון אל שערי חסד, פנתה אל ביתו של משה רצבי ז"ל, העירה אותו משנתו וביקשה עזרתו. "מצאו את העקרב, הרתיחו אותו בשמן וחבשו מקום העקיצה כמה פעמים", אמר משה. חיפשנו את העקרב ההרוג שנזרק בחוץ ועשינו כמצוות האיש. האם תמצית המרקחת של העקרב המורתח היא זו שרפאה את אמי, או שמא אותו טפול של הגב' ריבלין, לאלהים פתרונים. עם עלות השחר פסקו הכאבים. אמי ישנה שנת ישרים ואנו נשמנו לרווחה. "חביבים יסורים, אמר אבי, ודמעות שמחה זלגו מעיניו על הצלתה של אשת־נעוריו. נטלנו את הלולבים, ופנינו אל בית הכנסת להודות לה' על מעשה ההצלה.

על משה רצבי ז"ל ופעולותיו בשטח הרפואה, קיימים ספורים מופלאים רבים. איש זה, שכל ידיעותיו בנושא הרפואה מקורם בספר עתיק, שעבר במשפחתו מאב לבן, הביא במשך שנים רבות ישע לרבים, עד אשר מישהו הלשין עליו לפני השלטונות. (יש אומרים כי המלשין היה רופא השכונה שראה בו מתחרה). תקופת מה לאחר שנאסר, נענה הנציב העליון דאז, ארתור ואקוף, לפניית כמה מנכבדי עדת תימן שבירושלים ושחרר אותו. מספרים כי הנציב ביקר אותו בביתו לאחר שחרורו, ובעזרת מתורגמן ניסה ללמוד על תורת הרפואה בה נעזר משה הנזכר. הנציב התרשם מאוד מתבונת האיש ומידיעותיו בשטח הרפואה, אך הסביר לו כי לצערו, איש שאין לו תעודות מתאימות אינו רשאי לעסוק ברפואה. על אף האמור לעיל, המשיך (אם כי בצנעה) לעסוק ברפואה עד אשר נסתלק לעולמו באביב ימיו.

האיש, שנוגע ברגלו במחלת השושנה, לא טיפל בה בזמן, ולפי השמועות יעצו לו הרופאים לקטוע את הרגל כדי להצילו, אך הוא סירב, וכך הביא כליה על עצמו בטרם מלאו לו חמישים שנה.

בהלוויתו השתתפו המונים, יהודים וערבים שנעזרו על ידו או ששמועתו הגיעה אליהם.

הרב חיים כהן ערקי, רבה של שכונת נחלת אחים, שאסור היה על פי

ההלכה להתקרב למיטת הנפטר, עמד במרחק ארבע אמות ונשא הספד מר שהתחיל בפסוק: "ותבוא השמש בצהריים" רבים היו מספידיו ומספרי שבחיו וביחוד מבין אלה שנושעו ונעזרו על ידו. צנוע היה האיש, שכר מועט קיבל עבור שרותיו מבעלי היכולת, ואילו מהעניים לא רק שלא דרש שכר, אלא גם נתן את התרופות ללא תמורה.

כאמור, רבים הספורים על מעשיו המופלאים של משה רצבי ז"ל. אזכיר כאן אחד מהם הידוע לי אישית. בהגיע סבתנו, מצד אשתי, לגיל תשעים בערך, נפלה למשכב. משהורע מצבה ונדמה היה לנו שהנה הולכת היא למות, פנינו לרופאה מבוגרת הנמצאת בשכנות וביקשנו עזרתה. לאחר שבדקה את הזקנה פנתה אלינו ואמרה: "נו, מה אתם רוצים? האשה זקנה, ימיה ספורים ואין מה לעשות". לא השלמנו עם פסק־דינה ופנינו למשה רצבי הנזכר. משמע פרטים על מחלתה ומבלי לבוא לבדוק אותה, מסר לנו כמה תרופות וכן הוראות מה לעשות ומה לא לעשות. כעבור ימים מספר ירדה הזקנה ממיטתה על רגליה ועשרים שנה נוספות המשיכה לחיות ולתפקד כהלכה. במלאת לה 110 שנים הלכה לעולמה, כאשר מאחריה צבא שלם של נכדים, נינים ובני נינים, תנצב"ה.

למשה רצבי נולדו הרבה ילדים ושיכל את כולם פרט לאחד, אשר לפי דברי האנשים נשאר בחיים הודות לשמוש בשמות הקדושים, בתעניות, השבעות וכו' וכו' (על שמו של משה רצבי קיים רחוב בנחלת־אחים שבירושלים).

ישמשו נא שורות מעטות אלה על פעלו ומעשיו הטובים, מצבת זכרון והערכה, לו, ולאלה שהטיבו בתנאי החיים הגרועים בגלות תימן ואף בתקופות העליה הראשונות, לשמש תחליף וממלאי מקום לרופאים שלא היו בנמצא, ולהביא ישע ומזור לנזקקים.

מחלק החלב

ס' צ' היה אחד מספקי החלב ליהודי ירושלים. האיש, יליד הארץ שהוריו עלו מתימן בסוף המאה התשע־עשרה, הספיק, לדבריו, להכיר בימי חלדו את "העולם הגדול", הלא הם מצרים ואתיופיה. ביתו היה ממוקם בשכונת "משכנות" הסמוכה לבתי ההונגרים ולשכונת "אהל־משה" ואחרות. בשכונה זו היו כמה רחובות ורוב התושבים היו יוצאי תימן ומעוטם יוצאי אשכנז וספרד. שלושה בתי כנסת היו להם לתימנים, אך הגדול והחשוב שבהם היה בית־הכנסת "הגורל". שם זה ניתן לבית הכנסת ע"ש קבוצת בתים שנבנו לפני כמה עשרות שנים על ידי אחד מאותם נדיבים שבנו חלק נכבד משכונות ירושלים הותיקות. בתים אלה

נמסרו על פי גורל למשפחות עניות ולעולים חדשים יוצאי תימן, ומכאן השם "בתי הגורל" ו"בית הכנסת הגורל". ניתן לומר, כי בית־כנסת זה היה בימים ההם, בית הכנסת בהא־הידיעה שנבנה לתימנים ובו רוכזו ספרי תורה רבים ומקודשים שהגיעו מתימן במשך הזמן, או כאלה שנכתבו בארץ־ישראל על־ידי סופרי סת"ם יראי שמים ומקיימי מצוות. גבאי בית־הכנסת, שעשו מלאכתם באמונה, הצליחו במשך הזמן להשקיע את כספי התרומות בריהוט בית־הכנסת בנוסח תימן ובאחזקתו התקינה. רצפתו היתה מכוסה שטיחים ומזרונים, וכרים הקיפו את בית־הכנסת לאורך קירותיו לישיבה מזרחית.

בית־הכנסת שימש גם לאסיפות ועצרות־עם לצבור יהודי תימן שבירוש־לים. יותר מאוחר הצליחו התימנים להקים בתי־כנסת גדולים ומודרניים, אך עוד שנים רבות ישמש בית־כנסת "הגורל" המקום המרכזי להתכנסותם בעת שמחה והתרוממות, ולהבדיל, בעת צרה ומצוקה.

ביתו של מיודענו החלבן, היה רחוק מטרים אחדים בלבד מבית כנסת "הגורל" אליו חמקתי לעתים באותם ימים, לתפילה ולהתיחדות. כאשר הוצגתי בפני האיש כמועמד לעבודה בחלוקת חלב בבתי ישראל, מדד וסקר אותי וכאילו שאל את עצמו אם נער זה יצלח למלאכה. באין לו, כנראה, ברירה אותה שעה, הסכים לקבלני לעבודה לנסיון. הדבר התרחש בחודש אייר הוא החודש השלישי מיום בואנו לירושלים, כאשר בעיית העבודה והפרנסה טרם מצאו את פתרונן.

מאז אותו נסיון כושל, אצל הטוחן האשכנזי במאה שערים ויום הסבלות בשוק מחנה־יהודה, לא הצלחתי עדיין להתקבל לעבודה. דל וצנום נראיתי אז, עד כי איש לא האמין שהנני מסוגל לבצע עבודה כל שהיא. גם אבי טרם נקלט בעבודה, פרט לאותו עיסוק זמני וחד־פעמי בביתה של הציירת הגב' טיכו, או מכירת הבננות בהפסד ולאחר מכן מכירת "חמוץ" ביום שמעון הצדיק. יהיו לאבי עוד כמה כשלונות ואכזבות בנסיונותיו להתפרנס, כגון, אותו מעשה במכירת לביבות.

מאן דהוא יעץ לאבי לאמור: "תן לאשתך ללבב לביבות וצא מדי בוקר אל השוק, וממכירתם תוכל להתפרנס". וכן היה. אמי החלה מדי ערב ללוש את הבצק ובשעות המוקדמות של הבוקר קמה ללבב את הלביבות שריחן וריח השמן השרוף נדף למרחוק. תקופה קצרה עסק אבי במכירת לביבות והביא באמתחתו מדי יום בין חמשה לעשרה גרוש – הכל לפי מספר הלביבות שהצליח למכור. לעתים היינו נזונים מאותן לביבות שלא נמכרו. מקור הכנסה זעום זה הסתיים אף הוא כעבור זמן קצר, הן משום שלא הושגה התמורה הנאותה לעבודה המושקעת, והן עקב רוח זלעפות חרפית שהעיפה בוקר אחד מעל ראש אבי את המגש עם הלביבות.

יותר מאוחר התחיל אבי לקלות קפה ולמכור אותו בבתים. מכירת הקפה תשמש בעתיד תוספת הכנסה לעבודתו הקבועה במושב הזקנים של האשכנזים, שם התקבל בעזרת בעל־הבית בו גרנו אליעזר ריבלין ז"ל, יזכר לטובה. בינתיים, עד לאותו יום בו התקבל, כאמור, לעבודה קבועה במושב הזקנים, נאלצים היינו לגייס למעגל המפרנסים גם את שלוש אחיותי למרות גילן הרך. התשלום החודשי ההתחלתי עבור האחיות היה: 40 גרוש לצעירה ו–60–75 למבוגרות יותר. חשיבות עבודתן של הבנות היתה לא רק בפרוטות שקבלו כתמורה, אלא בעובדה, שמלבד הפרוטות שהיו נחוצות מאוד, נפתרה עבורן בעיית המזון, ובמידה מסויימת גם ההלבשה.

הסכמתו של ס' צ' לקבלני לעבודה בחלוקת חלב בשכר לירה אחת לחודש, עשוייה היתה לתרום תרומה כל שהיא להמשך קיומה של המשפחה כולה, אלא שגם עבודה זו תסתיים בתום חדשיים ימים בעטיו של חמור.

צידו האחד של בית החלבן, פנה אל בתי הגורל ואל בית־הכנסת "הגורל", ואילו צידו האחר פנה אל השביל המוביל אל רחוב אגריפס, ואל השדות הפתוחים שהבדילו בין משכנות ובין קולנוע עדן הסמוך לרחוב ג'ורג'. הקומה העליונה של הבית שימשה למגורים ולשימור החלב (בעיקר בשבתות) ואילו החלק התחתון, היינו המרתף הפונה אל השדות, שימש כרפת לכמה פרות חולבות. מקור אספקה נוסף לחלב היה בכפר קלוניה שליד ירושלים.

שני ערבים שטיפלו ברפת בכפר הנ"ל, היו מגיעים מדי בוקר עם חמוריהם העמוסים כדי חלב שזה עתה נחלבו על ידם. שעות עבודתי כללו את כל ששת ימי החול לרבות מוצאי־שבת, דבר שהיה למורת רוחי, מאחר והדבר שלל ממני את האפשרות ללכת לבית הכנסת לקריאת אותם פרקי תהילים הנאמרים במוצאי שבת לפני תפילת מעריב (אכן, מה לא יעשה אדם למען הפרנסה). פיצוי מה הייתי מקבל כשהייתי מתעכב דקות אחדות ליד חלונותיו של בית הכנסת "חנוך" על־שם נדבן מיוצאי עדן. ברגעים מעטים אלה הייתי מקשיב לנגינת מזמורי התהלים, מרים מבטי כלפי מעלה, וללא מלים, מבקש מרבונו של עולם, כי כשם שזיכה אותנו לעלות לארץ־ישראל, שיזכה אותי להיות משוחרר מעבדות זו המונעת ממני את התפילה בצבור במוצאי שבת קודש. משהייתי מגיע לאותו בית, הייתי מוצא את בעליו עדיין בגלופין לאחר השתיה המופרזת בשבת, כך שקבלת הפנים היתה מלווה חרפות, גדופין והתקלסות: "מי אתה ומה אתה לעומתי". היה נוהג כפעם בפעם להכריז, וזאת ללא כל התגרות חלילה מצדי, ולא היה נרגע אלא לאחר שהמטיר עלי את כל הקללות

"העסיסיות" ביותר שניתן היה להעלות על השפתיים.

בתחילה הייתי נרעש ונפחד מקללותיו ונאצותיו, ולא אחת חשבתי לשאת רגלי ולברוח. אך זכרון המצוקה בבית, אילץ אותי לשאת את חרפתי ולהחריש.

שימור החלב במשך יום השבת בימי הקיץ החמים היה נעשה בתוך מחסן אפל, קריר יחסית, בו היו בנויות בריכות מים, ושם הוכנסו הכדים. לעתים התקלקל החלב על אף שימורו במקום קריר, והדבר גרם צרות צרורות מצד הקונים שקבלו במוצאי שבת חלב מקולקל.

חוסר מקררים בימים ההם, חייבו את עקרות הבית, וביחוד אמהות לתינוקות, לקנות חלב גם במוצאי שבת. לעתים הצלחנו בעוד מועד לגלות את החלב המקולקל לפני חלוקתו, ואז הייתי זוכה לארוחת חלב מקולקל, לתוכו היו מכניסים פתיתי לחם יבש וישן, מוסיפים מעט "סמנה" ומרתי־חים, והרי לך "מעדני מלכים".

דרכי בחלוקת החלב לא היתה סוגה בשושנים. חמורו של מעבידי, שמתפקידו היה לשאת את כדי החלב, אסור היה עלי בהנאה, גם כאשר היו הכדים ריקים. מחוץ לאדונו, לא היתה רשות לאיש לרכב עליו, כך שהיה עלי לכתת רגלי היחפות (כי לא היו לי נעליים) משכונה לשכונה ומבית לבית על מנת לספק את החלב. לבושי העלוב, פאותי המסולסלות ומראי הדל, שימשו מקור לסקרנות ולעתים גם ליחס של זלזול מצד הלקוחות. היו גם כאלה שעוררתי בהם התענינות אוהדת, ולא אחת הוזמנתי לארוחה קלה, לשתיה חמה וכדומה.

משהסתיים חודש עבודתי הראשון כמחלק חלב, קבלתי את שכרי בסך לירה פלסטינית א"י אחת ומאושר הייתי באותו יום במסרי לאבי את הכסף. זו היתה גם הלירה הראשונה להחזרת חוב שכר האניה. בנוסף לתשלום ראשוני זה בסך לירה אחת, זכיתי באותו יום לקבל ממעבידי סנדלים משומשים, וגאה הייתי להלך בחוצות ירושלים ברגליים נעולות. מתת זו מאדם קשוח כמעבידי, שראה צורך במתן צדקה, כי באותה שעה כרעה אשתו ללדת וצריכה היתה להביא לעולם את ילדו הראשון, באה בזמן הנכון. לאחר אותו יום מבורך, ומשנולד בסימן טוב הבן הבכור, השתפר במידת מה היחס אלי מצד בעל הבית. הגידופים דללו והחילותי לראות את עצמי כמחלק חלב שעתידו לפניו. אך מעשה שהיה, הפסיק את חלומותי, ושוב מצאתי את עצמי מעבר לדלת ולמזוזה, ללא עבודה וללא פרנסה. להלן סיפור המעשה:

היום האחרון לסיום חודש עבודתי השני חל בתשעה־באב. באותו יום הואיל מעבידי להרשות לי לבוא לעבודה אחרי סיום התפילה המיוחדת ליום הצום והאבל על חורבן בית מקדשינו. זה היה גם צום תשעה־באב

הראשון שלנו בארץ־ישראל, ומי לא יתענה ויתאבל על חורבנה של ירושלים ועל עמה אשר הלך בגולה וטרם זכה לגאולה השלמה? ספרי התורה בבית כנסת "הגורל" העטופים שחורים, אמירת הקינות וההספד על החורבן, על עשרת הרוגי מלכות, על חנה ושבעת בניה ועוד, הרעידו והרעישו את מיתרי לבי, ואשא קולי בבכי גדול יחד עם קהל המספידים והמקוננים.

רעב, צמא ותשוש מהצום ומהחום, יצאתי את בית־הכנסת עם סיום התפילה והלכתי אל בית מעבידי, ומשם עם החמור העמוס כדי חלב לחלוקה בבתי היהודים. בהיותי, כאמור, רעב צמא ותשוש, הסיתני יצרי עם סיום החלוקה לחזור רכוב על החמור, שהשתחרר בינתיים ממשא החלב. בטוח הייתי בכך כי מעבידי, שגם הוא צם באותו יום, נמצא עדיין בבית־הכנסת לקריאת פרקי איוב או סרוח על מיטתו. אך הנה, מעשה שטן, ושלא כמנהגו, הסתובב דוקא באותו יום גורלי ברחוב הראשי בשוק מחנה יהודה. משתפסני בקלקלתי זינק כנשוך נחש ממקום עמדו, משך באזני כמעט עד כדי תלישתן והפילני לארץ. משהניף ידו להכותני, התרוממתי, נשאתי את רגלי וברחתי אל בית הורי, שם הסתגרתי במטבחנו הצר, והזלתי דמעותי להפיג יגוני ועלבוני.

הורי, ששמעו את הקורות אותי נעצבו אל לבם וביחוד אבי, שטרם הצליח למצוא לו עיסוק שיגאל אותו מדלותו ומחוסר יכולתו להביא טרף לבני הבית. משעה שסירב לעסוק בסנדלרות (קרי, תקון נעליים בפנת רחוב), המשיך להסתובב ולתהות מאין יבוא עזרו. ראה והנה אנשים קונים אשכולות בננות במשקל, ומוכרים אותן ביחידות - ארבע בגרוש, הלך גם הוא ועשה כך. ימים אחדים יצא אל רחוב יפו ואל שער העיר העתיקה עם אשכול הבננות, כשהוא הולך ומכריז ממקום למקום: "בננות בננות, ארבע בגרוש". בימים הראשונים היה חוזר הביתה, מונה את הפדיון ומוצא כי הרווח נטו נע בין שלושה לחמישה־ששה גרוש. אך יום לפני שסיימתי את עבודתי בצורה מטופשת כמחלק חלב, סיים אף הוא את העיסוק במכירת הבננות. הסיבה לכך היתה שבאותו יום, יחידות הבננות היו ענקיות. הוא מכר אותן כרגיל ארבע בגרוש, אך משחזר הביתה ומנה את הכסף התברר, כי במכירה לא קיבל אפילו את הקרן. אכן שני כשלונות סמוכים זה לזה של הבן והאב וביחוד כשתוצאותיהם רעב ומחסור - היו ללא נשוא. אולם, "מעז יצא מתוק", וכשלונו של אבי ממכירת הבננות, מנע ממנו באותו יום לייסר אותי בשבט פיו, על שנכנסה בי רוח שטות לרכב על חמורו של נותן לחמי ולקפח את פרנסתי, ולמעשה את חלקי בקיום המשפחה הענפה.

כמוני, כאבי, נכונו לנו עוד מספר נסיונות עד אשר תמלא סאת היסורים

ונמצא כל אחד את מקור פרנסתו המתאים. "חביבים יסורים ורחמיו מרובים" ימלמל אבי בסופו של כל כשלון. מובן, כי לא איש כמוהו, ישב בחיבוק ידים, מול אי־ההצלחות והכשלונות. פעם או פעמיים בשבוע, בהיותנו מחוסרי עבודה, נשאנו רגלינו אל הכותל המערבי, שם מסרנו דין־וחשבון לבורא עולם על כל הבא עלינו. לשוא קויתי כי אותו חלבן יתחרט על מעשיו ויחזירני לעבודה. עברתו על שהמריתי את פיו ורכבתי על חמורו היתה, כנראה, כה גדולה עד שהחליט להיפטר ממני לתמיד. את הלירה עבור שכר עבודתי באותו חודש טרם קבלתי. בדחילו ורחימו הלכתי אליו כעבור ימים אחדים לאחר המעשה עם החמור, כדי לבקש את שכרי. "חלוץ את הסנדלים שלי לפני שאתה מדבר אתי..." על אף העלבון הצורב שחשתי באותו רגע, חלצתי את הסנדלים וזרקתים לעומתו. משקבל אותם הכריז: "אין לי עתה עבורך כסף". ידעתי כי לא אוכל לעמוד בפניו, ואספר את הקורות אותי לקרובת משפחה הגרה לא הרחק מביתו. האשה הרגיעה אותי לאמור: "לך הביתה ואני אדאג כי תקבל את שכרך", ואכן, מקץ ימים אחדים, באה לבקרנו, כששכר עבודתי, כמחלק חלב, בידה.

רצה הגורל וכשלוני זה הקשור בחלוקת חלב לא יהיה סוף פסוק. בין שכונת "משכנות" לבין מה שנקרא היום רחוב מנורה ו"בית העם", התגוררה אשה הונגריה שמכרה מוצרי חלב תוצרת בית, כגון, לבן, שמנת וגבינה. את הלבן היתה מסדרת בצנצנות זכוכית מיוחדות ומדי בוקר הסתובבה בין החנויות ומכרה את הלבן והגבינות. משנודע לה על גרושי על ידי החלבן, ובהיותה מסוכסכת אתו, הציעה לי לעבוד איתה בתמורה של לירה ורבע לחודש. הסכמתי והחילותי ללכת אחריה, כאשר מגש גדול מלא צנצנות וחבילות גבינה מונח על ראשי. היום הראשון עבר בשלום והייתי מאושר. אך אשרי הסתיים למחרת. ברחוב יפו, ממול לתחנת "אגד" הישנה, היתה קיימת חנות לממכר ממתקים של האחים חבליו. הימים היו ימי הקיץ החמים. הסככות שהותקנו כדי למנוע חדירת השמש לחנויות היו פרושות, ותחנתנו הראשונה היתה האחים חבליו. בטרם הספקתי להכנס לחנות ולהוריד את המגש מעל ראשי, נתקלתי בסככה. המגש עם צנצנות הלבן וחבילות הגבינה הועפו אחורה, ואילו אני החלקתי קדימה במדרכה החלקה והמשופעת. מבלי להסתכל מה נעשה מאחורי נשאתי רגלי הביתה, וימים רבים הדרתי רגלי מאותה סביבה כדי לא להיתקל לא באותו חלבן ולא באותה אשה מסכנה שגרמתי לה נזק וכך בא לקיצו החלום להיות מחלק חלב בירושלים.

במלאכת הבנין

בין המבקרים אותנו מפעם לפעם, היה מר ח. סרי לוי, שעלה ארצה שנים אחדות לפנינו ונשתקע בירושלים עיר הקודש. בניגוד למרבית התימנים שנראו רזים וכחושים, היה איש זה גבוה מרבים מאחיו יוצאי תימן, רחב גרם ועטור זקן ופיאות, המשתלשלות עד למטה מכתפיו. האיש עבד בעיקר בבנין כפועל פשוט. על אף כוחותיו הגופניים ויכולתו לשאת אבנים גדולות או שני שקי מלט בבת־אחת, היו לו הרבה ימי בטלה, כך שפרנסתו לא היתה משופעת. באותם ימים קיים היה בירושלים בית תמחוי בבנין מפואר, הוא בית הבריאות ע"ש הנדיב שטראוס. בין יתר הפעולות שבוצעו באותו בנין בנושאי בריאות תושבי ירושלים, היה קיים גם מטבח, ובסמוך לו מעין חדר־אוכל שכל דכפין יכול היה לבוא, לקבל תלושים למכסת לחם לפי הנפשות, ומרק ("שורבה") בהתאם.

באותו יום הביקור של ח. סרי לוי אצלנו, נשא אתו סל שהכיל ככר לחם עגולה וסיר מלא "שורבה" שקיבל באותו בית תמחוי. לדידנו, היה תמוה מעשהו של אורח זה שנשא אתו את ארוחתו, אם כי למען האמת, לא היה לו סכוי לזכות אצלנו באותו פרק זמן בזימון לארוחה. באין כסאות או ספת ישיבה וכדומה, התישב לו האיש על הארץ, שם על מפה את ככר הלחם ואת סיר המרק ותוך שעה קלה חיסל את שניהם, קינח את שפמו וזקנו הגדול, ונשא ברכתו לאל הזן ומפרנס לכל הברואים. משמלא את כרסו ודעתו נתישבה עליו, פנה אל אבי וביקשו להתקין את הנרגילה, לה היה שמור מקום כבוד בביתנו, ואשר עד זקנה ושיבה של אבינו לא נפקד מקומה ותפקידה.

בעוד אבי מתעסק בהתקנת הנרגילה, הרתיחה אמי את קהוות הקישר (העשוי מקליפות הקפה) ושני הגברים, אבי והאורח, בילו שעה ארוכה בשיחה ובהתרפקות על העבר הלא רחוק על קשיי הקליטה בארץ־ישראל והתקוות לעתיד.

היום נטה לערוב ועת תפילת המנחה הגיעה. האיש שעמד ללכת, שאלני אם אהיה מוכן לעבוד בבנין לכשתזדמן עבודה כזאת. בעוד אני מהסס אם לענות בחיוב, מיהר אבי לענות: "וכי מדוע לא?" ימים אחרים לאחר אותו ביקור בא האיש ולקחני עמו אל אחד הבנינים המוקמים ב"נחלת שבעה". יומיים וחצי, העליתי פחי חצץ לקומה שניה והתמורה היתה 15 גרוש, היינו ששה גרוש ליום. כתוצאה מאותה עבודה לא יכולתי במשך שבועיים ימים להניע את אברי, ושוב נקראתי לעבודה בבנין, והפעם ליציקת גג בית־הכנסת בנחלת־אחים אצל הקבלן בן־ציון ג'מל. תפקידי היה להגיש פחי מים למערבבי הבטון, שבצעו עבודתם זו, בימים

ההם, באתים וטוריות בלבד. העבודה נמשכה ארבע שעות ובסיומה קבלתי ששה גרוש והייתי מופתע לטובה.

חלפו ימים מספר והפעם נקראתי לעבוד עם בנאים אצל הקבלן חיים ישראל, שהיה גם בעל בית־החרושת למצות בירושלים. שבועות אחדים החזקתי מעמד בהגשת טיט ואבנים קטנות והתמורה ליום עבודה המתחיל עם זריחת השמש ומסתיים עם שקיעתה היתה 13 גרוש ליום. משהסתיימה העבודה באותו בנין, שוב התהלכתי ללא תעסוקה.

הימים הנוראים

נכנס חודש אלול והימים הנוראים הולכים וקרבים ומצבנו עדיין קשה כמעט כשהיה. מדי לילה העירני אבי לאחר חצות וביחד עם האח הבכור, הלכנו אל בית־הכנסת של התימנים בנחלת־אחים לאמירת הסליחות.

"בן־אדם, בן־אדם, מה לך נרדם. קום קרא אל אלוקיך", וכו'...

שליח הציבור היה מתחיל את אמירת הסליחות והקהל מהמהם ומזמזם אחריו. לאט־לאט מגיעים אל התחנון ואל הודוי. כאן נפרק משא היגון והסבל וזרמי הדמעות הנגרות על פנינו מטהרות ומזככות את נשמותינו בנשאנו תפלה:

"שבט יהודה, בדוחק ובצער, הישאג אריה ביער, מקוים, ישועתך, אבות ובנים, העניים והאביונים, עמוד בפרץ, בל נהיה לצחוק, למה השם תעמוד ברחוק. יונתך עד שערי מות הגיעה".

חודש אלול מגיע לקצו. שנה חדשה ותקוות חדשות. הן לא יתכן כי האל שזיכנו להינתק מעול הגלות ולעלות לארץ־ישראל לא יזמן את פרנסתנו.

בשבת הסמוכה לראש השנה אנו מנתקים מגע עם בתי הכנסת של האשכנזים שבשכונתנו, בהן התפללנו כל השנה ונלך אל בית הכנסת "הגורל" כדי להתפלל ולשמוע את הדרשה מפי הרב מאיר נדאף, המיועד להיות גם החזן העובר לפני התיבה בימים הנוראים.

בסיום הקריאה בספר התורה, היה מתיצב ליד התיבה ונושא דרשה על התשובה ועל תפקיד הימים הנוראים. הרב מאיר נדאף היה בעל הופעה נאה. זקנו יורד על פי מדותיו, לבוש שלמת משי בהירה ומעליה גלימה בצבע כחול רחבה וארוכה בנוסח רבני ספרד. לראשו כובע פרווה בנוסח יהודי בוכרה וכולו אומר הוד והדר. "אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלוקיכם, ראשיכם, שבטיכם, זקניכם ושוטריכם, כל איש ישראל". זה היה פסוק הפתיחה של הדרשה מפרשת השבוע, שהיתה נמשכת שעה שלמה ובה שזורים בקשר עניני דברי תוכחה ומוסר והתעוררות לתשובה.

ראש השנה הגיע, ואנו יחד עם צבור גדול מאזינים לתפילת הרב מאיר נדאף בבית־הכנסת "הגורל" משתפכים ומתחננים אל היושב במרום לסלוח לעוונותינו ולכתבנו לחיים טובים, לפרנסה בריוח ולא בצמצום, בכבוד ולא בבזוי. הנה מגיעה שעת תפילת המוסף, ומי שלא ראה ושמע את החזן ואת צבור המתפללים בתפילת המוסף, לא ראה מחזה מרעיד ומרטיט מימיו. "היום הרת עולם", ירעים החזן בקולו "היום יעמיד במשפט, כל יצורי עולמים, אם כבנים או כעבדים" וכו' וכו' והקהל נרעש ונפחד ומתייפח בבכי יחד עם החזן.

לשיא התפעמות הנפש מגיעים החזן והצבור בקטע הבא: "אתה, זוכר, מעשה עולם, ופוקד כל יצורי קדם. לפניך נגלו כל תעלומות, והמון נסתרות שמבראשית". וממשיך הלאה עד לקטע: "ועל המדינות – בו יאמר: איזו לחרב, איזו לרעב ובריות בו יפקדו, להזכירם, לחיים ולמוות. מי לא נפקד כהיום הזה, כי זכר כל היצור לפניך בא, מעשה אדם ותחבולותיו, ויצרי כל מעללי איש, אשרי איש שלא ישכחך ובן־אדם יתאמץ בך". כאן באה נקודת השבירה. החזן מלווה קריאת הפרק הזה בדפיקה באגרופיו על התיבה, קולו נחנק, וכל הצבור נכנס יחד אתו לאכסטזה של בכי והתיפחות הנמשכת דקות אחדות.

"הלא את נח, באהבה זכרת, ותפקדהו בהמון, רחמיך, בהביאך, את מי המבול, לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם", ימשיך החזן לאחר שנרגע מעט. משמסתיים המוסף, התפילה ותקיעת השופר, חוזרים הביתה בתחושת רווחה ובאמונה שלמה, כי תפלתנו עלתה למרום.

חולפים עשרת ימי התשובה ומתקרב יום הדין הגדול והנורא. אחינו האשכנזים והספרדים אינם מסתפקים בתפילות, בתחנונים ובמעשים טובים. יש איפוא לדאוג ל"כפרות", ומי התחליף, אם לא התרנגולות שנבראו לשם כך עוד מימי בראשית.

שוק מחנה יהודה הומה מנשי החסידים, הבוחרות עופות בריאים וטובים, מתמקחות על המחיר עם הפלחות מסביבות ירושלים, המודעות למנהג הזה של היהודים לשחוט עופות לכפרה בערב יום הכפורים.

את העוף השחוט אין אוכלים, אלא מחלקים למשפחות עניות, וכך זוכים הן לכפרה והן למעשה צדקה. כמשפחת עולים עניה וברוכת ילדים, נפקדנו באותו יום במנה גדולה של עופות כפרה שחוטים, ובאין מקרר לשמור העודפים, כמעט ונתקיים בנו הפסוק: "עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרה".

ושוב הננו נמצאים בבית־כנסת "הגורל" ערוכים בדחילו ורחימו לקיים מצוות יום הדין הגדול והנורא, "יום אדיר בימי שנה" המסיים ארבעים ימי אמירת סליחות ובקשת רחמים.

עטופים בטליתותינו, עומדים נרעשים ונפחדים מהשעה הגדולה והגורלית הזאת, עת ספרי תורה מוצבים על התיבה, ושליח הציבור הרב נדאף הנזכר מתחיל את התפילה הנאמרת לפני כל נדרי:

"יראים שלחוני לבקש מלפניך, על עוונם ומעלם, למענך אלוקי עולם, ראה עניים ועמלם, ואל ישוב דך נכלם". הקהל חוזר בשאגה על הקטע האחרון של הפסוק והחזן ממשיך, עד שהוא מגיע לקטע: "וקומה לעזרת בניך, ותחוס עליכם עיניך, זכרם עת רצונך, ומהם אל תתעלם", כאן חוזרת אותה תמונה שתיארנו בתפילת המוסף של ראש השנה. אכן, זקוקים אנו לעזרת אבינו שבשמים שהרי אנו בניו ולא יתכן,כי יתעלם ממנו. תפילה זו מסתיימת ואנו מגיעים לתפילת "כל נדרי" שכל כולה התרת נדרים והתחייבויות שלא עמדנו בהן בשנה החולפת ובטול התח־ ייבויות ונדרים שנקבל עלינו, שלא במתכוון, בשנה הבאה עלינו לטובה.

תפילות יום הכפור סוגרות את המעגל של הסליחות, הבקשות והתחינות, ומכאן ואילך, יהיה עלינו להוכיח במעשים, כי שבנו אל ה' בכל לב.

לפנינו חג הסוכות ובסיומו הושענה רבא ויום שמחת תורה. יום הושענה רבה הנקרא גם יום חתום ערבה, מהווה למעשה הסיום והחתימה לגבי אותם יהודים שאינם לא צדיקים גמורים ולא פושעים גמורים, אלא בינוניים שעליהם היה להוכיח את עצמם במעשים טובים, בתקופה שבין יום הכפורים ויום הושענה רבה.

כיהודים שזה עתה ענינו בצום נפשינו ובלינו מרבית הזמן בבית־ הכנסת בתפילה ובתחינה, מיהרנו אל ביתנו - ועם סיום הארוחה שלאחר הצום נגשנו למלאכת הקודש, היא בניית הסוכה, שזריזים מקדימים ומתחילים בנייתה במוצאי יום הכפורים בבחינת, "ילכו מחיל אל חיל", ללמדך דבקותם בקיום המצוות ותשובתם השלמה.

הספנה

ל-י' ש' משכונת "משכנות" קוראים "מוכתר", תואר המוחזק בידו עוד מימי התורכים. בית מדות וחצרות לו, למוכתר, והולכי רכיל מיחסים זאת לתקופת שלטונו הבלתי מוגבל במלחמת העולם הראשונה, עת התורכים ניסו לגייס לצבא גברים צעירים שיכלו להשתחרר תמורת דמי לא יחרץ וכו' וי' ש' הנזכר היה המתווך. יש גם המספרים ספורים ארוכים על מקור עושרו של המוכתר. כגון, המעשה באותו שודד דרכים ורוצח, שהתורכים לא יכלו לתפוס אותו ואשר לבסוף נהרג על ידי שני אחים שרצו לזכות בפרס הגדול שהממשלה התורכית הבטיחה למי שיתפוס את השודד חי או מת. התהלכה שמועה שמידעו שימש כנאמן לאותו שודד שהפקיד

בידו זהב וכסף ששדד. אם כך ואם כך, האיש היה אמיד ומהלכים לו גם במשרדי השלטונות המנדטוריים.

קצר קומה היה האיש, לבוש חליפה הדורה מגוהצת ונקיה, תרבוש אדום חבוש לראשו ומשקפיים עם מסגרת זהב המשווים לו חשיבות מיוחדת. כשמקל בידו מתהלך בחוצות ירושלים ובמשרדים הממשלתיים והמוסדיים. יש אומרים שגם כיום, כוחו גדול והשפעתו מרובה, כי רבים הנזקקים לשירותיו ונעזרים על ידו, ושלא את הכל הוא עושה על מנת שלא לקבל פרס.

בחול־המועד סוכות תרצ"א הגיע נער שליח אלינו מאת "המוכתר" ובפיו פקודה כי עלי להתיצב לפניו. רעדה ופחד אחזוני לשמע הקריאה, כי מה לי ולמוכתר הזה אשר את שמעו אמנם שמענו, אך טרם הכרנוהו. "אל תבהל", אומר השליח: "איש טוב הוא המוכתר, ובודאי לטובתך הדבר". בעידוד הורי הלכתי אל ביתו, ומשהתיצבתי בפניו אמר לי: "שמעתי על מצבכם הקשה וברצוני לעזור לכם. לך, רחץ והחלף את בגדיך ולעת הצהרים חזור אלי ואציגך בפני אשת השופט פ', שם תהיה לה לעזר בגינה ובחצר.

כחץ מקשת רצתי אל ביתנו, רחצתי את גופי, סכתי וסלסלתי את פיאותי, לבשתי שלמת שבת – שארית הפליטה מתימן, חבשתי קסקט ישן, ומבלי לחוש בהופעתי ובתלבושתי המוזרה, הלכתי אחרי המוכתר אל בית השופט.

בהגיענו אל הבית, נצטויתי להמתין בשער, והמוכתר נכנס לבשר על בואי. הגברת הנכבדה הופיעה בפתח הבית, ולאחר שהעיפה מבט בי ובתלבושתי, הגיבה קצת בזעם כלפי המוכתר בערך במלים אלה: "לא פורים היום, ולא נער עלוב כזה בקשתי". מבויש ונכלם חזרתי הביתה, אך משום מה לא הצטערתי הפעם במיוחד. האשה נראתה לי כה מרשעת עד שאמרתי לעצמי: "ברוך המציל". עם זאת, תהיתי ושאלתי עצמי באותה שעה, אם פיאותי המסולסלות ולבושי המשונה, אינם הסיבה לכשלוני. בלבי גמלה המחשבה וההחלטה, כי מעתה אהיה יהודי דתי מלא בשערי חסד, ואדם מן הישוב מחוץ לשכונה. במקום השלמה הארוכה באו עתה מכנסים עם כתפיות אם כי גדולים ומטולאים. את מקום החולצה תפסה כתונת ארוכה שקופלה פנימה ואילו הפיאות, הוצנעו אל מתחת לקסקט, מדי צאתי את השכונה.

עוד באותו חול־המועד הופניתי אל מר י' ג' פקיד בכיר ומפקח על היערות בממשלת המנדט, שהסכים לקבלני לעבודה בביתו ובחצרו, תמורת מקום מגורים, אוכל, ושתיים וחצי לירות לחודש. לשמחתי לא היה גבול. שתיים וחצי לירות לחודש היוו סכום גדול ונכבד, ועם זה בא קץ

לסבל ומעתה אוכל להיות לעזר רב למשפחה הענפה עליה רובץ עדיין כהר גדול חוב דמי הנסיעה באניה לארץ־ישראל, כשהנושים, ובצדק, דוחקים ושומרים בשבע עיניים לבל חלילה נרשה לעצמנו "מותרות" בטרם פרענו חובנו. במשכורת שאקבל אוכל גם להפריש חלק קטן ללבוש ולהיות כאחד האדם. כך הרהרתי לעצמי בגיל בשובי אל הורי לבשר על הצלחתי.

שנתיים וחצי עשיתי במחיצתו של אותו אדם, שכאמור, היה פקיד ממשלתי בכיר. בנוסף לכך, אביו, היה סופר גדול בישראל ובעל מוניטין. בעזרת משפחת הסופר ובהנחיתה, החל פרק חדש בחיי ברכישת ידע בסיסי בשפה העברית ובשאר מקצועות הנלמדים בבית־ספר. השכלתי התורנית והדתית שרכשתי אצל המארי בתימן, סייעה לי להתחבב על אותו סופר עברי אשר המליץ בפני בנו לאפשר לי ללמוד בשעות הפנויות ובעיקר בשעות הערב.

העתונים שהגיעו עם שחר מדי יום ושהיו עד כה בבחינת ספרות חיצונית האסורה עלי, פתחו לפני אופקים חדשים, הכניסו אותי לאט־לאט אל עולם חדש, ועוררו בי שאלות ותהיות שחפשתי להם תשובה. משפחת ג' התיחסה אלי יותר כאל בן מאומץ מאשר אל שרת. ונתנה דעתה בכל הקורה אותי ואת משפחתי. העבודה הקלה והמזון המשובח שניתן לי בשפע וללא הגבלה, הביא עד מהרה לשנוי חזותי החיצונית. עוד בשבוע הראשון לעבודתי, ניתנה לי מיקדמה של חצי לירה לקנית בגדי עבודה. שבוע ימים הצלחתי להסתיר את פיאותי מתחת לכובעי, אך ביום השמיני אזרתי אומץ – נטלתי סכין גילוח וחתכתי אותן. בתוך כך פצעתי את עצמי ולשאלת מעבידי מה קרה, ספרתי לו את האמת, ובשומעו את ספורי צחק ואמר: "אם כך, הא לך שני גרוש לך והסתפר פרנג'י". קבלת הפנים בבית הורי לבן "שהשתמד" היתה נזעמת ביותר, אך זו היתה גם הפעם הראשונה, שאבי היה חסר אונים וכוחו לא עמד לו ליסרני פיזית. באין ברירה, הסתפק בהטפת מוסר ובאיום בעונש השמימי הצפוי לי על גזיזת הפיאות ובגידול בלורית "שתחצוץ בין התפילין ובין הראש".

אמי עמדה מן הצד ושתקה, כאילו הבינה שאין מנוס מכך, אם ברצוני לפלס דרך למחיה. משהלך אבי לדרכו, פנתה אלי אמי ואמרה: "מילא, גזזת את הפיאות, שאולי הפריעו לך במקום עבודתך, אך חלילה לך שלא לקיים מצוות הדת למיניהן, שמירת שבת, תפילה יום־יום ועוד". האמת ניתנת להיאמר, כי לא ברצון נפרדתי מפיאותי, וגם לא עלה כלל על דעתי, שלא לקיים חלילה את המצוות עליהן גדלנו וחונכנו.

למזלו של אחי הבכור, נפטר מפיאותיו בדרך הבאה: בהגיענו לעדן, החליט אדם בשם י. צ' לסדר את אחי. בשעה שאחי נרדם נטל מספריים

וגזר לאחי פיאה אחת. בהתעוררו למחרת ובראותו כי גזזו לו אחת הפיאות צעק צעקה גדולה ומרה. משנודע לו מי האיש שעשה זאת, פנה אל אב בית הדין של עדן, וזה הזמין את י' צ'. האיש הודה במעשה הקונדס ובית הדין פסק לאיש 13 מלקות שבוצעו בו במקום על ידי שמש בית הדין. במצב זה נאלץ אחי לגזוז את הפיאה השניה, ובכך פתר את בעייתו.

דודתי, אחות אבי, מראש הפינה, שמזה חודשים לא פקדה אותנו, מיהרה ובאה לשמע הבשורה על "חלול הקודש", ולאחר שנשאה נאום תוכחה ממושך, הפנתה גבה והלכה. (יעברו ימים רבים עד אשר ישובו וידברו אתי). בנאום התוכחה הזכירה לאבי אותו מכתב, שנשלח אלינו לתימן בו סופר על החיים בארץ־ישראל בנושא הדת, ועל סכנת פריקת העול על ידי בניו. "אשר יגורנו בא, והפרצה הראשונה הנה באה"... הוסיפה ואמרה.

לעומתה, משפחת הרב כסאר קבלה את התמורה בהטפת מוסר, אך לא יותר מזה. הרוגז שכך לאט־לאט ובמרוצת הימים הסכינו לראות את הבן "החוטא" המסופר פרנג'י ושחזותו השתנתה מן הקצה אל הקצה, אם כי, למען האמת, הרי פרט לפיאותיו שנעלמו, נשאר נאמן לעמו ולתורתו.

על אף שהעתקתי את מקום מגורי הרחק מהורי ומהשכונה החסידית, המשכתי להתפלל שחרית, מנחה ומעריב, אלא שאת מקום התנ"ך, המשנה ועין־יעקב תפסה מעתה הספריה הגדולה בבית מעבידי ותפתח בפני עולמות חדשים ומופלאים.

באותו פרק זמן באה הרווחה גם לאבי, כאשר התקבל לעבודה קבועה במושב הזקנים האשכנזי בסיועו של בעל דירתנו אליעזר ריבלין ז"ל. משכורתו ההתחלתית היתה חצי לירה לשבוע ותפקידו היה חלוקת תה לפקידים וקצת שליחויות לבנקים וכדומה, וכך באה הישועה לאבי, שמעולם לא היה עשיר ותמיד חי בדוחק.

הפרנסה הקבועה ואפילו מעט, והעבודה הקלה שאינה מצריכה מאמץ גופני, נסכה בו שלוה ורגיעה. הכנסתו מעבודה זו, בתוספת הכנסה דומה, ממכירת קפה, וכן עזרת הבנים והבנות, איפשרו לנו לסלק תוך שנתיים ימים, מאז עלותנו, חוב שכר האניה, לאכול לשובע ולהתהלך כבני אדם. יותר מאוחר, יכול היה אבי אף לתרום ולהתרים אחרים סכומים קטנים, שנשלחו אחת לפרק זמן לקרובים בתימן, שמצבם היה קשה, ואך עליית "מרבד הקסמים" וחיסולה המלא כמעט של גולת תימן, שחררה אותו מן הצורך בגיוס כספים לעזרת קרובים נזקקים. עם צאתו לפנסיה ועד הליכתו לעולמו, בשיבה טובה, הקדיש את זמנו לקריאה ועיון בספריו השונים. "כל יום שאני חי, הנו מתנה מאלוקים" נהג לומר, ואמירת מאה ברכות בכל יום, הנם האמצעי הבדוק להגיע בבוא היום לגן העדן, "שם

צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ושכינה מרחפת עליהם".

רוחות ותהפוכות הזמן לא ערערו כהוא זה אמונתו הצרופה ובטחונו בשם. "ילד יתום וגלמוד הייתי", היה אומר, "והנה חנני האלוקים ויש לי כל. נגאלנו מן הגלות המר והנמהר, יושבים בארץ הקדושה, שאבותינו ואבות אבותינו לא זכו לכך".

כאשר אתה יושב ומקשיב לדבריו אתה מקנא בו. איזו שלוות נפש ואיזו שלמות, ואתה אומר לעצמך - הלוואי ומעט מזה ידבק בנו ובזרענו אחרינו.

בשלושת ימיו האחרונים נבצר ממנו, בפעם הראשונה בחייו, להתפלל ולהניח תפילין, ועל כך היה מיצר. אלה שישבו ליד מיטתו העידו, כי בטרם השיב נפשו לאלוקיו מלמלו שפתיו לאחרונה דברי תפילה, וכחנה בשעתה, רק שפתיו נעו, וקולו לא נשמע.

הנה כך נסתיימו חייו של איש צנוע, ירא אלוקים וסר מרע כשמאחריו צבא רב של בנים, נכדים ונינים שהיו מקור גאוותו, ולעתים אף גם מקור סבלו, כאשר לא כולם יכלו לשחות נגד הזרם ולהמשיך בדרכו הוא - ת.נ.צ.ב.ה.

הראשון לציון

משהוטב מצבנו וההכנסות הכוללות של כל המפרנסים במשפחה אפשרו לנהל חיים צנועים מבלי להיזדקק לבריות ואף לעמוד לא רק בפרעון ההלוואה לשכר האניה אלא גם בתשלום שכר הדירה במועד וכסות הולמת לעורנו, ניתנה דעת הורי לעשות גם למען ארץ־ישראל ולקיים את הכתוב: "בבוקר זרע את זרעך - ולערב אל תנח ידך". משהתאושש הבן השמיני ויצא לא רק מכלל סכנה, אלא שעצמותיו בלטו פחות והתחיל להלך ולדבר, הגיעה השעה למלא את התפקיד למענו ולשמו נוצר האדם הישראלי.

על אף ששמלותיה של אמי היו רחבות פחות מאלה שלבשה בתימן הצליחה בכל זאת גם הפעם להעלים מעינינו דבר הריונה התשיעי עד סמוך ליציאתו לאויר העולם. שמחה וששון מילאו את לבנו על הזכות הגדולה לקבל את יליד ארץ הקודש והראשון לציון. אם הורי היו מאוש־רים, יתברר שאמנם כן, ועדות לכך מספר עשר ומספר אחד עשר שבאו אחר־כך לעולם בזה אחר זה.

בשעה טובה ומוצלחת הגיע בשבת קודש בחודש תמוז תרצ"ב הילד התשיעי במספר ורבה התכונה. כבעבר, גם הפעם, יצא הבן לאוירו של

עולם מחוץ לבית החולים וללא מיילדת, פרט לשכנה המאומנת בניתוק הטבור, קשירתו וכו'. על אף שאין נוהגים לספר מה שם יקרא לילוד לפני הטכס, היה ברור לנו כי בן־ציון יקרא שמו בישראל. הופעה של עוד פה לא העיקה כנראה על הורי, שהשתמשו באימרה: ״מן דייהב, חיי,

ארבעה דורות: אבי (הסנדק), אני (במרכז) בני ונכדי ואחי הבכור (המוהל).

יהב מזוני", או כדאמרי אינשי: "חד בחמשה – מיבלע". בכל אופן ההת־רחשויות שבאו לאחר מכן הוכיחו כי בעד כל הון שבעולם לא היו מוכנים הורי להיפרד מיוצא חלציהם זה, שבאמצעותו כאילו כרתו ברית עם ארץ־ישראל, ועם עיר הקודש ירושלים. זכורה היתה לנו עדיין מסבת "הברית" המפוארת לאחינו שמעון שהתקיימה בתימן חדשים מספר לפני מסענו לארץ הקודש בה השתתף אותו אורח החכם מארץ־ישראל וכן הרבנים הראשיים של קהילת צנעא. מן הדין איפוא, כי טכס הכנסת הבן הראשון לציון בבריתו של אברהם אבינו בירושלים, לא יפול בתוכנו ובהיקפו מזה שנערך בתימן. אך דא עקא: מנין נקח את האמצעים לכך, ואי המקום בו נערוך את המסיבה? שוב התייצבה האשה היקרה, הדודה נעמי, ובסיועה נפתרה בעית התקרובת. בשכנותנו התגורר כאמור, מיודענו יחיא עמר ומשפחתו בשני חדרים אחד בתוך השני, ויביעו את נכונותם לפנות חדר אחד לעריכת המסיבה, וכך גם בעית המקום נפתרה. עתה ניצבה שאלת המוהל. בשכונת משכנות שבירושלים התגורר מוהל זקן וחלש שידיו רעדו, ואמי סרבה למסור לידיו את פרי בטנה החדש. נזכר אבי בקרוב־רחוק המתגורר בתל־אביב, הלוא הוא הרב אברהם אלנדף ז"ל, איש ירא אלוקים, שוחט בודק ומוהל. נמנינו וגמרנו כי אכן יאה הוא למאורע החשוב, ויאה המאורע לו, ונריץ לו אגרת ובה בקשה כי יכבדנו בביקורו ויזכנו שמצוות כריתת הברית תיעשה על ידו. התשובה היתה חיובית, וביום החמישי בשבוע לעת ערב, הגיע הרב הנ"ל כשכלי אומנותו בידו האחת, ובקבוק זכוכית ענק בידו השניה.

עוד באותו ערב נערכה לאורח מסיבה צנועה ומה הופתענו כאשר התברר כי בקבוק הזכוכית מכיל מים ולא יי"ש. האורח שהבחין בתמי־התנו הסביר שידע שירושלים סובלת מחסור במים, וכדי להבטיח מים לנרגילה, הצטייד, כי מה שבטוח – בטוח.

האורחים המזומנים הפעם לברית, מלבד קרובי המשפחה והשכנים, הם מתפללי "השטייבל" בשערי־חסד בו התפללנו גם אנו. הנוהג היה, שבכל מסיבה כזאת, אם חתונה ואם ברית מילה, היו המתפללים יוצאים בתום התפילה ישר אל בית המארחים, מקדשים על היין ואוכלים עד גמירא את כל המוגש לשולחן. בינתיים למדנו עשיית החמין בנוסח יהודי אשכנז ובעזרת אשת הרב שלום כסאר, הוכנו סירי חמין גדולים, שהוטמנו במאפייתו של חיים לוי הסמוכה לשטייבל – ולהבדיל, לבנין בית המרחץ ומקוה הטהרה.

לקראת השעה המיועדת נערכו השולחנות, הוגש היין, החמין והחלות, ובני ישראל מיוצאי אשכנז, לא זזו משם, עד אשר תמו גרגירים אחרונים של אותו בישול תאוה לעינים וטעים לחיך. משנסתיימה ברכת המזון,

נשמטו האורחים אחד־אחד במלמלם: ״מזל־טוב, מזל־טוב״. עתה, עם שוך המהומה ולאחר שמלאנו מצוות הכנסת אורחים כלפי שכנינו מבית־הכנסת, נגשנו בדחילו ורחימו לקיום טכס הברית כהלכה ועריכת הג׳עלה והסעודה כמנהגינו מימים ימימה. התינוק, הלבוש חגיגית ממתנותיהם של שכנינו ויהודים טובים אחרים, הוכנס פנימה והונח על כסא אֵלִיהו הנביא. אכן, מי שלא ראה את עיניו הזוהרות של אבי בהקריבו את הבן אל המוהל ובשמשו כסנדק, לא ראה אדם מאושר ממנו מעולם. נדמה היה לנו באותה שעה של קדושה, כי נפל מעליו משא היגונות וקשיי הקליטה וההתאקלמות בארץ הבחירה, וכי מכאן ואילך, מובטחים לו חיים יותר קלים ויותר נוחים.

הטקס הסתיים, הוגשו בקבוקי היי״ש וקערות ״המאזה״ (צלי בשר למינהו) המהבילות ובעקבות האכילה והשתיה באה התרוממות הנפש בהשראת שירי שבת של הרב שבזי שניסרו בחלל.

בשעת התרוממות רוח זו, שכחנו את הדאגות היום־יומיות וצללנו בעולם שכולו שבת, אורה ושמחה. האורחים היחידים שלא מיוצאי תימן, היו משפחת ריבלין, שבביתם אנו גרים וכן ד״ר ע׳ ג׳ פטרוני־מעסיקי בימים ההם, שהביע משאלה להיות נוכח במסיבה תימנית.

שעה ארוכה נמשכה הישיבה והשירה, שהסתיימה בארוחת צהרים כיד המלך, וכראוי למאורע ולאורחים החשובים. למחרת היום נפרדנו מהמוהל, שסירב לקבל כל תשלום עבור שכר טרחה ואף לא הוצאות הנסיעה וזכרו שמור אתנו לטובה. הילד בן־ציון זכה לתשומת־לב כל בני הבית וביחוד לתשומת לב אחיות טיפת־חלב, שלא הבינו, כיצד אשה, אם לשמונה ילדים מרשה לעצמה להביא שוב יצור חדש לעולם. באותו זמן, הזדמן לשערי חסד תייר יהודי אמריקני וחשוך בנים ובאמצעות מתווך ניסה לשדל אותנו למסור לו את הבן־ציון לאימוץ תמורת אלף לירות ארצי־ישראליות. המתווך ניסה לשכנע את הורי כי במסרם את התינוק לאימוץ, לא רק חיי המשפחה ישתנו לטובה מן הקצה אל הקצה, כשיהיה בידה אלף לירות, אלא שגם לילד יוטב, אך כל השידולים וההסברים לא הועילו. האמת היא כי אנו האחים, ראינו את ההצעה כהגיונית, כי מה יחסר לילד אם יגדל בבית טובים ועשירים, הן מנת חלקו תהיה יפה משלנו, ומה גם כאשר בכסף שנקבל נוכל לפתור הרבה בעיות, ולשפר לאין שעור את מצבנו. אך לא כן חשבה אמנו. היא הכריזה שוב ושוב: ״את בני לא אתן בעד כל הון שבעולם״. משירדה ההצעה מעל הפרק איש ממנו לא הצטער על כך, ובן־ציון זכה במשפחה המטופלת, לתשומת הלב הדרושה.

אחריו, באה כעבור זמן בת ותשא את שמה של רחל אמנו ולסיום הופיע

בן ששמו נקרא בישראל שלמה ועמו שלמה מלאכת הפריה והרביה. ונהי כמספר אחד־עשר הכוכבים בחלומו של יוסף, כאשר אבי ואמי מקיפים אותנו כשמש וכירח.

בחג הפסח תשל"ח (1978) קיימנו מסיבת הולדת השמונים לאמנו היקרה בהשתתפות מלאה של הבנים, הבנות, הכלות והחתנים ונציגות נכבדה של שמונים וחמשה נכדים ונינים (כן ירבו!).

זו היתה שעתה הגדולה של האם והסבתה הטובה, שעברה תקופות קשות מאוד בחייה, אך זכתה לראות דור רביעי מאושר ומושרש בארץ, ובשעה ששורות אלה נכתבות בא לאויר העולם, הנציג הראשון לדור החמישי (כן ירבו). ועל כך נאמר: "אם הבנים שמחה, הללויה".

המחבר (שורה ראשונה שני מימין) עם הוריו ועשרת אחיו ואחיותיו במלאות 20 שנה לעלית המשפחה ארצה.

בעיר הגדולה

סמוך לפורים תרצ"ג (1933) קראתי על תכניות השעשועים שיתקיימו בשני ימי הפורים בתל־אביב, שתסתיימנה בתהלוכת "קרנבל". אציין, שמאז אותו יום יחיד בו שהינו בתל־אביב ברדתנו מהרכבת שהסיעה אותנו ממצרים לארץ־ישראל, לא יצאתי את ירושלים. הספורים על תל־אביב ועל המתרחש בה משכו אותי לשם, אלא שבאותם ימים טרם למדנו שקיים דבר הנקרא ימי חופשה מעבודה וכדומה. פטרוני, על אף שהגון היה ויחסו אנושי ואדיב, לא עלה על דעתו כלל לשלחני לכמה ימי חופשה. האמת ניתנת להיאמר, כי בתנאי המגורים של הורי ואחי בימים ההם, היוו השנתיים וחצי ששהיתי בצל אותו ד"ר ע' ג' ימי חופשה ממושכים ונעימים. אף על פי כן ככל שארכו ימי שבתי, התחלתי להבין לאט־לאט כי בעבודה הזאת שהנני עוסק בה, לא אוכל להמשיך לעולמים, ועלי יהיה למצוא עיסוק אחר אשר יאפשר לי בניית תא משפחתי וחיים עצמאיים. בעקבות מחשבות והרהורים על עתידי, בקשתי ממעבידי לאפשר לי להיעדר שלושה ימים לשם ביקור בתל־אביב כאשר המטרה הינה כפולה. א) לחזות בעיר החוגגת, כפי שתואר בעתונות. ב) לברר אפשרות לימוד מקצוע. את מחשבותי אלה הסתרתי מפני מעבידי, מחשש שמא יעכבני. בהגיעי לתל־אביב, הנחתי את צרורי הקטן שהכיל בעיקר את הטלית והתפילין ויצאתי אל מרכז העיר לחזות בקהל החוגגים ובעיר המקושטת והמוארת. ככר מוגרבי הפכה לככר "העיר שושן", קשתות ושערים מצוירים לאורך רחוב אלנבי והמוני אדם מחופשים ממלאים את הרחובות המרכזיים. ככל שהתקרבה שעת הקרנבל הלך וגדל מספר הקהל שהגיע מהערים ומהמושבות כדי להשתתף בחינגה, לרקוד ולשמוח "עד דלא ידע".

היה זה בשבילי פורים ראשון בלתי שגרתי ומהנה. כשיכור, ולא מיין, התהלכתי ברחובות העיר הסואנים וכולי קסום מכל אשר ראו עיני. אחרי חיי הילדות הקודרים בתימן, וחיי השיגרה בבית מעבידי בירושלים ובקרבת המשפחה בשערי חסד, היה ביקור ראשון זה בתל־אביב המקושטת והחוגגת בבחינת "ההולכים בחושך – ראו אור גדול". במידה מסוימת ניתן גם לומר כי "הצצתי ונפגעתי". בעוד אני מטייל להנאתי, פגשתי את הח' יחיאל עדקי ז"ל, המוכר לי עוד מצנעא, ולאחר ברכת שלום והתוודעות מחודשת, הוזמנתי אל ביתו (למעשה, חדרו) שברחוב עקיבא בתל־אביב. משנכנסתי אליו, לא יצאתי אלא לאחר שמלאתי את כרסי במזון ובשתיה ו"עד דלא ידע" כיאות ליום הפורים, וכאשר ראשי סחרחר מהדברים והתורה החדשה שהשמיע באוזני. משסיימנו את האכילה והשתיה הפורי־

מית התחלנו להזכיר נשכחות מימי הילדות עד שהגענו אל הנושאים האקטואליים של חיינו בארץ־ישראל, בעיות הדת, חופש וכו' וכו'.

אני, שמזה שלוש שנים מאז עלותי ארצה הייתי נתון במעין חממה, סגור ומסוגר, כאילו נפתחו עתה לפני עולמות חדשים ומעניינים בעקבות אותה שיחה. איש שיחי, שהספיק להתערות בארץ־ישראל ואף הצטרף להסתדרות העובדים, ניסה ללמדני על רגל אחת את תורת הסוציאליזם, השוויון והחרות, דברים שנשמעו לי כשירה וכחזון אחרית הימים. "קום ונטוש את מעסיקיך הבורגנים וצא למרחב", אמר האיש בסיום השיחה, כשעמדנו להיפרד. מפגש מקרי זה והשיחה מלאת הענין, סכסכו את נפשי והשביתו במידת מה את שמחת הפורים שזה עתה החלה. בשובי לירושלים, ספרתי להורי את רשמי בקורי בתל־אביב ועל החלטתי לנטוש את מקום עבודתי ולהתחיל בחיים חדשים, כשהמטרה היא לימוד מקצוע ועמידה ברשות עצמי. הורי שחששו משבירת מטה לחמי, וכתוצאה מכך גם אבדן התמיכה החדשית, ניסו להניא אותי מעשות זאת, אך דברי האיש וכל מה שראיתי בתל־אביב ביום חגה, כה קסמו לי, עד כי נחושה היתה החלטתי להצטרף אל "גן העדן הסוציאליסטי" ואל "העולם החדש" שזה עתה נגלה לפני.

הופתעתי לטובה מתגובת מעבידי להודעתי, שבדעתי לעזוב אותו ולעבור לתל־אביב במטרה ללמוד מקצוע "אני חושב שבחרת בדרך הנכונה וקבל את ברכתי להצלחתך".

אחרי חג הפסח נשאתי מזוודה קטנה שהכילה את מעט מטלטלי שרכשתי במשך שלוש שנות שבתי בירושלים ולאחר שנפרדתי ממעבידי וממשפחתי, שמתי פני אל העיר תל־אביב. בכיסי היתה לירה ארצי־ישראלית אחת בלבד, ובעזרת אותו י. עדקי השגתי מיטה בחדר קטן בכרם התימנים בשותפות עם מר יהודה נחום, תושב חולון כיום, והעוסק בין היתר בגילוי "גנזי תימן" ובהוצאה לאור של ספרי מחקר שונים, הקשורים ביהדות תימן.

התחלתי להתעניין איך לומדים מקצוע ואיזה. "ובכן", ראשית חכמה, לך להירשם כחבר בהסתדרות כדי שתהיה מאורגן", יעצו לי מכרים. "שנית, כל התימנים עובדים בריצוף ומרוויחים יפה, לך גם אתה והיה מרצף". עשיתי כדבריהם ונרשמתי להסתדרות, אך, מיד התברר לי כי הדרך לגן־העדן עוברת דרך הגיהנום. מי שרצה ללמוד מקצוע הריצוף, בימים ההם, היה צריך, ראשית כל, לעבוד כשוליה־מגיש הן כדי להתפרנס ולחסוך כסף לימים בהם ירצה ללמוד את המקצוע, והן כדי לקבל "ידיעה כלשהיא" כתוצאה מהסתכלות.

באין ברירה, הלכתי לעבוד כעוזר למגיש בשכר יומי של 25 גרוש, כי

טרם היה לי מושג איך עושים טיט. עבודת פרך זו, בשמשה הלוהט של העיר תל־אביב ולאחר תקופה ארוכה של עבודה קלה וחיים נוחים במחיצת משפחת ג' בירושלים, היתה בבחינת "מאיגרא רמה לבירא עמיקתא". אך הרצון להצליח במשימה, עזר לי להתגבר על הקשיים ולהחזיק מעמד עד לחג השבועות. לקראת החג צררתי את מעט הלירות שחסכתי מעבודתי כמגיש, ואעלה לירושלים לחוג את חג מתן תורה עם משפחתי. קבלת הפנים היתה נרגשת ועצובה. ששה שבועות של עבודה בבנין, הורידה את כל משמני גופי והשמש שצרבה את הפנים ואת הגוף, הציגה בפניהם במקום נער מפונק ומדושן עונג, צעיר כחוש ושזוף – אך הנחוש בדעתו להמשיך בדרך שבחר.

עם סיום החג המשכתי עוד תקופה מסוימת לעבוד כמגיש טיט, ולאחר שהיו בכיסי כמה לירות חסכון, בקשתי מראש הקבוצה לאפשר לי ללמוד מקצוע. בסדר: "נקבל אותך, אמר האיש, ונשלם לך חמשה גרוש ליום. תמורת זאת, תצטרך גם קצת לסייע למגישים". באין ברירה הסכמתי לתנאים כאשר קויתי, כי תוך חודש אתקדם בלמודי ואוכל לקבל משכורת מתאימה. הסתבר כי בממלכת "הסוציאליזם" יש גם עושק, וכי כוונת האיש היתה יותר לנצל אותי, מאשר לאפשר לי ללמוד את המקצוע.

בתל־אביב היתה ראשיתה של התעוררות כלכלית גדולה, שהגיעה לשיאה בשנים 5–1934. באותה תקופה היתה עליה גדולה ממזרח אירופה ובעיקר מפולין. מקצת העולים הביאו עמהם כסף ובנו את מה שנקרא כיום, "לב תל־אביב". במקביל, הוקמו אז שכונות צריפים שנקראו "שכונות כאף", היינו: אנשים שעלו ובנו צריפים על מגרשים לא להם. החלטתי לנסות מזלי ולהיות עצמאי על אף שידיעותי בסודות המקצוע היו עדיין דלות. לאחר שרכשתי את הכלים הדרושים, נגשתי אל אחת השכונות האלה וקבלתי צריף קטן לבצוע. מתחתי חוט כפי שראיתי אצל המרצפים והתחלתי לרצף, אך מעשה שטן, הבלטות היו מונחות כראוי, אך משום מה כל המלבן שעשיתי היה עקום. בעל הבית שהופיע בסוף היום ראה את אשר עוללתי לו וגרשני בחרפה. אף על פי כן לא נרתעתי ואפנה לשכונה אחרת, והפעם הצלחתי. מאחר והעבודה היתה קבלנית ובעלי צריפים אלה הבינו מעט מאוד בבניה (מהנדסים לא היו). אמצתי את מחשבותי ולמדתי משגיאות וכך הייתי לבעל מקצוע. לאחר שהרגשתי את עצמי בטוח בידע שרכשתי, פניתי והתקבלתי אצל קבלן משנה שעסק בריצוף בבניני התעֿ רוכה בעיר, בשכר יומי של 40 גרוש.

כשנה וחצי התגוררתי בעיר הגדולה ולאחר ש"זהרה" הלך ופחת בעיני והגעגועים למשפחתי העיקו לנפשי, החלטתי לחזור לירושלים. באותו פרק זמן, הייתי כבר מאורש לאשתי כיום, שהיווה אף הוא גורם מדרבן להחלטה לחזור הביתה.

בשוק העבודה בירושלים

את פני בירושלים קידם שוק עבודה פרוע ובלתי מאורגן. אמנם בכיסי היה כבר פנקס חבר של ההסתדרות, אך מסתבר, כי בהסתדרות בירושלים היו קיימות כל האגודות המקצועיות פרט למרצפים. גם המשרד הקבלני ההסתדרותי וכן כמה קבלנים גדולים שהיו קשורים בהסתדרות, נהנו מהעובדה, שאין אגודת מרצפים מאורגנת, דבר שאיפשר להם ליהנות מהתחרות להורדת מחירים שהיתה קיימת בין הקבוצות השונות. המרצפים בירושלים היו בעיקר תימנים, כורדים ואורפלים ואשכנזים בודדים, שעסקו בעיקר ברצוף בחרסינה ובשיש.

אחי הבכור, שבינתיים זנח את מלאכת סופר סת"ם, שלא פירנסה את בעליה בכבוד, למד אף הוא את מלאכת הריצוף, וביחד עם מי שעתיד היה להיות גיסי ועוד אדם שלישי, התארגנו כקבוצה לעבודה בשוק הפרוע. משפניתי אליהם, סרבו לקבלני כחבר בקבוצה, אלא כשכיר יום בתמורה של 30 גרוש ליום וזאת לאחר שהגעתי בתל־אביב להכנסה כמעט כפולה. באין ברירה הסכמתי, כשכל מחשבתי נתונה לארגון אגודת מרצפים הסתדרותית. בתום ששה חודשים פניתי שוב להסתדרות ותבעתי פתרון, ושוב התשובה: "מצטערים, אין אגודת מרצפים בהסתדרות". באותו פרק זמן, הלכה ונבנתה שכונה חדשה בירושלים בשם "מעונות עובדים ב'" עבור הפקידות הבכירה של מוסדות ההסתדרות, הממשלה המנדטורית, הסוכנות היהודית ועוד. הקבלן היה המשרד הקבלני ההסתדרותי שהפך אחר־כך ל"סולל־בונה".

קבוצת מרצפים, חברי הסתדרות, שהגיעו לירושלים מרחובות עבדו שם והסכימו לקבלני כחבר לפי נקודות, כי הם "סוציאליסטים" שאינם מעסיקים שכירים. עבדתי שבוע ימים ותוך זמן גליתי שם עוד קבוצה בלתי מאורגנת בה עבד כשכיר יום חברי לספסל הלמודים אצל המארי בתימן. הצעתי לו שנקים קבוצת מרצפים עצמאית ולאחר שצרפנו אשכנזי הונגרי אחד בשם מנחם שטרן, שידע רק להדביק חרסינה, נגשנו אל הקבלן וקבלנו דירות לריצוף.

מכאן ואילך, נפתחה לפני הדרך, ומשהסתיימה עבודת הריצוף בשיכון זה, פניתי שוב אל "ההסתדרות" ותבעתי הקמת אגודת מרצפים. קבוצתנו וקבוצת החברים מרחובות, היוו את הגרעין הראשון של האגודה. מזכיר ההסתדרות בימים ההם ש' רבינוביץ ז"ל, עזר לנו להתגבר על סירוב אנשי המשרד הקבלני של ההסתדרות להיזקק לאגודה, כי נוח היה לו המצב הקיים. את המלחמה בשוק הפרוע היה עלינו לנהל בעיקר בעצמנו, אם כי בעזרתה ובסיועה של מועצת הפועלים. בינתיים פרצו מאורעות

1936. מצב העבודה הלך ונעשה קשה יותר ויותר וההתחרות בשוק היתה גדולה במידה כזאת, שהיו קבוצות מרצפים, שהורידו את המחירים עד כדי מחצית מהמחיר הרשמי ההסתדרותי.

הברירה היתה לארגן את כל המרצפים בהסתדרות ולחלק את העבודה המצויה לפי תור. לראשונה הודיעה מועצת הפועלים למשרד הקבלני ההסתדרותי, בצורה שאינה משתמעת לשני פנים, כי עליו יהיה מעתה לקבל מרצפים אך ורק דרך ההסתדרות. החלטה זו גרמה לכך, שאלה שעבדו במשרד הקבלני, היו נאלצים להצטרף להסתדרות. פעולה דומה נעשתה גם בקרב מספר קבלנים שהיו קשורים בהסתדרות, כך שבתום שנה מאז תחילת מאבקנו – פעלה אגודה שמנתה כ-50 מרצפים ומגישים שהיו מחולקים ל-10 קבוצות. במסגרת הפעולה הארגונית התחלקה העבודה בין הקבוצות לפי תור ובמחיר האגודה, שאיפשר להתקיים בכבוד ואף לחסוך לימי חוסר עבודה שהיו די מרובים.

באותו פרק זמן הגיעו לירושלים מתל־אביב שני רצפים אשכנזים, שהפכו לקבלני משנה וניסו לשבש את סדרי האגודה. המאבק איתם נמשך שנתיים ובמשפט חברים הוחלט, בסופו של דבר, להוציא אותם מההסתדרות מאחר ופעולתם ומעמדם, נגדו את תקנון האגודות המקצועיות.

בתקופה זו של חברותי באגודת המרצפים, שמשתי במשך חמש שנים כיושב־ראש ועד האגודה ובשנת 1937 אף נבחרתי למועצת פועלי ירושלים. חברות זו נפסקה בשנת 1940 כאשר עברתי עם משפחתי לעיר החולות - חולון – שמספר תושביה מנו אז בסך־הכל כ-3,000 נפש.

פעילות פוליטית וחברתית

השיעור הראשון בתורת "הסוציאליזם" ובחוקת ההסתדרות הכללית שניתן לי אז על רגל אחת, באותו ביקור גורלי בתל־אביב בפורים תרצ"ג, פתח לפני עולמות ומושגים חדשים, שהרצון להכיר וללמוד אותם הלך וגבר מיום ליום. קיומה של אשה ושלושה ילדים שהלכו ובאו לעולם בזה אחר זה, לא עיכבו בעדי מלהקדיש את הערבים והשבתות וכמובן את ימי חוסר העבודה לפעילות צבורית ולהשתתפות בכנסים, סמינרים, הרצאות וכדומה. בשנת 1936 הצטרפתי למפא"י בהמלצת מזכיר מועצת פועלי ירושלים דאז, ותקופה קצרה לאחר מכן, באתי בסודם של אנשי "ההגנה". הצטרפותי להגנה, בנוסף לפעילות השגרתית באגודה ובהסת־דרות, מילאו את כל זמני הפנוי בשבתות, בחגים ובערבים.

סניף המפלגה (בניגוד למצב השורר כיום), המה תמיד מפעילות

ומדיונים וויכוחים מתמידים בנושאים השונים שהזמן גרמן. בד בבד עם המשך קיום מסגרת מסורתית ודתית מסוימת בחיים הפרטיים ובקרב המשפחה, הלכה וגברה התעניינותי בתורה הציונית־סוציאליסטית, שבאה לביטוי במצעה ובפעולתה של מפא"י. גם ההופעה החיצונית שלי השתנתה בהתאם ואת מקום החולצה עם הצווארון הסגור והעניבה, תפסה החולצה הרוסית הרקומה. את מקום עתון "הארץ" שקראתי במשך שנים, תפס מעתה "דבר", עתון פועלי ארץ ישראל וכתבי־העת השונים של המפלגה. את מנהיגי התנועה הערצתי ללא גבול, ובימי בחירות, נלחמתי כאריה בארגון ובגיוס מצביעים לרשימת מפא"י. לא נעלמו ממני גם בימים ההם, הבעיות המיוחדות והמורכבות של העדות בישראל, ובמיוחד אותו חלק בעדה התימנית שהיו להם חשבונות מרים וקשים עם מנהיגי הישוב ועם מוריהם, חבריהם ומנהיגיהם, משכבר הימים, שהם עתה מנהיגיה ודובריה של ההסתדרות.

להתאחדות התימנים היתה השפעה גדולה על מרבית התימנים שבארץ־ישראל. מנהיגי ההתאחדות שהיו בין מניחי יסודותיה של ההסתדרות ומחבריה הראשונים, נטשו אותה והפכו ליריביה בטענה, כי מנהיגי ההסתדרות, שהלכו וכבשו גם את מוסדות הישוב, הפלו גם הם את התימנים לרעה.

הם ניסו לשכנע את צבור יהודי תימן, שרק על־ידי התארגנות במסגרת נפרדת, ניתן יהיה להשיג את המגיע להם. בהיות ההתאחדות חסרת אמצעים ומשאבים, היתה נאלצת לגייס לעזרתה את יריבי ההסתדרות בתנועה הציונית, והדבר בא לביטוי בהצטרפותם לארגוני המחתרת השונים שמחוץ ל"הגנה", בהקמת לשכת עבודה נפרדת ועוד, כפי שאנסה להסביר בהמשך.

כפעולת נגד ברחוב התימני, הוקמו על־ידי ההסתדרות מועדונים מיוחדים לחברים התימנים הן בירושלים והן בתל־אביב ובכמה מהמושבות הגדולות. אנו, הפעילים הצעירים חברי ההסתדרות והמפלגה, היינו צריכים לנהל את המלחמה ברחוב התימני נגד ההתאחדות. לא קלה היתה המלחמה הזאת, מאחר ופעילי ההתאחדות ניגנו על נימים עדינים מאוד, כגון דת, קיפוח, אפליה וכו'. ההסתדרות יצגה לדידם, את "החופש" שפירושו, אי־קיום מצוות התורה וכדומה. גם הויכוח על אפליה אם היא קיימת או לא, קשה היה לנו לנהל.

בימים רגילים היה הרחוב התימני רגוע ובמועדונים של ההסתדרות התנהלו פעולות חברתיות ותרבותיות רבות ומגוונות, כאשר לכל מועדון היה מרכז מלא או חלקי בשכר. משהיו מתקרבים ימי הבחירות לקונגרס הציוני, או לאסיפת נבחרים של כנסת ישראל, היינו משנסים מתנינו

ופועלים בקרב אחינו התימנים על מנת שיתנו את קולותיהם להסתדרות. כבר אז, חלק של התימנים היו מוגדרים, והשתייכותם למסגרות מפלגתיות שונות היתה ברורה, כגון להסתדרות הכללית, להסתדרות הציונית החדשה (הצ"ח מיסודו של זאב ז'בוטינסקי) וכמובן להסתדרות המזרחי, שלהופעתה בשם הדת בקרב יהודי תימן היתה השפעה מסוימת.

אף על פי כן בימי בחירות, חלק מסוים של החברים במפלגה ובהסתדרויות השונות נוטה היה להצביע בעד הרשימה התימנית (קרי ההתאחדות) מאחר והאמין, שישנן בעיות מיוחדות לצבור הזה, שרק נציגות תימנית בלתי תלויה יכולה להילחם לפתרונן.

קומץ הפעילים חברי ההסתדרות, היה עושה כמיטב יכולתו להביא בוחרים להסתדרות, אך המעציב שבדבר היה, שכאשר ההסתדרות לא יצאה בנצחון מוחץ ברכוזי התימנים, היו נשמעים רמזים גסים, כי החברים התימנים הכזיבו. כמה צער ורוגז היו רמזים אלה גורמים לנו, כאילו חברותנו בהסתדרות ושוויון זכויותינו בה הינם על תנאי. דבורים ורמזים מסוג זה ומעשים אחרים של המנהיגים ועושי דברם, שפעלו בניגוד למצע והתחייבויות בטרם בחירות, ציננו לאט־לאט את התלהבותנו ואמונתנו בצדק הסוציאליסטי וגרמו לתסיסה ולפילוג גם בקרב התימנים חברי ההסתדרות.

בשנת 40–1939 הלך והתרחב הקרע בין הרביעיה שייצגה והנהיגה את התימנים חברי ההסתדרות. ישראל ישעיהו ז"ל, המשיך לעמוד בראש המחלקה ליוצאי תימן, ואילו שלושת החברים האחרים עזבו את המחלקה ויסדו תנועה חדשה שנשאה את השם "חוגים". לתנועה חדשה זו, שנשאה את דגל המלחמה ב"אפליה" ותביעה למתן יצוג הולם לתימנים חברי "ההסתדרות", הצטרפו חברים רבים, בעיקר מתל־אביב וירושלים, ומעטים מבני המושבות. תוך תקופת קיומה של תנועה זו, הופיע בפרקי זמן שונים, כתב־עת שנשא את השם "חוגים", שכלל אינפורמציה ותגובות על הנעשה והמתרחש בישוב ובהסתדרות, וכן דברי בקורת על מעשיה ומחדליה של ההסתדרות לגבי חבריה התימנים. הטענות העיקריות נגד ההסתדרות והמפלגה הראשית (קרי מפא"י) היו, שאינם מקיימים את חוקת ההסתדרות הלכה למעשה, וכי החברים התימנים מקופחים בכל השטחים. הח' ישראל ישעיהו ז"ל ותומכיו לא טענו מעולם שאינה קיימת אפליה, אלא גרסו שהמלחמה באפליה יש לנהל מבפנים צעד אחרי צעד. לדעתם, משחקי ה"ברוגז" עם מנהיגי ההסתדרות לא יפתרו את הבעיה. כך נוצרו שני מחנות תימנים יריבים בהסתדרות, שלחמו זה בזה וגולת הכותרת במלחמה זו היתה פיצוץ כנס, שאורגן על־ידי ישראל ישעיהו במשק הפועלות

בתל־אביב, כאשר הדוברים הראשיים של הכנס, אמורים היו להיות יוסף שפרינצק ז"ל וחיים רוקח.

תנועת "חוגים" גייסה את חבריה שמתפקידם היה להשתתף בכנס ולא לתת להחליק דברים. באותו זמן עברתי מירושלים עם משפחתי לחולון ונמניתי על תנועת "חוגים", שגרסה כאמור, מלחמה להשגת שוויון זכויות בהסתדרות.

המוני חברים משני המחנות באו לאותו כנס, שהתפזר כעבור שעה, מאחר ואיש לא יכול היה לשאת את דברו מבלי שישוסע בצורה חריפה על ידי אנשי תנועת "חוגים". בתוכנו היו גם שנים־שלושה בחורים מבושמים שהתחילו להפוך שולחנות וגרמו למהומה רבתי.

באותה תקופה התקיימו בחירות לועידת ההסתדרות ותנועת "חוגים" החליטה כמחאה, לא רק שלא להצביע בעד רשימת מפא"י, אלא לנהל תעמולה למען רשימת "השומר הצעיר", וזאת על אף שלא היה כל הסכם עם תנועה זו וגם לא יצוג כל שהוא ברשימתה.

האחראים לניהול מערכת הבחירות במפא"י, ה"ה שרגא נצר ויונה כסה ואחרים, נחרדו והזדעזעו למראה עשרות תימנים חברי מפא"י נאמנים, המטיפים בגלוי נגדה והקוראים להצביע בעד רשימת "השומר הצעיר".

בצהרי אותו היום ניסו להיפגש אתנו, וקריאתם היתה: "הפסיקו את האש!". בויכוח שהתנהל אותה שעה, העלו חברינו טענות והאשמות שונות, ורכזי הבחירות הנ"ל הבטיחו והתחייבו לקיים מיד לאחר הבחירות בירור כל הטענות וכו' וכו'. בסיום אותה פגישה, החלטנו להתפזר וללכת איש איש לביתו, מתוך תקוה ואמונה שאכן, הפגנתנו ומחאתנו תביא לשינוי והישגים לתנועה. מה שקרה לאחר אותה פגישה היה: א) המנהיג הראשי בתנועת "חוגים" נעלם מיד לאחר הבחירות, ושבועות מספר לא נראה בשטח כאילו בלעה אותו האדמה. ב) אותם האחראים על הבחירות לא קיימו הבטחתם, ושום בירור לא קויים. ג) אחרי אותו יום של הפעולה ההפגנתית החריפה, החלה תנועת "חוגים" להתפורר עד כי נעלמה כליל. שלושת מנהיגיה העיקריים נעלמו מהבמה הציבורית, ההסתדרותית והמפא"ית, ולמעשה נטשו את זירת ההתגוששות. ישראל ישעיהו ז"ל, שגרס, כאמור, שיטת המאבק מבפנים, נחל נצחון מוחץ, יריביו נשמטו אחד אחד והוא עתיד למשול בכיפה עד להתרחשות הבאה: ההסכם בין ההסתדרות והתאחדות התימנים שבא לאחר מכן, שלא הושגו מטרותיו, ולמעשה, הוסיף פילוג על פילוג בקרב צבור התימנים בארץ־ישראל, כפי שיבואר בהמשך.

ההסתדרות והתימנים

הברית הבלתי כתובה בין התימנים וההסתדרות מאז ימי העליה השניה התערערה, כאשר כמה מחבריה הותיקים מבין התימנים ואשר היו גם ממיסדיה, הקימו מסגרת ארגונית לעצמם, וקראו לה "התאחדות התימנים בארץישראל". בראש הפורשים היה זכריה גלוסקא ז"ל, יליד טפוחיו של יוסף שפרינצק. זכריה גלוסקא עמד בראש אותה התאחדות עד יומו האחרון, כאשר הוא מכתת את רגליו ממדינה למדינה בנסיונותיו לגייס כספים ותמיכה בהתאחדות. עם פטירתו בא באופן מעשי הקץ לקיומה של ההתאחדות.

בספרו של גלוסקא "למען יהודי תימן" הוא מתאר את המאבקים שלו ושל חבריו למען יהודי תימן. בנושא הקמת ההתאחדות נאמר בין השאר (עמוד 108): "באותם הימים לא משכתי את ידי מהעבודה הצבורית, חידשתי את המר"מ עם הפועל הצעיר שהיה מנהל מר"מ עם אחדות־העבודה לאיחוד גמור ביניהם. אז הייתי כבר יר"ר אגודת "צעירי המזרחי" בת יחידה של "הפועל הצעיר". בשם האגודה השתתפתי במועצות שהיו להם עם אחדות העבודה. בשנת תר"פ (1920) הייתי ציר התימנים בועידת האיחוד בין שתי המפלגות, שנתקיימה בחיפה ושבה נבחרה מועצת ההסתדרות, ושתי המפלגות נהיו לאחת תחת השם: "הסתדרות העובדים בא"י". במועצה זו נכנסו כבאיכח התימנים, אני מהעירוניים, וכמו כן ידידי וחברי לעבודה, אחר כך בהתאחדות התימנים, אברהם טביב וש.כהן הרמתי. היוצא מכל זה, שאני נמניתי בין מיסדי הסתדרות העובדים בא"י, אלא שכפי שיכתב להלן, יחס מנהיגי ההסתדרות לפועל התימני גרם לי ולחברי הנ"ל ליסד אחר כך את התאחדות התימנים".

בהמשך, כותב גלוסקא בהרחבה על היאוש בעבודתו במסגרת ההסתדרות ועל ההרעה במצבו של העובד התימני וקפוח זכויותיו עקב האיחוד בין שתי מפלגות הפועלים.

בעמוד 111 כותב גלוסקא בין השאר: "חשבנו שההסתדרות תגן על ענייניו ההתישבותיים. מובן שטעינו בחשבוננו מכמה טעמים: א) העליה מארצות אירופה התרחבה, ולהסתדרות היו מיותרים כבר קולות התימנים בשעת בחירות. ב) בעבודה הצבורית קיימו את האימרה הידועה: "ענייי עירך קודמים לענייי עיר אחרת" ובמקום להילחם ולהגן על זכויות התימנים, שגם הם היו חברים נאמנים להסתדרות, התחילה כמין מלחמה נגד "המתקוממים" התימנים, שהתחילו להבין דבר מה והיו "חצופים" בדרישותיהם. לא אמרנו נואש ונלחמנו בכל הכוחות החל בהתישבות וכלה בענייני עליה. שאלת ההתישבות היתה בוערת. התחילו להציע

מועמדים למושב עין־חי ומבין כל המועמדים השונים הובטחו 12–13 מקומות לתימנים. מובן, שכל המלחמה נגמרה בנצחון ההסתדרות, שקבלה רק תימני אחד לשם כסות עיניים. חשנו שהאדמה הולכת ונשמטת מתחת לרגלינו בהסתדרות, אבל לא רצינו לעזוב אותה, כי הן אנחנו מבניה־בוניה, אלא שהגורל רצה אחרת". גלוסקא ממשיך ומספר בהרחבה על המאבק בעניני עליה, ועל המסקנה שהגיעו אליה הוא וחבריו, שרק הסתדרות משלהם, תוכל לעזור לענינם של התימנים. במרץ 1922 התקיימה ועידה ראשונה שיסדה את ההתאחדות. מתאריך זה ואילך, נטלו התימנים את הענינים בידם.

ההסתדרות, שנדהמה מצעדם הנועז של גלוסקא ותומכיו, הקימה לחבריה התימנים, שלא הצטרפו להתאחדות ואף הסתייגו ממנה, מסגרת נפרדת שצריכה היתה להוות משקל שכנגד ברחוב התימני. צעד זה של גלוסקא וחבריו יגרום לתסיסה ומלחמה מתמדת בקרב צבור התימנים בארץ־ישראל, וביחוד בתקופת בחירות לקונגרסים הציוניים ולאסיפות הנבחרים.

התאחדות התימנים, כנציגת עדה עניה, היתה נאלצת, לאחר שניתקה יחסיה עם ההסתדרות לחפש לה בני ברית בקרב מפלגות הימין ומקורות כספיים לקיום פעולותיה השונות. הנה כך נדחפה, אולי שלא במתכוון, לזרועות הימין, היינו: להתאחדות האכרים והסתדרות "הציונים הכלליים" מזה, ובמידה מסוימת להסתדרות "המזרחי" ותנועת "בית"ר־הצוה"ר", מזה.

ההשלכות היו שגם בשטח הבטחוני נהרו המוני חבריה, תומכיה ואוהדיה הצעירים של ההתאחדות לארגוני המחתרת שמחוץ ל"הגנה", דבר שמירר את חייה של ההסתדרות, וביחוד ה' יוסף שפרינצק, יוסף רבינוביץ, ש. יבנאלי ואחרים, שליוו את התימנים בראשית דרכם, וראו בהם שותף טבעי וחלק בלתי נפרד של תנועת הפועלים. מנהיגים אלה לא השלימו מעולם עם פרישת התימנים ושנים רבות פעלה ההסתדרות להחזיר את ההתאחדות למסגרתה.

כעבור 22 שנה מיום שקמה ההתאחדות נחתם הסכם בין ההסתדרות וההתאחדות, אלא שגם אותו הסכם לא פתר את הבעיה מאחר וחלק ממנהיגי אותה התאחדות התנגדו להסכם. כתוצאה מכך נוצרו שתי התאחדויות תימנים, כשכל אחת טוענת לזכות הבכורה ברחוב התימני ובמוסדות הישוב והמדינה. (פרטי ההסכם והשלכותיו מובאים בפרק הבא).

במבט לאחור ולאור הנסיון בחיים הצבוריים הן לפני הקמת המדינה, והן לאחר מכן, הקמת התאחדות התימנים היתה כורח המציאות. יתכן

וזה היה "יותר מדי" לדרוש מקברניטי הישוב ומנהיגיו, שהכירו תימנים חלושים, דלים ואביונים, שיועדו מראש לעבודת הטוריה, להתחלק עם התימנים בתקציבי ההתישבות ובמכסות עליה מתאימות. המנהיגים היו מוכנים לראות בתימנים אחים מסכנים "המסתפקים במועט" והצריכים להודות על כל מתת - ומבלי להרהר, חלילה, אחר מדותיהם של הנותנים.

לצערנו, המנהיגים לא הבינו כי היהודים התימנים, שערגתם בת אלפי השנים לגאולה, ציירה להם את החיים בארץ הקודש כחיים של בני מלכים היושבים "איש תחת גפנו ותחת תאנתו", נשאו בכאב את סבלם בצעדיהם הראשונים בהתגוררם בדירים ורפתות, ובנשאם עלבונות האכרים והאחרים, עשו זאת בתקוה לימים טובים יותר. השלמתם עם התנאים הקשים מנשוא, בראשית צעדיהם, היתה בבחינת "חבי כמעט רגע עד יעבור זעם". הם היו מוכנים לסבול חרפת רעב ונגישות מעבידים, כאשר גם חבריהם האשכנזים נמצאו, פחות או יותר, במצב דומה. אך, משהשתנו הזמנים וההסתדרות הפכה לכוח קובע במדינה, אי אפשר היה לדרוש מהם כי ישלימו עם הפלייתם לרעה על ידי אותה הסתדרות בה שמו מבטחם.

כחברים נאמנים ניהלנו ברחוב התימני את מלחמתה של "ההסתדרות" ושל המפלגה, ובכך אולי החלשנו את ההתאחדות. אף־על־פי־כן, לזכותה של ההתאחדות יאמר, כי "מעז יצא מתוק". קיומה הנפרד ומלחמתה המתמדת למען "זכויות התימנים" חייבה את מנהיגי ההסתדרות לא רק להתחשב בה ובדרישותיה, אלא גם להבין, שעליה לשנות יחסה לאותם חברים תימנים, שנשארו נאמנים לה. ולמען האמת ההיסטורית גם יאמר, כי חברים תימנים רבים נשארו דבוקים בהסתדרות לא בגלל טובות הנאה, אלא משום הכרתם הפועלית, אותה רכשו במשך עשרות שנות השתייכותם לתנועת הפועלים. הם לחמו כמיטב יכולתם בהפליה ובהגנה על זכויותיהם, התווכחו ותבעו. לא קל היה לידידי התימנים כשפרינצק ואחרים לעמוד בויכוח הזה. הם אמנם טענו, שאין קיפוח ואין אפליה, אך יש "מציאות מקפחת" שהזמן עשוי, לדעתם, לרפא אותה.

מאז קום המדינה מנסות ממשלות ישראל לצמצם את הפער בין העליות השונות על ידי הפניית תקציבים, למה שמוגדר כיום "טעוני טפוח" ונשאר לנו לקוות ולצפות כי לא ירחק היום כאשר המצוקה (ויש להניח שתמיד תהיה מצוקה זו או אחרת), לא תהיה מחולקת על פי המוצא הגיאוגרפי.

מארי סעיד אל עוזירי זצ"ל שנולד בשנת תרכ"ט בצנעא בירת תימן, זכה לעלות לארץ ישראל בשנת תש"י במבצע "על כנפי נשרים" ובשנת תשי"ד הלך לעולמו והובא למנוחות בכפר הזיתים בירושלים.

הוא היה יחיד בדורו שזכה להערצת כל שכבות הציבור, וזאת בעיקר על יכלתו המופלאה לתת בטוי לרגשות העם, אם בשעת התכנסות המונים לתפילה בעת מצוקה, ואם לעת שמחות של מצווה.

תפקיד מיוחד נטל עליו בהתקיים עצרות עם כאשר היה מתייצב לתפילה לפני היכל ספרי התורה הפתוח, וכבסערה סוחף אתו את כל קהל הנאספים.

בתפילתו העריבה, היה לא רק מן התחינה והבקשה, אלא יותר מזה. הוא היה מנהל מעין וכוח עם רבונו של עולם, כי עם ישראל "על אף שחטא, עדיין טוב הוא מעמים אחרים, ומן הצדק לנהוג בו במידת הרחמים.

ניתן לומר כי במארי סעיד התמזגו שתי התכונות, הן של רבי ישראל בעל שם טוב שהטיף לעבודת ה' בשמחה והן את דרך הסניגוריה של רבי יצחק מברדיצ'ב.

עם חסול גולת תימן והסתלקותו של מארי סעיד אל־עוזירי נסתלקה דמות אצילה וטהורה.

ת נ צ ב " ה.

פרק שלישי

במחנות האוהלים

פגישה גורלית

באחד מימי יולי הלוהטים בשנת 1943, יצאתי, כמימים ימימה, לעבודת הריצוף, ובהפסקת הצהרים מצאתי, להפתעתי, את ישראל ישעיהו ממתין לי בביתי. מה היום מיומיים, ומה לידידי בביתי ביום שאינו לא "חודש ולא שבת?" מחשבות רבות צצו במוחי באותן שניות על טיבו של הבקור הבלתי צפוי, אך לא הצלחתי לנחש. התהייה שלי נבעה בעיקר מהעובדה, שהיחסים שלנו לא היו הדוקים, וניתן לומר אפילו מעורערים – כי הן לא מזמן נמניתי "בתנועת חוגים" כאחד מהלוחמים הפעילים נגד המחלקה, שבראשה עמד ישראל, אותו האשמנו בהשלמה עם קפוח החברים יוצאי תימן שבהסתדרות. בינתיים "תנועת חוגים" הסתלקה, כאמור, מהזירה הצבורית, כאשר דובריה, ראשיה ומפעיליה, הניחו נשקם ופנו איש לעברו. עתה ניתנה האפשרות לישראל ישעיהו והחברים הנוהים אחריו לאחות את הקרעים במחנה העובדים התימנים חברי ההסתדרות, ובמקביל לכך להיאבק באותה "התאחדות התימנים", שחלק מחבריה וממנהיגיה תמכו בימין ובארגוני "הפורשים".

הרהורי ותהיותי נפסקו, עת ישעיהו פתח ואמר: "הנך מופתע ודאי מבקור פתאומי זה ביום שאינו "לא חודש ולא שבת", ובכן, באתי להזמין אותך לפגישה חשובה עם חיים רוקח, מנהל מרכז העליה של ההסתדרות, ומאחר והענין דחוף, החלטתי לבוא אליך בעצמי. תמהתי – "מה לי ולפגישה עם חיים רוקח, הן זה שלוש שנים מאז שהפסקתי כל פעילות צבורית עם התפרקות "חוגים", ומה אם כן, איפוא, "הענין הדחוף"? וישראל הסביר: "באופק נראים סכויים גדולים למתן מכסות רשיונות עליה גדולות לתימנים, ויהיה צורך בשנוי דפוסי ודרכי הקליטה, כי אינה דומה קליטתם של עשרות או מאות עולים בשנה לקליטתם של אלפים, שיש תקוה כי יגיעו". "ומה לחיים רוקח ולעלית התימנים", הקשיתי לשאול. "שאלה טובה", ענה ישראל. "כידוע לך, שמאז הוקמה בשנת 1922 התאחדות התימנים, מסור בידה הקשר עם הסוכנות היהודית בכל נושא העליה מתימן, לרבות הפניית הבאים למקומות הקליטה בארץ.

ההסתדרות, שבראשית דרכה של העליה מתימן, וביחוד אותה עליה שבאה בעקבות שליחות יבנאלי ז"ל, חשה חובה מוסרית לחזור וליטול בידה את המושכות, כי אחרת, צבור עמלים זה יהיה נתון בשליטתה ובהשפעתה של התאחדות התימנים, דבר שפירושו למעשה, הגברת כוחות הימין בישוב וארגוני הפורשים".

"ולמה זה אנוכי?" נסיתי להתחמק מהרעיון ומההצעה להיפגש עם רוקח, וישראל משיב: "חברים רבים המליצו עליך וביחוד אלה שהכירו את פעולתך באגודה המקצועית ובמועצת פועלי ירושלים". משהמשכתי להסס, הוסיף ישעיהו ואמר: "אתה יודע מה, אם תתרשם בחיוב מפגישתך עם רוקח, נסה עצמך חודש ימים וינסו גם הם אותך. אם תגיע למסקנה שהדבר מעבר ליכולתך, איש לא יחזיק אותך בכוח". כיום, מקץ שלושים ושבע שנים שחלפו מאז אותה פגישה עם ישעיהו, ניתן לסכם ולומר, כי ביקור פתאומי זה, הפגישה עם חיים רוקח וההצעה לקבל עלי תפקיד, שפירושו לא רק טיפול בבעיות קליטתם של העולים מתימן, אלא גם מאבק עם מוסד כהתאחדות התימנים על שלוחותיו ברחוב התימני, החמיא לי. יחד עם זאת, פחדתי מאוד, כי ידעתי שאנשי ההתאחדות עלולים לנקוט כל פעולה כדי לסלקני מדרכם. "אמנם באופן פורמלי עומדת מאחורי ההסתדרות, אך עזרתה עשויה להגיע מאוחר מדי", הרהרתי לעצמי.

השיחה למחרת עם חיים רוקח, שלא הכרתי אותו אישית קודם לכן, היתה קצרה וקולעת. ראה, הוא אמר: "אני מניח שישראל הסביר לך את רצונה והחלטתה של ההסתדרות לקבל על עצמה את הטפול בקליטת העליה מתימן. אנו (מרכז העליה של ההסתדרות) מטפלים ביוצאי הארצות השונות, פרט לעליה מתימן שנשארה "טאבר" בידי "התאחדות התימנים" והימין בישוב. החלטנו, איפוא, לשבור מונופול זה. ישראל המליץ עליך ואני סומך עליו ומקוה שתצליח. אל תהיה מודאג", הוסיף ואמר, "לא תהיה בודד במערכה, כי אנו מאחוריך".

בעקבות אותה פגישה גורלית ששינתה למעשה את אורח חיי, ארזתי את כלי אומנותי והנחתים למשמרת לעת מצוא ועוד למחרת נערכה פגישת הכרות עם דב לרמן ז"ל, מנהל בית העולים ברחוב העליה 49, בתל־אביב.

חיים רוקח הציג אותי בפני דב לרמן הנ"ל ונראה היה לי כי ממבט ראשון חשנו אמון זה לזה. דב לרמן, שהחליף את שמו, אחרי זמן מה לבן־עמי, עתיד היה לעמוד לימיני ולסייע בידי בצעדי הראשונים כפי שיסופר בהמשך. איש יקר זה, שהיה יוצא דופן בגישתו האנושית אל העולים ובמיוחד אל העליה התימנית, הלך לעולמו צעיר לימים, עת אחזו השבץ, יהי זכרו ברוך לעד!

פעילויות בארץ־ישראל ובתימן

במקביל לנסיון מרכז העליה של ההסתדרות לחלוש גם על קליטת העולים מתימן, הוקמה באותה תקופה בארץ־ישראל "קרן לעזרת יהודי תימן" מיסודה של "עזרת אחים" פעיליה העיקריים היו אותם חברים מרכזיים ובראשם מאיר לוי, שעמדו עד לראשית 1941 בראש תנועת "חוגים", שבינתיים התפרקה. פעילי הקרן, שקיימו קשר עם יהודי תימן ועם הפליטים בעדן, החלו לזרז ולהשפיע על קרוביהם שבארץ־ישראל לסייע לקרוביהם בעדן ובתימן בכסף ולחלצם ממצוקת הרעב והמחסור, ששרר שם באותן שנים, עד שיזכו לעלות לארץ־ישראל.

בפעולה זו לעורר את יהודי תימן שבארץ־ישראל לבוא לעזרת אחיהם, הם לא היו היחידים. התאחדות התימנים וכן פעילים יוצאי מחוזות שונים בתימן, פעלו אף הם בגיוס כספים ושליחתם לעדן ולתימן, אם לעזרת הקרובים היושבים עדיין בתימן ושסבלו חרפת רעב, או לאותם פליטים המתגוללים ברחובות עדן ומצפים לעליה. היה צורך בגיוס כספים גם למימון דמי שכר האניה, מאחר וכבימי יבנאלי, גם עתה, עדיין אין מי שיממן דמי הנסיעה למועמדים לעליה, חסרי האמצעים.

המעיין כיום בארכיון הציוני בירושלים, ימצא תלי־תלים של התכת־בויות בנושא מימון דמי הנסיעה לחסרי האמצעים, כשהתוצאה היתה, הקצאת סכומים פעוטים למתן הלוואות מעת לעת תוך קבלת "ערובות מתאימות" להחזרת ההלוואות בהגיע החייבים לארץ־ישראל. ועוד תנאי היה למתן ההלוואות, "שהן לא תעלינה על 50% מדמי הנסיעה", ואוי היה לו לאותו פליט, שלא היה לו הסכום הדרוש להשלמה או שאין לו קרוב כל שהוא בארץ ישראל שיבוא לעזרתו.

מגבלה נוספת למתן ההלוואות קבעה שלא לכלול בין מקבלי ההלוואות זקנים שעלייתם יכלה להתממש אך ורק באמצעות "דרישה" של הקרובים הנמצאים בארץ־ישראל.

הקרובים, במאבקם להשיג רשיון עליה לאב או לאם שנתקעו בעדן, היו צריכים לא רק להוכיח לממשלת המנדט, שיש ביכולתם לפרנס את יקיריהם, שלא יפלו למעמסה על הצבור, אלא גם לדאוג למימון מלא של דמי הנסיעה. לשבחם של הקרובים, ולמען האמת ההיסטורית, יאמר: שהם עשו מעל ומעבר ליכולתם כדי לסייע בידי קרוביהם להגיע ארצה. לא אשכח את המאמץ שעשו קרובינו להשיג כסף למימון דמי הנסיעה שלנו באניה. הם עשו זאת על אף שהיו עניים מרודים וחסרי פרוטה. יכול אני לתאר לעצמי מה היה קורה למשפחתי שמנתה זוג הורים ושמונה ילדים, כשהבכור בן 17 והצעיר בן חמישה חדשים, אילו היינו נאלצים

לשהות חודשים או שנים מספר בעדן עד אשר תבוא, מהיכן שהוא, הישועה. אין ספק בכך, שחלק מאתנו היה מצטרף לאלפים הרבים שמצאו את מנוחתם האחרונה באותה עיר חוף שהים הפריד בינה ובין ארץ ישראל, משאת נפשם של אותם יהודים שעזבו מאחריהם את בתיהם ושארית רכושם, במטרה להגיע לארץ המובטחת.

כספי העזרה של הקרובים שזרמו לעדן ולתימן באותה תקופה, אף כי היו זעומים, הרי לא רק שהצילו רבים מגויעה ברעב, אלא שגרמו להתעוררות לעליה ורצון עז לפרוק אחת ולתמיד את עולה של מלכות ישמעאל.

מר יוסף בן־דוד, איש נחליאל שבחדרה, שפעל בעדן בשליחות הסוכנות היהודית מאז ראשית 1938 ועד סוף 1945 בנושא החינוך בעדן ובתימן, רצה בשנת 1939 לצאת לתימן "במטרה לבקר את קברו של רבי שלום שבזי זצ"ל". במכתבו מיום 15.8.39 לסוכנות היהודית בירושלים הוא מבקש הסכמתה ליציאתו לתימן והסוכנות אכן הסכימה לאפשר לו ניצול חופשה בת שלושה שבועות להגשמת המטרה הנ"ל. מסיבות שונות, נסיעתו לתימן יצאה לפועל רק במחצית הראשונה של שנת 1943. הוא ביקר שם פעמיים ואת מרבית זמנו, כפי שמתקבל מדווחיו לסוכנות היהודית, בילה בצנעא, שם ניסה להקים בי"ס לבנות, שלא החזיק מעמד זמן רב, הן מחוסר מימון להחזקתו והן עקב חוסר אשה־מורה, אשר תלמד את הבנות.

כשיוסף בן־דוד ישב בצנעא ולימד את הבנות, הושיבו לידו אשה זקנה שמתפקידה להשגיח לבל, חלילה, יעשה או יאמר דבר אשר לא כדת וכדין. עם עזבו את תימן ושובו למקום שליחותו הקבוע - עדן, בא הקץ גם לבית־הספר לבנות. סייעו לכך, כמובן, גם אותם ההורים, שהושפעו מקבוצת קנאים, שראו בלימוד הבנות מעשה פריצות "כי כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות". לקנאים, סייעה גם העובדה, שבאותה שנה בה מדובר, שרר בתימן רעב מחמת הבצורת ומגיפות פרצו בעקבותיה. קנאים אלה טענו כי הרעב והבצורת הינם תוצאה של "אי קיום מצוות התורה" והתרופה היא כמובן, חזרה בתשובה וביעור החטאים, שלימוד בנות הוא אחד מהם. הנה כך, הקיץ הקץ על נסיון מבורך זה של השליח יוסף בן־דוד.

מאחר ובמכתבו מיום 16.11.1941 לסוכנות היהודית, שאל בן־דוד בטרם צאתו לתימן, אם יש לה "הצעות" בקשר עם יציאתו לתימן, כותב לו מר י. בכר, מזכיר מחלקת העליה בתשובתו מיום 13.1.1942 בין היתר, את הדברים הבאים: "ביחס לנסיעת כבודו לפנים (כנראה מטעמי זהירות לא נזכר השם תימן), הרי ברורה כוונתנו: "אנו רוצים להמשיך בעליה משם, אך יש להימנע מלתת התחייבויות, היכולות לסבך אותנו במקרה

שלא תהיה אפשרות לשלוח רשיונות עליה. הפעולה צריכה להיות זהירה מאוד בנדון זה. אנו עושים את כל המאמצים להשיג את עזרת הקרובים מכאן לאחיהם בעדן או בתימן. התאחדות התימנים עוזרת לנו ככל יכולתה בנדון זה".

מנהל המשרד הארצי־ישראלי בעדן מודיע במברקו מיום 7.1.42, כי בן־יוסף יצא לתימן. אך זו היתה כנראה הודעה מוקדמת, מאחר ולפי המימצאים האחרים בארכיון הציוני נפל בן־דוד למשכב באותו יום בו עמד לצאת לתימן והתכנית בינתיים לא יצאה לפועל.

במכתב הסוכנות היהודית לבן־דוד מיום 19.7.42, מצטערים על המחלה שעכבה את נסיעתו לתימן ומקוים "שאכן יוכל עתה לנסוע לתימן". בהמשך אותו מכתב חוזרים ותובעים מבן־דוד להימנע מהתחייבויות, וכי הסוכנות תשתדל לעזור רק לאנשים בגילים 35–18. ממכתב זה מתקבל הרושם כי פחד אחז את אנשי מחלקת העליה של הסוכנות היהודית, שמא חדירתו של בן־דוד לתימן תזרים אלפי יהודים לעדן, כשאין בטחון שיהיו ברשותה רשיונות עליה.

ב־5.4.43 מודיעים מעדן לסוכנות על יציאת בן־דוד לתימן וחלפו "איפוא" כארבע שנים מאז ביקש בן־דוד לאפשר לו לבקר בתימן, עד היום בו הגשים סוף־סוף את חלומו הלכה למעשה. ניתן, איפוא, על פי המסמכים השונים לקבוע, שלמעשה נגררה הסוכנות אחרי רצונו של בן־דוד לחדור לתימן תוך הסתיגויות שונות, מחשש פן הקשר הישיר שלו עם יהדות תימן יגרום לזרימה גדולה של יהודים לכיוון ארץ ישראל.

במכתבו הראשון לסוכנות מצנעא, מספר יוסף בן־דוד בין השאר, כי הנסיעה לעדן "כרוכה בסכנות" ו־ל למרבית האנשים אין כסף ויש להסדיר הלואות "תוך דאגה והסדר שיבטיחו החזרתן". בהמשך אותו מכתב מצנעא הוא מספר, כי ברשותו חמש לירות בלבד עבור תמיכה במקשרים בתימן ותובע הקצבת 100 לירות לשנה לכל גלילות תימן עבור המקשרים.

ב־22.6.43, עם סיום ביקורו בתימן, כותב בן־דוד כי זה עתה חזר מתימן לעדן ומודיע: "כי התימנים החלו לרדת לעדן בהמוניהם, עקב השמועה על אפשרות עליה וכי רובם צעירים". כן הוא ממשיך ומספר במכתבו כי היהודים עוזבים רכושם ומגיעים ללא אמצעים. מתמרמר במיוחד על ש"הפך מטרה לחיצים של הבאים לעדן באין להם קיום ובאין רשיונות עליה". לדבריו, הם מאשימים אותו כגורם לירידתם לעדן, וכי כמה מהם "חזרו לתימן, באין ביכולתם לסבול חומה הלוהט של עדן".

במכתב מתאריך 24.6.43 מתריע בן־דוד על "מכתבי הזירוז של הקרובים בארץ־ישראל לאחיהם בתימן, כי יקומו וימהרו לרדת לעדן, שם

יש כסף ורשיונות "וגאולה על כנפי נשרים ממש" (כאילו נזרקה נבואה כי יהודי תימן אכן יעלו כולם בסופו של הדבר על כנפי נשרים במבצע "מרבד הקסמים"). לדבריו, הגדיל לעשות במכתבי הזרוז לתימן, מר מאיר לוי מארץ־ישראל. בן־יוסף אומר, שהוא מפחד מקטסטרופה, ודורש שאחד מאנשי הסוכנות "יצא לעדן לעמוד על כל הסבך הזה".

במכתבו מיום 26.7.43 בן־דוד מתריע שוב על מכתבי הזרוז וההבטחות של מר מאיר לוי, ועל השמועה שנפוצה (כנראה בתימן) כאילו יהדות אמריקה הבטיחה מליונים להסעה. ושוב הוא מספר על תימנים רבים, שחזרו מיואשים לתימן ותובע יציאתו של איש הסוכנות מארץ־ישראל לעדן. למכתבו הנ"ל לסוכנות היהודית הוא גם מצרף העתק ממכתבו למר מאיר לוי בו הוא מאשים אותו בגרימת נזק חמור, עקב שליחת מכתבי עדוד לירידה לעדן, ומשתמש במלים חריפות ומאשימות כלפי מר מאיר לוי, כגון: "קול דמי אחיך צועקים אליך מכל רחוב וסמטא בעדן".

במכתבו לסוכנות מיום 7.12.43 מספר בן־דוד על קבוצה בת 500 נפש, שנעצרה בעיר לחג' ומציע בין היתר לסוכנות, כי תעמיד את גיל הנכנסים לארץ עד 45 (במקום 35) "כדי להמריץ (כדבריו) את הצעירים בתימן לעליה". בסיום מכתבו הוא מציין את ההתעוררות הגדולה לברוח מתימן וכי "על הסוכנות להתכונן, אם יש לה אפשרות".

מכל האמור לעיל, אנו למדים שבשנת 1943 התנהלו פעילויות שונות בארץ־ישראל, בעיקר מצד יוצאי תימן, שהביאו בעקבותיהם לא רק סעד כלכלי לקרובים בתימן והקלת מצוקתם הנוראה, אלא גם תקוה מחודשת לעליה. אין ספק בכך, שיציאתו של בן־דוד לתימן, תרמה אף היא, שלא במתכוון, להתעוררות הזאת, ועובדה שחלק מאלה שירדו לעדן האשימו אותו בכך, שהוא עודד אותם לרדת לעדן. אמנם הסוכנות תבעה ממנו שלא להתחייב, ויש להניח שפעל בהתאם, אלא שהיהודים צמאי הגאולה, שמעו והבינו את אשר רצו לשמוע ולהבין.

בעקבות קריאותיו הנואשות של יוסף בן־דוד ואולי גם מסיבות אחרות, ביקר בעדן מר י' בכר, מזכיר מחלקת העליה דאז, ובדו"ח מפורט על בקורו הוא מתאר את המצב הקשה של הפליטים.

צבי ויטליס, נציג הג'וינט בארץ־ישראל, מתרשם מהדו"ח של מר יהושע בכר, ובתגובתו לדו"ח מציין: "כי מעתה נסללה הדרך שבה יש ללכת בכדי להציל את גולי תימן". הדו"ח המפורט של מר יהושע בכר אכן הצליח, בסופו של דבר, לסלול דרך ללב אנשי הג'וינט, שעד לאותו פרק זמן התעלמו כמעט לחלוטין ממצבה ומסבלה המיוחד של גולת תימן ויהיו עליות וירידות בממדי העזרה שהג'וינט יושיט לפליטי תימן בעדן ובגבולות.

בשלושת החודשים האחרונים של שנת 1943, נאלץ היה הג'וינט להכנס בעובי הקורה ולסייע במימון העלאתם של כאלפיים יהודים מתימן. מכאן ואילך יהיה נאלץ ליטול חלק מכריע בהוצאות החזקתם של הפליטים (תוך מיקוח קשה ומתמיד עם הסוכנות היהודית) ובהסעתם בתקופה שתחילתה שנת 1943 וסיומה עם העלאת אחרון הבאים במבצע "מרבד הקסמים".

מגפת טיפוס בעדן

בראשית ינואר 1944 נתגלו כמה מקרי טיפוס בין פליטי תימן בעדן, אשר לפי הערכת הרופאים המקומיים, כי לא מן הנמנע, שהחולים נדבקו במחלה זו עוד בהיותם בתימן. ממשלת עדן, שחששה מהתפרצות המגיפה בין תושבי העיר, החליטה להרחיק מעדן את כל הפליטים שהתגוררו ברחובות ובחדרי המדרגות ברחוב היהודי בעדן.

הפליטים היו צפויים לגירוש חזרה לתימן, אלמלא עמד לרשותה של ממשלת עדן בימים ההם מחנה המרוחק מעדן והנקרא "פיוש" (לאמור: "מדבריות") ותוציאם לשם. המחנה, שהוקם בשנת 1941 היה מיועד לתושבי עדן, במידה ויהיה צורך לפנות את העיר עקב המלחמה. אלמלא היה קיים מחנה כזה, לא מן הנמנע שהממשלה הבריטית היתה מסיעה אותם אל גבולות תימן על אף הצד הבלתי אנושי והבלתי מוסרי שבדבר. שילוחם של האנשים חזרה לתימן, אילו בוצע, פירושו היה: מותם של רבים, ודלדולם של הנותרים. 1600 נפשות היה מספר הפליטים שנאספו מרחובות עדן והובלו אל המחנה. אלה שהתגוררו בשכירות בחדרים בבתי אחיהם העדנים ניצלו מהגירוש ל"מחנה המדבר".

בימים הראשונים להכנסת הפליטים למחנה, הטילה ממשלת עדן את הפיקוח ואת הטיפול בהם על צוות מקומי בהרכב הבא: שני רופאים ושלוש אחיות מוסמכות, שנעזרו על ידי שלושה גברים "מקצועיים". כמו כן שלוש נשים סומליות ומחסנאי וכן כמה פועלים פשוטים מתושבי עדן.

מאחר ומדובר היה במחנה הסגר בפני התפשטות מחלת הטיפוס, ניתנה על ידי הרופא הממשלתי תשומת לב מיוחדת. הצוות המצומצם ביצע את הפעולות הבאות לטהור המחנה: גברים נשים וטף גולחו, רוחצו בסבון ומים והתיבשו בשמש באין מגבות. לאחר מכן הולבשו בבגדים נקיים שסיפקה הממשלה. חלק קטן מבגדיהם הישנים הרתיחו ואילו את החלק הגדול שהיה בלתי ראוי לשימוש, שרפו באש (דר"ח פרופ' קליגלר, שנשלח לבדוק את המצב).

פעולה זו נמשכה עשרה ימים. בינתיים פנתה ממשלת עדן לסוכנות היהודית ולג'וינט בדרישה, כי יטלו עליהם את הטפול בפליטים. אם לא, היא תיאלץ לשלחם חזרה לתימן. תביעת ממשלת עדן והאיום בגירוש עשו את שלהם, ועוד ב-19.2.44 הגיעו לעדן שלוש האחיות: הגב' מקוב פרידמן, הגב' רחל משאט והגב' יהודית קפרא מרחובות, שגוייסו על ידי הג'וינט. פרופ' קליגלר ליווה את הקבוצה כדי להדריכה בעבודה ולסדר את כל הדרוש לפי תנאי המקום. התנאים של המחנה כפי שהם מתוארים בחוברת, שהוצאה על ידי ועדת הסיוע של יהודי אמריקה, על פי הדו"ח של פרופ' קליגלר, היו בלתי אנושיים, והמשלחת בראשותו של הפרופ', פנתה לממשלת עדן וביקשה העברת הפליטים למחנה אנושי יותר, אשר יהיה גם קרוב לישוב, ופתוח פחות לרוחות המדבר ולסערותיו. ממשלת עדן נענתה לבקשה והעמידה לרשות משלחת הג'וינט מחנה ליד הכפר "מצעביין" הקרוב לעיר עדן ומכאן השם "מצעביין" בו חנו הפליטים עד עלייתם לארץ־ישראל.

עם ההעברה למחנה החדש, נערך מפקד ונמצאו בו 1503 נפשות שכללו כמאתיים זקנים, שאינם מתאימים לכללי העליה של ממשלת המנדט וממשלת עדן תבעה להחזירם לתימן. לאחר מו"מ, "נאותה" ממשלת עדן להסכים להשאירם בשיך עותמן הסמוכה לעדן, לאחר פינוי ופירוק המחנה, וזאת רק לאחר שנציג הסוכנות, מר ארמנדו נסים, שהיה ממונה על המשרד הארצי־ישראלי בעדן, קיבל על עצמו את האחריות לכך, שהמעמסה לקיומם של הזקנים לא תפול על ממשלת עדן.

גורלם של הזקנים האלה היה, שרבים מהם לא זכו להגיע לארץ־ישראל ומצאו את מנוחתם האחרונה בבית הקברות של הקהילה היהודית שבשיך עותמן ובעדן. עם שוב הפרופסור גליגלר לארץ ומסירת דו"ח לשולחיו, שיגר הג'וינט רופא בשם ד"ר נולמן ויחד עם צוות האחיות מארץ־ישראל ועוזרים מקומיים, טיפלו בתושבי המחנה. עם העלאת אחרון תושבי המחנה (פרט לזקנים) בראשית שנת 1945, חזר הצוות לארץ, כשהוא יכול לזקוף לזכותו הצלתם של רבים מהפליטים על־ידי טיפולם המסור. הזקנים נשארו כאמור בשיך עותמן עם סגירת המחנה והמעטים שהצליחו להוותר בחיים, מצאו את גאולתם עם הקמת המדינה ופתיחת שעריה לשבים.

ימי עבודתי הראשונים בקליטת העליה מתימן החלו בבית העולים שברחוב העליה תל־אביב. באותה תקופה היו העולים מתימן עושים דרכם באניה מעדן עד פורט סעיד ומשם ברכבת עד תל־אביב. מתחנת הרכבת היו נלקחים אל בית־העולים, שם שהו מספר ימים עד שימצאו סידור

לעצמם או למושבות על פי סידור המתואם בין התאחדותהתימנים והסוכנות היהודית. את האוכל, בימי שהותם המעטים, סיפק בעל מסעדה מרחוב מרחביה 3 בתל־אביב, תמורת 18 גרוש א״י לנפש ליום. העולים היו צועדים בסך שלוש פעמים ביום אל המסעדה ואוכלים את ארוחותיהם לפי תלושים, או שראש המשפחה היה הולך ומקבל את האוכל עבור כל המשפחה.

כאשר מספר העולים היה רב, היה בעל המסעדה מטריח את עצמו ומביא בעגלה את האוכל ומחלקו במקום. על אף שזו היתה מסעדה תימנית, האמורה לספק אוכל לפי טעמם, העדיף חלק מהם למסור את התלושים תמורת סכום כסף קטן יותר ולקנות מצרכים ולהכין בעצמם את ארוחותיהם. גם עולים לא תימנים היו מקבלים אוכל לפי אותם הכללים, אם כי כמעט ולא שהו עולים מאירופה באותו בית עולים.

בתקופה הנזכרת (יולי 1943) נמצאו בבית העולים כעשר משפחות מצנעא שלא הצליחו להסתדר לבד, אך גם לא נראו להם ההצעות שהציע להם נציג התאחדות התימנים.

לאחר שהתוודעתי אליהם, והסברתי את ״הטובה הצפונה להם״ בחסותם תחת טיפולה של ההסתדרות, נסיתי למכור להם הצעת סדור. שיחק לי מזלי והם נענו לאותה הצעה, שלדעתי, היתה טובה מאוד בהשוואה לאפשרויות הקליטה בתקופה ההיא. היה לי אמנם ספק – אם הם – הצנענים, יסכנו לעבודה החקלאית היחידה הקיימת במושבות, אלא שבינתיים, הסכמתם לקבל את ההצעה, הקלה עלי את הכניסה לתפקיד שממנו פחדתי כל־כך. אי־הצלחה בפעולתי עם הקבוצה הראשונה היתה משיבה אותי חזרה אל כלי אומנותי, וחסל סדר טיפול בקליטת העליה מתימן.

ברמת־הדר שבשרון, חנה באותם ימים גרעין התישבותי של צעירים יוצאי תימן, עד להעברתו להתישבות קבע (כיום מושב ״גאולים״ טלמון) לא הרחק מהם עמד בנין בן 12 חדרים עם ברזי מים ושרותים יבשים בחוץ. יחד עם שלושה נציגים מקבוצת העולים, עלינו על אוטובוס כדי לבקר את המקום, שאנשי מועצת הפועלים ב״הדר״ דאגו לשוות לו צורה אנושית פחות או יותר, בטרם בואנו. אם משום שהצלחתי לשכנע אותם, או משום שנמאסה עליהם הישיבה בבית העולים, והצעות טובות יותר לא הובאו בפניהם, חזרו אל חבריהם והמליצו לקבל את ההצעה.

משניתנה הסכמתם הוחתמו על טפסי סדור ראשון, קיבלו כמה לירות לנפש ועלו עם מטלטליהם על מכונית משא ואני יחד אתם. משסטינו מהכביש הראשי אל שביל העפר המוביל אל המחנה, הושלך הס מסביב. הכל ירוק, שקט ומקסים, אך לא כך חשבה אחת הנשים ואולי גם האחרים.

לאחר שעברנו כברת דרך, פתחה אחת הנשים במעין קינה "לא עין דרא ולא אדן דוחא", משפט שמשמעו "שממה בה אין שומע ואין רואה". חששתי מהצטרפות קולות אחרים ואולי מרד, אך שום תגובה. הייתי מתוח מאוד ומחכה לראות את ההמשך. אך משהגענו למקום, בקשתי מהם לרדת עם מטלטליהם והם ירדו. מצאנו במקום את מזכיר מועצת הפועלים וכמה חברות שהכינו שתיה וסוכריות, ואין ספק שהופעתן סייעה להפיג את המתיחות. רמזתי לנהג המשאית שיסתלק מהמקום ואני נשארתי אתם ללינת לילה. בעוד אני מוציא את הרשימה השמית, כדי לחלק ביניהם את החדרים שהיו שווים בגודלם ודומים זה לזה, נשמעו לפתע צעקות. זה אומר אני תפסתי ראשון, וזה אומר אני תפסתי ראשון. קראתי את כולם החוצה, ובפעם הראשונה היה עלי לשאת מעין נאום הסברה, שרבים כמוהו אצטרך לשאת בימים יבואו בתוקף תפקידי. לאחר שהסברתי שכל החדרים שווים, וכי המדובר הוא במגורי מעבר עד לסדור קבע, שאלתי אם הם מסכימים שנחלק את החדרים לפי סדר הרשום או שנגריל את החדרים. להגריל – להגריל, צעקו כולם, וכך עשינו ושלום על ישראל. בינתיים התייצב המדריך, שהעמידה להם מועצת הפועלים מבין אנשי הגרעין שבסמוך. מתפקידו היה להדריכם לצרכניה ולקופת־חולים, ולהביאם ללשכת העבודה, ובימים הראשונים גם ללוותם אל מקום העבודה.

על מנת לא להיכשל, חלילה, נשארתי באותו ערב אצל אחת המשפחות. לאחר שהתמקמו בחדרים הדלקנו מדורה בחוץ, נשלפו בקבוקי יי"ש, ומן דהוא הוציא מצרורו קטניות קלויים, אגוזים ושקדים, ורק לאחר שעייפנו משירת שלום שבזי, ובעיקר משתיה כדת, הלכנו לישון.

זאת היתה, איפוא, פעולתי והצלחתי הראשונה. בימים הבאים אעמוד בעוד מספר מבחנים עת יתיצבו מולי בעל אגרוף, שבאיומים ינסו להרפות את ידי ולגרום להסתלקותי מהשטח. נראה לי, כי יהיה זה נכון לקבוע כיום, שדוקא אותם נסיונות לסלק אותי, ולמעשה את מרכז העליה של ההסתדרות שפלש לתחומה הבלעדי של התאחדות התימנים, הם־הם שהגבירו אצלי את הרצון להצליח, וקשרו את גורלי ואת עסוקי בעליה וקליטה במשך תקופה של 30 שנה.

ישראל ישעיהו וחיים רוקח עקבו מקרוב אחרי פעולותי וצעדי הראשונים, עודדו אותי, והיו מוכנים לתת לי לווי והגנה, אם אכן ינסה הצד השני להשתמש בכוח. (סייע ה' ובמשך שלושים שנות עבודתי לא נזקקתי להגנה ולא הגעתי להרמת ידיים). קבוצת עולים שניה שהגיעה אל בית העולים היתה מורכבת הפעם מנערים בגילים 18–16. מרכז העליה של ההסתדרות שידע על עלייתם הקרובה של הנערים, תכנן קליטתם במחנה

נטוש ליד כפר עטא (היא העיר קרית־אתא כיום) שם לפי התכנית יועסקו בבית־חרושת ״אתא״, שסבל מחוסר ידיים עובדות יהודיות. רכושם ״הגדול״ של אותם נערים היה צרור קטן, שהכיל טלית ותפילין ולעתים גם זה לא. עוד באותו ערב, לאחר שהגיעו הנערים לבית העולים, גוייס על־ידי ישראל ישעיהו צעיר בשם משה עדקי מירושלים* שבמשך שנה תמימה ליווה את הנערים, עזר להם להיקלט הן בחברה והן בעבודה. יחד עם המדריך הוסעו הנערים אל המחנה שכל כולו היה צריף עץ, שריד של ארגון ״בנתיב״ שעלה להתישבות וכמה מבני פח. משה עדקי כתב בזמנו ספור מרתק על חוויות הנערים בצעדיהם הראשונים על אדמת המולדת, בעיותיהם ומריבותיהם, דרכי התפתחותם והסתגלותם לסובב אותם.

מכל קבוצות הנערים שנשלחו בזמנו במרוכז למקומות שונים, זו היתה הקבוצה היחידה שהחזיקה מעמד והיכתה שרשים במקום אליו נשלחה, וזאת ניתן לזקוף לא מעט לזכותו של אותו משה עדקי. על אף שחלפו מאז שלושים ושש שנים, עדיין תמצא כיום שרידים מאותה קבוצת הנערים הממשיכים לעבוד בבית־החרושת ״אתא״.

נציג ההתאחדות שהופיע לבית העולים למחרת הגעתם של הנערים, שם נודע לו כי הנערים הוסעו ישירות למקום הקליטה, עלתה חמתו עד להשחית. באופיו, היה זה איש נחמד ושקט ועתידים אנו להתיידד ולעבוד מתוך הרמוניה ושיתוף פעולה, כאשר הוא וחבריו יצטרפו להסתדרות בעקבות ״ההסכם בין ההתאחדות וההסתדרות״. אנשים שראוהו בעת זעמו, וביניהם מנהל בית העולים דב לרמן, הזהירוני ויעצו לי להיעדר לימים מספר מהשטח עד יעבור זעם. בינתיים עמדה להגיע קבוצת צעירים נוספת והפעם מדובר היה בחמישים צעירים בגילים 25–18 שנאספו ממקומות שונים בתימן ובאו לעדן. בראש הקבוצה היה יהודי מבוגר יותר ונשוי בשם מארי יהודה ואשר משום מה, הניח אשתו וילדיו בתימן. בפגישה שהתקיימה במשרד מרכז העליה לדיון בנושא קליטת הקבוצה החדשה, סוכם: א) הצעירים יופנו ישר למושבה מגדיאל, שם ישוכנו בבית אריזה שהותקן למטרה זו ויועסקו בפרדסים. ב) בטרם שיוסעו למושבה יובאו ל״משביר״ שם יקבלו הלבשה והנעלה, ובינתיים יועברו מיטות ושמיכות לבית האריזה.

לקראת בואה של הקבוצה לתל־אביב, התיצבתי בתחנת הרכבת בתל־אביב יחד עם פקיד מחלקת העליה. למזלי, לא היה שם נציג ההתאחדות. הצעירים הורדו ויחד אתם צעדתי אל ״המשביר״ שברחוב סלמה. מוזר

---

* איש ההגנה והפלמ״ח ומחבר הספר ״באש נצורה״.

היה לראות עשרות צעירים עם פיאות ובלי פיאות הצועדים יחפים ברחובות תל־אביב, דבר שגרם להצטופפות והשתוממות עוברים ושבים שטרם ראו מחזה מעין זה, ורבים קראו למבצע זה בשם "מצעד היחפים". התפילה שנשאתי באותה שעה לרבון העולם לכל אורך הדרך היתה, שלא להיתקל באיש התאחדות התימנים. ידעתי שכאן הנסיון האחרון שלי ותוצאותיו הן שתקבענה הצלחתי או כשלוני, שהוא גם כשלונם של שולחי. האמת היא, כי חששתי פחות לכשלוני אני, ויותר מכשלונה של ההסתדרות, שבשבילי היוותה מעין "מגדל אור". אמונתי היתה חזקה בימים ההם, כי מקומם של התימנים חייב וצריך להיות במסגרתה, ושביחד ניתן גם להילחם טוב יותר להשגת זכויותינו וקליטתנו בעבודה, בחברה וכו' וכו'. בינתיים הגענו אל "המשביר" ללא כל תקלה והחילונו במבצע "מלביש ערומים". התגברנו בקלות לגבי ההלבשה אך לא כן לגבי ההנעלה. הצעירים לוקחים ביד נעל עבודה כבדה, שחורה ומבריקה, מכניסים נעל שמאל לימין ואינה מתאימה והצעיר צועק: "זאת הנעל קטנה". מבררים ובודקים והנעל גדולה, אלא שהוא לא הכניס אותה ברגל הנכונה. מביאים מספר קטן יותר והצעיר מכריז: אה – זה טוב. אני עובר מאחד לאחד, עוזר לגרוב גרביים ולנעול את הנעלים וזאת כשהם עדיין מלוכלכים ומזוהמים מדרכם הארוכה. "לא נורא", אני אומר לעצמי, "ילמדו גם את זה".

הצעירים, שבמקום בגדיהם המלוכלכים והבלואים, קיבלו זה עתה הלבשה אחידה, המורכבת מזוג לבנים, שתי חולצות חאקי, מכנסים, גרביים ונעלים (טרם נפתרה בעיית הכובעים והחלטנו שאת זאת יפתרו בעצמם במשך הזמן), היו המומים ומופתעים מקבלת הפנים החמה וכן מהתלבושת החדשה והיפה. עם סיום המבצע, עלינו על מכונית משא ופנינו אל המושבה מגדיאל, שם לפי התכנית מחכה לבאים קבלת פנים. בהגיענו אל המושבה ואל בית האריזה המיועד, כבר המתינו לנו מזכיר מועצת הפועלים עם כמה חברות מארגון אמהות עובדות. באולם בית האריזה, שישמש להם משכן הועמד במרכז האולם שולחן מלוחות עץ מכוסה נייר לבן ועליו כריכים למכביר, פירות ותה. הצעירים, שהיו די עייפים וכנראה, גם רעבים מאוד, נטלו את ידיהם, ברכו ברכת הנטילה וחכו לברכת "המוציא" של מארי יהודה. בדחילו ורחימו ניגש מארי יהודה לשולחן, כשהוא נרגש ודמעות נקוו בעיניו. הבחורים מביטים בו, ואף הם מתרגשים ועוד מעט יפרצו בבכי, אך המארי התגבר, ברך "המוציא" ותוך שעה קלה נעלם הכל ולא נודע כי בא אל קרבם. עם סיום האכילה באה ברכת מזון ארוכה וחגיגית ודברי ברכה למקבלי פניהם ולמזכיר מועצת הפועלים.

השמש נטתה לערוב ועת תפילת המנחה הגיעה. המארי הכריז: מנחה, מנחה! וכולם עומדים, מתקרבים ומצטופפים ליד המארי, מתחילים בפרשת העקידה ואחריה פיטום הקטורת, ואשרי יושבי ביתך וכו'. מארי יהודה אומר קדיש ומתפללים בלחש תפילת שמונה־עשרה. החברות ממועצת הפועלים עומדות ומשתאות. מזכיר מועצת הפועלים מחפש כיפה, ומשלא מצא יצא אל מחוץ למחסן האריזה, ואילו אנוכי, רווי נחת ומפגין בקיאות בכל הנעשה. לרגע אני חוזר אל המקור. נזכר בתפילות צבור רב משתתפים כשלכל אחת מברכות שמונה־עשרה משמעות מיוחדת. באותה שעה חשבתי, מי יתן ואמונתם התמימה לא תפגם במערבולת האמונות והדעות של החברה הארצי־ישראלית. אכן, תקופה ארוכה, יחסית, ילכו בחורים אלה מדי יום לעבודה לאחר תפילת שחרית שתיאמר בצוותא, ולעת ערב ישובו מן השדה לתפילת מנחה ומעריב. מארי יהודה המשיך לשמש מנהיג ומורה לצעירים אלה, עד לאותו יום בו הצליחה מפלגה דתית מסוימת "לשכנע" אותו כי חברותו בהסתדרות העובדים חטא היא. הדברים משפיעים עליו והוא מנסה לגרור אחריו את שאר הבחורים. מתחילה מלחמת מפלגות והתוצאה: מארי יהודה מצליח להשפיע על כמה מהחברים לעזוב את ההסתדרות הכללית ולהצטרף להסתדרות "המזרחי". במקום האוירה הטובה והחברית שהיתה עד כה, תשרור מעתה אוירה דחוסה, חשדנית ועוינת אשר תביא בסופו של הדבר לפירוד החבורה.

כאשר הסתיימה התפילה בערב הראשון שלהם בארץ־ישראל, קיימנו מעין אסיפת הסברה בה נסינו (מזכיר מועצת הפועלים ואני) להסביר ולהקנות לבחורים, שעשו זה עתה קפיצת דרך של מאות שנים, מושגים ראשוניים על הסובב אותם. השעה היתה מאוחרת והחלטתי ללון אתם, במגמה למנוע אי־הבנה ותקלות בלתי צפויות.

בטרם עלה השחר התעוררו כולם, וכל אחד מהם וכולם ביחד ניסו להדליק פרימוסים, הרתיחו מים. שמו לתוך המים הרותחים את הקישר (קליפת הקפה), את הסוכר, הקנמון והזנג'ביל, והרי לך קפה חם ומהנה בצינת הבוקר, שריחו נודף למרחוק. עוד באותו יום הוצמד להם מדריך מיוצאי תימן, מוינו וסודרו לעבודה ומכאן ואילך נהגתי לבקר אותם כפעם בפעם, הן כדי לשוחח אתם על דא ועל הא, והן לשמש לעתים דיין ומפשר בין נצים.

בשובי למחרת אל בית העולים הוזהרתי שוב מהסכנה האורבת לי. אחד מידידי לעתיד, מר ז' מ' חיכה לי ליד המשרד. במרחק מה ממנו עמדו שני צעירים, שהכרת פניהם ענתה בם, כי לא יהססו "ללמדני בינה" אם יתבקשו לעשות זאת. ז' מ' ניגש אלי ובזעם מאופק אמר: "הייתי סוטר לך, אך הפעם אני סולח לך, כי עקרונית אני מעריך את זריזותך ואת

הפעולה שבצעת, יחד עם זאת אני מיעץ לך לסלק ידך מהטפול בעליה, אלא אם כן הנך מוכן לעשות זאת בשרות ובמסגרת התאחדות התימנים". שיחה קצרה זו התנהלה קצת הרחק משני הצעירים שעמדו מן הצד וחכו כאמור לפקודה. בינתיים הגיע מנהל בית העולים ובראותו את שנינו עומדים בחוץ ומשוחחים "כידידים" הזמין אותנו להצטרף אליו לכוס קפה. מר ז' מ' שחרר את שני הצעירים המופתעים ובשיחה המשולשת כרתנו אני ומר ז' מ' מעין ברית שלום ללא מלים, שלא היתה כלל לרוחם של מנהיגים אחרים בהתאחדות. מאורעות יום אתמול בהולכת העולים בצעדה ישר מהרכבת "למשביר" ומשם במכונית משא למקום הקליטה, והמפגש בבית־העולים, שהיה עלול להיות אלים והסתיים כפי שהסתיים, נסכו בי הרגשת בטחון ונחישות החלטה להמשיך ולפעול ולא להירתע אף מאיומים – אם יהיו כאלה בעתיד.

כשספרתי לישראל ישעיהו ולחיים רוקח את הקורות אותי באותו בוקר בבית העולים צחקו ואמרו: "הנך בר־מזל שיצאת בשלום". חלפו ימים ושבועות אחדים ללא עליה, דבר שאפשר לי לבקר ולשהות במחיצת שלושת רכוזי העולים, במגדיאל, רמת־הדר וכפר־עטא, ושוב הגיעה קבוצת עולים מצנעא, והפעם הופנתה ישירות לבית העולים. "נציג ההתאחדות" לא הופיע, וכנראה היה מרוצה מהעובדה על שנמצא שוטה אחר המוכן לשאת טרחם ומשאם של העולים. יותר מאוחר נודעה לי הסיבה האמיתית לאי הופעתם של אותם שני אנשים ממרכז התאחדות התימנים שטיפלו בקליטת העולים. שניהם נמנו בין מצדדי חתימת ההסכם עם ההסתדרות וקיוו למצוא במסגרת ההסכם, לכשיושג, את מקומם ואת פרנסתם ועל כן נזהרו שלא להחריף את היחסים בתקופת המשא־ומתן.

מצבה הכספי של ההתאחדות היה בכי רע, והמשכורות הזעומות שולמו טפין־טפין. יו"ר ההתאחדות, זכריה גלוסקא ז"ל, שכיתת רגליו בארצות השונות כדי לקבל סיוע כספי לבני עדתו, לא הצליח מעולם לגייס ולהבטיח תרומות קבועות ובסכומים שיאפשרו פעולה סדירה של ההתא־חדות, שלא לדבר על עזרה רבתי לנזקקים בתימן ובעדן. טבעי הדבר, שמנהיגי ההסתדרות עשו כל אשר ביכולתם כדי לטרפד את המגבית המיוחדת ואת הפעולות של יו"ר ההתאחדות, שבעבר הרחוק נמנה, כאמור (כפי שהוא מעיד על עצמו בספרו) בין חבריה ומיסדיה הראשונים.

מלחמתה של ההסתדרות ביו"ר ההתאחדות נבעה בעיקר מכך, שעם פרישתו עבר אל מחנה היריבים של תנועת העבודה. במקביל למלחמתה של ההסתדרות ב"התאחדות", קוימו כל הזמן מגעים במטרה להחזיר אותה ואת צבור התימנים אל חיק ההסתדרות. "ידידיה" של ההתאחדות

מחוגי הימין ומהמפלגות הדתיות, לא היו נדיבים עד כדי מתן אפשרות קיום פעולה סדירה של ההתאחדות, ומציאות זו הביאה בסופו של הדבר לידי חתימת הסכם עם ההסתדרות.

צבור התימנים בארץ־ישראל, שהספיק ברובו להכות שרשים, ופרנסתו היתה מצויה, פחות או יותר, יכול היה על ידי תשלום מס קטן וקבוע לאפשר להתאחדות לשאת בעול הכלל, תחת זאת הביא את ההתאחדות עד משבר ואזלת־יד, דבר שבא זה עתה לבטוי, כאשר יריבתה – ההסתדרות – באה לדחוק את רגלה מהטפול בקליטת העולים, שבלעדיו לא היה להתאחדות זכות קיום.

עליה המונית

תיארתי קודם את ההתרחשויות בארץ־ישראל ובתימן שיצרו אי־שקט והתעוררות מחודשת בתימן לעליה. ואכן כבר בחדשים אוגוסט־ספטמבר שנת 1943, החלו להגיע ידיעות מעדן על גלים גדולים של יהודים היור־דים מתימן לעדן. הסוכנות היהודית היתה מוכנה להקציב מכסת רשיונות גדולה מהרגיל ולהעלות את היהודים, אך היתה שאלה – לאן? תעסוקה (בעיקר בחקלאות) היתה מצויה פחות או יותר, אך לא כן מקומות קליטה, היינו דיור. פה ושם עמדו לרשות הסוכנות כמה בתים כתחנת מעבר לעולים, אך זה היה קומץ שאינו יכול לפתור בעיית דיור למאות ואלפים. איש מכל אלה שעסקו בעליה לא יכול היה לקבוע מה יהיו ממדי העליה, אולם דבר אחד היה מעל לכל ספק, כי יהודי תימן יתחילו לצעוד לעיר עדן ומספרם יסתכם באלפים, אם רק יוקצבו מכסות רשיונות עליה מתאימות.

מלחמת העולם נמשכת ושערי היציאה של היהודים באירופה סגורים. באותה עת הירפה האימאם מלך תימן את ההסגר ואיסור יציאת היהודים, ויש הסבורים, כי עשה זאת עקב הבצורת, הרעב והמחלות שפקדו את תימן בשנה ההיא. תוך עיון בתיקים בארכיב הציוני בירושלים בנושא תימן, נתקלתי בשני מכתבים מאותה תקופה ובהם שני הספורים הבאים:

1) קבוצת צעירים שניסתה לעזוב את העיר צנעא, נעצרה על ידי ''השוויש'' הממונה על שכונת היהודים. לאחר שעצר אותם פנה לאימאם וביקש הוראות איך לנהוג בצעירים אלה. משלא קבל תשובה, פנה שוב ורק בשלישית נענה על־ידי האימאם לאמור: ''הנח לנערים וחדל להטרידני''.

2) קבוצת אנשים שפנתה לאימאם בבקשה להרשות להם לצאת את תימן קבלו תשובה בת שתי מלים: ''לא־מאנע'' לאמור: אין מניעה.

כשנודע תוכן תשובת האימאם לכמה מנכבדי המוסלמים הקנאים, החליטו לפנות בשאלה לאימאם, מדוע הירשה ליהודים לנסוע לארץ־הקודש להלחם במוסלמים". ותשובתו היתה: "קיים רעב והיהודים רעבים והם בחסותנו. אהיה מוכן לשקול החלטתי שנית, אם תתחייבו לכלכל אותם עד שיוטב". (ולזאת הם כנראה לא היו מוכנים).

תשובתו של האימאם, המתירה למעשה ליהודים לצאת את תימן, ושניתנה סמוך לחג הפסח תש"ג (1943) יצרה אוירת יציאת מצרים, שנבלמה, במידת מה, רק לאחר שנסגר מחנה "מצעביין" בראשית שנת 1945 ועם נצחון בנות הברית וסיום המלחמה.

במחצית השניה של שנת 1945 נפסקה העליה מתימן לחלוטין, כאשר ממשלת המנדט והסוכנות היהודית, הפנו מעתה את כל מכסות הסרטי־פיקטים לשרידי השואה במחנות באירופה ובקפריסין.

נוכח העליה הגדולה הצפויה מתימן, כינס מרכז העליה את מזכירי מועצות הפועלים במושבות השונות, כדי לברר אפשרות קליטתם של הבאים. באותו כנס, בו השתתפו גם אנשי משרד העבודה של הסוכנות היהודית, שהיה אחראי למעשה לתעסוקה ולשכון, נקבעה רשימת הישובים הבאים בחשבון לקליטת העליה. לפי סדר מסויים נקבעו 22 מושבות מכרכור ועד גן יבנה. הפעם נפקד גם איזור הצפון הריק מתימנים וקרית־שמואל במפרץ עתידה לקלוט מספר רב של עולים מתימן אשר יועסקו במפעלים שבסביבה.

באין מבנים למגורים, נרכשו על־ידי הסוכנות אוהלים משומשים ומטולאים, שיצאו משמוש הצבא הבריטי ובהדרגה צצו מחנות אוהלים, ששמשו מחנות מעבר לעולי תימן. באותם מחנות הוקמו בתי־שמוש יבשים, הותקנו ברזי מים במרכז המחנה עם שוקת פח לרחיצת כלים, כביסה וכדומה. יותר מאוחר הוקמו פחונים לפינות בשול ורק לאחר מאבק וסבל רב נעשו גם סדורים לטפול בתינוקות בתוך אותם מחנות אוהלים.

משנודע דבר בואה הקרוב של קבוצת עולים גדולה שתמנה כ־800 נפש, פנתה הסוכנות אל ממשלת המנדט וביקשה לאפשר לה להשתמש בחלק מהמחנה הצבאי בעתלית ששימש בתקופת המלחמה כמחנה רכוז ומעצר גם למעפילים. היענותה של הממשלה לבקשת הסוכנות היהודית נבעה כנראה, גם מהעובדה שבתימן ובעדן, פרצו מחלות מדבקות וחששה מפזורם של העולים ללא בדיקות רפואיות וגלוי מקרים העלולים לסכן את בריאות הצבור.

במחנה עתלית בנויים היו צריפי ענק המיועדים למגורי החיילים. כמו כן היו קיימים מתקנים שונים, החל ממטבח ענק וחדר אוכל,

מרפאות, חדרי בידוד לחולים במחלות מדבקות, מועדונים, מקלחות חמות וקרות, שרותים סניטריים די מודרניים, ועד למתקנים לחטוי בגדים, מבנים למשרדים, וכלה בחדרי מעצר.

חדרי המגורים המצויידים במיטות עץ היו מסוגלים לקלוט עד 1500 נפש. המחנה ששימש, כאמור, גם כמחנה מעצר היה מוקף גדר תיל ומתקני תאורה חזקים למניעת בריחה. שומרים הוצבו 24 שעות ביממה, כך שהיציאה והכניסה למחנה ניתנה רק על פי רשיונות. על המחנה היה ממונה מטעם ממשלת המנדט יהודי קשוח (כך הוא נראה כלפי חוץ), ששמר בקפדנות על מילוי התקנות וההוראות. לרשותו מספר שוטרים בריטים ויהודים וכן כמה שוטרים ערבים שפקדו על האסירים הערבים, שהובאו מדי בוקר לנקות את המחנה ולטפל בצמחיה.

על אף שמדובר היה בעולים ליגאליים, הקפידו השומרים לספור את היוצאים והנכנסים לבל חלילה, יעדר מישהו, וזאת כאמור רק על פי רשיונות. להקפדה זו היו גם תוצאות חיוביות, מאחר ושבוע ימים בלבד רשאים היינו להחזיק את הטרנספורט במחנה ותוך פרק זמן קצר זה לבצע את כל הפעולות הרפואיות, הרישום והמיון למקומות הקליטה, מתן הלבשה ועוד. בקורת היוצאים והנכנסים מנעה גם בקורי קרובים בהמוני־הם, וביחוד הגבלת בקורים של פעילי ותועמלני המפלגות השונות לרבות פעילי "התאחדות התימנים". קבוצת עולים ראשונה שמנתה 800 נפש וקבוצות נוספות במספרים דומים, שעמדו להגיע אחת אחרי רעותה במרווחי זמן מסויימים, היוו גורם לעירנות ולפעילות המפלגות השונות, כאשר כל אחת התאמצה להכניסם תחת כנפיה.

על אף הפקוח וההגבלות השיגו כמה מפעילי המפלגות רשיונות כניסה למחנה, אם כנציגי מפלגות רשמיים ואם במסווה של קרובים והצליחו לזרוע מבוכה בקרב המוני העולים, שעד כה לא שמעו ולא ידעו על המפלגות בארץ־ישראל ומלחמותיהם. נציגי ותועמלני ההסתדרות דברו על האחוה והשויון,, על העזרה הרפואית של קופת־חולים, על תעסוקה ועוד, ואילו אנשי הדת הטילו עליהם אימה על סכנת "השמד" הצפויה להם בארץ־ישראל, אליה נכספה נפשם, אם חלילה, ירשמו להסתדרות העובדים הכללית, שכל כולה - "חולין שבחולין".

נציגי התאחדות התימנים דברו על קיפוחם של התימנים בארץ־ישראל, על הצורך בשמירת המסורת של יהודי תימן, על מבטאם הצח וכדומה, שרק התאחדות תימנים חזקה, תיטיב לשמרם מכל משמר ולהשיג זכויותיהם של העולים התימנים.

כל הצדדים נסו למצוא בין קבוצות העולים, מנהיגים אמיתיים או מדומים וכן ראשי חמולות כדי לרתום אותם לעגלתם, ובעזרתם קבוצות

עולים הנתונים או העשויים להיות נתונים להשפעתם.

העולים, שזה עתה באו לארץ־ישראל הנכספת, נדהמים למשמע אזניהם – נתקפים בהלה ומחפשים עצה ותושיה אצל קרוביהם ומכריהם. בתנאים כאלה ודומיהם הוטל עלינו – המטפלים בקבלתם, מיונם ופזורם למקומות הקליטה, למצוא מוצא מן הסבך אליו הוטלו העולים על־ידי התועמלנים, מבלי להתחשב בהשתייכותם הארגונית.

מדי יום, עם סיום תפילת מעריב וארוחת ערב, התקיימו ערבי הסברה, כשהדגש הושם על הקניית מושגי החופש והדמוקרטיה בארץ־ישראל, שפירושם כי כל אדם יכול וזכאי לחיות על פי אמונתו והכרתו. השתדלנו לא להעדיף בהסברתנו מפלגה אחת על פני חברתה, אך יחד עם זאת הדגשנו, כי פירוש המלים ״ההסתדרות הכללית״, שהיא כוללת כל מיני אנשים חפשיים ודתיים כאחד, שהתארגנותם באה להבטיח תנאי עבודה ושכר הוגנים, טיפול רפואי ועוד. וכדי להוציא חששות מליבם הכרזנו, וחזרנו והכרזנו, כי במחנה לא תיעשה כל פעולת רישום למפלגה או ארגון כל שהוא, וכי את זאת יעשו במקום קליטתם לאחר שיתיעצו עם קרוביהם.

הרצאות אלה על ״הדמוקרטיה״ בארץ־ישראל בצד ההסבר על הדברים הקונקרטיים העומדים בפניהם בצעדיהם הראשונים, היו מביאים להרגעה ומאפשרים לצוות העובדים לבצע את המשימות הרבות שהוטלו עליהם, אותם יש לבצע, כאמור, תוך שבוע ימים.

פורמלית, הועסקתי באותו פרק זמן (יולי 1943–מרס 1944) על ידי מרכז העליה של ההסתדרות, אך מימון משכורתנו נעשה על ידי הקצבות מהסוכנות היהודית, שהיתה חסרה עדיין צוות עובדים משלה העוסק בקליטת עולים, ופעלה, איפוא, באמצעות מרכזי העליה של ההסתדרות הכללית והפועל המזרחי, וכן באמצעות התאחדויות עולים.

מחלקת העליה של הסוכנות עסקה בימים ההם בניהול המו״מ עם ממשלת המנדט בדבר גובה המכסות לרשיונות עליה, בהחזקת המשרדים הארצי־ישראלים בגולה, בארגון הסעות העולים ארצה וכדומה, כך שהטפול הישיר בקליטת העולים בארץ נעשה, כאמור, על ידי מרכזי העליה של ההסתדרות והפועל המזרחי וגם על ידי גופים עדתיים כהתאחדות התימנים. מימון הפעולות של הקליטה וכן מתן סדור ראשון לעולים באו ממקורות הסוכנות היהודית.

התגברות זרם העליה מתימן, בעיצומה של מלחמת העולם השניה, והתחזיות לעליה מוגברת גם מארצות אחרות (בעיקר שרידי המחנות) הניעו את הסוכנות היהודית להגיע להסדר עם מרכזי העליה הנ״ל לפיו, מרכז העליה של ההסתדרות יגייס 3 עובדים כשהממן הוא הסוכנות

ועובד רביעי יגוייס על ידי מרכז העליה של הפועל המזרחי. בהתאם להסדר זה, נתמנו לתפקידי הטפול בקליטת העולים ארבעת האנשים הבאים:

1) קלמן לוין ז"ל (ההסתדרות), כמטפל בעולי אירופה.
2) יוסף וינר ז"ל (הפועל המזרחי) כמטפל בעולי אירופה.
3) חיים צדוק יב"ל (ההסתדרות) כמטפל בעולי תימן.
4) שבתאי דינר יב"ל (ההסתדרות) כמטפל בעולי תורכיה וארצות המזרח.

הסדר זה נמשך תשעה חדשים בלבד, כי במרץ 1944 עתידה הסוכנות היהודית להקים במסגרתה מדור מיוחד לטפול בקליטת העולים וארבעת האנשים הנזכרים יהוו את היסוד לאותו מדור לטפול בעולה אשר עם התרחבות העליה הפך לאגף, ועם הקמת המדינה, למחלקה המרכזית לקליטת עליה, שמספר עובדיה הגיע בתקופת השיא של המחנות והמעברות ליותר מארבעת אלפים מטפלים ועובדים בקליטת העליה. את האגף, ויותר מאוחר את המחלקה הגדולה והמסועפת ניהל האיש הדגול גיורא יוספטל, ז"ל.

ניתוקם של ארבעת המיסדים הנ"ל ממרכז העליה של ההסתדרות הכללית והסתדרות הפועל המזרחי, הסיר מעליהם את התו הצר – ההסתדרותי והמפלגתי, ואיפשר לכל אחד מאתנו לפעול ולהופיע כנציגי הסוכנות היהודית המטפלת בכלל ישראל. לא קל היה לפקידי מחלקת העליה הותיקים להסתגל לעובדת הקמת מדור מיוחד במסגרת הסוכנות היהודית לטפול בקליטת העולים. עד כה היו רגילים להתעסק עם שתדלנים מפלגתיים ועם נציגי התאחדויות עולים וארגונים שונים. הקמת גוף נפרד המנטרל אותם מנושא הקליטה, יגרום להרבה אי־הבנות ותעבור תקופה מסוימת עד שיסתגלו לכך, וזאת הודות לאליהו דובקין ז"ל שעמד בזמנו בראש מחלקת העליה יחד עם חיים שפירא ז"ל (שר הפנים לשעבר).

באחת הפגישות הראשונות שנועדה ליסוד "המדור לטפול בעולה" נתבקש דובקין להגדיר את תפקיד המדור החדש, ותשובתו היתה: "אתם גם באי־כח הסוכנות וגם באי־כח העולה. תפקידכם ללחום למענו של העולה כשהוא צודק, ולסרב לו כשאיננו צודק". הגדרה קצרה וקולעת זו תשמש נר לרגלם של המטפלים ועל פיה אכן השתדלנו לפעול.

לקראת קבלת קבוצת העולים הראשונה מתימן שעתידה להגיע למחנה עתלית, צריך היה:

א) לגייס צוות רופאים ואחיות, הן לבצוע הבדיקות הכלליות, והן לטפול רפואי שוטף כל עת הימצאם של העולים במחנה.

ד"ר גרושקה ז"ל שטפל בתקופה ההיא בכל עניני הטפול הרפואי, הן במחנות העולים בארץ והן ברכוזי העולים בחו"ל, גייס מחיפה רופא

ראשי וצוות של אחיות מוסמכות ומעשיות.

ב) על מר דוסטרובסקי ז"ל, מנהל מחלקת העליה בחיפה, הוטל לגייס עובדים לנהול המטבח והשרותים השונים במחנה עתלית ואילו עלי הוטל לגייס עובדים מתאימים מיוצאי תימן לפעולות הסברה, רשום ומיון העולים, וכן ארגון היציאה מהמחנה ופזורם למקומות הקליטה השונים. כן צריך הייתי לגייס עובדות תימניות שיסייעו בידי האחיות והרופא שאינם יודעים את שפת העולים. משהתעוררה השאלה, מה אוכלים התימנים? צריך היה למצוא טבח או טבחית מיוצאי תימן כדי לעזור וליעץ למנהלת המטבח מה לבשל ואיך לבשל, ובאיזה תבלינים להשתמש וכדומה. הצוותים גויסו, והיינו מוכנים איפוא, לקבל את קבוצת העולים הראשונה.

הרכבת מקנטרה הגיעה דרך מצרים ישר לעתלית. העולים הורדו ובהדרכתנו צעדו ברגל אל המחנה כשהם נושאים מי את תינוקו ומי את צרורותיו המעטים, או את הנרגילה.

מיד עם הגיעם אל המחנה הופנו הגברים והנשים אל שני בתי המרחץ והוכנסו אל מתקני חיטוי ענקיים (אחד לנשים ואחד לגברים). משהיו מסיימים את הרחיצה היו מכניסים אותם לאולם בו נמצא המתקן כדי לאתר את בגדיהם המלוכלכים, שזה עתה עברו חיטוי וללבשם בחזרה. קטטות, צעקות ומהומות פרצו בעיקר בקרב הנשים בעת איתור הבגדים, דבר שחייב אותנו בשיירות הבאות לנסות להקטין את המהומה על־ידי הכנסת קבוצות קטנות יותר אל אולם הרחצה. הסדר זה אכן, הקטין את המהומה אך אילץ את העולים העייפים להמתין בתור שעה ארוכה, עד שאחרון המתרחצים הועבר לצריפי המגורים.

תקרית חמורה ראשונה, שבקושי הצלחתי להתגבר עליה, אירעה כאשר הרופא הראשי נכנס אל אולם הרחצה של הנשים, ביחד עם כמה מהאחיות, כדי לבדוק את הנשים הערומות אם לקו בגרדת, פצעי עור וכדומה. הנשים, שמעולם לא התפשטו בפני גבר כל שהוא, הרימו קול זעקה ונסו בבהלה אל פנות האולם שם נצמדו אישה אל רעותה כשגבן מופנה אל הרופא ומנסות לכסות בידיהן את מערומיהן. הד"ר לא מיהר לצאת למראה האימה שתקפה את הנשים וביקש מאחד המטפלים להכנס ולהסביר לנשים כי המדובר בבדיקה רפואית וכו'. סרבנו להכנס כבקשתו של הד"ר ודרשנו ממנו לצאת מיד ולמסור את הבדיקה לאחיות. סוף־סוף הואיל לצאת וצריך היה ללמד אותו פרק בהלכות אורח חייהם של יהודים אלה. ספק אם הד"ר הבין אותנו אך לא היתה לו ברירה, ונאלץ לוותר ולהטיל את תפקיד ההסתכלות והבדיקה על האחיות, שבעזרת עובדות תימניות, שגויסו למטרה זו, רשמו את שמות אותן נשים וילדות שעל

גופן נראו סימני גרדת או פגעים אחרים. מאידך יכול היה הרופא להכנס אל הגברים ללא בעיות מיוחדות בלווי אחד העובדים שלנו לתרגום ורשום הנגועים.

במשך הזמן למד הרופא את המילה "אוכלוסי" (התפשטי). יחלפו ימים וויכוחים סוערים, עד שאותו רופא שזכה בינתיים לכנוי "ד"ר אוכלוסי" יסתגל למנטליות של היהודים האלה שהיו נתונים לטפולו הרפואי כל אותה תקופה שתחילתה אוגוסט 1943 וסופה מאי 1945.

לזכותו יאמר שהוא היה רופא מסור ותוך זמן קצר למד להכיר את האנשים ואת המנטליות שלהם. יחד עם צוות עוזריו, עשו ימים ולילות כדי לאתר את החולים, להפרידם מן הבריאים ולהגיש את העזרה והטפול הרפואי הדרוש. כמו כן לארגן ולבצע את הבדיקה הכללית, את השיקוף שבוצע בחיפה, אשפוז חולים במוסדות רפואיים מחוץ למחנה, רישום ודווח למקומות הקליטה לגבי כל אותם עולים חולים ונגועים שחייבו המשך הטיפול הרפואי.

פעולה חשובה שבוצעה באותם ימים מעטים של שהות העולים במחנה, היתה פעולת ההדרכה. בעזרת אותם עובדים ועובדות יוצאי תימן, התק־יימו ערבי הסברה בנושא היגיינה, טיפול בתינוקות וכו'. זוכר אני מקרה של אשה ממשפחת דוכן, שהיתה בחודש השמיני להריונה. משסיפר הבעל לרופא, כי זה הריונה השמיני של אשתו וכי שבעת הילדים הקודמים היו נפטרים תוך חודשיים לאחר לידתם, הופנתה האשה לבדיקה רפואית יסודית. הממצאים העלו כי יניקת חלב האם גורמת למות התינוקות. בסבלנות רבה הסביר הרופא, באמצעותנו, למשפחה את הסיבות למות התינוקות, והזהירם מפני הנקת היצור החדש אם ברצונם כי יחיה. לקראת סדורם בכרכור, צויידו במכתב אל המרפאה במקום והמשפחה שגילתה הבנה וקבלה את ההסבר ברצינות, זכתה למספר נכבד של ילדים שבאו בזה אחר זה, הודות לאותו טפול והתעניינות של ד"ר מ.

חולי־העיניים, פצועי העור וכדומה, קיבלו טיפול במחנה. ואילו שיקוף ריאות לכל המבוגרים בוצע, כאמור, בחיפה ועלינו היה לשלחם בקבוצות (גברים לחוד ונשים לחוד) בלוויית מדריכים ומדריכות. בעיות מיוחדות היו מתעוררות כאשר הנשים, שאינן לובשות חזיות, היו צריכות לפשוט את שמלותיהן. בקשנו את מכון השיקוף להעמיד אחיות בעת שיקוף הנשים ונענינו. משהיה מתגלה חולה בשחפת (והיו כמה כאלה) היו מפרידים מיד את החולה מהמשפחה ולמטרה זו הוקצו כמה חדרי בידוד במחנה עד לסיום הבדיקות ובמידת הצורך עד לאשפוזם בבתי־חולים מחוץ למחנה. כל קבוצת עולים שעברה את הבדיקות הרפואיות וסיימה את השיקוף, נקראה לקבל הלבשה. לרשותנו עמדו באותם ימים ארגזי

הלבשה רבים שנשלחו על ידי ארגוני נשים באמריקה. הצרה היתה, שהתלבושת ברובה כללה שמלות משי ושמלות נשף דקות וארוכות או עם מחשופים וללא שרוולים, כך שקשה מאוד היה להתאים אותן שמלות לעולות שלנו שהיו זקוקות לשמלות פשוטות, לשמוש יום־יומי. היו גם בגדי ילדים והעובדות עשו כמיטב יכולתן כדי למיין ולהתאים.

עם כל הרצון הטוב של תורמי הבגדים, ומאמץ העובדים והעובדות במבצע "מלביש ערומים" זה, היו התוצאות מאכזבות. חלק הנשים והגברים שהבגדים שקבלו לא נראו להם, באו וזרקו אותם חזרה תוך כעס וטרוניה על קפוחם. במצב זה, כאשר החורף הלך והתקרב ולעולים אין בגדים להחלפה, החל מר"מ עם הנהלת מחלקת העליה והגזברות של הסוכנות להקציב סכומי כסף להלבשה סטנדרטית באמצעות "המשביר". רק משאושר תקציב ונקבע סטנדרט אחיד של הלבשה, באה השאלה הזאת על פתרונה.

להלן פרטי ההלבשה שנקבעו לגברים, נשים וילדים:

גברים – חליפת חאקי, נעליים, סודר ולבנים.
נשים – שמלה חרפית, נעליים ולבנים.
ילדים – חליפת חאקי, נעליים, סודר ולבנים.
ילדות – שמלה, נעליים, סודר ולבנים.

בעיה מיוחדת היתה תזונתם של הילדים והתינוקות הרכים. התגברנו ומצאנו פתרון לתפריט של המבוגרים, אך לא כן התינוקות. הוקם מטבח מיוחד לתינוקות, והאמהות היו אמורות להביא את התינוקות על מנת להאכיל אותם את הדיסות שהוכנו עבורם. ההיענות בתחילה היתה קטנה. תינוקות שחלו נתגלו או הובאו לטפול רפואי לעתים מאוחר מדי. הוקמו מעונות־יום וגם כאן היה למטפלות מאבק קשה עם האמהות שרגילות היו להניק את התינוק עד היותו בן שנתיים או עד שבא לעולם עוד אח או אחות (כשהאם הניקה, לעתים את שניהם). מאבק זה של המטפלות בהרגלי הטפול בתינוקות נמשך גם במחנות ובמשכנות העולים לאחר יציאתם ממחנה עתלית ויעברו שנים אחדות עד אשר יתרגלו לשיטות המודרניות של הטפול בתינוק ובילד הרך, דבר שיביא בעקבותיו הקטנת התמותה בקרב הילדים ושיפור במצב בריאותם.

להלן מובא קטע סיפורה של האחות רות לוי מגבעת־עמל בחדרה, על "תוויותיה במקצוע". הגב' לוי טפלה במעברה בחדרה, בה שוכנו עולים תימנים שהגיעו ארצה בשנת 1944. הקטע מתיחס למאבק על חיי תינוקת שנטתה למות ואשר הוריה (בעיקר האב) סרבו למסור אותה לטפול. האחות רות מספרת גם על המאבק בינה ובין תושבי המעברה לגבי המזון

המקולקל שספקו ההורים לתינוקות בשבת וכו' וכו'.

כיום, שלושים וחמש שנים לאחר אותו גל עליה גדול בשנים 5-1943, אליו מתייחסת האחות רות לוי, יהיה זה מן הראוי לציין, בהוקרה ובתודה, אותם הרופאים, האחים, האחיות והמטפלות, שהודות למסירותם הגדולה ועבודתם המאומצת במשך חדשים רבים, נצלו מאות נפשות (וביחוד תינוקות) ממות בטוח. ספורה של האחות רות מחדרה הינו אחד מעשרות ספורים דומים שיכלו להכתב על־ידי כל מי שנפל בחלקו באותם זמנים ללוות את יוצאי תימן, אם במדבריות עדן ב"מחנה מצעביין" ואם במחנות האהלים בארץ־ישראל בשנים 5-1944.

קטע מספורה של האחות רות לוי

"בוקר יום ראשון אחד הביאו לי את אחת התינוקות שלי, חולה אנושה לבית התינוקות. הילדה היתה בת 3 חודשים, הקיאה את כל אשר אכלה. היתה זאת יונקת, שביום ששי נמסרה לאם ומצבה טוב. לאחר שהכחישה זאת בתחילה, הודתה האם אחרי חקירות ארוכות שנתנה לילדה את הסמנה הידועה לשמצה אותה אסרתי בכל לשון של איסור. עם הרופא לא הצלחתי להתקשר, הילדה נעשתה טוכסידית ואני חששתי לחייה.

כל חמש דקות הגמענו אותה בטפטפת קצת תה ואותו לא הקיאה. אחר הצהרים, כאשר מסרנו את הילדים להוריהם, חששתי שילדה זאת לא תוציא את הלילה בידי האם. לכן הצעתי לה לבוא אתי הביתה. שם נוכל יחד לטפל בה. האם הסכימה והלכה להודיע לבעלה - אך מיד חזרה בלוויתו. הוא אמר: "לא אתן לך את הילדה". עניתי: "אז היא תמות. הוא: "אם כן, תמות לה. השם נתן, השם - - -".

פה פרצתי אל תוך דבריו: "השם לא נתן סמנה. את הסמנה אתם נתתם!" "טוב", אמר, "אנחנו נתנו סמנה. אבל את נתת לה סם". וזאת לאחר יום שלם שיגענו בטיפולה - אחרי שנה של עבודה קשה ואחראית בלי די.

אינני מצטיינת בסבלנות יתרה ולכן הנפתי את ידי וחלקתי לאיש הגמלוני סטירה מצלצלת. ערד היום אני רואה לנגד עיני את פניה המזו־עזעים של הגננת, אשר הציצה בדלת. את פני המבשלת אשר נזעקה מהמטבח - את שתי המטפלות שלי שכל אבריהן רחפו - - -

עכשיו ציפיתי לכך שיתנפל עלי. ומה עשה? הוא נטל את הילדה מזרועות אשתו - מסר אותה לידי ואמר אליה: בואי, אנחנו הולכים למשטרה".

עמדתי שם, הילדה בזרועותי ולא ידעתי מה לעשות. אך עתה אירע

משהו מהפכני: האישה לא הלכה אחרי בעלה. – – – אחרי אלף שנות שיעבוד של בנות מינה, עזבה אישה זו בחרץ את בעלה, נכנסה ואמרה: "אני הולכת אתך".

בעלה פרש למעברה, שכב במיטה ובכה. שכן שאל מה קרה, ולאחר ששמע את השתלשלות הדברים, הביע את דעתו: "רות היתה צריכה לסטור לך גם על הלחי השניה".

אך כל זה לא הועיל לי הרבה. כי אם תמות עכשיו הילדה החולה בביתי, יהיה גם אותו שכן מוכן להאמין מיד: רות האכילה אותה סם.

יצאנו לדרך. אחרי הלכה התימניה עם הילדה. שלחתי תפילה חרישית לעבר השמים – שבעלי לא יהיה בבית. אך לא, השמים לא נעתרו לי. ברגע שהשיירה הקטנה הגיעה, יצא בעלי מפתח הבית.

"מה זה?" דרש לדעת, "מה רוצה זו עם הילד" להסביר ולהכין אותו לאט לאט לא נותר לי זמן, לכן נאלצתי להעמיד אותו על המצב בבת אחת ולא לתת לו שהות להתנגד.

"אל תאמר דבר, היא מוכרחה להישאר אצלנו, אחרת תמות הילדה בודאי, ואנחנו נוכל אולי להציל אותה". הוא ראה את התרגשותי, לא אמר דבר ופנה – לאו דווקא בעליצות ללכת לדרכו אל המרפאה.

דבר ראשון הכנסתי את האם לאמבטיה ואם לדון לפי מראה האמבטיה, היתה זאת רחיצתה הראשונה בכל חייה. אחרי האוכל שכנעתי אותה ללכת לישון, כי רציתי להיפטר ממנה. בינתיים בא רופא הילדים והביע את דעתו שיש לילדה מעט מאד סיכויים לחיות, כי אז עדיין לא המציאו את האנטיביוטיקה. אך הילדה לא הקיאה את התה ומראיה הוטב קצת. אולם, באמצע הלילה, הקיאה את כל אשר שתתה. הפונטונלה היתה שקועה לגמרי ונראה היה שהילדה לא תוציא את הלילה. הערתי את בעלי, הוא ביקש מרופא הילדים לבוא והשניים עמלו עליה חצי לילה, הזינו אותה גלוקוזה דרך הסינוס – – – ובבוקר הילדה עוד חיה.

חזרנו למעברה. שם כמובן התפשטה השמועה כשריפה. כאשר ראו האנשים שהילדה חזרה, חולה אמנם, אך עודנה חיה – שקטו הרוחות. הטיפול במשך כל אותו יום, ואחרי הצהרים חזר אותו מחזה כביום הקודם. להשאיר את הילדה כאן – פירושו מותה הודאי..

האם וביתה באו אם כן שוב אתי. האב שכב בינתיים במיטה – הלילה לא היה קריטי כקודמו, אך הסיכויים לחייה היו עדיין קלושים.

בבוקר – חזרה למעברה. הרופא ראה את הילדה יום יום ולא נתן מקום לתקווה רבה. במשך היום הטיפול הרגיל תה בטפי. אחר הצהרים – האם וביתה באים אלי. – האב ממשיך לשכב במיטה.

זה היה כבר הלילה השלישי. והלילה יכולתי להעיר את האם לשאוב

מעט חלב משדה ולהאכיל בו את הילדה בטפי. הנס ארע – הילדה לא הקיאה. היא עברה בשלום את הלילה. היא עברה בשלום את המחלה. היום היא אשה צעירה, ובעצמה אם לילדים.

אפשר היה להניח שאנשים אלה למדו מהנסיון. אך לאו עזבתי כבר את עבודתי במעברה ונשלחתי על ידי הג'וינט לקפריסין כדי לקבל לידי את ילדי הפליטים מאירופה. חזרתי עייפה ורצוצה מעומס העבודה. הייתי רק חצי שעה בבית ומשאלתי היחידה לשכב לישון ל-24 שעות ונשמעה דפיקה בדלת. בחוץ עמד התימני הגמלוני שלי ואמר: "רות, יש לי בן והוא חולה מאד. בואי, הצילי אותו" סרבתי. "יש לכם עכשיו אחות אחרת. פנה אליה" והוא: "רות, תני לי סטירה, אבל בואיו" חשבתי שלא שמעתי היטב. אינני מאמינה שהבין מדוע איבדתי אז את השליטה על עצמי. למרבה הצער מת הפעוט. לא תמיד קורים נסים."

רות לוי

שבעת ימי הטפול (או – שבעת ימי המשתה והארוח, כדבריהם) מתקרבים לקיצם. העולים עברו כבר את הבדיקות הרפואיות, את שיקוף הריאות והטיפול בעיניים, חבישת ורפוי פצעים וכדומה. הם גם צוידו בהלבשה סטנדרטית מינימלית, ולקראת עזיבתם את המחנה יקבלו גם דמי סדור ראשון לפי שלוש וחצי לירות לראש המשפחה, סכום דומה לאשה, שלוש לירות לילד הראשון ושתי לירות לכל ילד נוסף. אלה יהיו הסכומים בהם תצטרך המשפחה להתקיים עד שראש המשפחה האמור לצאת לעבודה, יקבל שכר עבודתו הראשון ויביא טרף לפיהם. אך הדבר לא היה פשוט. יהודי תימן לא היו רחוקים מהטפה המרה, לפחות בשבתות עתה, משזכו להיגאל ולעלות לארץ־ישראל ומשקבלו לידיהם סכומי כסף, קיימת הסכנה כי בהגיעם למקום הקליטה ובראותם בחנות המכולת ובצרכניה עשרות בקבוקים מוצבים כשורת חיילים על המדפים לפניהם, לא יוכלו כולם להתגבר על יצר השתיה, והכסף שניתן לסדור ראשון, יוצא תוך פרק זמן קצר, כך שהמשפחה עלולה להשאר ללא אמצעי קיום.

כדי לקדם את פני הרעה הזאת, היינו מכנסים אותם בערב שהותם האחרון במחנה למעין מסיבת פרידה ומנצלים את ההזדמנות כדי להסביר להם ולהזהירם מפני התמכרות לטיפה המרה ובזבוז הסדור הראשון המיועד למצרכי מזון בלבד, עד לסדורם וקליטתם בעבודה. לפי התוצאות וההתרחשויות בימי קליטתם הראשונים במחנות האהלים, ניתן היה להיווכח שלא כולם נשמעו לעצה ולאזהרה, אם כי היו אלה מעטים יוצאי דופן שלא עמדו בפני הפתוי. אחד התפקידים של המדריכים שהוצבו בכל מחנה אוהלים היה, להתמודד עם בעית השתיה ומניעת שליחת ילדות

קטנות לעבודה במשק בית, והפנייתן לבתי־ספר.

המדריכים נבחרו מבין יוצאי תימן הותיקים, והבחירה לא תמיד היתה קלה. עלינו היה למצוא מדריכים כאלה המסוגלים, באורח חייהם הם לשמש דוגמה ומופת לעולים שבהדרכתם. משגילינו כי בתו בת ה־13 של מדריך מסויים היתה מועסקת במשק־בית ולא סיימה בית־ספר עממי והוא עצמו נהג להשתתף במסיבות שתיה עם העולים, וותרנו על "שרותו".

בעת מיון העולים לקראת שליחתם למקומות הקליטה היו מתעוררות כל מיני בעיות חברתיות. יש עירוניים וכפריים, והפער ביניהם גדול. יש בעיות אחוד משפחות. יש אלמנים ואלמנות מטופלות בילדים רכים, ולא ניתן לשלוח אותם למושבות עם קרוביהם, כי לא יוכלו להיקלט בעבודה חקלאית. אך האחות, האח, הבן או הבת, מסרבים להפרד, ויש להסביר ולשכנע ולא תמיד מצליחים. מאחר וכאמור, היה עלינו לבצע את כל המלאכה המסועפת תוך שבעה ימים בלבד מיום רדת קבוצת העולים מהרכבת ועד הגעתם למקום קליטתם החדש, היה עלינו לפתור בעיות רבות תוך כדי הטפול בהם באותם מחנות אוהלים בישובים השונים.

קליטת יתומים ונוער

דרך רבת תלאות, יסורים, פחד ורדיפות עברו אותם ילדים שהתייתמו אם מאב או אם, או משניהם כאחד. היסורים מתחילים עם מות האב המשמש כלפי החוק המוסלמי פטרונו של הילד ואשר עם מותו של האב "עוברת האחריות" לקיומו וחנוכו של היתום לחברה או לשלטונות המוסלמים "החייבים" על פי תורתם להכניס את היתומים תחת כנפי האיסלאם. במצווה זו היו המוסלמים כה דבקים, עד שהיו מוכנים לאסור ראשי קהילות ולעניותם עד מות על שיתומים הוברחו מהעיר או מהכפר מיד עם מות האב. לעתים עכבו ראשי הקהילה את הפרסום על מות האב וקבורתו עד לאחר צאת הילדים - אם לעיר הבירה צנעא שם הוסתרו אצל משפחות יהודיות, שהיו מוכנות לסכן את עצמן, או בכוון אל העיר עדן, שם יתגלגלו עד אשר יזכו לעלות לישראל. גל העליה בשנים 1943-5 הביא בכנפיו מאות יתומים מוחלטים ויתומים למחצה. עלית הנוער היתה ערוכה פחות או יותר לקליטת היתומים בגיל מסויים מאב ואם במוסדו־תיה, אך לא יתומים למחצה. אלה יצטרכו לצאת בינתיים ממחנה עתלית אל מקום הקליטה הארעי או אל בית העולים ורק לאחר מר"מ ממושך, בדיקות וכדומה, תקלוט עלית הנוער גם יתומים למחצה. מאחר ומדובר היה בעליה של יהודים דתיים ושומרי מסורת, מצומצם היה עוד יותר

מספר מקומות הקליטה של עלית הנוער לילדים מבתים דתיים. מצב זה של חוסר מקומות קליטה דתיים למהדרים הביא גם לפעולות חורגות, כגון הוצאת ילדים מעתלית על ידי "חוגים דתיים" קיצוניים שהסבירו לילדים את סכנות "השמד" הצפויות להם במסגרת עלית הנוער וכו'. ניתן לומר כי "מעז יצא מתוק" והפעולות הפרטיזניות של חוגים קיצוניים אלה הניעו את מחלקת עלית הנוער להתאמץ לפתור את הבעיה במסגרתה. היא אף ניצלה פעולה פרטיזנית אחת של הרב י. צוויג מכפר גנים שעל יד פתח־תקוה, כאשר הגיעה אתו להסכם ונטלה את פעולתו תחת חסותה, פיקוחה וסיועה הכספי, וכמו כן הדרכתה, וכך נפתרה בעיתם של עשרות יתומים נוספים. במקביל למאבק עם עלית הנוער להרחבת המסגרת לקליטת היתומים, היה עלינו להיאבק בתופעה מכאיבה עם קרוביהן של היתומות בגילים 15–12, אשר "דאגו" כביכול פן תצאנה לתרבות רעה במסגרת עלית הנוער, כאשר כוונתם האמיתית היתה לשלוח את הילדות לעבודה במשק בית שם תקבלנה תמורה כספית. בתופעה זו נאבקו המטפלים בקליטה מטעם הסוכנות היהודית, בסיוע עובדות הסעד, מדריכות וכדומה.

סייעו לנו במידת מה גם חלק ניכר של הילדות עצמן, שסרבו להינתק מחברותיהן במוסדות עלית הנוער ומספסל הלמודים. הילדות, שעד עתה היו מנועות מלמודים כלשהם בתימן, חשו גאוה רבה ברגע שיכלו להידמות בידיעותיהן לילדים. נסינו גם להסביר לקרובים "הדואגים" לגורל הילדות את העוול שהם עלולים לגרום לילדה שזכתה זה עתה להיקלט במסגרת עלית הנוער, שם מצאה בית הדואג לכלכלתה, חינוכה והשכלתה. מאמצי ההסברה והשכנוע הקטינו עד למינימום את נשירת הבנות, שתוך זמן קצר הפכו מילדות מפוחדות, ביישניות ואנאלפבתיות, לילדות זקופות קומה, חפשיות ומשכילות כיתר בנות ישראל.

הנס בייט ז"ל, שניהל את עלית הנוער לאחר מות הגב' הנרייטה סולד ז"ל, שהיתה פטרונית עלית הנוער, פונה אלינו במכתבו המובא להלן מיום 13.5.1945 בדבר קיום פגישה עם העובדת הסוציאלית לדיון בנושא הוצאת בנות ממסגרת עלית הנוער על ידי הקרובים:

י"א בסיון תש"ה
23.5.1945

אל: מר חיים צדוק, לשכת העליה, ת"א
מאת: הלשכה לעלית ילדים ונוער, ירושלים.

לפני ימים מספר הופיע בלשכתנו הא' ז' נ' מתל־אביב וביקש להוציא את אחותו ממאיר שפיה.

הואיל ובזמן האחרון רבו מאוד הבקשות מסוג זה, ביחס לנערות

מתימן שב"מאיר שפיה" והנסיון הוכיח שאינו לטובתן, מבקשים אנו לקבוע פגישה בינך לבין הגב' חוה כהן, העובדת הסוציאלית שלנו, כדי לשוחח על שאלה זו בפרטות.

(-) הנס בייט

ואכן, בעקבות הפגישה שהתקיימה בנדון ופגישות נוספות אחרות, נגשנו למבצע הסברה, שתוצאותיו היו, הקטנת נשירת הבנות ממסגרת עלית הנוער.

בניגוד לעליות הקודמות בהן היתה קיימת סלקציה קפדנית לגבי העולים מתימן, משופעת היתה העליה בשנים 45-1943 באלמנות ואלמנים מטופלים בילדים וכן יתומים ללא אב ואם שעברו את הגיל המאפשר את קליטתם במסגרת מוסדות עלית הנוער. באין מקומות קליטה מתאימים, העלה חיים רוקח את הרעיון ליצירת גרעינים של נערים שיקלטו בקבוצים. כן הועלתה הצעה לקלוט קבוצת נערות ללא הורים במשק הפועלות בעפולה. לישראל ישעיהו ולי היו ספקות בהצלחת הענין וביחוד לגבי הנערות, אך באין פתרון אחר, סוכם לנסות בשלוש הנקודות הבאות לקלוט קבוצות נערים: אלונים, גבע ועין־גב. כן סוכם לרכז קבוצת נערות ולשלוח אותן למשק הפועלות בעפולה. בפגישה עם מזכירי הנקודות הנ"ל, בקשנו להבטיח סדורים למתן אוכל כשר, מתן אפשרות להתפלל כרצונם וכן שהנערים יועסקו בששת החדשים הראשו־נים 4 שעות בלבד כאשר 4 שעות נוספות תוקדשנה ללמוד השפה העברית וללמודים כלליים אחרים. לאחר הפגישה עם מזכירי הקבוצים שהבטיחו לפעול בהתאם, ריכזנו את הנערים ונסינו כמיטב יכולתנו להסביר על רגל אחת עקרונות הקבוצה והקבוץ שם "אין מעבידים ואין כסף וכו' וכו'". נראה היה לנו בתחילה, כי הדברים על צדק ושוויון בחיי הקבוץ קסמו להם (אולי משום שבינתיים לא היתה להם ברירה אחרת ושמחו לפינה שתקלוט אותם).

קבוצה ראשונה נשלחה לאלונים, ואילו קבוצה שניה ושלישית נשלחו לגבע ולעין־גב. כן נשלחה קבוצה של 20 בנות למשק הפועלות בעפולה ואליהן צורפה המדריכה התימניה - מרים, ובתקוה שמזה יצא משהו. חיים רוקח, שראה בנסיון זה אתגר למרכז העליה ולהסתדרות כאחד, הקדיש זמן ומאמצים כולל בקורים ושיחות, עם הנערים במקומות קליטתם. לא אחת נלוויתי אליו בבקורים ובשיחות אלה היה נדמה לנו בימים הראשונים שהכל הולך למישרין. גם אנשי הקבוצים עשו מאמצים כנים כדי לקרב אחים רחוקים אלה ולהקל על קליטתם. הבעיות היו

רבות. תלונות המדריכים הלכו ותכפו. החלה נשירה כאשר נערים קמו והלכו מבלי לטרוח אפילו להודיע על כך למדריכיהם, ואילו אחרים נשלחו על ידי הקבוץ משום ש"עשו צרות". בכאב ובאין ברירה השלים גם חיים רוקח עם הנסיון שנכשל ובעובדה שאף אחד מבין עשרות הנערים לא נקלט בקבוץ. כאשר בא הגל הגדול של העליה, עם קום המדינה, וגולת תימן חוסלה במבצע "מרבד הקסמים", איש לא העיז יותר להציע לחזור שנית על הנסיון לקליטת צעירים מהעליה התימנית במסגרת הקבוצית. במידה וישנם כיום חברים תימנים בקבוצים, הרי הם הגיעו לשם לאחר הרבה שנות חיים בארץ, ולאחר שספגו את התורות החדשות של הסוציאליזם הארצי־ישראלי.

בנוסף לאי יכולתם של הנערים להסתגל לחיי החברה הקבוצית, פעלו וסייעו לנשירתם גורמים דתיים, שלא היה להם מה להציע לקליטתם של הנערים, אך ראו בהפנית ילדי עולים מתימן לקבוצים פעולת "שמד" ובדרכים שונות ניסו להשפיע עליהם לנטוש את הקבוץ. גם העובדה, כי הקבוצים דאגו לאוכל כשר לנערים וסדורים לתפילה, לא הועילו.

במבט לאחור, נראה לי, כי אותם קבוצים שנאותו בתחילה לקבל קבוצות נערים מתימן, נשמו לרווחה, משקמו אלה ופרחו להם. להלן שרידי מכתבים ופרסומים שנשתמרו בידי, והדנים באותן קבוצות נערים ונערות.

שערים (פועלי אגו"י) 28.6.1944

"ילדי עדות המזרח האנוסים"

"היינו במירון ושהינו שם עד אחר ל"ג בעומר. ביום ששי לפנות ערב, באה לשם קבוצת ילדים וילדות (32 במספר) בגילים 16–13 בלווית מדריך ובקשו להישאר עד למחרת ביום שבת בבוקר. הסברנו להם כי לא יתכן לצאת לדרך ביום שבת. הבטיחו להשאר במקום עד מוצאי שבת. בשיחה עם הילדים נתברר לנו, שהם נמצאים בעיר־גב, רובם מתימן ואחדים מטורקיה, כולם מבתים דתיים והגיעו לארץ מגודלי פיאות. בימים הראשונים בקשו אוכל כשר ונתנו להם, אך אחר כך בטלו את זה. בפסח מי שרצה מצות נתנו לו".

בהמשך, הם כותבים כי המדריך חש בהשפעת המספר על הילדים, ומיד כינס אותם והוציא אותם בדרך חזרה לצפת.

במכתב מיום 17.5.44, המופנה אלי נאמר: "עזריאל קהלני, אחד

מהעולים התימנים אשר היו אצלנו נמצא חולה בבי"ח מעברים במגדיאל. הוא פונה אלינו לשם עזרה. הננו מודיעים לך בזה, כי אין אנו רואים עצמנו קשורים יותר לעולים מאחר שהקבוצה כולה התפזרה ולא נותר ממנה איש. לכן עליך לטפל במקרה זה של עזריאל קהלני".

המדריכה מרים ממשק הפועלות בעפולה כותבת בין היתר במכתבה מיום 14.8.44 את הדברים הבאים: "לוותה אותי כל הימים אשר אני עובדת איתן המחשבה, שכאשר יבואו הקרובים הן תלכנה. ולצערי לא התבדיתי. אספר לך קצת על חוויותי, בעבודה זו. העבודה קשה מאוד, מחייבת סבלנות בלי גבול, וויתור רב. עכשיו אני רואה כמה הן זרות לי במושגיהן. יחד עם זאת העבודה מענינת מאוד. במשק כועסים ובצדק. הם גלו הרבה רצון ונעשה הכל כדי לקלוט אותן טוב, הוציאו הרבה כספים על חשבון המשק. הטפול הרפואי לא מאפשר לכולן לעבוד".

בהמשך היא מספרת שלמעשה הבנות התפזרו אם כי חלקן הבטיח לחזור. והן כמובן לא חזרו.

יצחק טוכמן, מעין גב, במכתבו מתאריך 19.11.44 מודיע על כך שנאלצו לשלוח שני נערים עקב אי התאמה, קשיי הסתגלות וכו'. ובהמשך המכתב נאמר: "ידועים לכם הקשיים המרובים והמאמץ הכלכלי הקשה שלנו, בקשר עם החזקת הקבוצה הזאת אצלנו, אנחנו מחזיקים אותם כיום בתנאים אשר מחזיקים בהם קבוצות במשטר של עלית הנוער, בלי כסוי ההוצאות המרובות להחזקתם במשטר חצי יום עבודה וחצי יום למודים. הסברנו את הדברים האלה לחיים צדוק ודרשנו סדור מהיר של סוודרים ומעילים עבורם. כעת נשלחו סוודרים, אשר אולי טובים להתקשט בהם בערבי קיץ, אך בשום פנים אינם מהווים פתרון לשאלה הכאובה של הלבשתם בימי חורף". (קבוצה זו התפזרה, לבסוף, על אף כל המאמצים של קבוצת עין־גב).

מקבוצת גבע לא היו תלונות ונדמה היה, שכאן יתגבש גרעין יציב. אך גם כאן באה התפוררות פתאומית וכל המאמץ שהושקע הלך לטמיון. מסתבר, שכמעט לכל הנערים והנערות היו קרובים בארץ. אם אחים או דודים (יותר מאוחר הגיעו לחלק מהם גם הורים). בתחילה התעלמו מהם, אך משראו כי הנערים הופנו לקבוצים, שם אין "מצוות התורה" נשמרות כהלכתן ואין מקבלים כסף תמורת עבודתם, התחילו להתעניין בהם ואף עודדום לקום ולעזוב את הקבוץ.

נסיון נוסף לקליטת נערים היה גם ברמת ישי, שם קיים היה ביח"ר לטכסטיל. ההצלחה היחסית בקליטת קבוצת נערים בביח"ר "אתא" עודדה אותנו להפנות כ־20 נערים לבית החרושת ב"רמת ישי", אך נסיון זה נכשל הן מחוסר מדריך מתאים שיתמסר לקבוצה, בדומה למחנה

הנערים בכפר "אתא" והן כתוצאה מחוסר התעניינות של המעבידים והעובדים כאחד.

כיום מקץ 35 שנים, ניתן לקבוע כי שנת העבודה שעשה בזמנו משה עדקי בקרב אותם נערים והמאבק שניהל במוסדות למענם, עזרו להם למצוא את מקומם בעבודה ובחברה שהיתה זרה להם במידה מסוימת, ולהלן אחד ממכתביו המתריעים על הזנחה מצד המוסדות המטפלים, שבו הוא תובע קיום ההבטחות.

23.8.1944

לכב' הח' יוסף שפרינצק
מזכירות הועד הפועל של ההסתדרות הכללית
תל־אביב.
ח.נ.

לפני תשעה חדשים הוקם מחנה ל־25 נערים, בגיל 18–16 שנה, מעולי תימן בקרית־בנימין, במקום שבו ישב ארגון התישבותי ב"נתיב". הנערים שוכנו בצריף ושני אהלים. סודר עבורם מטבח וחדר אוכל ושאר שרותים. הנערים סודרו בעבודה בבית־החרושת "אתא" טכסטיל וניתן להם מדריך, כותב שורות אלו. עבודתי במחנה כללה קניה והבאת המצרכים, הלבשה, חינוך ובריאות. המרחק הגדול שבו עומד המחנה ומצב הבריאות של הנערים שנזקקים הרבה לטפול רפואי גרזלים ממני חלק גדול מזמני, ואיני יכול להספיק לתת להם את הלמוד והחנוך הדרוש. "הנוער העובד" ומועצת פועלי חיפה לא נתנו את חלקם המלא לטפול וחנוך הנערים. המחלקה לעברית שעל יד מועצת פועלי חיפה עזרה לנו ונתנה מורה לעברית ארבע שעות בשבוע. מצב השכון מדאיג אותנו מאוד לקראת בוא החורף. חדרי השרות והשמוש אינם מתאימים לפי גדלם ולא לפי האקלים של הסביבה. היו בקורים שונים מצד אנשי מרכז העליה והסוכנות. הבטיחו כמה הבטחות לשפור תנאי המחנה ובחלקם לא נתמלאו. המצב עתה עומד בפני פרוק החברה, בעיקר בגלל חוסר תנאים חנוכיים מתאימים. אפשר היה ליצור מהנערים האלה חברה עובדת מגובשת (ואפשר גם להוציא גרעין להכשרה חקלאית) אם היו האוירה וההווי החנוכיים הדרושים. אין איש ולא מוסד מתאים שאפשר לפנות אליו בדבר טפול בעניני המחנה ושיהיה בר סמכות לבצוע. דרישתי עתה לתת לי כתובת מסוימת, יהיה איש או מוסד, שאפשר לפנות אליו כדי לדון אתו בעניני המחנה ולטפל בעניני המחנה. אם לא תהיה לי כתובת כזו ולא יהיה איש אשר יטפל בענינים אלה, הנני מסיר מעלי את האחריות במקרה של פרוק החברה ופיזורה.

בב"ח,
(–) משה עדקי

הציר מ"חצר מות"

בסוף שנת 1944 בלטו באחת הרכבות שהביאה עולים מתימן לעתלית שני גברים ונער, שעד כה לא נראו כמוהם. בראותי אותם נזכרתי באגדות השונות על קיום צאצאי עשרת השבטים החיים מעבר לנהר סמבטיון הגועש ומשליך אבנים כל ימות השבוע, והנח ביום השביעי. שיער ראשם של שני הגברים והנער ארוכות ומסורקות לאחור. לבושם - חולצה לבנה ואזור למתניהם ומצנפת צחורה מקיפה את ראשם, ולרגליהם סנדל מלבני עם טבעת עור המקיפה את האגודל. בזריזות קפצו בין הראשונים מהרכבת, כרעו על ברכיהם ונשקו את האדמה.

בעומדם על רגליהם ראיתי דמעת שמחה והודיה הזולגת מעיניהם וההתרגשות למראה האנשים המוזרים האלה. אחזה גם את המקבלים. "שלום עליכם", אנו אומרים: "עליכם השלום" הם עונים, מצמידים יד ימין אל לבם וקדים כלפי מטה. אנו מנסים לשאול בעברית בניב תימני "מאין יבואו יהודים?" אחד מן השלושה צועד קדימה ועונה אף הוא בלשון הקודש: "ציר שלוח אני מאחי יהודי חבאן אשר ב"חצר מות" ודברים לי אל מלך ישראל". "ברוכים הבאים לארץ־ישראל", ענינו ולא ידענו אם להושיט יד או להתחבק. עד כה נפגשנו עם טפוסים שונים של יהודים מתימן, כגון: צנענים ובני ערים אחרות, אנשי חידאן, ברט וצעדה, אנשי בידא, שרעב ועוד, שהכרנו פחות או יותר את מנהגיהם, אך זו פעם ראשונה שאנו נפגשים עם יהודים מוזרים מגודלי שיער וללא פיאות. "אולי נזירי אלוקים הם", הרהרתי לעצמי. נסינו לדובב אותם ואף להסביר לאחד מהם ששמו היה זכריה (יחיא) החבאני שעדיין אין מלך בישראל, אך יש מעין "מלך" ודוד בן־גורין שמו. המבטא העברי בפיו של הציר דמה למבטאם של יהודי שרעב, ולא קשה היה להבין אותו.

בסיום ההתוודעות הראשונה ליד פסי הרכבת, צעדנו בכוון אל המחנה, וככל שהתקרבנו, ראינו בפניהם של שליחי חצר־מות אלה, סימני תהייה והשתוממות. "הזאת ירושלים?" - שאל האחד. "לא", עניתי: "זוהי עתלית". מחנה מעבר. מעין "הפרוזדור של הטרקלין". השואל לא נרגע כי התשובה לא סיפקה אותו. סוף־סוף הבנו כי לדידם ארץ־ישראל, ציון וירושלים, חד הם, וחששו שמא המחנה אליו הם הולכים הוא עדיין חו"ל. הרגענו אותם והסברנו בקצרה את התהליך ובינתיים הגענו אל המחנה. באין אתם נשים וילדים, הקצינו להם פינה באחד האולמות והיינו סקרנים לדעת יותר פרטים על האנשים המוזרים האלה. "היכן המושל של המקום הזה?" שאל הציר, לפני שעמדתי לעזוב את האולם. "אין כאן מושל", אני עונה, "אך יש כאן אחים שבאו לקבל אתכם ולשרת

אתכם ואני אחד מהם". "איך יתכן, שאין כאן מושל והלא אצלנו ב"חצר מות" יש מושל בכל מקום שעל פיו ישק כל דבר?". אני מרגיעו ומנסה להסביר כי ישנו מנהיג והוא יושב בירושלים ואנו שלוחיו, והזכרתי לו דברי חז"ל שאמרו "שלוחו של אדם כמותו". משצטטתי דברי חז"ל, שקטה רוחם לשעה קלה וישבו על המיטות שהוקצו להם.

לעת ערב אני חוזר ומבקר בביתן בו נמצא הציר מחבן וחבריו. בהתקרבי אליהם הם מתרוממים מניחים יד על החזה והדובר פותח ואומר: "רצוני לדבר עם דוד המלך בן "גורין". "תנוח דעתך", אני אומר לו: "בן גורין עדיין אינו מלך, אך הוא ראש הסוכנות היהודית לארץ־ישראל". "יהי כן", הוא אומר – "אך אני חייב לראותו מיד: פקוח נפש". מעבר לדבור השקט והמנומס חשתי נפש סוערת וחסרת סבלנות, ואולי אף מאוכזבת. "שמא תספר לי במה הענין ושמא אוכל לסייע בידך. מאיין אתם ומה הדבר הדחוף שיש לכם?" הדברים השפיעו עליו כנראה, או כשראה שאין לו ברירה, פתח פיו ואמר: "מחבאן שבחצר־מות אנחנו, ואחינו שלחונו להתחנן לפני 'ממשלת ישראל' לעזור להם ולהצילם מידי המושלים האכזרים הרודים בהם, ולהעלותם כאיש אחד מהגלות ומארץ הגויים." וכאן בא תיאור ממושך של הרדיפות, ההתעללויות והשעבוד בו הם נתונים, וכן המצב הכלכלי והחמרי הקשה המוסיף שעבוד על שעבוד, מכיוון והם נזקקים להלואות ברבית קצוצה משליטי הארץ, ומשאינם מצליחים להחזיר את החוב במועד שהוכפל והושלש ברבות הימים, הם מושלכים אל הכלא ומשפחותיהם נתונות לרעב ולהתעללויות. לאחר שהקשבתי בסבלנות ובהשתאות לספורם המרתק והמזעזע, הבנתי סוף־סוף, כי אין המדובר בגזע יהודים מיוחד החי בחופש ובשלוה "מעבר לנהר סמבטיון והרי החושך", המחכים לביאת המשיח, אלא ביהודים המתגוררים באזור החסות הבריטי, תחת שלטונם של מושלים פראי אדם חסרי השכלה ותרבות, המתעמרים ביהודיהם ואין מוחה בידם. בסיום השיחה, הוציא האיש מתחת בית שחיו חבילת נירות ואמר: "כאן כתובות כל הצרות והמאורעות העוברות על אחינו שם". "האם אתה מוכן לתת לי לעיין בהם כדי שאוכל ליעץ לך לגבי הצעדים הבאים?" שאלתי. בהיסוס מה, מאמין ולא מאמין, הוא מוסרם לידי ואומר: "אני בוטח בשם ובך".

"יהי לבך סמוך ובטוח", אני שב ומרגיע אותו, "ומחר בעז"ה נחזור ונדון בדבר לאחר שאעיין בכתובים".

נאמן להבטחתי, נסיתי עוד באותו ערב לעיין בדפים הכתובים בכתב רש"י. הספורים מעניינים אך מבולבלים ומיגעים. יש חובות ויש מאסרים, יש הריגות ויש מכות, יש בן־סולטן המתפרץ בשעת חופה בשכונת

היהודים וחוטף את הכלה היהודיה ומנסה להכריחה להתאסלם כדי לשאתה לאשה. הם פונים ומתלוננים בפני פקיד גבוה בריטי המבקר במקום אך ללא הועיל, ועוד ועוד... לאחר קריאה ראשונית זו הבנתי, כי לפני, עבודה רבה כדי לנסות לבור את הבר מן התבן, למען יוכלו אלה שבידם לעזור להבין במה מדובר. למחרת אני מופיע ומוסר לאיש חזרה את הנירות ואומר לו: ״קראתי בעיון את הדברים ואעשה כמיטב יכולתי להתקשר עם האיש הממונה על העליה ואני מקוה כי נוכל בהקדם לקיים פגישה בה תוכל לספר על דבר שליחותך ועל גורל בני עמך״. ״האם לא אוכל קודם להיפגש עם בן־גוריון?״ שאל.

״לצערי, אין בן־גוריון מתעסק בדברים האלה וכי ״איש איש ממלאכתו אשר המה עושים״ עניתי. חשתי את האכזבה בפניו כשאמרתי לו, שאין בן־גוריון מטפל ישירות בענינים. וכדי להרגיעו, הוספתי ואמרתי, כי ״אין פירוש הדבר שלא תוכל לראות את בן־גוריון. אני בטוח כי בן־גוריון עצמו ירצה בודאי לשמוע מפיכם על מצב אחינו ב׳חצר מות׳״.

לאחר שנפרדתי ממנו, דווחתי טלפונית על האנשים המוזרים לאליהו דובקין, ראש מחלקת העליה וכן לישראל ישעיהו. עוד באותו יום, מיהר והגיע למחנה ישראל ישעיהו והתפתחה שיחה ארוכה ומענינת בינו ובין החבאנים, או יותר נכון בינו ובין הדובר יחיא, הוא זכריה, כשהשניים האחרים מנענעים ראשם לאשור דבריו. הציר מספר על סבלות אחיו וישראל שואל ושואל. היום יום חמישי בשבוע, ודובקין שואל טלפונית אם ניתן להביא את הציר החבאני לירושלים לשבת, ואז ישמח לשוחח אתו בביתו בליל שבת. סכמנו בחיוב ולמחרת הגעתי יחד עם הציר לירושלים.

באותו זמן, התגוררו הורי עדיין בירושלים. ועל אף שלא הודעתי מראש על בואי, החלטתי לסור אליהם עם האורח, מתוך תקוה שלא נכביד עליהם. אך שמחת הורי היתה עצומה על הזכות לארח את היהודי מעולם ״האגדה״.

לאחר שנחנו בבית הורי מעמל הדרך, הלכנו אל בית המרחץ השייך לחנן עזרא בשכונת ״זכרון אחים״ שהיתה ידועה כ״חארת אתנק״ (שכונת הפחים) שהקימו עולי כורדיסטאן.

בשובנו מבית המרחץ, נמלטנו בקושי מסקרנותם של היהודים, שהיו באותה שעה בבית המרחץ וכן לאורך הדרך עד בית הורי. משם אל בית הכנסת של התימנים ב״נחלת אחים״ לתפילת מנחה ומעריב.

פני השליח בהלכו בחוצות ירושלים היו זוהרות וסקרנות תושביה היתה עצומה, וחששתי כל הזמן שמא התקהלות היהודים סביב האורח

תסבך אותנו עם המשטרה הירושלמית המורכבת בחלקה משונאי ישראל.

בסיום התפילה, שבנו אל בית הורי והאורח נתכבד בקידוש על היין. בתום הארוחה החגיגית, צעדנו שנינו אל ביתו של אליהו דובקין, הנמצא בשכון עובדים, שבשכונת רחביה, ובהגיענו (קצת באיחור) מצאנו את אליהו דובקין יושב ומחכה לנו עם עוד שני גברים בלתי מוכרים לי, שזומנו כנראה על ידי דובקין לראות ולשמוע את השליח המוזר מהארץ הרחוקה והבלתי מודעת לרבים. אנו מתקבלים בברכת "ברוכים הבאים" והשליח, כמנהגו, קד כלפי מטה, מצמיד את יד ימינו על חזהו ועונה "שלום עליכם" ו"ברוכים הנמצאים". דובקין מזמין אותנו לשבת, מוגשת תקרובת של פירות ויין. אך השליח, כאליעזר בשעתו, אינו אוכל ואינו שותה וכולו מתח והתרגשות ונראה כממהר לעשות שליחותו ולפרוק משאו.

החבאני מדבר עברית במבטא תימני מיוחד ואני מתרגם ומסביר תוכן דבריו כמיטב יכולתי. לאט־לאט פגה המתיחות, הוגש תה והאורח מברך "שהכל". בהמשך השיחה, סטה לפתע מהנושא שבו התחיל והפליג אל ימות המשיח וחזון הנביאים. על הגאולה הקרובה ומלחמת "גוג ומגוג" העתידה להתקיים, לדבריו, בקרוב ושבה עם ישראל ינצח. לחיזוק דבריו ציטט תלי תלים של פסוקים מהתנ"ך (מספר דניאל בעיקר) וכן מאמרות חז"ל.

תפקידי כמתרגם חלק זה של השיחה, לא היה קל, והשתדלתי להסביר למארחים תמצית ותוכן דברי השליח. לאחר שעה ארוכה של שיחה בנושא הגאולה הקרובה וכן שאלות ותשובות בנדון, חזרנו אל העיקר, היינו, מה תוכן שליחותו של יחיא החבאני ובמה תוכל הסוכנות היהודית לעזור. והשליח פורש יריעה רחבה ומספר באריכות על סבל אחיו והדברים נשמעים מסובכים ומורכבים; "יהודי אחד ממיר דתו ושלוש מאות שוטרים מתאספים כדי לקחת את בנו של המומר שהוסתר על ידי קרוביו יחד עם האם כדי להצילם משמד. הנה מופיע אנגלי בשם קנדי מעדן והיהודים פונים אליו ומבקשים עזרתו, אך לא יכול היה להושיע אותם, יהודי אחר לווה מהסולטן ששים ריאל ברבית קצוצה של שלושה ריאל לחודש ולא יכול היה להחזיר במועד ועל כך נדרש על ידי הסולטן להמיר דתו".

כלל יהודי חבאן "חייבים כסף לגויים" ופוחדים "פן לא תהיה להם אחרית". וספור נוסף: "בדואי אחד, גנב מועד, גנב אבנט מכהן דת מוסלמי והלך ליהודי והשאיר שם את האבנט. האשימו את היהודי בגניבה ואז שלח הסולטן שוטרים להביא את בת היהודי בלי צעיף על פניה (חרפה)".

שעה ארוכה מתאר השליח את יסורי אחיו והתעללות הסולטנים בהם

והתמונה המצטיירת היא, כי כמה מאות יהודים המפוזרים במספר כפרים, זעיר פה זעיר שם, עוסקים ברוכלות ובצורפות, חיים בדוחק ובדלות ונתונים לשבט ולחסד בידי שליטים נבערים החיים על שוד וביזה וניצול היהודים בני חסותם. ומשאלת השליח היתה: גאולת שבט נידח זה שלא יוכל להחלץ ולהיגאל בכוחות עצמו, אלא אם כן יהיה מי שיפרע חובותיו. בסיכום אותה שיחה, והתודעות ממושכת, נתבקשתי על־ידי מר דובקין לנסות לאחר השבת להעלות על הנייר בצורה תמציתית, ככל האפשר, את ספור תלאותיהם ובקשותיהם של האחים הנידחים במדבר ״חצר־מות״ שבגלות תימן. עשיתי כמבוקש ורשמתי את הדברים מפי יחיא החבאני.

לפני שנפרדנו ממר דובקין ואורחיו, נאמר לנו כי יצחק בן־צבי ז״ל, יו״ר הועד הלאומי, מתעניין בשליח מ״חצר־מות״ וישמח לארח אותו בביתו. עניתי כי האורח ישמח בודאי להביא בפני האיש הדגול את דבר שליחותו וענות אחיו, ודובקין הציע כי נגיע ביום ראשון אל ביתו של בן־צבי, והוא ידאג לכך, שבן־צבי יקבל אותנו בשעה היעודה. בשעה מאוחרת באותו ליל שבת, חזרנו אל בית הורי ובילינו שבת מענינת במחיצתו של האורח שהפגין ידיעה בדברי חז״ל ובעיקר בספר הזוהר הקדוש בכל הנוגע לחזון אחרית הימים.

למחרת השבת, שמנו פנינו אל ביתו של בן־צבי ובדרך לשם נסיתי להסביר לשליח את תפקידו ומעלתו של האיש אליו הננו מגיעים ושלא יתרשם מצריף המגורים הדל שאינו מתאים לאיש הנושא במשרה רמה וכו׳. ידעתי כי מיודענו החבאני רגיל לכך שהשליטים והמושלים בארצו, שוכנים במרומי קרת, בבתי אבן מרווחים והמון משרתים בעוד, המוני העם שוכנים בבקתות חימר אפלות.

בן־צבי ורעיתו קדמו פנינו בלבביות כה רבה, דבר שהביך וריגש את הציר מ״חצר מות״ עד לדמעות. חשתי שההתרגשות תפשה גם את בן־צבי עצמו החוקר את שבטי ישראל, אשר זכה עין בעין לראות ולהפגש עם אחד מאותם יהודים בפינה נידחת בערב, בהם הגה ועליהם כתב.

לאחר התוודעות קצרה ושבתנו בכורסות, הוגש כיבוד צנוע עם הרבה מאור פנים של רחל ויצחק בן־צבי והתנהלה שיחה שנמשכה שעה ארוכה, כאשר בן־צבי שואל והציר משיב. הבקיאות שגילה בן־צבי באותה שיחה במתרחש בחיי שבטי ישראל בתימן ובכללם היהודים ב״חצר־מות״ הדהימו והרעישו את האורח, ששיטח בסיכום השיחה את בקשתו מבן־צבי כי יעשה למען אחיו החבאנים, ובן־צבי, שהדברים נגעו אל לבו, מבטיח לבדוק ולראות מה יוכל לעשות למענם.

בכל מקום אליו הגיעו החבאנים בימים הראשונים, התקהלו מסביבם אנשים, נשים וטף. אך לאט־לאט התרגלו׳ אל בעלי השיער הארוך, צונפי

המצנפת הצחורה ונעולי הסנדל כשאזור חגור למתנם. משתמו ימי האירוח וההתוודעות, באו ליחיא ושני רעיו ימים אפורים מאוד. יחיא המאוכזב מאוד, הבין, כי ישועת אחיו רחוקה עדיין וכי יש לצפות לרחמי שמים. הוא מחליף את בגדיו המיוחדים ופונה לעבודת הבנין יחד עם חברו. שקידתו ואמינותו עוזרות לו להיקלט מהר והודות לכך הוא מצליח לסייע ולו במעט, לאחיו ולמשפחתו הנמצאים עדיין בחבאן.

שורה ראשונה (משמאל לימין): א. שמואל יבנאלי שיצא לתימן בשליחות המוסדות בשנת תרע"א תרע"ב. ב. שני השליחים מחבאן. ג. ישראל ישעיהו יו"ר הכנסת לשעבר. ד. שמעון גרידי, חבר הכנסת ומזכיר התאחדות התימנים לשעבר.
שורה שניה (משמאל לימין): יוסף עוזירי, יוסף עואמי, חיים שר־אבי, נער חבאני, אברהם טביב (יו"ר התאחדות התימנים לשעבר) ורעיתו.
שורה שלישית (משמאל לימין): דוד כסאר, זכריה אביגד, זכריה מתנא, חיים צדוק (המחבר), שלום כהן הרמתי.

עם הקמת מדינת ישראל זכו יהודי חבאן לגאולה השלמה יחד עם כל גולת תימן. אך הם לא הצליחו לצאת משם לפני שיוסף צדוק שיצא לשליחות מטעם הסוכנות היהודית בשנת 1949 בעדן ובגבולות תימן, ניהל מו"מ עם הסולטן בדבר פרעון חובותיהם האמיתיים והמדומים של היהודים. הסולטן ניצל את המצב ודרש סכומים הגדולים עשרת מונים מהחובות האמיתיים.

יוסף צדוק הצליח, בסופו של דבר, להגיע לעריכת מעין חוזה שלפיו ישולם לסולטאן כאלף לירות סטרלינג ואז יורשו היהודים לעזוב את חבאן (פרטי המו"מ וההסכמים בינו ובין הסולטנים כתובים בספרו "בסערות תימן", הוצאת עם־עובד תשט"ז).

יהודי חבאן שחיו באזור החסות הבריטי נאלצו עם עזיבתם ועלייתם לארץ־ישראל לוותר למעשה, על רכושם הדל ולהפקיר גם את בתיהם. מבחינה זו לא היה מצבם טוב יותר מאחיהם תחת שלטון האימאם. שנים אחדות לאחר עלותם ארצה נעלמו גם שערותיהם הארוכות. את מקום האזור על המתניים תפשו המכנסיים, ושום דבר לא הבדיל אותם מיתר אחיהם יוצאי תימן, פרט לשם ארץ מוצאם.

הציר השלוח בשנת 1944 לבקש עזרה לאחיו זכה לראות בקום מדינת ישראל, את כל אחיו ויחד עם הבאים גם אשתו וילדיו. בין היתר זכו החבאנים להקים שני מושבים בישראל (מושב חדיד ומושב ברקת) ולהכות שרשים באדמת המולדת אליה נכספה נפשם.

בלילות סערה

במשך קרוב לשנתיים (יולי 1943 – מאי 1945) הסתכם מספר העולים מתימן לארץ־ישראל ביותר מחמשת אלפים נפש. בהשוואה לגלי העליה מאז תקופת יבנאלי ועד יולי 1943 מהווה מספר זה של העולים בתקופה קצרה יחסית ובטרם קום המדינה, שיא, לא רק ביחס לעליה מתימן, אלא אף לגבי העליה בכללותה מכל פזורי ישראל.

זרימת העולים מתימן נעצרה עם סיום מלחמת העולם השניה, כאשר מכסות הסרטיפיקטים שאישרו שלטונות המנדט הבריטי הופנו מעתה לשרידי המחנות באירופה ובקפריסין. ניתן לקבוע, כי אילו היה הדבר תלוי בתימנים עצמם, הם היו ממשיכים לזרום בכוון לארץ־ישראל, עד האחרון שבהם, מבלי לחכות להכרזה על הקמת המדינה.

לאור הנסיון, הרי בכל שנות העליה מתימן, תנאי הקליטה הקשים, השפיעו אך מעט מאוד על יהודים בתימן לדחות את מועד עליתם, ועל אחת כמה וכמה שלא ביטלו מחשבתם ורצונם להיגאל באחד הימים מבור

גלותם ומארץ שבים.

תנאי הקליטה בעבודה בשנים 5-1943 היו טובים בהשוואה לתקופות העליה השניה ושנים רבות אחריה. אך תנאי הדיור היו קשים מאד, ואת מקום הרפת, הדיר והאורווה, שהיו מנת חלקם של אנשי העליה השניה, תפסו עתה האוהלים הקרועים, הרקובים והמטולאים, שנתהפכו על יושביהם בלילות סערה.

התביעות החוזרות ונישנות אל המוסדות הקולטים למתן שכון אנושי יותר, הניבו פרי ותקופת השהיה במחנות האוהלים היתה יחסית קצרה, הן בהשוואה לעבר הרחוק, והן לתקופת המעברות עם קום המדינה, עת זרמו מאות אלפי עולים תוך תקופה קצרה, ובתוכם חמישים אלף יהודי תימן ועדן.

מחמשת אלפי העולים שהגיעו בשנים 5-1943,כעשרים אחוז, התפזרו בערים הראשיות, אם בכוחות עצמם ואם בעזרת קרוביהם,ואילו שמונים אחוז הופנו בקבוצות ליותר מעשרים מחנות אוהלים שהוקמו במושבות לאורך רצועת החוף, מקרית שמואל במפרץ חיפה ועד גן יבנה בדרום.

פרט לקרית־שמואל, שם הועסקו העולים בבתי החרושת במפרץ, וכן בבנין ובשרותים השונים, הרי במושבות, העבודה היחידה שעמדה לרשותם, היתה חקלאות וממנה מצאו פרנסתם כל אלה שהיו מסוגלים לעבודה הקשה והמפרכת. כבתקופת יבנאלי ולאחריה, פתרו גם עתה העולים מתימן את בעית העבודה העברית בפרדסים, ובהבדל אחד, ששכרם היה גבוה במקצת משכרו של פועל ערבי, והיחס של המעבידים היה אנושי יותר. תעסוקתם וקיומם של קשישים, חולים וחלשים וכן אלמנות, שלא היו מסוגלות לעבוד בחקלאות, היוותה בעיה חמורה שניטל היה על הקולטים להתמודד איתה.

ואלה מחנות האוהלים שהוקמו בתקופה הנזכרת לעיל לעולים מתימן:

1. קרית שמואל
2. כרכור
3. פרדס חנה
4. זכרון יעקב
5. גבעת עדה
6. בנימינה
7. חדרה
8. נתניה (נוה שלום)
9. תל־מונד
10. כפר פינס
11. אבן יהודה
12. כפר סבא
13. רעננה
14. הרצליה
15. מגדיאל
16. הדר רמתיים
17. רמת השרון
18. פתח־תקוה
19. טירת שלום
20. עזרה ובצרון
21. נס ציונה
22. רחובות
23. גן יבנה

בכמה מהמקומות הנ"ל, כגון כרכור, חדרה, הדר־רמתיים ורעננה, שוכנו כמה מהמשפחות בחדרים, במבנים של הסוכנות היהודית, ששמשו מגורי מעבר לעולים. ברי מזל אלה היוו כחמשה אחוז בלבד ואף על פי כן, עוררו קנאה רבה וטענות מפי כל השאר שנפל בגורלם להתגורר באוהלים ישנים. המוסדות הקולטים עשו ככל יכולתם להקל את תקופת המעבר על־ידי הקמת מבנים זמניים לשרותים, כגון פינות בישול בפחונים מעונות לילדים וכדומה, אלא שהבצוע פיגר אחרי זרימת העולים וגרם סבל רב. אלפי העולים שלא באו בחשבון קליטה במושבים ובקבוצים, ושהיו חסרי אמצעים וחסרי מקצוע היוו בימים ההם מעמסה די כבדה על המוסדות הקולטים ובעית הדיור החלה למצוא את פתרונה רק לאחר קריאות אזעקה נואשות, הפגנות וכדומה.

אל אף קריאות האזעקה וההפגנות, יתכן וסבלם בתנאי הדיור החמורים היה מתמשך יותר, אלמלא גישתו האוהדת של יוסף רבינוביץ ז"ל, אחד מידידיה האמיתיים של יהדות תימן, שעמד בימים ההם בראש מחלקת העבודה של הסוכנות היהודית ואחד השרידים שליוו את עולי תימן בתקופת שליחותו של שמואל יבנאלי לתימן וגלי העליה שבאו בעקבות שליחות זו.

מחנה האוהלים בקרית שמואל עם מאה משפחות העולים שהתגוררו בו, היווה מוקד תסיסה מחמת תנאי הדיור שהיו יותר קשים משאר המחנות, וזאת בגלל היות שטח המחנה פתוח לרוחות הים ולסופות החול.

להלן כמה מהמכתבים, התזכירים וקריאות האזעקה של המטפלים והעולים, המתארים את התנאים ששררו במחנות האוהלים בימים ההם:

2.6.1944

אל: מחלקת העליה ירושלים!

הנדון: סקירת המצב במחנה התימנים בקרית מוצקין (קרית שמואל).

א.ב.,

כידוע לכם נשלחו למחנה זה 460 נפש, כאשר לא היו עדיין במחנה סדורים, ובלעדיהם קשה היה להחזיק מעמד. בנוסף לכך היו אלה ימי חורף, כאשר גשמים ורוחות סוערות העיפו כפעם בפעם את האוהלים, ומררו את חיי העולים. כשליש מתושבי המחנה נטשו את המחנה וחפשו מקלט במושבות השונות אצל קרוביהם ומכיריהם.

מאז חלו שנויים לטובה עם הקמת מקלחות, מטבחים, מרפאה ובית כנסת. כן נעשתה פעולה על ידי ארגון אמהות עובדות, שחילקו דברי הלבשה לעולים. בזמן האחרון נפתח גם בית ספר ובו מכהנים 3 מורים. כן הוקם מבנה לגן ילדים, אך לא הופעל עד היום מאין ציוד. מדברים כל

הזמן על הקמת מעון לילדים, ולדברי נציגת ויצ"ו, מוכן כל הציוד הדרוש, אך אין מבנה. בתחילה חשבו לקיים את המעון במבנה הפח שהוקם לפנות בשול מאחר והעולים סרבו להשתמש בפנות בשול אלה, בטענה כי לא סודרו ארונות בהם יהיה ניתן להחזיק את כלי הבשול.

בינתיים נמצאים כחמשים תינוקות במשך כל שעות היום והלילה באוהלים לוהטים ומחניקים.

במחנה הותקנו אמנם מבנים סניטריים, אך המצב בתוך האוהלים למטה מכל בקורת, מאחר והעולים מדליקים עצים ומבשלים בתוך האוהלים, דבר שגרם כבר לכמה שריפות, הרצפות זרועות פחים וגרוטאות, וקשה לתאר את מצב התינוקות המתגוללים באוהלים מפויחים, וכאשר המיטה והרצפה מכוסים זבובים. ספק ורב אם האנשים יוכלו להחזיק מעמד בתנאים אלה, ושומה על המוסדות לעשות לשיפור המצב.

ואשר לשאלת הבשול במטבחים, סירובם של העולים לעבור ולבשל במבנה המיועד לכך ולא באוהלים, נובע מכך שכל אחד חושש שמישהוא יסחוב לו את כלי הבשול, והאמת היא שאין מקום היכן להחזיק את מעט כלי המטבח שברשותם, וצריך היה לחשוב על כך ולהתקין ארונות שם יוכל העולה להניח בבטחון את מעט האוכל ואת כלי הבשול, בעת העדרו. כדי שהמטבח ימלא את יעודו, על המוסדות להתקין ומיד, ארונות. סדור זה יעלה עשרות לירות, ובכל אופן זול יותר מאשר הסכנה של שריפת אוהלים על ציודם.

בשטח הבריאות, ידי הרופא והאחות מלאים תעסוקה בשעות המעטות שברשותם. 80% מהילדים חולים בגרענת ורבים גם הילדים הסובלים מפצעים. כתוצאה ממצב זה (כפי שתואר לעיל) התקיימה ביום 16.5.44 פגישה של באי כח המוסדות המטפלים במחנה. כל המשתתפים הדגישו את הצורך בהגדלת מספר שעות הטפול של הרופא והאחות, וכן הצורך בהקמת בית תינוקות ומוסדות צבוריים אחרים.

בסכום אותה פגישה הוחלט:

א) לחייב את העולים לעבור לבשל במטבחים.

ב) לפנות למחלקת העבודה בדרישה להתקין מיד ארונות במטבחים.

ג) לדרוש אישור תקציב לריהוט גן הילדים, וכן תקציב להעסקת עובדת קבועה, שמתפקידה יהיה להדריך ולחנך את האמהות לנקיון וסדר בתוך האוהלים. כן הוחלט לדרוש מקופת חולים שתאפשר יותר זמן לרופא כדי לטפל בעולים כפי שהמצב מחייב. כן הובעה משאלה שהמוסדות יגשו מיד להקמת השכון עבור העולים, כיון שגדול סבלם באוהלים.

ח. צדוק

אל מחלקת העבודה, ירושלים.

א"נ,

ביום ב', 12.6.44 בקרתי במחנה התימנים על יד קרית מוצקין, ולתמ־ הוני מצאתי את הגברים מכונסים באחד המטבחים וקוראים תהלים בקול נהי ואנקה. הנשים הצטופפו אף הן מסביב, והתיפחו בקול. כאשר שאלתי לפשר הדבר, במקום תשובה נסחבתי על ידי הנשים לאוהלים, כדי להוכיח לי מה גדול הסבל באוהל מחניק ומלא יתושים. אכן התמונה היתה איומה ובלתי ניתנת לתאור. במחנה פרצה מחלה מדבקת בין הילדים והיו כבר מקרי מות בין הילדים. לא יתכן כך להמשיך, הכרחי להקים מיד שכון, ויפה שעה אחת קודם.

עד להקמת השכון יש הכרח להקים במחנה צריפים עבור הילדים, ועל ידי כך לגאול אותם מסבל מחריד. מצד העולים יש נכונות להשקיע סכומי כסף לשם השתתפות בהוצאות השכון.

אנא החישו את השכון.

ח. צדוק

25.6.44

אל מר בכר, מחלקת העליה ירושלים.

לפני מספר ימים העברת אלי מכתב אנשי מחנה קרית מוצקין, בו הם מתארים את סבלם. אומר לך את האמת, שקשה לבקר במחנה זה. האנשים מתהלכים כחיות פצועות, וקשה לדבר על לבם, בשעה שהם וילדיהם נצלים בתוך האוהלים בחום הלוהט, ועל כולם מחלות שונות בין הילדים שגרמו למספר מיתות. למעשה אין מקבלים לבתי החולים את הילדים החולים, מחשש הידבקות. אחד הילדים בגיל שמונה שחלה במחלת אדמת, התעוור מחוסר טפול מתאים. רבים הם חולי האדמת במחנה, וגדולה הסכנה. צרה נוספת - עקרבים ונחשים המתהלכים באוהלים, וצריך להיות ברור, שבאם לא תוחש עזרה מידית, אנו עלולים להגיע לתוצאות רציניות מכל הבחינות. בין העולים קיים רצון לקום ולעלות לירושלים אל בית הסוכנות. מובן, כי תיאור הזוועה שלי אינו ממצה ואינו הראשון. מגירות מחלקת העבודה בירושלים מלאות דו"חות איומים ממחנה זה. אם המוסדות הנוגעים בדבר אינם ממהרים לפתור את בעית השכון, אין זה נובע מחוסר ידיעת המצב לאשורו.

לדעתי אין כל פתרון אחר לתקון המצב, אלא שכונם של משפחות אלה, ועד להקמת השכון בצוע כמה שפורים שיקלו על המצב, ואלו הם:

א) העברת צריף שישמש מקום מקלט לילדים בחום היום, ואולי גם מקלט לילה.
ב) התקנת ארונות או ארגזים במטבחים כדי שאפשר יהיה למנוע את הבשול באוהלים.
ג) אחות צבורית לכל שעות היום שתדריך את הנשים.
ד) החשת השכון, כי אחרת, כל עמלינו לשוא.

ח. צדוק

תשובת מר בכר למכתב הנ"ל.

5.7.44

אל מר חיים צדוק,

א"נ

הנדון: מחנה התימנים בקרית מוצקין.

הננו מאשרים בתודה את קבלת מכתבך הנ"ל ורשמנו לפנינו את תכנו.
אנו מקוים כי בינתיים מוצאים אל הפועל השפורים והשנויים אשר הוחלט עליהם.

י. בכר

24.8.44

אל ה' בכר, ירושלים.

זה חדשים רבים מדברים על שכון לעולים, ונדמה היה כי אנו מתקרבים לפתרון השאלה הכאובה הזאת.
בינתיים חודש הולך וחודש בא, החורף מתקרב, ושום סימנים לפתרון לא נראים. התמונה במחנות מעוררת זוועה. רוב האוהלים נאכלו, ומי שביקר באבן יהודה יכול היה לראות אוהלים שרופים וקרועים ממש. בתנאים אלה פרצו מחלות באבן יהודה שבעקבותיהן היו מקרי מות לא מעטים. ומה בקרית מוצקין? הרי סערה אחת של החורף תעיף את אוהליהם.
תינוקות רבים נולדו במחנות. האם יופקרו בחורף באוהלים? כידוע לך משקיעים עתה סכומים גדולים בהחזקת המחנות, ומחזיקים גם מטפלות סרציאליות כמעט בכל מחנה. ומה תהיה עזרתן של המטפלות האלה בימי חורף קשים?
מחוץ למצב הקשה בו נתונים עולים אלה, ישנם חוגים בישוב המעוניינים בנצול המצב, והפגנות של עולים בהמוניהם לירושלים,

עלולות להיות בכל יום.

לדעתי, מחובתה של מחלקת העליה להמריץ את הקמת השכון, ובזה להציל נפשות, ולמנוע עגמת נפש, ואי נעימות.

ח. צדוק

24.9.44

אל מחלקת העליה ירושלים.

הנני להביא לידיעתכם את המקרה הבא: ביום רביעי 20.9.44, החליטו העולים הנמצאים בתל־מונד לנסוע לתל־אביב בקשר עם בעית שכון וכו'. מספרם היה 37 ונהג "אגד" סירב להסיע אותם בטענה שאין לו מקום באוטובוס, והתחילו לצעוד ברגל בכוון לתל־אביב, והנה קרה אסון. אוטו צבאי עבר על אחד מהם, אב לארבעה ילדים ופצע אותו פצעי מוות. עם כל זאת לא ויתרו האנשים על תכניתם והגיעו לתל־אביב. דרישתם העיקרית, היא שכון, ועד אז, תקון האוהלים שחלקם התחתון נרקב מכיון שהיו מכוסים באדמה.

ח. צדוק

אל מחלקת העליה, ירושלים.

הנני להפנות את תשומת לבכם לכך שעם התקרב בוא שיירת העולים מתימן, יש להחיש את הקמת המחנות עבורם. עד כה נהוג היה להקים את המחנות עם בוא העולים, ולא פעם צריך היה להלין את העולים במקום אחר עד הקמת האוהלים.

בחלק של המחנות נעשו הסדורים הסניטריים רק אחרי שהעולים הגיעו למקום, וכאשר נעשו, הם לא היו מושלמים. הקמת פנות בשול לאחר זמן גרמו לכך שעד היום מבשלים העולים באוהלים. הילדים התגוללו חדשים עד שהוקמו מעונות, ולא מעט סבל גרם אי הסדר הזה לעולים ובמיוחד לתינוקות. יש צורך להחליט בעוד מועד על מקומות הקליטה, ולהכין את כל הדרוש למחנות, בשלמות. כן יש להקים בכל מקום מעון ילדים, ומבנה לבית כנסת, ולא שהמבנים המיועדים למטבחים ישמשו בתי כנסת, במקום פנות בשול. כן יש להתקין רצפות באוהלים ובזה למנוע רפש ובוץ בחורף, וכל מיני חיות ושרצים בקיץ, דבר הגורם למחלות שונות.

מדובר גם על הקמת מחנה אוהלים על יד פרדסיה, ובעתיד לשכן את העולים על אותו שטח. בהתאם לכך יש להקים עוד היום מבנה קבע עבור הילדים.

ביחס למחנה בהדר(רמתיים) דרוש להקים גם פנות בשול כיון והחד־

רים (הקיימים) תפוסים, ואי אפשר יהיה שם לבשל. כן יש להוסיף בתי שמוש ולתקן את הקיימים. באם יהיו סדורים מושלמים, אפשר יהיה להבטיח שהעולים לא יבשלו באוהלים.

6.11.1944 ח. צדוק

7.11.1944

לכבוד מר יוסף רבינוביץ,
הסוכנות היהודית, ירושלים.

א.נ.,

בהמשך לשיחתנו הטלפונית מהיום – בקרתי בימים האחרונים את מחנות העולים התימנים יחד עם שני פקידים ממחלקת העבודה של הסוכנות ולפנינו נתגלתה תמונה מחרידה. ברוב המחנות אין גם כל אפשרות לתקן את המצב על ידי כל מיני סדורים, והרושם הוא, שהאנשים לא יוכלו **בהחלט** להחזיק מעמד בתוך האוהלים, ומה גם שאין להם אפילו מלבושים חמים. רוב העולים שבאו בקיץ זה הם מחוסרי כל לבוש חם ומחוסרי נעליים. השמיכות שקבלו דקות ובלילות קופאים האנשים מקור. יש מחנות שכבר התחילו בהן התקררויות, ואין איש יכול לקבל עליו את האחריות למצב שיתהווה.

על כן אני מפנה את תשומת לבכם למצב ומדגישה, שמוכרחים מיד בכל הכוחות ובטמפו האפשרי לגשת לשכונם של העולים האלה. כמו"כ הנני מבקשת אתכם להשפיע על מחלקת העליה שתתן סוכ"ס תשובה חיובית לבקשותינו המרובות, להקציב סכום מסויים לקנית נעליים ומלבושים חמים, כי למרות כל ההתאמצות שלנו לא יכולנו עד עכשיו להשיג את המלבושים האלה.

ובנוגע לשכון בכפר־סבא: ארשה לעצמי להביע את דעתי על צורת השכון שם: א) החדרים הם יותר מדי קטנים ומכיון שרוב משפחות העולים מטופלות בילדים – תהיה בהם צפיפות ומצב בלתי היגייני למפרע. ב) לא ראיתי שם בית ילדים למרות בקשותינו המרובות להקים בתוך השכון החדש בתי ילדים, כדי להקל על המשפחות, במיוחד שברוב המקומות ישנם מוסדות בתוך המחנות וברצוננו להעביר אותם אח"כ לשכון.

בתקוה שתשימו לב לבקשותי, ובכבוד רב,
ד"ר מ. הופרט.

* הג' הופרט היתה מנהלת הלשכה למען העולה.

9.11.45

אל מחלקת העליה, ירושלים.

הנני מעלה בפניכם שוב את שאלת השכון עבור עולי תימן הנמצאים במחנות האהלים. בימי הגשם האלה הגענו למחזות מעוררים זוועה. קריאות הצלה נשמעות מכל המחנות. אוהלים מתרופפים מהרוח ונקרעים, מים חודרים לתוך האהלים ומטות שוקעות בבוץ, ולילות של זעם עוברים על עולים אלה וילדיהם. כל תיאור אין בו כדי מיצוי התנאים האיומים האלה. חוסר עבודה עובר על כמה מחנות, חלק מהעולים שהגיעו בזמן האחרון טרם הספיקו לרכוש לעצמם בגדים לחורף. החל מאתמול זכינו כבר למשלחות מכמה מחנות וקיימת סכנה שתפרוצנה מחלות בין הילדים ביחוד, ואל נא תשכחו שבאוהלים אלה נמצאים תינוקות רכים, ומה יהיה כחם לעמוד במצב זה?

מדברים בלי סוף על שכון, ומדוע עד היום זה לא יצא לפועל? כסף לכך ישנו ובאותם המקומות שלדברי המחלקה הטכנית הוסרו המכשולים גם שם הולך הענין בעצלתיים. הייתי מציע שהאנשים הקובעים בענין זה יצאו לבקור במחנות בימי הגשם והרוחות האלה, ובטוחני שזה יזעזע אותם, ויעורר אותם מתנומתם ואז תפתרנה כל השאלות, החל מהקרקע ועד בכלל.

החזקת מחנות אוהלים כלל וכלל לא עולה בזול וחבל על הוצאות אלה. חלק גדול של האוהלים כבר הלך לאבוד. נוסף על כך קיים רעב בכמה מחנות ומשפחות מרובות ילדים סובלות ממצב זה. האמת היא שאין כמעט אל מי לפנות. הרבה מוסדות סוציאלים מטפלים בעולים אלה, ואולם ילדי העולים מתהלכים עם בגדי קיץ ודרושים בגדי חורף לזקוקים לכך. עם בואם של עולים נוספים מתימן בשבועות הקרובים, בטוחני שלפי מצב הדברים היום, נקבל גם אותם באותם התנאים שקבלנו את הראשונים, היינו: באהלים בלי רצוף, בלי מוסדות ילדים וסידורים סניטריים, שיוקמו לאחר בוא העולים ולא לפני בואם.

מצב זה חובה שיפסק ואם מלונות אוהלים הם הכרח השעה, יוקמו, לכל הפחות כך, שאפשר יהיה לחיות בהם עד לשכון.

לסכום:

א. כדי למנוע אסונות יש לזרז את השכון ועוד החורף לאפשר לעולים להכנס לדירות, וביחוד לבעלי משפחות עם ילדים.

ב. אם במקומות מסוימים אין עדיין כל אפשרות מסבה זו או אחרת להקים שכון, הרי יש לרצף את האוהלים ומיד.

ג. להפוך את מעונות היום גם למעונות לילה למשך החורף ובמקומות

שעדיין לא הוקמו מעונות להקים זאת מיד.
ד. עם הקמת מחנות חדשים יש להכין את המוסדות מיד עם הקמת המחנה ולא אחר כך.
ה. יש להעמיד לרשותנו בגדי חורף או תקציב לכך כדי שתהיה לנו האפשרות להושיט עזרה בבגדים לאלה שמצבם מחייב.
אני מקוה כי קריאתי לא תהיה לשוא.

ח. צדוק

1.2.45

לכבוד
מחלקת העבודה של הסוכנות
ירושלים.

א.נ.,

אנו עולי תימן שוכני האהלים ברמת השרון פונים אליכם בקריאה להציל אותנו מסבלנו הקשה. לא די הננו סובלים בהיותנו שוכני אוהלים, אלא נוסף על זאת גם סבל של חוסר עבודה ממושך. והננו סובלים חרפת רעב ומי יבוא לעזרתנו? נוסף על רעב גם קור ומטרות זעף החודרים לאוהלים.

אין תאור למצבנו הקשה וטוב הייתם עושים אלו הייתם מבקרים אותנו בימים כאלה. לא מספיק שאתם מקבלים פרטים וידיעות עלינו מאת המדריך אשר מאז ראינו אותו לא הונח לנו. והננו אומרים לכם די לנו במדריך אשר משקר אותנו, אנו תובעים מהממונים עלינו בירור המצב הזה ואין אנו נענים.

כמו כן נפתח במקום מעון יום לילדים. בכל המחנות הפך מעון היום גם מעון לילה ומדוע יגרע חלקם של ילדינו? אל נהיה קול קורא במדבר החישו את שכונינו אפשרו גם לילדינו אכסון לילה בימים הקשים, המציאו לנו עבודה או הלואה עד שיוטב מצבנו ולבסוף אנו דורשים מכם שתקיימו בירור בינינו לבין מזכיר הלשכה ומדריך המחנה, כי אנו רואים מצדם חוסר תשומת לב למצבנו והתעלמות מצרכינו.

אנו כמו כן מקוים, כי יושם קץ למצבנו הקשה באוהלים ויוקמו סוף סוף הבתים עבורנו. אם אין אתם מוכנים לשכן אותנו ולמצוא פתרון לחוסר העבודה אזי הננו מבקשים בכל תוקף להעבירנו למקום אחר.

הערה:

זהו מכתבינו השני שבאמצעותו פנינו אל כבודכם בדרישה ותחינה ובקשה לשים קץ לסבלנו הנורא והאיום, והנה עד היום לא זכינו לשום

תשובה שהיא.
לכן, אם במשך שבוע ימים לא נקבל תשובה, נכבד אתכם בעצמנו, בנשינו ובנינו בביקור במשרדי הסוכנות.

בכבוד רב,
חתומים 12 מתושבי המחנה

11.2.45

למחלקת העבודה של הסוכנות היהודית לארץ־ישראל
ירושלים.
מאת חיים צדוק.

א.נ.

זה למעלה משנה מתגוללות מאות משפחות עולי תימן באוהלים ועד מתי? אוהלים רבים נקרעו והוחלפו בחדשים ועוד רבים דרוש להחליפם. ואם נבוא היום ונסכם את מה שהושקע במחנות אלו בהקמתם ובהחזקתם הרי נדמה לי, שאפשר היה בסכומים אלה להקים בנינים עבורם ולו גם בתנאים של השוק השחור. ועדיין התקוה להגאל מהאוהלים רחוקה. ויורשה לי לשאול מה הצדקה ישנה לזה, שבקרית שמואל למשל, מוקמים בתים עבור עולים, אשר יבואו או עבור אלה הישובים בבית העולים ובאותו זמן עובר חורף שני על מחנה האוהלים בקרית שמואל. תתארו לכם את הרגשתם של עולים אלה ואת התמרמרותם למראה הדבר הזה. לא מעט נדודי שינה עוברים על המטפלים בלילות סערה אלה.

האין כל אפשרות לגאול ולהושיע ומיד את המשפחות האלה מסבל לא יתואר. מצב איום זה מקיף את כל מחנות העולים מהמפרץ ועד נס־ציונה בדרום. וכיום נוספה עוד נקודת אוהלים חדשה והפעם אוהלים מתוקנים וקרועים וכבר בלילה הראשון לבואם התהפכו האוהלים. האם גם על נקודה זו תעבור כוסי המעט סבלו זה למעלה משנה באוהלים ובסוכות במדבר עדן? אינני מתעלם מהקשיים בהשגת חמרי בנין ובכל זאת, אפשר לומר שכאן היתה קצת אדישות. אנשים אלה למודי סבל הם, אולם גם סבלנות זאת פקעה. הנני לכן דורש בכל תוקף, כי יושם קץ למחנות האוהלים־ותמצא הדרך לשכונם המידי של אנשים אלה. אין מחובתם של אנשים אלה להבין שקיים סכסוך קרקעות בין הקרן הקימת וקבוצת אושא ועל אי היכולת להגיע לידי הסכם מזה חדשים עם חברת פיק"א בפרדס חנה בדבר תנאי החכירה וכן הלאה.

הסוכנות היהודית הרימה דברים די כבדים ועם רצון יותר **חזק** של המטפלים בשכון, אפשר יהיה לפתור בעיה זו. תתגלה, איפוא, במעשים,

החרדה למצב בלתי אנושי זה ואל נא יאוכזבו אנשים אלה המאמינים כי ישועתם קרובה לבוא.

בכבוד רב,
ח. צדוק

ישבי קרית שמואל זכו להיות ראשונים לעבור לשכון קבע, לאחר שאותר שטח לשכונה מיוחדת ונפרדת בקרית בנימין לא רחוק מקרית־אתא. ובזה באה הישועה לעשרות משפחות ברוכות ילדים, שחיו בתנאי דיור קשים ביותר. בעקבות הנחת אבן הפינה בקרית בנימין באו האחרות. ואכן, תוך שנתיים־שלוש נעלמו מחנות האוהלים ואתם הסבל והמרירות.

לא כל המשפחות והבודדים שהופנו מעתלית אל המושבות השתקעו בהן בסופו של הדבר. היו רבים אשר חסכו מעט כסף ועברו אל הערים ירושלים ותל־אביב ושם מצאו פרנסתם, מי במקצועו כגון צורפים, סופרי־סתם ועוד, או שנקלטו בשרותים השונים ובמקצועות הבנין, הריצוף, הטיח וכדומה.

גם האלמנות עשויות, בסופו של דבר, לעבור ברובן אל הערים ולהקלט בעיקר בעבודות משק־בית, וזאת הן בעזרת הקרובים והן בעזרת המוסדות הקולטים. היתה גם נדידה ממושבה אחת לשניה במסגרת אחוד משפחות. הנדידה גרמה לבעיות ולתגובות, הן מצד ראשי הרשויות ולשכות העבודה והן מצד המוסדות הרפואיים, שאבדו בדרך זו עקבותיהם של חולים במחלות מדבקות, שעברו ממקום למקום. היו עזיבות גם מסיבות חברתיות בין יוצאי הערים בתימן ובין יוצאי הכפרים. נדידה זו הביאה בסופו של הדבר גם תוצאות חיוביות, כאשר רבות מנקודות החכוך נעלמו ואיש איש מצא את הסביבה הרצויה לו ואת האנשים הקרובים אליו.

9 לאפריל 1945

לכבוד
מר חיים צדוק.

אנחנו מתכבדים בזה להזמין את כב' לטקס הנחת אבן הפינה לשכונת תימנים־עולים בקרית בנימין.

הטקס יתקיים ביום חמישי כט' ניסן תש"ה 12.4.45 בשעה 16.

בשם הסוכנות היהודית

(–) ב. איזנשטט

11.4.45

אל: חיים צדוק, המדור לטפול בעולים, תל־אביב.
מאת: מחלקת העליה, ירושלים.

אנו שבים לתוכן מכתבך מיום 11.2.45 למח' העבודה (העתק המכתב שלחת אלינו), בענין השכון בקב' אושא ופרדס־חנה.

במשך כל הזמן עמדנו בקשרים עם הגורמים לדבר, ואנו שמחים שהמו"מ נגמר – לטובת הענינים.

הבה נראה את העולים בקרוב יושבים לבטח בשכונם.

י. בכר

העולים: טרף לעסקני המפלגות

משהגיעו העולים למחנה עתלית ומשם אל מעברות האוהלים. עטו עליהם עסקני המפלגות, כשכל אחת משתדלת לפרוש כנפיה ולצרף לשורו־תיה, עד כמה שאפשר, יותר חברים מבין עולי תימן החדשים ולהגביר על ידי כך את השפעתה במוסדות השונים ואת חלקה במענקים ובהקצבות השונות, לרבות היצוג במוסדות הנבחרים הן המקומיים והן הכלל־ארציים ובין־לאומיים, כגון: עיריות, מועצות מקומיות, כנסת ישראל והועד הלאומי, וכמובן הקונגרס הציוני המתכנס אחת למספר שנים ומחדש את המנדט של מוסדות הישוב הציוניים על פי יחסי הכוחות בישוב העברי בארץ־ישראל והגופים הציוניים בגולה.

כדי לצרף המוני עולים אלה לשורותיהם, היה על העסקנים למצוא את המארי או ראש החמולה, שתמורת טובת הנאה זו או אחרת, יהיה מוכן להעביר את צאן מרעיתו אל אותה מפלגה או ארגון שהעסקן מייצג.

שלושה גופים עיקריים פעלו בשטח באותו פרק זמן, כאשר כל אחד מנסה למשוך את התימנים לצדו. ההסתדרות מפעילה בכל מקום את מזכיר מועצת הפועלים ופעילים אחרים, ואלה נעזרים בחברים תימנים ותיקים בהסברת דרכה של ההסתדרות והתועלת החמרית שתצמח לכל מי שמצטרף לשורותיה.

הגוף השני היו אנשי "הפועל המזרחי", שיכלו להצביע פחות על ההנאות החמריות, שהן בבחינת "חיי שעה" ומאידך נגנו על נימים דקים ביותר, בהצביעם על הסכנות "החמורות" האמיתיות או המדומות, האורבות להם ולילדיהם בנושא האמונה וקיום מצוות התורה, אם, חלילה, יצטרפו להסתדרות הכללית שחבריה אינם "מקפידים" על שמירת השבת, הכשרות וכדומה.

הגוף השלישי, היו אלה עסקני התאחדות התימנים שהיה להם מעט

מאוד מה להציע בשטח החמרי ופתרון בעיות חיוניות של העולים, והיו נאלצים להסתפק בהטפה לשמירת הצביון העדתי התימני וכו' כתריס בפני ההשפעות הזרות של ה"חופשים".

הזריזים שבין המוריין וראשי החמולות קפצו מי על העגלה ההסתדרותית ומי על העגלה של "הפועל המזרחי" ויעמדו בראש הקבוצות הלוחמות. היו כאלה מבין ראשי החמולות, שבתחילה הצטרפו להסתדרות או ל"פועל המזרחי" ועברו אל המחנה האחר משהתאכזבו מאי קיום הבטחות וחוזר חלילה.

מלבד שלושת הגופים הנ"ל, פעלו בשטח גם אנשי "אגודת ישראל" ו"נטורי קרתא" ובמידת מה, גם חוגי הימין, שהמצטרפים לשורותיהם היו בודדים. במחנות האוהלים נחלקו העולים גם ליוצאי הערים והכפרים בתימן, ל"דרעים ועקשים" וכן למתפללי הבלאדי והשאמי, דבר שסייע אף הוא לפיצול וחלוקת השלל האנושי, ושהביא מכאן ואילך, לזהוי הקבוצות היריבות כאנשי "ההסתדרות" או "הפועל המזרחי" וכדומה. כשכל אחת מהקבוצות היריבות התפצלה גם לכתות על פי נוסח התפילה אם "שאמי" ואם "באלדי". פיצול נוסף זה הביא להתרוצצות בהשגת מבנים וחדרים לתפילה, לאספקת ספרי תורה, ציוד וכדומה. וכך, שימשו יהודים תמימים אלה, שלא ידעו ולא שמעו עד עליתם לארץ על המפלגות בישראל, טרף לתככיהם ומטרותיהם של עסקני המפלגות השונות ושמן לגלגלי מרכבתם. כל קבוצת עולים שהצטרפה למפלגה זו או אחרת, נסתה לדרוש מאנשי חסותה את פרעון השטרות וקיום ההבטחות, כגון: סידור בעבודה, סעד, מבנה וציוד לבית־כנסת, תשמישי קדושה ועוד ועוד.

ההסתדרות על כל פלגיה (כולל השומר הצעיר, שניסה אף הוא לנגוס בעוגה על ידי החדרת מדריכים מבין שורותיו) ברצונה ושלא ברצונה הוציאה מבית גנזיה את פעיליה התימנים, שומרי המסורת, שהוטל עליהם לטפל הלכה למעשה בספוק צרכיהם הדתיים של עולי תימן החדשים ולקשר בינם ובין ההסתדרות, כי רק בדרך זו, היה לה סכוי לזכות בהצטרפות חלק ניכר מהם לשורותיה.

הופעתם של בעלי זכות בחירה לעתיד במושבות ובערים, שמספרם הלך וגדל, איימה על ההגמוניה ההסתדרותית והמפא"ית במועצות הפועלים וברשויות המקומיות, כך שלא ראתה ברירה, אלא להתאים את הכלים לצרכי העליה הזאת, שאם לא כן, תאבד אותם לחלוטין ובעטיים עלולה אף להפסיד את שלטונה ואת מעמדה.

שלוש בעיות עיקריות היה על ההסתדרות לפתור: א) חנוך דתי, וזאת ניתן היה לפתור באמצעות "העובד הדתי" בהסתדרות. ב) הקצבת כספים

לבנית מקואות באותם מקומות שאין בהם מקוה. ג) מבנה לבית־כנסת, הענקת ספר תורה, ציוד וכדומה.

ל"פועל המזרחי" קל היה לפתור בעיות אלה, מאחר ויכול היה להעמיד לרשות התימנים, בשעות מסוימות, את בית הכנסת בו מתפללים חבריו ואף לא היה קשה לו במיוחד להשאיל להם ספר תורה, ציוד וכדומה. גם בעיית המקוה נפתרה, ברוב המקרים, במסגרת "הפועל המזרחי".

המדריכים במקומות מטעם ההסתדרות, היו בדרך כלל תימנים, חברי הסתדרות ותיקים, שעליהם היה להתמודד עם הפיצול שנתהווה במחנות האוהלים כתוצאה ממלחמת המפלגות, ולדאוג, בין היתר, לצרכיהם הדתיים של אותם עולים שהצטרפו פורמלית להסתדרות, והתובעים אותם סדורים בנושאים דתיים שנעשו לאחיהם שהצטרפו ל"פועל המזרחי". המדריכים, חברי ההסתדרות, על אף שעשו כל שביכולתם לפתרון בעיות הקשורות בדת, היו נתונים להסתה של אנשי הדת שכינו אותם "מסיונרים של ההסתדרות" וכנויי גנאי אחרים. הסתה פרועה זו בעל־פה ובכתב הניבה פרי באושים והטרידה את שלוותם של העולים והמטפלים כאחד. העתונות של המפלגות הדתיות פרסמה מדי פעם ספורים והאשמות על נסיונות המדריכים, חברי ההסתדרות, להשפיע על העולים ואף להדיחם בחוזק יד מקיום המצוות וכו', וההסתדרות נאלצה להשיב מלחמה שערה והשתדלה להוכיח, כי שקר בפי המלעיזים.

מפעם לפעם התקיימו בירורים ואף מונו ועדות אד־הוק אשר בדקו האשמות, וההסתדרות נסתייעה מכאן ואילך בחבריה החדשים שהצטרפו אליה במסגרת ההסכם עם התאחדות התימנים, שלא היה כל ספק בכשרותם בעניני דת ומסורת.

גם השנאה בקרב העולים התימנים בינם לבין עצמם הלכה וגברה, על אף שכולם שומרי מצוות המתפללים שלש פעמים ביום. אלה כינו את אחיהם שהצטרפו להסתדרות "כופרים", ואלה התאמצו להוכיח, שהם נשארו נאמנים לקיום מצוות התורה על אף הצטרפותם להסתדרות הכללית.

רבני יהודי תימן הותיקים שבירושלים, בהשפעת אנשי "נטורי קרתא" נזעקו אף הם להציל, כביכול, את אחיהם מסכנת השמד, ומשירדו אל המחנות להשמיע את דברם רבתה המהומה והחרדה, והתוצאות לא אחרו לבוא. אחרי כל סערה שפרצה במחנה אוהלים זה או אחר, היה עלינו האחראים והמטפלים בקליטתם של העולים, לכנס אותם לאסיפות, להסביר ולהרגיע, ובעיקר להוכיח, כי בארץישראל יכול אדם לשים עצמו צדיק כאברהם אבינו, או רשע כבלעם, וכי הבחירה הינה בידי כל אחד ואחד.

גיוס אנשים דתיים על ידי ההסתדרות לפעולות הסברה, דאגת הפרנסה ועבודת הטוריה המפרכת ציננו במידה רבה את יצר המחלוקת ואחינו יוצאי תימן החדשים למדו במרוצת הזמן לחיות אלה בצד אלה המשתייכים לזרמים הדתיים ולזרמים החילוניים.

פה ושם הגיעו הדברים אפילו לתגרות ידיים, ובעקבותיהן בירורים ומשפטים "פנימיים" וכדומה. תגרה רצינית, שזכתה אף לתגובה בעתונות פרצה באחד הלילות במחנה האוהלים בפרדס־חנה שהיתה אגב, אחד המבצרים של אנשי "הפועל המזרחי" והימין. ומעשה שהיה, כך היה: במושבה זו היה מאבק על השלטון המקומי בין ההסתדרות מזה ואנשי הדת והימין מזה. בואן של עשרות משפחות עולים מתימן למושבה, גרמו להסתערות שני הצדדים, כשכל צד מנסה למשוך אותם לצידו. מאחר ואלה שהגיעו למושבה זו, היו יוצאי מחוזות וכפרים שונים בתימן, התפתחו הדברים כך, שראש חמולה אחת "נרכש" על ידי "הפועל המזרחי", ומשנהו על־ידי ההסתדרות ועמהם אנשי שלומם. מלבד שתי הקבוצות נמצאו גם בודדים שפסחו על שני הסעיפים וכל אחד מהצדדים ניסה למשוך אותם אליו.

"הפועל המזרחי" העמיד מיד לרשות "חסידיו" החדשים, שזה מקרוב באו, מבנה לתפילה וכן ספר תורה ותשמישי קדושה אחרים, ואילו ל־"חסידי" ההסתדרות, טרם נמצא פתרון לספר תורה, למבנה לבית־כנסת וכדומה, דבר שגרם להתגרות אנשי "הפועל המזרחי" החדשים, באנשי ההסתדרות הכללית. משהחריפו הדברים בפרדס־חנה, הוזמנתי לבקר על ידי מזכיר מועצת הפועלים ולהשתתף בערב הסברה בנסיון לשפר את האוירה הקשה ולהפיג את המתיחות בין שני המחנות, שנוצרו בעטיים של תועמלני המפלגות השונות.

בתוקף תפקידי בסוכנות היהודית, ומתוך רצון לסייע ביצירת יחסים תקינים בין איש לרעהו, שהם הבסיס העיקרי להשתרשות במקום ולקליטה טובה, נעניתי להזמנה ובאסיפה רבתי בהשתתפות העולים, גברים, נשים וטף, נסינו להקנות לשומעים מושגים ראשונים על חיי הדמוקרטיה בחברה הישראלית, תוך שימת הדגש על חובת הקיום בצוותא גם כאשר האנשים משתייכים למסגרות ותפיסות עולם שונות.

הדברים נשמעו בשקט ובהקשבה ולנו נדמה היה שהצלחנו במשימה וכי מעתה ישרור שלום במחנה, על אף התפצלותם ופילוגם. מסתבר, כי טעינו בהערכתנו ובהתרשמותנו, ובטרם התפזרו אחרוני המשתתפים באסיפה, נשמעו זעקות אימים מכוון מחנה האוהלים השרוי בחשיכה. מבוהלים זנקנו, אני ומזכיר מועצת הפועלים, אל המקום ממנו בקעו הקולות, הקללות והגידופים, ולעינינו נתגלתה תמונה מחרידה. גבר

פצוע ושותת דם שכב וגנח בפתח אחד האוהלים, כשמסביבו עשרות גברים נושאי טוריות (כלי הנשק היחידי שהיה ברשותם) ונשים וילדים מיללים במקהלה. ״רצחו אותו״ זעקו הנשים, ואילו הגברים נפרדו לשני מחנות, כשהם מצוידים בטוריות וקוראים למלחמה ולנקם. האיש שגרם לפציעה נעלם בחשיכה ובקושי רב עלה בידינו להפריד בין הנצים. אחות מקומית חבשה את הפצוע שלמרבה המזל, הפצע היה שטחי מאוד, ולא נזקק לאשפוז. עקב התרחשות מעציבה זו, החלטתי ללון במחנה באחד האוהלים ועוד למחרת כנסנו את ראשי הקהל יחד עם המוכה והמכה, שנתגלה עוד באותו ערב.

לאחר שנסינו לברר מה גרם להתפרצות, ולהשלים בין הנצים, חזרנו והפצרנו בראשי הקהל וראשי החמולות, שישפיעו על חסידיהם לשמור על השקט, ולהפסיק את המריבות ולבוי היצרים. וכדי לתת תוקף לדברינו סיימנו דברינו באזהרה, כי לא נהסס לגרש מהמחנה את הנרגנים והמסיתים, ואם יהיה הכרח, ניעזר גם במשטרה.

לאחר אותו ליל חרדות בפרדס־חנה, שזכה לכנוי בפי יושבי המחנה ״ליל הטוריות״, שבו החיים למסלולם והאנשים שקעו יותר ויותר בבעיותיהם היום־יומיות.

תופעות דומות התרחשו ברוב המחנות ולא תמיד על רקע מפלגתי, והקורא הסקרן ימצא במכתבים ובפרסומים המובאים בהמשך, והמהווים מעט מזער, מכל אשר נכתב ונאמר בימים ההם, הדים מאותן ההתרחשויות והמאבקים בצעדיהם הראשונים של העולים מתימן בשנים 45-1943, אשר כמוסבר לעיל, לא שפרה נחלתם והיו צריכים להתגורר תקופה ארוכה במעונות אוהלים קרועים ומרופטים. אדם בשם מנחם ד׳ מגיב בעתון ״הצופה״ ימים אחדים אחרי ״ליל הטוריות״ על מה שהתרחש ותחת הכותרת ״על מה רגזה ההסתדרות בפרדס־חנה״ מביא את גרסתו על הרקע והסיבות להתפרצות.

להלן מובאת הרשימה במלואה לידיעת הקורא:

על מה רגזה ההסתדרות בפרדס חנה?

מ-40 המשפחות של עולי תימן הנמצאות במחנה האוהלים עברו 28 להפועל המזרחי. הרבה טורח טרחו אנשי ה״הסתדרות״, שליחיה ומד־ריכיה להשפיע עליהם, לפתותם ולבסוף גם לאיים עליהם בשלילת העבודה וקופת־חולים, בגירושם מהמחנה וכו׳. אולם טבעי ומובן הדבר, כי יהודים שחיו כל ימי חייהם חיי דת ומסורת, בראותם את הממונה עליהם לדאוג לצרכיהם ולהדריכם בדרך חייהם החדשה בארץ־ישראל – גם הוא תימני, וותיק בארץ – אדיש לערכי הדת, הריהם מסרבים כל

שיתוף־פעולה עם "מטיבים" אלה.

כמו כן קל להבין שקשה מאוד לאנשי ה"הסתדרות" במקום ל"עכל" דבר כזה. והם יוצאים במחאות פומביות נגד ה"קלריקאליזם" המשתלט במושבה. מארגנים פעולות "תרבותיות" דווקא בליל שבת כדי להרגיז את ה"אדוקים" כנקמה על החרפה שהמיטו עליהם אנשי הפועל־המזרחי על ידי עולי־תימן אלה.

לא היה כדאי להרחיב את הדיבור על כך, אלמלא היו חששות לתוצאות מרחיקות־לכת על הרקע הציבורי של מושבתנו השלווה מאז ומתמיד. המאורע שאירע בשבוע שעבר מעיד על כך שאם האחראים למחנה לא יתערבו בדבר ולא יחסלו את פרשת ההסתה והאיומים, - ניתקל להבא בקשיים עצומים בקליטת עולים חדשים אשר נוסף לסבל ממצוקה איומה בשטח השיכון והסאניטארי, מחמת תנאי המלחמה, עליהם גם לסבול סבל נפשי ולדאוג איך לעמוד בפני אלה הרוצים להעביר אותם על דעתם ועל דעת קונם.

ומעשה שהיה כך היה: עוד קודם שעברו ל"הפועל המזרחי" פנו 20 מן העולים במכתב כתוב וחתום בעצם ידיהם לסוכנות, בבקשה להחליף את המדריך שנמצא במקום מטעם ה"הסתדרות" בטענה, כי הוא פועל בניגוד לרוחם.

כשנודע רשמית דבר הצטרפותם ל"הפועל המזרחי" הופיעו בשבוע שעבר במחנה שליחי התאחדות־התימנים שב"הסתדרות": אבי גד, טביב וחיים צדוק ודרשו מהתימנים חברי הפועל המזרחי להכחיש בכתב שהוגש להם, תוכן המכתב ששלחו לסוכנות וכן את קובלנותם על המדריך שמאכיל אותם נבלות וטריפות ומקצץ את פיאותיהם. בשכר זה הובטח להם, להקים להם בתי־דירה וישפיעו עליהם רוב טובה. בקשה־דרישה זו, לוותה בשדולים ואיומים גם יחד. מקומם של התימנים האלה הוא - לפי דעתם - ב"הסתדרות" דווקא, משום שהם דאגו לעלייתם, והשקיעו בם ממונם. את הפועל המזרחי יעזבו ממילא כשיגיע זמן חוסר־העבודה. אם לא יעשו את זאת, יגרשו אותם מהמחנה. האנשים האלה טענו, כי במה שנוגע למדריך דעתם תקיפה, שהוא פועל נגדם ומפריע ביצירת אורח־חיים דתי כהרגלם מיום שעמדו על דעתם. כשראו שכל עמלם של שליחי ההתאחדות עלה בתוהו, שלחום הביתה.

כעבור זמן־מה, קם רעש במחנה, התימנים חברי ה"הסתדרות" הקיפו את האוהלים של חלק מחברי הפועל המזרחי בחצות הלילה כשהללו כבר שכבו במיטותיהם והתנפלו עליהם בגידופים ומהלומות. הצעקות והבכיות של הנשים וילדיהם, גרמו בהלה במחנה שהרעידה את כל השכונה. אחד המוכים לא היה יכול יומיים אחרי זה לצאת לעבודה.

מובנת, אמנם, התרגזותם של אלה המתיימרים להיות אפוטרופסים לעלייה התימנית אשר חלק ממנה העיז להתנער מהם בצורה כה בולטת, אבל מאידך עליהם גם להבין שמעשים מסוג זה לא יועילו להם כלל ואינם אלא מכתימים את שם ה"הסתדרות" בהיוודע האמצעים של "כיבוש המונים" לפי דוגמאות אלו.

מנחם ד.

בעקבות הכתבה הנ"ל בעתון "הצופה" איים המדריך לעזוב את המקום ואז מזדעק המחנה ההסתדרותי בקרב עולי תימן החדשים בפרדס־חנה ופונה במכתב חתום על ידי 41 ראשי משפחות, להפציר במדריך לא לעזוב אותם. להלן המכתב:

כ"א סיון תש"ד (11.6.44)

לכבוד כבוד מעלת הסוכנות היהודית.

אנחנו מחנה העולים התימנים בפרדס חנה, שמענו כי אתם רוצים לקחת את המדריך יוסף שמעי מאתנו וכל אחד מאתנו אנשים נשים וטף לא רוצים שיוסף המדריך ילך מאתנו. הוא עוזר לנו הרבה, הוא מלמד אותנו, הוא נלחם בשבילנו טוב מאוד.

אנחנו מבקשים מכבוד מעלתכם כי תשאירו אותו עוד כמה זמן ואנחנו כבר ביקשנו ממנו סליחה ודרשנו ממנו שלא ילך מאצלנו והוא אומר שהוא לא יכול להשאר. אנחנו מתפללים לאל עליון שתשמעו לקולנו ותעזרו לנו בזה שתגידו למדריך יוסף להשאר. ועל דבר אמת וצדק באנו על החתום. (41 חתימות)

מכתב נוסף נשלח על ידי אותם עולים אל יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית בימים ההם, דוד בן־גוריון, ובו הם מבקשים צערם בענין התפילה ועל לעגם של אנשי "הפועל המזרחי". להלן המכתב:

פרדס חנה, 30 ביוני 1944
יום ו' ט' תמוז תש"ד

לכבוד
יו"ר הסוכנות היהודית בארץ ישראל
דוד בן־גוריון.

אדון יקר!

אנחנו החתומים מטה עולים חדשים מתימן, הנמצאים בפרדס חנה, בצער גדול בענין התפילה. ידוע בודאי לכב' על הבלבולים והרעש שהיו

במחננו מצד הפועל המזרחי. אנחנו נכנסנו כחברים להסתדרות ובגלל זה יצא עלינו קצף של "הפועל המזרחי" ויגרשו אותנו מבית הכנסת באמרם שכל זמן שאנו עוד חברי ההסתדרות לא יתנו לנו להתפלל בבית הכנסת שלהם. עזבנו את בית הכנסת וכיום מתפללים אנו בלי ספר התורה והם לועגים לנו שהם קבלו ספר תורה מ"הפועל המזרחי" ולנו לא ידאג איש לכך.

אנו פונים אליך ומבקשים שיותן לנו ספר תורה ולא נהיה עוד לחרפה ושלא נהיה מוכרחים לשוב ל"הפועל המזרחי" נגד רצוננו.

אנו מקוים שתענה לבקשתנו.

חתומים (26 איש)

יש לציין, כי בעיית אספקת ספרי תורה לבתי־כנסת במחנות האוהלים לא היתה קלה, ביחוד לאותו צבור שחסה בצילה של "ההסתדרות", שלא היו ברשותה בתי־כנסת ונבצר ממנה לספק את הדרישות. באין ברירה, נסיתי לפנות בעצמי אל המוסדות לספק ספרי תורה וציוד לבתי־כנסת. להלן כמה מהפניות והתשובות שהיו בנדון בימים ההם.

כג' סיון תש"ד
14 ליוני 1944

אל: מחלקת העליה, למר גילר, ירושלים.
מאת: המדור לטפול בעולים, תל־אביב.

לפני שבועות מספר פניתי אליך בדבר השגת 3 ספרי תורה עבור מחנות העולים. כן שלחתי לך מכתב בענין זה ועד כה לא זכיתי לתשובה ממך בענין זה.

אודה לך אם תואיל להודיענו מה נעשה בענין זה ואם הושגו ספרי התורה.

חיים צדוק

ירושלים, כ"ט סיון תש"ד
(20.6.44)

אל: הח' חיים צדוק, המדור לטפול בעולים, תל־אביב.
מאת: מחלקת העליה, ירושלים.

קבלנו את מכתבך מיום 14.6 ש.ז. (מס. 224/7952) וכ"כ את מכתבך הקודם, בענין ספרי תורה למחנות.

בשעתו בררנו את הענין עם הרב אוסטרובסקי, חבר הועד הלאומי, ולאחר הברור שנמשך זמן ממושך, הודיע לנו הרב אוסטרובסקי, שלצערו,

אין לו כל אפשרות למלא את בקשתנו זו. הרב אוסטרובסקי נתקל בקשיים מרובים בשאלת ספרי תורה לפלוגות העבריות השונות של הצבא וכיום אין כמעט כל אפשרות להשיג ספרי תורה, ללא תשלום.

(–)

ח' בתשרי תש"ה
22 לספטמבר 1944

אל: מחלקת העבודה, ירושלים.
מאת: המדור לטפול בעולים, תל־אביב.

בתל־מונד ניתן אהל לבית־כנסת וחסר בו ציוד של ספסלים, שולחן ובעיקר ארון עבור ספר תורה שצריך לעלות בסכום של 13–10 לא"י בערך.

הנני לכן מבקש לאשר את הסכום הנ"ל לשם קנית הארון הדרוש.

(–)

29.9.1944

לחיים צדוק,
מאת מחלקת העבודה.

קבלנו את תזכרתכם מיום 22 דנא בדבר ריהוט אהל בית־הכנסת בתל־מונד והננו להודיעכם שאנו מאשרים את ההוצאה בסך 12–10 לא"י ונשלם לפי חשבון שתגישו לנו.

(–) א. ורטהים

בעוד אנו מטפלים בהרגעת הרוחות ובישור ההדורים בין יושבי מחנה האוהלים בפרדס־חנה, נתגלעו ריב ומדנים במחנה שברמת־הדר כאשר ארבעה גברים משתי חמולות גוררים את המחנה כולו לריב ומהומות. כאן החכוכים לא היו על רקע מפלגתי, מאחר ופרט להסתדרות לא פעלה שם או שלא הצליחה לפעול במקום זה שום מפלגה או ארגון אחר. שוב אנו מכתתים את רגלינו על מנת להשכין שלום. מקיימים בירור ומוציאים את "פסק הדין" המובא להלן:

פ ס ק־ד י ן

אחרי ששמענו את טענות שני הצדדים הנתבעים והתובעים באנו לידי מסקנה זו:

א) כל הטענות של האחים לוי שהם התובעים, הן טענות מחוסרות כל ערך. והן יכולות רק להביא לידי חכוכים תמידיים. כל זה בא אך ורק

מחוסר הבנה ושנאת חנם..

ב) גם הנתבעים האחים חאזי לא במעט אשמים בכך. היות והם מרגישים את עצמם כנרדפים על ידי חבריהם במקום, אזי הם נגררים אחרי צעקה ודברי הבל.

על כן אנו החתומים מטה מבקשים מאת החברים שיפנו את תשומת לבם לחיי תורה ועבודה, לחיי שלום והבנה הדדית כיאה לאחים יהודים. אנו מציעים לכם שתחדלו לריב על דברים קלי ערך. ובמקום זה תלמדו תורה ומצוות, עברית וחשבון, תלמדו על ההסתדרות ומפעליה, תדעו מה זאת ציונות ומה זאת עבודה עברית בשבילכם אתם, שבאתם רק עכשיו. ועל ידי זה תטו את לבכם לדברים יותר מועילים לכם ולנו ולכל הישוב. אם דרישתנו זו לא תתמלא על ידכם, הרי אנו החתומים מטה באנו לידי החלטה זו: אם ישנה עוד פעם מקרה כזה של ריב ומדנים על לא דבר, נהיה נאלצים לאחוז בכל האמצעים ולהוציא את האשם מתוך המחנה בכלל והמושבה בפרט. ושום זכות ערעור לא תהיה לו, כי אנו מעונינים ששאר החברים במחנה יחיו חיי שקט ושלוה, ולא יתכן שארבעה אנשים יגרמו צרות ושם רע לכל המחנה. על כן אנו שוב פונים אליכם, חברים יקרים, חדלו לריב ודאגו לחיי תורה ועבודה.

א. עובדיה, חיים צדוק, יעקב רייך

תל־אביב, 5.7.44.

גם על המחנה בכרכור לא פסחה מלחמת המפלגות והמאבק על רכישת קולותיהם של התימנים והסתפחותם למפלגה זו או אחרת. קבוצת רווקים המתגוררת במעין קומונה בצד המשפחות במחנה כרכור היוותה מוקד להתעניינות אנשי הדת, אשר האשימו את המדריך נסים מוגזח מיוצאי תימן וחבר ״השומר הצעיר״ בנסיון להשפיע על הצעירים לפרוק את עול הדת. ההאשמות המתפרסמות בעתונות הדתית ובכרוזי השמצה שונים, מניעים את מרכז העליה של ההסתדרות לשגר את האדונים זכריה אביגד ושלמה כהן ז״ל (אנשים דתיים ושומרי מסורת שעברו להסתדרות עם חתימת ההסכם עם התאחדות התימנים) לברר ולבדוק אמיתות ההאשמות. שני אנשים אלה מגיעים למקום, מקיימים חקירה מקיפה ולהלן דווחם על תוצאות בדיקתם.

בקרת כרכור

ביום כ״ו שבט תש״ד/19.2.1944 בקרנו במחנה העולים התימנים בכרכור. הגענו בשתים עשרה בצהרים, נכנסנו אל חדר האוכל, חכינו עד לאחר ברכת המזון. הרצינו לפניהם על ענין הדת ועבודה אחרי זה

התישבנו בו במקום עם המדריך מר נסים מוגזח ובנוכחות כל החברים שאלנו וחקרנו את החברים הנ"ל בעניני עבודה ובעניני דת וכו' והלה מסר לנו את הפרטים דלקמן:

יש במחנה 35 רווקים, שאינם נוחים זה לזה וכולם גרים באוהלים.

העבודה איננה בשפע וגם המחירים ירודים, אלא שיש תקוה שבקרוב יסודרו עניני העבודה על הצד היותר טוב.

ענינים דתיים: יש מהם מתפללים בחול ביחידות בתוך אהליהם ובשבת כולם מתפללים בבית הכנסת של האשכנזים במושב. ואולם חסר להם 20 סדורי תפלה, 30 תפילונות, 30 טליתות, 30 תנ"כים. המטבח מסודר כדין, כלי הבשר לחוד, וכלי החלב לחוד, הבשר נקנה מאטליז כשר הנמצא תחת השגחת הרבנות.

שאלנו את החברים (בעברית ובערבית) האם יש להם מה להעיר על דברי המדריך בקשר לעניני דת, ענו כולם פה אחד שהכל אמת יציב. שוב חקרנו אותם היטב בדבר גלוח הפאות ואכילת דבר איסור.

תשובת החברים: שום אדם לא השפיע עלינו לגלח ואנחנו בעצמנו התחלנו להתגלח בעוד שהיינו בעיר עדן, וגם מכשירי הגלוח הבאנו אתנו מעדן.

באשר לאכילת דבר איסור: עם בואנו למושב כבדו אותנו בארוחת בשר. וטרם שנטעם מהתבשיל אחד מחברינו הקודמים הצדיק את הדין ואמר לנו אל אחי תאכלו בשר בחלב שאלנו (כלומר החברים) את המדריך ענה לנו שהוא הגעיל את הסיר, אזי אחדים מאתנו הסתמכו על ההגעלה ואכלו והרוב הגדול החרים את התבשיל. מאותו יום קבלנו כלים חדשים מהם ייחדנו לחלב מהם לבשר באשר תחזינה עיניכם. העמדנו שמירה והשגחה מעולה על סדרי המטבח, ועתה נמצאים אנו בקשר מתמיד עם הרב בשכונה וכל עניני דת לרבות הבשר ולפי דעתנו אין שום חשש של איסור לא מצד המבשלת ולא מצד המדריך.

דרישותיהם:

א. מבשלת תימנית שתבשל לפי טעם תימני וכן ליתר דקדוק ובטחון בכשרות לתמיד.

ב. תלבשת ובית כנסת ותשמישי קדושה וספרי קדש וכו'.

ג. עבודה תמידית ומחיר הוגן.

ד. בתים ונחלות.

דעתנו אנו המבקרים:

א. שאין כל יסוד לשמועות ולפרסומים שכאילו החברים הנ"ל נאנסו לגלח פאותיהם ושהאכילום נבלות וטרפות.

ב. זקוקים מאד גם למדריך רוחני שיבקר אותם תכופות להורותם ולעודד

אותם ברוח הדת.

ג. דרישותיהן א' ב' ג' צודקות והכרחיות בהחלט ויש להגשימן מיד.

ד. הדרישה הרביעית גם היא צודקת מאד וצריכה תשומת לב מיוחדת מצד המוסדות לבתים ונחלות וגם לכל מחנות התימנים בכלל.

המבקרים: (–) זכריה אביגד שרעבי, יעקב שלמה כהן

התסיסה וההסתה בעניני הדת שטפה גם את המחנה הגדול בהרצליה ובתגובה לכך פרסמה מועצת פועלי הרצליה את הדברים הבאים:

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל

מועצת פועלי הרצליה

אל כל תושבי הרצליה!

הגיעו אלינו ידיעות שחוגים מסוימים החלו בהסתה נגד ההסתדרות במקום בקשר עם הטפול בעליה התימנית. סופר ע"י איש מהחוץ באספה בבית הכנסת, כי "מכריחים את התימנים להתגלח נגד רצונם", "כי לועגים לרגשותיהם הדתיים" ואף "מעונינים לעקור מלבם את אמונתם בדת ישראל", ועם תום האספה הוצע לבחור ועדה "שתחקור את האמת ותגלה את דעתה ברבים".

הסתה פרועה זו לא ילידת המקום היא. רשתה פרושה בערים ובמושבות ע"י חוגים ריאקציוניים בישוב העברי שאינם רוצים להשלים עם כריתת ההסכם בין ההסתדרות והתאחדות התימנים, המחזיר את העדה העובדת למסגרת הארגונית של כלל הפועלים, ומעלה את ערכה בצבורית העברית כגורם הממאן לשמש חומר לניצול והשפלה בידי רודפי בצע ושררה למיניהם.

עולי תימן החדשים כותיקים, יודעים אל נכון מי דואג להם דאגת אמת ומי משתמש במצוקתם לחרחור ריב ומדנים. עם בוא העולים למושבה משמש להם בית הפועלים פנה ראשונה, מועצת הפועלים והלשכה הכללית עוסקות בסדוריהם השונים – ענייני עבודה, עזרה רפואית, טפול סוציאלי וכו' – בשעה ש"קנאי דת" אלה מתעלמים התעלמות מוחלטת ממציאותם וצרכיהם, ואין מושיט סעד ועזר לבאים.

לא לסתור את דברי הכזב אנו מתכוונים. כל שוחר אמת מכיר אותם, את "אוהבי ישראל" בתוכנו, שאחרי פרשת "ילדי טהרן" המהרסת, מצאו לעצמם שוב שעת כושר לנגח את ההסתדרות שנואת נפשם ולהעליל עליה עלילות חסרות יסוד, אלא להזהיר את הצבור מאלה ש"רוממות

הדת" בגרונם ומעשי מרמה ומעל בידיהם. נמשיך להושיט עזרת אחים נאמנה לעולה התימני כלשאר העולים השבים למולדתם למעלה ממדת יכלתנו, גם אם אחרים יעמדו מנגד ויתעלמו מהצורך המשווע בעזרה כללית מצד כל חוגי הישוב, ונפסח על ראשם של מחרחרי ריב, המעלילים בגלוי ובחשאי תוך הסתרת מטרתם האמתית: להפר את השלום והאחוה במשפחת העובדים המאורגנת בארץ.

מזימתם לא תקום! כל עמלי כפים מכל העליות, השבטים והעדות יתלכדו ביתר עוז ויחשלו את הכח המאורגן של העובד העברי בארץ־ישראל.

המזכירות

כ"ד ניסן תש"ד (17.4.1944).

תקופת הפסקת העליה מתימן שמנשכה מהמחצית השניה של שנת 1945 ושנתחדשה רק עם הקמת המדינה (פרט לשתי קבוצות יתומים קטנות שעלו בראשית שנת 1946) אפשרה למוסדות הסוכנות היהודית לפתור בהדרגה את בעית דיור הקבע לישובי האוהלים. האנשים הסתגלו לאט־לאט גם לעובדה, כי בארץ ישראל קיימים ופועלים יהודים דתיים וחילוניים, החיים זה בצד זה תוך שתוף פעולה בשטחים השונים. הם גם נוכחו לדעת במרוצת הימים, שאכן, כל אחד רשאי ויכול לנהל את חייו על פי אמונתו וכי אף ההשתיכות להסתדרות הכללית, שרוב חבריה חילוניים, אין פירושה חריגה מקיום מצוות התורה.

דאגת הפרנסה וחבלי הקליטה החברתית והרוחנית השפיעו אף הם בכיוון הפנית המחשבה ותשומת הלב לפתרון בעיותיהם האישיות היום־יומיות בחברה ובעבודה ובעיקר פתרון בעית קורת הגג מעל לראשם ופיסת אדמה מתחת לרגליהם.

שכונות חדשות לעולי תימן במושבות החליפו את האוהלים הקרועים ובבוא עת הגאולה השלמה לגולת תימן, עם הקמת המדינה, הצטרפו דיירי השכונות החדשות אל מחנה המסייעים והמטפלים בקליטת המוני העולים במסגרת מבצע מרבד הקסמים.

הסכם בין ההסתדרות והתאחדות התימנים

המשא ומתן בין מרכז התאחדות התימנים וההסתדרות שנמשך כשלוש־עשרה שנה בא לקצו, עת נחתם ביום 18.1.44 הסכם לחדוש שתוף הפעולה בין התאחדות התימנים כגוף מייצג לבין ההסתדרות הכללית, כאשר כל חבר יחיד בהתאחדות יצטרף להסתדרות על כל הזכויות והחובות. באותו

הסכם התחייבה ההסתדרות, בין השאר, לתמוך בפעולותיה המיוחדות של ההתאחדות ובמיוחד בנושא העליה מתימן, ובמתן חנוך לילדי התימנים בהתאם לרצון הוריהם.

בתקופת המשא ומתן הממושך, חלו עליות וירידות ובכל מערכת בחירות לקונגרס הציוני או לאסיפת הנבחרים של כנסת־ישראל, ניתנו קולות תומכי ואוהדי התאחדות התימנים לאותה מפלגה שהבטיחה מימון הוצאות הנסיעה לציר של ההתאחדות ופעולות המשרד בעת מסע הבחירות.

תוך כל תקופת הריב והמו״מ בין ההסתדרות והתאחדות התימנים, פיגרו העובדים, חברי ההתאחדות, אחרי אחיהם האשכנזים, ובמידה מסוימת גם אחרי אחיהם יוצאי תימן, חברי ההסתדרות. עובדים בלתי מאורגנים אלה שהשתייכו להתאחדות, נשארו ברובם המכריע ללא מקומות תעסוקה קבועים ומאורגנים וללא תנאים סוציאליים וחיו בעוני ובדחקות. בהיותם מנותקים ממקורות התעסוקה הקבועים והמאורגנים, שמשו במידה מסוימת בידי אנשי הימין ומעסיקים שונים כשוט שלחם בהסתדרות ובפועל המאורגן.

מרכז התאחדות התימנים ראה בנושא העליה מתימן את התפקיד המרכזי של פעולתו והמצדיק את קיומו הנפרד. משחדרה ההסתדרות גם לתחום זה של הטפול בעליה, הבינו עסקני ההתאחדות כי הבסיס העיקרי והמרכזי לזכות הקיום שלהם התערער, וזה היה, לדעתי, הקש ששבר את גב הגמל, והמשא ומתן הממושך בא לקצו עם חתימת ההסכם בין ההסתדרות וההתאחדות.

בין יתר סעיפי ההסכם העיקריים נקבע, כי למען שהחברים החדשים בהסתדרות (אנשי ההתאחדות לשעבר) לא יקופחו, יחושבו להם שנות חברותם בהתאחדות, כשנות חברות בהסתדרות. הדבר צריך היה לבוא לידי בטוי באופן מעשי בעניני שכר, דמי חופשה וכדומה כפי שמקובל לגבי חברי הסתדרות ותיקים.

סעיף ״חשוב״ נוסף באותו הסכם התייחס לצרוף נציגות מתאימה בהסתדרות מבין חברי מרכז ההתאחדות שחתמו על ההסכם. בפועל, קבלה ההסתדרות לעבודה בועד הפועל ובמועצות הפועלים אחדים מבין חברי המרכז שהיו אמורים להשתלב בטפול בעליה ובקליטתה וכן בנושאים אחרים המיוחדים ליוצאי תימן.

עם חתימת ההסכם, לא פסקה ההתאחדות להתקיים ונקבעו שטחי הפעולה המיוחדים שתעסוק בהם, כאשר ההסתדרות מתחייבת לתמוך ולסייע בידי ההתאחדות בבצוע המשימות, החינוך המיוחד, ההתישבות וכדומה. על אותו הסכם, שנולד כאמור לאחר צירי לידה קשים וממושכים

חתמו מצד ההסתדרות: יוסף שפרינצק, אהרון ציזלינג, י' ריפטין ונטע הרפז. ואילו מצד ההתאחדות חתמו: אברהם טביב, שלום כהן הרמתי, זכריה אביגד, נתן שרעבי, אברהם גלוסקא (אחיו של יו"ר התאחדות התימנים ששהה אז בארה"ב) וכן סעדיה כהן ומזכיר ההתאחדות מר שמעון גרידי.

שני הצדדים החתומים על ההסכם האמינו, כי עם החתימה על ההסכם וצירוף נציגים לעבודה בפועל בועד הפועל של ההסתדרות, תיפסק המלחמה הממושכת בין התימנים וההסתדרות, וכי מעתה ימצא צבור יהודי תימן, שברובו הגדול מורכב מאנשים עמלים המתקיימים מיגיע כפיהם, את מקומו הטבעי במסגרת ההסתדרות הכללית.

למגינת לבם של החותמים, התברר כעבור זמן קצר, כי ישנם גם מתנגדים מושבעים להסכם שזה עתה נחתם.

יו"ר ההתאחדות, זכריה גלוסקא, ששהה כמעט דרך קבע בחו"ל "לגיוס אמצעים כספיים לפעולות ההתאחדות" פסח בהתחלה על שני הסעיפים, אך בסופו של הדבר התייצב בראש מתנגדי ההסכם מקרב חברי המרכז, שהיו קשורים מהותית ונפשית עם הימין הקיצוני, וכאשר כמה מביניהם נמנו על המעמד הבינוני ובעלי ההון בישוב. כמה מהם היו בעלי מפעלים ובעלי עסקים, כך שמקומם הטבעי היה במסגרות שמחוץ להסתדרות הכללית.

אותם אנשי ההתאחדות שחתמו על ההסכם היו נאלצים לשכור משרד נפרד לפעולתם, לאחר שמתנגדי ההסכם גברו עליהם פיזית ומשפטית וסלקו אותם מהמשרד שברחוב העליה, שם פעל במשך שנים רבות מרכז התאחדות התימנים.

מכאן ואילך פעלו שתי התאחדויות, כאשר מתנגדי ההסכם קראו לעצמם "מרכז התאחדות התימנים העצמאיים" שמשרדם ברחוב העליה, ואילו אנשי ההסכם קראו לעצמם "מרכז התאחדות התימנים" שמשרדם ברחוב יהודה הלוי בתל־אביב.

המלחמה ברחוב התימני בין מצדדי ההסכם ומתנגדיו הלכה והחריפה ובתי הדפוס היו מועסקים בהדפסת דברי תעמולה והשמצה שלא הוסיפו כבוד לצבור יהודי תימן כולו.

חותמי ההסכם משני הצדדים נשארו נאמנים לתוכנו על אף העובדה כי התקוות שתלו בהסכם נתבדו לפחות בחלקן, וכי במקום התאחדות תימנים אחת בת ברית של ההסתדרות, נוצרו שתיים הנלחמות ביניהן על ההשפעה ברחוב התימני.

לאלה המטפלים בעליה הגדולה מתימן, שזרמה בשנים 5-1943 הביא ההסכם לתוספת כח־אדם, כאשר חותמי ההסכם, שעד אתמול לחמו בנו, הטו עתה שכם לעבודת הקליטה ודאגו בין היתר לספוק הצרכים הדתיים של העולים והזמת האשמות "החוגים הדתיים" שכביכול "פעלנו" אנו המטפלים להרחקת העולים החדשים מקיום מנהגיהם הדתיים. הפלג השני שלא הצטרף להסכם ואף לחם בו, היה עסוק במלחמתו באנשי ההסכם, עד כי לא היה לו הזמן, ואף לא האמצעים כדי להתעסק אתנו, כך שביחד עם השותפים החדשים יכולנו לפעול בין אותם חמשת אלפי העולים שהגיעו ארצה מתימן, ולהתגבר על בעיות הקליטה תוך פרק זמן קצר.

מתנגדי ההסכם עתידים להתאושש ואנו נרגיש בהם ובפעולותיהם, אך יותר מאוחר שני פלגי ההתאחדות ישובו וישתפו פעולה בטרם שיעלמו לגמרי כגוף מייצג מעל הבמה הצבורית. שנים מספר לאחר קום המדינה חדלה ההתאחדות להתקיים למעשה, כשמרבית דובריה, מנהיגיה ולוחמיה מסתלקים לעולמם אחד אחד. במותם, באה לסיומה פרשת מאבקים קשה, ממושכת ורבת תהפוכות. לזכותם יאמר: הם האמינו בכל לבם בדרכי מלחמתם למען אחיהם התימנים, הן אלה שנמצאו כבר בארץ ישראל, וצריך היה להיאבק לזכויותיהם ולרווחתם, והן למען אותם רבבות יהודים שנמצאו עדיין בתימן וציפו לישועה, עד אשר רק עם קום מדינת ישראל, בא הקץ לגלותם הארוכה והמרה.

גם הסתלקותו ללא עת של ישראל ישעיהו ז"ל, אחרון מנהיגי ודוברי עדת תימן בישראל, ושסימל בדרך פעולתו במסגרת ההסתדרות, תפיסת עולם שונה לחלוטין מתפיסתם של מנהיגי ההתאחדות, סתמה למעשה את הגולל גם על מעט היצוג המיוחד.

הדור החדש אשר לא ידע את יוסף, ולא הכיר את דור הלוחמים והמייסדים שקמו לה לעדת תימן מאז ראשית המאה הנוכחית, יוכלו מעתה לדעת על עברם רק מתוך ספורי הוריהם ומספורים שזכו לראות אור בכתובים. הם יוכלו ללמוד על דרך היסורים שעברו על עולי תימן בארץ־ישראל, ועל מלחמתם הקשה לשוויון, ליום עבודה, "לקורת גג ולמעט אדמה".

מנהיגים אלה, שסבלו אף הם כאחיהם ממצוקה, היו צריכים לנהל מאבק ממושך נגד המגמה לראות ביהודי תימן אחים מסורים ונאמנים, המסוגלים לתרום לכבוש העבודה העברית ולרבוי מספר היהודים בארץ ישראל, אך יחד עם זאת, אנשים "המסתפקים במועט". הם היו נאלצים ללחום גם נגד המגמה להצבת יהודי תימן במעמד קבוע ונצחי של "חוטבי

עצים ושואבי מים" בשעה שהם שאפו לנחלה של ממש ולקיום דבר הנביא: "וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו". בעבודתם הקשה אצל האכרים הם ראו הוראת שעה ותקופת מעבר בלבד, ולא חלילה דבר שבקבע. הם תבעו ונלחמו על מכסות רשיונות עליה מתאימים לאחיהם שנשארו בתימן, גם כאשר מצב העבודה בפרדסים חייב האטת עליתם של יהודי תימן, שזרמו בכוון לעדן במטרה להגיע לארץ ישראל.

בהסתדרות העובדים, שחרתה על דגלה את המלים "צדק ושוויון" ראו את שותפיהם ומגיניהם, אך משאלה הכזיבו, קמו ובנו להם במה לעצמם בבחינת "אם אין אני לי, מי לי".

במשך הזמן, הלך ונוצר מצב של חשדנות ואיבה כנגד מנהיגי ההסתדרות, ובאין להם למנהיגי ההתאחדות, מקורות כספיים משלהם למימון הפעולות שנטלו על עצמם, היו נאלצים, ואולי אף שלא ברצונם, למצוא סעד וסיוע מגורמים שעיינו את תנועת הפועלים.

ההסכם שנחתם בינואר 1944 אמור היה לסיים תקופה ארוכה של יריבות ואי הבנה וחידוש הברית הישנה. עשרות שנות היריבות בין התימנים וההסתדרות מצד אחד, והשיפור הכלכלי והמעמדי שחל בקרב חלק מבני יוצאי תימן מאידך, יצרו מעמד חדש אנטי־הסתדרותי. גם פעולת אנשי הימין בישוב, בקרב יוצאי תימן הניבה פרי וחלק לא מבוטל מצבור זה השתייך רעיונית ואידאולוגית למפלגות הימין והמפלגות הדתיות, בדומה לאותו צבור שדבק במחנה העבודה והפך לחלק בלתי נפרד ממנו, וחותמי ההסכם לא הביאו תמורות אלה (שחלו בינתיים בקרב יהודי תימן) בחשבון.

שתי ההתאחדויות לחמו אחת בשניה ומשהתעייפו שבו והתאחדו ונסו לפעול במשותף. הקמת מדינת ישראל וחסול גולת תימן, השמיטו את הבסיס שהצדיק את קיומה של ההתאחדות. ומשהלכו מנהיגיה הותיקים והאמיצים לעולמם, ובאין ממשיכים מקרב הדור החדש, שצמח וגדל בישראל, הפכה ההתאחדות לנחלת העבר, שאין כלל להתבייש בו.

מן הראוי כי הדור החדש והדורות הבאים של יוצאי תימן, ילמדו על דרך היסורים הקשה שעל המייסדים היה לעבור במאבקם, הן למען העלאת אחיהם לארץ, והן לקיום של כבוד בארץ־ישראל. ואכן, ראויים מנהיגים ולוחמים אלה כי נזכיר את פעלם, מלחמתם וסבלם בגאוה ובכבוד.

פרק רביעי

בשליחות הסוכנות לעדן

נעילת שערים

בשמיני למאי 1945 חגג העולם החופשי את נצחון בעלות הברית על צבאותיו של היטלר וסיומה של המלחמה העקובה מדם. באותו פרק זמן ישבו במחנה עתלית עולים מתימן וכן פליטים מאירופה וממחנה קפריסין אליו הוגלו מעפילים שניסו להכנס לארץ־ישראל על אף איסור ממשלת בריטניה.

יושבי מחנה עתלית מתכנסים באולמות לפי ארצות מוצאם, כדי לחוג את המאורע הגדול המסיים תקופה אפלה ביותר בחיי האנושות ובמיוחד בחיי העם היהודי ששליש מבניו קפחו את חייהם.

באולם נפרד מתכנסים העולים התימנים על נשיהם וטפם, ובטרם נפתח פינו להסביר את המאורע, מזדקף אחד הזקנים ופותח בשירת הים, וכל הקהל אחריו. משהגיע הצבור לפסוק "תפול עליהם אימתה ופחד" הרים קולו, שינה ושילש פסוק זה "כסגולה" למפלתם של צוררי ישראל. משסיימו את הקריאה הנרגשת, נשאנו את דבר הנצחון הגדול בגבור האור על החושך, ובהבעת התקוה כי עתה, משנגדעה זרועו של הצורר, יפתח דף חדש בחיי עם ישראל, וכי יחד עם הצלת והעלאת שארית הפליטה ממחנות ההשמדה והעקורים בארצות השונות, יזכו למצוא פדות וגאולה גם שאר היהודים הנמקים בגלות תימן.

באותה שעה גדולה בה חגגנו את הנצחון, לא עלה כלל על דעתנו כי סיומה של המלחמה יביא גם להפסקת העליה מתימן והפקרת אלפי פליטים שהתרכזו בעדן וסביבותיה לחרפת רעב, למחלות וסכנת גירוש חזרה לתימן.

ממשלת המנדט, שגייסה את כוחותיה כדי ללחום במעפילים שניסו להמלט מהחרב הנאצית ולהגיע לחוף מבטחים במולדתם, לא שינתה דרכה גם עם סיום המלחמה, ואת מכסת הסרטיפיקטים הזעומה שתקצה מעתה, תפנה לקפריסין ולשרידי המחנות באירופה.

הג'וינט, שפעל במחנה מצעביין ליד עדן וטיפל בהזנת ובהעלאת למעלה מחמשת אלפי פליטי תימן במשך כשנתיים, התקפל אף הוא.

המחנה נסגר והוחזר לממשלת עדן, וכל אותם אלפי יהודים תימנים שנשארו בעדן וכן אלה שנדדו בדרכים ונעצרו בגבול תימן־עדן, יהיו נתונים מעתה בין תקוה ויאוש.

משנודע לאלפי הפליטים, שהתגוללו ברחובות עדן ובגבולות, כי נעזבו לנפשם החלו בשיגור עשרות ומאות מברקים ומכתבי אזעקה ותחינה למוסדות ולאישים בארץ־ישראל לבוא לעזרתם ולהצילם מרדת שחת.

באותה תקופה, היה קיים בעדן משרד ארצי־ישראלי ובו צוות של מנהל ועוזר, שהם ילידי המקום, ושרת ערבי ממוצא סודני בשם עבדו. הצוות ראה מתפקידו לטפל בארגון הסעה באניות ובצוע בדיקות רפואיות וזאת במידה והועמדו לרשותו רשיונות עליה.

אנו בארץ, חשנו בעליל, כי צוות זה המנהל את המשרד הארצי־ישראלי, שבדרך כלל, מוטל עליו להיות לפה לפליטים, לא היה איכפת כלל מה קורה עם היהודים האומללים.

באותו פרק זמן, וגם בשנים קודמות, התהלכו שמועות על ״שחיתות״ בחלוקת הרשיונות, ״וכי השולט למעשה מי יעלה ומי לא יעלה לארץ הוא ׳לא פחות ולא יותר מאשר הגוי עבדו׳״.

נעילת שערי ארץ ישראל מחדש בפני פליטי יהדות תימן, מכתבי האזעקה וההאשמות כלפי אנשי המשרד הארצי־ישראלי, ״שמסר״ למעשה את כל ענין חלוקת רשיונות העליה, לחסד או לשבט, בידי הגוי עבדו, עוררו סערה בקרב צבור יהודי תימן בארץ־ישראל, ובפגישות שהתקיימו בסוכנות היהודית הועלתה בין השאר, המשאלה והתביעה לשגר לעדן שליח מבין יוצאי תימן שבארץ־ישראל, הן כדי לבדוק את הדברים מקרוב ולדווח על המצב, והן כדי לנסות להשליט סדר בין הפליטים ובעבודת המשרד הארצי־ישראלי.

ישראל ישעיהו ז״ל, שמאז חודש יולי 1943, עת גייס אותי לעבודת קליטת העליה במסגרת ההסתדרות ולאחר מכן בסוכנות היהודית, ואשר ליווה את מלאכת העליה והקליטה כל אותן שנים (1943–5) עד לנעילת שערי העליה מתימן עם סיום המלחמה, דיבר על לבי לקבל את השליחות לעדן. ראה, הוא אמר: ״כאשר באתי אליך ביולי 1943 והצעתי לך לקבל את תפקיד הטיפול בעליה התימנית במסגרת ההסתדרות, לא הייתי כלל בטוח בבחירתי, בינתיים חלפו שנתיים והוכחת את יכולתך הארגונית והטיפולית, קשרת קשרים עם המוסדות והצלחת לרכוש אמונם״, ונימוק נוסף היה לו לישראל ישעיהו: ״חמשת אלפי העולים שהגיעו ארצה בשנתיים אלה פוזרו במקומות הקליטה השונים – שם מטפלים בהם המוסדות המקומיים, ויהיה זה רק טבעי אם הנסיון שצברת בשנתיים

האחרונות, ינוצל בשליחות חשובה וקדושה זו". המשכנו לשוחח ולנתח את המצב, ובסיכום אותה שיחה בקשתי שהות למחשבה. אודה ולא אבוש כי דברי ישעיהו על הנסיון שצברתי ועל האמון שרכשתי החמיאו לי. מאידך, ניצבו בפני כמה בעיות שהטרידו אותי. ידעתי, כי עדן ארץ מלחה וחמה ולי שלושה ילדים רכים. את אשתי לא אוכל להשאיר בארץ ולצאת בגפי, אם ברצוני להמנע מרגונים ובעיות מסוג מסויים בקרב צבור שמרני ובלתי מתפשר. היתה זו אשתי שהכריעה את הכף במתן תשובה חיובית באמרה: "את שלושת ילדינו נוכל להחזיק במשך שנה אחת במסגרת עלית הנוער. נסיעתנו בגפינו ללא הילדים", הוסיפה, "תאפשר גם לי ליטול חלק במשימה ולעזור לך בשליחותך".

ידעתי שאכן תהיה לי לעזר, לאור נסיונה בתקופת הטיפול בעולים בעתלית, כאשר הפקידה את הילדים בידי סבתם והתגייסה לעבודה בקרב העולים.

משקבלתי ברכתה ועדודה של אשתי, הודעתי לישראל ישעיהו על הסכמתי העקרונית לצאת בשליחות הסוכנות היהודית לעדן, וזאת בתנאי, כי יוגדרו מראש סמכויותי על־ידי הסוכנות היהודית, וכי תופקד בידי ההכרעה והטפול בחלוקת הרשיונות.

ישראל ישעיהו הביא את הנושא לדיון בהנהלת המחלקה לעניני התימנים בהסתדרות, בהשתתפות החברים החדשים אנשי מרכז התאחדות התימנים, שחתמו על ההסכם עם ההסתדרות, ומשנתקבלה החלטה חיובית, שיגר את המכתב הבא אל הסוכנות היהודית:

כ"ה תמוז תש"ה
5.7.1945

לח' י. בכר
מחלקת העליה של הסוכנות היהודית לא"י
י ר ו ש ל י ם.

חבר יקר,

בהתאם לשיחתנו בע"פ בעניני השליחות לעדן, הריני להביא לפניך את הערותי בכתב כבקשתך. אין להערות אלו שום אופי רשמי, ואיני מגיש אותן בשם שום התאחדות מהתאחדויות התימנים, אלא בשמי אני בלבד, אלא שאני מקוה כי בהן אני מביע דעתם של רבים מעסקני התימנים הרואים נכוחה את הענינים ללא חשבונות צדדיים.

ואלו הן הערותי:

א) ברוכים תהיו על החלטתכם לשלוח את הח' חיים צדוק לעדן. הוא הוכיח במשך שנה וחצי שעבד במדור המטפל בעליה מתימן – את

יכולתו האישית ואת עמידתו העצמית והישרה. אני מאמין כי מבחינה ארגונית יצליח לעשות בעדן לא פחות משעשה בארץ, אולם לשם כך נחוצים ארבעה תנאים.

ב) שתנתן לו סמכות לא בלבד לחוות דעתו על סדרי העבודה במשרד הא"י אלא גם להתקין סדורים כהבנתו. זה יכול להיות אם יהא יחס של הבנה אליו מצד אנשי המשרד הא"י בעדן לפי דרישתכם.

ג) שמיד אחריו יצאו עוד שני שליחים בתפקידי הדרכה והוראה. כפי הנראה לעין לא תהיה בחדשים הקרובים עליה גדולה מתימן ועבודת הארגון בלבד - אשר ביכולתו ובסמכותו של הח' צדוק לעשות -- לא תשא שום פרי אם לא תהיה מלווה בהוראת השפה העברית, לימוד שירי הארץ והדרכה בידיעת הארץ והחיים בה. כאשר יש זרם של עליה לארץ חשוב בעיקר הצד הארגוני, כיוון שלבם של האנשים נתון לסדורי עליתם ואין אזנם נטויה ללימוד דברים אשר לדעתם יוכלו ללמוד אותם מיד בהגיעם לארץ.

אך כאשר אין זרם עליה - חשובה ביותר פעולת ההסברה,וההכנה יש בה כדי להועיל לאנשים בעלותם ארצה,ובעיקר כדי לחזק רוחם ואמונתם באפשרות העליה לארץ.

ברי לי שלא יהא ביכולתו של הח' צדוק לעשות את המלאכה יחיד. הוא יהא במצב של נתבע, אחראי לענות לאנשים במשרד, להרגיעם, לטפל בעניניהם, לרשום אותם, להשביח את הקשרים עם המוסדות, ליצור קשר תקין עם הקרובים שיתבעו לעזרה וכו' וכו'.

לא יתכן כלל לעשות ביחד עם מלאכה זו גם מלאכת הפעולה התרבותית חינוכית. אם כה יעשה, יהא גורלו פחות טוב מגורלו של מר יוסף בן דוד, ופירות עבודתו נתונים בספק. מובטחני שהוא לא ירצה לסבוך מכך כמו שהתאפק יוסף בן דוד, וסופו שיסתלק מתפקיד זה.

שני צעירים מורים-מדריכים, יכולים לעזור לחבר צדוק ולהשלים את עבודתו, שתהא לה צורה של עבודה מתוקנת. אעיר כי לא קשה למצוא את שני הצעירים האלה ולא קשה לקבל עליהם את הסכמת הצדדים המעוניינים.

ד) יש צורך לצייד את הח' צדוק בסמכות לברר את האפשרות המעשית של הקמת חות הכשרה בסביבות עדן שבה יתרכזו כל אותם הבאים בחשבון להכשרה ,יעבדו עבודה עצמאית בחוה, יתכלכלו וילמדו עברית וחיי הארץ במרוכז. באותה חוה אפשר לרכז בייחוד את הנוער, את היתומים למחצה והיתומים המוחלטים, שלא יתרוצצו ברחובות עדן ויספגו לתוכם הרגלים שליליים בהחלט ,נוסף לכך שהתרוצצותם מעוררת תשומת לב יתירה מצד השלטונות והתושבים.

יודע אני כי מפעל זה צריך לעלות בכסף רב, אולם אם יתברר שהוא ניתן להגשמה, הרי מובטחני שימצאו המקורות להחזקתו. מובטחני, שאם ישוכנעו מוסדות הסוכנות, הדסה הצעירה, הג'וינט ואחרים ביעי־לות המעשה ובערכו החברתי והפוליטי, הם ייענו.

ה) יש צורך למנות במקום הח' ח. צדוק חבר אחר מתאים, אשר ימלא את מקומו בקבלת העליה בארץ ובטפול בקליטתם. ידענו על החלטתכם למנות את החברה רבקה עמר לטיפול בקליטת העולים, אולם תפקידה צריך להיות משלים את הטיפול בנשי העולים וילדיהם ובעבודה הסוציאלית והסניטרית במשפחות העולים, אך אינה יכולה להיות במקום חבר, גבר, אשר יקבל את פני העולים בעתלית ובלשכות העליה של הסוכנות וידריך אותם עד שיקלטו לגמרי. המדובר הוא לא רק בקליטת אלה שיבואו,אלא גם בקליטת אלה שכבר באו ועדיין הם במחנות או מסתובבים בערים ובמושבות תוהים ובוהים,וזקוקים ליד מדריכה מכוונת ומסייעת,עד שיסתדרו ויחדלו להיות בבחינת עולים.

סבורני, שאיש זה צריך להתמנות מיד עם יציאתו של צדוק, כיוון שאלו הן מסיבות יותר נוחות ואין להשהות את הענין עד שתבוא עליה גדולה או עד שיתעוררו פרובלימות כתתיות, שאז יקשה מאד לבחור את האיש המתאים והרצוי.

דבר זה נראה לי כתנאי מוקדם לשליחותו של צדוק. אחרת תהא שליחותו מעין הריסת גשר מועיל וחזק כאן בארץ, כדי לבנות גשר אחר שם הרחק, ופעולתו שם לא בלבד שלא יהיה מי שימשיך אותה כאן, אלא תתפוררנה לנוכח המציאות המשרדית והכתתית שיש כאן.

אין ביכולתי לומר לכם אל תשלחו את צדוק אם אין מי שימלא מקומו בארץ, אך מכלל דברי תבינו, שזה צריך להיות תנאי שלכם יותר מאשר תנאי שלי או של מישהו אחר.

אכיר לכם תודה אם תתנו דעתכם להערותי אלו.

בכבוד רב, המחכה לתשובתכם

ישראל ישעיהו

תשובתה החיובית של הסוכנות היהודית למכתבו של ישעיהו לא איחרה לבוא וכך נתבקשתי להתכונן מהר ככל האפשר לקראת היציאה לשליחותי. התנאי מצדי היה כי השליחות תהיה מוגבלת לשנה אחת בלבד בהתחשב בעובדה כי נשאיר בארץ שלושה ילדים בגיל רך. חברים וידידים ששמעו על נכונותינו לנטוש שלושה ילדים, חשבו אותנו למשו־געים וחסרי אחריות. אכן, חברים אלה צדקו, במידת מה, לאור מה שהתרחש עם הילדים בשנת שהייתם במוסד עלית הנוער בנהריה. התיאו־

רים והדווחים שקבלתי על מצבם ועל אי־הסתגלותם, הם־הם שהכריעו למעשה את הכף לאי הסכמתנו להארכת השליחות מעבר לתקופה המוסכמת.

בפגישתי עם מר יהושע בכר, מזכיר מחלקת העליה של הסוכנות היהודית, ושהיה איש הקשר אתנו בתקופת השליחות, העליתי את שאלת הסמכויות. באותה שיחה נסיתי להבטיח מספר דברים שבלעדיהם לא היה טעם לדעתי לשליחות. א) תבעתי את זכות ההכרעה בקביעת התור לעליה, ברישום האנשים המגיעים מתימן לעדן ומיונם והטפול בהם. ב) קיום הקשר הישיר בענינם עם המוסדות בארץ וכדומה. הודעתי, שהנני מוכן לא להתערב במו"מ עם השלטונות המקומיים בסדורי הנסיעה באניות, תיעוד, טפול במטען וכדומה, נושאים שישארו בידי אנשי המשרד הארצי־ישראלי. משהבין מר בכר כי ללא קביעת תחומי הפעולה, כאמור לעיל, לא אהיה מוכן לקבל עלי את השליחות, זימן לשיחה משולשת את מנהל המשרד הארצי־ישראלי, מר נסים ארמנדו, ששהה אז בארץ, והודיע לו, שהנני יוצא לשליחות בסמכויות אלה ואלה. הרגשתי באותה שיחה כי המנהל לא היה מאושר מההסדר, וכי עלול אני להתקל בקשיים מצד אנשי המשרד הארצי־ישראלי בעדן, וכאשר יגורתי אכן בא. הדברים יגיעו לפתרון מניח את הדעת רק לאחר התכתבויות עם הסוכנות היהודית, שתאלץ לנסח ולקבוע סמכויות ברורות בכתב, לפיהן תנתן לי זכות ההכרעה בכל הנוגע בטפול הישיר בפליטים ובתור לעליה.

ישראל ישעיהו, שהיה השושבין העיקרי לשליחות זו ולאלה שבאו אחריה על־ידי שליחים נוספים, ערך ימים מספר לפני יציאתנו לדרך, מסיבת פרידה בבנין הועד הפועל של ההסתדרות בהשתתפות חברים רבים ונציגים של הסוכנות היהודית.

דברי הפרידה הכנים והחמים, החרידו והטרידו אותי שמא, חלילה, אאכזב את שולחי שנתנו אמונם בי ושלחוני אל אלפי פליטים חסרי־כל, המצפים למושיע וגואל, ולא עוד, אלא שאני יוצא ואין בפי בשורת עליה, וכאשר הג'וינט הפסיק למעשה, את עזרתו החומרית.

באותה שעה נזכרתי בתפילת בעל התקיעה בראש השנה העומד לפני ההיכל, נושא עיניו למרום ומבקש כי שליחותו תצליח על אף "שאינו ראוי לבקש על עצמו, וכל שכן על אחרים".

כאותו בעל תקיעה, חזרתי באותם רגעים בתפילה חרישית על הקטע בו נאמר: "אבל בטחתי ברחמיך הרבים, וידעתי כי לא תבישני, כי לתקן שלחוני – ולא לעוות".

אכן, הייתי זקוק לסיעתא דשמיא וזכות אבות, וכאשר שליחותי

הסתיימה וחזרנו בשלום הביתה, ידעתי, כי אלוקי אבי היה בעזרנו בשעות הקשות ביותר שהיו לנו בעת שהותנו בעדן ובשבילי תימן המסוכנים.

הגיע תורי להשיב למברכים, וכמתוך חלום התעוררתי ואמרתי כדברים הבאים: ״קבלתי עלי את השליחות, אך ברור לי, שללא עזרתכם לא אצליח בתפקידי. כשלעצמי הנני מוכן לעבוד יום ולילה למענם של הפליטים, אך אל תשכחו שאני יוצא בידיים ריקניות. אני מבטיח לדווח ולהביא לידיעת־כם תמונה נכונה מהמצב בשטח, ומצפה לעזרתכם״. בדברים מעטים אלה סיימתי את דברי, ולאחר שנפרדנו בחבוקים, נשיקות ואחולי הצלחה, חשתי בדידות וכמעט שניחמתי, על שנטלתי עלי שליחות זו, אך ידעתי, כי את הנעשה אין להשיב, ואין דרך חזרה.

את אשתי לא שיתפתי בהרהורי הקשים כי אמרתי לעצמי, די לה בצערה, שתהיה מנותקת לתקופה לא קצרה מילדיה, ביתה ומשפחתה.

בדרך אל הרכבת היוצאת מלוד למצרים, דרך קנטרה, נלוו אלינו ישראל ישעיהו ומספר חברים קרובים. הבטחנו איש לרעהו לשמור על קשר מכתבים, ולזכותו של ישראל ומספר חברים אחרים יאמר, כי נשמר לא רק הקשר, אלא גם קוימה פעילות ענפה בעקבות הדיווחים ומכתבי הקריאה והאזעקה שלנו.

משהתקרבה הרכבת לקהיר, ביקש אחד הפקידים, שעלה באחת התח־נות, את הדרכון, ולאחר שעיין בו אמר: ״את דרכונכם אני נוטל עמי ועליכם יהיה לפנות מחר ״לוזרת אדכלייה״ (משרד הפנים). נסינו לטעון שלא יתכן ליטול מאתנו את הדרכון, אך ללא הועיל. האיש אף לא נענה לבקשתנו לצייד אותנו באשור, שהדרכון נלקח ממנו. ירדנו מהרכבת כשאנו מודאגים פן לקיחת הדרכון תמנע בעדנו להגיע במועד לאניה האמורה להפליג מנמל העיר סואץ בעוד יומיים. בכיסנו היו לירות פלסטינה א״י אחדות בלבד, ומה יהיה אם נתקע בקהיר ונאחר את האניה? הרהורים אלה ואחרים הטרידוני בעת ששכבנו לנוח במלון בו שהינו. למזלנו ניתנה לי בארץ כתובתו של יהודי יקר, יזכר לטובה, משה עוזרי ז״ל. בתו הנשואה שהתגוררה אז בירושלים בשכנות עם הורי, יעצה לי לאמור: ״אם יהיו לך בעיות, פנה אל אבי והרי לך הכתובת״. אכן, ניבאה האשה ולא ידעה מה ניבאה, והאיש היקר, היה לנו למושיע. את האיש לא הכרתי מעודי, ואף שלא הייתי בטוח ביכולתו להיות לנו לעזר, השכמתי למחרת, השארתי את אשתי במלון, ואצא לחפש את מעונו של האיש.

כבר בשעות המוקדמות של הבוקר המתה העיר קהיר מאדם, מרכב ומנושאי אדם המתחככים זה בזה. התחלתי לעצור עוברים ושבים ולשאול למקום מגוריו של האיש. הנשאלים היו אדיבים מאוד, והם מסבירים איך

להגיע, וכאשר אני שואל אם רחוק המקום או קרוב: התשובה: "שרבאת סיגרה", לאמור: הזמן הדרוש לעישון סיגריה. אני הולך והולך קילומטרים ורק כעבור שעתיים, אני מגיע למחוז חפצי. תוך כדי כך קבלתי שיעור ראשון באופטימיות המאפיינת את בני העם המצרי.

למזלי, מצאתי את האיש משה עדיין בביתו, ועל אף שלא הכרנו זה את זה לפני כן, אני מתקבל בזרועות פתוחות כמכר וכידיד מימים ימימה. הוא שומע על מטרת בקורי, על לקיחת הדרכון ועל הזמן הקצר העומד לרשות־נו עד להפלגת האניה. "אל תדאג כך דרכם", הוא אומר, "והיכן שהשוחד מקובל, הנס עומד".

משה מחליט כי עלינו קודם כל לעזוב את המלון ולעבור להתאכסן בדירתו המרווחת. אני מהסס ומסרב, אך הדבר נמנע ממני, ביחוד שגם האשה מצטרפת בחום להזמנה. אז מתאספים בני המשפחה, בנים, בנות ונכדים, שואלים על הנעשה בארץ, על שלום קרוביהם, מכריהם וכו'. משרתת צעירה, מבני העדה הקופטית, עורכת את השולחן לארוחת הבוקר עם "הפול המדמס", והפיתות.

היחס הלבבי והאוהד הורס כל מחיצה, ויחד עם בני הבית אני מתיישב לארוחת בוקר, טועם לראשונה מאכל מצרי מקורי, שרבות שמעתי עליו.

העיר קהיר לוהטת והקיץ בעיצומו. רצינו כל כך לשהות במחיצת המשפחה הזאת ימים אחדים ולבקר באתריה של העיר, בגן החיות המפור־סם וכו', אך הן האניה עומדת להפליג למחרת ועלינו להגיע במועד. האיש משה, שחש בהרהורי ובדאגתי, התנער מעל השולחן, לבש מעילו וחבש את תרבושו, נטל את מקלו ויחד נגשנו אל משרד הפנים כדי לברר מה עם הדרכון. הפקיד שמע את הספור ומבלי שנוכל לדעת אם הדרכון נמצא כבר ברשותו או לא, הבטיח כי ידאג לאתר את הדרכון, וכי עלינו לבוא למחרת. באין ברירה, שבנו אל המלון, נטלתי את מזודותי ואת אשתי ונלך אל בית מיודענו משה הנ"ל, לבלוי שארית היום וללינת לילה נוסף בקהיר, בתקוה שאכן, נקבל למחרת את הדרכון ונוכל להמשיך בדרכנו.

על אף דברי ההרגעה והבטחון של מארחנו "שהכל יהיה בסדר" לא היינו שקטים ולא יכולנו ליהנות מהשעות המעטות שעמדו לרשותנו בסיור בעיר. לילה נוסף של נדודי שינה עבר עלינו. משה קם לאטו, כמי ששעתו פנויה, ולאחר שהתפלל תפילת שחרית ובהטעמה תוך שהושיט לי טלית ותפילין, ישב לאחר מכן ליד השולחן לארוחת הבוקר כשמסביב כל בני הבית כולל הילדים שהיו חפשים מלימודים.

אני יושב על גחלים ורוצה להקדים ולהגיע למשרד הפנים, ומשה מוסיף להרגיעני: "אל דאגה בני, יש לנו זמן" איך יהיה לנו זמן אם הדרכון אינו בידינו והאניה עומדת להפליג בשעה אחת בצהרים?! לא היה

לי גם מושג מה המרחק מקהיר לסואץ ובאיזה כלי תחבורה להגיע. המארח, המרגיש בחוסר המנוחה שלנו, קם מעל השולחן ויחדיו הלכנו אל משרד הפנים. השעה 9.00 ואנו נצבים שוב מעבר לדלפק של אותו פקיד. הוא מחייך ומרגיע, אך טוען, כי הדרכון בדרך וכי טרם הגיע. משה מתקרב אליו, לוחש לו משהו באוזן והנס מתרחש. הפקיד מוציא מתוך מגירת השולחן את הדרכון, ומשה דוחף אל בין דפיו חצי לירה פלשתינאית א"י. הפקיד הטביע חותמת על הדרכון, ואנו בדרך חזרה אל ביתו של המארח ומשם אל תחנת מוניות.

שעה ארוכה חכינו עד שתתמלא המונית בנוסעים, שלא משה משם עד שהוכנסו לתוכה שמונה נוסעים, על אף שהיא מיועדת לארבעה-חמשה בני אדם. אנו נדחקים למכונית העמוסה גם במזודות, ולאחר שהודינו למארחנו הטוב והיקר, יצאנו לדרך ובפינו תפילה שלא תארע תקלה חלילה למכונית העמוסה כל כך, ושנצליח לתפוס את האניה בטרם תפליג.

הנהג נוסע כמטורף בכביש הפתוח והריק מתנועה, ואנו נושמים לרווחה בשעה שהנמל עם אניותיו העוגנות לידו, מופיע נגד עינינו.

סבל המאומן לכך, ניגש למכונית ומבלי לשאול הרבה שאלות נוטל את המזודות, מבקש את הדרכון ורץ לפקיד "המתאים" ואנו אחריו. הוא זורק מטבע של 20 גרוש אל הפקיד, זה מטביע חותמת גדולה על הדרכון ואנו רצים אל האניה שהחלה לצפור ולהרים עוגן. בתנופה זורק הסבל את המזודות אל הסיפון ובטרם ימסור לנו את הדרכון מושיט ידו לקבל את שכרו. אני מושיט לו שטר של לירה ומחכה לעודף, אך הוא מחייך ואומר: "תגיד תודה לאל, הן עמדת להפסיד את האניה, אלמלא רצתי כשד וסדרתי לכם את העניינים". "נכון", אמרתי והחזרתי חיוך, ואכן שווה היה האיש את הלירה (המהווה כמעט משכורת חודשית לפועל מצרי פשוט באותו זמן), שממנה שילם 20 גרוש "דמי לא יחרץ".

אחרון המבקרים מטעם השלטונות באניה ירד, ובשניות האחרונות ממש הספקנו לטפס על הסולם. משנגשנו לפקיד ומסרנו את הכרטיסים נכונה היתה לנו הפתעה. האיש מחפש את שמנו ברשימה ואינו מוצא. מאידך, יש בידינו כרטיסים, שנרכשו לפני חודש ימים. אך בחיפוש נוסף מצא מברק ובו רשום שמנו, והכל בא על מקומו בשלום.

התא בן שתי המטות שהועמד לרשותנו היה נגוד גמור לסיפון האניה שעליו ישבנו אני והורי, אחי ואחיותי, לפני חמש-עשרה שנה, עת עלינו לארץ-ישראל. כאז, כן עתה, היינו היהודים היחידים המפליגים בין גויים.

"האלוקים!" הרהרתי לעצמי, "אילו תמורות התחוללו בחמש-עשרה שנים אלה. הנה נהפכתי, מנער חלש ונפחד, לאיש בעל בעמיו, היוצא

בשליחות העם לטפל באחיו הנענים. אכן נפלאים דרכי ה' ומי יבין דרכיו ומחשבותיו. האצליח בדרכי, האמנם אוכל להביא ישע לאחי"? שאלות כאלה ודומיהן, שהטרידו אותי בכל ימי המסע באניה, נטלו ממני את ההנאה שבעצם ההפלגה בים, שלמזלנו היה שקט ורגוע עד הגיענו לעדן.

האניה עגנה באיסמעיליה שבמצרים. אנו ירדנו לשעה קלה לעת ערב וצפינו בתהלוכת לפידים מאיימת של צעירי האחים המוסלמים. הצעירים בני 18–30 הלבושים בגדי צופים, עשו עלינו, כיהודים וכישראלים, רושם מדכא, באשר ידעתי כי מטפחים בצעירים אלה את שנאת ישראל, ובבוא שעת ההכרעה הם עלולים להצטרף למחנה הלוחמים נגדנו. היהיה בנו הכח לגבור עליהם? מחשבות והרהורים על הכוח הטמון בצעירים אלה ילוו אותי שנים רבות, ואני עשוי להשתחרר לגמרי מסיוט זה רק לאחר מלחמת ששת הימים, עת חילות מצרים נסו על נפשם, בהשאירם את נשקם וחלליהם בשדה הקרב.

האניה עוגנת שעות אחדות גם בנמל פורט סודן וג'בוטי ואנו יורדים ומסיירים, ועמנו שני ערבים. האחד מיפו והשני מסוריה. בהמשך המסע, עוגנת האניה מול חוף ג'דה במרחק מה מהחוף ואנו נמנעים מלרדת, מחשש שהסורי, שהתפלל חמש פעמים ביום, ילשין עלינו ויסגיר אותנו לשלטונות סעודיה. בינתיים, זכינו לצפות במחזה משעשע ומזעזע כאחד. עשרות משפחות של מוסלמים שחורים וערומים למחצה, שחזרו מהעליה לקבר "הנביא", הגיעו בסירות אל האניה, כאשר הנשים נושאות את צרורותיהן ותינוקות קשורים על גבן, ואילו הגברים נושאים מים "קדושים" ודלוחים, בפחים במתנה לידידיהם.

בידי כל ראש משפחה היה פתק, שגדלו ככף היד, שהווה את האשור להפלגה באניה. המהומה היתה גדולה, נירות נפלו לים ואחריהם הגברים כשהם זועקים: "הורקה – הורקה". משנסתיימה העלאת "החוגגים" לסיפון האניה, המשכנו דרכנו, ובתום היום החמישי למסענו התקרבנו אל נמלה של העיר עדן. היבוא מי לקבל פנינו?

ככל שהתקרבנו לנמל, הלך החום וגבר, והאויר נעשה רטוב ומחניק יותר ויותר. השעה שעת צהרים, בה יושבי העיר הזאת, נסים בדרך כלל אל בתיהם להסתתר מחומה הלוהט של השמש. אנו יורדים מהאניה ומפנים מבטינו אל הרציף למצוא פנים מוכרות. כמה אנשים, עמדו על הרציף וחיכו לידידיהם או לקרוביהם, אך ביניהם אף לא קרוב ומודע שלנו.

בעוד אני שוקל אם להוסיף לעמוד ולחכות לנציג המשרד הארצי־ישראלי, שאמור היה לקבל את פנינו ולסייע לנו בסדורים הראשונים,

מתקרבים אלינו שני אנשים. אחד לבן ואחד שחור, ומתוך התאור שקבלתי בארץ, הנחתי כי האחד הוא עוזרו של מנהל המשרד הארצי־ישראלי, והשני הינו הגוי ״עבדו״ שהיה לבוש חולצה לבנה, מצנפת לראשו ואזור למתניו.

״האתה חיים צדוק״? שואל רחמים, ומשניתנה תשובה חיובית הציג לפנינו את הגוי עבדו, הידוע לשמצה. ״היש לכם לאן ללכת?״ שאל הנציג, ומשעניתי בשלילה, נלקחו חפצי ואשתי למלון בסמוך לנמל, ולחנות הלבשה, שנוהלה על־ידי הנציג.

התכבדתי במשקה קר, וכששאלתי את הנציג אם קבל הנחיות כל שהן ביחס אלינו, תשובתו היתה: ״לא קבלתי כל הנחיות, פרט לזה שאתה מגיע, אך אני מבין שאתה באת להחליף את מר יוסף בן־דוד העוסק בעניני חנוך״. בו במקום הבהרתי לו שטעות בידו, וכי לא באתי להחליף את מר יוסף בן־דוד אלא לפעול בין הפליטים במסגרת המשרד הארצי־ישראלי, וכי דבר זה הובהר בארץ על־ידי הסוכנות היהודית למנהל המשרד הארצי־ישראלי. הוא נדהם למשמע תשובתי החד־משמעית, וחשתי באותה שעה, כי תשובתי לא מצאה חן בעיניו, וכי דרכי אתו (לפחות עד שיגיע מנהל המשרד) לא תהיה סוגה בשושנים. כאן הסתיימה השיחה ו״קבלת הפנים״ ואז פניתי אל המלון בו קויתי למצוא מרגוע עד אשר נרד העירה ונמצא מקום מגורים קבוע.

המלון עשה עלינו רושם לא רע מבחוץ, אך היה מוזנח ומלוכלך מבפנים. החדר הגדול אליו הופנינו מלא אבק, והרהוט הכיל שתי מטות ברזל חורקות והמזרונים ישנים ומזוהמים. יותר מאוחר, נודע לנו, כי ישנם בסך הכל שלושה בתי אכסניה בעיר העליונה ליד הנמל והגרוע שבהם, הוא זה שבחר לנו הנציג הנכבד. היינו כה עייפים ומיוזעים מכבשונה של העיר הזאת ומקבלת הפנים הצוננת של הנציג, עד כי החלטנו לנוח מעט בטרם נרד אל העיר התחתונה ואל שכונת היהודים, שם קוינו למצוא מכרים ומקום מגורים נאות.

מאורר ענק שהיה תלוי על התקרה הופעל והשיב במידת מה את רוחנו. המלצר מכניס שני מגשי אוכל ואין אנו מסוגלים לגעת בו.

בינתים, עוף השמים הוליך את הקול וברחוב היהודי בעדן פשטה הידיעה על בואו של השליח. בשעה ארבע אחר־הצהרים מגיעים חמישה גברים אל המלון ובראשם שלום מארי עוּאץ׳ויחיא כסאר ז״ל. השלושה האחרים היו נציגים של קהילת רדע, ביצא וחוגריה. התודענו וברכנו איש את רעהו, וישבנו במה שנקרא אולם קבלה, לשיחת היכרות. הם רצו לשמוע מפי דברי בשורה, ואני מהם על מצבם, וסכמנו, כי למחרת בערב, יכנסו את ראשי הקהל ושם אשמיע את דברי. כן סוכם, כי נלון הלילה

במלון והם ינסו בינתים למצוא דירה מתאימה, בשכונת היהודים.

למחרת בבוקר הופיע שוב יחיא כסאר, יזכר לטובה, ועמו יחדיו ירדנו עם מטלטלינו אל העיר התחתית. שלום מארי עואץ' שחיכה לנו בפרשת דרכים, הציע לנו לגור בביתו זמן מה עד אשר נשיג דירה. אף כי שלום מארי עואץ' הינו יושב־ראש ועד הפליטים המתגורר שנים רבות בעדן ופרנסתו היתה מצויה, היה ביתו צנוע, בהשוואה לבתיהם של אחינו העדנים, שהיו ברובם מרווחים ומאוררים.

לרשותנו הועמד חדר אטום וחשוך משלושת צדדיו, ומעט האור והאויר חדרו רק דרך דלת העץ הפונה לפרוזדור צר. צוידנו אני ואשתי בשתי מניפות יד מקש, ולאחר כחמש דקות ששהינו במרכזו של החדר האפל, ניתן היה לסחוט את בגדינו, שנרטבו מהזיעה.

הודינו למארחנו היקר על רצונו וכוונתו הטובה, ובקשנו להזעיק את יחיא כסאר, מי שעתיד להיות לנו ולשליחים הבאים אחרינו לעזר רב, ושלא על מנת לקבל פרס.

האיש יחיא הגיע, ומשראה אותנו במצבנו המיואש אמר: "הנה חדרי לרשותכם ובלילה אנו לנים על הגג". רוחנו נפלה. "למה לא הבטחנו לנו דיור נאות בטרם עזבנו את הארץ? מדוע לא דאג המנהל הארצי־ישראלי לתת הוראות מתאימות לעוזרו? מדוע היה יחסו של הנציג קר ומסתייג?" יחיא כסאר חש במצוקתי ומיהר לנחמני. אחד הבחורים הרים את מטלט־לינו והנה אנו נמצאים בבית בן שתי קומות ובו מתגוררת משפחה עדנית, שהיתה לנו לידידת אמת גם בעת צרה ושתי משפחות מצנעא, שיכלו באמצעיהם הדלים לשכור חדרים בבית מגורים זה.

קבלת הפנים החמה של משפחת מנחם יוחאי העדנית ושתי המשפחות הצנעניות, שהיו מוכרות לי עוד מילדות, שיפרה במקצת את מצב הרוח. באותו ערב לנו על הגג מתחת לרקיע כמו כל יושבי העיר הזאת, שאין להם מאוררים ובתים מרווחים. למחרת שכרנו, בעזרת יחיא כסאר, חדר מרווח, בו התגוררנו עד ליום בו עזבנו את עדן בכיוון לתימן, ומשם בחזרה לארץ ישראל.

השמועה על בואנו הקיפה בינתיים את כל שכונת היהודים. הפליטים שהתהלכו באפס מעשה התגודדו מסביב לבית מארחנו, ובקשו לראות אותנו ולשמוע דבר בשורה. ראשי חמולות וראשי קהילות התחילו להגיע בזה אחר זה לברך אותנו וכולם מבקשים לשמוע ולהשמיע ולראשונה אני מתוודע להרבה ראשי קהילות יוצאי ערים וכפרים בתימן. אמנם עוד בארץ, כאשר טפלתי בקבוצות העולים הגדולות, למדתי לדעת על קיומן של קהילות רחוקות זו מזו והשונות אחת מחברתה, אך כאן חשתי משום מה בפיצול הרב ובחשדנות הגדולה.

הנה מופיע מארי יעיש, איש חוגריה, ובדבור שוטף מציג בפני את סבלם וקיפוחם של בני עדתו. ובעודו מדבר נדחק נסים טירי איש רדע ובצורה מליצית מעלה גם הוא את בעית היהודים שהוא מייצג, והנה מופיע איש עטור זקן היורד על פי מדותיו ומדבר בשם אנשי ביצא שאיחרו, לדבריו, את הרכבת, ומשהגיעו לעדן, מצאו את שערי ארץ־ישראל נעולים. ואחריהם אנשי אג'עוד, דמאר, ירים, סדה ואנשי שבאם ועמראן, ולא חסרו, כמובן, גם יהודי צנעא, שעדן הינה בשבילם גיהנום עלי אדמות, וכפי שהתבטא אחד מהם: ״כל הדר בעדן כפליט, נמחלים לו כל עוונותיו״.

יהודי חידאן, צעדה וברט מצפונה של תימן מנועים היו מלהכנס לעדן ונמצאים בשיך עותמאן הנמצאת במרחק כ־20 ק״מ מעדן. מארץ־ישראל קבלו הודעה על יציאתו של השליח, ומאחר ואינם יכולים להכנס לעדן, משגרים שליח עם מכתב ובו בקשה לבקר אותם. אני מאזין, מסביר ומרגיע ולבסוף אני מודיע: ״כנסו הערב את ראשי הקהילות, כדי שאוכל לספר לכולם על הנעשה בארץ ישראל ועל מטרת שליחותי״.

באותו פרק זמן, ישב בעדן כשליח הסוכנות היהודית, מר יוסף בן־דוד, שם לימד ילדי פליטים וקיים קשר בעניני חנוך עם עריה וכפריה של תימן. הוא התעתד לחזור ארצה כעבור כמה חדשים והקשר בנושא החנוך בתימן יעבור לטפולי, בנוסף לתפקיד שאצטרך למלא במסגרת המשרד הארצי־ישראלי.

לרשותו של מר יוסף בן־דוד, עמד בית שכור בפינת רחוב ראשי, שהכיל בין היתר, אולם מרווח בו התקיימה באותו ערב הפגישה הראשונה עם ראשי הקהילות, ורבים־רבים מן הפליטים שהיו צמאים למלה של נחמה ותקוה, נדחקו בין הבאים.

לבוש חולצה קלה, מכנסים לבנים וכובע פקק, אני מפלס לי בקושי דרך בין המוני הפליטים והסקרנים. בהכנסי לאולם קמו כל היושבים על רגליהם, והדבר הביך אותי וגרם להתרגשות עד כדי דמעות. הרמתי יד וברכתים לשלום ובקשתי אותם לשבת. צעיר הייתי ומגולח, והטלתי ספק בכך אם, מבחינתם, אני הוא האיש שציפו לו. משהתישבתי שנית ורבים עמדו בצפיפות מחוסר מקום, ישבתי וספרתי שעה ארוכה על הנעשה בארץ, אל מאבק הישוב, על סיום המלחמה, על התקוות והסכנות. בקשתי מהם סבלנות, והודעתי כי לא הבאתי אתי מאומה פרט לרצון טוב, לאהבה גדולה ולנכונות לראות, לשמוע ולדווח לשולחי.

״אני זקוק לעזרתכם״, אמרתי, ״אני יודע שהנכם מחולקים לשבטים ובני שבטים. לא אוכל לדבר עם כל אחד ואחד, ונצטרף לקיים שיחות ומפגשים עם ראשי הצבור, שהנני מקוה כי יהיו לי לעזר. בימים הקרובים

לאחר שאלמד את הדברים מקרוב, אני מקוה כי אוכל להודיע לכם על הדרכים בהם אני מתכוון לפעול. דבר אחד אני מבטיח, הוספתי ואמרתי, "כולכם אחי ואעשה כמיטב יכולתי כדי למנוע אפליה ועושק".

משסיימתי, קם אחד המאריין ונשא ברכת מי שבירך ארוך. לאחר מכן התפזר הקהל, ויהי בוקר ויהי ערב יום השלישי בעדן, כשאנו כבר מתגוררים בדירה וצופים לעתיד.

הקהילה היהודית בעדן

מתי הגיעו היהודים הראשונים לעדן ומאין? על כך אין כנראה תשובה ברורה, כשם שאין תשובה ברורה וחד־משמעית מתי הגיעו ראשוני היהודים לתימן. יתכן ולעדן הגיעו יהודים כסוחרים וכעוברי דרך כבר באותם זמנים, שיהודים אחרים הגיעו לערב. גם על השאלה, בדבר מוצאם של יהודי עדן, אין תשובה ברורה, ויהודי עדן עצמם או שאינם יודעים, או שהם משתמטים מתשובה, וטעמם ונימוקם עמם.

מה שברור כמעט הוא, כי חלק נכבד מבני הקהילה, שמנתה בשנים 1945–6 כארבעת אלפים נפש, הינם צאצאיהם של יהודים תימנים שהתיישבו בעדן, אם לרגל מסחרם מעבר לים שפרץ ורחב, ואם כנמלטים ממצוקת הרעב, הדבר, החרב והרדיפות, שהיו מנת חלקה של גולת תימן.

חלק קטן של יהודי עדן הינם, כפי שניתן לשער (בעיקר על ידי מראיהם), צאצאיהם של יהודים ממצרים, תורכיה, איטליה, יון וספרד ויתכן גם מעירק, סוריה ועוד.

מספרם המועט של יהודי עדן מלמד אולי על כך, כי אקלימה הקשה של עיר החוף לא עודד יהודים רבים להתישב בה ישיבת קבע, על אף חיי הרווחה היחסית וקיום שלטון יותר נוח.

יהודי עדן התגאו באזרחותם הבריטית, ומבחינה פורמלית, היו רשאים לנוע בכל רחבי האימפריה. הם היו בטוחים כל כך בנתינותם, עד שלא חששו כלל מפני הערב־רב המוסלמי שמוצאו בעיקר מתימן, ושלא הביט בעין טובה ביהודים המתהלכים זקופי קומה וחיים חיי רווחה, בניגוד לאחיהם היהודים בתימן המושפלים על פי חוק האיסלם, ונתונים לשבט או לחסד בידי המושלים, והעם בקרבו הם יושבים.

התפרעותם של הערבים צמאי הדם בשנת 1947, שבזזו, שרפו ורצחו עשרות יהודים ופצעו מאות מהם, הביאה למעשה לחסול הקהילה היהודית ופצעו מאות מהם, הביאה למעשה לחסול הקהילה היהודית העדנית, בת מאות ואולי אלפי שנים שהיתה שקטה ובוטחת.

ביום עברה, בגדו בהם השלטונות הבריטיים, ואפשרו במשך ימים

מספר להמונים נבערים וצמאי דם, לכלות חמתם ביהודים שנואי נפשם. המשטרה המקומית עמדה מנגד, ובמקרים רבים אף סייעה בידי הפורעים באותם מקומות בהם ניסו היהודים להתגונן, ולהשיב לתוקפים.

החנויות, המחסנים ובתי־הספר של היהודים הועלו באש לאחר שנבזזו, ויהודים עשירים ואמידים הוצגו ככלי ריק. מכאן ואילך, הפכו יהודי עדן, שהיוו משענת ומחסה לאחיהם יהודי תימן בדרכם לארץ־ישראל, כפליטים שנסו ונמלטו על נפשם, מי לישראל במסגרת מבצע מרבד הקסמים, ומי לאנגליה בתוקף דרכונם הבריטי.

נראה כאילו נגזר מן השמים, שמשעה שבא הקץ לגולת תימן, יבוא הקץ גם לקיומה של הקהילה היהודית בעדן, שכלל לא עלה על דעתה לנטוש את חיי הרווחה.

יהודי תימן מצאו ביהדות עדן לא רק משענת חומרית ומוראלית בעת חנייתם בעיר זו בדרכם לארץ־ישראל או לרגל מסחרם, אלא שכמה מהם אף מצאו בה את פרנסתם כבעלי מקצועות כגון: רפדים, צורפים, חייטים, בנאים, צבעים, סנדלרים וכדומה. הם היו יורדים לעדן ושוהים בה מספר חדשים וחוזרים לתימן לחוג את חגיהם עם בני משפחותיהם. כמה מהם אף ניסו מזלם במסחר, ומשהדבר עלה בידם, העבירו את משפחותיהם לעדן והשתקעו בה.

יהדות תימן אף סיפקה ליהדות העדנית שוחטים, מלמדי תינוקות, מוהלים וסופרי סת״ם. כמה מהם מצאו את פרנסתם גם מאמירת תהילים והשכבות ליקיריהן של נשים חסודות ויראות שמים.

את ארבעת אלפי היהודים העדנים שהתגוררו ברובע בן ארבעה רחובות על סמטאותיו בשנים 6–1945 הקיפו עשרות אלפי ערב־רב בני עמים שונים, שהתקבצו ובאו אף הם לעיר החוף כדי למצוא בה את מחייתם.

מיעוט מיושבי העיר הזאת, יהודים, מוסלמים ופרסים, הצליחו בעסקי־הם וצברו הון רב, כשלרשותם כח־אדם זול ובלתי מאורגן. יהודי עדן, ברובם הגדול, עסקו ביבוא ויצוא ובמסחר לסוגיו השונים, ועניים שבהם עבדו כפקידים ומשרתים.

משקמו עניי הקהילה העדנית ועלו לארץ־ישראל לפני קום המדינה, או שהיגרו לאנגליה ולארצות אחרות, מצאו עשירי עדן ביהודי תימן כח־עבודה זול, מסור ונאמן.

משפחת בנין, שהיתה ידועה בעושרה הרב ואשר בנתה בתי־כנסת מפוארים בארצות שונות, הקימה בעדן מלבד בתי־כנסת מפוארים גם בית הקדש, ששימש כמקום מגורי מעבר לפליטים תימנים, שהגיעו לעדן בדרכם לארץ־ישראל.

משעה שרבו הפליטים היהודים מתימן, ובית ההקדש צר היה מהכיל, הפכו חדרי המדרגות, המדרכות והסמטאות למקומות מגורים לפליטים. הגיעו הדברים לידי כך, כי בשנים 6-1945 – על כל יהודי עדני החי חיים נורמליים, כשקורת גג מעל לראשו – נמצא פליט יהודי מתימן שהתגורר, אם בחדר המדרגות של המשפחה העדנית, אם במדרכה ובסמטה הסמוכה. וכשמקומות אלה היו תפוסים, קבע הפליט את משכנו ברחוב ממש, כאשר בלילה פרס את מחצלתו למשכב וקיפלה לפנות בוקר למשך היום, וחוזר חלילה.

חלק מבני ובנות הפליטים, וכן יתומים שהוברחו מתימן כדי להצילם משמד, מצאו מקלט כמשרתים בבתי המשפחות העדניות. תמורת עבודתם, שהתחילה עם שחר והסתיימה בשעות המאוחרות של הלילה, קיבלו קורת גג ומזון ומפרק לפרק שמלה או כתונת לעורם. המאושרים שבהם, גם קבלו כמה פרוטות דמי כיס.

משרבו הפליטים, וכמה בני־אדם התחרו על מקום עבודה אחד, ניתנה אפשרות הברירה והבחירה למעבידים, ותנאי ההעסקה נעשו קשים יותר. אף על פי כן, יאמר, למען האמת ההיסטורית, כי בדרך כלל היה יחסם של יהודי עדן אל הפליטים ואל אלה המועסקים על־ידם אנושי וחם, והמשפחה שבנה או בתה זכו למקום עבודה בבית המשפחה העדנית, נעזרה בשיירי מזון, לבוש וכדומה, דבר שסייע בידה להחזיק מעמד, עד בוא היום הנכסף בו זכתה לעלות לארץ ישראל.

יהודי עדן תמימים ויראי שמים הם, וכיהודי תימן, קשורים בכל מיני אמונות המחייבות לעתים, להושיב אנשים מלומדים ויראי שמים לקרוא זוהר ותהילים אם לעילוי נשמת יקיריהם, אם לרפוי חולים וגירוש מזיקים, ואם שמירת לילה לתינוק לקראת כניסתו בבריתו של אברהם אבינו וכדומה. כתוצאה מכך, כמה מהיהודים שהגיעו מתימן לעדן עסקו בלימוד תורה, ששכרו בצדו, ובכך הצליחו אף הם להחזיק מעמד עד בוא הישועה.

אך משרבו והלכו הפליטים, גם עיסוק זה לא פתר את בעית התעסוקה והקיום של הרבים, והתוצאה היתה רעב ומחסור, שאילץ רבים וטובים לחזר על פתחי נדיבים ולבקש פרוסת לחם להציל נפשם מרעב.

מזג האויר החם והמחניק וחוסר האפשרות להחזיק אוכל מהיום למחרת, ובעיקר אהבת החסד והצדקה של יהודי עדן, על פי דרכם, גרמו לכך כי מדי צהרי יום חלקו את שארית מזונם לפליטים, שהתדפקו על דלתותיהם.

מצבם הקשה של הפליטים, חוסר מקום מגורים להניח את ראשם וחוסר האפשרות להתרחץ ולהתנקות, יצרו במשך הזמן אצל חלק מבני

הקהילה העדנית, גם יחס של זלזול והסתייגות מאחיהם הפליטים, שרבים מהם ראו חיים טובים ומכובדים בתימן, ואשר עם רדתם לעדן על מנת לעלות לארץ ישראל, הפכו לחסרי ישע ולנזקקים המחזרים על הפתחים, בבחינת "עניותן מנוולתן".

בכוונה אני מדגיש כי רק חלק מבני הקהילה העדנית, ולא כולם, התייחסו בזלזול לאחיהם הפליטים, כי הכרתי ביניהם יהודים, שהיו מוכנים לעזור בכספם ובהשפעתם, אם לפדיון שבויים, שנתקעו בגבולות, בעיקר בעיר לחג', אם לעזרת יתומים שנמלטו מתימן, ואם לחולים הנזקקים לאשפוז, אך המעטים ששכחו את צור מחצבתם וגילו יחס קשה ומשפיל לפליטים שהועסקו על ידם, גרמו לסערה, עליה יסופר בהמשך.

"הגמרא"

את היום הרביעי להימצאותנו בעדן, ביליתי בסיור ברחובות הרובע היהודי על סמטאותיו כדי לראות ולהכיר מקרוב את הפליטים שוכני חדרי המדרגות, המדרכות והסמטאות, וכן במרתפים חשוכים ומזוהמים. את סיורנו לא יכולנו לבצע, מבלי שהזדנבו מאחרינו ומלפנינו המוני אדם התאבים לשמוע דבר בשורה מפי השליח. למראה המשפחות חסרות הישע המתגוללות באשפתות, החום הכבד, הריחות והזיעה הניגרת, שהתישו את כוחותי, ולאחר ששבעתי דיי ממראות הזוועה, שבתי לעת הצהרים ונמלטתי אל דירתי.

בין הפליטים נתקלנו גם בעשרות ילדים וילדות ללא הורים המחזרים על הפתחים ומלקטים קליפות אבטיחים להשלים ארוחתם. קרועים, ומזוהמים, כשגופם רוחש כנים, הסתובבו ילדים אלה ברחובות, כאשר האדמה מצעם והשמים כסותם. רעייתי, שהספיקה לארגן, איך שהוא, את מקום מגורנו הזמני בעזרתו של ידידנו יחיא כסאר ז"ל, מגישה ארוחה חמה ואינני מסוגל לגעת באוכל לאחר מראה הזוועה, החום והזיעה. פליט שדפק בדלת וביקש פרוסת לחם פתר לנו את הבעיה באותו יום. בימים הבאים חזר אותו מחזה, כאשר פקדו גם אותנו, לעת הצהרים, פליטים רעבים הפושטים יד לפרוסת לחם.

ימים אחדים לפני הגיענו לעיר עדן, שלח הג'וינט לאחר משא ומתן ממושך ומייגע עם הסוכנות היהודית, 1,250 לירות שהועמדו לרשות המשרד הארצי־ישראלי לחלוקה בין הפליטים, וזה מסר את הכסף לועד הפליטים שחבריו היו: סאלם מארי עואץ'ז"ל – יו"ר, סעיד סאלם וחסן עמראן. שלושת האנשים האלה היו יוצאי תימן ותיקים, שהתגוררו בעדן מזה שנים רבות כשהאחד היה סוכן משקאות חריפים, השני בעל חנות

מכלת, והשלישי בעל בית חרושת קטן למשקאות קלים. השלושה היו יוצאי מחוזות שונים בתימן ויצגו חלקים מסוימים של הפליטים. מלבדם היתה קיימת מעין מועצה, שכללה את נציגי שאר המחוזות.

משנודע לי כי עומדים לחלק את הכסף בין הפליטים, החלטתי להשתתף כמשקיף. לעת ערב נאספו חברי הועד הנ"ל בחצר ביתו של השליח יוסף בן־דוד, כשמאות רבות של פליטים עומדים צפופים ונדחקים בחדר המדרגות ומסביב לבית. יחד עם שלושת חברי הועד, הופיע איש רביעי שנשא אתו שקית עם מטבעות נייר ומתכת ותפקידו היה לשלם לפי ההוראות שיקבל. יו"ר הועד החל לקרוא בשמות האנשים. משהופיע בעל השם, נמסר לו סכום כסף, וכן הלאה. משגמר היו"ר לקרוא את השמות הרשומים במחברתו, הוציא השני מחברת ואחריו השלישי, וכאשר מי מהקרואים לא הופיע, היו מוסרים את הכסף לבעל החוברת על מנת שימסרנו לפליט, ששמו הוזכר ולא הופיע. החלוקה על פי הסדר זה נמשכה שעות ארוכות, ולאחר שהוקראו כל השמות שבחוברות, נשארו רבים בחוץ ששמם לא הופיע ותהי המהומה רבה. כמשקיף, השתדלתי לא להתערב ולא לחוות דעה, אך באותה שעה גמלה בי ההכרה, שלפני כל פעולה בעתיד, לערוך מפקד כללי של הפליטים, ולנהל כרטיסיה שתשמש בסיס, אם לחלוקת כספי העזרה, שקויתי שתמשיך להגיע, ואם לתור לעליה לארץ־ישראל, משיגיעו רשיונות.

הרינונים והלחישות על צורת חלוקת העזרה הכספית כפי שהתבצעה היו רבים, וקשה היה לי להשתהרר מההרגשה, שכאן היה משהו לקוי, אך מאחר ולא הייתי שותף באחריות לגבי משלוח זה של הכסף, החלטתי לא לעורר שאלות, אך מנוי וגמור היה עמי, שבמידה והדבר יהיה תלוי בי בעתיד, לא תחזור יותר צורה זו של חלוקה. למחרת אותו ערב החלוקה של כספי העזרה בעדן, נלויתי אל שלושת חברי ועד הפליטים שיצאו לשיך עותמאן, שם ישבו בשתי חצרות נפרדות ומרוחקות זו מזו יהודי חבאן וכן יהודי צעדה, ברט וחידאן, שהגיעו לשיך עותמאן לאחר שתי שנות נדודים בתימן גופא, ולאחר שהתגוררו חדשים רבים במערות עיר הגבול קעטבא, שם השאירו רבים מאחיהם, בניהם ובנותיהם שנספו מרעב וממחלות.

בראש יהודי חידאן, צעדה וברט, עמדו כמה מנהיגים ובראשם יהודי יקר נפש בשם הרב דוד צדוק הלוי ז"ל. האיש תלמיד חכם, עניו ומושך בעט, ומכתבי האזעקה שלו אל אחיו יהודי חידאן, ברט וצעדה שבארץ־ישראל, עוררו לב רבים לתרום ולשלוח סכומי כסף לעזרה, דבר שהציל אנשים רבים ממוות. אלמלא אותה עזרה כספית של הקרובים, שהגיעה אל הנודדים בדרכם הארוכה, ספק אם היה נשאר שריד ופליט מאותם מאות

יהודים מצפון תימן, שעזבו בתיהם וצעדו בכיוון לעדן, אך נתקעו בקעט־ בה בגזירת השלטון הבריטי. משהגיעו לבסוף לשיך עותמאן ולא הורשו להיכנס לעדן המשיכו להתקיים בדוחק רב מאותה עזרת קרובים וממעט הכסף שנשלח ע"י הג'וינט. בניגוד למצב בעדן, שם יכלו מעטים למצוא תעסוקה כל שהיא, הרי בשיך עותמאן לא היה כל מקור להכנסה, ואף לא אפשרות לחזר על הפתחים כדי לקבל פרוסת לחם. הקהילה היהודית הקטנה בשיך עותמאן, שמוצאה מתימן, היתה חסרת אמצעים, בהשוואה ליהודי עדן, שברובם היו אמידים או עשירים.

הפגישה עם יהודי חידאן, ברט וצעדה, היתה נרגשת ביותר. חשתי עצמי אומלל וחסר אונים למראה התלהבותם ושמחתם לבואו של השליח שכה ציפו לו, ומה נכמר לבי שבאתי אליהם בידיים ריקניות, ובפי אין בשורה. אף על פי כן הפגישה והשיחה הראשונה, שהתנהלה בינינו יצרה יחס של אמון שנמשך כל תקופת השליחות, ונמשכה לאחר שזכו ועלו לישראל עם קום המדינה.

ניתן לומר, כי התאהבתי בהם ממבט ראשון. מצאתי לפני אנשים חסונים, גאים ותמימים. היו לנו הרבה שיחות והרבה פגישות והרב צדוק הלוי וחבריו נסו בשלב מסויים אף לפנות לסוכנות היהודית ולהתאחדות התימנים, בניגוד לרצוני, ולבקשם לעכב יציאתי לפנים תימן "לבל אעזוב אותם לנפשם".

יהודי חבאן, שהתרכזו בחצר מיוחדת בשיך עותמאן היו פתוחים פחות והיו חסרים אותה שמחת חיים, שאפיינה את היהודים מצפונה של תימן. חלקם של החבאנים עבדו כצורפים, ומצבם היה פחות חמור.

משהוטב, במקצת, מצבם החמרי של הפליטים, נתקיימו בשיך עותמאן, בקרב אנשי חידאן, צעדה וברט, חתונות ומסיבות בהן זכינו להיות אורחי הכבוד והיו לנו שעות של קורת־רוח כפצוי לסבל ולמרירות, שליוו את עבודת השליחות.

יחיא כסאר ז"ל, שידו היתה בכל ושלא על מנת לקבל פרס, יחבר את הכתובות, ידפיס אותן במכונת הכתיבה, יממן מכיסו את דמי המצרכים למסיבת חתנים, ויקדש את הזוג המאושר.

באחת המסיבות בהן השתתפו גם הנשים יחד עם הגברים, נשאה אשה בשיר קולה בתארה את מסע הנדודים שלהם בהנהגתו של מוארי דוד צדוק הלוי, ואחד המסובים רשם את הדברים מפיה.

משסיימו חברי הועד, חלוקת העזרה הכספית בשיך עותמאן, חזרנו לעדן, ולמחרת התחלתי לתכנן את המפקד. פניתי לסוכנות היהודית בירושלים בבקשה לספק לי כרטיסיה מתאימה, ומשהגיעה שימשה בסיס לפעולתנו, ובמידה מסוימת, גם למשלחת הרפואית, שבאה מאוחר יותר.

תמונת נשים חבאניות בסוכות מחצלאות בשייך עותמאן.

תמונת הפליטים יושבי "הזריבה" בשייך עותמאן.

חלף שבוע מיום רדתנו מהאניה וטרם בקרתי במשרד הארצי־ישראלי. מנהל המשרד טרם סיים את "ירח הדבש" שלו בחו"ל ואילו ממלא מקומו ועוזרו לא שאל ולא התעניין בנו. מבחינתו, יכול היה בהחלט לוותר עלי. במצב זה התחלתי לפעול ודו"ח ראשון מכל אשר ראו עיני נשלח לסוכנות היהודית וכן דווחתי על תכניתי לערוך מפקד, שישמש בסיס לכל פעולה בעתיד. לאחר מכן זמנתי את "המנהיגים" חברי הועד כולל חברי "המועצה המייעצת" לפגישה בבית־הספר של יוסף בן־דוד ושם פרשתי לפניהם את תכניותי לעתיד. חלקם התלהבו וחלקם שתקו, או שנענעו בראשיהם כאומרים: "והיה כי יבוא דבריך וכבדנוך".

החלטתי להפגין נוכחות במשרד הארצי־ישראלי. התחלתי לקבל קהל לשיחה מתוך רצון ללמוד ולהבין כמה שיותר. האנשים היו מפוחדים כי טרם היו בטוחים אם יש בכוחו ובסמכותו של שליחם, עצם מעצמם ובשר מבשרם, לשנות את המצב ואת יחס אנשי המשרד אליהם, שהשולט העיקרי בו היה למעשה הגוי "עבדו", ששמו יצא לשמצה בהכאת הפלי־טים שפנו למשרד והעלבתם,ובקביעת הזכאים לעלות לארץ־ישראל. עוזרו וממלא מקומו של מנהל המשרד היה נבוך. הוא לא ידע איך לנהוג בי, האם לתת לי לפעול או למנוע ממני לשבת במשרד? ושמא בכל זאת יש בידי הכוח והרשות לפעול, אלא שהמנהל שטרם חזר, לא מצא לנכון להנחות אותו?

חלפו ימים אחדים והוא לא אמר דבר, והשתדל להיעלם מהמשרד מרבית שעות היום, כדי לא להתקל בי. באחד הימים באתי אליו והודעתי כי יש בדעתי לערוך מפקד של הפליטים. כששמע זאת, העמיד פנים כמי שאינו מתנגד עקרונית, אך הוסיף ואמר:

"ראה, אנחנו חיים כאן בין גויים עוינים. מפקד, פירושו מהומה רבה והצטופפות מאות אנשים ליד המשרד, דבר שיעורר תשומת לב". נסיתי להסביר לו את תכניתי, המבטיחה שלא תהיה הצטופפות, ואז ביקש שהות לחשוב.

בסיום אותה שיחה, נפרדתי ממנו בהרגשה כי יעשה הכל כדי להכשיל את תכניותי והחלטתי לגשת לבצוע ויהי מה. החילותי בהכנות. זמנתי שוב את חברי ועד הפליטים וכמה מבין חברי המועצה ותיארתי בפניהם את תכניתי האומרת:

א) קיימים ארבעה רחובות ברובע היהודי, ואנו יכולים להזמין למפקד כל תושבי רחוב מסויים בנפרד.

ב) על מנת להקטין עוד יותר הצטופפות אנשים ליד המשרד, נזמין את האנשים מהרחוב המסויים לפי א"ב של השם ולפי קבוצות, כגון: 1) אלמנות ואלמנים מטופלים בילדים. 2) אלמנות בודדות. 3) משפחות בנות

מספר נפשות מסויים, כגון 10 ומעלה ולרדת בהדרגה עד שנגיע למשפחות ללא ילדים. 4) זקנים וזקנות בודדים. 5) רווקים. 6) יתומים ללא הורים וכדומה.

היו כמה מהחברים ששבחו את התכנית והיו ששתקו, והבנתי כי פחדו לחוות דעה כי לא ידעו מה עמדת איש המשרד הארצי־ישראלי. עם סיום הפגישה בקשתי מחברי הועד להיות נוכחים בימי עריכת המפקד, והדפסתי הודעה, שפורסמה בין הפליטים, על המפקד שיערך בקרוב, וקריאה להתנהג בשקט, ולהישמע להוראות.

משנודע לעוזר המנהל, שהנני עומד לבצע את המפקד, גם ללא הסכמתו, הופיע פתאום למשרד ושאל אם נכונה השמועה, שהנני עומד לבצע את תכניתי. משהשבתי בחיוב, הרים קולו בכעס והכריז: ״שמע, איש מלבדי לא יקבע מה לעשות כאן ומה לא לעשות, ואתה קום ולך לעבוד עם המורה יוסף בן־דוד, כי זה התפקיד שיועד לך, ולשמו באת״. החל ויכוח כשהוא צועק ומתרתח, ואילו אני מתאפק ועונה בשקט. לבסוף עזבתי את המשרד בזעם, ובמידה מסוימת גם בתחושת כשלון ואזלת־יד.

השמועה על הויכוח הקולני ביני ובין העוזר, פשטה חיש מהר בין הפליטים ונפשם דאבה עליהם. חברי הועד, שגם אליהם הגיעה השמועה, היו נבוכים ולא ידעו איך לנהוג. חשתי באותה שעה שהם נוהגים כאחיו של אברהם אבינו, שהחליט בשעתו לראות מי נוצח ולהצטרף אליו. היחידים שלא היססו לעמוד לימיני באותה שעה, היו היו״ר שלום מארי עואץ׳ויחיא כסאר ז״ל.

בעוד צבור הפליטים דש בוכוח ובריב שפרץ ביני ובין עוזר המנהל, הופיע ברחוב היהודים מחלק הדואר המחפש את חיים צדוק כדי למסור לו מברק. המתיחות רבה והפליטים סקרנים לדעת מה צופן בחובו המברק, ואכן היתה הצדקה לסקרנותם. מזכיר מחלקת העליה של הסוכנות מר יהושע בכר מודיע במברקו לאמור: ״מעמידים לרשותך 1,250 לירות לחלוקה בין הפליטים. הודיענו על תוצאות פעולתך״. השמועה כי הגיע כסף לעזרת הפליטים היכתה גלים, ומששמע הממלא מקום על כך, השתתקו טענותיו ונעלם כמעט מהאופק. החילותי בהכנות למפקד, נטלתי גלילונות נייר רחבים, ועד שעות הלילה המאוחרות ערכתי את סדר השאלות ואת הפרטים שיאפשרו זיהוי מלא של האנשים. דפים אלה בהם נרשמו הפרטים של כל פליט, זכו לאחר מכן לכנוי בפי הפליטים ״הגמרא״, שהכל בה ולא ניתן לטעות.

ששה ימים ארך המפקד. שליח מיוחד מבין הפליטים, המאומן לכך, ששימש ככרוז, קישר בינינו ובין הפליטים, שמילאו בקפדנות מופתית את ההוראות. לא היתה הצטופפות, לא רעש ולא מהומה. איש משטרה

בדרגת סמל או משהו דומה, הסתובב על ידינו כל ימי המפקד, ועם הסיום יעץ לי יו"ר הועד לשלם "שכר טרחה". נעניתי לכך, ועשרים וחמש רופיות נמסרו לאיש המשטרה בתוך מעטפה בלווי לחיצת ידיים.

עם הפרידה אמר אותו איש המשטרה הבריטי: "הנני מכהן כאן עשר שנים וזו הפעם הראשונה שראיתי פעולת רישום המוני פליטים, המתנהלת בשקט מופתי ובכבוד".

בטוי לאותו מבצע שקט ומבורך נתן אחד המתפקדים, איש זקן ונשוא פנים, שבירך ברכת שהחיינו משהתיצב לפנינו. לשאלתי "מה ענין שמיטה להר סיני" ענה כשדמעות זולגות מעיניו: "זו לי הפעם הראשונה שמדברים אלי כבן־אדם ולא מבזים ובועטים בי".

דבריו והתרגשותו דבקו גם בי וחשתי באותה שעה את כובד עולה של השליחות שהוטלה עלי. משהגיעה הכרטסת שהודפסה בירושלים עפ"י דוגמא ששלחתי, הועברו אליה הפרטים הרשומים ב"גמרא" ומכאן ואילך, כל פעולת חלוקה בין הפליטים, התבססה על הכרטסת שהיתה ערוכה לפי הא"ב של השמות.

סידור זה מנע רינונים והידחקות, כי כל אחד ידע והבין, שאין טעם להידחק, ומוטב כי יחכה עד אשר יגיע תורו ויקראו בשמו, וכדי ליצור שוויון בהרגשת האנשים, הנהגתי בעת חלוקת מצרכים לקרוא פעם את האנשים לפי סדר הא"ב של האותיות, ופעם להתחיל מהסוף.

עתה משהיו ברשותנו כל הנתונים על הפליטים המתגוררים בעדן, ולאחר שערכנו מפקד גם בשיך עותמאן, נועדתי עם ועד הפליטים כדי לערוך רשימת הזכאים לסיוע, על פי הנתונים שבידינו וקביעת הסכום שיועבר לכל אחד.

קנה המידה למתן הסיוע היה: מספר הנפשות, המצב החומרי, היינו: באיזו מידה יש לו הכנסה מתעסוקה כל שהיא, תקופת השהות בעדן וכדומה.

הפליטים ראו ברישום ובחלוקת העזרה כרטיס כניסה לארץ־ישראל, ועל כן אותם מעטים שלא אושרו על ידינו לקבלת סיוע, תבעו זאת בעקשנות וצריך היה לעמול קשה, כדי להסביר ולשכנע שאין כל קשר בין מתן סיוע לנזקק באמת, ובין התור לעליה בשעה שיגיעו הרשיונות. יומיים נמשכה חלוקת הכסף, שהתקיימה בנוכחות ובהשתתפות ועד הפליטים, שהיו צריכים אף לאשר בתום החלוקה את הפעולה. האנשים נקראו בשמותיהם, וכשהיה ספק, עקב הדמיון בין השמות. נפתחה "הגמרא" ולפי הפרטים הנוספים נקבע אם אין טעות.

מבצע "מלביש ערומים"

מתוך הסכום הכולל של אלף מאתיים וחמשים הלירות הוקצב סכום מסויים למתן הלבשה מינימלית ליהודי חידאן, צעדה וברט, שישבו בשיך עותמאן ואשר מצבם היה בכל רע.

עם סיום חלוקת הסיוע בכסף מזומן, נשארה יתרה של כמה מאות רופיות והחלטנו לנצל סכום פעוט זה להלבשת עשרות יתומים ויתומות מוחלטים, שהתגוללו ברחובות העיר עדן. סוכם כי לאחר שנלבישם, תרכז אותם רעיתי מדי ערב באותו מחסן שעמד לרשות המשרד הארצי־ישראלי ואשר שימש לאחסנת סחורות או חפצי מועמדים לעליה. משקבלנו את המחסן התנדבו כמה צעירים לנקותו. השגנו כמה ספסלים ושולחנות ישנים, והנה יש לנו מקום לכינוס יתומים אומללים אלה, בשעות הערב.

מאחר וממלא מקום מנהל המשרד הארצי־ישראלי ניהל, בנוסף לתפקידו, גם חנות הלבשה שסיפקה בין היתר, הלבשה לפליטים לפני עליתם לאניה (בתשלום כמובן) פנינו ובקשנו שימכור לנו חולצות, שמלות ולבנים בתנאים מיוחדים. יחיא כסאר ז"ל, שהמחיר שנקבע על־ידי האיש לא נראה לו, הציע כי נקנה בד בסיטונות ונתפור בעצמנו, באשר לדעתו, זה יחסוך לנו הרבה כסף, כך שנוכל לא רק להלביש את היתומים, אלא גם להגיש להם בערב ביתרת הכסף ארוחה קלה, דבר העשוי למשוך אותם לבוא.

ההצעה נראתה לי ויחיא כסאר פעל על־פי האימרה: "ברוך אומר ועושה". הלך אל השוק הסיטונאי והביא חבילות בד גדולות. לאחר מכן ישב על מקומו, נטל מספריים וגזר חולצות ושמלות במידות שונות. לאחר מכן, הושיב מספר חייטים מבין הפליטים, שהתנדבו למבצע זה בשכר סמלי וכעבור ימים אחדים, עמדה לרשותנו הלבשה לכארבעים יתומים ויתומות. מאותו בד נתפרו גם מעין תחתונים, ומשאריות הבד, גזר יחיא כסאר כיפות לנערים.

משנשלמה המלאכה כונסו היתומים והיתומות לבית הספר של מארי יוסף בן־דוד למבצע רחיצה. בעזרת כמה צעירים וצעירות מבין הפליטים, נשטפו הנערים והנערות מהזוהמה שדבקה בהם ומהכנים שרחשו בבשרם, כאשר חדשים רבים לא זכו למקלחת.

לאושרם של ילדים עזובים אלה לא היה גבול, וביחוד משכונסו לאחר מכן מדי ערב על־ידי רעיתי ובלווי מפוחית יד למדו משירי ארץ־ישראל וסיימו בארוחה קלה המורכבת מלחמניה ותמרים אחדים – ארוחה שנראתה להם, במצבם, כמעדן מלכים.

יתומים שהיו עזובים ומשוטטים ברחובות עדן (1945) כשהם נזונים מפרוסות לחם הנתנות על ידי בעלי הבתים תושבי עדן, כשחלק מהם מנסים להשתכר פרוטות מצחצוח נעליים או סבלות.

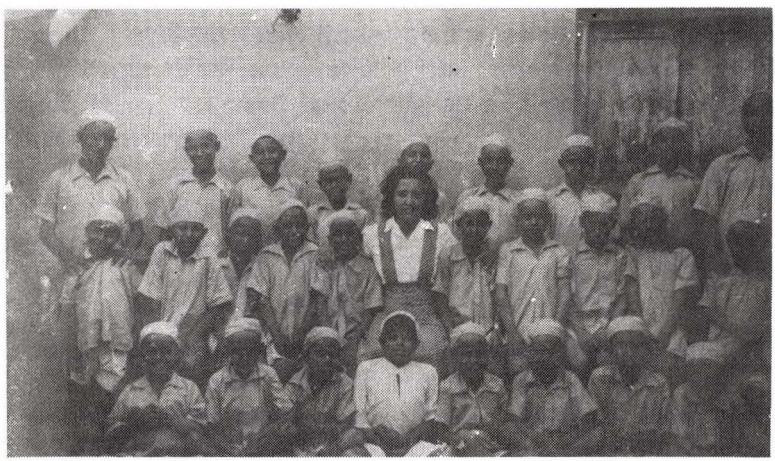
הסדר זה לא ארך זמן רב. מעט הכסף אזל. ציפיתי למשלוח נוסף של כסף, אך לשוא. הג'וינט סירב להמשיך ולהגיש סיוע בטענה, בין היתר, שהמשך הסיוע מעודד יהודים נוספים לרדת מתימן לעדן. בינתים, בעוד מתנהל ויכוח בין הסוכנות היהודית לבין הג'וינט שבשלב מסויים הציע מתן סיוע חדשי בסך 500 ל"י אם הסוכנות והתאחדות התימנים יתחייבו

אף הם במתן 500 ל״י כל אחד לחודש, הפליטים ״רעבו ללחם״ ופליטים נוספים המשיכו לזרום מתימן. גם רשיונות עליה אין, ולא היתה כל תקוה שאכן יגיעו רשיונות בקרוב.

בטרם יציאתי לשליחות הובטח, כי בעקבותי תגיע משלחת רפואית, שתמומן על ידי הג׳וינט ואף היא בוששה לבוא.

שני נערים יתומים שגזזו פיאותיהם והתחפשו לערבים כדי לעבור את גבול תימן בדרכם לעדן. (1946).

יתומים שאורגנו על ידי שושנה (רעית השליח) לכתת למוד בשעות הערב ומתן ארוחת ערב דלה. חלקם מאותם הילדים בתמונה לעיל לאחר שנאספו, רוחצו והולבשו במסגרת המבצע ״מלביש ערומים״ בעזרתו של יחיא כסאר ז״ל.

ידעתי כי באין לחם לרעבים וסעד רפואי לחולים, אין לי מה לעשות. בודד הייתי במקום הנידח הזה. ביני ובין שולחי מפריד הים ואיני שומע מהם דבר. במצב זה החלטתי להזעיק את שולחי ואת מוסדות התימנים בארץ ישראל על־ידי תיאור נאמן של המצב בו נתונים הפליטים. לרשותי עמדה מכונת כתיבה, שסחבתי אתי מארץ־ישראל, ומכאן ואילך נשלחו מכתבים, תזכירים ודווחים אל כל מי, שנדמה היה לי, שיש בכוחו לעזור. במקביל ערכתי כנסים לפליטים כדי לעודד אותם להחזיק מעמד וביחוד להסביר להם את המתרחש בארץ־ישראל.

ידעתי כי מלים אינן תחליף ללחם, אך לא היתה דרך אחרת. באחד המפגשים בשיך עותמאן עם יהודי חידאן, השתטח הרב דוד צדוק הלוי מלוא קומתו על הארץ והתייפח כתינוק. הוא היה המנהיג של בני עדתו. זה למעלה משנתיים שהם בדרכים ובמשך זמן זה, כילו כל דבר שברשותם ורבים לא החזיקו מעמד והלכו ללא עת לעולמם. העזרה המגיעה מקרו־ בים היתה בבחינת הקומץ שאינו משביע את הארי והג'וינט קפץ את ידו. הוא בכה ואני בכיתי יחד אתו. משנרגע מעט ספרתי לו על פעולות האזעקה ותיאור מצבם למוסדות בארץ, שהנני מאמין כי הקריאה לא תהיה לשוא.

בטרם שנפרדנו עמד ואמר: "לחם לא הבאת אתך, אך דבריך ניחמוני וכאילו פג רעבוני". יתכן וניחמתי אותו, אך לא היה מי שינחמני וימים רבים ליווה אותי בכיו של הרב.

בשובי לעדן פניתי למנהל המשרד הארצי־ישראלי ובקשתי 100 לירות לעזרה דחופה לאנשי חידאן בשיך עותמאן, לאחר שראיתי את מצבם הנואש. למחרת יום השבת יצאנו לחלק את מעט הכסף בין המשפחות, ולהלן מכתב בנדון למר ארמנדו:

עדן, 10.12.46

לכבוד מר ניסים ארמנדו,
המשרד הא"י בעדן.

א.נ.,

זעקת הפליטים הנמצאים בשיך עותמאן בוקעת שחקים. האנשים נמקים ברעב והעזרה טרם הגיעה, למרות כל הפניות והטלגרמות.

אנו לכן מציעים ומבקשים שתמציא לנו מאה לא"י לפחות לשם מתן עזרה ראשונה ותכופה לפליטים אלה לבל יגוועו ברעב, עד בוא המשלחת הרפואית, שהננו מקוים כי תגיע עוד השבוע ושיחד אתה גם האמצעים הדרושים. אנו בטוחים שהסוכנות והג'וינט לא יסרבו מלתת את הכסוי לסכום הנ"ל שינתן על ידך.

חיים צדוק.

דברים אלה התרחשו לפני שלושים וחמש שנה. כיום, כאשר המטבע ירדה פלאים, קשה לקורא הצעיר שלא חי את התקופה ההיא, להבין ערכה של כל לירה שנשלחה מארץ־ישראל כעזרה לפליט.

התחננתי למוסדות כי יקציבו 500 לירות לחודש כדי שנוכל לקיים מעון למאתיים יתומים ויתומות, והדבר לא ניתן עד ליום בו הוקם מחנה "גאולה" ובאה הישועה גם ליתומים. הג'וינט והסוכנות היהודית וכן התאחדויות התימנים גם יחד, לא היו "מסוגלים" להקציב סכום זה כדי לכלכל ולהחזיק בתקופת המעבר אותם יתומים, שבחרוף נפש הוסתרו והוברחו בלילות מתימן לעדן כדי להציל אותם משמד. עדת תימן בארץ ישראל כגוף מאורגן, לא מיצתה את יכולתה, ואלמלא עזרת יחידים איש איש לקרובו, מספר הנספים ברעב היה הרבה יותר גדול. הקריאות לעזרה הרעישו והסעירו לבבות. התאחדויות התימנים וגורמים אחרים העתיקו דברינו ופרסמום ברבים.התקיימו פגישות בין מוסדות והיו עליות וירידות בהגשת הסיוע עד ליום בו נכנס הג'וינט כשתי רגליו ובמלוא יכולתו, ועם בוא השעה המיוחלת, עם הקמת מדינת־ישראל, נטל עליו את המשימה של אחזקתם במחנה המעבר "גאולה" והטסתם לישראל בנשרי הברזל.

נראה לי, כי יהיה זה לברכה אם הדור החדש הגדל וחי במדינת־ישראל, ואשר לא טעם את טעמה של אותה גלות מרה, וכן הדורות הבאים, ילמדו גם את הפרק הזה בחיי אבותיהם שנטשו את מקומות מושבותם בתימן ועברו שבעה מדורי גיהנום במטרה להיגאל ולהגיע לארץ הנכספת.

היציאה מתימן הפכה בעלי בתים מכובדים לפושטי־יד לאחר שמכרו את מטלטליהם ולאחר שנשדדו על ידי חבורות ליסטים שארבו להם בדרכים כאשר לית דין ולית דיין. הם היו צריכים לברך "הגומל", אם השודדים הסתפקו ברכוש ולא פגעו בנפש. בעקיפין פגעו השודדים גם בנפשות כי משכלתה פרוטה מהכיס, פקד הרעב את הפליטים וכילה בם את חמתו.

נהרי־נחלי דמעה זלגו מעיניהם בנשאם תפילה לישב בשמים כי ירושיעם, ואכן בסופו של הדבר באה הישועה וגולת תימן יצאה סוף־סוף משעבוד לגאולה.

הנכונות להשליך נפשם מנגד, היא־היא שהביאה אותם עד הלום, ולאחר אלפי שנות גלות זכינו, והננו מהלכים זקופי קומה במולדתנו החדשה־הישנה.

על מנת לא להלאות את הקורא בתיאורים מיותרים, מובאים להלן כמה מכתבים לאחר שערכתי אותם במקצת עם הכנת הספר לשם מניעת חזרות. כן הושמטו קטעים שאינם נוגעים לענין.

עדן, 28.9.45

לכבוד מר בכר,
הסוכנות היהודית,
ירושלים.

"כל עמה נאנחים מבקשים לחם". זוהי אולי ההגדרה הנכונה למצב האיום בו נתונים הפליטים. העזרה לחדשים אוגוסט וספטמבר לא הגיעה. התחשו?

המצאותו של שליחכם בעדן ללא אמצעים, ללא בשורת גאולה, ללא יכולת לעזור, מיותרת. האם לעג הגורל הוא שדוקא עם יציאתי נפסקה עזרת הג'וינט?

אנא! החישו את עזרתכם ואל יספו אחינו אלה ברעב. החישו את יציאת המשלחת הרפואית.

שיירת 50 היתומים

זו היא הקבוצה הראשונה שזכיתי להיות נוכח בעת העלאתה לאניה (על ידי אנשי המשרד), וברצוני להביא לידיעתכם את אשר ראו עיני, ואתם שפטו כהבנתכם.

היום שני לחג הסוכות, והשעה 6 אחר הצהרים. המשרד הומה וגדוש חפצים (לא של העולים חלילה) היתומים טרם נאספו כולם, כי איש לא דאג לכך מבעוד מועד. ההתרוצצות איומה, ו"המשרתים" רבים. משלחי החבילות עם היתומים מסתובבים אף הם, ומגיעה שעת הלבשת היתומים. שק נעליים רקובות הורק על הרצפה וילד שניסה למדוד את הנעל, הוכה, כי את הבגדים, אין למדוד (לפי קביעת האחראים).

כל ילד מקבל חבילת בגדים וכלל לא חשוב אם הם מתאימים או לא. אלפי רוביות מחייבים עבור הנעליים שאי אפשר יהיה ללכת בהם יומיים בארץ ישראל.

למקהלת המפקדים הצטרף גם "הגוי עבדו", ועם היתומים נוסעים גם חמשה תיירים מקומיים, והמלווה של היתומים הנו נער קטן שתפקידו כנראה לשמור יותר על הסחורה של מקורבי אנשי המשרד, מאשר על היתומים.

שלושה שקי קמח וכמה מצרכי מזון הוכנסו לאניה, אך מי יבשל ליתומים?

על כל שאלותי והערותי בענין האוכל לילדים קבלתי תשובה זו: "כך

אנו נוהגים תמיד, וכי מתו האנשים בדרך?". אכן קשה מאוד לראות את הנעשה ולשתוק.

אודה על האמת, כי מתגנבים ללבי הרהורים נוגים מאוד, ומצב הענינים במשרד יגע ומחייב שנוי שיאפשר טפול אנושי יותר בענינים של הפליטים.

לאור האמור הנני מבקש לעצמי את זכות ההכרעה בכל השאלות הקשורות בטפול הישיר בפליטים, והנני מוכן להשאיר כל עניני החוץ בידי אנשי המשרד.

ח. צדוק

עדן, 17.10.45

לכבוד מר בכר,
הסוכנות היהודית ירושלים.

א.נ.,

כטל נחמה הגיעה הטלגרמה המבשרת מתן עזרה לפליטים.

בים זועות זה, ובלי יכולת לעזור, עמדנו אובדי עצות למראה מאות ואלפי יהודים נפוחי כפן, כשמלאך המוות קוצר ללא רחם. שואת אירופה עברה גם על תימן הסובלת מבצורת, מגיפות ורעב.

יהדות תימן עומדת כולה על רגליה, ומחכה לבשורת פתיחת שערים. יום יום מגיעים פליטים חדשים וישובים שלמים נעקרים על זקניהם וטפם. הדרך מקעטבה לעדן עקובה מדם, וזרועה חללי רעב ועינויים.

שדודה ומזת רעב מגיעה שארית הפליטה לשייך עותמאן ולעדן, ואין פלא כי ימים אחדים לאחר בואם רבים הנופלים, והנה כמה דוגמאות:

א) משפחה בת שבע נפשות התגלגלה שנתיים בדרכים. האם ושני ילדים נספו בדרך. האב השכול עמד לפני ובכה, ושח את אשר עבר עליו. לידו עמדו שלושת ילדיו הנותרים ולהם פני מתים. יום לאחר שראיתים מת אחד הילדים והשני גוסס. נתתי הוראה להאכיל אותם, ואולם מי יודע אם נצילם במצבם זה ובחוסר טפול רפואי מתאים.

ב) הגיעה השבוע מקעטבה אלמנה וארבעת ילדיה הרכים לאחר ששיכלה את הבעל בקעטבה, ואולם היום מתה אף היא בערב בו הגיעה, ולנו נוספו ארבעה יתומים.

עם האלמנה הנ"ל הגיעה גם משפחה בת שש נפשות מצנעא, והאב כבן שלושים נראה בכל רע. הבוקר קבלתי את הידיעה כי האיש נפח את נפשו, ושוב עוד משפחה שכולה.

אכן, לא רק לעליה זקוקים האנשים האלה באופן מיידי, אלא בראש

וראשונה, הצלה ופדות מרעב וממחלות. העזרה הזעומה שהגיעה יש בה כדי להקל, אך אין בה כדי להחזיר את כוחותיהם ואת בריאותם.
אני לכן פונה אליכם הגדילו את העזרה, והצילו אנשים ממות ברעב.
ח. צדוק

עדן, כ"ט חשון תש"ו
(5.11.45)

אל: מחלקת העליה, ירושלים.
מאת: חיים צדוק, המשרד הא"י, עדן.

א.נ.,

פרטים על מצב אחינו הפליטים קבלתם במכתבי הקודמים. את העזרה ששלחתם בסך 1,250 לא"י קבלנו וחלקנו. מספר הנזקקים גדול ומשום כך הסכום שהגיע לידי כל אחד הוא מצער. אמנם חלק מסוים של הפליטים בעדן חי איך שהוא מעבודה. אבל הרוב מחזרים על הפתחים ואין הקומץ משביע את הארי. מחוץ לאלפים הנמצאים בעדן נמצאים כיום למעלה משבע מאות פליטים בשיך עותמן שם נתונים בתנאי רעב ממש. סכנות רבות מרחפות כיום על הפליטים. הצפיפות היא איומה. המאושרים שבהם גרים בסוכות קטנות העשויות מחצלאות ו-30-20 נפש, מתגוררות בסוכה אחת. היתר גם זה אין להם והם משוטטים ללא מחסה ביום ובלילה. תתארו לכם תמונה כזאת של משפחות שלמות ברפש לחורב היום ולקרח הלילה. בינתים מגיעים יום יום ושבוע שבוע פליטים חדשים, מהם כאלה שעזבו את בתיהם לפני שנה־שנתיים, ומהם היוצאים עתה מבתיהם, והמתחלקים לשני סוגים. סוג אחד אלה הם אנשים אשר כלתה פרוטה מן הכיס (והם הרוב) ומצבם הכלכלי מחייבם לנדוד וביחוד לאור השמועות על עזרה ורשיונות. (וכאן הדמיון המזרחי פועל את פעולתו). סוג שני אלה הם יהודים אשר מעט כסף היה בכיסם אבל עריגתם לארץ מצד אחד ומכתבי אחיהם מארץ ישראל בצירוף "הידיעות" על האניות המגיעות לחוף וכו' הביא אותם לנטוש הכול ולנסוע, ובשקט ובלי מפריע הם מגיעים עד העיר קעטבה (גבול ממשלת תימן) ושם רק מתחילה פרשת הענויים.

קעטבה שימשה בית קברות גדול, ומאות רבות נספו במקום הזה ברעב ובמחלות. ממשפחות רבות לא נשאר שריד ועליהן אנו יודעים רק מפי הפליטים הנמצאים כאן. ממשפחות רבות מגיעים שרידים, וגם כאן יד המשחית עובדת באין תזונה ורפוי מינימליים.

בקעטבה התארגנה קבוצת ערבים להברחת יהודים המעבירה אותם

תמורת סכומים גדולים, וגם זה אינו מספיק אלא ששודדים מהם אחרי כן את הנשאר, והם מופיעים אלינו בחוסר כל, וקשה לנו לראותם בסבלם ובאכזבתם הגדולה. נשיהם מסרבות להופיע לפנינו היות והן לבושות קרעים ברובן. וקצרה ידינו מלהושיע. ודא עקא, אותו היהודי אשר נתן את כל רכושו בעד נסיעתו לכאן ואם כי נוכח מה קשים התנאים, בכל זאת אוחז בקולמוס וכותב ליתר אחיו ובני עירו "קומו סעו כי כאן הגאולה". הם אינם יכולים כלל לתאר להם ששערי הארץ נעולים וכי "לא אנו הקובעים".

העיר עדן מוצפת יום יום חדשות ומפה לאוזן יספר איש לרעהו: "היום הגיעו כך וכך רשיונות, כך וכך כסף וכדומה". כה צמאים ומצפים האנשים לגאולה ולפדות ונוטים הם להאמין לכל שמועה פורחת.

חלקה של עדת תימן שבארץ־ישראל רב בהפצת השמועות האלה ואנשים בארץ, מבלי לחשוב על התוצאות מזרזים את קרוביהם לקום ולרדת לעדן. הם אינם נרתעים מלכתוב על "חמשת אלפים רשיונות שיצאו לעדן" וכו' (מכתב כזה ראיתי במו עיני) ואנו עומדים אובדי עצות מול הנחשול הזה של הפליטים.

ברור, כי מבחינת הענין הציוני חשוב שאלפי יהודים ישחרו את ציון ויבואו לכאן על מנת לעלות לארץ, אך לדאבוננו המציאות היא אחרת. אלה המגיעים מתימן מצב בריאותם טוב יותר (ברובם הגדול) מאשר תמצאם חודש ימים לאחר מכן, פרט לאלה הנודדים בדרכים זמן רב המגיעים במצב בריאותי קשה.

השאלה כרגע היא מה עלינו לעשות? אנו חושבים שרצוי לכתוב למרכזי תימן כי יעמדו על מקומם עד לשנוי המצב הקיים, לטובה. לפני שבועיים החלטנו שלא להגיש עזרה לאלה המגיעים מחדש, ואולם כאשר עמד הפליט נגד עיננו רעב הוא וילדיו וחסר אונים וכולו יאוש ותחנונים, בטלנו את החלטתינו כל עוד יש ברשותינו כסף לחלוקה.

השבוע הגיעו כמאה ושלושים פליטים חדשים, שחלק מהם נודדים זה שנתיים בדרכים. בין אלה שתי יתומות מפליטי קעטבה שהוריהן וארבעת אחיהן מתו ברעב בדרכים. וגם הבנות שלדי עצמות.

בסיכום, אני רואה מוצא אחד, עזרה גדולה ורשיונות עליה. איסור הכניסה לעדן על ידי ממשלת עדן אינו מקטין את זרם הפליטים, הוא רק גורם לכך שהם מגיעים רצוצים, שדודים ומעונים – אבל מגיעים למרות הכל.

הננו מצפים למשלוח עזרה מיד ולבשורת פתיחת שערים.

חיים צדוק

עדן, 18.11.45

אל: בכר, מחלקת העליה ירושלים.
מאת: חיים צדוק, עדן.

א.נ.מ.,

שמחתי לשתי הבשורות בדבר יציאתה של המשלחת הרפואית וכן לשליחת החבר עובדיה. בינתים עברו שבועות אחדים מאז ואין ידיעה נוספת, וצר לי אם ענין המשלחת הרפואית ידחה מסיבה זו או אחרת. ספק אם תאמינו לי שחוסר רופא שלנו כאן, גורם למות אנשים, שאפשר היה בהחלט להצילם. לדוגמא אציין כאן מקרה אחד שהוא אופייני למצב הפליטים כאן בשטח הבריאותי. לפני כחודש וחצי הגיע לעדן יהודי מעיר אל ביצא. בדרך נפצע קל ברגלו, ומחוסר טפול הלך הפצע והתפתח עד שסוף סוף פנה לרופא, שצווה עליו לשכב בבית החולים. האיש שחשש כי הולכים לחתוך את רגלו, ברח מבית החולים. חודש ימים שכב על מטת חבלים ברחוב, ומיום ליום הלך וגווע. בראותי כי מצבו נואש, פניתי למר ארמנדו כי יתקשר עם רופא בית החולים לקבלו שוב וכן היה. כעבור יומיים מת האיש. זו דוגמא אחת מרבות. רופא יהודי עם קליניקה בתוך רובע היהודים עשוי להציל עשרות אנשים ממות בטוח, ואם כן מה קרה שוב? האם גם מתנדבים אלה שעליהם הודעתם התחרטו?

ח. צדוק

עדן, 18.11.45

אל: מחלקת העליה, ירושלים.
מאת: חיים צדוק.

א.נ.,

שתי טלגרמות נשלחו אליכם בדבר משלוח עזרה ותשובה טרם זכינו לקבל. לנו אין יותר יכולת לתאר את מצב פליטינו כי אין בפינו מלים. אני שולח לכם רצוף בזה העתק מכתב מאחד הפליטים בשיך עותמאן, המתאר את מצבם, ושלפי ידיעתי את המצב אין הכותב מגזים. מן הצורך כי יהיה לכם ברור שבדברים אין אנו יכולים להשיב נפש רעבה ואנו פונים אליכם בכל לשון של בקשה כי ועל אף כל הטרדה בה אתם נתונים, כי תבטיחו סוף סוף את משלוח העזרה בקביעות מדי חודש בחודשו, עד אשר תבוא הישועה העיקרית לאומללים אלה.

משלוח העזרה השני חולק עוד בחודש העבר, ומה נענה לאנשים, הנוכל לראות ולהחריש?

בציפיה, **חיים צדוק**.

עדן, 26.11.45

אל: מחלקת העליה של הסוכנות היהודית, ירושלים.
מאת: חיים צדוק.

א.נ.,

אנו נתונים כאן בסבל לא יתואר. אחינו מצפים ומיחלים מתי תבוא עת גאולתם.

בינתיים רבים יום יום קרבנות הרעב ביחוד בשיך עותמאן, ועד מתי? השבוע נספתה משפחה שלמה מחוסר מזון ורפוי. זה שלוש טלגרמות שאנו מריצים אליכם ואין זוכים לתשובה חיובית. ומה יהיא? חודש עובר וחודש בא ואין כל סימן למשלחת הרפואית אשר עליה נתבשרנו לפני חודש בערך. השוב נדחה הענין? הובטח לנו כי ענין העזרה יוסדר עם יציאת המשלחת הרפואית, האם יש הצדקה בזה שמעכבים את העזרה עד אשר תצא המשלחת ומי יודע מתי? התעמדו מנגד ואנו נראה באבדן בני אדם? מדוע הג'וינט מתאכזר על חלק זה של עמינו? אנא עשו כל אשר ביכולתכם למען הקל על המצב.

מצפים לתשובה חיובית.
חיים צדוק.

עדן, 30.11.45

אל: מר בכר, מחלקת העליה, ירושלים.
מאת: חיים צדוק, המשרד הא"י, עדן.

א.נ.,

במכתבך מיום 2.10.45 נשאלתי בין שאר הדברים אם מצבם של יהודי חידאן קשה יותר משאר הפליטים כפי שמתואר במכתבם הם? כן אתה שואל ביחס לעשרים הנפשות שמתו מהם.

ובכן, מצבם של יהודי חידאן, צעדה והסביבה הנמצאים כיום בשיך עותמאן הוא רע לא יותר מיתר הגולים ממקומות אחרים הנמצאים כיום בשייך. ממקרי המות סבלו וסובלים כל הנודדים מכל חלקי תימן. בקעטבה בלבד נקברו מאות של פליטים. חלק גדול מפליטי קעטבה הנמצאים כבר בארץ שכלו נפשות רבות שם, ואותו הדבר קרה לאלה הנמצאים כאן ועוד יד המשחית נטויה.

הדבר המייחד את יהודי חידאן הוא זה שהם הצליחו להגיע מקעטבה לשייך עותמאן ולעדן רק בחדשים האחרונים, וזוהי גם הסיבה מדוע לא זכה חלק ניכר מהם לעלות לארץ ישראל כיתר אחיהם ממקומות אחרים.

אשר למספר קרבנותיהם, המספר הנכון הוא יותר גדול (לפי הרשימה הרצופה) וחשוב שיהיה לכם ברור, שאינם יחידים ששכלו את ילדיהם-נשותיהם-והוריהם. מכוס התרעלה שתו כל הנודדים זה שנתיים, וכאן נמצאים בחורים שהם שרידי משפחות שלמות וגדולות, וגם השרידים נתונים בסכנת מוות מרעב ומכל מיני מרעין בישין.

ושוב לענין הקמת בית יתומים:

להצעתי בענין הקמת בית יתומים כאן הנך מודיע שההצעה אינה חדשה, וכי ספק אם יש מה לעשות. הצטערתי לקבל תשובה כזאת, כי נשאלת השאלה מה לעשות כאן, ובמה להציל. יותר מכל ארץ אחרת נמצאים כאן יתומים שמשפחותיהם נספו בתימן ברעב. יתומים אלה חייבים היו לברוח מתימן כי בנפשם הדבר. אלינו הגיע השבוע נער בן 14 שנה שהוריו מתו לפני שנתיים. והנה מה שהוא מספר: "אני מעיר גבל־עמר, הורי מתו בזה אחר זה ממגיפה שפרצה בעירנו. המושל, כאשר ידע כי בלי הורים הננו, צוה להביאנו אליו.

בעוד מועד ובחשכת הליל הוברחנו על ידי יהודים לעיר צנעא ושם הוסתרתי אני ואחותי קרוב לשנה. המושל פקד בחמת קצפו לאסור את כל נכבדי העיר ולהענישם. שלושה מנכבדי העיר נספו בכלא. היתר שוחררו אחר כך בתשלומים כבדים. לאחר שהענין נשכח קצת והרודפים התיאשו, המשכתי דרכי לעדן. בדרך רעבנו מאד, ואחותי שלא החזיקה מעמד נספתה גם היא ואוותר אני לבדי. והנער החוור והכחוש בהגיעו לעדן סבור היה כי כאן נגאל. מה צפוי לנער כזה לאחר כל התלאה הזאת? אחת משתיים, במקרה הטוב נצול ועלבון. או הרחוב על כל תלאותיו.

ח. צדוק

עדן, 20.12.45

לכבוד מחלקת העליה, ירושלים.

אדונים נכבדים!

כמעט ונואשתי מלכתוב אליכם ולקרוא לעזרה, אך מצבם האיום והטרגי של הפליטים מחייב אותי להמשיך ולהזעיק אתכם כל עוד יושב אני כאן וכל עוד אנשים נופלים ומתעלפים נגד עינינו אוסיף ואזעק אליכם עד אשר תענו. אחד התפקידים שיש לי כאן הוא בקורי מדי שבוע בשייך עותמאן בידים ריקניות. מדי צאתנו לשם אנו נפגשים עם עינים מתחננות להציל, וקצרה ידינו מלהושיע.

דבק לשון יונק אל חכו בצמא, עוללים שאלו לחם. פורש אין להם: בפסוקים אלה ודומיהם פונים אלינו הפליטים בקריאות אזעקה ותחנונים להצילם ממות ברעב. ומה יש לי יותר להוסיף אם לא לשאול אתכם שאלה אחת פשוטה באיזה פינה בעולם מוזנחים פליטים כאשר בפינת עולם זו? איננו יודע מה חושבים אלה אשר בידם לעזור והחייבים בכך? מה הם חושבים על שבט סובל זה? ואולי כדאי היה הדבר כי יצאו לבקור קצר ובמו עיניהם יחזו בתמונה המזעזעת בה אנו נפגשים יום יום ושעה שעה. בטוחני אם רק רגש אנוש להם, ישנו בלי ספק את עמדתם נוכח המצוקה והדלות המשוועת עד לשמים. מה סכום זה הנדרש להצלת הפליטים כאן לעומת ההוצאות הענקיות במחנות הפליטים הפזורים בתבל?

צר לי שאני צריך להתווכח ואולם כל אדם אחר במקומי ספק אם היה עושה אחרת כאשר לנגד עיניו כלים ואובדים אחים ברעב ושיש אפשרות בהחלט להצילם, כי לא אלמן ישראל. נכון. עדת תימן בארץ עוזרת במקצת וקהילת עדן נותנת גם היא בצורות שונות. אך אין הקומץ משביע את הארי.

רבותי! הן לעג הוא אם אתם מעלימים עין מהמציאות המרה והאכזרית בה אנו נתונים. המסתפקים אתם בזה ששלחתם שליחים לכאן? מה יעשו השליחים במצב אין אונים זה?

אנו נהיה כאן מיותרים בהחלט אם לא תגיע מיד עזרה חמרית ורופא. אני פונה אליכם ומבקש, שאם יודעים אתם שאין תקוה שתשלח הנה עזרה מהירה וקבועה תאפשרו לי לחזור למקומי כי אין בכוחי לראות באבדן אחים מבלי יכולת להושיט עזרה.

ח. צדוק

עדן, 22.1.46

קול קורא אל אחינו שבי תימן בציון!

אחים יקרים!

שועת אלפי אחים פליטים הנפוצים בעדן ומדבריה בוקעת שחקים. חיי רעב ומגור, דלות איומה ומחרידה. שבר גדול הושברה שארית הפליטה. מאות יתומים שכולים. תינוקות וילדים רכים עזובים לנפשם באין חונן וחומל. כזה הוא מצבם של אחיכם כאן, שאלמלי התקוה לעלות ארצה, כי אז טוב מותם מחייהם... אסירי תקוה אלה עיניהם נשואות אליכם בצפיה כי תבואו לעזרתם ותושיעום. הכל סגר עליהם מסביב

ועולמם חשך עליהם. שארית רכושם הדל נשדד בדרכים ויגיעו בעירום ובחוסר כל. חלקים ממשפחותיהם נספו בדרך מרוב יגיעה ורעב. מוסדות העזרה התעלמו מהם ומסבלם. אחיהם שבארץ ישראל שבחום גם הם. **ואנה יבואו במדבר השממה הזה ומי יבוא לעזרתם?**

אנו עומדים אובדי עצות נוכח המצוקה האיומה של הפליטים מצד אחד, ובפני היחס האדיש שלכם מצד שני. אין תשובה בפינו למאות הילדים העטופים ברעב ולבושים בלויי סחבות. אין אנו יכולים להושיע לאותם מאות הצעירים המתהלכים כצל ומתנוונים מבטלה ומחסור. אין תשובה לעינים המתחננות של – החולים המוטלים באשפתות והגוועים באין יכולת להצילם.

והרשוני לשאול אתכם אחים!

א) העשיתם את חובתכם כלפי אחים סובלים אלה? האם שכחתם את תימן ואת הרעב הפוקד אותה לעתים תכופות? ג) האם נעלם מעיניכם מה צפוי לאלפי פליטים מחוסרי כל בחנותם זמן רב בשערי הארץ הנעולים? ד) הנסתר מכם מה היא מנת חלקם של מאות יתומים המופקרים כאן לרחוב **על כל תלאותיו?**

אחים! ככל שתמשיכו להתעלם מאחיכם אלה, תלך התמותה מרעב ותגדל מיום ליום. **בית קברות ח"ו תשמש עדן ומדבריה למאות פליטים אם לא תבוא הישועה ומיד...**

עליכם אחי מוטלת האחריות לגורלם של **אחים רעבים אלה.**

עדת תימן בארץ מונה כשלושים אלף נפש (כן ירבו) צבור גדול זה יש ביכולתו להציל את אחיו אם טרם כבה בו רגש החמלה והאחריות לאחים רעבים ונענים. שארית הפליטה תובעת את עזרתכם. התשמע קריאתם־ זעקתם? התופרע שאננותכם נוכח האסון הגדול שירד על אחינו אלה?

צבור התימנים כולו חייב לתת את תרומתו להצלת אחיו. יוטל איפוא מס על כל ראש בית אב למען הפליטים. על ראשי מוסדות התימנים למצוא את הדרך לאיחוד, ובמשותף לפעול להגשמת מטרה קדושה זו.

אליכם מחנות גאולי תימן בארץ ישראל שעליתם זה לא מכבר אנו פונים ושואלים. מדוע תעלימו עין מאחיכם? הן מבשרכם חזיתם את התלאה שעוברת עתה על אחיכם. אתם אשר זכיתם להיגאל, חייבים להיות הראשונים המתעוררים ומעוררים יתר אחיכם לבוא לעזרת הפליטים.

אל יהיה קול אחיכם הקורא לעזרה, כקול קורא במדבר...
תשמע הקריאה ותושט העזרה ומיד!

המצפה להתעוררותכם,
עבדכם הצעיר **חיים צדוק.**

הסוכנות היהודית לארץ ישראל

ירושלים, 30.11.45

לחיים צדוק שלום רב,

קבלנו את שני מכתביך מה-18.11 ש.ז. למכתב אחד אתה מצרף העתק של מכתב של סעיד סלם אלקרני, פליט בשיך עותמאן, המתאר את מצב הפליטים במקום. אנו מעבירים העתק ממכתבך זה בצירוף מכתבו של אלקרני לג'וינט ולנוגעים בדבר, אך מעציב המצב שדוקא כעת הפסיק הג'וינט לשלוח את התמיכה החדשית. אנו מקוים שנוכל להזיז את הג'וינט ולנוגעים בדבר, אך מעציב המצב שדוקא כעת הפסיק הג'וינט לשלוח לכל הפחות תמיכה נוספת לחודש ימים לאחר שיוחלט סופית על המשלחת הרפואית היוצאת לעדן.

לעומת זה אין אני מזניח אף הזדמנות אחת כדי לתבוע מנציגי העדה התימנית בארץ לעשות מה שהוא ניכר ויוצא מן הכלל למען הפליטים הנמקים בעדן וסביבותיה.

אתמול ביקר אותי כהן הרמתי ומסרתי לו את תוכן מכתבך הנ"ל. הוא תובע שועדת ההצלה תכנס לעובי הקורה. הצעתי לו להגיש את התביעה לועדת ההצלה באופן ישיר.

במה שנוגע למכתבך השני - הרי בענין המשלחת הרפואית היו לנו קשיים גדולים בהרכבה. נראה, שבימים אחדים יוחלט באופן סופי על הענין הזה. באים בחשבון רופא אחד בשם גירץ ביגל ואחות משט. מיד לכשיוחלט סופית - אטלגרף למשרד הא"י בעדן בקשר עם סדור הויזות לשם. את מכתבך הראיתי לד"ר גרושקה המטפל בדבר.

אנו מודים לך עבור הפרטים בקשר לחלוקת הסיוע לפליטים.

בברכה.

י. בכר

ירושלים, כ"ז כסלו, תש"ו
(2.12.45)

אל: ה' חיים צדוק, עדן.
מאת: מח' העליה, ירושלים.

אנו מאשרים, למען הסדר, את קבלת מכתבך מיום 5.11 ש.ז., שלתכנו שמנו לב.

אין אנו יודעים כיצד אנו יכולים בתנאים של היום לעזור לעלית הפליטים ארצה. בודאי ידוע לך מן העתונות הא"ית, שאין ברשותנו אף רשיון אחד. אין אנו יודעים עוד כיצד יתפתחו הענינים ובאיזה היקף נוכל להפריש רשיונות עליה עבור עדן לכשיהיו רשיונות חדשים. צריך,

איפוא, להתאזר בסבלנות ולראות במה אפשר להקל על גורלם המר של הפליטים.

בברכה,

י. בכר
ירושלים, כ"ז כסלו, תש"ו
(2.12.45)

אל: ה' חיים צדוק, עדן.
מאת: מח' העליה, ירושלים.

מכתבך מס' 10 מיום 17.10 ש"ז הוא מזעזע ביותר. העתק ממנו נשלח לכל הגורמים הנוגעים בדבר.

ב ב ר כ ה ,

הסוכנות היהודית לארץ ישראל י' בכר.
ירושלים, כ"ז טבת תש"ו
31.12.45

אל: מר ח. צדוק, עדן.

מכתבך מיום 26.11 ש.ז. רשמנו לפנינו את תכנו. הדו"חות שנשלחו על ידיך בקשר עם מצב הפליטים בעדן הועברו לידיעת החוגים הנוגעים בדבר. מהג'וינט חזרנו ותבענו לשלוח עזרה לעדן,ואולם, הם לא הסכימו בשום פנים לעשות זאת בטרם תצא המשלחת הרפואית לדרכה. בקושי רב עלה הדבר לשכנע את הג'וינט לאשר סכום של -.500 לא"י עד לקבלת דו"ח והצעות מאת המשלחת הרפואית. אנו מסכימים אתך, כי לא היתה הצדקה לעכב את העזרה עד צאת המשלחת,ואולם, הקובע את העמדה בשאלה זאת הוא הג'וינט, הנותן את הכספים. הענין הובא גם לפני ועד ההצלה, אך עד כה לא עלה לקבל מאתם כל סכום למטרות סיוע לפ־ליטים בעדן. רוצה אני שתדע, כי מצדנו נעשים כל המאמצים האפשריים כאן ועליך להמשיך בתיאור המצב במקום ואף לתת הצעות לשיפור התנאים לעבודה.

המשלחת הרפואית יצאה מכאן לפני ימים אחדים, לקהיר על מנת להמשיך משם את דרכה באוירון לעדן. בודאי יהיו אצלכם לפני הגיע מכתבנו זה. עם בואה עליכם לדון אתה מיד על חלוקת הסכום של -.500 לא"י אשר הג'וינט החליט להעמיד **לרשותה**. בו בזמן עליכם לדון עם המשלחת על כך שהיא תשלח ללא דחיה דו"ח קצר וממצה על המצב לאנשי הג'וינט בירושלים. חשוב מאד כי המשלחת תתבע הקצבה מידית של לפחות -.1,250 לא"י לחודש אחד, כדי להקל את מצב הפליטים עד אשר יהיה לאל ידה (של המשלחת) לעשות סידורים אחרים הנוגעים

לעזרה לפליטים. תדאגו לכך שנקבל העתק מדו"ח זה ומהתביעה שתוגש לג'וינט. דעו נא כי משלוח סכומים נוספים תלוי בדו"ח שיתקבל מאת המשלחת הרפואית לג'וינט כאן.

מכתבך מיום 30.11 ש.ז. רשמנו לפנינו את הפרטים בנוגע ליהודי חיידאן וכן את הפרטים האחרים שמסרת בסעיף הראשון של מכתבך.

בנוגע להקמת בית יתומים – אתה מציע הקצבה של 500–600 לא"י לחודש לשם החזקת מוסד בעדן, אשר יקלוט לפחות 200 יתומים. בשאלה זו נגענו בשיחתנו האחרונה עם ד"ר מאגנס והסברנו לו את הבעיה. בניגוד לעמדה שהיתה עד כה, מוכן הג'וינט כיום למסור את ההצעה מאתנו בענין זה לאמריקה. אנו רוצים, איפוא, למסור לג'וינט הצעה מעשית ומוסמכת בשאלה זו. תואיל נא לבדוק את הבעיה לפרטיה יחד עם אנשי המשרד הארצי־ישראלי ועם אנשי המשלחת הרפואית, ואולי נוכל על יסוד הצעתכם שתעובד לאחר בירור יסודי, לפעול בענין זה אצל הג'וינט.

אנו מבינים היטב למצבך ולקשיים אשר אתה נתקל בהם. חלילה לך להעלות על הדעת שלחינם היתה יציאתך לעדן. עצם שהותך במקום יש בה בודאי משום עידוד לפליטים בעדן. מצד שני בודאי מבקש אתה דרכים לעזור לפליטים אלה ולהקל עליהם. אנו מצדנו מובן שנעשה את כל האפשר למען הקל עליך. אולם, תבין כי הקשיים אשר אנו צריכים להתגבר עליהם אינם קטנים גם הם. תיקון יסודי של המצב יכול היה לבוא מזה שנשלח רשיונות־עליה במידה מספקת אך המצב בשטח זה ידוע לך.

אשר לכספי סיוע – אנו תובעים ממי שאפשר לתבוע ובכלל זה גם מהעדה התימנית בארץ.

בברכה, י. בכר.

הסוכנות היהודית לארץ ישראל

ירושלים, 15.1.46

אל: מר ח. צדוק.
מאת: מחלקת העליה.

למען הסדר הננו מאשרים את קבלת מכתבך מיום 20.12 ש.ז. העתקות ממכתבך זה הומצאו לח"ח הנהלת הסוכנות ולאנשי הג'וינט. מכתבך נשלח לפני שהגיעה המשלחת הרפואית לעדן. בינתיים הספיקו בודאי הד"ר בייגל והגב' משאט למסור לך ע"ד השיחות שהיו לנו כאן בענינים הנוגעים לעדן. כן הועברה בינתיים תמיכה מיוחדת של הג'וינט לצרכי הפליטים בעדן, בסך –.500 לא"י.

המשך התמיכה של הג'וינט תלוי בקבלת הדו"ח מאת המשלחת הרפואית. עליכם הדאגה שהם ישלחו את התביעה לתמיכה ללא דחוי, תוך הסברה מלאה. לדעתי, חשוב אפילו שיטלגרפו לג'וינט ויבקשו הקצבה לחדש אחד לפחות (-.1,250 לא"י), עד שתהא להם האפשרות להציע הצעות על יסוד מה שיספיקו ללמוד בעדן.

התביעה לעזרה הובאה גם לפני אנשי ועד ההצלה, ואולם, הם לא ראו עד כה אפשרות למלא את בקשתך.

אין אנו נמנעים גם מלהזעיק את העדה התימנית כאן על מנת שתעשה גם היא מה שביכולתה בשטח הנ"ל.

את מכתבך אתה מסכם בחמש דרישות, כדלהלן:

א) החשת משלוח רופא ואחות - אלה הגיעו בינתיים לעדן.

ב) המשכת משלוח העזרה, ובקביעות - כאמור, תלוי הדבר בדו"ח שיתקבל מאת המשלחת הרפואית.

ג) התקציב לפעולה הנוכחית־תרבותית, אושר בגובה של -.240 לא"י, ואתם יכולים לכוון את הפעולה בהתאם לזה.

ד) תקציב להחזקת יתומים - בענין זה בקשנו מכם הצעה מפורטת יותר, על מנת להעבירה לג'וינט.

ה) כרטיסיה - שלחנו לך את הכרטיסים ואנו מחכים לידיעה אם החילות בסידורים.

ב ב ר כ ה (-)
י' בכר.

עדן, 27.3.46

אל: מחלקת העליה, ירושלים.
מאת: חיים צדוק, עדן.

א.ב.,

השבוע קבלנו את הטלגרמה בדבר 35 רשיונות לנוער ומקרים מיוחדים. כאשר קבלנו לפני חודש את ה-75 רשיונות האמנו כי המספר ילך ויגדל. אך למגנת לבנו לא כך היה. לא קל כאשר אין רשיונות, אך לא פחות מזה, הקושי לחלק 35 רשיונות.

יש כיום אמנם פחות תלונות ואנו מעלים לפי התור, גם את הסוגים האלה שאתם מודיעים עליהם.

כל הטפול והדאגה לתור וסדור כרטיסיה מוטל לעת עתה עלי, ועושה אני זאת בספוק רב, כי זו לדעתי הדרך הנכונה ביותר להסדרת העליה מכאן. יצויין גם שמר ארמנדו לא גילה כל התנגדות לדרך זו, ובמידת מה יש גם הבנה ביחס לקביעת המועמדים. עם כל זאת לרגל נסיעתי בימים

אלה לתימן, עלול כל הבנין שבניתי להתמוטט.

המשרד כיום נקי מאותם אנשים שגרמו די בזיון וקצף, לרבות "הגוי עבדו", שהוא בלתי נראה כיום בימי עליה, מחוץ לשעת העמסת חפצי העולים לאניה.

אין לי כל בטחון שמה שהיה בעבר לא ישוב לאחר עזבי את עדן. שליח יוצא תימן מטעם הסוכנות, שישב במשרד הראשי בעדן, הוא דבר הכרחי.

אין לכם מושג מה גדולה חרדתם של הפליטים בקשר לנסיעתי לתימן. המעשים בעבר הלא רחוק זכורים היטב לפליטים, ונוסף לכך הלעג של אי אלו מבני המקום האומרים: "הנה צדוק נוסע ועתה מי לכם?"

במכתבי הקודם הודעתי שאין בדעתי להשאר יותר משנה בעדן ופירוש הדבר שכעבור חדשיים, אני בדרך לארץ־ישראל. מן הנכון יהיה לשגר מיד שליח לעדן, כי איך שלא יהיה 4 אלפים פליטים אין להניחם בלי איש היוצא והבא לפניהם.

אני חושב שהשליח צריך להגיע תוך חודש ימים ושיגיע הנה בטרם שאסע לארץ כדי שאוכל להדריכו ולמסור לו את כל החומר.

ח. צדוק

פגיעה שלא בזדון

מכתב שנשלח לחברים באמצעות ישראל ישעיהו הועתק והופץ בבתי־הכנסת ועותק ממנו נמסר למערכת "דבר" וזו הדפיסה אותו בשלמות ככתבה "מאת סופרנו", ולהלן הכתבה:

כתבה בעתון דבר, 18.10.45

לגורל פליטי תימן בעדן

רוצה אני לספר לכם מעט מזער מכל מה שראו עיני. ואיני יודע במה להתחיל.

תלאות הפליטים עולות על כל המשוער. יחס אנשי עדן קשה מאד. קשה לעשות כל פעולת הסברה, הן בין העולים והן בין אנשי עדן. חלק מהיתומים וילדי העולים נתונים לנצול מחפיר מצד יהודים כשרים. הם מתנגדים לכל פעולה תרבותית בין הילדים. אפילו בשעות הערב. הואיל ואז לא יהיה מי שיציע מטותיהם. וכמה מקבל ילד בעד 16 שעות עבודתו? כמעט ולא כלום מחוץ לפת לחם. **ואף על פי כן מצבם טוב יותר ממצבם של אלה אשר לא נתקבלו לעבודה.** ערומים, יחפים ומלאי פצעים מתגוללים היתומים עזובים לנפשם. לבושם היחיד מכנסיים קרועים. מצעם האדמה

ודואג אין להם. ללא תורה וללא דרך ארץ. וגם מצבם של אלה הנקראים יתומים־למחצה אינו יותר טוב. ילדים אלה מחזרים על הפתחים ומזה קיומם. כששאלתי ילד אחד: היכן הוא אוכל, הוא ענה לי כדברים האלה: 'אני צריך לבקר בעשרים בית כדי להשלים לי ארוחת צהריים. על ארוחת ערב אין מה לחשוב. לעתים קרובות אין אני יכול להירדם מרעב'.

רחובות עדן מוצפים פליטים, לילה לילה תמצאם שוכבים ברחוב. האם פלא הוא, כי אנשים אלה אבדו את צלם אלוקים, לדעתי: אלה העוסקים עד עתה בפליטים פוחדים מכל פעולה אשר תשנה את המצב האיום הזה. ואיה המוצא? אכן מוצא ישנו, עליה לארץ ישראל.

צבור התימנים בארץ חייב להיות יותר זהיר. מכתבי קרובים עוקרים זקנים וזקנות מבתיהם. כל פיסת נייר שמקבל איש תימן בעדן או בתימן מקרובו נראית לו כרשיון עליה. תארו לכם מצבם של הורים שבאו לעדן על סמך מכתב שנשלח על ידי הבנים או הקרובים בארץ, בו נאמר: "קומו סעו כי בעדן נמצא כבר הרשיון שלכם". ומה גדול סבלם ומה גדולה אכזבתם, כאשר מתברר להם שאין דבר כזה במציאות. מי אחראי לכך אם לא חוסר זהירות של הבן?

מה שנעשה כיום בדרכים הוא איום ונורא. העולים בהתגנבם מקעטבה לעדן לא רק שהם משלמים במיטב כספם, אלא שהם נשדדים בדרך על ידי ערבים ואנשי השלטון ומגיעים לעדן חסרי כל. העזרה שנתנה על ידי הג'וינט היא מצערה לעומת המספר הגדול של הפליטים המתגוללים בעדן ושייך עותמאן.

יש כאן משפחות רבות אשר להן קרובים בארץ היכולים לעזור ואינם עוזרים. ואשר להצלת יתומים, המחלקה לעלית הנוער עליה הדבר. כאן אין הבדל בין יתום מוחלט ובין חצי יתום, כי שניהם זקוקים ונתונים לאותו סבל ולאותו חוסר הטפול. בינתים עד לאפשרות עלייתם, יש לדעתי צורך לקיים בעדן או בשייך עותמאן מעין בית יתומים קבוע, אשר יקלוט כל יתום הבא מתימן. לשם כך דרוש תקציב מינימלי של שתי לא"י לחודש להחזקת ילד. היימצא התקציב לכך? התבין זאת עדת תימן בארץ? היבינו זאת מוסדות הישוב ומוסדות החסד שבישראל?

לעת עתה תקנתי שני דברים חשובים מאד לדעתי: א) יש משרד לקבל את הפליט, לשמוע אותו, לענות לו ולעודדו. ב) נפסק הזלזול בעולים ואני מקוה כי נצליח להסדיר כאן את העבודה ונמנע פחות או יותר את התרוצצותם של כל מיני גבאים העושים כאן שמות.

אולם בלי שני אלה אין לעשות דבר. כסף ורשיונות עליה, כי בלעדיהם מיותרים אנו כאן.

אנו מחכים לבשורה ומאמינים כי בוא תבוא.

פרסום המכתב בבתי־הכנסת וכן פרסומו ככתבה בעתון ״דבר״ הסעיר והרגיז כמה מבני העדה העדנית בארץ־ישראל, שראו בפרסום הכתבה, פגיעה בקהילת יהודי עדן. הם נפגעו בעיקר מהקטע המתאר את יחסם הקשה של העדנים לאחיהם פליטי תימן. כתגובה, החליטו כמה מהם ״ללמדני בינה״ וישלחו אל כמה מעסקני הקהילה העדנית גליונות של העתון בצרוף מכתבי שיסוי ״להיפטר מהר ככל האפשר מהג׳בלי הזה״ אם ברצונם להנצל מפגיעות נוספות בעתיד.

משהגיעו גליונות העתון לעדן והספור על ״העלבון הנורא״, שכבי־כול, העלבתי אותם עבר מפה לאוזן, התחלתי לחוש במבטי האיבה.

המעטים מבין העדנים אשר הספקתי אישית להכיר, החלו להפנות מבטם שלא להתקל בי ולברכני לשלום. בעברי ברחוב בשבת, בו התרחשו הדברים, עמדו הנשים ליד החלונות כשהן מצביעות עלי אשה לרעותה ומכריזות ״המו – המו חיים צדוק״ לאמור: זהו האיש. הדבר היה תמוה מאוד בעיני, מה פתאום מתענינות בי נשות העיר המכובדות.

הפליטים, שכאמור התגוררו למעשה,בתוך ובסמוך למשפחות העדניות, אם בחדרי המדרגות ואם במדרכות ובסמוך לבתים וגם אלה שעבדו כמשרתים, התחילו לשמוע ולספוג מפי כמה מהעדנים גידופים ועלבונות המכוונים כלפי וכלפיהם. בין הפליטים היו כאלה ששמעו מפי צעירים עדנים, איומים כי יפגעו בי גופנית, אם לא אקום ואסתלק מיד מהעיר.

מבוהלים, באו אלי בזה אחר זה ובשורות איוב בפיהם על המזימות הנרקמות נגדי, תוך בקשה ותחינה כי אשמר לנפשי. בינתיים באו אלי חברי ועד הפליטים כשחלק מהם מתרעם על הכתבה שגרמה ל״רעש הגדול ולנזק לפליטים״. כמה מבעלי הבתים שפליטים חיזרו על פתחיהם, גרשו אותם באמרם: ״לכו לחיים צדוק כי יאכיל אתכם״.

מזועזע הייתי ממשמע אוזני, באשר לא ידעתי עדיין בדיוק, סיבת ההתרגשות והרוגז, שאחזו את אחי העדנים. על דעתי לא עלה כלל כי אותו מכתב לחברים שנשלח לישראל ישעיהו ובו נזכר יחס העדנים הוא־הוא הגורם לסערה.

צעירים רבים בראשות האחים עזרא ויוסף כהן, יזכרו לטובה, הופיעו לפני והודיעו כי החליטו להציב שמירה וכי מעתה יהיה עלי לנוע בלווי משמר. עצוב היה ומשעשע כאחד לראות עשרות צעירים מלווים אותי באותו מוצאי־שבת כשפנסים דולקים ואלות בידיהם, כדי לקדם כל נסיון של התנפלות.

שמועות על תכניות צעירי עדן להתנפל עלי, ביחוד חברי ״מועדון התקוה״ התהלכו בין הפליטים ואלה לא טמנו ידם בצלחת ואיימו לנקום בכל מי ״שיעז לפגוע בשליחם״.

במצב משולהב זה לא היתה לי ברירה אלא להסכים להצבת משמר, ומאידך להרגיע את הפליטים ולנסות להבין על מה רעשה ורגזה הקהילה העדנית. למחרת היום, מביא לי יחיא כסאר ז"ל גליון עתון "דבר" בו הודפסה "הכתבה" והתמונה היתה איפוא ברורה. העדנים נפגעו על כי צייניתי, בין היתר, יחס קשה מצידם כלפי הפליטים, והתעלמו לחלוטין מהקטע האומר: "כי מצבם של אלה המועסקים על ידי העדנים טוב שבעתיים מאלה המתגוללים ברחובות".

הנפגעים מהכתבה טענו כי "עשרות שנים חיו העדנים עם הפליטים "בשלום" והנה בא זה עתה שליח, שגם הוא יליד תימן (ג'בלי) המעיז להשמיץ אותם". ועל כך הם לא היו מוכנים לעבור לסדר היום.

ניתן כיום לקבוע בודאות, שרק עמידתם האמיצה והגאה של הפליטים, מנעה מהם לעשות בי שפטים ואולי אף להביא להרחקתי מעדן.

האחים עזרא ויוסף כהן ביחד עם כמה צעירים אחרים, סרבו באותו מוצאי־שבת להיפרד מעלי, וילונו ברחבה הסמוכה לחדרי כשהם מצוידים באלות.

על אף חרושת השמועות, האזהרות והאוירה המורעלת, החלטתי ללכת למחרת אל המשרד כמדי יום ביומו, ומה הופתעתי לראות המוני פליטים ובראשם יהודי רדע ודמת שעסקו כרפדים, ניצבים ליד הקירות לאורך הרחוב המוביל למשרד, כשאלות נפרוץ הצמר בידם.

משהגעתי למשרד מצאתי את אולם ההמתנה מלא פליטים עד אפס מקום. ומששאלתי "מה זה?" ענו לי פה אחד: "אנו כאן כדי לשמור עליך". בינתיים מגיע מנהל המשרד הארצי־ישראלי ובראותו את ההמולה השתנו צבעי פניו וישאל אותי לאמור: "מה הבאת את כל האנשים האלה"? "לא הבאתי אותם, הם באו בעצמם", השבתי, "ואשר לסיבות "שאל נא את אנשי מועדון "התקוה" ויגידוך". בעוד אנו מדברים והנה מופיעים שלושה חברי ועד המועדון ותובעים ממר ארמנדו לגרש אותי ולדרוש את החזרתי לארץישראל. מר ארמנדו ענה אשר ענה והיתה לי ההרגשה כי רכוז הפליטים הגדול ברחוב ובמשרד, הבהיר להם היטב שאינני בודד.

בינתיים התהלכה שמועה כי חברי "מועדון התקוה" שכרו בריון מועד להתנפל עלי, ואכן בשובי הביתה לעת הצהרים מלווה על ידי עשרות צעירים מבין הפליטים, ניגש אלי הצעיר, שכור למחצה, והחל להשמיע איומים ודברי נאצה.

משנוכח כי מאחורי ניצבים צעירים רבים המוכנים להלום בו, הסתלק.

ביודעי שבזה הענין לא הסתיים, ישבתי ליד מכונת הכתיבה בדירתי כדי לדווח לארץ על המתרחש. ליתר בטחון החזקתי לידי אלה, על כל צרה שלא תבוא.

הפליטים המשיכו להתגודד ליד הבית וחרושת השמועות ממשיכה לעבוד. לעת המנחה אני שומע צעדים מהירים בחדר המדרגות, וכשאני מפנה מבטי בכוון הדלת אני רואה אותו ברירון פוסע לעומתי,כשאחריו דולקים צעירים רבים מבין הפליטים. גם עתה היה שכור, אך מפוכח דיו כדי להבין, שגם הפעם נכשל במשימתו. כאן התחיל להתנצל ולהתחנן, ואף על פי כן הוזמן שוטר, ונצעד בתהלוכה גדולה אל תחנת המשטרה. מה גדולה היתה הפתעתי למצוא בתחנת המשטרה גם את מנהל המשרד, מר ארמנדו, ועד היום אינני יודע מה הביא אותו לשם. קצין רשם פרוטו־קול ונשאלתי, אם ברצוני להגיש תביעה, ופירוש הדבר מעצרו של הבחור שהמשיך להתחנן ולהתנצל. החלטתי לסלוח ולא להגיש תביעה, בתנאי כי יבטיח להסתלק ממזימתו ויחדל להשתטות.

בשובי הביתה נסחתי ליו״ר הקלוב את המכתב הבא:

עדן, 25.11.45

לכבוד יו״ר קלוב התקוה.

חבר יקר!

הקלוב שהנך עומד בראשו נדמה לי שהוא ״קלוב ציוני״, ועל כן ללא ספק דרכו צריכה להיות ציונית, ומה מוזר מאד בעיני הדבר, כאשר אתה וחבריך הולכים בדרכים לא כשרות ובלתי ציוניות.

הגיע אליכם מארץ ישראל גליון עתון ״דבר״ ובו מאמר על מצב הפליטים בעדן. לדעתכם יש שם דברים אשר פגעו בכם. ואני שואל אותך ואת חבריך. הקראתם את המאמר? ההבנתם אותו? ואם כן מדוע לא קראתם אותי לבירור במקום לרתוח בתוך הבית ולחשוב כל מיני מחשבות לא טהורות. האם אתם בני מעמד עליון ואנו עבדים הצריכים אך ורק להשתחוות? מה היא איפוא הקדמה שאתה וחבריך דוגלים בה כאשר אתם מלמדים יהודים להתנפל ולאיים במכות ורצח? חדלו הרע! חשוב נא אתה וחבריך על דרככם זו העלולה להמיט אסון לא רק על הפליטים האומללים אלא גם עליכם.

זה עתה סיים העולם מלחמה נגד אנשי תורת הגזע, ומה אתם עושים כיהודים. התלכו באותן הדרכים? האם אתם כל כך בטוחים במעמדכם כאן, עד כי תרשו לעצמכם התנהגות בלתי אנושית, ותשכרו מתנפלים שיעמדו ברחובות עיר ויגרמו לבזיון וחלול ה׳?

אם ראש קלוב ציוני אתה, מדוע תרשה התנהגות זו מצד חבריך? האין לך כל דרך דמוקרטית אחרת? חשוב מאד שתדע כי את אשר יעבור עלי כאן, יעבור גם עליכם, ומוטב כי תחשבו היטב על מעשיכם.

גם חבריך בארץ ישראל אשר שלחו לכם את המכתבים המסיתים, ישאו את עוונם, כי צבור התימנים בארץ, ידע איך להגיב במקרה של התנהגות לא טהורה מצדכם.

למען כבוד הצבור היהודי כולו הנמצא כאן, אני מציע כי תחדלו להציק לפליטים.

אם ידועה לך דרך דמוקרטית אחרת, קראו לי לוכוח חברי, הראוי לאחים יהודים.

אם תבטיח כי חבריך אכן יתנהגו כיהודים, אני מוכן לבוא אליכם לשיחה, ואז יובן לך שכל הרעש הזה, מקורו בעלילה ומחשבת זדון של מספר אנשים.

ואסיים בזה.

ישפוט ה' ביני ובין מחרחרי הריב
וידין דין אומללים אלה המצפים לישע.

חיים צדוק.

אב בית הדין וחברי ועד הקהילה שראו לאן פני הדברים עשויים להוביל, ולאחר שהובהר להם כי אלפי הפליטים היושבים בתוכם, יגיבו בכוח על כל פגיעה, התכנסו למחרת היום ב"בית הדין של הקהילה" ונקראתי להופיע בפניהם לבירור.

הפליטים היו מתוחים ומודאגים. צעירים שביניהם, סרבו לתת לי להכנס לבד לבית הדין של הקהילה, שם נתכנסו חבריה לישיבת "חרום". הצעירים התעלמו מהסדרנים, טפסו מעל השער והתישבו לאורך המדרגות. שלושת חברי ועד הפליטים נלוו אלי כאשר אחד מהם בלבד (מארי סאלם עוואץ' ז"ל) תמך בי תמיכה מלאה וגלויה, ואילו האחרים ניסו לשדל אותי, להתנצל ולפייס. אתי היה גם יחיא כסאר. משנכנסנו, מצאתי אולם מלא, כי מלבד אב בית הדין וחברי ועד הקהילה, באו כמה מהצעירים שחמתם בערה בהם ורצו לראות מה יעשה באיש "שהעז" להשמיץ.

לא התרגשתי. תפסתי כסא ליד חברי וחכיתי למוצא פיו של מארי יחיא אברהם - הוא אב בית הדין. את מארי יחיא הספקתי להכיר אישית במספר פגישות שהיו לנו לפני "הסערה", והתרשמתי מאוד מיושרו ומענוותנותו וצר היה לי, לאבד את חני בעיניו.

מארי יחיא פתח ואמר: "מה עשית לנו, למה כתבת עלינו דברים קשים, הן בסך־הכל הנך יושב כאן חדשיים ימים ואיך זה קרה שאתה יודע מה מתרחש בתוך הבתים". בהמשך, הוא דיבר על התרשמותו בשיחות שהיו לנו ועל האכזבה הגדולה שגרמתי לו. את דבריו הוא סיים במעין בקשה־

תביעה, לפרסם באותו עתון הכחשה לדברים, שנאמרו בגנות העדנים.
גדול היה צערי על שאבדתי את חני בעיניו ובאותה שעה גדולה היתה תרעומתי על חברי ישראל ישעיהו, שמסר את המכתב לפרסום בעתון. לאמתו של דבר, לא היתה לי כוונה לפגוע ביהודי עדן, אלא לעורר את יהודי תימן בארץ־ישראל לבוא לעזרת אחיהם בתרומות כדי שיוכלו להמשיך ולהתקיים עד בוא עת גאולתם. "מילא, את הנעשה אין להשיב", מלמלתי לעצמי והחלטתי שלא להתרפס ולהכנע, אך גם לא להתיהר ולשלהב יצרים.

מאחר ובכיסי היה מצוי כבר הגליון בו התפרסמו הדברים, פתחתי ואמרתי: "אדוני הרב, אני מאוד מצטער על מה שקרה, כי לאמיתו של הדבר לא היה, ואין בכוונתי לפגוע ביהודי עדן, מה גם שרבים מהם ראויים לשבח ולתודה על יחסם לפליטים. יחד עם זאת, יש להצטער, שאלה המסיתים מארץ־ישראל, הוציאו את הדברים מהקשרם, כי אלמלא כך לא היו עושים מה שעשו. אני רוצה שתבינו: כאן חיים בתנאי רעב אלפי פליטים. פרוסות הלחם הניתנות על־ידי יהודים רחמנים עוזרות להם, אך אינן פותרות את הבעיה. בכתבה שפורסמה בעתון ללא ידיעתי, תיארתי מצבם של היתומים המועסקים בתנאים מסוימים על ידכם וציינתי כי מצבם טוב לאין ערוך ממצבם של אלה החיים ומתגוררים ברחוב. אילו למסיתים לא היתה כוונת זדון, היתה נמנעת ממנו השערו־ריה הזאת". בסיימי את דברי, ביקש ממני הרב להכחיש באותו עתון את מה שנאמר לגבי יחס העדנים. תשובתי היתה: "האמת היא, כי מה שנוגע ליחס, הרי מה שנאמר בכתבה, הינו קיים במציאות לגבי אנשים מסוימים בקהילה העדנית". תשובתי זו הקפיצה רבים מהנוכחים וביחוד הצעירים. אב בית הדין, שפניו החוירו, השתיק אותם ושאל: "האם אתה מוכן לתת דוגמאות?" עניתי בחיוב וספרתי על שלושה מקרי התעללות במשרתים שהובאו לפני. לא הזכרתי שמות וראיתי כי חלק מהאנשים משפילים עיניהם.

כאן הפסקתי והיתה לי הרגשה כי אב בית הדין וחברי ועד הקהילה היו מעונינים בסיום הפרשה. חזר הרב ושאל: "איך ידעת כל זאת ואתה כאן זמן מועט?" בתשובתי הזכרתי לו את האימרא: "אורח לרגע רואה כל פגע" נוסף לכך אני באתי מארץ דמוקרטית בה לעובד יש זכויות ואינו נתון לשבט ולחסד בידי מעבידו, וזאת אולי הסיבה להתרשמותי הקשה מהמצב כאן".

בסופו של אותו בירור הסתפק בית הדין וחברי ועד הקהילה בכך, כי יפורסם בעתון ובבתי־הכנסת, שלא היתה לי כל כוונה לפגוע ביהודי עדן. להלן מכתב ההתנצלות:

עדן, 26.11.45

לכבוד מערכת עתון דבר, תל־אביב.

מערכת נכבדה!

ב־18.10.45 נתפרסמה "כתבה" בשמי המתארת את מצב פליטי תימן בעדן. באותה "כתבה" נאמרו משפטים אחדים שפגעו כאן בקהלת יהודי עדן.

אני רוצה בזה להודיע שאת המכתב הנ"ל שלחתי לחברים על מנת שיעוררו את קרובי הפליטים לבוא לעזרת אחיהם ומאד הופתעתי כאשר מצאתי כעבור זמן מה את מכתבי מפורסם בעתון.

ברצוני להצהיר שלא היתה לי כל כוונה לפגוע בקהלת יהודי עדן. והנני איפוא מצטער על פרסום שנעשה בלי ידיעתי.

חיים צדוק.

פגישת בירור זו בבית הדין של הקהילה, חיסלה באופן פורמלי את התקרית והחיים על פני השטח חזרו למסלולם. חמומי המוח בין צעירי עדן וכמה מהמבוגרים לא עברו מהר לסדר היום ועתידים אנו לחוש באיבתם כל תקופת שליחותנו. מאידך "מעז יצא מתוק". לאחר תקרית זו נשמעו פחות תלונות של פליטים שהועסקו בבתים, ומה שחשוב ביותר היה, כי הפליטים נקשרו אלינו ואנו אליהם בעבותות אהבה ואמון, עד כי זכיתי לכנוי "אבא חיים" ובהרגשה שאין זו אמירה מהפה ולחוץ. זה היה איפוא הפיצוי לכאב ולצער שנגרמו לנו בעקבות התקרית.

לזמן מה הפסדתי את אהדת אחי העדנים, שהוקרתי אותם, וזכיתי, כאמור, לאהדתם ולאמונם של אלפי אחי הפליטים, דבר שנתן לי את הכוח להמשיך להילחם למענם ולבטא בפניות ובדוחים שבכתב לארץ את כאבם וסבלם. יחד עם זאת, על אף העידוד והנחמה ששאבתי מהתנהגות הפליטים, הרי עד היום הזה, מדי היזכרי באותה פגיעה שלא בזדון באחי העדנים, מתמלא לבי צער, ואולם יחסי הבנה נוצרו מחדש עם עליתם לארץ יחד עם פליטי תימן. אחרי הכל אינני יודע איזה צבור היה מוכן במשך שנים רבות, שבתוך חדרי מדרגותיו וסמוך לפתח ביתו וחצרותיו, יתגוררו בני־אדם כפי שהדבר, אכן, התרחש כאן.

מענינות היו התגובות בארץ־ישראל. בניגוד להתנהגות המופלאה והעמידה המכובדת של הפליטים, התפלגו עסקני המוסדות של התימנים בארץ־ישראל. היו שפנו לסוכנות היהודית בתמיכה בלתי מסויגת בשליח, והיו כאלה שהגיבו בהתאפקות ובמידה מסוימת אף בתרעומת על הכתבה, תוך הבלטת החיוב בקהילה העדנית, דבר שבדרך כלל היה מקובל גם עלי.

האם הדברים שהתרחשו בעדן בעקבות הכתבה וקריאות העזרה, הביאו הצלה וישועה לפליטים?

אם לשפוט לפי התוצאות, ניתן לסכם ולומר, שאכן היה שכר לעמל, והמוסדות כולל הג'וינט, הסוכנות היהודית, ההסתדרות והתאחדויות התימנים (ולא מעט גם התימנים כפרטים בהגשת סיוע לקרוביהם) הביאו ישע לרבים, שאלמלא כן, רבים מהם לא היו זוכים להיות אתנו כאן היום בישראל ביחד עם נשיהם וטפם.

להלן הדווח לארץ ותגובת הסוכנות בעקבות "הסערה".

עדן, 28.11.45

אל מר דובקין, מחלקת העליה, ירושלים.

מאז עזבתי את הארץ טרם כתבתי אליך באופן ישר, כי ידעתי עד מה טרוד אתה. גם עתה יודע אני שאין אתה פנוי לענינים הנראים פחותי ערך לעומת הצרכים הגדולים והמצב אשר לפניכם. ואולם קרה כאן דבר מה קשה ומזעזע המחייב אותי לכתוב אליך כי באו מים עד נפש.

בואינו לעדן הביא להשקטת הרוחות ואמונה גדולה בלב הפליטים, כי אמת וצדק ישכנו מעתה, וכי כל איש יזכה לעלות בבוא תורו מבלי אשר יצטרך לשחד. למעשה מלה קשה ואחראית. הקיים שוחד במקום הזה? ואם כן מי המקבל? על שאלה ראשונה אני עונה בהכרה ברורה, כן. (בידי גם דוקומנטים המוכיחים דבר זה). אני רק משתומם ובלתי מסוגל להבין מה גורם לאנשים רבים לעשות את הדבר הזה, עד כדי כך שגם מארץ ישראל מיעצים להם ללכת באותה הדרך ולתת לפלוני אלמוני סכום זה וזה כדי "לזכות" לעלות בין הראשונים.

לא קלה היא עבודתינו במקום הזה. אלפי פליטים רעבים מצפים לישועה. עירום וחוסר כל מסביב, ועל כל אלה חוסר שיטה משרדית, וגישה בלתי מתאימה למצב בו נתונים הפליטים.

זרם הפליטים לעדן אינו פוסק אף שבוע אחד. מאז ניתנה על ידכם פקודה להקדים לעליה את הפליטים הנמצאים בגבולות ושהתוצאה היתה כי לא אלה שבגבולות ולא אלה המחכים זמן רב זכו לעלות, כי אם אלה אשר יצאו אותו חודש מביתם. דבר זה הוא שגרם אחר כך לעקירת ישובים שלמים לעדן למען לזכות לעלות גם הם ראשונים כקודמיהם. והנה התוצאה. אלפי אנשים נמקים כאן ברעב, וכל משפחה משלמת כאן "מס" בנפש בניה ובנותיה. כאשר ראיתי את המצב הזה בהגיעי לעדן הבנתי כי דבר ראשון שיש לעשות הוא לערוך מפקד של כל הפליטים. (תביעתי זו היא שגרמה אז לסכסוך ביני לבין ממלא מקום המנהל). מפקד זה הוצא לפועל וכיום קל יותר לפעול וקיימת אפשרות לקבוע תור עליה צודק

במדה שמחלקת העליה תתן את האפשרות לעשות את העבודה כפי שנראה לנכון.

בינתיים קרה "אסון". התימנים זקפו קצת את קומתם והרגשת רווחה באה להם למשמע מלה אנושית, עדוד ונחמה מאתנו. דבר זה גרם לתגובה משונה. אנשים מסויימים מהמקום החלו בהסתת זוועה נגדי ולא ארכו הימים וימצאו ענין לענות בו.

בנוסף למכתבים הרבים ששלחתי אליכם בענין מצבם של הפליטים שלחתי גם מכתב לחברי בארץ ישראל בו תיארתי את המצב ובקשתי כי יבואו לעזרת אחיהם כאן.

והנה אחד החברים (ובודאי לא בכוונה לפגוע במישהו) מסר את המכתב לפרסום בעתון (התפרסם ב-18.10.45 בעתון "דבר").

לפני שבועיים מראה לי מר ארמנדו מכתב שנשלח אליו על ידי יהודי עדני מארץ־ישראל שם מותח עלי בקורת קשה. התווכחנו קצת באותו רגע ונדמה היה לי כי בזה הענין הסתיים. עבר שבוע והנה סערה. מצד אחד דאג מישהו מהמשרד להפיץ את הענין ומצד שני בחורים מארץ־ישראל שלחו עתונים בצירוף מכתבי הסתה, שחלק מהם מעוררים את אנשי "קלוב התקוה" למעשה רצח ממש כפי שיסופר להלן. כאשר ראיתי שהמצב הולך ומחמיר ושכל כך הרבה אנשים עוסקים בזה בקשתי ממר ארמנדו כי יפגיש אותי עם המלהיבים לשם בירור, ואם יש דבר מה לא הוגן במכתבי אתקן. הוא ענה שאין בזה צורך וכי שום דבר לא יקרה. איש מאתנו לא תיאר שהענין יגיע עד כדי ארגון התנפלות נגדי, והנה בשבת זו התחילו קבוצות של אנשים להתכנס ולהעמיק סוד מה לעשות. במוצאי שבת התהלכו קבוצות צעירים ברחוב מתוך כונות זדון. במיוחד נשכר איש על ידי אנשי "קלוב התקוה" שצריך היה להתנפל ראשון. הפליטים, שהרגישו באיש המסתתר עם אלה ביד, התארגנו גם הם וכך נצלנו מהתקפה באותו ערב. לילה שלם עבר עלינו בחלחלה עצומה. לפני חצות הרגשנו בקבוצת בחורים ליד החלון עומדת יחד עם שוטר ערבי ומשוח־חים. וזה תוכן שיחתם של בחורי "חמד" אלה. "איש זה כתב נגדנו בעתון ועל כן דמו ישפך". כך דברו יהודים בארץ גלותם. למחרת בבוקר כתבתי מכתב למר ארמנדו שהעתקו ר"ב. כן פניתי במכתב לקלוב התקוה ובקשתי בירור. אבל כבדו אזנם ונסתרה בינתם וימשיכו בתעלוליהם. המחזרים על הפתחים גורשו במקומות שונים. קללות וחרופים ובזיון גדול היה מנת חלקם של הפליטים ביום זה. שלחתי גם משלחת לבית דין שיתערב בענין ויפסיק את הטירור, והנה לעת ערב ביום ראשון התפרץ המרצח השכור אל תוך הבית. למזלי היו אתי חברים רבים – אחרת לא אני הייתי עתה הכותב אליך. הוזמן שוטר שלקח את המתנפל, ובפעם הראשונה בימי

חיי הכרתי תחנת משטרה. נערך רפורט ונשאלתי אם אני רוצה להגיש תביעה. אמרתי כי הנני סולח לאיש, בתנאי כי יפסיק להשתטות. ושוב ערב בלהות ושמירה מפני התנפלות חדשה, אך כלום לא קרה יותר.

למחרת בבוקר התעוררו סוף סוף נכבדי העיר ויתאספו לבית דין וגם אני הוזמנתי לבירור שנמשך קרוב לשעתיים. (לצערי לא נמצא אף איש נכבד אחד אשר יגנה את מעשה התועבה) הסברתי כי שום כוונה לפגוע במישהו לא היתה לי וכי המכתב לא נמסר ברשותי לעתון. הם בקשו ממני להכחיש את אשר כתבתי. עניתי כי לא אעשה זאת, ומה שכתבתי הוא כטפה מן הים, ובמקום גם נתתי עובדות. פניתי אליהם בבקשה להקל באותם הדברים אשר אין דומה להם בעולם, אך דברתי אל הקיר.

ספרתי לך כל זאת למען תדע מצבי במקום, ונוסף לכך יגיעו אליכם ודאי עשרות מכתבים ממקומות שונים, ובלי ספק המתנפלים עוד יעמידו פני מסכנים.

כאן יש לשנות מסורת בת עשרות שנים. שני דברים יאפשרו זאת. עזרתכם באופן חומרי ומוסרי,והבנת הענין כמו שהוא.

בהזדמנות זאת אני רוצה לבקש ממך, כי תדאג לכך שהעזרה של הג'וינט תמשיך להגיע ובמהרה כי כאן אנשים גוועים מרעב.

חיים צדוק.

הסוכנות היהודית לארץ־ישראל 30.12.45

אל: חיים צדוק, עדן.

קבלתי את מכתבך מיום 28.11 ש.ז. אני מבין היטב לקשיים שאתה נתקל בהם במלוי התפקידים שהוטלו עליך. ודאי תסכים אתי, שמכאן יקשה עלינו להכנס לפרטי הדברים. יש רק להצטער על המרץ הרב ההולך לאבוד לענינים בלתי פוריים כאלה. מצדנו יצאה בקשה נמרצת למשרד הא"י לעזור לך במלוי תפקידיך, ואנו רוצים לקוות שהמשרד הא"י יעמוד לימינך בענין זה.

במכתבך יש משום האשמה קשה בקשר עם מתן שוחד לשם קבלת רשיונות־עליה וכו'. ענין זה מדאיגנו מאד. נבקשך לכתוב לנו באופן ברור יותר למען נוכל להתחקות על מצב הדברים לאמתו.

אני רוצה להבטיחך, שמכתביך מקבלים את תשומת הלב הדרושה מצדנו ואנו עושים כל מה שיש באפשרותנו לעשות למען הקל על עבודתך. עליך לדעת, כי אתה ממלא בעדן שליחות של מחלקת העליה ורשאי אתה לכתוב לנו באופן ישר בכל הענינים אשר לדעתך הם דורשים תיקון.

א. דובקין

עדן, 6.12.45

לחברי היקר חיים רוקח.

החלטתי לכתוב אליך מעט מזער על מצבינו, אם כי מסופק אני אם יהיה לך הזמן לענות. יודע אני מה רבה העבודה אשר לפניכם בימים טרופים אלה, ומאד צר לי על שנפתיתי לצאת בשליחות לכאן, איפוא שהוטל עלי לראות בסבלם ובאבדנם של אלפי פליטים באין להם עוזר וסומך.

רוצים אנו לעשות עבודה תרבותית־חנוכית, ואולם באיזה תקציב? קבלנו הודעה על הקצבה לחנוך בסך 20 לא"י לחודש. האפשר לעשות פעולה גדולה בסכום כה פעוט? יתכן כי מכל השליחות הזו אקבל רק עגמת נפש. כוחות רבים אנו משקיעים ומעט מאד תוצאות אנו משיגים. שמחתי לידיעה על הסכמת הסוכנות לשלוח את החבר עובדיה טוביה. אבל שליחותו בלי אמצעים גם היא לא תביא תועלת מרובה.

מכשילים ומכשולים רבים מונחים בדרכנו זאת. והמשרד אשר תפקידו לעזור הרי הוא "עוזר" קצת בהיפך, ולסבלנו אין קץ. יש כאן מאות רוקים ובעלי משפחות צעירים. כמה היה אפשר לפעול בתוכם. ואולם איך ובמה? בא"י משקיעה ההסתדרות מאות לירות בין התימנים ואחרים בפעולה התרבותית. והאם לא היה כדאי שיושקע כאן סכום הרבה יותר קטן כדי שאפשר יהיה להכין אותם עוד בהיותם במקום הזה? חשוב נא על הדבר הזה, ואולי תמצא עצה ותושיה אשר תשנה את המצב הזה לטובה.

כאן אנו נמצאים כמו ביער, צפויים תמיד להתנפלות ולא מצד גויים חלילה, וכל זה למה? על כי פורסם ב"דבר" מכתב בשמי המתאר את חיי הפליטים בעדן. באותו מכתב נאמרו מלים אחדות אשר אנשי עדן פרשו אותם פירושים שונים ויעשו מזה רעש גדול, ותעלה חמתם עד להשחית, ובראש המלחמה התיצבו אנשי "קלוב התקוה".

מכתבים רבים וטלגרמות נשלחו על ידי יהודי עדן הן אלה שבארץ ישראל והן אלה שבכאן. אני מחכה לתגובת הסוכנות והנני מקוה כי היא תבין את המצב ותבוא לעזרתינו. אם לא, נשארה לנו רק דרך אחת – חזרה למקומנו, וכי לשאת שני הדברים ביחד, גם רדיפות אנשי המקום, וגם חוסר עזרה ועדוד מצד שולחנו לא נוכל. שחתי לך קצת מהרהורי כדי לקיים מה שכתוב "דאגה בלב איש ישיחנה".

חיים צדוק

הסוכנות היהודית לארץ ישראל 31.12.45

אל: הח' חיים צדוק, עדן.

לח' צדוק שלום רב!

קבלתי את מכתבך מיום 28.11 ש.ז. ועלי להודות, שהצטערתי צער רב על המרץ הרב המוצא על המחלוקת בעדן, במקום שיהא מכוון כולו לחיפוש דרכים לעזרה והקלה לפליטים הנתונים במצב כל כך קשה בעדן וסביבתה.

הייתי רוצה כי יהיה לך ברור, שעיקר המטרה אשר למענה נשלחת לעדן היתה: לחפש דרכים להקלת מצוקת הפליטים בעדן ובו בזמן לטפל בעניני הדרכת המועמדים לעליה ארצה ובחינוך הנוער. ידענו למפרע, שדרכך זו לא תהיה סוגה שושנים, ואולם, בודאי תסכים אתנו, שהרבה יותר ניתן לעשות בדרכים של שלום מאשר בדרכי מריבה. אני רוצה גם כי תדע, שהמחלקה מוכנה בכל עת לשמוע ממך הצעות לתיקון המצב.

אשר למאמרך שפורסם ב"דבר". דעתי היא שהיה בזה משום משגה, לפחות עד כמה שהדבר נוגע לחלקים ידועים בו. זו גם דעתו של מר י. ישעיהו, אשר שוחחתי עמו בענין זה. אם גם נכון הדבר שבתוצאה מפעולתך הוכנסו שיפורים בעבודת המשרד הא"י, חלילה לך מתת פרסום לעצמך, ומה גם שפרסום זה ניתן רק שבועות מספר לאחר הגיעך לעדן. אני מאמין שלא זה היה רצונך, אלא שידידיך כאן הכשילוך. ומן הצד האחר קשה לי להבין את כל סערת הרוחות שקמה בעדן סביב כתבה זו. הענין נופח, לדעתי, ללא כל הצדקה וללא צורך. כתבנו אל המשרד הא"י ובקשנו לעשות הכל למען הרגיע את הרוחות ואולי אפשר יהיה לשוב ולעשות עבודה משותפת למען הענין עצמו.

מקוה אני גם שבואו של טוביה עובדיה ושל המשלחת הרפואית יועילו בהרבה להתחיל בעבודה יעילה ומסודרת במקום.

אנו מחכים לידיעותיך על מצב הענינים בעדן.

בברכה, י. בכר.

המשלחת הרפואית

לאחר צפיה ארוכה וקריאות לזרוז שיגור משלחת רפואית, נתבשרנו סוף־סוף על יציאתה הקרובה של המשלחת הרפואית שעל־פי גישתו של הג'וינט לגבי פליטי תימן, תהיה גם המוסמכת והאחראית לפעולות הסיוע בקרב הנזקקים שבין הפליטים.

מדובר היה ביציאתם של רופא ואחות העשויים להביא ישע ומרפא

למאות נזקקים לסעד רפואי. חמישה חודשים חלפו מיום שדרכו רגלי על אדמת עדן, כאשר היה עלי להיאבק יחידי במצב האיום בו היו נתונים אלפי הפליטים, וכאשר אנשי המשרד הארצי־ישראלי נמנעים משיתוף פעולה.

פעמיים בלבד שלח הג'וינט עזרה כספית באותם חמשת החודשים עד לבוא המשלחת ובסך הכל אלפיים וחמש מאות לירות.

סכום פעוט זה לא היה בו לא לחיות ואף לא למות, ואף על פי כן הפיח תקוה בלבבות כי המצב ישתנה לטובה וכי בעקבות העזרה הכספית יבואו גם רשיונות לעליה ויפדו את הפליטים מהסבל הממושך.

עכוב יציאת המשלחת הרפואית, שגרם לסבל רב לחולים הרבים, נבע בעיקר מווכוח ממושך בין הסוכנות היהודית ובין הג'וינט, שניסה להתחמק מהמשך מתן סיוע לפליטי תימן, כשהוא טוען בין היתר:

א) אין רשיונות עליה ועל כן אין טעם בסיוע כספי.

ב) הסיוע, בכל צורה שהיא, מעודד ירידה נוספת של יהודים תימנים לעדן – הרואים בכך סימן לעליה קרובה, כאשר התוצאה המעשית היא דלדולם וניוונם במדבר עדן ומותם ללא עת של רבים.

ג) עם סיום מלחמת העולם השניה התרכז הג'וינט בפעולתו בשרידי מחנות השואה, ולא היה מוכן להפנות כספים לפינה נידחת זו.

משגבר הלחץ על אנשי הג'וינט, נאלצים היו להסכים לממן הוצאות המשלחת הרפואית ולהקציב סכומי כסף לסיוע, אם כי ביד קמוצה. ד"ר ביגל קובע באחד התזכירים שלו כי התקציב לנפש שקבע הג'וינט מהווה חלק עשירי בלבד מהסכומים המוצאים עבור כל נפש במחנות באירופה. המעציב שבדבר היה, שעל אף שהסכומים החדשיים שהוקצבו לפעולת הסיוע היו זעומים, הרי לא אחת עמד המשך הסיוע בסימן שאלה, דבר שגרם לזעזועים עמוקים במשך הזמן, ואפילו לחזרתם לתימן של כמה מאות פליטים מיואשים וחסרי־כל.

גורם נוסף לעכוב יציאת המשלחת הרפואית – חוסר מתנדבים ליציאה לעדן. הראשונה שנענתה לקריאה, היתה הגב' רחל משאט ששנתיים קודם לכן התנדבה ליציאה למחנה "מצעביין" יחד עם כמה אחיות ורופאים, שרשמו לזכותם דף מפואר בהצלת אותם פליטים, שהשלטונות אספו אותם מרחובות עדן, עקב מגיפה שפרצה בינואר 1944, למחנה נידח במדבר עדן. מחנה זה, במדבר שומם, הרחק מהעיר עדן, הוכן על ידי הבריטים למקרה שהעיר תופצץ ויהיה צורך לפנות את התושבים.

הג'וינט, שעדיין לא היה שקוע רובו ככולו בטפול בשרידי השואה, שיגר אז משלחת שטיפלה הן בצד הרפואי והן בצד החומרי, וכל אותם הפליטים (פרט לזקנים) שהוכנסו למחנה, הוסעו לארץ־ישראל, ובעקבותם

רבים אחרים שמיהרו לרדת לעדן הן בעקבות ביקורו של דוד בן־יוסף והמצוקה הכלכלית הקשה שפקדה את תימן בשנת 1943, והן בעקבות עלייתם של יושבי המחנה.

יצויין, שגם אז באה היענות הג'וינט רק לאחר ששלטונות עדן איימו לגרש את הפליטים לפנים תימן.

בסוף שנת 1945 הציע את עצמו לשליחות החדשה ד"ר ביגל ובינואר 1946 מגיעים הרופא והאחות, ואנו נושמים לרווחה ומצפים להקלה במצב הפליטים.

לאחר שהמשלחת הגיעה, החלה לפעול להקלת סבלם של הנזקקים לטפול רפואי. יותר מאוחר דווח ד"ר ביגל לשולחיו על המצב וציין, שאפילו במחנות באירופה לא ראה מחזות כאלה, שהם תוצאה של רעב ממושך, והבעיה העיקרית הינה, לדעתו, אספקת מזון. ואכן, משעה שהפליטים קבלו אספקת מזון מגוון בצד הטפול הרפואי. השתפר מצבם.

ד"ר ביגל, שהוסמך לנהל גם את פעולת הסיוע, נתקל בהמשך פעולתו בהתנגשויות עם הפליטים שנתפצלו למחנות יריבים ושיגור עשרות מכתבי תלונה נגד הרופא למוסדות השונים בארץ־ישראל, דבר שהשפיע על סיום מוקדם של המשלחת הרפואית הזאת ושובה לישראל.

בואם של הרופא והאחות לאחר צפיה ממושכת, מעוררים תקוות וצפיות בלב הפליטים שהאמינו, כי בעקבות הטפול הרפואי והסעד החומרי, יבואו גם רשיונות עליה.

הרופא, שכאמור, ניתנה לו הסמכות על־ידי הג'וינט לנהל גם את פעולת הסיוע, נעזר בנסיון שצברנו, ובאותה כרטיסיה מעודכנת של המפקד ששימשה בסיס לכל פעולה בעתיד. גם נסיונה הקודם של האחות רחל היה לעזר רב לד"ר ביגל, כך שניתן היה לגשת לפעולה מיידית הן בארגון הפעולה הרפואית והן בחלוקת מזון לפליטים הנזקקים.

בשיחת ההכרות עם הרופא, שהתקיימה למחרת בואו, ספרתי על הפעולות שנעשו בתקופת שהותי וכן תיארתי בפרוטרוט את מצב הפליטים והכוחות הפועלים בשטח, על החיוב והשלילה שבפעולתם. בהמשך לאותה שיחה הצגתי לפניו את סיכום המפקד עם כמה הצעות לגבי המשך הטיפול

יצויין כי הרופא הצעיר והנמרץ שהיה,לדעתי, חסר נסיון בשטח האר־גוני ובמנטליות של הצבור אותו יצא לשרת, אך הגאה בסמכויות הבלעדיות שניתנו לו על־ידי הג'וינט – היה מאושר ומעודד מהעובדה, שמצא רשימה וכרטיסיה מסודרת וכן חבר אנשים מצומצם, המוכן בכל לב לסייע בידו, ובלבד כי יוטב לפליטים.

חלפו שבועות אחדים עד שלמד את המצב לאשורו דווח לג'וינט

והגיעה עזרה כספית סדירה. לאחר שסוכם עם הרופא, כי העזרה תוגש במצרכים ולא בכסף מזומן, נטלנו עלינו (אני והמתנדב הנצחי, יחיא כסאר ז"ל יזכרהו ה' לטובה) את בצוע החלוקה בצורה שקטה ומכובדת כאשר הכרטיסיה הערוכה לפי א"ב תסייע לנו בפעולה.

במקביל להגשת העזרה הרפואית, אולתר מקום למרפאה ברובע היהודי בעדן, וד"ר ביגל, יחד עם האחות, החלו בהגשת עזרה רפואית כשהם נעזרים במנהל בית־החולים הממשלתי בעדן, ברפואות, אשפוז וכדומה.

בעקבות בוא הרופא והאחות שלחתי מכתב תודה לד"ר גרושקה ולהלן המכתב וכן תשובת ד"ר גרושקה.

עדן, 2.1.46

לכבוד ד"ר גרושקה, לשכת העליה תל־אביב.

אדוני היקר והנכבד!

היום הגיעה סוף סוף המשלחת הרפואית ונשמנו לרווחה. חדשים רבים צפינו לבואה, ויודע אני כמה מאמצים השקעת עד כי עלה בידך להשיג מתנדבים לכך.

אלפי הפליטים הזרוקים ברחובות עדן ומדבריה, יודו לך על כך, כי שחה לעפר נפשם. לא קלה תהיה עבודת המשלחת, אך דבר אחד ברור, ספוק גדול יהיה להם בעבודתם – עבודת הקודש – כי נפשות רבות יצילו ממות ומעניים קשים. אני רוצה לקוות שהרופא לא יתן לכם מנוח וידע להציג בפניכם את המצב באורו הנכון.

כאן אנו נאנקים תחת העול הרובץ עלינו. אלפי הפליטים נושאים עינים אלינו אולי נשמיעם קול מבשר ומעודד. למגנת לבנו, אין בפינו בשורה להשמיעם. אלפי הפליטים כאן זכו להתכחשות מצד הג'וינט אשר פסק מלבוא לעזרתם. ובינתים שערי הארץ סגורים. (אמונתינו כי יפתחו) ורוב פליטים אלו עלולים להיות בבוא היום בלתי מוכשרים לעליה כתוצאה מהמחסור האיום המלווה אותם. המוות קוצר בהם ואלה שטרם מתו – הרי עד שערי מוות הגיעו וכוחם הולך ומתדלדל. לא אדע במה יש ביכלתך לעזור לנו, אך הבאתי לך ראשי פרקים מהמצב לידיעתך, אולי יעלה בידך להשפיע על אלה אשר יש ביכלתם ובחובתם לעזור ואינם עושים זאת.

בואו של הרופא הצלה. אך אם לא יהיה גם לחם בצד הרפואה, לא תהיה הפעולה שלמה.

אני מסיים בתקוה כי עם בוא המשלחת הזאת, יפתח דף חדש בעבודתינו לטובת הפליטים.

בהוקרה רבה ובכבוד רב,

חיים צדוק.

הסוכנות היהודית לארץ־ישראל 27 בינואר 1946

חיים צדוק ידידי היקר!

את מכתבך מיום 2.1 ש.ז. קבלתי והיה לי ספוק רב מהשמחה שגרמה לך בואה של המשלחת.

אני מקוה כי יעלה בידי חברי המשלחת, בשיתוף פעולה אתכם, לשפר את מצבם הנואש של הפליטים.

בענין רב קראתי את הצעותיו של ד"ר ביגל ואעשה פה את כל מה שבידי בכדי שתכניתו תקבל אשור והגשמה.

אני מאחל לכולכם כל טוב וכוחות להתגבר על הקשיים הגדולים.

ב ב ר כ ה ,

ד"ר ת. גרושקה.

הטיפול הרפואי הראשוני בחבישת פצעים, זילוף תרופות לעיניים וכדומה, בצרוף חלוקת מזון, עוררו כאמור צפיות ותקוות רבות, ומעתה יוכלו הפליטים ביתר סבלנות לחכות ליום בו יגיעו גם רשיונות עליה, שיפדום מחיי התלות והנוון שנפלו בחלקם, בהתגוררם ברחובות ובסמטאות הרובע היהודי בעדן, וזאת לאחר שכלה רכושם ומטלטליהם נמכרו או נשדדו, וכאשר רבים מהם אבדו נפשות יקרות שלא החזיקו מעמד בטלטולי הדרכים ובתלאותיהם.

הסכומים שהועמדו לרשות הרופא לחלוקת מזון ולסעד רפואי לא אפשרו לפתור מיד את בעית היתומים המתגוללים ברחובות על ידי רכוזם במקום נאות וטפול בהם, ומצבם הוקל רק כאשר הצליח ד"ר ביגל לקבל מהשלטונות הבריטיים בעדן את אחד המחנות הנטושים הנמצאים בקרבת שייך עותמאן.

בחודש השלישי לבוא המשלחת הואילה ממשלת עדן, **שחפצה מאוד** לפנות את הפליטים מהרחובות, להעמיד לרשות הרופא, מחנה עזוב, ובעזרת מספר צעירים מבין הפליטים הוכשר המחנה, וכאלף פליטים, כולל יתומים, אלמנות וצעירים, הועברו אליו, שם קבלו מחסה לראשם בסוכות שהותקנו, וכן מצרכי מזון שגאלו אותם מרעב, ומחרפת החיזור על הפתחים.

במשך הזמן, כתוצאה מהסדרים מסוימים כגון, העברת סכומי כסף קטנים מתרומות שנאספו על־ידי התאחדויות התימנים, אגודת "עזרת אחים" וההסתדרות, הכניס ד"ר ביגל למחנה עוד כמה מאות פליטים, אך בשלב מסויים, כאשר הג'וינט איים בהקטנת הסיוע, וכאשר השותפים האחרים שהזכרנו, לא יכלו לעמוד בהבטחותיהם, התחוללה סערה במחנה

שלא שקטה רק לאחר שהג׳וינט חזר בו מכוונותיו להפסיק את הסיוע.

השמועה על פעולות המשלחת הרפואית, הקמת מחנה וחלוקת מזון סדירה, הפריחה כנפיים אל כל פינות תימן וזרם חדש של פליטים החל לנוע בכיוון לעדן. הרופא שהיה מוגבל באמצעים, פנה בקריאה לפליטים וביקשם כי יכתבו וישדלו את קרוביהם לא לרדת לעדן ואף איים כי, פרט ליתומים שיגיעו, לא תוגש עזרה לכל פליט חדש שירד לעדן. אך, זה היה כקול קורא במדבר. הפליטים שראו בסדורים החדשים אות מבשר גאולה, מצאו לנכון לזרז את קרוביהם למהר ולרדת לעדן לבל יאחרו את המועד. הם היו כה בטוחים בעלייתם הקרובה וסברו כי מן הדין שיגיעו אחיהם־קרוביהם ויחד עמם יזכו לעלות לארץ ישראל. גם הקרובים בארץ־ישראל לא טמנו ידם בצלחת ואף הם הריצו מכתבי זירוז.

מכאן ואילך היינו עדים שוב למחזות זוועה כאשר הגיעו משפחות ובודדים ולעתים חלקי משפחה, לאחר שהאב, האם, או מי מהילדים, נספו בדרך.

הרופא, שהפסיק להושיט עזרה לבאים, נאלץ להיסוג נוכח מחזות האימה, הקטין את מנות המזון ליושבי המחנה וליתר הפליטים שמחוץ למחנה, והגיש סיוע גם לחדשים.

מכתבי האזעקה המחודשים שלנו לסוכנות ולתימנים שבארץ־ישראל הביאו לנסיון מחודש לגייס תרומות, אך, היבול היה דל והסבל נמשך.

הסוכנות היהודית, שהצליחה בסופו של הדבר להגיע להסדר עם הג׳וינט למתן סיוע חדשי רצוף, אם כי לא בסכומים שיענו לצרכים המינימליים, התחילה עתה (יש להניח גם בלחץ הג׳וינט) לחשוב על דרכים להפסקת הירידה מתימן לעדן ולהלן אחד ממכתבי הפניה של הסוכנות אל התאחדות התימנים בו היא מתריעה על עדוד הירידה.

כז׳ כסלו, תש״ו
(16.12.45)

לכבוד מרכז התאחדות התימנים בא״י.

א.נ.

לפי הידיעות המתקבלות מאנשינו בעדן נראה, כי קרובים בארץ־ישראל ממשיכים עוד לשלוח מכתבים לתימן ומיעצים לקרוביהם שם לצאת לעדן על מנת לקבל רשיונות עליה.

כפי שידוע לכם, מרוכזים כעת בעדן או בסביבותיה כ־4,000 פליטים הסובלים מרעב ומחסור, וכל תוספת של פליטים במקום מכבידה את מצבם של אלה הנמצאים בעדן וסביבתה ומביאה אסון על הבאים עצמם.

לפי הידיעות שהגיעו גדולה התמותה בקרב הפליטים.
בקשר עם הנ"ל אנו מבקשים אתכם להודיענו באם יש לאל ידכם לעזור כדי למנוע נהירה לעדן בימים אלה.

בכבוד רב,
י. בכר – מזכיר מחלקת העליה

התחייבות שלא מומשה

החיזור על פתחי אחינו העדנים לקבלת פרוסת לחם, הפך לשיגרה וכדבר המובן מאליו. מאות נשים, ילדים וזקנים, חיזרו על הפתחים מדי יום לעת הצהרים בתקוה לקבל פרוסת לחם ולעתים גם תבשיל כל שהוא. הואיל ולא כל בית יכול היה להיענות לכל פושט יד, צריך היה המחזר על הפתחים להתדפק על שערי בתים רבים, עד שיוכל לאסוף מנת לחם, שתשיב רעבונו הוא והנלווים אליו. לא כל הפליטים היו מסוגלים לחזר על הפתחים ורבים היו האנשים שהיו מוכנים לגווע ברעב ולא להיזקק למתת יד.

בימי ששי היו נוהגים בעלי החנויות לחלק פרוטות לפושטי היד, ומכולם הגדיל לעשות יהודי , עואד כנזין שמו, שהיה עומד בפרשת דרכים במרכז הרובע היהודי וצרורו בידו, כשסביבו מאות נשים נושאות תינוקות וקרועות בגדים, ילדים וזקנים. הדחיפות היו רבות, החזקים מצליחים להתקרב אל האיש ולקבל פרוטה פעם ופעמיים כשאחרים נאלצים, בסופו של הדבר, לחזור כלעומת שבאו.

תמונה משפילה זו ועצם החיזור על הפתחים, הטרידו אותנו ומשהגיעה עזרה סדירה וכל הפליטים הזקוקים קבלו מנות מזון, חשבתי לתומי, כי הגיעה השעה להפסיק מחזות אלו שמלבד ההשפלה יש כאן גם שאלה חנוכית. שוחחתי בענין זה עם הרופא ושנינו הגענו לסיכום שאכן, יש צורך להפסיק, אך זאת בתנאי, כי נצליח להניע את ועד הקהילה העדנית לשתף את עצמו בסיוע המאורגן לפליטים על ידי הקצבה חדשית כל שהיא.

פנינו לאב בית הדין שהוא גם יו"ר ועד הקהילה ולאחר שהעלינו בפניו את הצעתנו, בקשנו לזמן ישיבת ועד הקהילה ולאפשר לנו להופיע בפניהם ולהביא את בקשתנו־הצעתנו. הרב, שפיקפק אם אכן ניתן לבצע זאת, קבל על עצמו לזמן את הישיבה. ואכן, כעבור ימים מספר, התכנס ועד הקהילה כדי לשמוע אותנו.

שנינו הצגנו את הבעיה והצענו כי ועד הקהילה יקבל על עצמו להתרים את בעלי היכולת בצורה מרוכזת ושאנו נקבל הקצבה חדשית

קבועה שתצורף לסכומי הסיוע המתקבלים מהג'וינט. בתמורה לכך התחייבנו, כי שום פליט לא יחזר על הפתחים וכי תפסק גם הצורה המשפילה של חלוקת הפרוטות.

השיחה נמשכה זמן רב והעדנים טענו כי הקהילה מוציאה בדרך זו של חלוקת שיירי מזון כ-20,000 רופיות לחודש (כאלף ושלוש מאות לירות) וכי אין כל סכוי, שיוכלו לקבל סכום זה במרוכז מהצבור העדני.

אנו, שידענו עד כמה סכום זה מוגזם ומאחר ורצינו מאוד להצליח במשימתנו, אמרנו כי אנו מוכנים להסתפק בעשרה אחוז בלבד מהסכום, שלדבריהם, מוצא על ידי בני הקהילה. ״תנו לנו אלפיים רופיות לחודש בלבד ונגול את החרפה הזאת מעליכם ומעל הפליטים גם יחד״. הם היו נדהמים למשמע אזנם ומיהרו להסכים. יצאנו מן הישיבה שמחים וצוהלים, ונמהר לפרסם פניה אל צבור הפליטים לחדול מלחזר על הפתחים. הודענו שכל פליט שיתפס בכך, לא רק שתשלל ממנו העזרה, אלא גם תורו לעליה בסכנה. ההסבר והאיום השפיעו ושבועיים ימים איש לא העז לחזר על הפתחים, ואותו מחלק הפרוטות בפרשת הדרכים ״יצא לחופשה״, אך מהקהילה, טרם קבלנו פרוטה ונהגו אתנו בלך ושוב. לבסוף, משלחצנו עליהם ופנינו ישר לאב בית־הדין, קבלנו את התשובה הבאה: ״אני מצטער לומר לכם כי הדבר לא עלה בידינו. הצבור אינו מוכן לוותר על ״המצווה״ שבמתן הפרוסה לעני, והזכיר לנו את הפסוק בישעיה ״הלא פרוס לרעב לחמך״.

משנוכחנו, שלא השגנו את מטרתנו, יצאנו והודענו לפליטים כי האיסור בוטל והמצב חזר לקדמותו. קשה היה להתגבר, איפוא, על הרגל של עשרות שנים ועל התחושה האמתית של העדנים, כי בתיתם פרוסת לחם ישירות לעני, הם מקיימים מצווה גדולה.

עצרות עם

הידיעות מארץ ישראל על מאבק הישוב ותגובת ממשלת המנדט, בצד הרעב, המחלות, וחוסר התקוה לישועה קרובה, על ידי מתן רשיונות לעליה, וכאשר גם העזרה החמרית בוששה לבוא, היו יוצרות מתחים בצבור הפליטים, והפצת שמועות שאין להן כל שחר במציאות.

כדי להפיג את המתיחות המצטברת, היינו מקיימים מעת לעת כנסים ועצרות עם, כדי להסביר את המצב ולמסור ממקור ראשון על המתרחש. לעתים הייתי מקריא בפניהם קטעי עתונות מארץ ישראל, וכן מכתבים ואגרות שנשלחו על ידינו למוסדות בארץ ישראל, ותגובת המוסדות הנוגעים בדבר.

כמה פעמים אף השתמשנו באמצעי בדוק להפגת המתיחות, משפרסמנו קול קורא אל צבור הפליטים להתכנס ״אל בית האלוקים״ לתפילה ועצרה

בבית הכנסת, ״אולי יחנן ה׳ צבאות״.

הפליטים היו באים בהמוניהם, ממלאים את בית הכנסת הגדול של העדנים על חצרותיו, כשאחָרים מצטופפים בחוץ כדי לשתף עצמם בתפילה.

ראשי הקהל היו נוטלים חלק באמירת הסליחות והבקשות, וזאת לאחר שפתחתי את הכנס בדברי נחמה ותקוה.

זוכר אני אחת ההתכנסויות לתפילה כאשר השמועות על המתרחש בארץ ישראל היו קשות, והג׳וינט התמקח עם הסוכנות היהודית בדבר המשך משלוח עזרה כספית לפליטים, אז פרסמנו בחתימת כמה מראשי הפליטים את ״הקול קורא״ המובא להלן:

אל צבור יהודי תימן בעדן

אחים יקרים,

ימים קשים עוברים על עם ישראל בעולם כולו: עננים כבדים מתקדרים על ארצינו הקדושה. מאות אלפים מבני עמנו נודדים ממקום למקום ומתדפקים על שערי הארץ בקריאות הצילו.

ואנו מה? נבזים בין האומות, ומעונים זה אלפיים שנה בתימן מאפליה נרדפים ורעבים. וכאן אלפי פליטים נענים ומושלכים באשפתות ונתונים לשמצה בין האומות?

עיניכם צופיות לציון והיא סגורה על מסגר ומפתחותיה בידי זרים.

בעולם תמה המלחמה. עמים רבים נושעו ושבו לארצם, ואולם בפני עמנו נעולים שערי הישועה. והארץ משועת לידים עובדות – מצפה לבניה בוניה.

אחים, דרך אחת בדוקה ומנוסה נשארה לפנינו – לשפוך שיח תפלה ותחנה לפני בורא העולם כי יאמר די לסבל עמו בית ישראל המפוזר בגויים: הבה נתכנס לבית אלוקינו ביום שני בשעה עשר בבוקר, אולי יחנן ה׳ צבאות ויגאל שה פזורה ישראל ויקבץ הצולעה והנדחה. ויתן בלב מלכי העולם חן וחסד לשארית הפליטה לבלתי כלותם. ותשובה ותפלה וצדקה מעבירים את רוע הגזרה.

נדפוק בשערי רחמים לפתוח, שערי ציון וירושלים,ונזכה לראות את ארצינו בנויה על תלה, ובית קדשינו ותפארתינו על מכונו, אמן כן יהיה רצון.

המיחלים לגואל צדק במהרה

מארי עואד מתנה, מארי דוד צדוק הלוי, מארי סעיד מדאר, מארי עואד, מר שמואל הכהן, מר שלום עואד, מר חסן עמראן, מר סאלם סעיד, הצעיר חיים צדוק.

כבר משעות הבוקר המוקדמות התמלא בית הכנסת וחצרותיו בגברים שהתחילו לקרוא פרקי תהילים בקול בכי ואנקה.

בשעה היעודה פלסתי לי דרך בין ההמונים הצפופים אל מרכז בית הכנסת, ובעמדי ליד התיבה נשאתי את דברי שסימתי אותם בדברים הבאים: "ממשלת אדום הרשעה נעלה את שערי ארץ ישראל. הבה נדפוק בשערי שמים, וחזקה עלינו כי תפילתינו הזכה תעלה למרום, וישועתינו בוא תבוא". משסימתי דברי בקשתי את מארי עואץ' ג'בלי כי ישא תפילה, אך הוא ביקש ממני להתחיל. לא סירבתי משום שחשתי צורך אישי להשתחרר מהמועקה שלא היתה מנת חלקם בלבד של הפליטים. נזכרתי באותה שעה באחת הסליחות ("ילוד יעקב יצעק") הנאמרת ביום כפור לפי נוסח יהודי תימן, שנראתה לי כמתאימה למתן בטוי למצב בו אנו נמצאים.

בכל הכנסים מסוג זה שהשתתפנו בהם, אם בהיותינו בתימן, ואם בארץ ישראל, אינני זוכר בכי והתיפחות אנשים מבוגרים, כפי שהדבר התרחש בכנס המוני זה.

משסימתי את הפזמון, מסרתי את הסדור למארי עואץ' ג'בלי, ושעה ארוכה המשכנו בתפילה תחינה וזעקה, לאלוקי מרום, כי ישיע את עמו, ישראל. לעת הצהרים התפזר ההמון, והיתה תחושת הקלה לצבור כולו שזה עתה פרק את מטען צרותיו בפני אביו שבשמים, ובאמונה כי: "שערי דמעה לא ננעלו".

מלבד עצרות עם שנערכו בבית הכנסת, קיימנו מדי שבת אחרי הצהרים מעין שירה בצבור, לאחר שהייתי קורא בפניהם במבטא עברי פרקי תנ"ך, בעיקר פרקי נחמה מספר ישעיהו.

כן קיימנו כמה כתות ערב ללמוד עברית עד שבא השליח המיוחד לענייני חינוך שנטל לידו את התפקיד. מאבק הצעירים להתקבל לכתות המעטות היה עצום, ולכן נתקבלו בתחילה רק צעירים רוקים.

מר נסים בנימין גמליאל היושב כיום ברמלה ואשר הוציא עד היום ארבעה ספרים בנושאים שונים, היה אחד מאלה שהתדפקו על שערי בית הספר. מאחר והיה נשוי, סירבנו בתחילה לקבל אותו מחוסר מקום, ולהלן מכתב פניה שלו המעיד עד כמה חשקה נפשם ללמוד, ולהכין עצמם לארץ ישראל.

"לכבוד ולמעלת האיש הנכבד לשם טוב ולתהלה, מאיר עיני הגולה, נר ישראל, עמוד החזק, פטיש הימני, שמו נודע בשערים, ה' חיים צדוק יא"ע, ממני אני עבדך העני והדל באתי בקושיא קלה עליך אדוני ומלכי, מצד מניעת עבדך מהתלמוד בבית הספר בלילה, כמו שאר הבחורים. לפי כשבאתי לפניך בלילה הראשונה יצאתי מלפני אדוני בפחי **נפש באמרך**

עד שתעשה הכתה של המזדווגים (כונתו לנשואים) ועבדך לא יוכל להתמהמה ולא לסבול בראותי בחורים בני גילי לומדים, ועבדך מן הנמנעים, ואני עבדך הנני ה' בתלמוד תורה יותר מבני גילי, "אבל עבדך מתאווה ומשתוקק ללמוד משירי ציון, וגם כן חשבון וכתיבה עברית. נא אל תשב פני ריקם".

הצעיר עבדך המחלה את פניך נסים בנימין שכר יצ"ו".

מכתב זה הוא אחד ממכתבים רבים שהציפו אותנו בימים ההם, ואכן משעה שניתנה האפשרות ישבו כולם, ולמדו תורה מפי שליחי ארץ ישראל ומפי צעירים מבין הפליטים שהוכשרו לכך וביניהם הכותב הנכבד הנ"ל, וכן האחים עזרא ויוסף כהן ואחרים.

ה ב ש ו ר ה

בתום החודש השביעי לשליחותנו, אנו מתבשרים: "מעמידים לרשותכם 75 רשיונות עליה המיועדים: א) 65 ליתומים. ב) לנדרשים".

התאחדות התימנים, שלחצה, בימים ההם, על הסוכנות היהודית להקצות רשיונות עליה לפליטי תימן הסבירה לנו במכתבה, כי המספר הזה של 75 סרטיפיקטים הינו "הישג גדול" בהתחשב עם הצרכים הכלל יהודיים והלחץ המופעל על הסוכנות היהודית להקדיש את כל ה רשיונות לשארית הפליטה באירופה ולמחנות קפריסין.

השמועה על רשיונות העליה נפוצה מיד בין היהודים וגרמה להתרגשות. המספרים נופחו וכגודל השמחה, כן גודל האכזבה, אחרי שהובהר להם, שהמדובר בעשרות ולא במאות ואלפים. כמה מן הפליטים המשיכו לזמן מה להאמין כי מסתירים מהם את האמת, ומששוכנעו, שאכן זוהי האמת המרה, נאלצו לצפות בסבלנות לישועה כי תבוא.

על אף שהודענו בצורה ברורה כי נקבעו כללים לגבי התור לעליה, החלו להציף אותנו פניות ובקשות, ביחוד מצד "עסקנים" שונים, והרגשתי היתה כי מאחרי חלק מאותם עסקנים עמדו מתווכים למיניהם אשר בעבר מצצו את לשדם של פליטים תמימים.

אכן, קשה היה לקבוע את ששים וחמשת היתומים ברי־המזל מבין מאות ילדים עזובים, ואף על פי כן נקבעה רשימה שכללה 40 נערים ו–25 נערות על פי כללים שהנחו אותנו: א) תקופת השהיה בתימן או היציאה

מהבית לגבי אותם שנתקעו בגבולות, שם חלק מהם אבדו את הוריהם. ב) העדפת יתומים מוחלטים. ג) ילדי אלמנים, שמטבע הדברים מסוגלים היו פחות לטפל בילדיהם מאשר אלמנות.

על אף המסגרת הנוקשה והכללים שקבענו, הרשיתי לעצמי לחרוג בשני מקרים, שעליהם יסופר להלן:

1) ערב אחד, סמוך לאותו יום בו קבלנו את הבשורה על רשיונות עליה ליתומים, מתפרצת לדירתנו נערה כבת 13–12 כשהיא חבולה בפניה ובזרועותיה, רועדת ומפוחדת. היינו מופתעים מהתפרצות בלתי צפויה זו בשעות הערב ונסינו להרגיע את הנערה המבוהלת. אך, משנרגעה במקצת פתחה ביבבה ממושכת ולא היתה ברירה, אלא לתת לה לפרוק את משאה. אשתי, שהיתה המומה כמוני, התקרבה וחיבקה את הנערה ומשנרגעה סוף־סוף החלה את ספורה: "אמי מתה ונשארנו אני ואחי הקטן עם אבי. כעבור זמן מה הרגיש אבי את עצמו די זקן וחשש פן ימות ויקחו אותנו לשמד. מכר את המטלטלים ויצאנו לדרך לעדן. בדרך שדדו אותנו ערבים והציגונו ככלי ריק. באין בידינו פרוטה לפורטה, חיזרנו בדרך על הפתחים, אך אבינו לא החזיק מעמד וימת פתאום באחד הכפרים.

נשארתי אני ואחי בודדים ועזובים בדרך עד ששיירת נוסעים יהודים חסו עלינו ולקחו אותנו אתם עד שייך עותמאן, שם נאספנו על ידי אחי הבכור שנסע לפני שנים אחדות, בעוד אמנו היתה בחיים. משהגיעה עזרה של "החברה" קבל אחי גם את חלקנו. בינתיים החל אחי לדבר על כך, שעליו למצוא לי חתן ולפני ימים אחדים, הביא לסוכה בה התגוררנו כמה יהודים ובתוכם יהודי כבן 40, שתום־עין ומכוער, ואמר: "זה יהיה בעלך". לא הועילו תחנוני ובכיי. האיש הוציא פרוטה מכיסו, דחפה לידי והכריז בפני העדים שהנני מקודשת לו בפרוטה. המשכתי לבכות ובעודי ממררת בבכי ניגש אחי והכני מכות נמרצות בפני ובזרועותי. שתי עצות בנפשי, איך להנצל מצרה זו והחלטתי לברוח לעדן ולבקש עזרתך. אנא הצילני ואל תסגיר אותי לידי אחי". וככלותה לדבר, יבבה ממושכות.

הספור הסעיר את לבותינו. רציתי כל כך להציל את הנערה אך לא ידעתי איך ובאיזה אופן, מאחר וקיימת כאן בעיה של הלכה, ועד עתה לא העזתי להתערב בבעיות נשואי קטינים וקטינות, כי מי יעמוד בפני צווי חז"ל "בגרה בתך שחרר עבדך ותננה לו". והרי הנערה קודשה בפרוטה ומי אני כי אפר. הן עלול אני לקומם נגדי את אנשי הדת שבהם היו קנאים לא מעטים בקרב הפליטים.

לאחר ששקלנו בדבר, אני ואשתי, החלטנו להלין את הנערה אצלנו מתוך תקוה כי למחרת נמצא מוצא. זימנתי את יחיא כסאר ושלום מארי עואד ולאחר שספרתי להם את הענין והצגתי בפניהם את הנערה, נאותו

להצטרף אלי ונצא שלושתנו לשייך עותמאן, כאשר הנערה ממשיכה לחסות בצל קורתנו. משהגענו לשם, פנינו לביתו של סאלם אברהם "עוזר ישראל" (כנוי שהדביק לעצמו או שהדביקו לו) ובקשנו את עזרתו. הוא היסס, אך לבסוף הסכים לפעול למעננו ובתנאי שנסיע את הילדה לארץ ישראל אחרי שחרורה מכבלי הקידוש בפרוטה. שני מלווי תמכו בהצעתו, כי נסיע אותה מיד באשר זו היתה הדרך היחידה להציל אותה מיד אחיה, שראה בה סחורה העוברת לסוחר.

סאלם אברהם, שהיה גם אחד היהודים האמידים בשייך עותמאן, שיגר משרתו להביא את האח והמקדש ומשהופיעו לפנינו הסתבר:

א) האח קיבל תמורת אחותו מוהר בסך 50 רופיות ואינו מוכן להחזיר את הכסף, באשר לדבריו, הוציא הרבה הוצאות על אחותו.

ב) המקדש האלמן ושתום־העין, שזכה בנערה תמה וחיננית במחיר של 50 רופיות, אינו מוכן לוותר על טרפו.

האח והמקדש, היו רשומים אצלנו כמועמדים לעליה ומקבלי סיוע. נסינו להשפיע עליהם בדרכי נועם, שהאח יחזיר את חמשים הרופיות, ושתום־העין יסכים להופיע בפני בית־דין בעדן ולהתיר את הקדושין.

משסרבו, קמתי והודעתי: "אם לא תיענו לבקשתנו, נאלץ להוציא אתכם מרשימת המועמדים לעליה, ואף נפנה לנציג הג'וינט להוציא אתכם מכלל מקבלי העזרה. אם גם אמצעים אלה לא יועילו, אפנה לממשלה, שבודאי לא תתן הסכמתה להשיא נגד רצונה נערה בת 12 לאדם מבוגר ושתום־עין". השידול של חברי והאיום שלי, נשאו סוף־סוף פרי וביחוד כאשר הודעתי בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, כי אסיע את הנערה לארץ־ישראל, גם אם לא ישמעו לנו. שתום־העין, שהרגיש שהחלטתנו נחרצת לממש את איומנו והוא עלול לא רק להפסיד את הנערה, אלא גם את הכסף ששילם תמורתה, נעתר לבסוף וחיכה לקבל בחזרה את כספו. משהסכים זה לבטל את הקידושין, נאלץ גם האח להכנע, אך טען, שכבר אכל חלק של הכסף. הסתבר כי נשארו בידו ארבעים רופיות בלבד ושוב בא יחיא כסאר לעזרה, משהודיע, שהוא מוכן להשלים את החסר.

סוכם כי יחיא כסאר יחזיק אצלו את כל הכסף שימסר למקדש עם סיום הפעולה בבית־הדין וכן היה. הנערה הועברה לכמה ימים לבית הספר של מארי יוסף בן־דוד שם עברה את הבדיקות הרפואיות, קבלה דברי הלבשה ונכללה בין אותם ששים וחמשת היתומים המאושרים.

2) זמן מה לפני שהגיעה בשורת הרשיונות, מגיעים אל פתח המשרד שלוש אחיות ואח בגיל 12, 11, 8, 7. את ביתם יצאו עם הוריהם לפני מספר חדשים ובדרך נשדדו על ידי ערבים. כסף לא נותר להם ומעט

הצידה שלהם לקחו הערבים והם סבלו מרעב. באחד הכפרים הערביים נפל האב למשכב ומת כעבור ימים אחדים. את אביהם קברו באמצע הדרך והמשיכו ללכת עד שהגיעו לשייך עותמאן באפס כוחות. יהודים, רחמנים בני רחמנים, בשייך עותמאן, תרמו להם מחצלת להניח עליה את ראשם ומעט מזון. לאחר כמה ימים, מתה האם ויהודים טובים הביאו אותם לעדן, והנה הם לפנינו.

הספור קורע לב. נתקלנו במקרים רבים של שכול ויתמות, אך טרם נתקלתי בארבעה אחים עזובים ורכים בשנים כאלה.

בית יתומים אין. ד״ר ביגל מתרגש כמונו למשמע הספור ומוכן היה לכלכל אותם. אך מי יבשל להם ומי יחזיק אותם. אז מתגייס לעזרה ידידינו יחיא כסאר המוצא סדור זמני אצל אחת האלמנות, המקבלת על עצמה לטפל בהם ואנו נושמים לרווחה. עתה, משהגיעו הרשיונות, לא היה מקרה בעל עדיפות עליונה כמקרה הזה. אך דא עקא, המחלקה לעלית הנוער של הסוכנות היהודית קבעה, שיש להעלות יתומים בגילים 15–10 שנה בלבד וכאן, שניים מבין הארבעה הינם בגילים 8–7. החלטתי במקרה הנדון, להתעלם מההוראות וליצור עובדה מוגמרת, ולאחר שקבוצת היתומים הועלתה לאניה, שגרתי למנהל המחלקה, הנס בייט ז״ל, את המכתב הבא:

עדן, 7.3.46

לכבוד
הא׳ הנס בייט,
הלשכה לעלית הנוער, ירושלים.

א.ב.,

הנני שולח לך רצוף לזה את רשימת היתומים שהפליגו מכאן שלשום. בהוראה שלכם למר ארמנדו נאמר שאין לקחת בחשבון יתומים למטה מגיל 15–10 שנה. לצערינו קשה היה לעמוד בגזרה זו ובאין ברירה נאלצנו לעבור במקרה דלקמן.

בקבוצה זאת נמצאים שלוש אחיות ואח יתומים מוחלטים. אחים אלה נדדו למעלה משנתיים בדרכים שם מת האב. האם הצליחה להגיע אתם עד כאן אולם רק ערב החזיקה מעמד ולמחרת נפחה נפשה גם היא. אין בפי מלים לתאר לך מה דמות היתה לילדים רכים אלה. שלדי עצמות וערומים. חדשים מספר טפלנו בהם עד אשר קבלו צורה אנושית פחות או יותר. ולאחר כל זה האם יכולנו להפריד ביניהם?

הנני להביא לידיעתך שכאן נמצאים עשרות אחדות של יתומים מוחלטים וכן חצי יתומים שהם למטה מגיל עשר והרשיני לבקשך כי תקח

דבר זה בחשבון בשעה שישלחו רשיונות נוספים ליתומים.
מתימן מוסיפים להגיע יום יום יתומים חדשים הבורחים מרעב ומסכנת שמד.
הנני תקוה כי תוסיף להבא לפעול למען מתן רשיונות עליה ליתומים מתימן כאשר עשית בעבר וביתר שאת.

בכבוד רב ובהוקרה רבה,
חיים צדוק.

לארבעים נערים ועשרים וחמש נערות מסדירים הלבשה, מציידים במצרכי מזון ומפקידים אותם בידי מספר מבוגרים שעלו כנדרשים באותה אניה ב-7.3.46. שמחה ועצב ממלאים אותנו למראה הילדים המאושרים, שזה עתה נגאלו, ואנו צופים בתקוה לרשיונות נוספים, ולו אך בינתיים, ליתומים בלבד.
כעבור שבועות אחדים אנו מתבשרים על מכסה נוספת של 35 רשיונות ליתומים, ועם עליתם תחול הפסקת עליה שתתחדש רק בסוף שנת 1948 בעקבות מלחמת השחרור והקמת מדינת ישראל.

כחמש שנים לאחר סיום השליחות ושובנו ארצה, עוצרת אותי עלמה חיננית ברחוב אלנבי בתל־אביב ושואלת: ״האינך מכיר אותי״? הסתכלתי בהתבוננות ולבסוף עניתי: ״לא״. ״התזכור אותה נערה משיך עותמאן שקדשוה בפרוטה לאלמן שתום־עין ואתה הצלת אותה והעלית אותה לארץ־ישראל?״ ״כן, זוכר אני״. ״ובכן, הנה היא לפניך״. אכן, זו היתה חווייה נפלאה. במקום שלד עצמות מפוחד מבוהל וקרוע בגדים, מתיצבת לפני צעירה יעלת־חן, זקופת קומה ומאושרת.
היא סיימה תקופת למודיה בעלית הנוער ועברה לתל־אביב. כשנפרדנו, אמרה: ״אבא חיים, דע לך, שאין דבר שאני זוכרת לטובה יותר מאשר הטפול, שקבלתי מאשתך וממך, ובעיקר מהמאמץ שלך לשחרר אותי מאותם כבלים ששמו עלי וגאלת אותי לנצח״. באותו רגע החזירו אותי מחשבותי לאותם ימים אפלים בעדן, והרהרתי ברגש חדוה: ״אכן, יש גם גמול למעשה טוב״.

קבוצת היתומים שזכו להגאל והועלו לאניה בדרכם לארץ ישראל בחודש מרס 1946.
בתמונה: א) קבוצת 40 היתומים המאושרים. ב) משמאל לימין: חיים צדוק, השליח, רחל משאט - האחות מטעם הג'וינט, הרופא - ד"ר ביגל ז"ל, שלום מארי עואד - יו"ר ועד הפליטים.

3 אחיות עם אחיהן הקטן, ששכלו
את האב בדרך והאם עם הגיעה
לעדן. ארבעה אלה הוסעו עם
קבוצת היתומים במרץ 1946.

קבוצת יתומות שזכו להגאל והועלו לאניה בדרך לארץ ישראל במרס 1946.
בתמונה: א) קבוצת היתומות. ב) הבוגרים (משמאל לימין): חיים צדוק (השליח),
ד"ר ביגל ז"ל – הרופא מטעם הג'וינט, שלום מארי עואץ' ג'בלי ז"ל יו"ר ועד הפליטים.

השליח לעניני חנוך ותרבות

עובדיה טוביה הגיע לעדן כשליח לעניני חנוך ותרבות מטעם מחלקת הארגון של הסוכנות היהודית, ובכך נוצר צוות רחב יותר של שליחים, ופסקה הרגשת הבדידות.

טוביה אמור היה לפעול הן בין צעירי עדן והן בקרב הפליטים, וכאיש שמוצאו מהעיר עדן זכה ליתר הבנה מצד אחיו העדנים הצעירים. מאידך, דרכו לא היתה כל כך סוגה בשושנים משהתחיל לארגן קבוצות פעולה משותפות לבנים ובנות.

הוא ארגן פעולה נפרדת בקרב הפליטים. פעולה שממדיה התרחבו תוך הזמן והקיפה בשנות השיא במחנה "גאולה" ומחוצה לו, מאות ואלפי תלמידים, כשלרשותו צוות נרחב של עוזרים מבין הפליטים שהוכשרו על ידו. בין המורים שהוכשרו והועסקו לאחר מכן בפעולות חנוך ותרבות במחנה "גאולה" היו: חיים אשרי, עזרא כהן ויוסף כהן, נסים בנימין גמליאל, נסים טירי ועוד. ההכשרה והנסיון שצברו שם בעדן ובמחנה "גאולה" נתנו להם את היסוד ואת הדחיפה להמשיך ולהשתלב בחייה של מדינת ישראל והם יכולים להתברך בהחלט בהשגיהם, בהשוואה לרבים אחרים שעלו אתם, ואפילו בהשוואה לרבים מאלה ששפרה נחלתם והם דור שני בארץ־ישראל.

עזרא כהן וכן נסים בנימין זכו להיות כמעט היחידים (עד כמה שידוע לי) מבין העולים "על כנפי הנשרים" המושכים בעט והמפתיעים אותנו מעת־לעת בהוצאה לאור של ספר חדש פרי עטם.

טוביה תרם את תרומתו גם לחנוך בתימן כאשר קבל על עצמו להכשיר את שלושת הצעירים שגייסתי בהיותי בתימן. צעירים אלה שהובאו לעדן ולמדו את השפה והכתב העברי, עם שובם לתימן השתלבו בתכנית הלמודים והורו בעיקר את השפה והשירה העברית, עד ליום בו התרחשו המאורעות ששמו קץ לגלות תימן.

הסוכנות היהודית שיגרה לעזרתו של עובדיה טוביה שליחי חנוך ותרבות נוספים כמו: יוסף דאר, שמעון אביזמר, בנימין רצבי ועוד, ואלה פעלו בקרב אלפי צעירים ומבוגרים לרבות נשים ונערות ותרמו רבות להקלת קליטתם בארץ.

טוביה, שהיה גם מורה לזמרה לימד את הפליטים וכן את הבנים והבנות של הקהילה העדנית לשיר, ומכל מקום בקעה הרינה - רינת ארץ־ישראל, ונשמעה נגינת הכנור והחליל. ובהתקרב הפורענות, אימן צעירים להתגונן, ובכך סייע בהקטנת מספר קרבנות הפרעות שהתחוללו בעדן בשנת 1947.

עם הקמת המדינה, מונה כקצין עליה והיה מוסמך לחתום ולאשר עליתם של האלפים, שהתרכזו במחנה ובחוצות עדן. הוא היה עד לתה־פוכות שהתחוללו במחנה "גאולה" ולמעשי אחדים מבין שליחי הג'וינט שלא הוסיפו כבוד ויקר לשולחיהם. התערבותו במקרה מסויים אף הביאה להפסקת שליחותו של רופא שניהל את המחנה, והחזרתו לארץ.

תרומתו של עובדיה טוביה כשליח הסוכנות היהודית בנושא החנוך והתרבות היתה, ללא ספק, גדולה וחשובה ורבים מבין פליטי תימן לשעבר זוכרים אותו לטובה.

הקשר עם תימן

יוסף בן־דוד שיצא בשליחות הסוכנות היהודית בשנת 1938 לתקופה של שנה אחת נשאר בעדן כשליח הסוכנות היהודית עד סוף 1945, ובתקציב הזעום שהועמד לרשותו על ידי הסוכנות היהודית, הצליח לקיים קשר עם מרכזים שונים בתימן ולעודד אותם על ידי התמיכה המזערה להמשיך ולקיים את למוד התורה לילדים, וככל האפשר, בתנאים קצת אנושיים, כגון, רכישת מחצלאות לחדרי הלמוד, ספרים וכן שולחנות נמוכים, עליהם ניתן להניח את הספרים, כאשר הילדים מקיפים אותם מארבע הפנות וקוראים ישר והפוך ומהצדדים.

בביקורו של יוסף בן־דוד בתימן בשנת 1943 ובשהותו, תקופה ארוכה יחסית בצנעא, הידק את הקשר גם עם המורה יוסף בן הרב שלום קורח ועם העסקן הרב יוסף שמן, ששימש כמקשר בין השליחים והמורים הן בצנעא, והן מחוצה לה.

משעמד יוסף בן־דוד לשוב ארצה, עבר תפקיד זה לטפולי. ואכן, נוצר קשר כמעט עם כל הקהילות בתימן, כאשר גולת הכותרת היתה: יסוד בית ספר כפי שיסופר בפרק הבא.

פרק חמישי
חדירה לתימן

רשיון כניסה

חלפו תשעה חדשי פעילות בקרב הפליטים בעדן ובשייך עותמאן, ואתם התקוה כי נזכה בשבועות ובחדשים הקרובים לרשיונות נוספים, מאחר ומעט הסרטיפיקטים שנתנה ממשלת המנדט הופנו לשרידי הפליטה של מחנות ההשמדה.

לאחר כל התביעות והקריאות לסוכנות היהודית לרשיונות עליה, ולאחר כל התיאורים של המצב הקודר, בו נתונים הפליטים, הוקצבו עבורנו כמה עשרות רשיונות שהיו מיועדים ליתומים המתגוללים בחוצות עדן, וגדולה היתה השמחה והצהלה בין הפליטים בהגיע הידיעה כי נתקבלו רשיונות.

דמיונם העשיר של מיחלי הקץ, ליסורים – הרעב וההשפלה, הפך את עשרות הרשיונות למאות ולאלפים, וכגודל השמחה, כן האכזבה, משנוכחו לדעת כי אין המדובר במאות ואלפים, אלא בעשרות אחדות המיועדים כאמור ליתומים.

לא קל היה לבחור את עשרות המאושרים מתוך מאות היתומים האומל־לים. שתי הקבוצות הועלו על אניות בזו אחר זו בהפסקה של כמה שבועות, ומכאן ואילך, כל הנבואות אמרו: ״עוד חזון למועד״.

המשלחת הרפואית שכללה רופא ואחות, הלכה והתאקלמה, לאחר שתוך זמן שהייתה הקצרה נקבעו דפוסי חלוקת עזרה דו־שבועית של מצרכי מזון, שכללה בעיקר קמח, סבון וסמנה (חמאה מבושלת).

חלוקת מצרכי מזון והטפול הרפואי נתנו את אותותיהם בקרב אלפי הפליטים, שנעשו רגועים ובטוחים יותר בעתידם. בעצם הכללתם ברשימת מקבלי העזרה, ראו הפליטים את עצמם מועמדים אוטומטית לעליה, ואלה מביניהם שלא מצאנו לנכון לכלול ברשימת מקבלי מצרכי המזון, לחמו מלחמת חרמה ולא נחו ולא שקטו עד אשר נכללו בין הנרשמים, גם אם מנות החלוקה שנקבעו עבורם, היו סמליות בלבד.

עתה, משראו כי חלוקת העזרה והטפול בהם נעשו פחות או יותר קבועים, החלו להריץ מכתבים איש איש לקרובו ולמשפחתו בתימן, למהר

לרדת לעדן ולהתכונן לפתיחת שערים. לא הועילה העובדה, כי פרט לשתי קבוצות היתומים הנזכרות לעיל איש לא נגאל, ולא הועילו ההסברים שלנו כי הם מתחייבים בנפש אחיהם שבתימן, אם ירדו למדבר עדן עתה, כאשר שערי הארץ מוסיפים להיות נעולים, ואין יודע מתי תחל הישועה.

המשך זרימת פליטים לשיך עותמאן ולעדן, יצרו מצב חמור בשטח אספקת המזון וקיום החלוקה באופן סדיר. המשלחת הרפואית היתה מוגבלת בסכומים, כך שכל תוספת פליטים הקטינה את מנות החלוקה. השליח (הרופא) מטעם הג'וינט פרסם מודעות ברחובות היהודים בעדן, וכן בריכוזי הפליטים בשיך עותמאן, בהם הודיע כי הבאים החדשים לא יקבלו עזרה. כן הפציר בפליטים כי יפסיקו לשגר מכתבי זרוז לאחיהם לרדת לעדן. משלא הועילו פרסומים אלה החל לנקוט בשיטה של אי הגשת עזרה לחדשים, דבר שלא יכולנו להשלים עמו. נסיונות אלה של אי הגשת עזרה לאנשים חסרי־כל, גרמה לויכוחים סוערים ביני ובין שליח הג'וינט, ופניה בקריאות אזעקה למוסדות בארץ.

תאורי המצב החמור של הפליטים הביאו להתעוררות מה של צבור יהודי תימן שבארץ־ישראל. נערכו עצרות עם והוכרזו מגביות, אך היבול היה דל. אף על פי כן, משהצליחה התאחדות התימנים לגייס כמה מאות לירות ושלחה אותם אלינו, הגענו להסדר זמני עם שליח הג'וינט להכללת הפליטים החדשים במסגרת הנהנים מהסיוע. סכום כסף של כמה מאות לירות נתרם גם על ידי הועד הפועל של ההסתדרות.

ההתיעצויות והדיונים ביני ובין המשלחת הרפואית (נציגת הג'וינט) בדבר האמצעים להפסקת הזרימה מתימן, או לפחות להאטתה, נמשכו, ובמקביל התכתבות בנדון עם מחלקת העליה של הסוכנות היהודית. לבסוף נשאלתי על ידי הסוכנות היהודית, אם הנני מוכן ליטול עלי את השליחות לחדור לפנים תימן, על מנת לראות את המצב מקרוב ולבדוק מה ניתן לעשות, כדי שיהיציאה משם תיעשה מתוך תיאום ובזמן הרצוי.

עתה ההכרעה היתה בידי אם לחדור לתימן, דבר הכרוך בסכנות ובטלטולים, או להשיב פני שואלי ריקם. הטרידה אותי במיוחד העובדה על כי אחת ממטרות השליחות לתימן שהציבה הסוכנות היהודית, היא הנסיון לעצור את הירידה הבלתי מאורגנת, אך בלבי פנימה ידעתי: ככל שיגבר זרם הפליטים, כן יגבר הלחץ על הסוכנות היהודית ועל הג'וינט, דבר שיתכן ויביא שוב לפתיחת השערים. מאידך, זרימה גדולה של פליטים לעדן וללא רשיונות עליה, צופנת בחובה גם סכנת גירוש הפליטים חזרה לתימן על ידי שלטונות עדן, דבר שפירושו: מחלות, רעב ומוות ללא עת של כל אותם האנשים שלא יוכלו לעמוד בטלטולי הדרכים, וביחוד אלה שגם הפרוטה אינה מצויה בכיסם.

המחזות שהתרחשו לנגד עינינו, כאשר היו מגיעות לעדן משפחות הרוסות לאחר שנדדו חדשים בדרכים, הכריעו את הכף בכיוון ההכרח לנסות לעצור בינתיים את הירידה לעדן. משהחלטתי להיענות בחיוב להצעת הסוכנות, התעוררה שאלת בטחוני האישי מחשש שערבים פלשתינאים הנמצאים בתימן עלולים להרגיש בנו וקיימת הסכנה כי נילכד כ"מרגלים ציוניים".

אותם תימנים מקרוב באו לעדן, שהתיעצתי אתם, ענו לי זה בכה וזה בכה. היו כאלה שניסו להניא אותי ממחשבה זו בתארם את הסכנות הצפויות לי מידי המוסלמים הקנאים, ואילו אחרים עודדוני והשתמשו באמרת חז"ל: "שליחי מצווה אינם ניזוקים". מבלי שיכולתי לקבוע אם זו אמנם שליחות מצווה, נמשכתי כבמטה קסמים אל הסביבה בה נולדתי והתחנכתי, והחלטתי בסופו של הדבר, לשים מבטחי באל עליון, ולקבל עצת אלה שעודדו אותי לחדור אל פנים תימן.

משנתקבלה הכרעה גורלית זו צריך היה מעתה לפעול להשגת רשיון כניסה לתימן מאת האימאם ולהיערך לקראת המסע. לעזרתנו בא, שוב, מר יחיא כסאר, האיש בעל הקשרים החזקים עם אישים בתימן, יהודים ומוסלמים כאחד.

מר כסאר פנה אל אחד מבעלי הקשרים שלו בצנעא, וזה הפעיל קרובי משפחה ולאחר מכן את בית הדין של הקהלה, שפנה בבקשה בכתב אל האימאם להרשות כניסתי. במכתב הבקשה הוצגתי כיליד תימן שנסע בעבר (מבלי לציין, חלילה, את השם ארץ־ישראל) המבקש לבקר את קרוביו. היינו מאוד מסופקים אם אמנם תינתן הסכמת האימאם, אך שוב הסתבר כי הפתגם הידוע של חז"ל "במקום שהשוחד מקובל, הנס עומד" פעל גם הפעם את פעולתו המהירה. לירה אחת זהב היתה התמורה אשר שולמה לקופת האוצר, וסכום דומה לוזיר "שניאות" להגיש את כתב הבקשה לאימאם ולקבל את חתימתו.

כל אשר היה למלך תימן לעשות הוא, להטביע את חותם המלכות על אותה פיסת נייר הכתובה על ידי המבקשים, ולרשום מספר מלים גורליות, אם לשבט או לחסד. מאחר ומדובר במלך, הרי אין זה "מכבודו" כי חותמתו תוטבע בשולי דף הבקשה, אלא בראשה. וכך גם אותן כמה מלים שנכתבו, ואשר היה בכוחן לאפשר לנו לנוע באופן חפשי בכל תימן הנתונה לשליטתו, ולאיים בענשים חמורים על כל מי שינסה להפריע לנו בדרכנו. הנסיון שבא לאחר מכן אכן הוכיח עד כמה כוחה של אותה פיסת נייר היה גדול, ואיש לא העז להתנכל לנו כל עוד היינו בתחום שלטונו של האימאם, פרט לכמה העלבות, שהיהודים הורגלו אליהם.

בשעה טובה ומוצלחת הגיע המברק המבשר כי הרשיון הושג, וכי

נשלח אל מושל קעטבה, אחת מערי הגבול בין תימן ובין שטח החסות הבריטית, דרכה עברו המוני יהודים, ובה גם נקברו רבים שנתקעו שם, עקב ההסגר של הבריטים בשנת 5-1944.

משנתקבל הרשיון עמדו בפני ובפני אשתי כמה בעיות שעלינו יהיה לפתור אותן לקראת הנסיעה הגורלית.

ראשית חכמה - לבוש מתאים. החלה פרשת חפושי בגדים לאשה, ותפירת כותנות ארוכות לגבר. כן נאלצים היינו להתעכב לפחות שבועיים ימים לצמיחת הזקן, שבלעדו לא יהין איש יהודי להתהלך בממלכת האימאם יחיא.

נשים צנעניות שהיו בין הפליטים בעדן, הציעו לאשתי את עזרתן ובכך פתרנו את בעית השמלות, בתי הרגלים ו"הקרקוש", הוא הכובע המיוחד והכבד המכסה את ראשן ומצחן של הנשים, לבל חלילה תציץ שערה אחת אל מחוץ לכובע המסורבל. מצאנו גם "לחפה" היא מטפחת הראש הבאה מעל הכובע ואשר מתפקידה לכסות את הפנים, פרט לעינים והאף המזדקר החוצה.

לגבי אני, הבעיה לא היתה סבוכה במיוחד. חייט הכין לי שתי "גלביות" מהודרות. ונמצא תימני שנדב לי כובע אדום ו"מצר" (הוא הצעיף המקיף את הראש בשולי הכובע) ובינתיים הזקן החל צומח.

בעיה נוספת שהתעוררה, בחירת אנשים מסוחרי תימן הנמצאים בעדן לרגל מסחרם והעומדים לחזור לבתיהם לקראת חג הפסח הממשמש ובא, כדי להילוות אליהם. כן היה עלינו למצוא איש מתאים אשר ישמש לנו כעוזר ומגן מפני כל מיני תקלות. למזלנו הסתבר, כי שני סוחרים מהימנים וידועים מצנעא, מר ישראל משרקי ומר אברהם יצחק, יזכרו לטוב, עומדים לחזור לתימן לחוג את חג הפסח, וברצון הצטרפנו אליהם למסע. נפתרה גם בעית מורה הדרך, משהתיצב לפנינו גבר צעיר וחסון שהוריו מתגוררים בצנעא. האיש שמח על האפשרות להילוות אלינו ולחוג בקרב משפחתו תמורת כלכלתו ומספר ריאלים שהובטחו לו שכר טרחתו. האיש עשה עלינו רושם של אדם ישר ונחמד, אך עתיד היה לגרום לנו עגמת נפש ואכזבה רבה.

את מועד יציאתנו והתארגנותנו שמרנו בסודיות רבה. חששנו שמא יעלה בדעתו של מי שהוא מתושבי עדן המוסלמים, יוצאי תימן, לכתוב לתימן כי היהודי "התמים" אינו אלא "סוכן הציונים שבארץ ישראל", אך בעוד שהצלחנו להסתיר זאת מפני זרים, לא עלה בידינו להסתיר את הדבר מפני כמה מאחינו הפליטים.

ראשי הפליטים (ביחוד אנשי ברט, צעדה וחיידאן) בשמעם על החלטתנו לעזוב את עדן בדרכנו אל פנים תימן, בקשו להניא אותנו

ממחשבתנו זאת, ובאותה מידה שחששו לגורלם עם עזיבתנו, הם דאגו דאגת אמת לסכנות הצפויות לנו בדרכנו, וביחוד לאור נסיונם המר.

בשיחות עם ראשי הפליטים הנ"ל נסינו להסביר כי הנסיעה תהיה קצרה, וכי היא מכוונת גם לטובתם, אך הם לא השתכנעו. הם חששו בעיקר פן יורע להם, מאחר וזה תקופה ארוכה יחסית שמשנו להם מעין מליצי יושר, הן בפני אנשי המשרד הארצי־ישראלי ונציגי הג'וינט בעדן, והן בפני המוסדות בארץ. הם גם חששו מנקמת אי אלה אנשים מקרב העדה העדנית אשר לא סלחו להם את התערבותנו לטובתם.

הגדיל לעשות מיודענו, ראש שבט יהודי חידאן, צעדה וברט, הרב דוד צדוק הלוי ז"ל, בשגרו מכתבים לסוכנות היהודית ולהתאחדות התימנים בהם הוא מבקש לעכב נסיעתי לתימן "עד אשר יכנסו כל הפליטים שבעדן לארץ־ישראל".

נסיונות אלה של ראשי הפליטים לעכב אותנו, כמעט ונשאו פרי, כאשר איש מחלקת העליה בארץ, מר יהושע בכר, ביקש שנשקול אם לאור "ההתנגדות" יש מקום לדחות את הנסיעה. בהתיעצות שקיימנו עם נציג הג'וינט במקום ועם מנהל המשרד הארצי־ישראלי, סכמנו שאין מקום לנסיגה, והמשכנו בהכנות למסע.

ימים מספר לפני היציאה לתימן התיצבתי יחד עם נציג הג'וינט, ד"ר ביגל, בפני מושל עדן כדי לדווח לו על תכנית הבקור בתימן ולבקש רשיון מעבר בשטח החסות. בתמימותי יחסתי ערך כל שהוא לרשיון מעבר של הבריטים בשטח החסות, והנסיון שבא לאחר מכן הוכיח שאכן טעיתי.

המושל התעניין במטרת היציאה, והרגשנו כי חשש בעיקר מכך שמא כוונתנו היא לעודד ירידה נוספת של יהודים מתימן לעדן. ספרנו לו כי מטרת הביקור היא תרבותית בעיקר, היינו, נסיון לארגן הקמת בית־ספר יהודי בצנעא, ולהסדיר עניני החנוך וכן לברר אפשרות שיגור משלחת רפואית לצנעא וכדומה. התחמקנו מלשוחח על המטרה העיקרית שקבענו לעצמנו מלבד המטרות הנ"ל, כגון מציאת דרך לחילוץ היתומים, בצד הנסיון להביא לירידה מוסדרת לעדן של אותם היהודים השואפים לעלות.

לאחר שיחה ממושכת וידידותית מאד, ולאחר שצויידנו ברשיון מעבר בשטח החסות, נפרדנו ממנו לשלום ובאיחולים להצלחה. עתה, מוכנים היינו ומצויידים לקראת המסע אליו כה נמשכתי ופחדתי כאחד. סקרן הייתי לראות מחדש בעינים של איש ארץ ישראל את ביתנו בצנעא, את בתי־הכנסת, את בית המדרש ואת חדרי הלימוד, ולהבדיל, אותם השווקים והרחובות בהם ביליתי את ימי הילדות. במקביל, פחדתי מפרצופיהם הפראיים של תושבי הארץ המזויינים בפגיונות ונגועים בצרעת שנאת היהודי, שמצוה לבזותו ולהתעמר בו. בינתיים נכון היה לנו ערב פרידה

עצוב ומרגש. קבוצות־קבוצות של פליטים ביקרו אותנו וברכו אותנו לשלום, כשעיניהם דומעות. אחד הזקנים גם צייד אותנו בקמיע הקשור בשערת סוס ועטוף בסמרטוט, סגולה מפני המזיקים. אחרים נתנו לנו עצות היכן לחנות והיכן לבלות שבת ראשונה. היו שהציעו לנו את ״רדמה״ כעיר הבנויה על הר שבשפוליו יער עבות, נחלים וכו׳״.

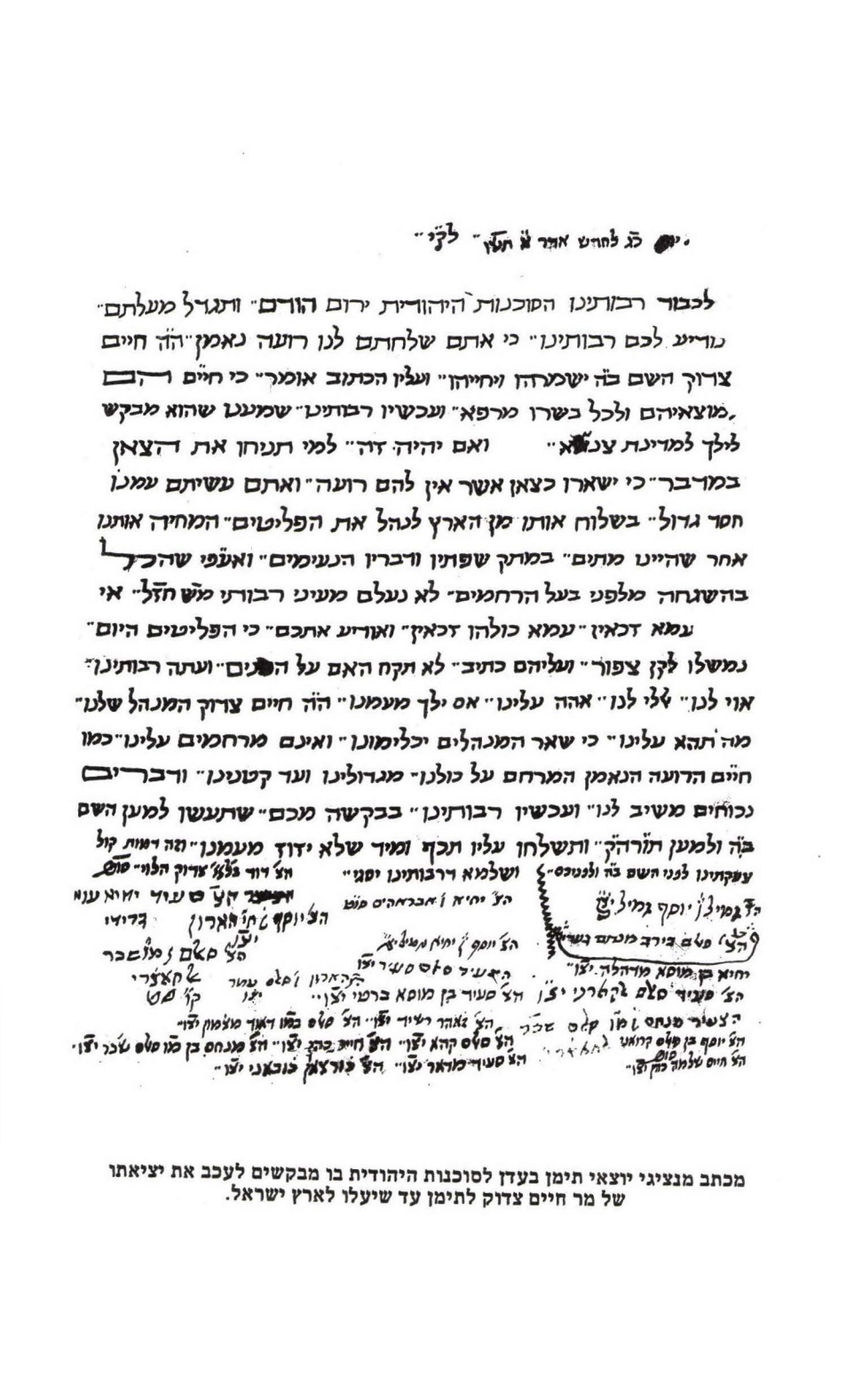
בשעה מאוחרת נפרדנו מאחרון המבקרים אך בטרם עלינו על מטותינו, עמדה מתחת לחלון קבוצת צעירים מקומיים שהחליטו להפרד מאתנו בדרך המיוחדת להם. הם טרם יכלו לשכוח ״את אשר עוללנו להם״, בפרשת הפרסום על יחסם לפליטים. שעה ארוכה המשיכו בתעלולים ובקריאות גנאי, ולבנו דאב על אי ההבנה שנוצרה בינינו ובין חלק מיהודי המקום, בעטים של כמה עסקנים מבני עדתם שבארץ־ישראל.

הבוקר אור, והנהג הערבי עם המכונית שהיתה מיועדת להסיע אותנו עד העיר ״לחג׳״ היה מוכן לדרך. חמישה אנשים עם מטלטליהם הרבים הועמסו על מכונית קטנה, ועוד לפני הצהרים של אותו יום הגענו אל תחנתנו הראשונה בעיר לחג׳ הזכורה לי היטב מימי עליתנו לארץ־ישראל לפני חמש עשרה שנה. ומה עלובה נראתה לי עתה עיר זו בהשוואה לעדן, ועל אחת כמה בהשוואה לערי ארץ־ישראל וכפריה.

פדיון שבויים

זר כי יבוא אל העיר הזאת או יצא ממנה, עליו לעבור את תחנת המכס כדי לשלם את הנדרש ממנו. ליהודים במיוחד היתה זו אחת מתחנת העושק, הדמעות והיסורים, בדרכם אל החוף הנכסף, ממנו יש תקוה להפליג באניה ולזכות סוף־סוף להגשים את מאווייו לחיות בארץ־ישראל, ״מקום השכינה ובית המקדש״. דרך ארוכה ורבת תלאות עושה היהודי עד שהוא מגיע הלום. שודדים ובני בליעל הציקו לו והציגוהו ככלי ריק. אך אם בר מזל היה והצליח להתחמק לכל אורך הדרך, הנה צפויה לו ההפתעה בתחנה אחרונה זו שגם בה ״לית דין ולית דיין״, ועליו יהיה לשלם מס בעד חפציו ומטלטליו הדלים וכן מס מעבר. באם לא נותר לאיש מאומה כי אם שמלתו הקרועה לעורו, יחבשוהו בפינת אותו בית מכס עד שיזדמן מי שהוא מבני הקהילה העדנית או מיהודי לחג׳, וישלם עבורו את מס המעבר ויפדה אותו משביו.

״מצוות פדיון שבויים״ התפתחה עד כדי כך שיהודים מסוימים מתושבי עדן היו יוצאים כפעם בפעם במיוחד, כדי לברר אם יש יהודים עצורים, לפדות אותם ולשחררם. פקידי המכס ושוטריו היו כה בטוחים בטרפם, שהיו מחזיקים את העצורים ימים ושבועות מתוך בטחון כי בסופו של דבר

מכתב מנציגי יוצאי תימן בעדן לסוכנות היהודית בו מבקשים לעכב את יציאתו של מר חיים צדוק לתימן עד שיעלו לארץ ישראל.

יהיה מי שישלם. העוצרים גם לא דאגו למזונם של העצורים, ואלמלא דאגת הקהילה היהודית המקומית הקטנה בלחג' שסיפקה מזון לעצורים, מי יודע מה היה עולה בגורלם.

משהגענו אל פנים התחנה, היה עלינו לחכות שעה ארוכה עד אשר סיים הפקיד את ארוחתו, ואת עסוקיו עם הנוסעים המוסלמים, ורק לאחר מכן הואיל לפנות אלינו. בינתיים גילינו בפינה של אותו אולם מכס, אשה ושלושה ילדים, העצורים מזה שלושה ימים ואשר כל "חטאם" הוא, כי לא היה ברשותם כסף לתשלום דמי המעבר. בתחילה נבהלה האשה מפני וחששה פן זומם אני להרע לה, אך משעה שהבינה כי מבני עמה אני, נפתח מקור דמעתה ותחנוניה, ותספר את כל התלאה אשר עברה עליה ועל ילדיה. "מזה מספר שבועות מאז שבעלה נפטר וארבה הסכנה לשלח שת ילדיה מצד מושל הכפר המוסלמי שהיה "להוט" להכניסם תחת כנפי האיסלאם.

בעזרת אנשי הקהילה שציידו אותה במעט מזון ופרוטות, קמה וברחה בלילה עם הילדים בטרם יתגלה דבר מות בעלה לשכנים המוסלמים. ההלויה נעשתה לעת ערב בחפזון, ולא ניתן לאשה אפילו לשבת "שבעה" ולהתאבל על אלוף נעוריה. ימים רבים נדדו בדרכים. לאור היום הסתתרו במערות או בבתי יהודים בכפרים שנקרו בדרכם, ובלילות המשיכו לצעוד בשבילים המוליכים אל העיר עדן. המראה של האשה וילדיה, היה מחריד ומעורר פלצות. מזוהמים, צנומים וקרועי בגדים הצטופפו בפינתם מבלי לדעת מאין יבוא עזרם.

בעוד אנו מתוודעים ומשוחחים עם האשה שתלתה בנו כל תקות ישועתה, הופיע אי משם יהודי עדני, אחד מאלה המגיעים לכאן מדי פעם לרגל מסחרם, וכפי שהבינונו, שש איש זה למלא מצוות פדיון שבויים. לאחר שיחה קצרה בינו ובין פקיד המכס הראשי ניתנה הרשות לאשה לקום עם ילדיה ולהמשיך בדרכה. מלווי הסוחרים שנכמרו רחמיהם, יצאו אף הם אחרי האשה ויעניקו לה מעט מצידתם. וכך נזדמן לנו לראות עין בעין באיזור חסות השלטון הבריטי, אחת מתחנות היסורים, דרכם עוברים היהודים צמאי הגאולה והפדות. זיק תקוה נדלק בעיני האשה וילדיה היחפים, ומטר ברכות נתכו על ראשי מושיעה. לאחר שגם אנו נטלנו חלק בשמחת האשה האומללה ואחלנו לה כי תגיע בשלום למחוז חפצה, חזרנו אל פקיד המכס שהספיק בינתיים למלא בטנו, ואף לסיים את טפוליו בנוסעים המוסלמים.

בחשיבות מרובה כיאה לפקיד בממלכת סולטן לחג' "האדיר" ניגש אלינו לראות מה באמתחותינו. רשיון היציאה שצויידתי בו על ידי מושל עדן, וכן ההיכרות שהיתה לו עם שני הסוחרים היהודים מצנעא שנלוו

אלינו, גרמו לטפול סבלני, פחות או יותר, ולצפיה כי אכן בסופו של הדבר יתקע לידו מטבע ראוי לשמו. תחילה ניגש לתרמילי הסוחרים, הציץ בלבד ולא נגע, אך כשהגיע לתרמילי, החל להפוך ולהפוך עד אשר נגלה לו חפץ מוזר וכבד. כמוצא שלל רב הוציא את החפץ החוצה, הסתכל ולא הבין תפקידו. (זו היתה מכונת כתיבה קטנה בעברית).

החפץ הפך לפתע למקור התעניינות לכל הנמצאים בתחנה, ולבסוף הוזעק גם המנהל, שאף הוא טען כי לא ראה מעודו כלי ממין זה. (יתכן והעמיד פנים כמי שלא ראה). הגיע תורנו להסביר תפקידה של "המכונה המוזרה". לקחתי דף נייר, הדפסתי בו כמה מילים ונסיתי להסביר כי מכונה זו תפקידה הוא פשוט, לכתוב. הסבר זה לא שכנע אותם וראו בזה מעין כשוף ומעשה להטים ומצבנו היה בכל רע. לבסוף, לאחר הסברים רבים ולאחר שכמה ריאלים נדחפו אל כיסי פקיד המכס ואל המנהל, הסכימו לשחרר את החפץ "החשוד" ולסיים את הבדיקה.

עיר הגבול קעטבה

בעוד אנו אורזים חזרה את חפצינו שפוזרו על ידי פקיד המכס ובודקים אם לא נעלם חלק מהם בעת "הטפול", עטו עלינו מספר אנשים בהצעות תחבורה להמשך המסע אל גבול תימן, והבחירה לא היתה מגוונת ביותר. שתי אפשרויות בלבד היו לפנינו: האחת - שכירת חמורים, ופירושו של הדבר מסע ברגל בן 3 ימים, עד קעטבה, והשניה, עשית דרכנו במכונית משא רעועה ופתוחה. לאחר שיקולים קצרים, בחרנו באפשרות השניה. החל משא ומתן מיגע על המחיר ולבסוף סוכם כי אנו החמישה, אני, אשתי, שני הסוחרים והמלווה נשלם ביחד מאה ריאל, ולבעל המכונית הרשות להוסיף שני נוסעים אם יזדמנו לו בדרך. טרם הספקנו לסכם והנה אי משם הופיע "סייד" החבוש לראשו מצנפת רחבה ופגיון מקושט תקוע לו בחגורו. הוא הביט עלינו בבוז וכמוקצה מחמת מיאוס, טפס על המכונית והתיישב לו בהרחבה. הבינונו מיד כי עשינו עיסקה רעה, אך את הנעשה אין להשיב. ברכנו בהכנעה את "בחיר האלוקים" והתישבנו בחלק הצר של המכונית ובמרחק האפשרי מפגע רע זה, לבל יטען כי טמאנו אותו חלילה במגענו. הבא אחריו היה "קבילי", היינו איכר נבער מדעת אשר שנאתו אל היהודי מועטת ופשוטה יותר מקודמו "הסייד".

המסע החל, אך עברו דקות מספר והנה הפתעה. במרחק כ-2 ק"מ ממקום היציאה נעצרה המכונית ליד רועה ערבי שעמד וחכה למכונית ועל ידו 4 כבשים קשורים. מסתבר, כי כבשים אלה שייכים למוסלמי "הסייד" ומעתה ועד תחנתנו הבאה, נמצא לא רק בחברת "הסייד והקבילי",

אלא גם בחברת כבשיו.

המוסלמי, שלא נראינו אני ואשתי, כשרים בעיניו (מאחר שעל אף תחפושתינו היינו שונים מהיהודים המוכרים לו), החל להתעניין מי אנו ומה מגמת פנינו, ועוד ועוד. כדי לנסות להיפטר מהטרדותיו, בדינו ספור כי הננו ילידי צנעא שהגענו לעדן בילדותנו עם ההורים ומשם למצרים, וכי אנו נוסעים להשתטח על קברות הצדיקים. הקבילי הנבער שישב ממולנו, התעורר משמע על מטרת נסיעתנו, וביקש כי נספר לו על מעלליהם של אותם צדיקים. "הסייד" שלא היה מרוצה מהתעניינותו של "הקבילי" בצדיקי היהודים, החל להטיף לו מוסר על שהוא מיחס חשיבות "לבני עם הכופרים". עתה עמדנו במצב מביך באשר ידענו כי הצטרפותנו בוכוח לאחד משני הנכרים תגרום לנו בעיה. ישראל משרקי, אחד משני הסוחרים, המכיר היטב מתוך הנסיון עם מי יש לנו עסק, חיפש דרך לצאת מן המיצר, ויוציא מאמתחתו אחד האבטיחים הגדולים והעסיסיים שהצ־טיידנו בהם בעדן, פילח אותו לחלקים, ובדברי שבח וקלוסין הגיש נתח נכבד "לסייד" "שזיכה" אותנו בנוכחותו. כיבדנו גם את "הקבילי" וכך הצלחנו להעביר את הנושא לספורים על "נסים ונפלאות" בעולם הגדול של מצרים, על המלך פארוק, על גן־החיות הגדול בקהיר ועוד ועוד. תוך כדי שיחה התברר כי הקבילי סבל מפצעים גדולים ברגלו, וכבודנו עלה בעיניו משהוצאנו את תרמיל העזרה הראשונה וחבשנו את פצעו. מעתה הפכתי ל"טביב" (היינו, איש הבקי ברפואה) ודבר זה צינן מעט את גאוותו של ה"סייד" שהתחיל להתעניין בדרכי רפוי שונים. מסתבר כי האיש שהספיק לשאת שלוש נשים, הינו חשוך בנים, ומאד היה מעונין שנייעץ לו מה לעשות, אך נוכחותה של האשה במכונית, הצילה אותנו מפגע רע זה. כבשותיו של ה"סייד" שהיו ודאי צמאות ורעבות געו ונעו מצד אל צד, ולא טרחו כלל שלא לסאב משטח המכונית בנוכחותנו.

לאחר מסע מייגע בדרך לא דרך הגענו לעיר הגבול קעטבה שנראתה כאי בלב מדבר ומוקפת חומת לבני חימר, ולה שני שערים־לכניסה וליציאה.

הצגנו בשער העיר לחייל יחף את המברק שיש לנו אל מושל העיר, ומאחר ולא ידע לקרוא את הכתוב, לא הטריד אותנו, ונפנה אלביתו של היהודי יוסף עוזירי ששימש מעין פונדק לסוחרי יהודי תימן העוברים את קעטבה, וכן לאלה מבעלי היכולת מאותם יהודים שירדו מתימן לעדן, על מנת לעלות לארץ ישראל.

יהודי זה שלא היה משופע בפרנסה, שמח עלינו כעל כל הון, וראה בנו מקור ברכה שההשגחה העליונה זימנה לו, כדי לספק לו את צרכי חג

הפסח המתקרב. לא יכולנו, כמובן, להסתיר ממנו כי בין הבאים נמצא גם השליח מארץישראל, וכך שמענו ממנו פרטים על חיי הקהילה, וביחוד ספורי זוועה על גורל קבוצת יהודים גדולה שירדה מצפון תימן והתגוררה חדשים רבים במערות שמחוץ לעיר (הכוונה ליהודי חידאן, ברט וצעדה אליהם התיחסתי בפרק הקודם). לאחר שנחנו מעמל הדרך, פנינו אל בית המושל כאשר אנו מצוידים בשלושה דברים:

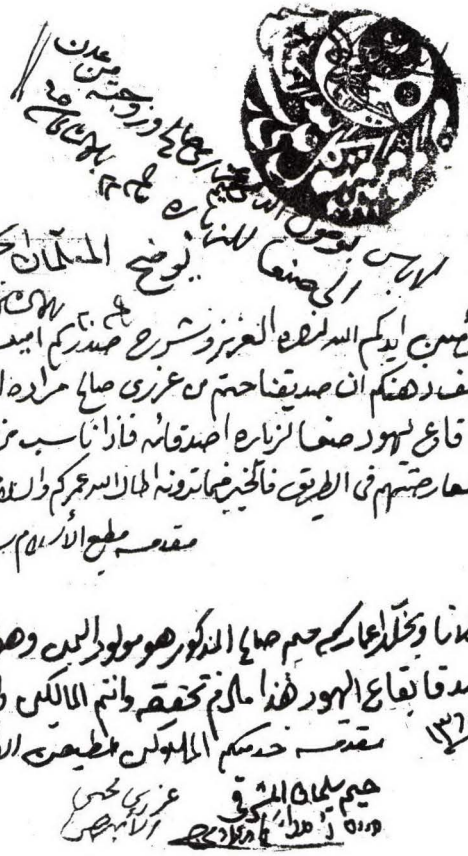
א) המברק מצנעא המודיע לנו כי רשיון הכניסה לתימן הועבר למושל קעטבה.

ב) מכתב מלא קלוסים ותשבחות מאת ״ידידו ועבדו״ מיודענו יחיא כסאר.

ג) והעיקר, שני אבטיחים ראויים לשמם, ושקיק גדול המכיל שקדים, צימוקים ותבלינים שונים.

המושל, שישב ישיבה מזרחית על שטיח שחור, משראה כי לא באנו בידיים ריקות, קידם אותנו במאור פנים, ואף הואיל להזמין אותנו לשבת ולהתעניין בשלומו של ״ידידו״ מר כסאר, וכמובן גם בשלומנו. הודינו לו על אדיבותו והרבינו בשבחו מפי השמועה, ולבסוף קבלנו את רשיון הכניסה לתימן ונפרדנו ממנו לשלום. עתה צעדנו בסמטאות העיר על מנת להכיר אותה. זכינו, והבית בו חנינו היה אחד מאותם הבתים שקירו־תיו החיצוניים היו חלק מקיר החומה, כך שבעיית בית השמוש באה על פתרונה. מסביב לחומה היו בליטות שהרואה אותן מרחוק עשוי לחשוב כי אלה נקודות משמר, אך משיתקרב אל החומה, ועוד יותר אם יקיף אותה, יסתבר לו כי בליטות אלה אינן אלא בתי השמוש נקובי החורים המופנים אל השדה שמעבר לחומה.

החלטנו לוותר על ״התענוג״ להקפת החומה, ובקשנו את בעל הפונדק היהודי להוביל אותנו אל אותן המערות ששמשו מקום מקלט למאות רבות של פליטים שנתקעו שם, כאשר שערי עדן ושייך עותמאן נסגרו בפניהם בשנת 1945, בד בבד עם נעילת שערי ארץ ישראל. במערות החשוכות מצאנו סימנים של תנורי חימר שבורים, שאריות של עצי הסקה, שברי חרסים ועוד. במרחק מה מהמערות ראינו עשרות תלי עפר שמתחתם קבורים אותם הפליטים שלא החזיקו מעמד בתנאי הרעב - המחסור והמחלות. מזועזעים מן המראה ומספורי האיש המלווה אותנו, חזרנו אל האכסניה כשבדעתנו לשכור חמורים בו ביום, כדי שנוכל למחרת להמשיך את מסענו.

תרגום

א) פנית משפחת קרובינו למלך להרשות כניסתינו.

") בשם ה' אדוננו ראש המאמינים, ישמרכם האל באורו הטוב, ויגדיל יקרכם, אמן. לא נעלם מרוממות בינתכם, שקרובינו חיים בן עזרי צאלח (צדוק) רצונו לחזור מעדן עם רעיתו, אל רובע היהודים בצנעא, לביקור קרוביו, ובאם יתאפשר מכבוד מעלתכם להרשות זאת, ובכדי למנוע מהם עיכובים והטרדות בדרכים, ובזכות מה שתראו את המצב, אלוקים יאריך ימיכם, והשלום. בתאריך 18 רביע אלתאני (השני) שנת 65. מגישו: מכבד האיסלאם, סאלם יוסף חיבי.

ב) תשובת האימאם לפונים:

"יאשרו הרבנים (המלומדים) את האמת במה שנזכר. תאריך: 20 רביע אלתאני שנת 65.

ג) אשור הרבנים: "בשם ה'

"ה' ישמרכם אדוננו ויאריך ימיכם לנצח.

חיים צאלח (צדוק) הנזכר הוא ילידי תימן, והוא נסע עם אביו בעבר, ויש לו קרובים ברובע היהודים, וזה שחויב לאשרו, ואתם השולטים והשלום. 20 רביע האחרון, שנת 1365. מגישים: משרתכם הנאמנים מוקירי האיסלאם.

(חתימה) חיים סלימאן משרקי. (חתימה) עזרי יחיא אלאביץ".

ד) אשור האימאם: אין מניעה בכניסת בן החסות חיים עזרי צאלח (צדוק) ואשתו מעדן אל צנעא לביקור, בתאריך 23 רביע אלתאני שנת 65.

ה) חותם המלך: "האימאם יחיא חמיד אלדין, הממלכה האיסלמית לאומית התימנית השולטת בשם האל".

חמורו הלבן של השופט

שעה קלה לאחר שובנו אל האכסניה חזר בעל הפונדק עם שני "קבילים" בעלי חמורים, ולאחר משא ומתן ממושך נקבע כי יספקו לנו 4 חמורים למסע של יומיים עד שנגיע לעיר "רדמה" היא התחנה בה נעשה את שבתינו הראשונה בתימן, ונקבעה תמורה בסך 3 ריאל עבור כל חמור ושני החמרים המלווים.

זמן היציאה נקבע עם שחר, ולכן מהרנו לעלות על משכבנו כדי להח־ליף כח ליום המחרת. בעל הבית ואשתו הזדרזו לקום ויסיקו את התנור כדי להכין לנו צידה לדרך. השחר עלה ואף זרחה השמש, ואין חמורים ולא חמרים. משפקעה סבלנותנו, הלך בעל הפונדק לברר מה קרה, ומסתבר כי בני בליעל אלה לא חשבו כלל להופיע. טענתם היתה כי המחיר שסוכם הינו נמוך. החל משא ומתן מייגע מחדש ונקבע מחיר גבוה יותר, אולם מאחר והיינו קרובים יותר לשעת הצהרים נדחתה הנסיעה למחרת. לעת ערב הופיעו שוב ובקשו לראות את התרמילים המכילים את חפצינו. משום מה נראה להם כי התרמילים כבדים מדי ולכן ההסכם אינו הסכם, ושוב משא ומתן ממושך, עד שלבסוף הודענו כי נארוז חלק מהחפצים בנפרד, ונשלח אותם דרך חברת הובלה לצנעא על גמלים, אך הם לא הסתפקו בזה ותבעו שוב מחיר גבוה יותר. באין ברירה נקבע מחיר של חמשה ריאל לחמור תוך שבועה ב"זקן הנביא" כי הפעם יופיעו בזמן, והכל יהיה בסדר. שוב בוזבז יום, אך לא היתה ברירה, ונצלנו את הזמן הפנוי לשיחות עם יהודים אחדים שנמצאו בעיירה, וציפינו ליום הבא. חוץ מהערבים בעלי החמורים, היחיד שנשכר מאותם שני ימי עכוב, היה כמובן בעל הפונדק היהודי המסכן, ולהבדיל, "סייד" הולך בטל והחי מהאויר.

מאחר ובתי היהודים והערבים היו סמוכים זה לזה, נחרדנו כאשר נשמעו צעקות אשה וצלצול כבלים. משיצאנו לראות את אשר קרה, הסתבר כי ממול לבית מארחינו מתגורר "אשמדאי" זקן שקנה אשה צעירה מאחד הכפרים. האשה הצעירה שלא השלימה עם גורלה לחיות עם הזקן, ברחה מספר פעמים אל בית אביה, עד שלבסוף פסק השופט כי תכבל ברגליה בביתה עד אשר תבטיח לבעלה כי לא תשוב לסורה. הבעל, אשר לא הסתפק בעצם כבילתה, היה מלקה אותה מדי יום, וזו היתה סיבת צעקותיה. המפתיע שבדבר היתה העובדה, שאיש מהשכנים לא מצא לנכון לבוא לעזרתה של אותה אשה אומללה, וכולם גינו אותה "על חוצפתה".

השמש נטתה לערוב, ושני החמרים בלוויית איש שלישי, הופיעו שוב ובקשו לבדוק את המטען. השלישי צריך היה, כביכול, להחליט אם המשא

כבד, והוא החליט "כמובן" כי המשא כבד. היינו, איפוא, במצוקה. מכוניות אין. חמרים אחרים אין, ואל מי תצעק. נזכרנו במושל העיר "ידידו" של מיודענו יחיא כסאר והחלטנו לפנות ולבקש התערבותו.

מר ישראל משרקי (אחד משני הסוחרים שנסעו אתנו) כתב אגרת בערבית מליצית אל המושל ובקש חסותו ועזרתו נגד עושקנו בני המקום. השעה היתה בערך 8.00 בערב כאשר פנינו אל לשכתו, והמושל, לאחר שעיין בקובלנה, הפנה אותנו בלווי שוטר אל שופט העיר.

השופט, שהתגורר בבנין מדות בן שלוש קומות, משדפקנו בדלתו, ירד אל שער הבית והתיישב כדי לשמוע במה מדובר. במקום, נוכחנו אנו ושלושת אנשי ריבנו וכן אותו "סייד" הולך בטל ובעל המצנפת הגדולה שראינו אותו קודם לכן מסתובב סביבנו.

הדובר שלנו, מר ישראל משרקי, חזר על הספור בפני השופט, וביקש ממנו כי ילווה אלינו לפונדק כדי להווכח כי אין אתנו משא כבד, וכי אנשים אלה סתם מתנכלים לנו, ומטרתם היא לסחוט כספים נוספים. לעומתנו, טענו הערבים טענה חדשה, כי יש אתנו אשה "ומסוכן הדבר לחמור". בעוד אנו והם צועקים זה מול זה, פתח את פיו אותו "סייד" שהסתובב סביבנו, לאמור: "היהודים הם הצדיקים ואילו ערבים אלה הם הכופרים ומפירי השבועה". היינו מופתעים מעדות מסייעת זו שבעקבותיה "ניאות" השופט להילוות אלינו לבדיקה. בשיירה ארוכה הגענו אל הפונדק ובטרם נכנס השופט אל החדר בו נמצאו חפצינו, תקע לו מר ישראל משרקי ריאל אחד והכריז: "ריאל זה הינו שכר טרחתך מאתנו אדוני השופט, ושהם, "החמרים" ישלמו במקביל. השופט הטמין את הריאל בכיסו, בדק את התרמילים, ופסק: "היהודים צודקים, ועל החמרים להופיע השכם בבוקר ולהעמיס את החמורים, ולא, יושמו במאסר. אשר לבעיית האשה, הוסיף השופט ואמר: "על מנת לעזור לאשה המסכנה, אני מנדב את חמורי הלבן, ותמורתו ישולם ריאל אחד יותר מהסכום עליו הוסכם עם הערבים, היינו: 6 ריאל, ועל החמרים, כמובן, לשמור גם על החמור הלבן, ולהחזירו בשלום לשופט בתום ימי המסע".

הודינו לשופט "על משפט הצדק" וביחוד על ש"הואיל" להשכיר את חמורו לאשה, ונפרדנו בתקוה כי הסיוט בא לקצו.

עם שחר הופיעו שני החמרים ואתם חמורו הלבן של השופט, ושלושה חמורים מיוחסים פחות. בטרם עזבנו את העיר הופיע "המליץ יושר" מאתמול בפני השופט, ויבקש שכר התערבותו לטובתנו. באין אומר הרצאנו ריאל אחד ותקענו לידו, ואף הרבינו דברי שבח על "יושרו ורגישותו לצדק". נפרדנו גם מהיהודי בעל הפונדק ואשתו ומשני זקנים הולכי בטל, ולאחר שרעיתי נעזרה בפעם הראשונה בחייה לטפס על גב

חמור, החל המסע המייגע.

הדרך מקעטבה לרדמה על החמורים נמשכה יום חמישי ומחצית יום הששי. תחנת הביניים היתה בפונדק ערבי עלוב ואפל בכפר הנקרא "בית אליזידי". מורי הדרך הערבים שהיו גם בעלי בהמות המשא, ואשר נאלצו ללכת אתנו על פי החלטת השופט בקעטבה, חפשו כל זמן הנסיעה תואנות כדי למרר חיינו, וכמידת האפשר לא לתת לנו לרכב על החמורים. מרבית הדרך נאלצנו לעשות ברגל, ואחר יגיעה רבה הגענו לפונדק שרחש כל מיני חיות קטנות. מרוב עיפות לא היה לנו הכוח לרדת אל משכנות אחינו היהודים, שמספרם הגיע בערך לעשרה בעלי בתים, כפי שהסביר לנו אחד מהם שביקר אותנו בפונדק. יחד עם אשתו ושני בניו התנדבו לעסות אברינו שהיו חצי משותקים מדרך החתחתים שעשינו, ומהרכיבה על החמורים.

למחרת המשכנו דרכנו אל העיר רדמה שתוארה לנו בעדן, כעיר היושבת על גנים ופרדסים עם נחלי מים. גדולה היתה האכזבה כאשר במקום גנים ופרדסים, מצאנו נחל מים קטן למרגלות ההר ומסביבו מעט צמחיה. בתי־הכפר נמצאו בראש ההר מהלך למעלה משעה מהנחל. הבתים בנויים על סלע ושום צמחיה לא היתה וגם לא מים. תושבי הכפר יורדים מדי יום אל נחל קטן כדי להביא מים ולכבס שם את בגדיהם.

היהודים גרו כאן בשכונה מעורבת עם הגויים, דבר שקירב את היהו־דים והערבים ויצר יחסי שכנות, אך גם גרם לעתים קרובות למריבות שהסתיימו תמיד לרעת היהודים. את השבת עשינו בבית אשה מעיר אלג'לוב הסמוכה, שעם מות בעלה עברה עם שני בניה לרדמה, ושם נישאה מחדש ליהודי ידוע שישב בצנעא באותו זמן, כשהוא נשוי לעוד שתי נשים, ואשה שלישית (גרושה עם בתה) נמצאה בעדן. אשה זו (שהת־גוררה כאמור ברדמה) קיבלה אותנו בסבר פנים יפות והשתדלה להנעים לנו את השבת, כיכולתה.

בכפר זה, כבכל הכפרים הקטנים בתימן, אין היהודים אוכלים כמעט בשר כל ימות השבוע ולעתים שוחטים איזו בהמה דקה המתחלקת בין התושבים. מספר היהודים לא היה רב ובבית הכנסת מצאנו כמנין וחצי גברים. משיחות עם האנשים התברר, כי רוב הגברים נמצאים כל הזמן בעיר עדן, שם הם עובדים בעיקר כרפדים, וחוזרים הביתה לימות החגים. כאן, כבשאר יתר המקומות שעברנו אותם, נשאלנו הרבה שאלות על המתרחש בארץ־ישראל ועל סכויי העליה.

בעיר דאמר

למחרת יום השבת עזבנו את רדמה (והפעם עם בהמות משא שנשכרו ללא קושי מערביי המקום) בכוון לעיר דאמר הנמצאת מרחק 3 ימים בלבד מעיר הבירה צנעא. דאמר היא אחת מערי המחוז הדומות לעיר הבירה צנעא הן בבתיה והן במנהגי האנשים ובסדר חייהם. שני ימים נפלאים בלינו בעיר זו בבית משפחת מעברי, דרכה היו עוברים וחונים סוחרי תימן היהודים בדרכם לעדן, וכן יהודים שנסעו לעיר תעז להשתטח על קבר רבי שלום שבזי, וכמובן גם יהודים שיצאו ממרכז תימן וצפונה בדרכם לעדן במטרה לעלות משם לארץ־ישראל.

מספר היהודים בדאמר וסביבותיה כפי שמסר לי הרב הראשי, מגיע למעלה מאלפיים נפש, וביומיים שעשינו בעיר זו ניתנה לנו האפשרות להיפגש עם אחים הצמאים לשמוע דבר בשורה מהשליח.

המצב הכלכלי כאן כברוב ערי תימן וכפריה הוא, לדבריהם, רע, יען שנות בצורת ומגפות עברו על אחינו אלה ועל תימן כולה בחמש השנים האחרונות, ורבים שהרעב מנת חלקם. "קשה במיוחד מצבם של ישובי הכפרים בסביבות העיר דאמר הנתונים בסבל עצום". בכל מקום בואנו ברובע היהודי בעיר זו מצאנו את רוב האנשים בטלים ממלאכה או בטלים למחצה ולדבריהם הם נודדים ממקום למקום למען מצוא טרף לעצמם ולבני ביתם. בודדים ומשפחות שלמות נעקרות ממקום מושבן והולכות אל הערים הגדולות בתקוה למצוא לחם. האנשים מהכפרים נודדים בשני כוונים. חלק אחד אל העיר עדן וחלק שני אל הערים הגדולות כצנעא, דאמר, שבאם וכדומה.

משאלתי מספר יהודים בדאמר: "מה טעם הנכם יורדים עתה לעדן להשרף באשה הלוהט כאשר שערי הארץ נעולים?" תשובתם היתה: "אנו יורדים אף למות בעדן אם חלילה לא תהיה עליה, אך כאן לא נשאר יותר כי קצנו בחיינו".

זקן אחד, שהוסבר לו שאין רשיונות כניסה לזקנים ענה: "אני יורד לעדן עם בני היחיד וכלל לא איכפת לי אם אמות שם, והעיקר שאציל את בני מסכנת שמד". רבות ושונות היו תשובות היאוש בפי האנשים, והרצון להגאל הקיף למעשה כל יהודי בתימן, ולא רק מחוסרי הלחם.

חוסר הבטחון והפחד מפני יום המחרת מצד אחד, הסבל והמחסור, מצד שני, מלבד העריגה לציון וירושלים, הפכו לגורם כביר שדחף אותם לנטוש את מעט היש, ולקום וללכת, הם - בניהם וטפם - בדרך העולה ציונה. אין ספק שגם הקשרים עם אחיהם יוצאי תימן שבארץ־ישראל וסכומי הכסף שנשלחו על־ידם, כפעם בפעם, היוו גורם נוסף לרצון להגיע

לאותה ארץ בה יכול היהודי להתפרנס בכבוד, עד כדי יכולת גם להושיט עזרה לאחרים.

כשסיירתי לאחר מכן בעוד מספר ערים וכפרים וראיתי חיי אחי אלה, הגעתי לידי הכרה שעדן זו בעלת האקלים הקשה, הינה בשביל חלק של תושבי תימן מקום הצלה ותקוה. כאן גם הבנתי מדוע כל הבא לעדן אינו חוזר לתימן על אף התנאים הגרועים, יען הוא רואה בעיר החוף את השער לציון ומוכן למות או לזכות לעליה, אך לא לשוב לתימן. ברור היה לי, איפוא, כי אחת ממטרות השליחות שלי לתימן, "לעצור את הירידה", הינה חסרת סכוי להצלחה רבה ולא הצטערתי על כך. משסיימנו את הבקור בן היומיים בדאמר, נפרדנו בחבוקים ונשיקות מראש הקהילה ומיהודים רבים אחרים והמשכנו דרכנו ברכיבה על חמורים בכוון לעיר צנעא. שלושה ימי הליכה ורכיבה היו לפנינו. רעיתי, שנתיגעה מאוד, הגיעה לאפיסת כוחות בשעה שהיה עליה לדדות בעליות תלולות במעלה ההר, בין העיר דאמר למעבר. למזלנו, עברה בשעה קשה זו לאשתי, מכונית קטנה של משפחת המלוכה. הנהג שראה את האשה הצועדת, גונחת ומתיפחת, עצר את המכונית, ושלושת "הסיידים" (לדבריהם הם ממשפחת המלוכה), בעלי המכונית, הואילו להסכים, תמורת תשלום הגון, לפנות לנו מקום, וכך יכולנו, אני, רעיתי וכן ישראל משרקי, להגיע אל העיר צנעא כעבור שעות אחדות. את החמורים, הציוד והריאלים (מטבעות הכסף) שטמנו בשקיק בתרמיל שעל החמור, הפקדנו בידי המלווה שביחד עם הסוחר השני המשיכו דרכם עד לצנעא.

למרבה הצער היתה למלווה שהות "לטפל" בחפצינו, כך שנאלצתי בין היתר להשיג לי בהשאלה כתונת ארוכה "ענתרי" כדי לצאת ולבוא בין הבריות בצנעא, ביחוד בימי שבתות וחג. שלמת המשי המהודרת שהכינו לי חייטים מעולים בעדן נעלמה ואיננה יחד עם חפצים אחרים, לרבות חלק מהכסף.

בעיר צנעא

ביום האחד־עשר לחודש ניסן תש"ו, לאחר שנים־עשר יום נסיעה על מכוניות ובהמות משא או הליכה ברגל בהרים ובגאיות, הגענו אל בירת תימן בה נולדתי ובליתי את ימי ילדותי.

את הכניסה לעיר עשינו דרך "באב אלימן" ולא דרך "באב אלקע" המוביל אל תחום המושב היהודי, כך שלפתע מצאנו עצמנו בקרב המון רב בשוק הסואן ברובע המוסלמי, ואם כי היינו לבושים כמעט כיהודי המקום, הבחינו בכל זאת בזרות שבנו, והחלו ללוותנו בקריאות ובשאלות.

אחד אומר: ״ראו, אלו נוצרים״ והשני קורא לעומתו: ״לא, הן זה יהודי, אך בלי פאות״. נזכרתי בימים ההם עת ילדי המוסלמים היו רוגמים אותנו באבנים ולעתים בהרמת־יד, והחלטנו לעשות דרכנו בלי להגיב ובלי להתייחס להתקלסות. ברגעים אלה חשנו עמוק גלות זו מהי, אשר יתכן ואלה היהודים הישבים בתימן הסתגלו אליה עד כדי השלמה לחרופים ולגדופים שהומטרו עליהם מדי התהלכם במשכנות המוסלמים, ואיזה יהודי לא היה נצרך להגיע לחלק זה של העיר, בה מרוכזים המסחר ורוב הצרכים להם נזקק גם האיש היהודי.

התקלסות וקריאות גנאי ליוו אותנו כמעט כל ימי שבתנו בעיר הזאת ובערים אחרות בתימן, פרט לאותן שעות ההתכנסות בתחומי המושב של אחינו שהשכיחו לעתים קרובות את מקום הימצאנו.

איך ידעו התושבים החרוצים על בואנו, זאת לא אדע, אך עובדה היא שעשרות גברים וילדים חכו לנו בשער תחום המושב היהודי בצנעא וקדמו אותנו בברכת ״ברוכים הבאים״.

שלושה ימים, סמוך לחג הפסח, הגענו לעיר הבירה אל בית דודי, אחי אמי (יוסף בדיחי ז״ל), כאשר כל היהודים, בעיקר הנשים, עסוקים היו בהכנות לחג החרות המתקרב, ובמירוק בתיהם וכליהם לבל חלילה ישאר בהם שמץ מן החמץ.

ימי החג שימשו עבורנו ימי הסתכלות בחיי העיר והקהילה הגדולה ביותר שבתימן וקיום פגישות הכרות עם ראשי הקהילה, עסקניה וחכמיה, ואכן לא היו ימים מתאימים לבקורנו כשבעת ימי החג האלה, עת כל היהודים בטלים היו ממלאכה, מתכנסים בבתי־הכנסת ובמסיבות המשפח־תיות כיאות וכיאה לחג החרות שמצוותו בעסוק התורה, ובאכילה ושתיה, בבחינת: ״חציו לשם וחציו לכם״. ואולם, כשם שהחג הבליט מצבם של היהודים האמידים, כך הבליט עוד יותר את אלה שידם לא השיגה לקנות מלבושים חדשים, מזון בשפע לכבוד החג,ואשר נשארו בבגדיהם הבלויים בהם התהלכו כל ימות השנה.

כשבעת אלפים יהודים ישבים בצנעא, וכשליש מהם הינם פליטים שברחו מהכפרים, מפני הרעב והמחסור, וקוו למצוא בעיר הגדולה הזאת מקורות מחיה. רובם מתגוררים בבתים שנעזבו על־ידי יהודים שנסעו לארץ־ישראל בשנים האחרונות.

חלק ניכר מפליטים אלה לא הצליח להסתדר בעבודה כל שהיא בצנעא וכל קיומם הוא מפרוסות לחם הניתנות מידי בעלי הבתים. שיירות־שיירות הולכים העניים מבית לבית לבקש לחם. משפחות העשירים נוה־גות מדי יום לאפות כמות מסוימת של לחם, ולעת הצהרים יורד עוזר הבית אל החצר ומחלק את הפרוסות. אין מלים לתאר מחזה זוועה זה עת

עשרות ידיים מושטות כדי לקבל את הפרוסה. ואולם, לא רק הפליטים סובלים חרפת רעב, אלא גם חלק ניכר מתושבי העיר הותיקים המוכנים לגווע ברעב, אך לא לבקש נדבות. יש לציין שוב, שלולא עזרת הקרובים שבארץ־ישראל יכולנו להיות עדים לחללי רעב גם בעיר הזאת. לפי הערכה, מגיעים סכומי העזרה הנשלחים מהארץ לצנעא לאלף לירות מדי חודש. סכום שעזר למאות רבות של משפחות להמשיך ולהתקיים.

עשירי תימן ואמידיה (מספרם מגיע לעשרות רבות) אינם רגילים להרשיט עזרה מאורגנת כנהוג בארצות מתקדמות, ומבחינה זו אין הבדל ביניהם ובין עשירי עדן, שאף הם למרות עשרם, לא פיתחו מוסדות עזרה צבוריים, וכל אחד הסתפק במתן לחם ופרוטות באופן ישיר. לא מצאתי כאן גם ועד קהילה במובן המקובל בארץ. בכפרים קיים מעין בית־דין בן שלושה "מאריין", אך גם אלה, כאחרים, מתקיימים מעבודתם.

היהודי בתימן (גם בעל היכולת) פטור מתשלום כל מס למטרה צבורית זו או אחרת, ומקור ההכנסה היחידי לצרכי צבור בצנעא בא מעור הבקר והחלב, המוחרם לבית ההקדש. התמורה משמשת לתשלום למנקי בתי השמוש, והיתרה מתחלקת בערבי חגים למשפחות העניות. שיא ההכנסה מעסק זה היה השנה ששת אלפים ריאלים (כשש מאות לירות) שחולקו בערב החג. מלבד מקור זה שהזכרתי לעיל אין ליהודי כאמור, כל התחייבות המעוגנת בחוק, פרט לתשלום מס הגולגולת לשלטונות, הנקרא "ג'זיה" וכשם שאדם יכול למות או להוולד מבלי שאיש ירשום זאת בספר, כן הוא יכול לבנות, או לסחור ללא נטילת רשות משום אדם וללא תשלום כל מס. נשארה, איפוא, החובה המוסרית האחת והיחידה, והיא מתן פרוסת הלחם לאיש העני הסובל חרפת רעב. אין כמובן לזלזל בערך מתן פרוסות אלה המקיימות מאות נפשות ומצילה אותן ממות בטוח. פליטים רעבים אלה שפגשתי בצנעא, מצבם היה גרוע ממצב הפליטים שבעדן, שהתקיימו איך שהוא גם מעבודה שמצאו אצל אחיהם היהודים, וכמוכן מהעזרה המושטת על ידי הג'וינט.

כזר במקום הזה וכאיש החי בארץ־ישראל, קשה היה לי להסתגל לתמונות אלה ולקריאות העניים שחיזרו כמעט כל שעות היום על הפתחים. אחד העניים שדפק בבית בו התאכסנתי, נענה יום אחד בשלילה לאמור: "**אלקים יתן לך**" על כך נשא עיניו השמימה וקרא באירוניה: "אלוקים! השומע אתה תשובתם? שמא אופה אתה ככרות לחם כי ישלחוני אליך לבקש?" יחס חיובי יותר יחסו של היהודי ליתום. הרדיפה אחרי היתומים בתימן לא פסקה גם בימינו אלה, כאשר העולם השתחרר במידת מה מקנאות דתית. כאן קיימת עדיין קנאות דתית חשוכה שאחד מסימניה היא הרדיפה אחרי היתומים, במטרה להביאם תחת כנפי האיסלם. סכנת

שמד זו המרחפת על היתומים בולטת וחריפה ביחוד בכפרים, היות ושם מספר היהודים קטן, ובתי היהודים והערבים סמוכים זה לזה. כך שאם הלך לעולמו ראש המשפחה היהודי, מזדרזים שכניו הערבים להודיע זאת למושל העיר השולח שוטרים להביא אליו את הילדים. בפרשה זו קיימת היאבקות גבורה של היהודי החלש נגד אויביו הרבים והחזקים. כל קרבן לא ייקר בעיניו, ובלבד להציל את היתום משמד. גולת תימן החלשה והנרדפת, גילתה בענין זה נכונות הקרבה מפליאה, ובדרך זו אף הצליחה להציל מאות ילדים, בהסתירה אותם עד עבור זעם, ובהברחתם כעבור זמן לעדן, ומשם לארץ־ישראל.

כמובן שבהיאבקות זו קרה גם שהמוסלמים גברו ותפסו ילדים שהובי־לום לשמד. מספר ילדים משומדים כאלה, הנמצאים באמוץ אצל שרים ובני האימאם ראינו בצנעא. כל שיך־אמיר ועאמל, רשאי לעשות במקומו בענין זה, ככל העולה על רוחו "ולית דין ולית דיין", ומעטים הם בעלי השררה שאינם מעודדים רדיפה זו, ובין אלה גם האימאם עצמו, אולם בשעה שבאים אליו מוסלמים ומלשינים על יהודים שהבריחו יתומים, פוקד הוא לאסור את הנאשמים או את ראשי הקהילה, אם הנאשמים לא ידועים.

דוגמה לדרכי הטפול ביתומים משני הצדדים (היהודים והערבים) אביא כאן ספור ששמעתי מפי איש מעיר אטוילה, שהיה מעורב בפרשת הברחת שני יתומים, לפני שלוש שנים בערך. המדובר היה באיש מבני העיר הזאת שנפטר בערב שבת. בהיודע הדבר לרב העיר, פקד לא לקבור את המת באותו יום לבל ידעו הגויים, ובינתיים להבריח את ילדי הנפטר לעיר שבאם הסמוכה. בהגיע הילדים בחצות הלילה לעיר שבאם, נתן הרב המקומי היתר להסיע את הילדים לצנעא בו ביום, כלומר ביום השבת.

דבר מות האב נודע סוף־סוף, למושל העיר שפקד להביא את הילדים, וכאשר ילדים אלו לא נמצאו, "התעבר" ויאסור את רבה של העיר אלטוי־לה, וכן את עשיריה וחכמיה. חדשים רבים ישבו כבולים בבית האסורים ושלושה מהם אף מתו שם, אך שום יסורים וענויים, ושוב הפסד רכוש וכסף, לא היה בהם כדי להכניע יהודים אלה לגלות את הסוד.

היהודים האלה שוחררו רק לאחר פניות חוזרות ונשנות אל האימאם, ובעיקר לאחר מתן שוחד רב לשריו ורוזניו, "שהואילו" להתערב במשפט לטובת היהודים. זוהי דוגמה אחת מרבות מפרשת המאבק הנמשך זה דורות בין שני כוחות בלתי שוים. אין ספק, שעצם קיומה של ארץ־ישראל בדורנו זה כמקום מקלט, עזרה ליהדות תימן בהיאבקותה בצד הצורר אותה, על ידי כך שהיה לאן להבריח את היתומים.

לשני כוונים מובחרים כיום היתומים מהכפרים. חלק אחד בכוון לעדן

ומשם לארץ ישראל, והחלק השני פונה אל הקהילה הגדולה בתימן שידעה לתת מחסה ומסתור. כיום נמצאים בעיר הבירה למעלה ממאה יתומים המרוכזים בשלושה חדרים בבית המדרש וקיומם מוטל על הקהילה המפרישה (ושוב, לא במרוכז) מלחמה למענם.

שני יתומים יוצאים יום־יום בתורנות ומחזרים על בתים ידועים כדי לאסוף את "המצווה" הניתנת בצורת ככרות לחם. מי שנותן שניים ומי אחד, הכל לפי היכולת והרצון. מלבד הלחם קיבלו לעתים גם מעט מרק, או חילבה, ובשבת גם קצת ג'עלה ופירות.

כתוצאה מתזונה בלתי מספיקה זו ובתנאי דיור עלובים, נגועים יתומים אלה בכל מיני מחלות. (גרדת, ומרעין בישין אחרים). לבושם היחיד היא שמלת בד גס הניתנת על ידי הקהילה אחת לששה חדשים ובה הם מתהלכים בימי חול, שבת ומועד. קהילת צנעא, שבחלקה סובלת מחסור, עמדה אובדת עצות בקשר להמשך קיומם והחזקתם של יתומים אלה ונוסף לכך סכנת השמד המרחפת על ראשם.

ראשי הקהילה מניחים שמציאותם של היתומים האלה אינה ידועה לשלטונות, וביחוד לבן האימאם סיף אל חוסין, האדוק לדבריהם, במצוה זו של הבאת יתומים יהודים לשמד. יש חשש, שאם סוד קיומם יתגלה, לא תהיה כל אפשרות להוציא את הטרף ממלתעות חיות אדם אלה.

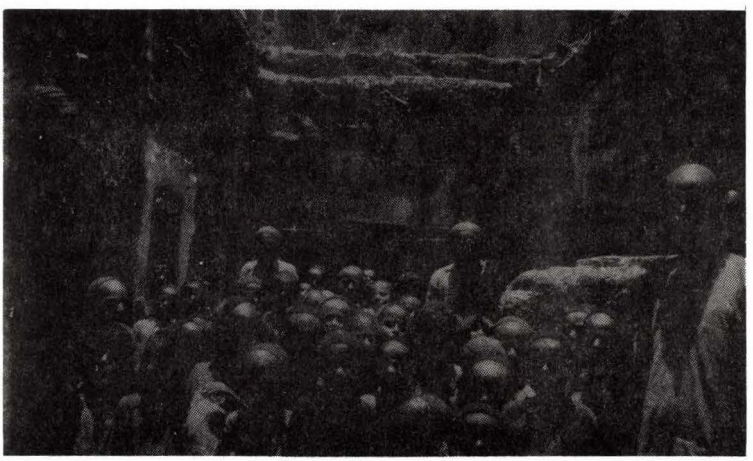
בפגישות שקיימתי בענין זה עם ראש הקהילה, הרב עמרם קורח, הועלתה השאלה לדיון, וסכמנו, כי הדרך היחידה להצלת יתומים אלה, היא הברחתם לעדן ומשם לארץ ישראל. לביצוע פעולה זו הוטל על ועדה מצומצמת מקומית להתקשר עם האנשים המתאימים להברחת הילדים ואילו עלי הוטל לדאוג שהמוסדות בארץ ישראל ימציאו את האמצעים הדרושים לכך. ואכן, בעזרת כל הגורמים האלה אורגנה פעולת ההברחה שהוכתרה בהצלחה (עיין במכתב של הרב עמרם קורח). וקבוצות־קבוצות של ילדים מחופשים החלו לחגיע למחנה גאולה "חאשד". הם זכו לטפול הנהלת המחנה. בבוא היום הנכסף, עלו כולם לישראל, ונקלטו במוסדות עליית הנוער.

סדר פסח

ליל הסדר הלך והתקרב, כאשר הנשים והגברים עסקו בהכנות אחרו־נות וכשהכל מסביב היה כבר ממורק ומבריק. קמח החיטה – הדורה, וכן הפול וגרעיני האפונה היבשה, מנוקים היו מכל ספק חמץ, ומונחים במזווה בתוך כדי חרס ענקיים המיוחדים לחג הפסח. המזווה סגור על מסגר ונתון תחת השגחה מעולה של אם הבית, לבל יתקרב חלילה מי מהילדים והתינוקות, כשבידם חמץ כל שהוא.

אח ושלוש אחיות שנטשו את הכפר. מפאת הרעב עברו לעיר הבירה צנעא, וכך הם מסתובבים מבית לבית כדי לבקש פרוסת לחם.

יתומים שהובריחו מהכפרים לצנעא ורוכזו בבית המדרש עד שתמצא האפשרות להבריחם לעדן. בעקבות ההסדר שנקבע עם הרב הראשי זכו עזובים אלה ואחרים לצאת מתחום הסכנה משהגיעו לעדן.

הגברים פנו אל שוק הירקות והפירות, ואלה שהיכולת בידם הביאו הביתה מכל טוב, לרבות המרור, החסה, הצנון והפטרוזיליה, כדי לקשט בהם את שולחן ליל הסדר, ולקיים מצוות אכילת מרור כהלכתה. גם ההכנות לשחיקת החרוסת היו בעיצומן. אבן השחיקה נוקרה מבעוד מועד יחד עם טחנות הקמח והוכשרו לצרכי הפסח.

לאחר שחיקת החרוסת, המכילה כמון, קנמון, זנגביל, שומשום, הל, פלפל שחור, אגוזים, שקדים, רמונים, צמוקים ותמרים, בא תורו של הזחוג החריף שעורבב ב"חילבה" הטחונה והמנופה מחמץ כל שהוא, ולאחר שהושרתה לילה שלם במים והוקצפה.

נשאר עוד לטפל בהשריית הצמוקים השחורים במים וסחיטתם, כשהמיץ הנסחט לאחר ההשריה, מלא את מקום היין לארבע הכוסות – ביחוד לנשים וילדים שאינם מורגלים בשתית יין.

שלושה או ארבעה ימים לפני היום הקובע לא נאכל דבר בחדרים או ב"חג'רה" (החצר) העלינה של הבית ונקבעה פינה רחוקה ודחוקה, שם רוכז שארית החמץ ושם אכלו בני הבית עד לרגע בו בוערה שארית החמץ.

גם תנורי החרס לאפית הלחם הוכשרו על ידי הבערת עצי הסקה, ובמקביל הולבנו קערות הנחושת הגדולות שהיו מיועדים ללישת הבצק, וכן טסי הנחושת העגולים.

עשרים וארבע שעות לפני כניסת החג, התחרו בני הבית על הזכות לשאוב מהבאר החפורה בתוך הבית את "המים המשומרים" המיועדים ללישת הבצק, לשתיה וכו'. זכות גדולה היא זו, ועל כן שותפו הילדים במשיכת החבל מהבאר, כאשר המבוגרים מסייעים בנשיאת הדלי מפי הבאר, והרקתו אל "הקצריות" – הן כדי החרס הענקיים המיועדים למים (מאין צנרת וברזים).

בדיקת החמץ נעשית בדחילו ורחימו, ואוי לאותה אשה שבעלה ימצא חמץ כל שהוא באחת הפינות של הבית – סימן שלא ניקתה כדבעי. אך אל דאגה, זה לא קורה, כי עיני האשה צופיות, ולא נשארה פינה שלא עברה תחת שבט בקורתה.

למחרת, בצהרי היום, לאחר ביעור החמץ, כאשר כל הבית הוכשר כבר לקראת הפסח, הלכו הגברים והילדים אל הספר ולבית המרחץ, ואילו הנשים הסיקו את התנור. קלו את הפולים והאפונה היבשה שהושרתה במים מבעוד מועד, ולאחר מכן ניגשו ללישת הבצק ואפיתו.

חרדה רבה תחרד האשה התימניה בבואה ללוש את הבצק ולאפותו, ועל כן תזמין מבעוד מועד את שכנתה הקרובה או מי מנשי הבית, כי מלאכת הלישה והאפיה בפסח נעשית בשתיים, כי אין להניח את הבצק

ללא תנועה, אפילו לשניה, עד סיום אפית הרקיק האחרון ושריפת יתר קמח הדורה בו מאבקים את הככרות, בטרם ששוטחים אותם ומדביקים בכתלי תנור האפיה המוסק. במשך כל שבעת ימי החג תחזור מדי בוקר אותה פעולת אפיה, ובני הבית יזכו לרקיקי מצות חמים, רכים וטעימים מדי יום. ואם חנן ה' את ראש המשפחה בפרנסה לא יחסרו ליד הרקיקים, החילבה והזחוק, גם "השווייה" (נתחי בשר צלויים או מבושלים), הדבש והסמנה (חמאה מבושלת) וכן רקיקי הדורה שלגבם אין בעית חמץ. לנו, האורחים מארץ־ישראל שהגענו לצנעא שלושה ימים לפני החג, היו אלה ימי הסתכלות והתענינות בהכנות האחרונות לקראת החג הקדוש והקשה ביותר בחומרתו.

באותם ימים מעטים, הרהרתי לא אחת בימי ילדותי, כאשר היה עלינו לעבור את כל הליכי ההכנות המחמירות של הפסח, החל מתלישת "החר־מל" (מין עשב בר המיועד לרכוך החיטה לפני טחינתה) ועד לרגע בו הכל מסביב נוצץ, נקי ומבריק.

הנה כך מקבלת המשפחה היהודית בגלות תימן את החג המסמל את החרות ואת התקוה לגאולה. שעת בין ערביים התקרבה,ויחד עם מארחי, כשאנו לבושים בגדי חג ועטופים בטליתות, הלכנו אל בית הכנסת שהיה מלא וגדוש גברים, נערים וילדים חוגגים, ובאותה שעה הנשים והילדות ישבו בבית ועסקו בהכנות אחרונות, כגון הדלקת מנורות הנפט וקנדילי השמן, עריכת השולחן לסדר שהוחל בו מיד עם שוב הגברים מבית הכנסת. נשים וילדות ששפרה נחלתן, לבשו בגדים חדשים, מקושטים ורקומים בחוטי כסף וזהב ובתכשיטים אחרים, להתנאות בפני בעליהן, הוריהן, בניהן ואחיהן.

בבתי הכנסת התכונה היתה רבה. השמשים העושים מלאכת הקודש בהתנדבות, כבר דאגו לנקיון בית הכנסת ולשיפוצו, הכינו והדליקו את הלוקסים וה"קנדילים" ואם יתמזל המזל והלוקסים לא יתקלקלו בשעת התפילה ולא יפייחו, יהנו באי בית הכנסת מהאור הרב והמגוון:

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם – ממזרח וממערב, מצפון ומים וכו'".

במזמור זה מספר התהילים המיועד לחג החרות, פתח "העאקל" (הוא ראש בית הכנסת) והצבור אחריו בקול ובנעימה חגיגית וכל שהרים קולו יותר, הרי זה משובח.

הגיעה שעת סיום תפילת מעריב ואמירת ההלל. האנשים נפרדו זה מזה בברכת "מועדים לשמחה" או "תזכו לשנים רבות ומועדים טובים". הנשים והילדות הלבושות פאר והמבושמות ב"בכור" (מין חומר גבישי בו מקטרים את הבגדים) והמחזיקות בידן את ענפי ה"ריחן" מקדמות את

הבאים בברכת "כול סנה ואנתו סלמין" (כל שנה ואתם בריאים) וכל בני הבית מקיפים את "המיידה" (שולחן עץ עגול) ומתיישבים כשראש המשפחה במרכז, ואחריו, לפי הגיל והמעמד, יתר הגברים והילדים, ולאחר מכן הנשים והילדות. לאם הבית מעמד מיוחד, ולעתים תשב ליד הבעל, או ליד הבן הבכור.

בחרדת קודש מחזיק ראש המשפחה את הכוס הראשון, וכאשר כל הגברים והילדים עומדים (הנשים פטורות מכך) מברך על פרי הגפן, ולאחר מכן קורא את פרק הפתיחה: "תרומה תבדילנו מכל עם, ארץ חמדה הנחיל אותנו, קדש את שמו בעולם. בגלל אבות שעשו את רצונו. גבורות עשה למענהו – ואין חקר לנפלאותיו" וכו' וכו'.

דמעות יזלגו מעיניו בזכרו את ארץ "החמדה" שבעוונותינו הרבים גלינו ממנה, וטרם זכינו להגאל. את "ההגדה" קוראים ביחד ובנפרד, עד שמגיעים לפרק המספר בשפה הערבית המדוברת על הנסים והנפלאות שעשה הקב"ה ליוצאי מצרים. אחד הילדים הקטנים יקרא את "מה כבר הדה אלילה" (מה ענינו של הלילה הזה) ואילו נער מבוגר יותר יקרא את מה"כבר הגדולה" המתארת בהרחבה פרשת המאבק של היהודים במצרים לחרות. את המכות שהוריד ה' על המצרים, על קריעת ים־סוף וכו'.

הנשים והילדות ששמעו את הספור הזה כמעט כמספר שנות חייהן, יקשיבו רב קשב, כמי ששומע את הספור לראשונה, ימלמלו דברי שבח לבורא העולם, ותפילה חרישית כי יפדה אותן משעבוד מלכות ישמעאל, כשם שגאל את אבותינו משעבוד מצרים.

ה"סדר" נמשך עד תומו, אין פרץ ואין צווחה. כי בתודעתו של היהודי בתימן חדורה האמונה כי כשם ש"בפסח נגאלו אבותינו ממצרים, כך בפסח עתידים הם להגאל" ומי יודע, אם לא זו היא השעה הגדולה, ויש להזהר שלא להחמיץ אותה, חלילה.

ה"סדר" מסתיים ובצוותא מתחילים קריאת שיר השירים בקול רם, בניגון והטעמה ובעיקר בכוונה גדולה, יען המדובר ב"שיר אהבה שבין כנסת ישראל לבין אבינו שבשמים, ואין הדברים כפשוטם".

מכאן ואילך ישכח היהודי את כל בעיותיו וצרותיו. יתרחק משכניו בני עם הארץ, ויקדיש את כל ימי החג, לרבות חול־המועד, לעבודת הבורא, בשלוב ארוחות חגיגיות מכל שחננו ה' יתברך וכן בבקור אצל קרובים ומכרים.

בליל שני של סדר פסח (כמקובל בגולה) חוזרים על התהליך של ליל הסדר הראשון, אך הפעם אל־בחפזה, שוהים קצת יותר בבית הכנסת בתפילת ערבית, ובטרם יחזרו הביתה, יסורו גברים וילדים אל ביתו של ראש הקהילה לברך ולהתברך.

בתקופה זו בה חל בקורי בתימן, כיהן כראש הקהילה, ועד חסול גולת תימן (בשנת 50-1948) הרב עמרם קרח, שנכבד ומקובל היה על שני פלגי הקהילה "הדרדעים והעקשים" וזאת בגלל מתינותו, נועם דבריו ופקחותו, וגם עקב העובדה, כי שלושת המנהיגים הרוחניים שעמדו בראש הקהילה עד לפני מספר שנים, הלכו לעולמם בזה אחר זה, ואת מקומם תפסו יורשיהם, שהיו רחוקים ממעמד התהילה והסמכות שזכו לה קודמיהם.

ביתו של הרב עמרם קרח היה מרווח, ולאולם הישיבות היו נדחקים אנשים רבים, כאשר קבוצה אחת נכנסת, וקבוצה שניה מחכה לתורה ברחבה העליונה (החג'רה). כדי לאפשר לכל הצבור ליהנות מברכת הרב, תשהה כל קבוצה, דקות אחדות בלבד. הרב יאמר משפטים אחדים מעניני החג, ומשסיים לברך אותם, תעזוב הקבוצה את האולם, והשניה תבוא במקומה עד כלות אחרון המבקשים לברך ולהתברך.

הרב, שהרגיש בי בכניסתי, הניע בראשו, וביקש ממני כי אתקרב אליו וכן עשיתי. שאלני אם הנני רוצה לומר משהו לצבור. עניתי, שאינני רואה את השעה מתאימה, והוא הבין.

כשנפרדתי ממנו אמר: "בוא לבקרני בחול המועד, בני יתאם אתך את היום והשעה".

כארבע שעות ביליתי בחול־המועד פסח במחיצתו, וכל מה שידעתי על האיש לפני בקורי היה כאין וכאפס להתרשמותי מאותה פגישה ושיחה ממושכת שנמשכה משעה 8.00 ועד 12.00. משסרבתי להשאר לארוחת הצהרים בנמוק שמחכים לי בבית מארחי, אמר: "אך אל תסע בטרם סעדת על שולחני". על אף שקבעתי לי לעקרון לא להיענות להזמנות הכוללות ארוחות, נעניתי לרב, וסוכם כי אני ואשתי נהיה אורחיו בל"ג בעומר.

בשיחתנו הממושכת התעניין בעיקר בנעשה בארץ־ישראל וכן במצב הפליטים בעדן. משאלותיו הבנתי כי הוא די מעודכן במתרחש, ואף על פי כן רצה לשמוע זאת ממני, וכאילו לאמת את מה ששמע וקרא מתוך מכתבים. משנשאלתי למטרת שליחותי ספרתי לו את כל האמת, היינו, שבין היתר הוטל עלי מטעם הסוכנות לבדוק אפשרות הסדרת הירידה מתימן לעדן על פי אפשרויות העליה, וכן למצוא הסדר שיאפשר הוצאת היתומים מתימן לעדן. העליתי בפניו את רעיון הקמת בית־ספר בצנעא וספרתי לו גם על מכתבו של ישראל ישעיהו בו ביקש לברר אפשרות העפלתם של גברים צעירים במסגרת עליה ב'. הוא הקשיב קשב רב, וכשסיימתי את דברי אמר: "לגבי המטרה הראשונה, אני חושב שאתה עושה דבר גדול, כי למה יקומו משפחות וירדו לעדן להיות לחרפה באין רשיונות עליה ולסכן את נפשותיהם. בקשר ליתומים - תבורך על המח־

שבה והרצון לעזור, ולעניין זה הנני מוכן בכל מאודי לסייע בכך על אף טרדותי. בקשר להעפלה - אינני מאמין כי מתימן ניתן להעביר אנשים במסגרת עליה ב', אך יתכן ואתם יודעים דרכים טובות. אשר לבית הספר, קשה לי להניח כי ענין זה יצלח בידך הן משום חוסר האמצעים, והן משום חוסר האחדות בקהילתנו. אף על פי כן מותר לך לנסות, והנני מאחל לך הצלחה, אך אל תצפה ממני לעזרה".

נאחזתי בשני הסעיפים המוסכמים עליו ובו במקום נוסח "קול קורא" (המובא להלן) לצבור יהודי תימן להמנע מירידה לעדן עד אשר יפתחו שערי ארץ ישראל מחדש, ואלפי הפליטים הנמצאים כבר בעדן בתנאים קשים, יתחילו לזוז. לאחר שגם הרב שלום קרח, ראש כת ה'דרדעים" הוסיף בכתב ידו שורות אחדות בנדון, זימן הרב עמרם שליחים שעברו בשבת מבית כנסת **אחד** למשנהו, וראשי הקהל בבתי־הכנת קראו בפני הצבור את דבר הרב:

רבותי עם הקודש **ברוכי ה' תחוגו את חג ה' בשמחה וששון - אמן כן יהי רצון.**

כבר שמעתם מצב אחינו אשר נמלטו מעול הזמן הקשה בו אנו נמצאים, וכוונתם רצויה להציל נפשותם ונפשות אנשי ביתם בכדי לעלות לארץ הקודש, ובעונותינו הרבים נסגרו דלתי ים ובעוד שהם מקוים לישועה, הולכים ומתווספים עליהם שיירה אחר שיירה, והנה עלה מספרם לכמה אלפים, ומדת הדין מתוחה.

עברו כמה חדשים ואין רשות ולא רשיון כניסה לארץ, והנם מושלכים ברחובות ובשוקים, נתונים למאכולת: "חורב ביום וקרח בלילה" והרעב והמחלות הנדבקים בהם מכלות אותם, ואין חונן ולא מושיע ומרחם. ומאחר ואין סכוי לרשיונות נסיעה בזמן הזה, נדבה רוחו אותו ידידינו חיים בן עזרי צאלח (צדוק) להודיע לקהלת תימן בכלל וליהודי צנעא בפרט, שכל אחד יעצר מהנסיעה למען ישמור על נפשו ואנשי ביתו, וירגיע את קרוביו. ואמר הנביא: "חבי כמעט רגע עד יעבור זעם" ואנו בטוחים כי קרובה ישועה לבוא, "ושבו בנים לגבולם" והכתוב אומר: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" בחיינו ובימינו אכי"ר.

(חתום) **עמרם בן מורי ורבי יחיא קרח.**

(המילים הערביות תורגמו לעברית).

דברי הרב שלום קרח.

רבותי הי"ו. חובה עלינו לשמוע דברי חיים דנן הי"ו ולהכניס דברים אלו בלבותינו כי לא מפי עצמו הוא עושה, אלא הוא שליח לסוכנות

היהודית בארץ ישראל היקרה. השומע ישמע, והחדל יחדל, עד ישקיף וירא ה' משמים, ושלומכם ירבה.

(חתום) **הצ/סאלם בן מ"ו יחיא קרח יצ"ו**

צנעא, כ"ח ניסן שנת תש"ו

אל אחינו בערי התימן ומושבותיה
ה' ישמרכם ויחייכם ומכל צרה ונזק יציל אתכם.

אחינו היקרים והנכבדים! **(כרוז שנשלח מצנעא לערים אחרות)**

ידוע למעלת כבודכם מצבם של אחינו הנמצאים בעדן ומדבריה מי שנתיים ימים ומי יותר, ובעונותינו הרבים הם מוטלים עד היום ברחובות עדן ובשייך עותמאן לחום היום ולקרח הלילה, ועדיין לא זכו להגאל ולהכנס לארץ ישראל.

רבים מהם מתים ברעב וממחלות הנדבקות בגופם רחמנא לצלן, לכן מצאנו לחובה להסביר ולהזהיר את אחינו בכל מקום ומקום כי לא עת לרדת כיום לעדן, וצריך כל איש להמתין במקומו עד עלות כל האלפים המחכים שם, ופתיחת שערי הארץ לרווחה.

כל איש היורד בימים אלה לעדן צפוי הוא ובני ביתו ליסורים קשים ומרים. ולא עלינו תלונתו, ולשמע ינעם, ועליו תבוא ברכת טוב.

והבוחר בציון וירושלים, יראה בעני עמו בית ישראל, ויגאל שכינת עוזנו ותפארתינו. ויתקיים במהרה בימינו, מאמר הנביא: "**ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו**".

כה עתרת אחיכם המצפה לגואל צדק, הצעיר חיים צדוק.

בענין היתומים – הבטחתי משלוח כסף מארץ־ישראל להוצאות הקשורות בהברחתם, ולזכותו של הרב יאמר, כי עמד בכבוד בהתחייבותו, ויותר ממה שצפיתי ממנו.

להלן חליפת מכתבים הדנים בביצוע פעולת הברחת היתומים.

ט"ז תשרי תש"ז
11 באוקטובר 1946

לכבוד
הרב עמרם קרח הי"ו, צנעא.
רבי היקר,

בהתאם לבקשתך ולסכום שיחתנו בתימן עשינו כאן פעולה למען העברת היתומים ומאחיים לירות ראשונות למטרה זו נשלחו. עוד מאתיים

נוספות ישלחו השבוע.

אני מקוה כי תעשו את הפעולה בהקדם מאחר שכסף למטרה זו יש לכם.

בצפיה למכתבך, **הצעיר חיים צדוק**.

מכתבי הרב עמרם קרח בענין היתומים

יום ג', ג' כסלו תש"ז

לכ' מע' ידי"ן חיים בן עזריאל צדוק הי"ו.

אחרי דש"ו וכו', מכתבך היקר ביום ט"ז בתשרי קבלתי היום.

אשלם תודות על כי מע' פעל ועשה למען העברת (היתומים) העזובים. היום יגיע לכ' מכתב מאת הועד, בשמות אשר הועברו, והשאר על יד יהיו נשלחים, וכבר צויתי לכתוב פנקס שמותיהם וכו'.

אקוה כי כה תעשה וכה תוסיף ובכל אשר תפנה תשכיל ותצליח ברוב עושר.

מוקירך ברגשי אהבה וכבוד, **עמרם בכה"ר יחיא קרח**.

יום ג' ט"ו סיון תש"ו
אחדש"ו

לכבוד ידין היקר חיים בן עזריאל צדוק היו'.

אשלם תודות וטוב ברכות למע' על כי נאמנו דבריך אשר נדברנו פנים בפנים, ומפעלך הטוב עשה פרי ונשלחו שש שיירות בסכום שמונה ושמונים נפש.

היום הזה נשלח אל מרכז ההתאחדות מאת הועד פינקס (רשימה) ומפורט שמות הנוסעים ותאריך כל שיירה, וההוצאות עד שנשלם (נגמר) הסך שהגיע לידם.

גם מכתב שלחנו להם, תוכל לראות את הפינקסאות והמכתב אצלם ולהתחקות עליהם.

אודות בית הספר יודיע לך הרב יוסף שמן. זולת העברת היתומים והפקוח על ענינם, לא אוכל להבטיח, כי היא לבדה אצלי דבר שבחובה וקדושת ה', וכל ענין שהוא חוץ ממנה, רואה אני, שאין אני חייב להתערב כל זמן שהנערים מתנערים ומבצבצים (מננה ומנהום), כה תעשה וכה תוסיף וחפץ ה' בידך יצלח בנפש המעתיר בעדך עתרת החיים והשלום.

עמרם בכמו"ר יחיא קרח

*** הערת המחבר:** הרב מביע במשפט הנ"ל את מורת רוחו מחוסר שתוף הפעולה של הכתות היריבות בנושא בית הספר והוא מנער חוצנו מכך.

במכתב מדווח הרב יוסף שמן על פעולת הברחת היתומים. על מצב בית הספר, על המחסור והיוקר השוררים בתימן וקריאה לעזרה.

דבר הפעולה המשותפת בנושא הברחת היתומים, מוזכר בספרו של הרב עמרם קרח "סערת תימן" שיצא לאור בישראל לאחר שהרב הישיש זכה לעלות עם הגל הגדול שהביא לחיסול גולת תימן.

מפגש אחרון בבית הרב, התקיים בל"ג בעומר עת הוזמנתי אני ואשתי לארוחת צהרים יחד עם אותה מילדת רומיה מזרחי ובתה שיצאה לתימן במטרה להשתטח על קברו של רבי שלום שבזי ז"ל. שני דברים היו מופלאים בעיני בקשר לאותה הזמנה.

א) עצם הזימון בל"ג בעומר. ידעתי אמנם כי אנשי כת "העקשים" נוהגים ביום זה להתכנס בבתי הכנסת בשעות היום ולקרוא בספר "הזוהר הקדוש", אך לא שמעתי מעולם על טכסים כלשהם המציינים יום זה.

ב) נכונותו של הרב ליסב ליד השולחן עם נשים זרות, דבר שאינו מקובל בתימן (בצנעא על אחת כמה וכמה) פרט לבנות המשפחה (היינו, בנות, כלות, רעיות, אחיות וכדומה).

והתשובה לפליאתי היתה:

1) הרב עמרם קרח היה איש "העולם הגדול" על אף שלא יצא את תימן עד ליום בו נעקרו כולם, והוא יחד אתם.

2) הוא היה אחד המוחות של הקהילה היהודית בצנעא, וכולם כבדו אותו, הן העקשים והן הדרדעים. הזמנתנו בל"ג בעומר נראתה לי כהוכחה לנטיתו לצד "העקשים" אם כי לא התייצב מעולם בראשם, במלחמתם בכת השניה - יריבתם.

תואר רב לא היה לו, והוא היה ידוע בשם "עמרם" בלבד. עתה, מאחר ושלושת רבני תימן בדור זה בו פרצה המריבה הגדולה ופילגה את יהדות תימן (בעיקר בצנעא) הלכו לעולמם, נאלץ היה עמרם קרח למלא תפקידים שהיו מוטלים על ידי השלטונות, על הרב או הרבנים הראשיים.

עמרם קרח היה איש אמיד, ואת פרנסתו מצא הן ממסחר שנוהל על ידי בני המשפחה, והן מדמי שכר טרחה מאלה שבאו להתדיין בפניו. בניגוד לאחרים ולמקובל בקהילות היהודים בתימן, לא ויתר על שכר טרחה אלא במקרים יוצאים מן הכלל, והדבר היה ידוע, אך משתלם לאלה שנזקקו לשיפוטו. בתבונתו הרבה הצליח ברוב המקרים לפתור בעיות מסובכות, ולהשלים בין איש לרעהו.

הארוחה היתה כיד המלך, והתפתחה שיחה חפשית בהשתתפות כל הנוכחים, לרבות הנשים. התרשמותי מאישיותו של המארח היתה כה גדולה עד כי מצאתי לנכון לפני עזבי את צנעא לבקרו שנית ולהפרד ממנו, ובהזדמנות זו אף הסכים להצטלם למזכרת.

בזמן בקורנו בצנעא נמצאו כעשרים בתי־כנסת פעילים, מהם גדולים ומפוארים, ומהם פחות. חלקם נבנו בזמנים שונים בתרומות נדיבים

בתמונה: (משמאל לימין) למטה: ראש קהילת צנעא הרב עמרם קרח ולידו בנו הבכור ונכדתו.
למעלה: חיים צדוק (השליח) עזר חבשוש (עסקן הקהילה) ויוסף בדיחי (אורח).

שרצו לזכות ולזכות את הרבים, וחלקם על ידי אלה שיצר השררה או המחלוקת הניע אותם לבנות במה לעצמם, או שהיו חשוכי בנים ורצו בדרך זו להנציח את זכרם.

בתי־הכנסת נחלקו לא רק לשתי נוסחאות התפילה ״בלדי ושאמי״ אלא גם ״לדרדעים ועקשים״. היו גם בתי־כנסת לנחותים ופשוטי עם, כגון אלה שהגורל הטיל עליהם לנקות את בתי המחראות של המוסלמים והיהודים כאחד.

בילדותי התפללתי עם אבי ואחי בבית כנסת ״אלכוחלני״ ועתה משזכיתי לבקר בצנעא כעבור חמש־עשרה שנה מיום שעלינו לארץ־ישראל, נמשכתי כבמטה קסמים אל בית כנסת זה, ומה גדולה היתה תדהמתי והפתעתי, כאשר במקום בית הכנסת הגדול והמפואר, מצאתי שני בתי־כנסת סמוכים קטנים ואפלים, כשקיר מפריד ביניהם. מסתבר, שגם על בית־כנסת זה לא פסחה הרעה, ומשגברה המחלוקת והצבור התפצל לשני מחנות יריבים, גם בבית כנסת זה,פסקו ״השופטים״ המוסלמים כי יש לחלק את בית־הכנסת לשניים.

למרבה הצער נמנה עם אחת הקבוצות היריבות סאלם אטירי (עוור וזקן, אך נמרץ) ואילו עם הכת היריבה השניה, נמנה בנו. נבוכותי ולא ידעתי לאיזה משני בתי־הכנסת להכנס להתפלל, והחלטתי לעמוד ברחבה (החג׳רה) המשותפת. משנשאלתי למה אינני נכנס, השיבותי: ״אינני יודע איזה משני בתי־הכנסת עדיף. הנני מפנה מבטי לשמים לראות מאיזה כוון יופיע הענן, ואז אצטרף למתפללים ״שה׳ חפץ ביקרם״.

למשמע התשובה האירונית חייכו - או התביישו, והרפו ממני, ובמשך כל זמן שהייתי בצנעא, לא פקדתי יותר בית־כנסת זה, שכה אהבתי בילדותי.

כדי להנצל מבקורת ורכילות על אי השכמתי מדי בוקר לבית־הכנסת כמקובל, החלטתי לא לקבוע לעצמי בית־כנסת מסויים, אלא להופיע כל פעם בבית־כנסת אחר. בזאת רציתי גם להפגין את אי הזדהותי עם אחד הצדדים היריבים, דבר שסייע לי לאחר מכן, כאיש ניטרלי, למצוא מסילות ללבם, ולהגיע להסדר מוסכם בנושא הקמת בית־ספר בצנעא, יסוד ״אגודה לחנוך״ ועוד, כמבואר בהמשך.

על אף שבילדותי לא התפללתי בבית־הכנסת הגדול ״בית אל אוסטא״ פרט לימי התכנסות ההמונים לתפילה צבורית כללית, רציתי לחוש מחדש אותן שעות התכנסות רבות הוד וכסופים. זכרו ודמותו של שליח הצבור המפורסם, מארי סעיד אלעזירי,לא משו מנגד עיני, והחלטתי להפלות בית־כנסת זה לטובה, ואכן בקרתי בו פעמים אחדות, בתקופת שהייתי בצנעא.

לחוויה מיוחדת זכיתי בשבת חול־המועד פסח בשעות אחר הצהרים, כאשר לאורך כתלי בית־הכנסת ישבו ישיבה מזרחית כל המתפללים ולפניהם ספרי ״שולחן ערוך״ פתוחים ומונחים על שולחנות נמוכים המיועדים לכך. הנושא בו עסק הצבור בשעה זו היה כמובן ״הלכות פסח״. הרב סעיד עזירי קרא קטע מסויים, והצבור חזר על הקטע בקריאה בקול רם ובניגון. לאחר מכן התחילו השאלות והתשובות, והסברת דברי המפרשים המחייבים והשוללים, המחמירים והמקילים.

לתמונה נכנס בר הפלוגתא הקבוע של מארי סעיד עזירי, הלא הוא חבר בית־הדין של הקהילה הרב חיים משרקי ז״ל, איש אמיד, תלמיד חכם ומעמיק שאינו מוכן לקבל תמיד את הדברים כפשוטם. משנסיונותיו של הרב עזירי לשכנעו לא הצליחו, חזר מארי סעיד על הפרק הנתון בוכוח לאמור: ״ערימת חטים, וירדו עליה גשמים, אמרו חכמים. ואסור לאמור: זאת דעתם של החכמים, ויש להסתפק בכך. אך לא כך סבר הרב חיים משרקי, שהיה כאמור תלמיד חכם ומעמיק, והוכוח נמשך עד שהגיעו לעמק השוה ולהסכמה בענין הנדון.

כששמעתי את תשובתו של הרב סעיד עזירי, ואת הדרך בה הוא ניסה להסות את יריבו המלומד בהלכה, נשאוני הרהורי אל העבר הרחוק הקשור במארי סעיד אלעזירי, איש העם, ולא רק באותן שעות שעמד לפני התיבה והתריע בפני רבונו של עולם על סבלם של בניו, או בנשיאת הספדים קורעי־לב לנפטרים, או להבדיל, שיריו במשתה חתנים, אלא גם במעשה שגרם לאבי להצליף על גבי בשוטו בעטיו של אותו מארי סעיד אלעזירי. ומעשה שהיה, כך היה:

בעודי ילד (כבן שש־שבע) נהגו אבי או אמי להיעזר בי בשליחויות קטנות לחנות המכלת או לשוק הירקות והפירות. כמנהגו, שלחני אבי באחד מימי הששי לקנות, והפעם, חבילת גזר (מכיון ששכח).

הפלח, שפרש סחורתו על הארץ היה מרקף המונים. נטלתי חבילה ויצרי פיתני לשמור לעצמי את הפרוטות. למזלי הרע, אותו מארי סעיד אלעזירי שעמד בפתח חנותו המוגבהת כדי לפקח על התנהגות בני עמו, הבחין במה שעשיתי, וספר זאת לאבי שהפליא מכותיו על המעשה. שנים רבות חשתי בושה ונמנעתי מלעבור ליד חנותו של מארי סעיד שתפס אותי בקלקלתי, אך המעניין שבדבר שמעולם לא שטמתי אותו על כך, ותמיד הערכתי והוקרתי אותו. עני מרוד היה האיש. את כניס (בית־הכנסת) ״בית אלאוסטא״ החזיק וניהל ללא תמורה, ואת פרנסתו הדלה מצא מעשיית מי־ורדים.

עתה, משהגעתי לתימן כשליח, וחלפו שנים רבות מאותו מעשה קונדס ״שזיכה״ אותי, כאמור, בהצלפות השוט מידיו של אבי, מצאתי עוז בנפשי

להפגש אתו ולנהל שיחה על דא ועל הא, ובעיקר להניע אותו לתמוך בהקמת בית־הספר, כי ידעתי את כוחו בקהילה ותמיכתו היתה, איפוא, חשובה. משהבטיח לעשות כן, גלגלנו בנושא חנוך הבנות, וכאן נתקלתי בסירוב מוחלט בהזכירו דברי חז"ל "שכל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תפלות".

משהגיע ארצה בשנת 1949 והועבר ממחנה העולים למעברת תלפיות בירושלים, קשה היה לי לראות ולחוש את אכזבתו מחיי הרוח בארץ ישראל. כבן שמונים הגיע לארץ ובמלאת לו שמונים ושלש הלך לעולמו בהשאירו אחריו צבא של בנים, נכדים ונינים. תנצב"ה.

בית כנסת נוסף שהזכיר לי את ימי ילדותי אליו נמשכתי עתה, היה בית־הכנסת "בית אלכסאר" הסמוך לשוק ולחנויות בעלי המלאכה, ובבית־כנסת זה היה נוהג אבי להתפלל בימי חול "מנחה ומעריב" ולש־מוע דברי הלכה מפי הרב עמרם קרח.

משנזדמנתי לבית־כנסת זה באחת השבתות לתפילת שחרית, נקראתי על־ידי ראש בית־הכנסת, מר יוסף קרח לעלות לתורה, וה' עזרני ועברתי בשלום. משהגענו לתפילת המוסף, שוב הוזמנתי לעבור לפני התֵיבה ולא הועיל סירובי. עם סיום תפילת המוסף בקשתי לחמוק ולהקדים לצאת מבית־הכנסת, אך לא כך חשב מארי יוסף, ונתכבדתי לקרוא פרק ב"מנורת המאור". גם הפעם לא התקבל הסרוב, ולא היתה לי ברירה אלא להיענות להזמנה. הבעיה היתה כי הפרקים ב"מנורת המאור" משובצים פסוקים מהתנ"ך המצוטטים בחלקם, כאשר על הקורא לגלות בקיאות ולהשלים את החסר. באם לא ידע, יזכיר לו זאת הקהל, ואין הדבר נעים ביותר. משסיימתי, הודיתי לאל על שעברתי גם מכשול זה בשלום.

משנפרדתי ממארי יוסף (שאגב, היה אחד המורים המובחרים שהיינו אתו בקשר) אמר: "לא יכולתי להזמין אותך לביתי, והנני מודה לך שפקדת אותנו היום בבואך לבית־הכנסת שלנו".

הודיתי לו על כך, ובאותו רגע חשתי עד כמה גדול כוחה של "גירסא דינקותא" שהצילה אותי ואת שולחי היום הזה מבושות. באותה שעה גם סלחתי "למארי" ולאבי על הצלפות השוט שהנחיתו על גבי בילדותי, וקנאתי ביהודים אלה שבית־הכנסת הינו חלק בלתי נפרד מהווי חייהם.

יסוד בית־ספר בצנעא

חנוך הילדים נחשב בדרך כלל למקצוע בלתי חשוב שבדרך כלל זקנים ואנשים חסרי־כל פונים אליו. המלמד (מלבד יוצאים מן הכלל המלמדים בני עשירים) נתון בעוני ובדלות ועל כן תמיד יעסוק בעוד איזה מלאכה.

כטווית צמר כבשים או תקון מעילי עור וסנדלים (בעיקר בכפרים) למען מצוא מחיה וטרף לבני ביתו. ועדי הקהילות בתימן אינם רואים כתפקידם לדאוג לשאלה ראשונית זו וברוב הכפרים תמצא אצל המלמד 25–15 ילדים בלבד, כאשר חלק מההורים אינם מסוגלים לשלם שכר לימוד.

בביקור שערכתי בעיר עמראן, הנחשבת בין הערים החשובות, ובה כחמש מאות יהודים, מצאתי בסך־הכל שני מלמדים. האחד כבן שבעים ולו 30 ילדים שישבו על רצפה תחוחה ובלי כל מצע בחדר צר ואפל הדומה יותר לאורווה מאשר חדר למודים. בחלק השני של שכונת היהודים מצאתי מלמד צעיר שעסק באותה שעה בתקון מעיל מעור כבשים, היות ושכר הלמוד אינו מאפשר לו, לדבריו, להתקיים. אנשי העיר הזאת (מלבד מעטים) דלים ואין ביכולתם לשנות מצב זה אף אילו רצו בכך.

שונה המצב לטובה באותן עיירות וכפרים אליהם הגיעה תמיכה כספית מתמדת ורצופה ממחלקת הארגון של הסוכנות היהודית. השנוי בלט בדרך כלל לא ברמת הלמודים, אלא בחדר יותר מאורר ובמחצלאות למצע שנרכשו מאותו כסף התמיכה שנשלח.

גם כאן, בעיר הבירה צנעא, שהיתה עיר ואם בישראל ופסקה הלכה לכל סביבתה, נתון חנוך הילדים בזמן הזה במצב ירוד. קיימים כ־15 מורים ומלמדים וכחמש מאות תלמידים. מלבד כתה אחת העומדת על רמה מסוימת ומנוהלת על־ידי מר יוסף קרח, הנתמך על־ידי המחלקה הנ״ל. יתר המלמדים מצבם דל מאוד, ורמת החנוך ירודה.

בראותי את המצב העלוב בו נתונים המלמדים והתלמידים כאחד, נגשתי להגשים אחת המטרות שקבעתי לעצמי,ולנסות להביא ליסוד מעין בית־ספר בהתחשב עם תנאי המקום והאפשרויות. הקשיים היו גדולים נוכח הפילוג הקיים מזה עשרות שנים בין שתי הכתות היריבות המתנצחות ביניהן בעניני נוסחאות ומנהגים. לאחר קיום שיחות ממושכות (בחול־המועד פסח בו חל בקורנו) נפרדות ומשותפות עם רבני וראשי שתי הקבוצות ועם עסקנים שונים, הגענו בסופו של דבר לסכום חיובי, שבעקבותיו זומנה אסיפה של ראשי־הקהילה ועשיריה.

באסיפה זו פרשתי את התכנית שעשתה רושם על האנשים, ובו במקום הכרזנו על מגבית בין עשירי העיר ליסוד בית־ספר. בו במקום ניתנו התחייבויות ומזומנים בסכום כולל של 500 ריאלים, ונבחרה ועדת בצוע בת 4 אנשים (שניים מכל כת) וחמישי המוסכם על שניהם. על ועדה זו הוטל לסכם את הפרטים הקשורים בהקמת בית־הספר ולבוא לאחר מכן בקשרים עם המוסדות בארץ. לא קל היה להגיע עם ועדה זו לידי הסכמה משותפת בדבר מנוי מנהל לבית הספר, כי כל צד רצה להבטיח, באמצעות המנהל, השפעה מכרעת של קבוצתו על בית־הספר, כך שהיו לנו רגעים

של יאוש, כאשר היה נדמה שכל עבודתנו לשוא. לאחר דיונים רבים הגענו סוף־סוף להבנה ולסכומים שהניחו את דעת שני הצדדים (עיין בנספחים ״תקנון ביה״ס״). בית־הספר מוקם בבית בן 9 חדרים גדולים ומרווחים (שנעזב על ידי יושביו שעלו לארץ־ישראל והוחרם על ידי האימאם). כ־250 ילד נרשמו עם יסוד בית־הספר ורק כמחציתם שלמו שכר למוד. היתר, שהיו בני עניים או יתומים שוחררו משכר למוד.

הועדה הוסמכה לקבוע מי זקוק להנחה ומי לא, ועליה הוטל לפקח גם על בצוע ההוראות. ראינו במפעל זה בתימן מקום הכשרה בזעיר אנפין לנוער העתיד לעלות לארץ־ישראל בקרוב ולשם כך בחרנו את טובי המורים ונסינו לקבוע סדרים חדשים השונים במקצת משיטת הלמוד הקיימת.

כמו כן קבענו הפרדה בין הגילים, כך שלא ישבו כפי שהיה עד כה, אצל מלמד אחד באותה הכתה, ילדים מגיל שלוש עד חמש־עשרה. מלבד למוד פרשת השבוע, שגזלה שעות מרובות, נקבעו שעות לימוד השפה העברית והערבית וכן שעות אחדות מדי שבוע להיסטוריה יהודית ותורת החשבון. סדור זה אמור היה להצליח אם המוסדות בארץ ישלחו את ספרי הלמוד הדרושים ועזרה כספית. כן נקבע כי המורים יתחלפו בכתות לפי המקצועות, במטרה לקרב את הרחוקים, ולספק תביעות קיצוניים והססנים משתי הכתות. בהקמת בית־הספר ראינו תחילת מהפכה שהכרחי לטפח אותה, ופנינו לגורמים שונים בארץ־ישראל בדרישה לאמץ את המפעל.

לציון המאורע נערכה גם מסיבת רעים באחד מאולמי בית־הספר אליה באו גם ראשי הקהל משתי הכתות היריבות, ובראשם הרב שלום קרח, וזה היה סימן לטובה.

בפעם הראשונה בחייהם באו אנשים אלה למסיבה על כוס ״קשר״ (קליפות קפה), ולא על ג׳עלה, יי״ש ובשר, כמקובל. בין הבאים היו כאלה שהצטיידו בבקבוקי יי״ש בכיסיהם, אך הצניעו אותם לאחר שהבינו כי לא לכך כוונתנו. המסיבה, שעברה תוך התרוממות והרגשת אחוה, הסתיימה בנאומו של הרב שלום קרח שקרא לשלום במחנה ושמירה על בית־הספר, טפוחו וחזוקו.

להגשמת המטרה של למוד השפה העברית נבחרו 3 נערים שהוסעו לעדן (שניים מצנעא ואחד מסדה) כדי לעבור קורס אצל המורה והשליח עובדיה טוביה, שפעל באותה תקופה בעדן מטעם הסוכנות היהודית, בעניני חנוך. נערים אלה ישבו חדשים מספר בעדן ובשובם חזרה לתימן, עסקו בהוראת השפה והשירה העברית עד שהחל המסע הכללי של גולת תימן לישראל. פרשה מיוחדת במינה היתה שאלת הבנות ושני כללים קיימים כאן לגביהן:

א) "כל כבודה בת מלך פנימה".
ב) "כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות".

נסינו לשנות גישה זו ולא הצלחנו. בתחילה בקשנו למצוא נערה אחת או שתיים מתאימות ולהסיע אותן לעדן להכשרה על מנת שתחזורנה לצנעא ללמד את הבנות לפחות קרוא וכתוב, ולו בדרגה הנמוכה ביותר, אך נתקלנו בסרוב מוחלט מראשי הקהילה, שאמנם "הבינו" את הצורך בחנוך הבנות לקראת עליתן לארץ־ישראל, אך סרבו להסכים להצעתנו לשלוח אותן להכשרה בעדן. לעומת זאת, הציעו שנשלח מעדן או מארץ ישראל מורה (אשה) והם יהיו מוכנים להושיט כל עזרה וסיוע לקיום בית־ספר לבנות. מאחר ולא היה כל סכוי כי מורה (אשה) מארץ־ישראל תגיע לתימן על מנת ללמד את הבנות, נמשך מצב זה של אי מתן השכלה לבנות עד אותו יום בו זכו להגאל הן משעבוד מלכות ישמעאל, והן ממצבן המיוחד.

בתמונה: שורה א' (משמאל לימין) טוב וג'ים מהעיר סדה, חיים נחום וחיים בדיחי מצנעא, שהובאו לעדן לקורס לעברית אצל שליח התרבות טוביה עובדיה.
שורה ב': יחיא כסאר, השליח עובדיה טוביה, המורה נסים בנימין גמליאל, הנערים ששהו מספר חדשים בעדן חזרו לתימן ללמד עברית עד היום בו קמו היהודים ועלו לישראל.

בזמן בקורנו בצנעא, נמצאו כחמש מאות בנות בגילים 30–15 באין תקוה לחיי משפחה תקינים מאחר וכל בת שמלאו לה שלוש עשרה שנה וטרם נישאה, צפויה לרווקות נצחית, אלא אם כן יזדמן לה אלמן, גרוש, או זקן, ולעתים גבר שחשקה נפשו בעוד אשה, אם משום היותו חשוך בנים, או שהפרוטה מצויה בכיסו. נערה כזאת שלא נישאה בזמן, לפי מושגיהם של ישובי הארץ הזאת, חייבת לדאוג לפרנסתה ולעסוק במלאכת הטחינה בבתים זרים, או במלאכת הרקמה (ובכפרים גם במלאכת הקדרות) יען אין האב רואה לחובתו, או שאין ביכולתו לפרנסה. לא יפלא, איפוא, שבנות תימן אלה בהגיען לארץ רואות בה את הגן־עדן עלי אדמות, והן־הן הראשונות המתמרדות ממורשת העבר ונושאות נפשן לחדש ולמודרני. הן גם מוצאות בקלות את בן זוגן בארץ־ישראל אחרי שראו עצמן בתימן כמתות־חיות, ללא עתיד וללא תקוה.

באחת המסיבות בצנעא בהן הרציתי בין השאר, על מצב האשה בעולם המתקדם ובארץ־ישראל, הראו לי מכתב מאחת מבנות תימן שנגאלו. בין השאר היה כתוב: "סופר לי בהיותי בתימן על גן־העדן הצפוי לצדיקים בעולם הבא. ברצוני לומר לכן, שאת גן־העדן מצאתי כאן בארץ־ישראל, ועליכן למהר ולעלות, אם חפצות חיים אתן". הנה כך ראתה בת תימן שנגאלה, את ארץ־ישראל שהצילה אותה מחיים עלובים וחסרי־טעם אלה.

"אגודה ציונית"

בדור זה אין ליהדות תימן כמעט ראש ומנהיג שדבריו יחייבו את צאן מרעיתו. קהילת צנעא שבראשה עמדו בעבר אנשים בעלי שעור קומה, הינה כיום (כמעט) בבחינת צאן בלי רועה (בכפרים שונה קצת המצב לטובה בשטח זה). שתי הכתות היריבות נתונות כיום בתנאי שלום יחסי, כאשר לכל כתה יש "מנהיג" או מנהיגים הנתונים להשפעת קבוצות העשירים הממנים את פעולותיהם.

עשירי העדה הינם גורם בעדוד המחלוקת, בעוד המון העם עסוקים יותר בחפוש אחר מחייתם. כשנוכחתי שאין טעם לבנות את הפעולה על המנהיגים הראשיים, החלטתי לנסות לייסד "ועד אגודה ציונית", שיהיה מורכב מאנשי מעמד הביניים המוכנים לפעול, ואשר יהיו נזונים ומעודדים על־ידי המוסדות שבארץ־ישראל.

היום והשם "ציונות" אסור היה להעלות על דל שפתיים, החלטנו שאגודה זו תשא את השם "האגודה למען החנוך", ושלוש מטרות עיקריות שמה לה האגודה הזאת:

א) פעולה למען הקק"ל, וקשר עם המוסדות בארץ־ישראל.

ב) הפצת השקל הציוני ורכישת חברים לאגודה.
ג) שמירה על בית־הספר ודאגה לקיומו ולהתפתחותו.

ברור היה לי שאגודה זו תהיה בת חלוף אם מחלקת הארגון של הסוכנות היהודית לא תיצור איתה את הקשר הדרוש, ולכן פניתי במכתבים לגורמים השונים בדרישה לטפח את ביה"ס. יש לזכור שכל מכתב הבא מארץ־ישראל הנו בבחינת קמיע המרפא חולים ומעורר נרדמים. לפני עזיבתי את תימן סוכם שהאגודה תפיץ את השקל הציוני ותשגר ציר לקונגרס, אולם השקלים לא הגיעו ונסיון זה נכשל. אגודה זו פעלה כשנתיים וחוסלה בתקופת מלחמת השחרור ופתיחת שערי הארץ לרווחה.

שיגור משלחת רפואית

תימן נמנית בין הארצות הנחשלות ביותר בשטח הרפואה. רבים בה הנולדים, ובמקביל - המתים ללא עת. בכל תימן כולה לא נמצא רופא בתקופת בקורי, מחוץ לשני רופאים איטלקים (יש אומרים שונאי ישראל) הנמצאים בצנעא זה מספר שנים, ומוצצים כעלוקות את דם הנזקקים להם. מגיפות פורצות לעתים תכופות ומפילות חללים רבים, יהודים וערבים כאחד. מות ילדים ותינוקות הוא חזיון רגיל, וכל אשה תספר על מספר הילדים שהובילה לקבורה, ולא מעטות הנשים שהביאו לעולם למעלה מעשרה ילדים שמהם לא נשאר שריד. בעיר סדה, למשל, פגשתי ביהודי זקן שנולדו לו 16 ילדים ואף אחד מהם לא החזיק מעמד. אפילו הבת היחידה שנשארה לו לפליטה, מתה אף היא בלדתה לאחר נשואיה, וזקן זה התנחם בנכדו היחיד.

כאן תמצא משפחות רבות שכל ששה חדשים מתקיים אצלן איזה טכס. פעם זה בקשר עם לידה, ופעם בקשר עם מות אחד הילדים, וחוזר חלילה. היום מבקרים אורחים כדי להשתתף במסיבת חתנים, ברית וכדומה, וכעבור כמה חדשים כדי לנחם אבלים. דורות על דורות נמשך מצב זה, וזוהי ללא ספק אחת הסיבות למיעוט מספרם של התושבים, כולל היהודים.

שני הרופאים שהזכרתי, עושים כאן עושר רב, כי מלבד שמונים לירה שטרלינג שהם מקבלים כמשכורת חדשית קבועה מאוצר המדינה, הם סוחטים סכום פי שלושה מזה מהאוכלוסיה העלובה, וביחוד מהיהודים. כאן הוקם בנין גדול למטרת "בית־חולים" על ידי אחת המשלחות של הממשלות הזרות, ושני רופאים אלה משתמשים בבית חולים זה למטרתם. התנאים הסניטריים למטה מכל בקורת, וכפי שספרו לי אנשי המקום, הרי

כמחצית המגיעים לבית־החולים לטפול, מועברים לעולם האמת. רופאים אלה מרבים בנתוחים המסתיימים על פי רוב במותו של המנותח ואוכ־ לוסיה זו משמשת להם כשפני נסיון. אשר למחיר הרפואות, יש כאן משהו משווע. בית המרקחת היחידי בתימן נתון כולו ברשות בן האימאם, סיף אלקסם, המנצל את החולים, וביחוד את היהודים. הרפואות נמכרות כאן פי שש ופי שבע ממחירן בעדן. בקצור: עושק ויחס שרירותי ו"לית דין ולית דיין", כי "במקום המשפט שמה הרשע"!

אחד התפקידים שהוטל עלי בשליחות זו היה לשדל את ראשי הקהלה להשיג הסכמתו של האימאם למתן רשיון למשלחת רפואית יהודית מארה"ב שתצא לתימן ותתן ריפוי חנם לכל התושבים, יהודים וערבים כאחד. מתברר שבענין זה דשו רבים לפנינו והעלו חרס בידם. סיבת ההתנגדות למתן רשיון לבואה של המשלחת נבעה מכך ששני הרופאים וכן ספקי התרופות חששו לתחרות ולהקטנת רווחיהם, אם כי הנמוק הרשמי שניתן הוא "החרם הערבי".

הקהילה היהודית בצנעא, עשתה מצדה הכל כדי להשפיע על המלך שיתן את הרשיון המבוקש. כפי שמספרים כאן ראשי הקהילה שטפלו בענין, הרשיון כמעט היה וניתן, אלמלא התערבותו של בן המלך הנ"ל, שאיים על ראשי הקהילה בפרעות ומאסרים אם ימשיכו ללחוץ על אביו למתן הרשיון, ואלה האחרונים נרתעו, והעושק והסבל נמשכים.

רצה הגורל, ורעיתי שנלוותה אלי, ואשר כשלה בדרך לפני תום המסע, נפלה למשכב ימים אחדים לאחר שהגענו לצנעא. משהורע מצבה, נאלצנו לפנות לרופא האיטלקי שקבע את מקום מושבו ב"ארמון" קטן ברובע המוסלמי. רופא זה, המטפל באופן רשמי במשפחת המלוכה, היה מקבל חולים גם באופן פרטי. על אף הספורים המבהילים ששמענו על דרכי הטפול של רופאים אלה, נאלצנו, כאמור, להזדקק לרופא האיטלקי בתקוה כי יוכל להושיעה. הרופא שבדק אותה שילחה לנפשה כלעומת שבאה מבלי שיכול היה להבחין במחלתה. הוא טען שהיא עייפה מהדרך, וכי תתאושש כעבור כמה ימים.

בניגוד לקביעתו של הרופא, הלך מצבה ורע וכמעט שנשקפה סכנה לחייה. שוב נאלצתי לפנות לאותו רופא. השעה היתה שעת חצות והשע־ רים המפרידים בין הרובע היהודי והמוסלמי נעולים. יעצו לי לפנות לסאלם יעיש מנצורה ולבקש עזרתו. ואכן, על אף שהשעה היא שעת חצות, התעורר ברצון והלך אתנו אל מלונת "השאויש" הממונה על הרובע היהודי, וזה קם ופתח את השער כאשר מר סאלם יעיש תוחב מטבע לידו. הרופא סירב בתחילה לרדת אתנו, אך "ניאות" בסופו של

הדבר לבקשתו של מיודענו סאלם יעיש (שהיה מוכר לרבים מנכבדי המוסלמים ובודאי גם לשני הרופאים הזרים) וירד אתנו. הוא ניגש אל אשתי, בדק ומישש ולבסוף פלט שלוש מלים באנגלית "אלוקים יעזור לך" ופנה והלך לו.

עתה, משאפסה כל תקוה כי תשועתה תבוא על ידי הרופא, נקטו מארחי (שאגב, זאת היתה כאמור משפחת דודי אחי אמי) בדרכים המקובלות עליהם. ראשית, פנו הנשים אל בית־הכנסת שם פתחו את היכל ספרי התורה ושפכו תחינתן לבורא עולם, לבל יקח את נפשה של האשה מארץ־ישראל שחשקה נפשה לראות ולהכיר את ארץ מוצאה. בו בלילה הן גם החליטו לצום ולהתענות למחרת היום, בתקוה כי ה' יענה לתפילתן ולתעניתן.

בצנעא עסקה משפחת הרב יחיא אלאביץ' מדורי־דורות, בהכנת תרופות ביתיות מעשבים שונים, וזאת על־פי ספר רפואות עתיק שבידי המשפחה. בצר לנו, הוחלט כי בצד התפילות, התחינות והצום, ננסה גם לבקש את עזרת משפחת אלאביץ'. לאחר שקבלו הסברים על מחלתה ומכאוביה של האשה, הכינו מין נוזל הדומה בסמיכותו ובצבעו ליין, וציוו עלינו להשקותה ולכסותה בשמיכות כמה שיותר.

מאמינים ולא מאמינים כי הישועה תבוא באמצעות הנוזל הזה, השקינו את החולה, וצפינו לנס כי יתרחש. חלפו שעות אחדות של צפיה מתוחה, עד שהופיעו סימנים ראשונים של הקלה. במשך עשרים וארבע השעות הבאות שקעה החולה בתרדמה שקשה היה לנו לקבוע אם זו גסיסה, או שמא המשבר חלף. בשעה קשה זו בא לבקר אותנו הרב שלום קרח, דבר שהיה בבחינת יוצא דופן, מאחר ואין זה מקובל שגבר, וביחוד גבר זר, ובמיוחד רב בישראל, יבוא לבקר אשה זרה השוכבת על ערש דווי. משבא, התעניין בשלומה. ישבנו בחדר הגברים ושוחחנו על בעיות רפואה ורופאים בתימן. בטרם שנפרד מאתנו, אמר: "ראה, ה' זימן אותך לכאן ונתן לך לעבור את הנסיון המר של חוסר רופאים, וזאת למען תעורר את אחינו בארץ־ישראל שיעשו הכל כדי לקבל רשיון לשגור משלחת רופאים יהודים לארץ הזאת".

הודיתי לו ואמרתי: "מי יתן והדבר יעלה בידינו, כי הן אתה יודע עד כמה רצינו שהדבר יצא לפועל, והמעכבים ידועים לכם". נפרדתי ממנו לשלום, וביציאתו בירך את האשה כי "ה' ישלח לה רפואה שלמה", ואכן לעת־ערב באה הרווחה, וכעבור ימים אחדים שבה האשה לאיתנה.

קמיע: הכותב מבקש כי תשרור אהבה בין האיש ואשתו.

בבית המארחים.

בתמונה: יושבים: (משמאל לימין): אורחת מארץישראל, בעלי האכסניה ונכדותיהם.
עומדים: יוסף בדיחי (אורח) כלתו של בעל האכסניה ובנו. חיים צדוק (השליח) ורעיתו.

לצנעא כאורחת האימאם עוררה התענינות וצפיה של התושבים. זה שבועיים ימים נעשות הכנות לקראתה ושמועות שונות מתהלכות בקשר למטרת המשלחת. שלושה ימים לפני בואם יצאו בני העיר היהודים והערבים על פי "מאמר המלך" לנקות את הרחובות. בדרך כלל אין המלך נזקק למנקי רחובות ועובדים סניטריים, כי את התפקיד הזה הוא מטיל על פי צו מעת־לעת, על התושבים, וכך הוא מבצע גם סלילת שבילים עבור מעט מכוניותיו. בדרך כלל יוצאים התושבים למבצע זה ברצון, כי אין לך יום בו נפגשים כל כך הרבה אנשים ברחוב, כביום זה של נקוי רחובות העיר. לאחר הכנות אלה הגיעה סוף־סוף, בשתי מכוניות קטנות, המשלחת שמנתה 4 אנשים וכמה משרתים.

לקראת המשלחת יצאה קבוצת חיילים והמון רב של ערבים ויהודים שרצו לחזות באנשים הזרים. אולם, כאילו על פי פקודה, נדחקו הצופים היהודים לצד, כי כל מוסלמי ראה עצמו זכאי לתפוס מקום עמידתו הנוח של היהודי, וכך נשארו היהודים לעמוד מרחוק. תוך כדי הסתכלות בטכס קבלת הפנים, ניגש אלי צעיר מוסלמי ותוך כדי דחיפה קלה, שהיה בה הרבה מהבעת איבה, קרא לעומתי: "אלה אחיך יא־נגס (הטמא)".

אנשי המשלחת, שלוו כל הזמן על ידי בולשת מקומית, ערכו כעבור כמה ימים ביקור ברחוב הראשי של היהודים, וכאן קרה דבר מוזר, שהוכיח לנו שוב עד כמה רע ומר גורלה של האשה והנערה בתימן. שלוש בנות יהודיות שהתפרנסו מליקוט כל מיני פסולת ברחובות קריה, "העיזו" גם הן לעמוד ולהסתכל באמריקאים ואף התקרבו למכונית. על חטא "איום" זה יצא הקצף של אחד משומרי "המוסר" היהודיים, וכתוצאה מהלשנתו נכבלו בנות אלה והושמו במעצר בבית "אל־זוקבי", הוא בית הכלא הנודע בתימן, המיועד לנשים.

עלובות חיים אלה ישבו ימים מספר בכלא עד ששוחררו כתוצאה מהשתדלותה של אותה התיירת היהודיה שבתוקף מקצועה כמילדת, הצליחה לחדור אל בתי המושלים ובנות המלך, וכתוצאה מכך אף הצליחה להשפיע על שופט העיר שנתן פקודת שחרור. בלי התערבות זו, מי יודע כמה זמן היו עלובות אלה מבלות בכלאן.

אחרי ימים מספר לשבת המשלחת בעיר, רצה האימאם להראות "כוחו ועצמתו" ויערוך מפגן צבאי. במפגן זה השתתפו בין השאר: גדוד רוכבי גמלים וכן גדוד פלוגת המחץ שקראו לה "הנומרה", לאמור: "הדוגמה, או הנבחרת". כן הובאו כמה תותחים מובלים על־ידי פרדות.

המפגן נערך בשטח פתוח מחוץ לחומת העיר ומלבד השרים והוזירים השתתף גם המלך בעצמו ובכבודו, אף כי היה כבר משותק בשתי רגליו. כמובן שגם במאורע חשוב זה יצאו לחזות אלפי מוסלמים ויהודים.

שמחה וסיפוק היתה ליהודים בשמעם את הסברתי על הכוח היהודי של "ההגנה" בארץ־ישראל ובעיקר על אימונם היסודי של בחורינו לעומת משחק ילדים זה של "הפלוגה הנבחרת".

כאן, כבקבלת הפנים של המשלחת האמריקאית, עמדו היהודים מרחוק כי נדחקו לצדדים על־ידי המוסלמים, ומוזר היה לא לשמוע כל תגובה מצד היהודים, שהסכינו להיות מושפלים ונדחקים, ולראות בזה דבר המובן מאליו.

בקור בשבאם - ועמראן

עם סיום כמה פעולות בצנעא, כהקמת בית־הספר, יסוד "אגודה ציונית" (האגודה למען החנוך) והסדר ענין הברחת היתומים, וכן קבלת משלחות מכפרים שונים שבאו אלינו כדי לברר אפשרות עליתם, בקשת עזרה וכו', החלטנו לסייר בכמה ערים וכפרים נוספים בטרם נעזוב את צנעא בכוון חזרה לעיר החוף עדן. ביום רביעי, ז' אייר תש"ו, יצאתי את צנעא בכוון לעיר שבאם (בלווית דודי אח חורג של אבי), שהתגורר בעת ההיא בצנעא. לעת ערב הגענו אל העיר הזאת ואל תחום המושב היהודי. את מקום ישיבתנו קבעתי בביתו של ראש הקהילה מארי סלימן עמר (נכדו של ישועה עמר הנזכר בפרק הראשון של הספר), יהודי אמיד ויקר רוח, שראה לו לכבוד לארח את השליח מארץ־ישראל. ארבעה ימים ישבתי בביתו וניתנה לי האפשרות ללמוד פרק נוסף בהלכות חיי היהודים בגלות תימן. מספר היהודים בשבאם הוא כחמש מאות נפש בערך, ובנגוד לעיר הבירה, מצאתי כאן פחות ריב וחלוקה לפי כתות וגם לא נתקלתי באותם מראות מזעזעים של קבוצות עניים המחזרים על הפתחים. קבלת הפנים היתה לבבית ביותר, ולמחרת היום באו רבים לפגוש אותנו בבית־הכנסת בו התפללנו, ובו התפלל דרך קבע גם ראש הקהילה.

האנשים לא דברו ולא פתחו בשיחה. הם היו מסוגלים לשבת בשקט שעות רבות ולהקשיב לספורים על ארץ־ישראל ובנינה, ועל כל מה שהיה עולה על רוחך לספר להם. "הוא ג'א מן דאכל" ילחשו איש לרעהו, כלומר: הוא בא מבפנים, מעבר לים, מעולם אחר, זר ומענין, ועל כן כל אשר יספר, הוא מעשה של נסים ונפלאות.

לאחר סיום פגישה ראשונה זו עם אחינו אלה, ולאחד שסעדנו את לבנו בביתו של המארח, ברקיקים דקים וטעימים מתובלים בחמאה, יצאתי אל השוק בו סחרו מוסלמים ויהודים כאחד וישבתי בחנותו של מארחי, הרב הנזכר לעיל. כאן למדתי פרק בהלכות "מסחר" שהתנהל בערך בצורה זו: החנות היתה מעין כל־בו ובה היו בדים צבעוניים למיני־

הם, מכנסי נשים רקומים, מצנפות, בגדי גברים וכדומה, ויחד עם זה כמובן גם תכשיטים.

קונה ראשון שהופיע אותו בוקר היה (״קבילי״) עובד אדמה ערבי שנשא בידו מקטרת טבק מעץ ופיו מלא טבק לעיסה טחון ומבוקשו היה, תכשיט לאשתו. לאחר שמצא את התכשיט הרצוי לו, החל משא ומתן מייגע בדבר המחיר. המוכר דורש עשרה, והקונה מציע שניים. לאחר כשלושת רבעי שעה של וכוח ומקוח ולאחר שהערבי הלך וחזר שלש פעמים, הגיעו לעמק השווה. הערבי קבל את התכשיט ושלם את התמורה, אולם בטרם גמר למנות את הכסף, עמד ונשבע ״בנביא״ כי על היהודי לוותר לו על עשירית מהסכום שסוכם, במתנה. ושוב שעה ארוכה של דין ודברים, שנגמרה, כפי שהקורא יכול להבין, בהתאם לרצונו של הערבי. למיותר להוסיף, כי תוך אתה שעה ירק אותו קונה ״מכובד״ כמה יריקות על משטח החנות וטינף את הסביבה. ואם כי היהודים התרגלו לצורה זו של משא ומתן, הרגשתי היתה כי קצה נפשו של היהודי המארח בכך, וכי מחזות מסוג זה פוגעים בבריאותו.

היות ובעיר זו קיים נחל מפורסם הזכור לי מימי הילדות, הנקרא ״אל־עוור״ (הבושה) והמשמש את תושבי המקום, עזבתי את השוק ויצאתי לבדי אל הנחל. כמה צעדים מנחל זה קיימת חורשה קטנה וטיילתי בה הלוך ושוב להנאתי. בעודי מתהלך, והנה לקראתי ״סייד״ מהודר, ולמראה היהודי הזה המתהלך בקומה זקופה ומטייל להנאתו, התמלא זעם ובקול מאיים פנה אלי: ״אתה היהודי 'הנג'יס' (הטמא) איך תעז להתהלך וליהנות מהגן הזה המיועד לבחירי אל״. לתשובה השקטה שלי ״עלא ראיך״ (לאמור ברשותך וברצונך) השתתק והמשיך את דרכו, ובזה סיימתי את הטיול להנאתי בעיר הזאת, מחוץ לתחום המושב היהודי.

שבת מיוחדת במינה להתרוממות הרוח ולכסופי גאולה עמוקים, היתה זו שבליתי בעיר שבאם, כאשר באולם הגדול של בעל הבית התאספו לפני הצהרים (לאחר היציאה מבית־הכנסת) כמעט כל ראשי המשפחות (הגבירים) שבעיר שבאו לבלות אתנו בצוותא באכילה ושתיה ובזמירות שבת של רבי שלום שבזי. כל איש נשא אתו צרור, שהכיל גרעינים קלויים, פירות, יי״ש ויין עם בשר צלוי (שווייה) המפיג ומחליש כוחו של המשקה החריף. ושוב היתה ארץ־ישראל במרכז השיחה שהשתלבה בפרקי שירת שבת של רבי שלום שבזי ובזמירות הארץ. לעת הצהרים התפזרו האנשים וחזרו והתכנסו לעת ערב לאחר המנחה לסעודה שלישית, היא סעודת יעקב. עם כל אותו ״הכבוד״ בדומה לישיבה הראשונה.

שעת ״סעודת יעקב״ זו בתימן היא גם השעה בה עובר היהודי מקודש לחול ודמדומי הערב ממחישים ומזכירים לו את הגלות ואת הסבל, ולכן,

שונה היא שירתו וזמירתו של היהודי המסיים את השבת וחוזר לששת ימי העמל. עשרות יהודים אלה שהתקבצו ובאו לכבוד האורח מארץ־ישראל נדמו עם חשכה כאשר המארי המארח, פצח פיו בשיר המיועד והמיוחד לשעה זו והפותח במלים:

''יה ממכון שבתך. תשגיח ותראה.
עם דל אשר גלה חלוש ונכאה.
תשמיד לאיש שעיר, בזוי וגאה
תזכור זכות אבות, תשמע תפלה וגו''.

לא אזכור שעה של קדרות והתקדשות כאחת בכל ימי שבתי בתימן, כשעת בין ערביים זו. בין עשרות היושבים לא נשמע הגה, ובאולם הדהד קולו החנון ומלא הגעגועים של הרב. לא יכולתי לראות פני היושבים מפאת החושך שירד, אך היתה לי הרגשה כי נפתחו מעיני דמעתם למשמע שיר הגעגועים הזה שכולו תאור בן המלך שגלה והושפל ותחינה לאל עליון לגאלו משביו.

באותה שעה היו גם השמים מעוננים וגשם חזק מלווה ברד, ברקים ורעמים ניתך ארצה. בסיום השיר פרץ הקהל, שהיה דרוך, בקול מלא רגש, בקראו אחד ממזמורי תהלים המיועדים לשעת רצון זו. כל הטכס הזה, שהתקיים בחושך ובלווי מטר ברד וברקים, היה דומה לשאגת אריה המנסה להתפרץ מסוגרו.

שעות רבות בילינו באותו ערב עם אחינו יהודי שבאם בלווי עשון הנרגילות ושתית ה''קשר'' (קליפות הקפה) כשנושא השיחה: ארץ־ישראל ומנהגי תושביה, וכמובן, הסכויים והתקוה לעליה.

לראש קהילת שבאם הנ''ל, שכאמור, היה נוהג לרגל מסחרו, לבקר כפעם בפעם בצנעא לרכוש סחורה מהיבואנים ולהעבירה לשבאם על גמלים, היה מחסן סתר מתחת לאולם הקבלה, בו אוחסנו מטעמי בטחון ומשום ''עין הרע'' סחורות וחפצי ערך אחרים.

הקמעונאים הערבים בשבאם וכן מכפרי הסביבה היו מגיעים ביום קבוע מדי שבוע אל ביתו של סלימן עמר לקנות סחורה, ושמו של היהודי הישר הזה, היה נישא בפי כל.

ילדים רבים הביא לעולם, אך ילדיו הראשונים לא היו מחזיקים מעמד זמן רב, והיו נפטרים בזה אחר זה והאיש שהצליח במסחרו, אך לא בצאצ־איו, הילך נכאים, אף כי הצדיק עליו את הדין.

זכור לי אחד הבקורים שלו בצנעא בחודש אלול, הוא החודש בו כל יהודי בתימן התעורר לאחר חצות הלילה ומיהר לבית הכנסת לאמירת הסליחות. סלימן עמר, שהתארח בביתנו בעת ביקורו בצנעא, נלווה אלינו

אל בית הכנסת, וראש בית הכנסת שהכיר את סלימן כנעים זמירות, הזמין אותו לעבור לפני התיבה. בדרך כלל מרבית הסליחות נאמרות כמצוות אנשים מלומדה (פרט לקטעים מסויימים) והנה אורחנו נתן להם גוון ומשמעות עמוקה ומיוחדת.

משהתחיל את הפזמון "ישן - אל תרדם ועזוב התלהלהך - הרחק - דרכי אדם, ושור דרכי גבוהך" ועד סיום "המראנות" הצליח לרתק את קהל שומעיו, שסגור לבם נפתח ועינם מקור דמעה, כשלכל אחד מהמת־פללים היתה סיבה משלו להתיחד עם בוראו באותה שעת התרוממות.

כל מכאוביו, יסוריו ואבלו של שליח צבור זה, שלא זכה לזרע של קיימא, הכבידו עליו, ובאמירת הסליחות באותו קול מתנגן ונוגה, היה מנסה כאילו לפרוק מעליו את משא היגון והאבל.

כבן המתחטא ומתחנן לאביו הוא פונה אל היושב בשמים וסוחף אתו כבסערה את הצבור כולו: "אליך ה' נשאתי עיני - שמע קול תחנוני, בשועי אליך - בך בטחתי וכפי שטחתי, דברים לקחתי ובאתי עדיך. גברו יגונותי ויכלו שנותי, כי כל עוונותי, שתה לנגדך. דלפה מתוגה נפשי הענוגה, חלץ מדאגה - נפש עבדך. העבר חטאתי, אלוקי ישועתי, וגם את דמעתי - שימה בנאדך. וברוגז רחם - זכרה והנחם, ושמח ונחם - נפש עבדך, וגו'".

משהגיעה שמועתו של החזן הנפלא אל מתפללי שאר בתי הכנסיות, באו אלו ובקשוהו כי יזכם בבקורו. ואכן הוא נענה לאחדות מהן ואנו נלווינו אליו. המוני אדם מבתי הכנסת האחרים הצטופפו באותן בתי כנסיות בהן הופיע, ואותם שזכו לשמוע את תפילתו יזכרוהו וידברו בו ימים רבים.

תפילתו הזכה של מיודענו הצליחה להבקיע לה דרך אל כסא היושב בשמים, ואכן לאחר השכול, פקד ה' את אשתו מחדש, ותביא לעולם ארבעה בנים ובת, ולא היה גבול לאשרו.

למגינת הלב, הוא לא זכה להגשים את חלומו לעלות לארץ־ישראל, ואת מותו ללא עת מצא באותם ימים בהם נרצח האימאם והעלילה על שתי הבנות שכביכול נרצחו בידי היהודים, וערב רב של מרצחים פשטו על בתי היהודים ובזזום.

סלימן עמר, כיהודים אחרים בעלי רכוש, סחורה וכדומה, הסתיר את כספו, סחורתו וכל חפץ בעל ערך במחסן שמתחת לאולם הקבלה, שם מחצלת על הפתח ושם הושיב את אמו הזקנה עם בני משפחתו מתוך תקוה כי אם יכנסו הפורעים לא ימצאו מה לשדוד, ולא יגלו את המסתור.

בין הפולשים והפורעים היה "ידידו" המוסלמי שידע על המחבוא, והוא היה האיש שהצביע על מחסן הסתר כאשר סחב את הזקנה ממקום

מושבה, הסיר את המחצלת והרים את דלת המחסן להפתעת ולצהלת חבורת השודדים. בני משפחתו של סלימן ז"ל שזכו לעלות ארצה במסגרת מרבד הקסמים מספרים, כי הפורעים היו ממלאים את השקים חיטה שהיתה מעורבת במטבעות הכסף ("ריאלים") ושופכים דרך החלונות, ואלה העומדים בחוץ היו מלקטים את המטבעות. משסדדו את כל הכסף, הסחורה והתכשיטים, פנו אל קומת המרתף וכשמצאו שם כדי יין ישן ויי"ש למכביר הוציאו את הכדים החוצה, נפצו אותם, והמשקאות זרמו לאורך רחובות השכונה היהודית.

האיש היקר, שנכח עתה במחזה האימים והוצג ככלי ריק, נפל למשכב וביום השלישי להתרחשות השוד והביזה השיב את נפשו לאלוקים, ונשארה אלמנה וחמשה יתומים חסרי כל, שזכו להגאל יחד עם כל יהודי תימן במבצע על "כנפי הנשרים". תנצב"ה.

בעיר עמראן

משנסתיים בקורי בשבאם ולאחר שהתפללנו תפילת שחרית ונהנינו מארוחת בוקר טעימה וטריה וכן צידה לדרך כיד ה' הטובה על המארח ורעיתו, נפרדנו מהם בשלום ופנינו אני ודודי שנלווה אלי כאמור במסעי מצנעא לשבאם – אל העיר עמראן.

תושביה המוסלמים ידועים כרשעים וכשונאי ישראל, וליצני הדור היו נוהגים גם להקניט יהודים מעמראן בהשמיעם את המשפט: "אנשי עמרם אבד זכרם" וזאת על שטפון שפקד את העיר בתקופת גלות "מווזע" ובתקופות אחרות. (משה צדוק בספרו "יהדות תימן" בפרק הדן בגלות "מווזע" מספר בין היתר על השטפון שפקד את העיר הזאת ועל תביעת תושביה המוסלמים ממושל תימן בימים ההם להשיב את היהודים שהוגלו ל"מווזע". הם, תושבי עמראן המוסלמים, ראו בגירוש היהודים, את הסיבה לזעם אלוקים שהביא עליהם את השטפון שסחף את בתיהם וגרם לאבידות רבות בנפש, בבקר ובצאן).

בהגיענו בשעות הצהרים אל העיר, התארחנו בביתו של יהודה מנצורה ז"ל, איש נשוא פנים ונכבד בקהילה, כשבתכניתנו לסייר בעיר וברובע היהודי ולסיים את הבקור בפגישה עם היהודים בבית הכנסת בתום תפילת ערבית. מחופש בתלבושת התימנית יצאתי אל השוק, אך נאלץ הייתי להסתלק מיד משהחלו נערי המוסלמים וכמה מהמבוגרים להתקהל סביבי ולנחש מי אני ומאין באתי. זה אומר: "האיש הזה טליאני (איטלקי)" והשני עונה לעומתו: "לא, זהו נוצרי, ולא יהודי" ראו! אין לו פיאות כשאר היהודים וזקנו קצוץ". משגדל מספר המתקהלים חמקתי

חזרה אל בית מארחינו.

שעת המנחה מתקרבת ומבית הכנסת הסמוך בוקעת רינת המקדימים הקוראים פרקי תהלים. ושוב נמשכתי אל המנגינה שהזכירה לי שעת חצות בלילי שבת בבית־הכנסת "אלשייך" בצנעא. "לה' אורי וישעי, ממי אירא ה' מעוז חיי, ממי אפחד וגו'".

בפסוקים אלה ודומיהם היה מוצא היהודי המושפל פורקן וניחומים, והנה עתה אני שומע אותו מזמור ואותה מנגינה המרטיטה את הלב. מהרתי אל בית הכנסת כדי לשתף את עצמי באמירת התהלים ובאותה אוירה יהודית טהורה, ששום רדיפות לא הצליחו לעכור אותה.

בתום התפילה התמלא בית הכנסת בכל הגברים והילדים שנמצאו בעיר באותו יום, ושוב עבר עלינו ערב של התיחדות והתוודעות, כאשר למעשה גם כאן אני המדבר והם המקשיבים בדריכות ובצמאון לכל מלה. שעה ארוכה בילינו אתם ואיש לא קם ללכת על אף שעת חצות המתקרבת.

סיימנו ישיבתנו בתקוה כי לא ירחק יום גאולתם ונפן חזרה אל בית מארחינו, שעל אף השעה המאוחרת טרחה אשתו להכין לנו ארוחת חצות כיד המלך.

למחרת, בדרכנו חזרה אל העיר צנעא אנו מגיעים בשעת הצהרים אל מעין פונדק בצד הדרך הבנוי מארבעה קירות לבני חימר ללא טיח, ללא חלון וללא רצפה כשמסביב זוהמה ולכלוך שעוברי דרך השאירו אחריהם. במצב זה העדפנו לנוח תחת כיפת השמים, ולאחר שסעדנו לבנו והאכלנו את חמורינו, המשכנו את דרכנו כשהשמים בהירים ומזג האויר נעים ונוח.

באמצע הדרך, שהיתה דרך מישור המוקפת הרים, התקדרו פתאום השמים בעבים ורוח סערה העיפה מידי את השמשיה וטפות גשם ענקיות החלו לנחות על ראשינו. מסביב לא היה כל מחסה ולרגע נזכרתי בשטפון שפקד פעם את עמראן, וחששתי שמא פקד ה' שוב את העיר החטאה הזו, ושמא חלילה "בגאות רשע ידלק עני". בעודני מהרהר בסכנה הצפויה, שככו לפתע הרוח והגשם, והמשכנו ללכת כאשר מתחת רגלי חמורינו זרמי מים לא עמוקים ומסביב לנו קירות גשם.

למזלנו נמשך הדבר עד שהגענו לשער העיר צנעא, ודודי, שנלווה אלי וחרד כמוני, לא היה מוכן בשום פנים לראות בתופעה הזאת של גשם היורד במרחק מה מאתנו "תופעה טבעית" וקבע, כי יד ה' היתה בדבר "ושליחי מצוה אינם ניזוקים". הצטרפתי לדעתו ונודה לה' על נפלאותיו ועל הצלתנו.

הפרידה מקהילת צנעא

בסיום הבקור בשבאם ועמראן, שם נקבעו וסוכמו עם ראשי הקהלות, הדרכים לטפול ושתוף פעולה בעניני החנוך והברחת יתומים לצנעא ומשם לעדן, שבנו אל העיר צנעא לסדורים אחרונים, לקראת סיום השליחות בתימן, וחזרה לעדן. בבקורי האחרון בבית הספר שמחתי להווכח כי על אף חששותי, הכל מתנהל כפי שנקבע בתקנון, פרט לאי הוראת השפה העברית, דבר הקשור בשיגור שני נערים מצנעא ואחד מסדה לעדן, שם יעברו קורס לעברית אצל השליח לחנוך מר טוביה עובדיה שפעל באותה תקופה בעדן מטעם מחלקת הארגון של הסוכנות היהודית.

בפגישה האחרונה והמסכמת עם "הנהלת האגודה למען החנוך", עליה הוטל הטפול הן בעניני בית הספר שזה עתה הוקם, והן בנסיון לקיים פעולה למען הקרן הקימת לישראל, סוכם גם לנסות להפיץ (בפעם הראשונה בתימן) אלף שקלים ציוניים, בהנחה שאם נצליח להפיץ אלף שקלים בצנעא, ובמקביל אלף שקלים בין הפליטים בעדן, נוכל לשגר בפעם הראשונה בדברי ימי הציונות, ציר לקונגרס, שיביא דבר סבלה וענותה של גולת תימן. חברי ההנהלה הנ"ל התלהבו מהרעיון והחלו בפעולה, אך הפרעות מבית ומחוץ, לרבות תככים של כמה אישים מסוימים בעדן שלא ראו פעולה זו בעיין טובה, סיכלו מחשבה טובה זו.

בפגישת סכום אחרת עם ראשי הקהילה, בחנו אפשרות בצוע הרעיון שהעלה ישראל ישעיהו ז"ל לארגן מצנעא ואולי אף מערים אחרות, צעירים שיגיעו למצרים, ומשם לארץ ישראל במסגרת עליה ב'. תגובת המשתתפים היתה חד משמעית: לא! הם לא האמינו שצעירים מתימן יעמדו במשימה, ותפיסתם תגרום נזק לכל יהודי תימן ואולי אף תעורר את האימאם לנעול שערי ארצו בפני יציאת יהודים. לעומת זאת, דעתם היתה חיובית בכל הקשור בהברחת יתומים לעדן, וזאת הן משום שמדובר בהצלת ילדי יהודים משמד, והן לרגל העובדה שמדובר כאן בהברחה בדרך היבשה לעדן, שם יש טפול כל שהוא בילדים אלה עד שיוכלו להעלות אותם לארץ ישראל באופן ליגאלי.

האגרת שפורסמה בבתי הכנסת בחג הפסח בחתימת שני הרבנים הראשיים (הרב עמרם קרח, והרב שלום קרח) ושקראה לצבור לא להיחפז לרדת לעדן, עשתה את שלה, וכמה מאלה שעמדו להתחיל מיד אחרי החג בחסול עסקיהם ומכירת מטלטליהם, נאלצו לדחות זאת לשעה מתאימה יותר. גם בערים אחרות, הן אלה שבקרנו בהן והן אלה שקבלו

את האגרות באמצעות שליחים או באמצעות הדואר, נענו לקריאה וחלה האטה בירידה. היו גם כאלה שלא נענו לקריאה הן משום שמכרו כבר את מטלטליהם וחסלו עסקיהם ואינם מסוגלים להתחיל מחדש, או שהחליטו שאין להם מה להפסיד מלבד הרעב והמצוקה, וישליכו נפשם מנגד "על קדושת השם". היו גם כאלה שחששו פן ילכו לעולמם בטרם עת, ויניחו אחריהם יתומים שיהיו צפויים לשמד.

בבקור אחרון אצל ראש הקהלה הרב עמרם קרח, חזרנו על הסכומים הקודמים בקשר להצלת היתומים, ובאותה שיחה שאלתי את הרב, מדוע אינו חושב על עליה לארץ ישראל, ותשובתו היתה: "א) ולמי אעזוב את הצאן. ב) אם בכל זאת יתרחש הנס, והגאולה תבוא בחיי, אנעל את שערי העיר אחרי". ואכן, ניבא הרב ולא ידע מה ניבא, ושלוש שנים לאחר אותה פגישת פרידה, זכה לעלות עם הגל הגדול, ולסיים את חייו עשירי המעש,במדינת ישראל המשוחררת.

הפעילות בבית מארחינו לקראת השבת האחרונה היתה בעיצומה. קרובים ורחוקים, החלו לבקרנו בזה אחר זה, מי בבקשה לדרוש בשלום קרובים או לבקש עזרתם, ומי הרוצה ומצפה לשמוע מפינו מילת נחמה ותקוה לעליה קרובה.

לפנינו עוד שלוש "סעודות מצוה" לשבת אחרונה לשבתנו בצנעא, ובית מארחינו הומה, כאילו נערכת כאן חתונה. בכל אחת מאותן שלוש "סעודות מצוה" אלה הוגשו יינות, יי"ש, וג'עלה (תקרובת שלפני הארוחה) כיד המלך, כאשר המשוררים מנעימים בשירי שבת של רבי שלום שבזי. עברנו את שתי ארוחות "המצוה" לאברהם ויצחק, ולפנינו סעודת הסיום המוקדשת ליעקב אבינו עליו השלום. כאן נכונה היתה לנו הפתעה, כאשר מלבד אלה שהיו אתנו בשתי הסעודות הקודמות, הלכו ובאו אנשים נוספים, איש איש וצרורו עמו, ואף כי צר היה הבית מהכיל את כל הבאים, נתקיים בהם הפסוק: "מקום זרת לאלף אוהבים".

בשעת בין ערביים זו בה ישבו יהודים בצוותא, הפלגתי בהרהורי אל ימי הילדות, ונזכרתי באותן משתאות מצוה ומסבות חתנים, כאשר התחושה וההרגשה הנה עתה שונה ומפוכחת, ואמרתי לעצמי: הנה, זהו סוד קיומה ויכולת עמידתה של יהדות תימן, הדומה לבן מלך שבוי, המתירים כבליו אחת לשבעה ימים, ובאותו יום הוא שב ומתנהג כבן מלך. אכן מה גדולה היתה תרומתו של המשורר רבי שלום שבזי, שידע להתאים את שיריו לכל מאורע, ומתן בטוי לרחשי הלב ולתחושת עליונותו של היהודי בתימן על אף היותו ניגש ונענה, ונתון לשבט או לחסד בידי שכניו עם הארץ.

מסיבת סיום זו בצנעא היתה לגבי,מהדורה שניה לאותה שבת נפלאה

שבליתי בשבאם במחיצת ראש הקהלה סלימן עמר ז"ל. על אף שהמשררים לא הגיעו לאותה רמה של משוררי שבאם, נהניתי מאוד וחשבתי לעצמי: כמה חבל ששעות התרוממות מעין אלה אבדו לנו משעה שדרכה רגלינו על אדמת ארץ ישראל. עוד כיום, חמשים שנה לאחר עלותינו ארצה, אני חש הנאה עצומה למשמע שירי רבי שלום שבזי כשהם מבוצעים היטב, ועל אחת כמה, קריאת מזמורי התהילים בנגון המסורתי שובה הלב. הרהורי ומחשבותי על העבר, נפסקו עם סיום הארוחה השלישית, כשהצבור החל לקרוא בצותא - ברגש ובהטעמה, מזמורי התהילים המיוחדים לשעת בין ערביים זו.

בעוד צבור הגברים התפלל ערבית והבדיל על היין, הזדרזו הנשים להסיק את התנורים ולהרתיח את קהוות הקשר (קליפת הקפה) הריחני והמהנה, וכן להתקין את הנרגילות ולהעמידן לרשות האורחים הנכבדים.

שעות ארוכות בלינו באותו ערב פרידה מיהודי צנעא בשירה ובזמרה ובשיחות על ארץ ישראל, ובעיקר על תקוות העליה. סמוך לחצות החלו האורחים לזוז, ולאחר יום מפרך של אכילה שתיה ודבורים, יכולנו לחטוף תנומה כאשר בתכניתנו להתארגן כמה שיותר מהר ולצאת את צנעא בכוון חזרה לעדן.

הנסיון שהיה לנו בעשיית הדרך ברגל וברכיבה על חמורים מעדן לצנעא, הרתיע אותנו מלחזור על זאת שנית. מאידך, הסכומים שהעמידה לרשותי הסוכנות היהודית לבצוע השליחות, לא היה בהם כדי לאפשר שכירת רכב שיסיע אותנו עד עדן. רצינו גם להתעכב במספר תחנות בדרכנו כדי להפגש ולשוחח עם יהודים אחרים.

תוך התיעצות עם אנשי המקום החלטנו לשכור בינתיים רכב עד העיר ירים, ובכך למנוע מעצמנו טלטולי דרך במשך ארבעה ימים. על פי סכום זה, החילונו לברר אפשרויות שכירת רכב, והסתבר כי בעיר "מהוללה" זו קיים רכב ישן אחד בלבד המיועד להשכרה (ספק טנדר ספק מכונית משא קטנה) והוא שייך לבן האימאם. במטרה להתחלק בהוצאה הצטרפו אלינו כמה סוחרים היורדים לעדן לרגל מסחרם, וכן שתי התיירות מישראל ונגשנו לנהל משא ומתן בדבר המחיר שעלינו לשלם עבור "התענוג" לנסוע ברכב השייך לבן המלך. שלושה ימים ושלושה לילות נמשך המשא ומתן, ומשהצלחנו לסכם סוף סוף על המחיר והתנאים, תבענו מהנהג ועוזרו כי יחנו את הרכב ליד ביתנו, ושגם הם ילונו אתנו, וזאת כדי להיות בטוחים ביציאה מהעיר עם שחר. הנהג ועוזרו, נענו מיד, ורק יותר מאוחר הבינונו, מדוע הזדרזו להסכים לתביעתנו זו. משהוגשה להם ארוחת ערב כיד המלך, תבעו גם יי"ש האסור להם על פי דתם, ושום נסיון

התחמקות לא עזר לנו. משתו לשכרה, החלו לתופף בפח ולשיר, ואנו נתקפנו בפחד לבל ישמעו הקולות החוצה, דבר שעשוי היה להמיט עלינו ועל מארחינו שואה איומה. למזלנו היי"ש השפיע עליהם מהר ונרדמו, ואנו נשמנו לרווחה וברכנו הגומל שהצילנו מחיות רעות אלה. עם שחר העמסנו את חפצינו על המכונית,בעוד הנהג ועוזרו שקועים בתרדמה ומסרבים לקום.

באותה שעת בוקר מוקדמת היו כל הגברים עדיין בבתי הכנסת לתפילת שחרית, ואילו הנשים הפטורות מתפילה, הצטופפו בהמוניהן ברחבה הגדולה ("אלפייש") כדי להפרד מאיתנו, כשהן עטופות בצעיפיהן השחורים, שכיסו את כל פניהן (פרט לעינים) והיו בבחינת רואות ואינן נראות. הרגשתינו היתה כי קנאו בנו קנאה גדולה על שהננו זוכים לחזור לארץ הנכספת, בשעה שעליהן נגזר להוסיף ולחיות בגלות המרה והקשה. לאחר ש"השאויש" הממונה על הרובע היהודי קבל "מתת" ביד נדיבה, החל המסע, אך בטרם יצאנו את שער העיר, התפוצץ אחד הגלגלים, והחלה פרשת נסיעה בהפסקות ארוכות. משהחלו המים לרתוח מדי פעם וצריך להחליפם וכו'. בהפסקות ארוכות אלה החל הנהג לתבוע יי"ש שלצערינו לא יכולנו להסתיר אותו והוא לא נח ולא שקט עד שלא חיסל את הטפה האחרונה.

בכניסה לעיר דאמר הצטרף למסע "סייד" ואף הוא השתתף בחינגת השתייה האסורה עליו. שמונה עשרה שעות נמשך המסע בדרך שארכה כשבעים ק"מ, כך שרק בחצות הלילה הגענו עייפים ורצוצים אל העיר ירים, ואל ביתו של מארי חיים קאפח, הוא בנו של מי שהיה בזמנם של התורכים מעין מושל מחוז. על אף השעה המאוחרת, ערוך היה בעל הבית לקראת בואנו, ועל אף עייפותינו, נהנינו מאותן שעות אחדות של שתיה ואכילה כהלכה, מלווה שיחות, שאלות ותשובות, הן על מצב היהודים בעיר ירים ובסביבה, והן על המצב בארץ ישראל.

בית מרווח היה לאיש, ויכולנו לשכב לנוח ולהחליף כוח להמשך דרכינו למחרת היום אל העיר סדה.

משהתעוררנו למחרת בקשנו את המארח למצוא עבורינו חמורים וחמרים להמשך המסע, אך הוא הפציר בנו להישאר לשבות אצלו. ידענו כי כן האיש בהזמנתו, ואף על פי כן החלטנו כי את יום הששי והשבת נעשה בסדה כשהמטרה לפגוש כמה שיותר יהודים, ויום השבת הנו היום המתאים ביותר לכך.

משחזר מארי חיים קאפח ואתו שני חמרים, החל משא ומתן כמקובל בדבר המחיר, כאשר אחד מרים למעלה והשני למטה. תוך כדי המשא ומתן נגשתי אל אחד מבעלי החמורים "ובחכמתי כי רבה" טפחתי על

כתפו דרך ידידות, ולא נחה דעתי עד שלא הפלטתי את שתי המלים הנוראות: "יא אכי" (הוי אחי). הגוי שדברי הקלוסים הראשונים מפי יהודי לא הפריעו לו, ניתר כנשוך נחש למשמע שתי המלים "יא אכי" והתחיל לצעוק ולהקהיל את האנשים. שמעו שמעו האנשים: "השמעתם את דברי הכופר הזה הקורא למוסלם, אחי. הנשמע כזאת כי יהודי טמא, ידמה את המוסלמי אליו" ועוד כהנה וכהנה חרפות וגדופים על ראשי ועל כל היהודים על "החטא הכבד והעוול שגרמתי לו".

המארח, הנכבד גם על ערביי המקום והסביבה, נחלץ לעזרה, ולאחר התנצלויות, שבחים וקלוסים, הצליח להשקיט את הגוי הגועש, ולסיים את המשא ומתן עם בעלי החמורים, והפעם לפי תנאיהם מתוך רצון לפייס אותם על "העוול" שעשיתי להם.

בשעה טובה ומוצלחת נפרדנו ממארחינו, ולמזלינו הטוב, אותו חמר שנפגע בקראי לו אחי, הפקיד חמורו בידי חבירו ולא נלווה אלינו, והודינו לה' על שפגע רע זה, החליט להסהלק, או שמא זו היתה תכניתו מלכתחילה (מכאן ואילך למדתי את הלקח לקרוא אחי רק לבני אמי ואבי).

מאחר ומירים יצאנו לעת הצהריים כמעט, ירד החושך בטרם הגענו אל העיר סדה, אך החמורים המאומנים לכך, מצאו דרכם בשבילים ובפתולי ההרים והגבעות.

מארי יחיא שרעבי איש סדה, שידע מראש על בואנו, התייצב בראש כמה מראשי הקהלה בסדה וסביבותיה, כדי לקדם פני הבאים. על אף שלא הכרתי את האיש פנים, ורק בהתכתבות מעדן בנושא החנוך, נתקבלנו בנשיקות וחבוקים כידידים וכבני משפחה הקרובים ביותר. משנכנסנו אל הבית המרווח של מארי יחיא שרעבי, ולאחר שרחצנו את רגלינו וחלקי גופינו העליון מאבק הדרך, נתכבדנו בקהוות הקשר, והוגשו הנרגילות. עוד באותו ערב התקבצו ובאו כמה מתושבי המקום, כאשר כל אחד נושא את צרורו אתו, ובו אם יי"ש או יין, וכן קליות ופירות, כל אחד כפי שמצאה ידו.

על אף עייפותינו מטלטולי הדרכים מצנעא ועד הנה, ניתן לומר כי קבלת הפנים הלבבית והכנה, שמחת המפגש, והסקרנות שניבטה מעי־ניהם, הפיגה את העייפות, ועד לשעות הלילה המאוחרות, בלינו בשיחה, כאשר הם שואלים, ואני משיב, וכמו בכל פגישה, חשתי גם כאן עד כמה צמאים הם לבשורת הגאולה ועד מה עייפה נפשם, מההשפלה ומהמצב בו הם נתונים. לאחר שנפרדנו מהאורחים, עלינו על משכבנו ונישן שנת ישרים.

בעל הבית יחיא שרעבי הנ"ל, על אף היותו עייף כמונו, התעורר בזמן והלך להתפלל בבית הכנסת ואילו אנו שהתעוררנו כחום היום, היינו צריכים להסתפק בתפילת יחיד.

את יום הששי הקדשנו לשיחות מעשיות בעיקר עם יחיא שרעבי שהיה המקשר המוכר של הקהילה, וכמו בערים אחרות אליהן הצלחנו להגיע, סכמנו גם כאן, בדבר הדרכים והאמצעים להברחת יתומים, ולהטבת תנאי מלמדי התינוקות. באותו יום הגיעו משלחות אחדות מכפרים סמוכים, ושוב התוודעות, שאלות ותשובות, הסברת המצב, ובעיקר, נסיון מצדנו לעודד ולהפיח את התקוה כי קרוב יום גאולתם, "ואם יתמהמה, חכה לו".

עם התקרב כניסת השבת, נלקחנו על ידי בעל הבית אל הנהר שאנשי המקום גאים בו והוא זורם כל השנה ללא הפסק ומספק מים לאדם ולבהמה, ואכן סדה וסביבתה אינם סובלים ממחסור במים והאזור ירוק יותר מכל מקום שעברנו בו בדרכנו. עמדנו מתחת למפל קטן ושטפנו עצמנו, וראינו איך ילדי ישראל משתכשכים במים ונהנים. הוסבר לנו כי קיימת מעין חלוקה בין המוסלמים והיהודים, כדי להבטיח שהמוסלמים לא "יטמאו" כתוצאה מרחיצת היהודים בנהר וכדומה. הקטע המיועד למוסלמים היה בקטע הגבוה יותר כך שהזרימה של הנהר היתה לכוון הקטע הסמוך למקום מושבם של היהודים. משטיהרנו עצמנו במים הזכים והקרירים, חזרנו אל בית מארחינו, ומשם אל בית הכנסת, ושוב זכינו לבלוי יום שבת, שכולו קדושה והתרוממות.

יחיא שרעבי המארח, היה איש אמיד במושגים של תימן, וכפי שהעידו עליו שלא בפניו, היתה ידו פתוחה לכל נזקק, ובמיוחד כאשר היה מדובר בממון הצלת והברחת יתומים מסכנת שמד. בין האנשים שהתהלכו סביבנו באותם שני ימים בלתי נשכחים בסדה, היה דודו, אחי אמו של יחיא שרעבי. האיש בגיל ששים לערך גילה בקיאות בשמות ערים ומקומות קדושים בארץ ישראל. מסתבר, כי יהודי זה רומה על ידי תייר יהודי שחיפש ספרים עתיקים בתתו ליהודי תמים זה ספר על ארץ ישראל, תמורת ספר עתיק כתב יד שעבר לו בירושה. כאיוב בשעתו עברו על יהודי זה המים הזדונים, כאשר (כפי שהזכרתי בפרק קודם) משמה עשר ילדים שהביאה לו אשתו לעולם נותרה לו הבת הבכירה, שלרוע המזל מתה אף היא בלדתה את בכורה, ונכד זה היה הדבר היחיד בעולמו, מלבד בן אחותו, הוא מיודענו המארח יחיא שרעבי. קשה היה לי להבין כיצד מסוגל יהודי זה ששיכל את ששה עשר ילדיו ואת אשתו, להתהלך רגוע ואפילו עליז, וכן לעסוק במשא ומתן ולשוחח בעירנות ובהתלהבות כזאת על ארץ ישראל, על הגאולה הקרובה, על מלחמת "גוג ומגוג"

שתתרחש לדבריו בקרוב, ועוד ועוד. התשובה ללא ספק היא, אמונתו הטהורה והתמימה שהכל מעשי ה' ואין להרהר אחרי מדותיו, וחייבים לברך על הרעה כשם שמברכים על הטובה.

אכן נסתרים דרכי השם, כי אותו יחיא שרעבי האמיד פיזר נתן כספו בהלוואות למחוסרי היכולת, באותם הימים כאשר קמו כל יהודי תימן ובתוכם גם יהודי העיר סדה, לעלות לארץ ישראל. את הכסף הוא נתן על סמך התחייבויות בעל פה כי עם הגיעם לארץ ישראל יחזירו לו את החוב. משהגיעו הלווים לישראל פנו לו עורף באמרם: "הסוכנות היא האחראית, פנה אליה והיא תשלם" ואם לא די בכך, הנה באה עליו צרה חדשה, כאשר מרבית מטלטליו שהכילו כנראה גם דברים בעלי ערך כתכשיטים וכדומה נעלמו ואינם. סופו של אדם יקר זה שנשתבשה דעתו, ותקופת מה לאחר עליתו אושפז בבית חולים.

בעזבנו את העיר סדה למחרת השבת, פגשנו בדרכנו משלחות נוספות מכפרים סמוכים, שהיו בדרכם אלינו, ונאלצים היינו להסתפק בהחלפת דברי ברכה קצרים, מאחר ולפנינו דרך ארוכה עד לתחנתנו הבאה, הכוללת את העליה "בנקיל סומרה" שכל העובר בו יזכרנו לאורך ימים. לאחר שטפסנו על אותו ההר, הגענו לעת ערב אל הכפר "מכלבאן" אשר כשמו כן יושביו. המחמר הערבי אשר רצה למצוא חן בעינינו, הזדרז והקדים אותנו אל הפונדק כדי להבטיח עבורנו את החדר היחיד הקיים באותו פונדק. בעלי הפונדק הזדרזו לפנות אותו חדר אפל מגללי החמורים שהיו שטוחים ליבוש, אך טרחתם היתה לשוא, כי כעבור דקות אחדות נאלצים היינו לוותר על "הארמון" משקפץ עלינו רוגזם של בעלי חיים קטנים שמילאו את כל חלל החדר ואת רצפתו. באין ברירה התמקמנו תחת כיפת השמים, והיה זה ליל שמורים לא רק בגלל בעלי החיים הקטנים שקדמו פנינו בצהלה, אלא גם התנהגותם של אנשי המקום שהיתה עוינת וחשודה. הרגשתנו היתה כי לא ימנעו מלשלוח ידם בכילנו אם נירדם, ונאלצים היינו לפקוח עין ולשמור על התרמילים שהנחנו בסמוך לנו. משעלה השחר הגואל, קמנו כדי להמשיך את דרכנו ומתברר כי על אף השמירה נעדר אחד החמורים. לאחר חיפושים רבים בסביבה נמצא החמור, אך ללא המושכות. לאחר שאיימנו על בעלי הפונדק כי נתבע אותם לשופט העיר הקרובה, "נאותו" למכור לנו את המושכות שלנו, וכך נפרדנו מאנשי מכלבאן אשר כאמור, כשמם כן הם. משהגענו באותו יום אל עיר הגבול "קעטבה" היינו נאלצים לשהות בה ימים אחדים, מאחר והופצו שמועות כי שני שבטים נלחמים ביניהם והדרך בסכנה. משנמאס לנו לחכות, החלטנו לצאת לדרך ויהי מה, ואכן עברנו בשלום עד העיר צ'אלע, הנמצאת בשטח איזור החסות הבריטי.

שבת בצ'אלע

בצ'אלע התאכסנו בביתו של יהודי חרש ברזל ומתקן כלי נשק לערביי הסביבה. ביתו היה בן קומה אחת מפויח ובלתי מטויח, ורצפתו חשופה. הבית, שכלל אולם אחד אפל ללא מחיצות, שימש גם כבית מלאכה וגם חדר שינה ומגורים, כאשר בפינת האולם תנורי האפיה וערימת חומר ההסקה שברובו ככרות צפיעי גללי בקר מיובשים.

בסמוך לבית, היה חדר קטן ללא גג, והעדפנו לבלות בו את שני ימי שהייתינו בעיר זו.

בניגוד לתחנות קודמות בהן התאכסנו אצל יהודים, הסתבר שכאן האנשים דלים ואביונים ביותר ועלינו יהיה לפתור בעית המזון באותם שני ימים בעצמנו. לנו באותו ערב בחדר הפתוח לשמים, ומשהאיר היום, יצאנו לחפש את מקום השירותים, ומסתבר שכל העיר בית שירותים אחד גדול. תושבי העיר משכימים קום, מתעטפים בסדין לבן הקרוב יותר לשחור, ועושים צרכיהם לאורך השבילים ובשדות פתוחים. אכן, זו היתה צרה שלא הסכנו לה, אך אין מה לעשות ועלינו היה לנהוג באין ברירה כמאמר חז"ל: "עלת לקרתא זיל בנמוסיה" בעל הבית כיבד אותנו בספלי קפה, אך שוד ושבר, הקפה היה ללא סוכר ומתובל במלח. חכינו עד שבעל הבית הסתלק ושפכנו את הקפה המלוח. מסתבר שאי אפשר להשיג לחם, ובעלת הבית לא עלה כלל על דעתה כי נזקק לכך. מלבד זוג ההורים הסתובבה לידינו צעירה בריאת בשר ומגודלת, ולידה נער כבן שלוש עשרה שנה. מסתבר כי הנער הנו בנו של בעל הבית, והצעירה המגודלת הנה אשתו.

הנער הנשוי החזיק בידו חתיכת לחם שחורה ויבשה כאבן שהיה מכרסם לאחר שטבל אותה באותו הקפה המלוח. שאלתי את הצעיר: מדוע נשאת אשה, ואתה בסך הכל בן שלוש עשרה שנה, ותשובתו היתה: "כאן מגיעים הגברים בקושי לגיל ארבעים, ועם פטירתם, הם משאירים לעתים אחריהם יתומים הצפויים לסכנה של שמד, ועל כן ממהרים להשיא את בניהם. ולמה זה לקחת אשה המבוגרת ממך בהרבה? תשובה: בת דודי היא ונתיתמה מהוריה, ואבי שרצה לקיים את הצווי: ומבשרך אל תתעלם" אספה אל ביתו, ומשהגעתי לגיל בר־מצוה, נערכה החתונה ולא היתה בעית מוהר. האם אתה שמח באשתך? תשובה: "מהשם אשה לאיש" ואין מערערים אחרי רצונו של האב". (מתשובתו זו קשה היה לי להבין רחשי לבו, ויתכן ולא היו כאלה) ומדוע זה תתבלו את הקפה שלכם במלח ולא בסוכר? תשובה: א) "הסוכר יקר ואין משתמשים בו כמעט. ב) המים רעים וגורמים מחלות, והמלח הוא תרופתם".

בקשתי את הנער ללוות אותי אל השוק בתקוה כי אמצא שם פירות וירקות לכבוד השבת. בדרך לשוק סיפר הנער על עשיר יהודי בשם אברהם סלימן, הגר ליד השוק, ובקשתיו שיובילני אליו. משבאתי אל ביתו של היהודי העשיר, הסתבר כי הכיר אותי בעדן שם הוא מבקר לעתים קרובות לרגל מסחרו. לדבריו היה מאוד רוצה להזמין אותנו אליו, אך הגויים "שונאים" והוא חושש פן יבולע לו ולנו. שוחחנו על דא ועל הא וחשתי כי הוא מוטרד, ואולי באמת פוחד, ואקום ללכת. בניגוד למקובל לא ניסה האיש לעכב אותי, ניגש לאשתו והביא שני רקיקי דורה ומסר אותם לנער באמרו: "אלה לאורחים". פנינו מביתו של היהודי אל השוק ונחלנו אכזבה כי מלבד כמה חבילות גזר לא מצאנו דבר. אמרתי: "גם זה לטוב" (אגב אברהם סלימן נפטר משבץ בשנת 1947 שלושה ימים לאחר שפורעים פרצו לביתו, שדדו ובזזו).

בעיר הזאת קיים מעין משרד של חברת מכוניות המסיעות בעיקר יהודים מצ'אלע לשייך עותמאן ולעדן. נגשתי, הן כדי להסדיר נסיעתנו לעדן, והן כדי לברר מדוע הם גובים מהיהודים מחיר פי חמשה מהמחיר הנגבה ממוסלמים. הפקיד שישב שם שהוא כנראה גם אחד הבעלים, לא הופתע משאלתי, "ובידידות רבה" ניסה לעשות לי חשבון שלפיו הם לא מרויחים מהסעת היהודים יותר מאשר הגויים, מאחר ולדבריו קיימים מספר שותפים המחלקים ביניהם את השוד, כך שמעשרים וחמשה הריאל שהם מקבלים מכל יהודי (במקום חמשה ריאל ממוסלמי), לא נשאר להם הרבה. לא שוכנעתי מההסבר שקבלתי. לאחר שהצגתי את עצמי כאיש המתעסק ועוזר לפליטים המגיעים לעדן ושהנני מצוייד עם האנשים הנלווים אלי ברשיון ממשלת עדן, "נאותו" לגבות מאתנו רק עשרה ריאל לנפש (במקום חמשה למוסלמים ועשרים וחמשה ליהודים).

היציאה מצ'אלע נקבעה למוצאי שבת, ואף כי חששתי מאוד מנסיעת לילה, הסכמתי באין ברירה ואשים מבטחי בשם שהנחני עד הלום.

שעת הצהרים הגיעה, ובבית מארחינו אין כל סימן הכנות מיוחדות לשבת. הבינונו כי שבת זו שלפנינו תהיה שונה מכל השבתות שבליבנו במסעינו בתימן, והחלטנו להסתפק בצידה היבשה שבאמתחותינו.

רצינו להתרחץ ולהחליף בגדים, ויפנו אותנו אל מקוה מים חצוב בצלע ההר. נגשתי לראות ואז החלטתי כי עדיף שנשאר במצבינו עד שנגיע לעדן. הנשים שהיו לבושות שמלות ארוכות וחגור למתנן, הסירו את החגור לכבוד השבת, כיסו ומרחו את פניהן ושערותיהן בצבע צהוב. הנשים שהיו בקרבתנו אמרו לאשתי שהיא "אפורה" והציעו לה להצטבע כמותן, ולמגינת לבן של המארחות לא קבלה רעיתי את ההצעה. את ליל השבת בלינו באותו החדר ללא גג ונהנינו מאור הירח באין אור אחר.

עם שחר הלכתי עם בעל הבית אל בית הכנסת, שבקושי נמצאה בו מחצלת שניתן היה לישב עליה. בסיום התפילה נלוו אלינו שלושה אבות בית הדין של הקהילה שהיו עטופים אזור למתנם, ובמקום חולצה או כתונת לבשו טלית קטן וחבשו כובע קטן לראשם. שלושתם עסקו באותה שעה באיזו סוגיה במסכת טהרה. משהגעתי יחד אתם אל אכסניתינו, נפרשה המחצלת היחידה שהיתה לבעל הבית המסכן, הוגש יי"ש העשוי מפסולת דבש (עוטט) וכארת. (עלים הדומים לעלי השום והבצל) וזו היתה כל התקרובת. בראותי זאת נגשתי לחדרנו והבאתי את הגזר, ועיני האורחים אורו.

מלבד בעל הבית ושלושה אבות בית הדין, היה שם עוד יהודי כבן ששים מסביבות העיר דמאר, וקראו לו "מארי סאלם". מארי זה שנשא לא מזמן אשה צעירה (לדברי בעל הבית) נוהג להיעדר מביתו בין חג לחג, מסתובב בערים עם "חפץ" (ספר רפואות) אוסף פרוטות, וחוזר לחוג בקרב משפחתו, וחוזר חלילה. בין ביקור לביקור היה פוקד את אשתו, ובשובו היה מוצא בן או בת נוספים ולעתים גם בן או בת שהלכו לעולמם. משכילו לשתות אותו ערק ואותם עלים, הסתלקו "הדיינים" ואילו בעל הבית ואורחו הנודד השתרעו על הרצפה לישון, ועד היום אני שואל את עצמי מה אכלו יהודים אלה באותה שבת, מחוץ לאותה חתיכת לחם יבשה וקשה שראיתי בידי הנער.

כאן בצ'אלע למדתי להכיר את המצב לאמיתו של חלק מיהודי תימן, והגעתי למסקנה, כי לגבי החלק הזה, העיר עדן, הנה מקום מפלט, על אף אוירה העכור והמחניק, ועל אף חוסר קורת גג וכדומה. כאן גם חשתי את ההבדל התהומי ברמת החיים הן בשטח הדיור, הן בשטח הכלכלי והתרבותי, בין אותן ערים ראשיות שבקרתי לבין מקומות כעיר הזאת.

העיר צ'אלע מחולקת כאילו לשניים, כאשר בתי המוסלמים בנויים במעלה ההר, ואילו בתי היהודים בתחתיתו, וביניהם מפרידה מעין רחבה ושביל. מאחר והחדר בו התמקמנו היה כאמור ללא גג, התחשק להם לנערי המוסלמים להשתעשע, בזרקם אבנים דרך הגג הפתוח, ועלינו היה להבליג לבל תתגלע מריבה עמהם.

עם צאת הכוכבים הופיעה מכונית משא לא גדולה והעמסנו את חפצינו, ולאחר שעלינו גם אנו, הופיעו נוסעים ערבים רבים ומלאו את המכונית עד אפס מקום. העולים למכונית והעומדים מסביב התלחשו ביניהם אך לא העלינו כלל על דעתנו כי אנו (שלוש הנשים ושני הגברים) היהודים, הננו נושא שיחתם והתענינותם.

בלב מדבר

אשר יגורנו בא, ולאחר שיצאה המכונית את העיר, ירדו ממנה אחדים מנוסעיה שהיו מזוינים ברובים ובפגיונות, ולא נתנו לנהג להמשיך בנסיעה. החל ויכוח בין הנהג ועוזרו לבין הערבים שירדו מהמכונית, כאשר האחרים עולים ויורדים ומתלחשים. מתיחותנו גברה, ובינתיים ניגש אחד הנוסעים אלינו כשהוא מחזיק פנס נפט בידו וקרא לעומתנו: ״היהודים ירדו, ואנו נשתה דמם על אשר רצחו שמונים אלף ילדי ערבים בפלסטינה״ הנהג ועוזרו שהעמידו פני מגינים על נוסעיהם, החלו במשא ומתן בהכריזם כי היהודים באחריותם, וכי לא יתנו לפגוע בהם לרעה וכו׳, ואילו הערבים בשלהם, על היהודים לרדת, ורק אז ירשו למכונית להמשיך. וכאשר הנשים שנלוו אלינו החלו לבכות הורמו מולן פגיונות ואיימו לפגוע בהן אם לא תשבנה בשקט. מצבנו היה אפוא בכל רע, ולמען האמת, הם יכלו לעשות בנו ככל העולה על רוחם, מבלי שיהיו צפויים לעונש על שדידת היהודים או אפילו רציחתם.

בעודני תוהה אם אכן זהו סופה של השליחות, יצא מתוך תא הנהג ״סייד״ שהציג עצמו כמושל העיר דמת וחתנו של האימאם, והחל לפייס את הערבים, כי יעזבו אותנו לנפשנו. משלא ״הצליח״ לשכנעם ניגש אלי והציע לפצות אותם בכסף, וכאן החל משחק ממושך כאשר הריאלים (מטבע תימני) עברו לידו, חלקם נכנסו לכיסו, וחלקם לפורעים, לאחר עיכוב של שעתיים לערך זזה המכונית שוב, ולאחר כמה קילומטרים נעצרה שוב כדי להוריד כמה מהנוסעים הערבים, ואלה שהיו עדים למחזה הקודם, החליטו שגם הם זכאים ליהנות לפחות מכספו של היהודי. הטעינו רוביהם, ואיימו לירות אם היהודי לא יועמד לרשותם. שוב משא ומתן, ושוב מעבר ריאלים מיד ליד, עד שנתרצו גם אלה והניחו למכונית להמשיך דרכה. המכונית המשיכה לנסוע, אך לא הייתי בטוח כלל כי אנו הנמצאים בלב מדבר כשחושך ואפילה מסביב, אכן נגיע שלמים למחוז חפצנו. יש לציין כי החושך סייע גם לנו ואיפשר לי תוך המשא ומתן להגניב לרעיתי חלק מהריאלים שהיו עוד ברשותי, כך שיכולתי ברגע מסויים של המשא ומתן להציג בפניהם את התרמיל הריק מהריאלים. עם שחר הגיעה המכונית אל כפר המוצב בפרשת דרכים הנקרא ״אל־מלח״ הבנוי מכמה חושות, ובו משמשות כמה יצאניות בדואיות או צוענויות, ששירתו את הבאים, ״תרתי משמע״.

הנוסעים הערבים נכנסו לאכול ולישון, ואילו אנו נשארנו במכונית הפתוחה מצפים להמשך. שתי נשים מאנשי המקום הציעו לנו לחם וקפה, אך אנו הודינו להן על טוב לבן ואמרנו כי אנו צמים לאלוקים, כדי

שיעניש את אלה שעשקו אותנו. משהזכרנו את שם אללה, חשנו כי הדבר נגע באמת ללבן, ומי יודע אם זה לא היה הדבר שגרם לכך שלא נטפלו יותר אלינו בהמשך המסע.

לאחר שהאורחים התעוררו מתרדמתם נגשו לשחוט עגל צעיר, וראינו איך חיות בדמות בני אדם אלה חתכו נתחי בשר ישר מהעגל השחוט ובלעו אותם (בעיקר את הכבד). משגמרו לאכול, לנוח ולהשתולל, בחברת אותן הבדואיות, עלו על המכונית, והנה מתברר כי לא נוכל לזוז בטרם אנו היהודים נשלם שלושה ריאל דמי מעבר לנפש.

מאחר והודענו קודם לכן כי נלקח כל כספנו. פניתי לאותו "סייד" ובקשתי כי ילווה לנו את הכסף הדרוש ונחזיר לו בעדן. "הסייד" הסכים לעשות אתנו חסד זה בשני תנאים: א) כי נחזיר לו את ההלואה בתוספת 20% רבית. ב) כי נפקיד את שעונינו כמשכון. הודינו לו ומסרנו את המשכון, ולילה שלם נמשכה נסיעתנו אך תודה לאל ללא תקריות נוספות. למחרת היום הגענו אל תוך מחנה "גאולה" כשמאות פליטים מקדמים את פנינו, צוהלים וזועקים: "אבא חיים בא". אותו "סייד" שטען כי הוא מושל דמת (את האמת לא אדע לעולם) חוורו פניו בראותו את קבלת הפנים, והיתה לי הרגשה שלו ידע שלפניו שליח ציוני, הרי לא הייתי זוכה לאותה קבלת הפנים הנלהבת. מי יודע, יתכן ובאמת עזר לנו על אף ששילשל לכיסו חלק מהשוד.

סכום וסיום השליחות

מחנה "גאולה" שהוקם ליד שייך עותמאן קלט בתקופת שהייתנו בתימן, כאלף פליטים, ויותר ממאה יתומים שהתגוללו ברחובות. מספר זה של פליטים שהוכנסו למחנה, היווה קצת יותר מרבע מסך הכל של הפליטים, וזאת עקב סכומי הכסף הזעומים, שהג'וינט, הסוכנות היהודית, ומוסדות התימנים בארץ ישראל, העמידו לרשות שני אנשי המשלחת הרפואית (רופא ואחות) עליהם הוטל גם התפקיד בהגשת וחלוקת הסיוע החמרי נוסף לטפול הרפואי שלשמו נשלחו.

יתר הפליטים שנשארו מחוץ למחנה, חלק מהם התפרנס מעבודה כל שהיא, והיתר נעזרו במעט על ידי משלחת הג'וינט, ובאין להם ממה להתקיים נאלצים היו אף לחזר על פתחי אחינו העדנים.

היתומים, שהוכנסו כולם למחנה, הוחזקו בתנאים טובים יותר מאשר יתר הפליטים וכך באה על פתרונה בעית היתומים שהתגוללו ברחובות. כן סוכם עם המשלחת הרפואית לקבל ישר למחנה כל יתום חדש שיצליח למלט עצמו מתימן, וסכום זה אכן קויים במלואו משעה שראש הקהלה

בצנעא (לאחר שקבל סכומי כסף למימון מבצע ההברחה) הפעיל את אנשיו, ועשרות יתומים שהסתתרו בצנעא ומקומות אחרים, הגיעו אל המחנה.

סכומי העזרה הזעומים, ואי הכנסת כל הפליטים שנמצאו בעדן אל המחנה, וכן פנייתנו אל היהודים בערי תימן להיעצר ולא לרדת לעדן, כל עוד אין רשיונות עליה, השפיעו בכוון האטת הירידה שהתחדשה בזרם אדיר עד כדי חסול גולת תימן, כשהתרחשו אותם מאורעות, כגון: רצח האימאם ועלילת הדם של רצח שתי הנערות ופרעות ביהודים, וכמובן הקמת מדינת ישראל.

במצב זה, כאשר לא היה סיכוי לעליה קרובה, ולאחר הביקור בתימן, הגעתי למסקנה כי אין לי מה לעשות יותר בעדן, ויתכן כי אוכל לתרום יותר אם אשוב מיד לארץ, ואדווח על המצב, ואולי יעלה בידי להניע את הגורמים השונים לעשות למען הגברת הסיוע, כל עוד אין רשיונות עליה. צריך הייתי גם למלא התחייבויות שקבלתי עלי בתימן בשם שולחי, כגון ממון הברחת היתומים, עזרה להחזקת בית הספר, וקיום הקשר עם "האגודה למען החנוך" שזה עתה הוקמה, ואשר ללא עידוד מהארץ לא תחזיק מעמד.

זה היה ראשית יולי 1946 כאשר ארזנו חפצינו והפלגנו מעדן בכיוון לחיפה באשר חששנו לעבור את התעלה באוירה העוינת של מדינות ערב, לרבות מצרים. הדרך נמשכה חמישה עשר יום, והגענו לנמל חיפה שבועות אחדים לאחר השבת השחורה, בה נערכו המאסרים של ראשי הישוב והחיפושים אחרי נשק המגן.

על אף האוירה הקשה ששררה אז בארץ, נקבעו לי פגישות רבות לדווח, וגולת הכותרת היתה הדו"ח שמסרתי בישיבה מיוחדת של הועד הפועל של ההסתדרות שהיתה מוקדשת כולה לשמיעת השליח מאירופה (חיים הופמן ז"ל) והדו"ח על השליחות לתימן ועדן.

את דברי באותו מושב של הועד הפועל סיימתי בקריאה ובדרישה להקצאת רשיונות עליה, והגברת הסיוע. יצויין כי הקריאה לא היתה לשוא, והכסף שנתרם על ידי הועד הפועל של ההסתדרות בעקבות אותו דיון הופנה ברובו למבצע חילוץ היתומים.

בסוף חודש אוגוסט 1946 ניתנה לי האפשרות על ידי מחלקת השדור של "ממשלת פלשתינה א"י" להביא פריסת שלום מיהודי תימן לאחיהם שבארץ ישראל, ולהלן הדברים ששודרו.

בימים אלה, חזרתי ארצה; לאחר שעשיתי בשליחות הסוכנות היהודית כשנה, בעדן ובתימן.

עדן, עיר מפרץ ים סוף, צומת העורקים של המסחר והתחבורה בין אירופה, המזרח התיכון והמזרח הרחוק; היא נזכרת בתנ"ך (יחזקאל כ"ז); זוהי עיר היושבת בתוך לוע הר געש שהתלקח אי פעם בהיסטוריה של העולם ומפני זה היא חמה ומלחה מאד מאד, אינה מצמיחה זרעים וירק, וגשם אינו פוקד אלא לעתים רחוקות ובמידה זעומה.

עיר זו מאוכלסתבכ-80 אלף תושבים: יהודים, ערבים, הינדים, סומאלים ועוד. השלטון בה הוא אנגלי מזה מאה ועשר שנים ובזמן האחרון קיבלה מעמד של מושבת כתר בריטי, בינה ובין תימן מבדילים תשעה מחוזות, שבה שולטים נסיכים ערביים בחסות בריטית.

קהילת היהודים בעדן מונה כארבעת אלפים נפש החיים ממסחר וממלאכה, מדברים עברית. לקהילה - שני בתי ספר, אחד לבנים ואחד לבנות - ובהם לומדים עברית בעברית.

לעיר עדן ולקהלת היהודים שבה - זימן שר התחיה שלנו תפקיד נכבד למדי. דרך עיר זו ודרך קהילתה עברו בתקופה שבין שתי המלחמות כ-20 אלף גולי תימן שעלו לארץ ישראל. היא השער לעליה מתימן, כותל הדמעות של שוחרי העליה וגל-עד של יסוריהם. תפקיד זה עודנו בתקפו ויימשך כל עוד נשאר בתימן אחרון היהודים.

כאשר הגעתי לעדן לפני שנה, מצאתי בה כשלושת אלפים יהודים מתימן, גברים, נשים וטף המחכים לעלייתם ארצה. במשך שמונת החדשים אשר שהיתי שם, גדל המספר עד קרוב לחמשת אלפים נפש, ועדיין זורמים יהודים מתימן לעדן בלי הרף. חלק מהאנשים האלה יושבים ברובע היהודי, אשר בשייך עותמאן, עיר שדה קרובה לעדן. אך רובם ככולם מתרכזים ברובע היהודי בעדן גופא.

רובע יהודי זה אינו גדול ביותר והוא כולל ארבעה רחובות על שטח של כשני קילומטר מרובעים. היהודים הבאים מתימן צפופים באלפיהם ברחובות עדן, מי על מטות חבלים ומי על עפר ממש והשאר במסדרונות, חדרי מדרגות ומרתפים אפלים. קהילת עדן משתדלת לעזור ליהודים אלה על ידי מתן צדקה ונדבות בצורת פרוסות לחם או פרוטות כסף, וכן על ידי העסקת חלק מהם בשרותים משפחתיים. עזרה זו אינה מספקת, אלא חלק קטן מאד ממה שדרוש לאנשים אומללים אלה. גם יהודי תימן בארץ-ישראל שולחים לעזרת קרוביהם המחכים בעדן, כמה אלפי לירות בשנה. הנהלת הג'וינט שלחה לפני חצי שנה רופא, אחות, רפואות ו-1500 לא"י להזנת יתומים ומשפחות נצרכים. בין השאר הוקם מחנה ל-1,200 איש, שנקרא מחנה "גאולה", בו מוצאים האנשים הזקוקים ביותר טיפול רפואי

וקצת הכשרה לקראת עלייתם לארץ ישראל. לא כל הזקוקים נתקבלו למחנה ואלו היה כסף מספיק אפשר וצריך היה להכניס למחנה זה כארבעת אלפים נפש שכולם זקוקים לסבלם מזעזע.

זרם היהודים הבאים מתימן לעדן הדאיג אותנו מאין אפשרות להעלותם מיד ארצה, או לכלכלם עד עלייתם. לפיכך יצאתי בפקודת שולחי לתימן, כדי לתהות על המצב שם, לבדוק מה הם הגורמים להיעקרות המונית זו ואם אפשר לעכב את הזרימה עד שיעלו לארץ ישראל אלה המצויים בעדן. בהזדמנות זו רציתי לראות את אחי בתימן בעינים של אזרח ארץ ישראל המתחדשת.

בר״ח ניסן תש״ו יצאתי בדרכי לתימן, עברתי במרכזים: ירים, סדה, דמאר והגעתי עד צנעא, בירת תימן ועד עמראן ושבאם.

מהבקור בקהילות ישראל בתימן למדתי לדעת שלושה דברים:

ראשית, שורר שם רעב כבד זה כמה שנים ובעקבותיו באות מחלות איומות הקוצרות בבני אדם ללא רחם. אין שרות רפואי ראוי לשמו, ולפיכך נספים אנשים שהיה אפשר בהחלט להצילם. ביחוד רב סבלם של היהודים. הרעב, המחסור והמחלות פוגעים בהם ביותר והדלות איומה. כספי העזרה הנשלחים להם מקרובים בארץ־ישראל עוזרים במקצת, אבל אלפים רבים אין להם קרובים ולגבי מחלות, חוסר ריפוי, תמותה ויתמות – הכל שוים.

שנית, מעמדם האזרחי של יהודי תימן אינו כל כך קשה, רק אם נביא בחשבון שני דברים: א) שהם כבר ״רגילים״ למעמדם וליחס אליהם מדורי דורות, ב) הודות לאימאם שליט תימן, שהוא איש חסד ורב תבונה. אבל הם חיים בפחד מפני יום המחרת. היתה לי הזדמנות לראות את האימאם בעת מסדר צבאי. הוא כבר זקן מופלג, ובין הסובבים אותו לא רבים אנשי חסד ותבונה כמותו. ביטוי מוחשי לפחדם רואים היהודים ברדיפת היתומים היהודים על ידי השלטונות, על מנת להכניסם באונס לדת האיסלאם. חלק גדול מיתומים אלה מצליחים להימלט על נפשם ולהגיע לעדן, מתוך תקוה לעלות לארץ־ישראל, ומספרם מאות.

שלישית, בלבם של יהודי תימן לוהטת תשוקה עזה לציון: ר׳ שלום שבזי, משורר גלות תימן מלפני 300 שנה, נתן ביטוי לתשוקה זו בשירו הנודע: לו יש רשות לי אעלה את־חברה תוך שערי ציון וירושלים. כך בעבר. על אחת כמה וכמה היום, כאשר רבים מאחיהם זכו לצאת מבור גלותם לארץ־ישראל, והתאזרחו בה יפה יפה.

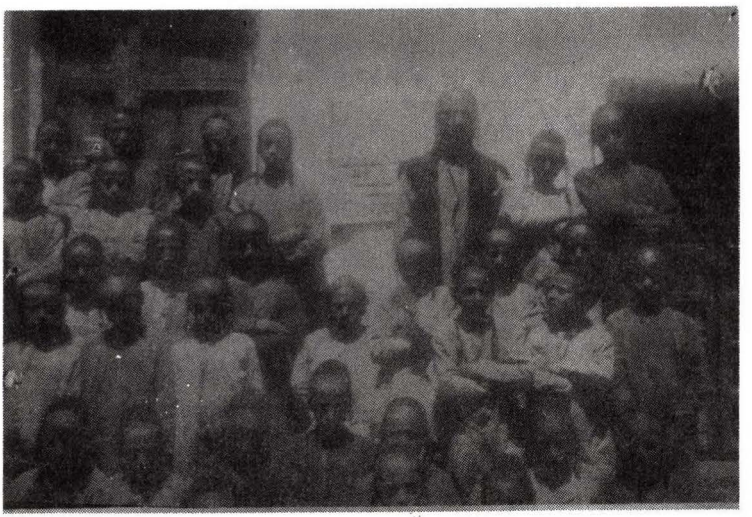
שלושת הדברים האלה, שהם: הרעב הכבד והמחלות, הפחד מפני יום המחר והתשוקה לציון – הם הגורמים לזרימה הגדולה של היהודים אל עדן.

שוחחתי עם ראשי הקהילות בתימן ועם יהודים מן השורה והסברתי להם את סבלות אחיהם, המחסור ברשיונות עליה לארץ, דבר הגורם למותם של מאות אנשים ולדלדולם של אלפים רבים בטרם הגיעם למטרתם. רבים מהם ענו לי, שמוטב להם למות בדרך לארץ־ישראל, מאשר למות בגלות תימן ולהשאיר אחריהם יתומים נרדפים ואנוסים לשמד.

ואמנם, כאשר עברתי בקעטבה, עיר הגבול בין תימן ואזור נסיכות ערבית בחסות בריטית, שדרכה עוברים היהודים לעדן, וראיתי שם בית קברות ענקי של יהודים שהגיעו לכאן ועוכבו מלרדת לעדן עד שמתו רובם – הבינותי, כי שום דבר, גם המוות עצמו, לא יעצור בעד יהודי תימן מלזרום בדרך לארץ־ישראל.

והמסקנה משליחותי זו היא:

עד שיהיו רשיונות עליה לארץ־ישראל עבור יהודים אלה, יש להחיש להם עזרה מהירה בכסף ובריפוי. שוחרי ציון אלה ואסירי יסורי הגלות המרה ביותר – ראויים לכך שהישוב העברי, התנועה הציונית וצבור יהודי תימן בארץ־ישראל – יחושו לעזרתם ולהצלתם משיני הכליון.

תלמידי אחת מכתות בית הספר שנוסד בצנעא. המורים הם הרב יוסף קרח והרב יחיאל אלשייך (חתן התנ"ך הראשון במדינת ישראל).

נספח א' – תקנון יסוד בית ספר ואגודה ציונית

להלן מובאים הסעיפים העיקריים ליסוד בית הספר בצנעא וכן יסוד אגודה ציונית (אגודה למען החנוך).

א) יסוד בית ספר:

צנעא, יום ד' אסרר־חג פסח התש"ו

מתקנון בית הספר העברי בצנעא כפי שנקבע ונוסח והוסכם על ידי **"הועדה למען בית הספר העברי בצנעא"**, שחבריה הם: **ה' סעיד סלימאן חבשוש, ה' יחיא סאלם בדיחי, ה' סאלם יהודה עראקי והא' חיים מתניה בדיחי**, ובהשתתפות שליח הסוכנות **חיים עזריאל צדוק**.

חברי הועדה הנ"ל מכירים בצורך של הקמת בי"ס עברי מתוקן ומסודר בצנעא ומחליטה על הקמת בי"ס עברי זה שמבנהו וארגונו יהיו כדלהלן:

א. ביה"ס הנ"ל יכיל לעת עתה חמש כתות בלבד ובו יכהנו לעת עתה חמשה מורים, שהם: 1) ה' יוסף סאלם קרח, 2) יחיא נתנאל אלשיך, 3) סלימאן חיים קארה, 4) אלעזר חיים קרח, 5) חיים צאלח.

ב. הועדה רואה את עצמה כגוף בלתי תלוי בקהילה היהודית בצנעא, וכל הענינים הנוגעים לבית הספר יהיו נחתכים לפי שיקול דעתה ומתוך התחשבות עם ההצעות שתבואנה מהמוסדות בארץ־ישראל.

ג. הועדה מכירה בצורך של הקשר עם מחלקת הארגון של הסוכנות היהודית וכן עם הארגונים התימניים שבארץ־ישראל הן ביחס לשיפורים והוראות בשטח החנוך, והן ביחס להחזקת ביה"ס והרחבתו בעתיד.

ד. הועדה רואה צורך ביצירת קשרים עם "הברית העברית העולמית" וכן עם כל מוסד חנוכי בארץ־ישראל היכול לבוא לעזרת ביה"ס הן במשלוח ספרים והן בכל עזרה שהיא.

ב) יסוד אגודה ציונית (אגודה למען החנוך):

צנעא, ט"ז אייר תש"י

תמצית וסכום מישיבה ליסוד אגודה ציונית שהתקימה ביום י"ד אייר תש"ו בצנעא ובה השתתפו החברים: משה בן כה"ר יחיא יצחק ז"ל. יוסף בן כה"ר שלום קרח, סאלם יהודה עראקי. ישראל הרון משרקי, עזר הרון חבשוש, יוסף סאלם שמן, חיים יעיש עמר. סאלם שמואל חמדי ואברם יצחק. מטעם המוסדות בארץ השתתף שליח מחלקת העליה חיים צדוק.

א) החברים הנוכחים בפגישה מחליטים על יסוד אגודה ציונית בהתאם להצעת החבר צדוק ורואים את עצמם כיסוד לאגודה זו.

ב) החברים הנ"ל יקבלים על עצמם לעשות פעולה למען הקרן הקימת לישראל בקרב צבור יהודי תימן במידה שפעולה זו לא תגרום תקלות לקהילה.

ג) האגודה מכירה בצורך בהפצת השקל בתימן - אך שוב היא מדגישה שאין זה דבר קל בתנאי המקום ותעשה כמיטב יכולתה וכמידת האפשרות.

ד) האגודה רואה הכרח דחוף שקול ענות גולת תימן ישמע מעל במת המוסד העליון של התנועה הציונית ומייפה בזה את כוחו של מר חיים צדוק להופיע בשמה ובשם צבור השוקלים בתימן באם יעלה בידה להפיץ את השקלים.

ה) האגודה מקבלת על עצמה לעמוד לימין בית הספר העברי שלא יתמוטט - אם מחוסר אמצעים או כתוצאה ממעשיהם של אי אלה חרחרנים ומבקשת יחד עם זה את המוסדות בארץ לבוא גם הם לעזרת בית הספר הנ"ל.

ו) האגודה מביעה את משאלתה ובקשתה שהמוסדות בארץ יהיו יותר ערים לגבי גולת תימן הדוויה **וביחוד בשאלת הצלת יתומים הנתונים בסכנת שמד מתמדת...**

נספח ב' – מכתבים מראשי הקהילות

להלן מובאים מכתבים אחדים מתוך עשרות רבות של מכתבים (בכתב יד) שקבלנו מאישים שונים בקהילות ישראל שבתימן בתקופת השליחות.

תוכן המכתבים הנו כמעט אחיד, כי הרדיפות, הרעב, המצוקה ובעיות היתומים, וכן בעיות החנוך, ולהבדיל התשוקה לציון, היו מנת חלקם של כל הקהילות שבתימן.

ישלח עזרך מקודש ומציון יסעדך אכ"ר לביצ"ו ד' אדר ב' ש תשו
שלום וכל טוב לכבוד הרב הטוב מוהר חיים עוריל צרוק הי"ו עיר עדן
אחד"שו הגנו להודיע כי קבלנו מכתבך היקר והכסף יום א' רח אדר שני
שנת תשו תהא סוף וקוץ לכל צרת׳
סך הכסף ששה ושלושים ריל שכרך מן השית אכ"ר
קבלתי ששה ריל כמו שכתבת ושלושים ריל כמו שחלק מר מעיד ז כמוהר
צאלח זכריא עשה הטוב והישר סך המלמדים ששה והשביעי ג
לַבָּנות שומותיהם וחתימת ידיהם בפתקיהם על הכסף ומנין כמה אצל כל
אחד מהם והלומדים ששה ושמונים מספרם ורשימת שומותיהם בפתקיהם
אחר זה נודיע לך שרוב הלומדים אין נותנין עליהם שכר לפי שאין בידם
כלום והיתומים כמו כן ושרין יש בנים שלא ריצו אבותיהם להכנס אותם
לבית הספר לפי שלא מצאו מה לאכול רהל והשבה יראה בעני עמו ר"
וישלח להם מישיח צדקו למען שבינת עוזו אמן כן יהי רצון ושלום
וחמשה שכחנו סך הכל צא ונפיים בשים שלום

דוש סאם ן רגו תהנאת זכריא סאם ומו עיש זכריא
סט סט

מכתב מצנעא המתאר את מצב החנוך בכל ערי תימן עקב המצב הכלכלי הקשה וחוסר הפרנסה. כמו כן פונה הכותב בבקשה ליסד בית ספר וכן לשגר מורה (נערה) ללימוד הבנות.

1) מכתב מבית דין של העיר רדע בנושא העזרה לחנוך.
2) מכתב הרב מלאחי בית דין בעיר דמאר.

בינו לבי אלביצא כה ניסן תשז

יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא

שלום וחיים וחסד ורחמים לכבוד הרב מר חיים צדוק עיר עדן יצ"ו

אחד"ש אדוני התכם השלום הגיע מכתבך ליגו ז' ניסן וכמו כן הכסף קבלנו שמונה עשר ריאל שלשה ריאל קבלתי אני סלם מתנא וחמשה עשר ריאל חלקתי כאשר חלק מר סעיד עשד"ה הטוב והישר וזכרת על עניין הכסף הראשון קבלנו סך ששה ושלושים ריאל לה אדר ב' ש והחזרנו לך תשובה ד' אדר ב' והכתבים שלחנו אותם אל מר סעיד צלח זכריא ובירור הדברים אצלו על הכל ע"

אנחנו בוטחים על השבה ועליך כמו שכתבת ליגו במכתב הראשון שנחבה עד"ה שתשלח לנו אבל אלו שירדון מאצלינו לאירדו לא בשביל היתומים עכשיו בקשים שתשים עינך עלינו על פי ה' ועל פיך יפעו ויחנו כל בני עמינו ולמפורסמות אין צריך: איה ונפיים בשים שלום

סלם ז' מו מתנא זכריא

ה' סלם ז' מו סעיד זכריא

עדה

חסל

שם ג' סה חדר ח השו

למעלת כבוד מר חיים עדוק הון האשרי הזרעישראלי שלום שופה וברכה והצלחה ומעלה נשגבה וכבוד מרובה בזה ובבא אמן"

חדוע הייקר הגיעני מכתבך החשובה עיד הייקר מר יוסף בן מו שלום שאן הון והיות עשרה ריאל ברוך תהיה לי" כשם שזכרתני והעלית עני ודחקי על לב כן יזכרך האלה לטוב ולברכה יהי ה' עמך והצלח דרכך הייה רייך למעלה ונח הייך למטה ובכן תפיש בשיש שלום בך ובעוזריך ושע יפיקו לך עם אורך ימים ושנות חיים כד מעקיר הע שלום בן כתוב מו יחיה עזיה יצן

שניים מתוך שלושת המכתבים דלעיל מתיחסים לתמיכה הכספית לחנוך, ואילו הרב שלום קרח זצ"ל מאשר ומודה על תמיכה שנשלחה לו.

שלושה מתוך עשרות מכתבי תלמידים, המספרים על בית ספרם החדש בצנעא. אלה שהספיקו ללמוד את הכתב העברי הפגינו את ידיעתם, ואילו אחרים כתבו בכתב רש"י נאה.

מכתב מהועדה לעניני חנוך בעיר הבירה צנעא. חברי הועדה החתומים מתארים גם את הקשיים בהם הם נתקלים בנסיונם לבצע פעולות ציונית וחנוכיות.

הרב יוסף שמן וכן חלק מחברי ועדת בית הספר מדווחים על מצב בית ספרם ומבקשים להמשיך בסיוע הכספי להברחת יתומים מתימן לעדן.

א) אנשי ביצ"א שולחים יתום ומבקשים לטפל בו.
ב) אנשי חידאן, ברט וצעדה מתנים צרותיהם ומצוקתם.
ג) נשים אלמנות ללא כסות וללא "נתר ובורית".

כהנט פה ערך

לכבוד הה מר חיים יצחק

אנ

רצינו להגיד למעלת כתר ששמחנו שמחה גדולה
בבואתך ועינינו ע ה' תלויות מתי מתי יגיעך ע עדן לדרוציא
ממקנך נפשינו וכמה הודאות הודינו לשם שראינו פניך היקרים
ושמענו דבריך הנעימים דפח"ח אבל לצערינו עינינו ראות
שעדיין הדבר תלוי וקשור על ידי ואנחנו אין
רצונינו שידבר עלינו שום אדם זולתי פה קדשך ישאל עלינו והמון וחמין
יקדמונו נא אין רצונו לבוא ע המשרד כשאר אחינו לבלבל מחרך
מספיק לנו ההוכחה שהוכחתה לנו חוץ למשרד ביום ששי עה שנה
שעברה. עתה אם רצונך שיבואו שני אנשים מחבירנו לדבר עלינו
ולהגיד לך מצבינו בפרטות מה טוב. ואם רצונך שנבוא כולנו מוכנים
לשמוע לקול מורינו. ורק תגיד להשני חבירנו החותמים והם יגידו
לנו ואנחנו נבוא בלי איחור וכל זה עשינו לתועלתינו וגם כן לזכך
ישכלך בכדי שתוכל לעבוד עבודת הקדש בלי שום טרדה. ואנחנו
בשותים שהמצוה הזאת תגן עליך באלף ומגן והשי"ת יעזור לך:

שתחיה כדעתם לכתוב לך בעתות

ק"ק רדאע

This book may be kept

FOURTEEN DAYS

A fine will be charged for each day the book is kept over time.

